TERCÜME-İ DÎVÂN-I HÂFIZ

Manzum Hâfız Dîvânı Tercümesi

FERÎDÎ

1. CİLT

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 142

Edebiyat ve Sanat Serisi : 30

Kitabın Adı : TERCÜME-İ DÎVÂN-I HÂFIZ
Manzum Hâfız Dîvânı Tercümesi

Müellifi : Ferîdî (ö. 18. yy.)

Özgün Dili : Farsça - Osmanlı Türkçesi

Hazırlayan : Dr. Emrullah Yakut
Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Öğretim Üyesi

Son Okuma : Uğur Öztürk, Yazma Eser Uzmanı

Arşiv Kayıt : Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, Nr. 992
İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., TY. 3032
Beyazıt Yazma Eser Ktp., B. 5673

Kapak Görseli : Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Laleli, Nr. 1739, vr. 2[a]

Baskı : Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş.
Dudullu OSB 1. Cadde No. 16 Ümraniye / İstanbul
Tel: 444 44 03 www.bilnet.net.tr / Sertifika No. 42716

Baskı Yeri ve Yılı : İstanbul 2019

Baskı Miktarı : 1. Baskı, 1500 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Library of Congress A CIP Catalog Record

Ferîdî
Manzum Hâfız Dîvânı Tercümesi, *Tercüme-i Dîvân-ı Hâfız*

1. Fars Edebiyatı, 2. Türk Edebiyatı, 3. Hâfız-ı Şîrâzî, 4. Hâfız Tercümesi, 5. Ferîdî

ISBN: 978-975-17-4345-9 (1. Cilt) / ISBN: 978-975-17-4343-5 (Takım)

Copyright © Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. Her hakkı mahfuzdur.
Bütün yayın hakları *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı*'na aittir. Başkanlığın izni olmaksızın tümüyle veya kısmen, hiçbir yolla ve hiçbir ortamda yayınlanamaz ve çoğaltılamaz.

T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
Süleymaniye Mah. Kanuni Medresesi Sok. No: 5 34116 Fatih / İstanbul
Tel: +90 (212) 511 36 37
Faks: +90 (212) 511 37 00
info@yek.gov.tr
www.yek.gov.tr

TERCÜME-İ DÎVÂN-I HÂFIZ

MANZUM HÂFIZ DÎVÂNI TERCÜMESİ

(İNCELEME - TENKİTLİ METİN)

1. CİLT

FERÎDÎ
(ö. 18. yy.)

Hazırlayan
Emrullah Yakut

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

TAKDİM

İnsanlık tarihi, akıl ve düşünce sahibi bir varlık olan insanın kurduğu medeniyetleri, medeniyetler arasındaki ilişkileri anlatır. İnsan, zihnî faaliyetlerde bulunma kabiliyetiyle bilim, sanat ve kültür değerleri üretir, ürettiği kültür ve düşünce ile de tarihin akışına yön verir.

Medeniyetler, kültürler, dinler, ideolojiler, etnik ve mezhebî anlayışlar arasındaki ilişkiler kimi zaman çatışma ve ayrışmalara, kimi zaman da uzlaşma ve iş birliklerine zemin hazırlamıştır.

İnsanların, toplumların ve devletlerin gücü, ürettikleri kültür ve medeniyet değerlerinin varlığıyla ölçülmüştür. İnsanoğlu olarak daha aydınlık bir gelecek inşâ edebilmemiz, insanlığın ortak değeri, ortak mirası ve ortak kazanımı olan kültür ve medeniyet değerlerini geliştirebilmemizle mümkündür.

Bizler, Selçuklu'dan Osmanlı'ya ve Cumhuriyet'e kadar büyük devletler kuran bir milletiz. Bu büyük devlet geleneğinin arkasında büyük bir medeniyet ve kültür tasavvuru yatmaktadır.

İlk insandan günümüze kadar gök kubbe altında gelişen her değer, hakikatin farklı bir tezahürü olarak bizim için muteber olmuştur. İslam ve Türk tarihinden süzülüp gelen kültürel birikim bizim için büyük bir zenginlik kaynağıdır. Bilgiye, hikmete, irfana dayanan medeniyet değerlerimiz tarih boyunca sevgiyi, hoşgörüyü, adaleti, kardeşlik ve dayanışmayı ön planda tutmuştur.

Gelecek nesillere karşı en büyük sorumluluğumuz, insan ve âlem tasavvurumuzun temel bileşenlerini oluşturan bu eşsiz mirasın etkin bir şekilde aktarılmasını sağlamaktır. Bugünkü ve yarınki nesillerimizin gelişimi, geçmişimizden devraldığımız büyük kültür ve medeniyet mirasının daha iyi idrak edilmesine ve sahiplenilmesine bağlıdır.

Felsefeden tababete, astronomiden matematiğe kadar her alanda, Medine'de, Kahire'de, Şam'da, Bağdat'ta, Buhara'da, Semerkant'ta, Horasan'da, Konya'da, Bursa'da, İstanbul'da ve coğrafyamızın her köşesinde üretilen değerler, bugün tüm insanlığın ortak mirası hâline gelmiştir. Bu büyük emanete sahip çıkmak, bu büyük hazineyi gelecek nesillere aktarmak öncelikli sorumluluğumuzdur.

Yirmi birinci yüzyıl dünyasına sunabileceğimiz yeni bir medeniyet projesinin dokusunu örecek değerleri üretebilmemiz, ancak sahip olduğumuz bu hazinelerin ve zengin birikimin işlenmesiyle mümkündür. Bu miras bize, tarihteki en büyük ilim ve düşünce insanlarının geniş bir yelpazede ürettikleri eserleri sunuyor. Çok çeşitli alanlarda ve disiplinlerde medeniyetimizin en zengin ve benzersiz metinlerini ihtiva eden bu eserlerin korunması, tercüme ya da tıpkıbasım yoluyla işlenmesi ve etkin bir şekilde yeniden inşâ edilmesi, Büyük Türkiye Vizyonumuzun önemli bir parçasıdır. Bu doğrultuda yapılacak çalışmalar, hiç şüphesiz tarihe, ecdadımıza, gelecek nesillere ve insanlığa sunacağımız eserleri üretmeye yönelik fikrî çabaların hasılası olacaktır. Her alanda olduğu gibi bilim, düşünce, kültür ve sanat alanlarında da eser ve iş üretmek idealiyle yeniden ele alınmaya, ilgi görmeye, kaynak olmaya başlayan bu hazinelerin ülkemize ve tüm insanlığa hayırlar getirmesini temenni ederim. Aziz milletimiz, bu kutsal emaneti yücelterek muhafaza etmeyi sürdürecektir.

Recep Tayyip Erdoğan
Cumhurbaşkanı

İÇİNDEKİLER

TAKDİM 4

ÖNSÖZ 17

KISALTMALAR 19

GİRİŞ 21

Türklerde Tercüme Faaliyetleri 23
Edebî Eserlerde Çevrilebilirlik Meselesi 31
a) Görecelik Temelli Kuramlar (Çevrilemezlik) 33
b) Evrensel Çeviri Kuramı 34
Serbestlik ve Sadâkat Arasında Çeviri 36
a) Harfiyyen, Lafzen veya Aynen Çeviri 37
b) Meâlen veya Mânen Çeviri 40
c) Tevsien Çeviri 44
d) Tadilat 44
Şiir Çevirisi 45

İNCELEME 51

FERÎDÎ VE TERCÜME-İ DÎVÂN-I HÂFIZ 51

Ferîdî 51
Tercüme-i Dîvân-ı Hâfız 53
Hâfız-ı Şîrâzî ve *Dîvân*ı 56
Tercümenin Hâfız Şerhleriyle İlişkisi 58

TERCÜMENİN DİL VE ŞEKİL ÖZELLİKLERİ 60

Söz Dizimi (Sentaks) 61
Kuralsızlık (Za'f-ı Te'lîf) 63

Anlaşılma Güçlüğü (Ta'kîd) 68
İsim Tamlamaları 71
Sıfat Tamlaması 75
Söz Varlığı (Lexicon) 78
Söz Varlığı Çerçevesinde Kelimenin Fesahati 80
İsimler 85
Fiiller 98
Şekil Özellikleri 100
Vezin 102
Kafiye 108
Redif 126
İç Ahenk Unsurları 139

ÇEVİRİ YÖNTEMİ VE ÜSLÛBU 147

Doğrudan Çeviri 149
Kelimesi Kelimesine Çeviri 150
Aktarma 158
Taklit 161
Dolaylı Çeviri 164
Biçim veya Kelime Türü Değiştirme 164
Bakış Açısı Değiştirme 166
Eş değerlik 168
İletişimsel Çeviri 183
Özgünlük Arayışı 189

NÜSHALARIN TAVSİFİ VE TENKİTLİ METNİN KURULMASI 193

Nüshaların Tavsifi 193
A. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi,
Hasan Hüsnü Paşa, Nr. 992 [H] 193
B. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Nr. TY 3032 [N] 195
C. Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Bayezid, Nr. 5673 [B] 196
Nüshaların Değerlendirilmesi 197
Tenkitli Metnin Kurulması 199
A – Metin Tertibiyle İlgili Hususlar 199
B – Vezinle İlgili Hususlar 199
C – İmlâyla İlgili Hususlar 201
D – Nüsha Farklarının Gösterilmesi 204
E - Farsça Metnin Kurulması ve İzlenen Yol 205

TENKİTLİ METİN 211

GAZELLER

الا یا ایّها السّاقی ادر کأسا و ناولها 213
ای فروغ ماه حسن از روی رخشان شما 214
ساقی بنور باده برافروز جام ما 217
صوفی بیا که آینه صافیست جام را 219
ساقیا برخیز و درده جام را 221
دل میرود ز دستم صاحب دلان خدا را 223
رونق عهد شبابست دگر بستانرا 226
اگر آن ترک شیرازی بدست آرد دل ما را 228
صبا بلطف بگو آن غزال رعنا را 230
دوش از مسجد سوی میخانه آمد پیر ما 232
بملازمان سلطان که رساند این دعا را 233
صلاح کار کجاست و من خراب کجا 235
ما برفتیم و تو دانی و دل غمخوار ما 237
لطف باشد گر نپوشی از گداها روت را 238
تا جمالت عاشقانرا زد بوصل خود صلا 239
گفتم ای سلطان خوبان رحم کن بر این غریب 240
میدمد صبح و کله بست سحاب 242
صبح دولت میدمد کو جام همچون آفتاب 244
ز باغ وصل تو یابد ریاض رضوان آب 246
بجان خواجه و حق قدیم و عهد درست 248
رواق منظر چشم من آشیانهٔ تست 250
دل سراپردهٔ محبّت اوست 252
سر ارادت ما و آستان حضرت دوست 254
آن سیه چرده که شیرینئ عالم با اوست 256
دارم امید عاطفتی از جناب دوست 257
آن شب قدری که گویند اهل خلوت امشبست 259
مطلب طاعت و پیمان و صلاح از من مست 261
زاهد ظاهرپرست از حال ما آگاه نیست 263
آن پیک نامه بر که رسید از دیار دوست 265
مرحبا ای پیک مشتاقان بده پیغام دوست 267

صبا اگر گذری افتد بکشور دوست	268
بیا که قصر امل سخت سست بنیادست	270
تا سر زلف تو در دست نسیم افتادست	272
گل در بر و می بر کف و معشوقه بکامست	274
باغ مرا چه حاجت سرو و صنوبرست	277
روضهٔ خلد برین خلوت درویشانست	279
در دیر مغان آمد یارم قدحی در دست	282
خواب آن نرگس فتّان تو بی چیزی نیست	283
برو بکار خود ای واعظ این چه فریادست	285
لعل سیراب بخون تشنه لب یار منست	286
روزگاریست که سودای بتان دین منست	288
منم که گوشهٔ میخانه خانقاه منست	290
شکفته شد گل حمرا و گشت بلبل مست	292
زلف آشفته و خوی کرده و خندان لب و مست	294
زلفش هزار دل بیکی تار مو ببست	295
خدا چو صورت ابروی دلگشای تو بست	297
درین زمانه رفیق که خالی از خلل است	298
ما را ز خیال تو چه پروای شرابست	300
کنون که بر کف گل جام بادهٔ صافست	302
اگر بلطف بخوانی مَزید الطافست	304
خلوت گزیده را بتماشا چه حاجتست	305
صحن بستان ذوق بخش و صحبت یاران خوشست	307
یا رب آن شمع دل افروز ز کاشانهٔ کیست	309
ادبیستاگر چه عرض هنر پیش یار بی	310
خوشتر ز عیش صحبت باغ بهار چیست	312
ماهم این هفته شد از شهر و به چشمم سالیست	313
اگر چه باده فرح بخش و باد گل‌بیزست	315
بنال بلبل اگر با منت سر یاریست	316
عیب رندان مکن ای زاهد پاکیزه سرشت	318
کنون که میدمد از بوستان نسیم بهشت	320
برو ای زاهد و دعوت مکنم سوی بهش	322
ای نسیم سحر آرامگه یار کجاست	323
خَمی که ابروی شوخ تو در کمان انداخت	325

327 بکوی میکده هر سالکی که ره دانست
329 سینه‌ام از آتش دل در غم جانانه بسوخت
331 عارف از پرتو می راز نهانی دانست
333 حسنت بإتّفاق ملاحت جهان گرفت
336 ساقی بیا که یار ز رخ پرده برگرفت
338 بلبلی برگ گلی خوش رنگ در منقار داشت
340 دیدی که یار جز سر جور و ستم نداشت
341 بی مهر رخت روز مرا نور نماندست
343 ز گریه مردم چشمم نشسته در خونست
345 مردم دیدهٔ ما جز برخت ناظر نیست
347 راهیست راه عشق که هیچش کناره نیست
348 ساقیا آمدن عید مبارک بادت
350 شنیده‌ام سخنی خوش که پیر کنعان گفت
352 صبحدم مرغ چمن با گل نوخاسته گفت
353 دل و دینم شد و دلبر بملامت برخاست
355 روی تو کس ندید و هزارت رقیب هست
356 بدام زلف تو دل مبتلای خویشتنست
358 حال دل با تو گفتنم هوسست
359 ای هدهد صبا بسبا میفرستمت
361 ای غائب از نظر بخدا میسپارمت
363 یا رب سببی ساز که یارم بسلامت
365 زان یار دلنوازم شکریست با شکایت
367 مدامم مست میدارد نسیم جعد گیسویت
368 المنة لله که در میکده بازست
370 حاصل کارگه کون و مکان این همه نیست
372 چه لطف بود که ناگاه رشحهٔ قلمت
374 ای شاهد قدسی که کشد بند نقابت
377 آن تُرک پری چهره که دوش از بر ما رفت
378 جز آستان توام در جهان پناهی نیست
380 ساقی بیار باده که ماه صیام رفت
382 غمش تا در دلم مَأوا گرفتست
384 میر من خوش میروی کاندر سر و پا میرمت
385 مدّتی شد کآتش سودای او در جان ماست

387 خیال روی تو در هر طریق همره ماست
388 گر ز دست زلف مشکینت خطایی رفت رفت
390 هران حَجسته نظر کز پی سعادت رفت
391 شربتی از لب لعلش نچشیدیم و برفت
393 دردا که یار در غم و دردم بماند و رفت
394 کس نیست که افتادهٔ آن زلف دوتا نیست
397 روشن از پرتو رویت نظری نیست که نیست
400 نظر پیر مغان موجب عیش و طربست
401 خم زلف تو دام کفر و دینست
403 روزه یک سو شد و عید آمد و دلها برخاست
405 دلم ملال گرفت از جهان و هر چه دروست
406 حدیث سرو که گوید به پیش قامت دوست
407 سخن شناس نه‌ای دلبرا خطا اینجاست
410 درد ما را نیست درمان الغیاث
411 سزد که از همهٔ دلبران ستانی تو باج
413 اگر بمذهب تو خون عاشقست مباح
415 ببین هلالِ محرّم بخواه ساغر راح
416 دل من در هوای روی فرّخ
418 دیدی ای دل که غم عشق دگربار چه کرد
419 سحر بلبل حکایت با صبا کرد
421 بلبلی خون جگر خورد و گلی حاصل کرد
423 بیا که تُرک فلک خوان روزه غارت کرد
425 بآب روشن می عارفی طهارت کرد
426 چو باد عزم سر کوی یار خواهم کرد
428 کنون که در چمن آمد گل از عدم بوجود
430 صوفی نهاد دام و سر حقّه باز کرد
432 سال‌ها دل طلب جام جم از ما میکرد
435 دوستان دختر رز توبه ز مستوری کرد
437 بسرّ جام جم آن گه نظر توانی کرد
439 بعد ازین دست من و دامن آن سرو بلند
441 دست در حلقهٔ آن زلف دوتا نتوان کرد
444 دل از من برد و روی از من نهان کرد
446 یاد باد آن که ز ما وقت سفر یاد نکرد

448 دلبر برفت و دلشدگانرا خبر نکرد
449 رو بر رهش نهادم و بر من گذر نکرد
451 واعظان کاین جلوه در محراب و منبر میکنند
453 دانی که چنگ و عود چه تقریر میکنند
455 آنانکه خاک را بنظر کیمیا کنند
457 شاهدان گر دلبری زین سان کنند
460 گفتم کَیمْ دهان و لبت کامران کنند
461 غلام نرگس مست تو تاجدارانند
463 سمن بویان غبار غم چو بنشینند بنشانند
465 غش و ساقیْ خوش دو دام رهندشراب بی
466 چه مستیست ندانم که رو بما آورد
468 حسب حالی ننوشتی و شد ایّامی چند
470 دمی با غم بسر بردن جهان یک سر نمی ارزد
472 گیرددلم جز مهر مه رویان طریقی بر نمی
475 بتی دارم که گرد گل ز سنبل سایه بان دارد
477 دلی که غیب نمایست و جام جم دارد
479 هر آن که جانب اهل وفا نگه دارد
481 شاهد آن نیست که مویی و میانی دارد
483 از دیده خون دل همه بر روی ما رود
485 چو دست در سر زلفش زنم بتاب رود
487 مسلمانان مرا وقتی دلی بود
489 یارم چو قدح بدست گیرد
490 در هر هوا که جز برق اندر طلب نباشد
491 ساقی ار باده ازین دست بجام اندازد
493 مژده ای دل که دگر باد صبا بازآمد
495 گل بی رخ یار خوش نباشد
496 دوش آگهی ز یار سفرکرده داد باد
498 خسروا گوی فلک در خم چوگان تو باد
499 ساقی حدیث سرو و گل و لاله میرود
501 بر سَرِ آنم که گر ز دست برآید
503 جمالت آفتاب هر نظر باد
505 حسن تو همیشه در فزون باد
507 تنت بناز طبیبان نیازمند مباد
508 آنکس که بدست جام دارد
510 کسی که حسن و خط دوست در نظر دارد

آن که از سنبل او غالیه تابی دارد	512
دوش از جناب آصف پیک بشارت آمد	513
بَرید باد صبا دوشم آگهی آورد	515
آن که رخسار ترا رنگ گل و نسرین داد	517
اگر روم ز پَیَش فتنه‌ها برانگیزد	518
جان بی جمال جانان میل جهان ندارد	520
روشنئ طلعت تو ماه ندارد	522
سالها دفتر ما در گرو صهبا بود	524
دوش در حلقهٔ ما قصّه گیسوی تو بود	526
یاد باد آنکه سر کوی توام منزل بود	527
تا ز میخانه و می نام و نشان خواهد بود	529
رسید مژده که ایّام غم نخواهد ماند	531
هر که شد محرم دل در حرم یار بماند	533
پیش از اینت بیش از این اندیشهٔ عشّاق بود	535
عکس روی تو چو در آینهٔ جام افتاد	537
غش باشدنقد صوفی نه همه صافي بی	539
نفس برآمد و کام از تو بر نمی آید	541
ز دل بر آمدم و کار بر نمی آید	542
خوشا دلی که مدام از پی نظر نرود	543
گداخت جان که شود کار دل تمام و نشد	546
مرا مهر سیه چشمان ز سر بیرون نخواهد شد	548
در ازل پرتو حسنت ز تجلّی دم زد	549
یاد باد آن که نهانت نظری با ما بود	551
باشد ای دل که در میکده‌ها بگشایند	553
خوشست خلوت اگر یار یار من باشد	554
من و انکار شراب این چه حکایت باشد	555
ترسم که اشک در غم ما پرده‌در شود	557
روز هجران و شب فرقت یار آخر شد	559
گر چه بر واعظ شهر این سخن آسان نشود	562
گفتم غم تو دارم گفتا غمت سر آید	563
هر کرا با خط سبزت سر سودا باشد	565
چو آفتاب می از مشرق پیاله برآید	566
سرو چمان من چرا میل چمن نمیکند	568
دل ما بدور رویش ز چمن فراغ دارد	570
بنیادشراب و عیش نهان چیست کار بی	572

574 در ازل هر کو بفیض دولت ارزانی بود
576 اگر نه باده غم دل ز یاد ما ببرد
578 مرا برندی و عشق آن فضول عیب کند
579 طائر دولت اگر باز گذاری بکند
581 خوش آمد گل وز آن خوشتر نباشد
583 معاشران ز حریف شبانه یاد آرید
585 آیدمژده ای دل که مسیحا نفسی می
587 رسید مژده که آمد بهار و سبزه دمید
589 گر می فروش حاجت رندان روا کند
591 نقدها را بود آیا که عیاری گیرند
593 دیدم بخواب خوش که بدستم پیاله بود
596 نه هر که چهره برافروخت دلبری داند
598 بحسن خلق و وفا کس بیار ما نرسد
600 نفس باد صبا مشک فشان خواهد شد
602 کلک مشکین تو روزی که ز ما یاد کند
603 بوی خوش تو هر که ز باد صبا شنید
606 خستگانرا چو طلب باشد و قوّت نبود
608 همای اَوج سعادت بدام ما افتد
609 دوش وقت سحر از غصّه نجاتم دادند
611 گوهر مخزن اسرار همانست که بود
613 درخت دوستی بنشان که کام دل ببار آرد
615 در نظربازئ ما بیخبران حیوانند
617 دوش دیدم که ملائک در میخانه زدند
619 بینیم یارانرا چه شدیاری اندر کس نمی
621 راهی بزن که آهی بر ساز آن توان زد
623 مرا می دگر بار از دست برد
625 کی شعر تر انگیزد خاطر که حزین باشد
626 آن یار که از او خانهٔ ما جای پری بود
628 دهدبخت از دهان دوست نشانم نمی
630 سحرم دولت بیدار ببالین آمد
631 در نمازم خم ابروی تو با یاد آمد
633 معاشران گره از زلف یار باز کنید
634 پیرانه سرم عشق جوانی بسر افتاد
636 گر من از باغ تو یک میوه بچینم چه شود
638 دلا بسوز که سوز تو کارها بکند

صبا بتهنیت پیر می فروش آمد	639
ابر آذاری برآمد باد نوروزی وزید	641
صوفی ار باده بأندازه خورد نوشش باد	643
بکوی میکده یا رب سحر چه مشغله بود	644
یک دو جامم دی سحرگه اتّفاق افتاده بود	646
اگر آن طائر قدسی ز درم بازآید	648
ستاره‌ای بدرخشید و ماه مجلس شد	649
آن کیست کز روی کرم با من وفاداری کند	651
اگر ببادهٔ مسکین دلم کشد شاید	653
از سر کوی تو هر کو بملالت برود	655
صبا وقت سحر بویی ز زلف یار می آورد	657
هر آن کو خاطر مجموع و یار نازنین دارد	659
دیرست که دلدار پیامی نفرستاد	660
ای پُستهٔ تو خنده زده بر حدیث قند	662
دست از طلب ندارم تا کام من برآید	664
نسبت رویت اگر با ماه و پروین کرده‌اند	666
قابل تغییر نبود آنچه تعیین کرده‌اند	666
صورت خوبت نگارا خوش بآیین بسته‌اند	668
بوی مسک از ختن باد صبا می آید	669
روز وصل دوستداران یاد باد	670
مطرب عشق عجب ساز و نوایی دارد	672
نیست در شهر نگاری که دل ما ببرد	674
جهان بر ابروی عید از هلال وسمه کشید	676
حافظ خلوت نشین دوش بمیخانه شد	678
هرگزم نقش تو از لوح دل و جان نرود	680
عشق تو نهال حیرت آمد	681
آمد و رخساره برافروخته بوددوش می	683
قتل این خسته بشمشیر تو تقدیر نبود	684
دل شوق لبت مدام دارد	686
من و صلاح و سلامت کس این گمان نبرد	688
دی پیر میفروش که ذکرش بخیر باد	689
دهندآنرا که جام صافیٔ صهباش می	691
رسدکارم ز دور چرخ بسامان نمی	692
زنندبر سر بازار جانبازان منادی می	696

ÖNSÖZ

Türk tercüme geleneğinde bugüne kadar rastlanan iki manzum divan tercümesinden biri Ferîdî'nin *Hâfız Dîvânı Tercümesi*'dir.[1] Mütercim bu eseri oluştururken Şem'î, Sürûrî ve Sûdî'nin *Hâfız Dîvânı* şerhlerinden istifade etmiştir.

Tercümenin dil ve şekil özellikleri incelenirken, söz konusu Hâfız şerhlerindeki söz varlığı ve söz dizimiyle mukayeseler yapılmıştır. Böylece manzum bir tercümenin sınırlı alanında oluşan söz varlığı ve söz dizimiyle mensur tercümede şeklî zaruretlerden bağımsız olarak ortaya çıkan dil ve üslûp farkı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Diğer yandan eser, manzum bir tercüme olması hasebiyle divan şiirinin metin geleneğiyle de karşılaştırılmıştır. Böylece şekil yönünden bir geleneğe sıkı sıkıya bağlı ama mâna bakımından serbest bir muhayyilenin biçimlendirdiği telif divanların söz varlığı ve söz dizimiyle, şekil ve mâna bakımından kaynak metne bağlı olan tercüme bir eserin söz varlığı ve söz dizimi arasındaki farklar tespit edilmeye çalışılmıştır.

"Çeviri Yöntemi ve Üslûbu" bölümünde ise mütercimin çeviri yönteminde etkili olan sebepler irdelenmiş, bu yöntemin sonuçları üzerinde durularak çeviri sürecinin bir tasviri yapılmıştır.

Eserin Süleymaniye Hasan Hüsnü Paşa (nr. 992), İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler (nr. 3032) ve Beyazıt Devlet (nr. 5673) kütüphanelerinde olmak üzere üç nüshası tespit edilmiştir. Tenkitli metnin oluşturulması ve çeviriyazıyla neşri konusunda izlenen yöntem kitabın dördüncü bölümünde metinden önce belirtilmiştir. Eserin inceleme kısmında yer, özel isim ve bazı ıstılahlarda gerektiği yerlerde düzeltme işareti (^) ve kesme işareti ('/') kullanılmıştır.

---

[1] Tespit edebildiğimiz bir diğer manzum divan tercümesi ise Salâhî Abdullah Salahaddîn-i Uşşâkî (ö. 1782) tarafından, Hz. Ali'ye nispet edilen Arapça bir divanı için yapılmıştır (Yazar, 2011: 483).

Eserin Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı tarafından neşri öncesinde doktora tezi yeniden gözden geçirilmiş, tespit edilen eksikler giderilmiş ve hatalar düzeltilmiştir. Tezin inceleme kısmında yer alan ve diğer kısımlarda az çok değinilen konuların genişletilerek ele alındığı *Çeviri Sürecinde Anlamsal Dönüşüm* adlı bölüm ile çevirinin söz varlığına ve kelime tercihine dair örneklerin topluca aktarıldığı ek kısmı metinden çıkarılmıştır.

Ferîdî'nin manzum *Hâfız Dîvânı Tercümesi* üzerindeki doktora çalışmam sırasında yardımını esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Azmi Bilgin'e bu vesileyle bir kez daha teşekkür ediyorum. Eserin güzel bir şekilde basılmasını sağlayan Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanı Prof. Dr. Muhittin Macit ile Çeviri ve Yayım Dairesi Başkanı Doç. Dr. Ferruh Özpilavcı beylere, yayın sürecindeki gayretleri için kurum uzmanları Nalan Kutsal, Evşen Yıldız, Uğur Öztürk ve İsmet İpek'e teşekkürü bir borç bilirim.

Dr. Emrullah Yakut

KISALTMALAR

AKDTYK	: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DT	: Doktora Tezi
DTCF	: Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
Ed.	: Editör
FMHDT	: Ferîdî'nin Manzum *Hâfız Dîvânı Tercümesi*
H.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
HM	: Hedef metin
KM	: Kaynak metin
nr.	: Numara
ö.	: Ölüm
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDVY	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: Yayını, yayınları
YKY	: Yapı Kredi Yayınları
YLT	: Yüksek Lisans Tezi
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Tercümenin bir vakıa ve ihtiyaç olmasının yanı sıra üzerinde neredeyse mutâbık olunan en önemli husus faydalı bir çaba olduğudur. Nitekim Theodore Savory (ö. 1980), tercümenin ilkel hedefini faydacı bir hedef olarak tanımlar (bkz. Kaplan, 1998: 161). Depre ise, çevirinin besleyici bir gücü olduğuna inanır ve yüzyılın önemli çevirmenlerinden biri olarak nitelendirdiği Rivarol'un (ö. 1801) Alman romantiklerinden önce, bunun farkına vardığını söyler. Zira Rivarol, çeviri sayesinde Fransız dilinin, sadece kendi sınırlarını tanımakla kalmayacağını, bunun yanı sıra imkânlarını da arttıracağını vurgulamıştır. Aynı zamanda çeviri, Rivarol için, şaire ün getirmenin dışında dili geliştiren, zenginleştiren bir araçtır (bkz. Göktaş, 2005: 56).

Hilmi Ziya Ülken'e (ö. 1974) göre dünya milletlerinin yaratıcı hamleler ve yeni atılımlar yapmalarında tercüme faaliyetleri büyük öneme sahiptir. Tercüme yalnızca bir tanıma ve öğrenme ihtirasını tatmin etmez, insan zihninin farklı tasavvur ve tecrübelerini bir araya getirir, bunların karşılaşmasına ve bu karşılaşmalardan topluma yeni ufuklar açan çarpışmaların doğmasına zemin teşkil eder. Farklı medeniyet havzaları arasında karşılıklı tesirlere imkân veren ve devamlılığı sağlayan tercümeler, bu yolla toplumlarda yeni hamleler yapma kudretini açığa çıkarır. Tercüme sayesinde toplumlar kendinden önce doğup kaybolan veya farklı coğrafyalarda doğan ve yaşayan kıymetlerle karşılaşır, bunların bir kısmını eler, bir kısmını ise değiştirip ona yeni bir kıvam vererek kendi bünyesine ve uzviyetine katar. Ancak cemiyetler, kendi içlerine kapanır ve her şeyi kendinde aramakla yetinirse, yeni bir şey üretmeye imkân bulamazlar (Ülken, 2011: 3-5). Cemil Meriç (ö. 1987) için tercüme yalnız dili değil, düşünce ve hassasiyetin karmaşık dünyasını da zenginleştiren bir fetihtir (Meriç, 2012: 120).

Tercümeye daha temkinli yaklaşan görüşler de mevcuttur. Örneğin Muallim Naci (ö. 1893), Emile Zola'nın (ö. 1902) kendi natüralist anlayışı çerçevesinde çok açık yazmış olduğu bazı kısımları metinden çıkardığını belirtir (Zola, 1881: 2). Benzer şekilde Selânikli Tevfik'in naklettiğine göre

Menemenlizâde Tâhir Bey (ö. 1903), *Claude Gueux* tercümesinde "kitabın ahlâk ve efkâr-ı milliyemize tevâfuk etmeyen yerlerinin tercümesinden ise lisânımızda bulunmamasını hayırlı" (Hugo, 1885: 6) görmektedir. Ancak Selânikli Tevfik onun bu tutumunu eleştirir. Çünkü bir eserde "Âdâtımıza tevâfuk eden veya etmeyen mütâlaâtın kabûl veyâ reddi mütercimine âit değildir" (Hugo, 1885: 6). Bu konuda Ülken de Selânikli Tevfik'le mutabıktır. Ona göre, bu tür tesirlere kapılarını kapayan veya korkarak açan toplumlar, bütün canlılıklarını kaybetmeye mahkûmdurlar. Nitekim Osmanlı toplumu, gerek İslâm gerekse modern tesirler zamanında kapılarını korkarak açtığı ve hiçbir zaman zengin bir tercüme faaliyetine girişmediği için yaratıcılığını yitirerek kötü bir mukallitlik içinde kuruyup kalmıştır (Ülken, 2011: 6). Bazı araştırmacılara göre ise çöküşe doğru yol alan toplumlarda tercüme önem kazanmaktadır (Kaplan, 1998: 162).

Sebep ve sonuçları üzerinde tam bir mutabakat olmamakla birlikte tercüme faaliyetlerinin zaman zaman yoğunlaştığı bir gerçektir. Büyük ve sistemli tercüme hareketleri, bireysel girişimlerin dışında daha ziyade kurumsal faaliyetlerle yürütülmüştür. Bunun yanı sıra daimi bir tercüme müessesesi kurulmak yerine her eser için bir tercüme heyeti oluşturulduğu dönemler de olabilmektedir (Kayaoğlu, 1998: 31).

Söz konusu büyük tercüme hareketlerinin, özellikle kültür hayatında birtakım dönüştürücü etkileri olduğu inkâr edilemez. Ülken'e göre toplumların tekâmülüne zemin hazırlayan bütün "uyanış hareketleri" her şeyden önce tercümeyle başlamıştır. Anadolu, Fenike, Mısır tercümeleri Eski Yunan uyanışını; Hint, İran, Nasturî tercümeleri Türk Uygur uyanışını; Yunan (Nasturî, Yakubî) ve Hint tercümeleri İslâm uyanışını; İslâm (Türk, Arap, Acem), Yahudi ve Yunan tercümeleri ise yeni Garp uyanışını doğurmuştur. Eski Yunanlılar, Uygurlar, İslâm milletleri, Rönesans milletleri ve Alman romantizmi eğer yeni bir şey yarattılarsa; bu ancak onlara hazırlık mahiyetinde olan çok zengin tercüme faaliyetleri ve bu yabancı tesirlerle karşılaşan derin aksülameller sayesinde olmuştur (Ülken, 2011: 6; Macit, 2011: 499).

Türklerde Tercüme Faaliyetleri

Türklerde bilinen en eski tercüme faaliyetleri Uygurlarda görülmektedir. Bu sahada Maniheist ve Budist eserlerinin Uygur lehçesine tercümesinden doğan dinî bir edebiyat gelişmiştir. Manici dönemde tahminen 930 yılında ve Köktürk harfleriyle kaleme alınan *Irk Bitig* en önemli metinlerden biridir. 10. yüzyılın ilk yarısında Çinceden Uygurcaya çevrilen *Altun Yaruk* Burkancı edebiyatın oldukça hacimli bir eseridir. *Sekiz Yükmek* (Sekiz Tomar), *Kuansi İm Pusar* (Ses İşiten İlâh), *Kalyanamkara Papamkara* (İyi Düşünceli Şehzade ile Kötü Düşünceli Şehzade) yine bu dönemde Çinceden Uygurcaya tercüme edilen eserlerdendir. Ayrıca Toharcadan *Çaştani Beğ* ve *Maytrisimit* adlı eserler çevrilmiştir. Karahanlılar döneminde yapılan ilk Kur'ân tercümeleri Türk tercüme tarihi açısından önemli bir merhaledir. Söz konusu tercümeler, satır-arası veya satır-altı tabir edilen tarzda yapılmıştır. Bu döneme ait dört Kur'ân tercümesi bulunmaktadır (Ercilasun, 2014: 242-245, 331).

Harezm sahasında ise *Mukaddimetü'l-Edeb*'in satır arası tercümesi, Rabguzî'nin (ö. 1310'dan sonra) *Kısasu'l-Enbiyâ* tercümesi ve Kutb tarafından yapılan *Hüsrev ü Şîrîn* tercümesi önemlidir (Ercilasun, 2014: 369-374). Memlük sahasında çoğunlukla din, askerlik ve baytarlıkla ilgili eserler Türkçeye çevrilmiştir. Bunlar arasında Arapçadan *İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtîn*, *Baytaratu'l-Vâzıh*, *Münyetü'l-Guzât*, *Kitâb fî İlmi'n-Nüşşâb*, *Kitâb fi'l-Fıkh*, *Kitâbu Mukaddime-i Ebü'l-Leys es-Semerkandî* ve *Mukaddimetü'l-Gaznevî fi'l-İbâdât*; Farsçadan *Kitâbü'l-Hayl* sayılabilir. Seyf-i Sarâyî'nin (ö. 1394'ten sonra) 1391'de tamamladığı *Gülistân* tercümesi bu lehçe ile yazıldığı bilinen tek edebî tercümedir ve eser Memlük-Kıpçak şiirinin tespit edilebilen en güzel mahsulü niteliğindedir. Kelimesi kelimesine bir tercüme olmayıp oldukça serbesttir (Eckmann, 1996a: 55-66).

Çağatay sahasında; Sibicâbî'nin (ö. ?) 1397'de yazdığı *Gülistân-ı Türkî* adlı eser, Çağatay Türkçesinin yazılış tarihi belli olan en eski mahsûlüdür (Eckmann, 1996b: 274). 15. yüzyıl başlarında yaşayan Haydar Hârezmî, Nizâmî'nin (ö. 1214?) *Mahzenü'l-Esrâr*'ını; aynı yüzyılda yaşamış olan divan sahibi Lutfî (ö. 1492?) ise Celâleddin Tabîb'in (ö. 1333) *Gül ü*

Nevrûz'unu Çağatay Türkçesine çevirmiştir. Nevâî (ö. 1501); Nizâmî-i Gencevî, Emîr Hüsrev-i Dihlevî (ö. 1325) ve Attâr'ın (ö. 1221) eserlerini esas alarak *Hayretü'l-Ebrâr*, *Ferhâd u Şîrîn*, *Leylî vü Mecnûn*, *Seb'a-i Seyyâre*, *Sedd-i İskenderî*, *Lisânu't-Tayr* gibi eserler ortaya koymuştur. Bu tercümeler daha ziyade uyarlama niteliğindedir. 1469 yılında ise Hâmidî Farsçadan *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisini tercüme etmiştir (Argunşah, 2013: 27-70; Ercilasun, 2014: 405-426).

Anadolu sahasında 14. yüzyıldan itibaren, başka birçok eserin yanı sıra, Şark-İslâm edebî geleneği açısından kurucu metinler olarak nitelendirilebilecek manzum eserler Türkçeye çevrilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda Gülşehrî'nin (ö. 1317) *Mantıku't-Tayr* tercümesi önemli bir atılımdır. Eser, Ferîdüddin Attâr'ın aynı isimli eserinin serbest ve ilâveli manzum bir çevirisidir. Aynı yüzyılda Hoca Mesud (ö. 1354?) Sa'dî-i Şîrâzî'nin (ö. 1292) *Bostân* adlı eserini *Ferheng-i Sa'dî* ismiyle tercüme eder. 15. yüzyılda Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz*'ı, Elvân-ı Şirâzî (ö. 1426'dan sonra) tarafından çevrilir (Çelebioğlu, 1999: 47-68). Sa'dî'nin *Gülistân* adlı eseri 16. yüzyılda Rumelili Zaîfî tarafından manzum olarak Türkçeye aktarılır.[1] Bu yüzyılda Şerîfî (ö. 1514) tarafından *Şehnâme*'nin tamamı manzum olarak çevrilmiştir. 18. yüzyılda Nahîfî (ö. 1738) Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Ma'nevî*'sini manzum olarak tercüme eder. Ülken'e göre bu, Türk tercüme tarihinin en mühim hadiseleri arasındadır (2011: 234).

Aşk mesnevilerinin tercümesi de Türk edebiyatında çığır açıcı bir rol üstlenmiştir. Birçok eserin tercüme edildiği bu tür içerisinde *Leylâ vü Mecnûn*, *Yûsuf u Züleyhâ* ve *Hüsrev ü Şîrîn* adlı eserlerin tercümesine şair ve mütercimler daha çok rağbet göstermişlerdir. Bu ilgi bazen artıp eksilmekle beraber her zaman devam etmiştir. Örneğin 16. yüzyılda *Leylâ vü Mecnûn* on altı, *Yûsuf u Züleyhâ* on üç ve *Hüsrev ü Şîrîn* on dört kez farklı şairler tarafından tekrar kaleme alınmış, ancak bir kısmı günümüze ulaşamamıştır. Fuzûlî'nin (ö. 1556) kaleme aldığı *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi, bu hikâyenin en başarılı ve mükellef örneği kabul edilir (Doğan, 1996:

[1] Eser daha önce mensur olarak Manyasî (15. yüzyıl) tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

XV). 17. yüzyılda ise *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisi sadece Kafzâde Fâizî (ö. 1622) tarafından çevrilmiştir. *Leylâ vü Mecnûn* mesnevilerinde Nizâmî, Hâtifî (ö. 1521) ve Molla Câmî'nin (ö. 1492); *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevilerinde Molla Câmî'nin; *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevilerinde ise Nizâmî ve Ali Şîr Nevâî'nin eserlerinin kaynaklık ettiği söylenebilir. 14. yüzyılda Edirneli Şâhidî (ö. 1495'ten sonra) *Leylâ vü Mecnûn*'u *Gülşen-i 'Uşşâk* ismiyle Türk şiirinde ilk kez müstakil bir eser olarak tercüme eder. *Yûsuf u Züleyhâ*, aynı yüzyılda, Şeyyâd Hamza, Süle Fakîh, Erzurumlu Darîr tarafından, 15. yüzyılda Hamdullah Hamdi (ö. 1503) tarafından tercüme edilir. Hamdullah Hamdi'den önceki *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevileri Kur'ân kaynaklıyken Hamdullah Hamdi, Câmî ve Ali Şîr Nevâî'yi esas alarak eserini yazar. Türk şair ve mütercimlerinin çokça rağbet ettiği bir diğer aşk mesnevisi olan *Hüsrev ü Şîrîn*, 14. yüzyılda Fahrî (ö. 1367), 15. yüzyılda ise Şeyhî (ö. 1429) tarafından Türkçeye çevrilir. Hamdullah Hamdi, Behiştî Sinan Çelebi (ö. 1507'den sonra), Ahmed Rıdvân (ö. 1528-1538), Hâmidîzâde Celîlî (ö. 1569'dan sonra), Taşlıcalı Yahyâ Bey'in (ö. 1582) hamseleri, klasiklerin Türkçeye kazandırılması açısından önemlidir. Unsûrî'nin (ö. 1039) *Vâmık u Azrâ*, Fahreddin Gürgânî'nin (11. yüzyıl) *Veys ü Ramîn*, Câmî'nin *Salamân u Absâl*, Ehlî-i Şîrâzî'nin (ö. 1535) *Şem' u Pervâne*, Nizâmî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* ve *Heft Peyker* adlı eserleri Lâmiî (ö. 1532) tarafından çevrilmiştir (Yazar, 2011: 284-381).

17. yüzyılda tercümenin kuvvetlendiği görüşünü dile getiren araştırmacılar olsa da, daha kapsamlı yapılan bibliyografik araştırmalara göre, geçen yüzyıla nazaran bu yüzyılda mesnevi tercümelerinde belirgin bir düşüş olmuştur.[2]

Amil Çelebioğlu'na göre mesnevilerin birçoğu vakıa olarak tercüme edilmiştir. Dil, ifade, üslûp hususiyetleri, çeşitli ilâveler, mevzular üzerin-

[2] Ülken, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* adlı eserinde, 17. yüzyılda tercümenin daha da kuvvetlendiğini dile getirir (Ülken, 2011: 235). Ancak Sadık Yazar'ın Anadolu sahasında tercüme ve şerh geleneğine dair doktora çalışmasında aktardığı veriler bu iddiayı doğrulamaz. Yazar'ın tespitlerine göre; 16. yüzyılda tercüme edilen eser sayısı yaklaşık 500 iken, bu sayı 17. yüzyılda 400 küsurdur. 18. yüzyılda ise yeniden yaklaşık 500 eser sayısına ulaşılır (Yazar, 2011: 1192).

deki tasarruflar sebebiyle tercümeden ziyade nakil mahiyetindedir. Ayrıca birçok telif beyit ilâve edildiği görülmektedir. Örneğin Ahmed-i Dâî'nin *Câmasbnâme*'sindeki telif beyit sayısı tercüme beyitten fazladır (1999: 47, 113). Bu tür eserlerin tercüme, nazire veya telif olarak mı kabul edilmesi gerektiği konusunda çoğu zaman kesin bir hüküm verilememektedir (Levend, 2008: 80-81; Köksal, 2003: 225).

Birçok divan ilgiyle okunduğu ve defalarca şerh edildiği hâlde sadece iki divan manzum olarak çevrilmiştir. Bunlardan biri Ferîdî'nin (17. veya 18. yüzyıl) Farsçadan çevirdiği *Hâfız Dîvânı Tercümesi*, diğeri Abdullâh Salâhaddîn-i Uşşâkî'nin (ö. 1782) Arapçadan çevirdiği, Hz. Ali'ye atfedilen *Tercüme-i Dîvân-ı Cenâb-ı Ali* adlı manzum tercümedir. Divanının tamamı veya bir kısmı şerh edilen şairler arasında ise Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 1390), Şâhî (ö. 1426), Mollâ Câmî (ö. 1492), Örfî-i Şîrâzî (ö. 1590), Sâib-i Tebrîzî (ö. 1669) ve Şevket-i Buhârî (ö. 1695) sayılabilir.

Yoğun ve önemli bir tercüme dönemi olarak değerlendirilebilecek III. Ahmed devrinde (18. asır) hem tercüme heyetleri marifetiyle hem de bireysel çabalarla; Yunanca, Latince, Almanca, Arapça ve Farsçadan çeşitli alanlardaki eserler Arapçaya ve Türkçeye tercüme edilmiştir (Macit, 2011: 503). Lâle Devri'nde (1718-1730) oluşturulan heyetlerle birlikte tercüme faaliyetleri kurumsallaşan bir ivme kazanmıştır. Söz konusu heyetler tarafından gerek Doğu ve gerekse Batı'dan eserlerin çevrildiği görülür.[3]

Tercüme faaliyetlerinde kurumsal çabalar 19. yüzyılda da devam etmektedir. Bu dönemde önemli bir kültür hamlesi olarak ortaya çıkan Encümen-i Dâniş'in (1852) gayeleri arasında Arapça, Farsça ve Batı dillerinde yazılmış mühim eserleri tercüme etmek de vardır (Kayaoğlu, 1998: 63). Bu çerçevede daha ziyade tarihle ilgili ilmî eserler tercüme edilmiştir. Pîrîzâde

[3] Şair Nedîm'in de yer aldığı komisyon Müneccimbaşı Şeyh Ahmed b. Lutfullah'ın (ö. 1702) *Sahâifü'l-Ahbâr* (*Câmiü'd-Düvel*) adlı eserini Türkçeye çevirmiştir. Diğer yandan Aristoteles'in *Physica*'sı gibi Batı'dan tercümelerin de yapıldığı görülür. Ülken'e göre asrın en büyük mütercimi tartışmasız Yanyalı Esat Efendi'dir. Arapça ve Farsçanın yanında Yunancaya da hâkim olan bu zat Aristo, İbni Sina, Sühreverdi ve Kadı Ürmevî'den tercümeler yapmıştır. Daha önceki Aristo tercümelerini eleştirmiş, bunların vuzuhsuz ve hatalı olduğunu söylemiştir. Osmanlı devri boyunca Eski Yunanla doğrudan temasa giren sadece bu zattır (Ülken, 2011: 236-237).

Sâlih Molla (ö. 1748) tarafından başlanan ve 6. faslı Cevdet Paşa tarafından tamamlanan *Mukaddime* tercümesi dışında, bu dönemde yapılan tercümeler Batı menşeli eserlerdir (Kayaoğlu, 1998: 77-84). 1865'te kurulan Tercüme Cemiyeti ise öncekilerden farklı olarak çalışmalarını bütünüyle Batı menşeli eserlere hasretmiş, ancak bu girişimler kayda değer bir netice doğurmamıştır (Kayaoğlu, 1998: 130-131). II. Abdülhamid döneminde kurulan Telif ve Tercüme Dairesi (1879), Telif ve Tercüme Kalemi (1891); Abdülhamid sonrasında oluşturulan Telif ve Tercüme Heyeti (1912) gibi kurumlar da başarılı olamamıştır. 1914'te kurulan Telif ve Tercüme Dairesi ise birçok eser neşretmiştir (Kayaoğlu, 1998: 157-182). Bu eserler arasında telif olanların dışında neredeyse tamamının Batı kaynaklı olması dikkat çekicidir. Bu dönemde şahsî tercüme faaliyetleri arasında Mehmed Şakir Efendi'nin (ö. 1836) yaptığı *Mesnevî* tercümesi eserin tamamamının manzum bir tercümesi olması bakımından önemlidir (Çakıcı, 2008: 53). Eser son olarak 20. yüzyılda Ahmet Metin Şahin tarafından manzum biçimde çevrilmiştir. Ayrıca önceki yüzyıllardan farklı olarak, 19. yüzyıldan itibaren Ömer Hayyâm rubâîlerinin birçok manzum ve mensur çevirisi yapılmaya başlanmıştır. 20. yüzyılda da bu ilginin devam ettiği görülür (Andı, 1999).

Cumhuriyet döneminde birçok tercüme heyeti kurulduğu görülür. Bu heyetler içerisinde Abdülfeyyaz Tevfik Bey'in dönemi en faal dönemdir. A. Tevfik Bey döneminde 96 eserlik bir cedvel hazırlanmıştır. Tespit edilen eserlerin birçoğu Batı menşeli olmasına rağmen Şark-İslâm klasikleri, Türk dili ve tarihiyle ilgili bazı eserleri de havidir. Bununla beraber Türk tercüme tarihinde devlet eliyle gerçekleşen tercüme hareketlerinin en verimlisi Hasan Âli Yücel'in (ö. 1946) gayretleriyle Tercüme Bürosu (1940) tarafından yürütülmüştür (Kayaoğlu, 1998: 308).

Ahmet Hamdi Tanpınar'a göre dilimize birçok eser tercüme edilmiş olsa bile bunlar hiçbir programa tâbi olmadan rastgele seçilmiştir ve ihtiyacı karşılamaktan hayli uzaktır. Ona göre bugün Batı medeniyeti karşısında düşülen hata ve ihmali, atalarımız da İslâm medeniyeti karşısında yapmıştır. "Acem ve Arap kültürünü bir devre içinde ve geniş bir hamle içinde

dilimize nakledecekleri yerde, ferd sıfatıyla teker teker bu kültüre gitmeyi tercih" etmişler ve "medrese tahsilini bir nevi lisan tahsili şekline" sokmuşlardır. Bu ise halk tabakasıyla tahsilli kesim arasında büyük bir farklılaşmaya yol açmış ve "bir cemiyet için en lüzumlu şey olan tecanüs" kaybedilmiştir. Ayrıca bu durum dilimizin zenginleşmesinin de önünde başlıca engel teşkil etmiştir (Tanpınar, 2011: 78).

Tercüme edilen eserlerin hiçbir programa tâbi olmadan rastgele seçilmiş olduğu eleştirisini getiren Tanpınar'ın aksine; rastgele değil, sistemli, şuurlu, hedefleri belli bir tercüme faaliyeti yürütüldüğü düşüncesini savunan Yasa ise, bu iddiasına kanıt olarak 1890'lı yıllarda Avrupa klasiklerinin Türkçeye tercümesi etrafında yapılan tartışmaları gösterir (Yasa, 2014: 118). Ancak geç dönemlerde bazı planlı tercüme teşebbüslerinin olması Tanpınar'ın bahsettiği programsızlık iddiasını geçersiz kılmamaktadır.

Şark edebiyatından yapılan tercümelerde 14-15. yüzyıllarla 18-19. yüzyıllar arasında farklı amaçlar ve motivasyonların etkili olduğu varsayılabilir. Yeni bir medeniyet dairesine girilmesi sebebiyle bu medeniyete ait kültürü tanıma, tanıtma ve yayma hedefinin 14-15. yüzyıllardaki tercümelerde etkili olduğunu düşünmek mümkündür. Özellikle tercüme edilen eserlerin sebeb-i teliflerinde bu yönde ifadeler dikkat çekmektedir.[4] 18-19. yüzyılda Şark'tan yapılan tercümelerde ise, Batı tekniğine gösterilen ilgiye bir tepkinin ve geleneği tahkim edip devam ettirme gayesinin etkili olduğunu düşünmek mümkündür.

---

[4] Örneğin Ömer Nesefî'nin (ö. 1142) *Nazmü'l-Hilâfiyyat* adlı eserinin 1332'de İbrahim El-Melifdevî tarafından yapılan tercümesinde mütercim şu ifadelere yer vermektedir: "Bu zaîf manzûmeyi Türk dilince eyleduginün sebebi oldur: Himmetler tahsîl-i ulûmdan kâsır oldı. Hem bir şahs ki ilim okımağa hevesi çok idi, Arabca okımak elinden gelmez idi, bu zaîfden istedi kim Türk dilince tâkat kadarı ana ma'lûm eyleye ve hem Türklere yâdigâr kala; bu şerîf kitâbun mesâilinden, letâifinden mahrûm kalmayalar..." (Bilgin, 1996: 248). II. Murat devrinde (1421-1451) ve onun emriyle, Şirvanlı Mahmut tarafından yapılan *Târîh-i İbn-i Kesîr Tercümesi*'nde ise mütercimin şu ifadeleri yer alır: "... Emr itdi kim Türkî diline tercüme olına! Tâ fâyıdası âm ve âyidesi kâffe-i mü'minîne tâm ola! Pes emr-i şerîfe imtisâl idüp..." (Yelten, 1998: 12). Mercimek Ahmet, Sultan Murat'ın elinde bir kitap görünce "ne kitaptır" diye sorar ve aralarında geçen konuşmayı nakleder: "Kabusnâme'dir deyu cevap verdi ve eyitti ki hoş kitaptır ve içinde çok faideler ve nasihatler vardır; ama Farisî dilincedir. Bir kişi Türkîye tercüme etmiş, velî ruşen değil, açık söylememiş. Eyle olsa hikâyetinden halâvet bulımazız, dedi. Ve lâkin bir kimse olsa ki kitabı açık tercüme etse, tâ ki mefhumundan gönüller haz alsa..." (Mercimek Ahmed, 1944: 3).

Öte yandan Muallim Naci'nin (ö. 1893), "sadece garbın değil, şarkın da edebî eserlerini tercüme etmeliyiz" yolundaki ürkek serzenişleri "eski edebiyat yanlısı" ithamlarıyla karşılanıp horlanması için yeterli bir gerekçe olmuştur (Ceyhan, 2007: 44).

Hâfız Dîvânı'nın Osmanlı döneminde birçok defa şerh edilmesine rağmen, 18-19. yüzyıla kadar manzum tercümesine rastlanmamaktadır. Bu durumu şiir tercümesinin zorluklarıyla açıklamak mümkündür.

Edebî şaheserlerin tercüme edilmemesinin, sadece Türk edebiyatının kuvvetiyle ve Türk dilinin ifade imkânlarıyla ilgili bir sorun olmadığını bu konudaki tartışmalardan anlamak mümkündür. Örneğin klasik eserlerin mutlak surette tercüme edilerek Türkçeye kazandırılmasını şiddetle savunan Ahmet Mithat'a (ö. 1912) karşı Cenap Şahabettin (ö. 1934) bunu gereksiz görür. Çünkü her edebiyat, ait olduğu milletin coğrafî ve sosyolojik şartlarının etkisi altında biçimlenir. Dolayısıyla hiçbir milletin edebiyatı başka bir milletin edebiyatına örnek teşkil edemez. Nitekim klasikler karşısında Türk milletinin "adem-i rağbeti" de klasiklere muhtaç olunmadığının delilidir (Kaplan, 1998: 193).

Tercümeyle ilgili tartışmalarda üzerinde durulan bir başka husus ise edebî eserlerin ve bilhassa şiir çevirisinin zorluğudur. Şemseddin Sami (ö. 1904) *Sefiller* tercümesinin önsözünde edebî değeri yüksek böyle kıymetli bir eseri tercüme etmenin zorluklarından bahsettikten sonra, halkın bu eserden mahrum kalmaması düşüncesiyle, her ne kadar kendisini bu iş için yetersiz görse de, tercüme etmeye karar verdiğini belirtir.[5] Sait Bey ise şiirden ve şairlikten gerçekten anlayan kimselerin şiir çevirisindeki güçlükleri bildiklerinden kolay kolay bu işe girişmediklerini belirtir. Bununla birlikte,

[5] "Böyle bir eserin lisânımızda bulunmaması ve vatandaşlarımızın böyle bir istifâde-i azîmeden mahrum kalması tecvîz olunamayacağından her ne kadar ki bu kitab fevkalâde bir belâgatle yazılıp her bir kelimesinde binlerce nikât-ı hikmet-âmiz bulunduğundan, -alelhusus lisanımızın el'ân ta'ayyün etmeyip mübhem bir sûrette kullanılmakta olunan kelimât ve tabirâtıyle- tercümesinin pek müşkil ve iktidârımın pek kâsır ve nâkıs olduğunu biliyorsam da arzû-yı hizmet adem-i iktidârıma galebe etmekle, tercümesine ictisâr ettim" (Hugo,1880: 3).

bir veya iki şairimizin tercümelerinde "bir dereceye kadar letâfet ve şivemize muvâfakat" olduğundan bahsetmiştir (bkz. Kaplan, 1998: 205).

Abdülhak Şinasi Hisar (ö. 1963) tercümenin zorluklarından ve bir şiiri aynı zevk ile başka bir dile aktarmanın imkânsızlığından bahsettikten sonra "lâkin böyledir diye, tercümeyi imkânsız bir şey addedip bundan vazgeçirtmek neticesine vasıl" (Hisar, 2009: 276) olmamamız gerektiğini belirtir. Hisar'a göre bütün bu zorluklar ve imkânsızlıklara rağmen tercümeler "bütün o kitaplar, o trajediler, o şiirler hakkında bizi tenvir" eder ve "bize bir fikir vermeye" yarar. "Bu kadar kazanç da kâfi bir nimet sayılmalıdır" (Hisar, 2009: 277).

Bu düşüncelerde öne çıkan görüş, edebiyat eserlerinin ve özellikle şiir tercümesinin zorluğu, ancak buna rağmen tercümenin gerekliliğidir. Cenap Şahabettin ise daha çok Batı klasikleriyle ilgili olarak "toplumumuz rağbet göstermediğine göre bunlara ihtiyacımız yoktur" mealindeki sözleriyle farklı bir tutum benimsemiştir.

Cenap Şahabettin'in bu görüşü önemli olmakla birlikte *Hâfız Dîvânı* söz konusu olduğunda böyle bir "adem-i rağbet"ten bahsedilemez. 18. yüzyıla kadar *Hâfız Dîvânı*'nın birçok şerhi yapıldığı hâlde manzum bir tercümesi olmaması bu işin zorluğuyla açıklanabilir. Bu bağlamda, Abdülhak Şinasi Hisar'ın "*safi şiir*"in tercümesiyle ilgili öne sürdüğü görüşleri divan tercümesi için de geçerli sayabiliriz:

> "Nispeten yine en kolay ve mütevazı tercümeler, bir sanat gayesiyle yazılmamış bulunan, birer sanatkâr olmayan mütefekkirlerin kitaplarıdır. Fakat bunun ötesi denilebilir ki bir nevi his ve sihir meselesidir. Bir lisanın muayyen kelimeleriyle husûle gelen harikulade bir talâkat, hulâsa bir mucize, diğer bir lisanın kelimeleriyle kolay kolay eda ve ifade ve hatta hulâsa olunabilir mi? İşte bunun içindir ki dünyada ilelebet milli kalacak, asıllarındaki bekâreti başka bir lisana vermeyecek ve tam tercümesi katiyen mümkün olmayacak bir şey varsa o da halis, safi şiirlerdir" (Hisar, 2009: 276).

Buna karşın, Anadolu sahasında manzum mesnevi tercümesi çok daha erken dönemlerde başlar ve birçok örneği mevcuttur. Çünkü mesnevi, her ne kadar manzum bir tür olsa da, kafiye düzeni bakımından gazele nazaran daha kolay yazılabildiği (Levend, 2008: 103) için tercümeye de daha elverişlidir. Ayrıca olay merkezli bir metin olması da mesnevinin tercümesini kolaylaştıran bir etken olarak düşünülebilir. Mesnevide, *gösteren* ve *gösterilen* ilişkisi bağlamında, *gösterilen* ön plandayken; gazel, *gösteren*'in *gösterilen* üzerine daha ağır bastığı bir türdür. Bir başka deyişle gazelde dil konunun kendisinden önemlidir. Mesnevide ne söylendiği, gazelde ise nasıl söylendiği önceliklidir. Lafız ve mâna sanatları, kelimeler arasındaki anlam ilişkileri ve mûsikinin feda edilemez olması ve bu yapının estetik değerinden büyük fedakârlıkları göze almadan başka bir dilde yeniden üretilebilmesindeki zorluk, bir divanın bütünüyle tercüme edilmesinin önünde, belki yegâne değilse de, ciddi bir engeldir.

Edebî Eserlerde Çevrilebilirlik Meselesi

"*Traduttore traditore*" yani "mütercim haindir" mealindeki meşhur İtalyan deyişi, tercüme üzerindeki bitmeyen bir sorgulamanın ve güvensizliğin veciz bir ifadesidir. Cemil Meriç (ö. 1987), mütercime yakıştırılan bu sıfatın iftira değil, onun kaderi olduğu kanaatindedir. Bir dilden diğer bir dile ancak ruhsuz ve şiirsiz bir lafız aktarılabilmektedir (2012: 309).

Recâizâde Mahmud Ekrem (ö. 1914), *Rafael* (Lamartine) tercümesine yazdığı önsözde mütercim ile müellifin duygu ve düşünce dünyalarının, kabiliyetlerinin aynı olmasının muhal olduğunu belirtir. Ayrıca her lisanın kabiliyet ve tabiatının farklı olduğuna, fesahat usulünün ve belâgat tarzının kendisine mahsûs olduğuna işaret eder ve bu sebeple tercüme uğruna katlanılan zahmetlerin semeresiz kalacağından büyük bir ümitsizlikle bahseder (Lamartine, 1896: 6-9).

Recaizade'nin değindiği bu imkânsızlık Batılı çeviri kuramcılarının da üzerinde durduğu bir sorundur ve özellikle Alman romantiklerinin yaklaşımıyla benzerlikler arz eder. Humboldt'a (ö. 1859) göre bu imkânsızlığın nedeni tek tek her dilin birbirinden farklı olması ve hiçbir dildeki bir keli-

menin başka bir dildeki hiçbir kelimeyle aynı olmamasıdır (bkz. Stolze, 2013: 32). Cemil Meriç de müteradifin sadece avam için mevcut olduğunu ve birbirini bütün çağrışımlarıyla karşılayan iki kelimeye ne aynı dilde ne de iki ayrı dilde rastlanamayacağını belirtir (2012: 309).

Batı metafiziğinin geniş ve köklü bir eleştirisini yapan Heidegger'in (ö. 1976) üzerinde durduğu ve itiraz ettiği hususlardan birisi Antik Yunan kaynaklarının Latin dillerine çevrilirken kavramların aslına sadık kalınmamasıdır.[6] Birçok kavramın yanlış aktarıldığını ve bunun Antik Yunan düşüncesinde ciddi sapmalara yol açtığını düşünen Heidegger'e göre böylesi bir 'yanlış-anlama'nın nedeni; söz konusu düşünce dünyasının, Yunan-olmayan bir zihin alt yapısıyla algılanmasıdır. Burada 'Yunan-olmamak' ile kast edilen, "Yunancanın Varlık deneyiminin çok uzağına düşen 'tercümeler'e ve Varlık anlayışlarına dayalı yorumlardır. Yunancadan yapılan çeviriler, sadece birer çeviri olmaktan öte, Yunanca sözcüklerin kökenlerinde bulunan Varlık deneyiminin tahrifidir. Bu tahrif, belki de ilk olarak Latinceye yapılan çeviriler ile başlamış ve Heidegger'in 'Varlığın unutuluşu' adını verdiği sürecin önemli bir aşaması hâlini almıştır" (Anlı, 2007: 17).

Bir metnin çevrilebilirliği (*translatability*) konusunda geleneksel olarak temelde iki farklı bakış öne çıkmıştır: *monadist*[7] ve *evrenselci* bakış. Monadist yaklaşımı benimseyenler her dil topluluğunun gerçekliğe ilişkin tasavvurunun, söz konusu dilin ona sunduğu yorumla belirlendiğini ve bunun ise çevrilebilirliği tehlikeye attığını savunurlar. Diğer yaklaşımı savunanlar ise dil tümellerinin, çevrilebilirliğe yeterince imkân sağladığını iddia ederler. Bu iki zıt kutup dışında kalan bazı kuramcılar, iki uç görüş arasında kararsız kalmışlar, bazıları da iki yaklaşımı uzlaştırmaya çalışmışlardır. Daha yeni bir çeviri yaklaşımı ise çeviriyi anlam aktarması olarak ele alan yapıbozumculuktur (Pedro, 2012: 611).

---

6 Benzer şekilde Yanyalı Esad Efendi bütün eski Aristo tercümelerini, ikinci elden tercüme edilmeleri sebebiyle vuzuhsuz veya hatalı olduğunu söyleyerek eleştirir (Ülken, 2011: 237).

7 Monad, Eski Yunan felsefesinde bölünmez birlik anlamında kullanılmaktadır.

a) Görecelik Temelli Kuramlar (Çevrilemezlik)

Ortega Gasset'e göre tüm insan gayret ve davranışları gibi çeviri de, hiçbir çıkış yolu olmayan ütopik bir girişimdir (Gasset, 2008: 37). Çeviriyi imkânsız gören bu aşırı karamsar görüş bir kenara bırakılırsa monadist bakışla çeviri, en iyi ihtimalle, asıl metne ancak bir yaklaşım olabilir.

19. yüzyılda, Humboldt, Schlegel (ö. 1845), Schleiermacher (ö. 1834) gibi birçok dil bilimci, her dilin kendi varlığı dâhilinde sınırsız olduğu kanaatindedir. Bu yüzden devrin çeviri kuramcıları çevirmene birbiriyle bağdaşmayan iki ayrı istikameti işaret etmişlerdir: Bunlardan ilki kaynak dile / kaynak kültüre yönelirken, diğeri hedef dili / hedef kültürü göstermektedir. Bu iki yön arasındaki ilişki, uzlaşmaz, birbirini yok sayan, orta yolu olmayan bir ilişki biçimidir (Pedro, 2012: 612).

Yabancılaştırıcı çeviri fikrini savunan Schleiermacher'e göre, sadece iki çeviri metodu vardır. "Çevirmen ya mümkün olduğunca yazarın rahatını bozmadan okuyucuyu ona doğru çekecek (foreignizing: yabancılaştırıcı); ya da okuyucunun rahatını bozmadan yazarı ona doğru çekecektir (domesticizing: yerelleştirici)" (Venuti, 2004: 20).

Biçim odaklı çeviriyi benimseyen, aynı zamanda bir şair olan ve edebî sanat eserinin çevirisi üzerinde ayrıca duran Walter Benjamin (ö. 1940) de Schleiermacher gibi çeviride yabancılaştırma anlayışına sahiptir. Benjamin'e göre, şiir de dâhil olmak üzere hiçbir sanat eseri onu alımlayan kitle için değildir. Bu bağlamda önemli olan olgunun bizzat kendisidir, metnin iletisi ise ancak ikinci derecede önem arz eder. Şiirde asıl olan şey, iletinin dışında var olandır; yani ulaşılamaz, esrarengiz, 'şiirsel olan' neyse odur. O hâlde çevirmenin bir şeyler aktarabilmesi ancak kendisinin de şiir besteleyebilmesiyle mümkündür. Bu anlamda "kutsal kitabın satırlar arası çevirisi, tüm çevirilerin aslı ya da idealidir." Fakat Stolze'ye göre bu bakış açısıyla çeviri ulaşılmaz bir ütopyaya dönüşür (bkz. Stolze, 2013: 37-39).

İlk kez Derrida tarafından ortaya konulan yapısökümcü yaklaşıma göre yazılı metinler sürekli yeni bağlamlarda, daima yeniden ve farklı olarak okunurlar. Bu nedenle söz konusu metinlerde çok anlamlılık ve değişken-

lik vardır. Bu durum aynı zamanda, sözcüklerin tarihsel yapısının ve hiçbir zaman sadece ilk kullanımlarındaki anlamlarıyla sınırlı kalmayışlarının kaçınılmaz bir sonucudur. Kelimeler sadece yazarın söylemek istediği anlamı taşımaz, bilakis sözcüklerin anlamı 'yer değiştirebilir' ve genellikle 'kararlaştırılamaz' niteliktedir (Stolze, 2013: 40).

Böyle bir dil anlayışının sonucu olarak Derrida, çeviriyi olanaksız bir çaba ve bir çıkmaz olarak görür. Çok çeşitli diller vardır ve çevirmen, bu dillerin ifade düzlemleri arasında mutlak bir eş değerlik ilişkisi mevcutmuş gibi davranamaz. Paul de Man ise mütercimin çıkmazından bahseder. Bu çıkmaz, asıl metne bağlı kalma gerekliliğinin, hedef dile uygun ve serbest bir çeviriyle çelişmesinden doğar. Bu bağlamda metne bağlı kalma ve metni serbest çevirme olanaksızdır (Stolze, 2013: 39-43).

Catford (ö. 2009), çevrilemezliği *dil bilimsel* ve *kültürel* olmak üzere ikiye ayırır; *kültürel çevrilemezlik*, dillerin sosyokültürel farklılıklarından kaynaklanır. *Dil bilimsel çevrilemezlik* ise, kaynak dille hedef dil arasında şeklî bir tekabüliyet olmamasının sonucudur. Bir dildeki çokanlamlılık (polysemy), müphemiyet (ambiguity) ve sözdizimsel (syntactic) özellikler başka bir dildekinden çoğunlukla farklıdır. Bu sebeple mutlak çevrilebilirlik veya çevrilemezlikten söz edilemez. Ancak biraz eksik - biraz fazla bir çeviri mümkündür (Catford, 1978: 94).

Çevrilemezlik fikrini benimseyenlerin hareket noktası, genel olarak, diller arasındaki yapısal farklılıklar ve bu farklılıkların aşılamaz olduğu düşüncesidir. Bunun sonucu olarak çeviri, orijinal metne ancak bir yaklaşım çabası olarak kalır. Bunun karşısında ise evrensel çeviri kuramı yer alır.

b) Evrensel Çeviri Kuramı

Evrenselci yaklaşım, dili mantıksal ve dil bilgisel olarak açıklanabilir bir dizge ve bir iletişim aracı olarak görür (Stolze, 2013: 44).

18. yüzyıldan itibaren edebiyatta genel çevrilebilirlik ilkesine bağlı kalanların görüşlerinin temelinde dile dair evrensel olan inanç yatmaktadır. Daha sonra bu inanç, Gentzler'e göre biçimsel köklü tümellerin varlığından yola çıkılarak bütün dillerin benzer biçimlere ayrılabileceği sonucuna

varılabilir. Ancak bu, diller arasında harfi harfine karşılıklar bulunduğu anlamına gelmez (Pedro, 2012: 615).

Noam Chomsky tarafından formüle edilen teoriye göre her cümle *derin yapı* ve *yüzey yapı* olmak üzere iki katmandan oluşur (Demirci, 2010: 291-293). Cümle yapısı ve sözlük kurallarından oluşan ve "düşünce biçimi" denilen temel bileşen, kendine bağlı bir derin yapı üretir. Bu derin yapı tüm insanlar için ortak olmalıdır. Bu derin yapı ise daha sonra, özümsenmiş dönüştürme kurallarıyla yeni bir "yüzey yapısı"na dönüştürülmektedir (Stolze, 2013: 50). Cümleyi sarf eden ve dolayısıyla onun anlamına tam olarak vakıf olan mütekellim (konuşur) veya müellif (yazar), dil bilimsel olarak *derin yapı* tarafındadır. Muhatap veya okur ise *yüzey yapı* tarafındadır, zira muhatap veya okur cümleye maruz kalan taraftır. Bir cümlenin yüzey yapısı boşluklarla ve izlerle dolu iken derin yapısı doluluk ve tamlık arz eder (Demirci, 2010: 291).

Chomsky'nin bu teorisine göre derin yapı olarak nitelendirilen katman, evrensel nitelikli olduğu varsayılan soyut cümle yapısıdır. Buna anlam yapısı da denir. Yüzey yapı ise bildirişime elverişli duruma gelen somut cümle biçimidir (Demirci, 2010: 291). Bu derin yapıları, yüzey yapılarına dönüştüren "dönüştürme kuralları" da, tıpkı yüzey yapılarının olduğu gibi, her dilde farklı olabilir.

Bütün bunlardan hareketle; Jakobson, Bausch, Hauge, Niga ve Ivir gibi bazı dil bilimciler, ilke olarak her şeyin herhangi bir dilde ifade edilebileceği düşüncesini benimsemişlerdir. Bu bakışı destekleyenlere göre diller arasında evrensel sözdizimsel ve anlam bilimsel kategoriler vardır ve çevrilebilirlik, bu kategorilerin varlığınca teminat altına alındığı gibi tecrübenin mantığınca da onaylanmıştır. Nida'nın ifadesiyle "insan türünü birleştiren şeyler onu ayıranlardan daha fazladır" (bkz. Pedro, 2012: 615).

Bussmann'a göre insanlar biyolojik donanım olarak aynı dil becerilerine sahiptir. Bu nedenle bütün dillerin dünyayla kurduğu bağın temel yapıları her yerde aynıdır ve günümüze dek tespit edilebilmiş sıra dışı bir dil veya dillerin varlığından söz edilemez. Bu bağlamda evrensel bir gerçek-

liğe sahip olduğu düşünülen akıl, her insan için geçerli kavrama kaynağının esası kabul edilir (bkz. Stolze, 2013: 44). Bu yaklaşım, çok açıktır ki dillerin bir dünya görüşü sunduğunu, dolayısıyla her ferdin ve toplumun, içine doğdukları dil ile mukayyet olduğunu savunan çevrilemezlik düşüncesinin karşısında yer alır.

Modern dil bilimde ise mutlak çevrilebilirlik yani her şeyin her dilde ifade edilebileceği görüşü çok yaygındır. Koschhmieder, Jacobson, Mounin, Wills gibi dil bilimciler bu görüşü savunmaktadır. Mounin, her dilin çevirisinin en azından evrensel düzeyde mümkün olduğu fikrindedir. Bu anlamda kesinlik ilkesi çerçevesinde ("bir şey için sadece bir sözcük, bir sözcük için sadece bir şey") sözcüklerin milletlerarası düzeyde eşitlenmesini savunur ve bunun gerçekleşmesi durumunda "bilimsel ve teknik çevirinin yüzde yüze yaklaşan bir kesinlikle otomatikleşeceği" sonucuna varır. Wills'e göre bir metnin çevrilebilirliği deneyime dayalı mantıklı evrensel kategorilerin varlığı sayesinde mümkündür (bkz. Stolze, 2013: 54). Ancak Mounin'in mutlak çevrilebilirlikle ilgili iyimser yargısını bilimsel ve teknik metinlerin çevirisiyle sınırlandırmış olması önemli bir ayrıntıdır.

Serbestlik ve Sadâkat Arasında Çeviri

Osmanlı Türkiyesinde de gerek Doğu dillerinden gerekse daha geç dönemlerde Batı dillerinden yapılan tercümelerde karşılaşılan sorunların ve tercümenin nasıl olması gerektiğine dair düşüncelerin paylaşılıp tartışıldığı görülmektedir (Ülken, 2011: 243 – 261; Yazar, 2011: 214 – 242).

Recâizâde Mahmud Ekrem, *Rafael* (Lamartine) tercümesine yazdığı önsözde, bir eserin muhtelif tercümeleri arasındaki farklara dikkat çeker ve bunlar arasında bir tercih yapmanın ne kadar zor olduğunu anlatır:

> "...'Mahbûsiyetlerim' ünvânlı kitâbın bile -haddizâtında o kadar ehemmiyetli bir te'lîf değil iken- Fransızcaya başka başka üç tercümesini bulmuş idim ki el'ân kütüphânemde mevcûttur. Hîn-i tercümede lâyıkıyle anladığımdan emin olamadığım veyahut anladığım ma'nâyı zihnimce yakıştıramadığım yerleri için bu üç türlü tercümenin hepsine de mürâcaat eder ve ekseriyâ mütebâyin bul-

duğum bu tercümelerden hangisini tercih lâzım geleceği husûsunda dûçâr-ı müşkilât olurdum" (Lamartine, 1896: 8).

Abdülhak Şinasi Hisar da klasiklerin tercüme ve tab'ına dair bir makalesinde *Ziyafet*'in (Eflâtun) Fransızcaya tercümesinde üç ayrı örneği karşılaştırır ve "aynı eserin renkte, üslûpta ve fikirde, hulâsa bütün mahiyetinde ne büyük tahavvüllere maruz kalmış" (2009: 275) olduğunu belirttikten sonra şu tespiti yapar: "Ekseriyet itibarıyla eski tercümelerde mütercim, maruf bir edip olsa bile, bir nevi ürkeklik, çekingenlik ve fazla hesabîlik nazar-ı dikkate çarpar. Sonunculardа, yeni edebî zevklerin tesiri görülür" (Hisar, 2009: 275).

"Bir lisandaki kelimeleri anladıktan sonra, onları kendi lisanımızdaki muadil kelimelerle eda etmek bize kolay bir şey gibi geliyor." diyen Hisar, söz konusu işin bu kadar basit olmadığını belirtirek, kültür ve anane farklılıklarının tercümede yol açtığı müşkülâta işaret eder (2009: 276).

Tercümeler arasındaki farklara dikkat çeken düşünürler, nasıl bir tercüme yöntemi benimsenmesi gerektiği hakkında kanaatlerini de belirtirler. Çoğunlukla lafza bağlı kalınmayıp, anlamın esas alınması gerektiği fikri öne çıkar.

a) Harfiyyen, Lafzen veya Aynen Çeviri

Daha eski bir geçmişe sahip olan lafzî çevirinin; hedef dile yabancılığı, anlaşılma güçlüğü ve estetik yönden beklentileri karşılamaması gibi sebeplerle ilkel bir çeviri olarak nitelendirildiği görülür. Bu çeviri yönteminin tercih edilme sebebi genellikle kaynak metne aşırı saygı ve bağlılık, bazen "sınırlı dil yetisi" ile açıklanmaya çalışılmıştır (Kızıltan, 2017: 74-75).

Ancak modern çeviri kuramcıları ve edipler arasında yine de lafzî çeviriyle ilişkilendirilebilecek bir anlayışı savunanlar mevcuttur. Söz dizimi noktasında değilse bile mecazlar, deyim ve atasözleri ve kültür unsurlarının filtrelenmesini doğru bulmayan, *yerelleştirici* bir çeviriye karşı *yabancılaştırıcı* çeviri anlayışını savunan düşünürler vardır.

Örneğin Schleiermacher'e göre yazar okura değil, okur, yazara doğru hareket ettirilmelidir. Çevirmenin anadili yabancı olanla iç içe geçmeli ve böylelikle "protodil" korunmalıdır ki bu, anadili de zenginleştirecek bir tutumdur (Stolze, 2011: 34).

Venuti ise çeviri tarihini; *yerelleştirici* çevirilerle *yabancılaştırıcı* çeviriler arasında bitmeyen bir halat çekme müsabakasına benzetir. Yerelleştirici çeviri, akıcı bir çeviridir ve okurda çeviri izlenimi uyandırmadığı için mütercim adeta görünmez bir karakterdir. Mounin bu tür çevirileri *saydam cam* olarak adlandırır. Venuti'ye göre yerelleştirici çeviri, kaynak metne etno-merkezci bir şiddet uygular ve metin üzerinde kültürel tahakküm kurar. Yabancılaştırıcı çeviri ise kaynak metnin değerlerini korur, onları hedef dil lehine tahrip etmekten sakınır (bkz. Osborne, 2001: 154).

Gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet Türkiyesi mütercimleri arasında da *lafzî* veya *harfiyyen* tercüme anlayışının çeşitli saiklerle tercih edildiği ve savunulduğu görülür. Ahmed Atâ *Kadınlar Muharebesi* önsözünde metnin aslındaki söyleyiş güzelliğini koruma kaygısını dile getirir:

> "... aslındaki letâfet gâib olmamak için tercümenin mümkün mertebe harfiyyen olmasına itinâ edildiğini arz eylerim." (Dumas, 1881: 3).

Şemseddin Sami, tercüme yaparken kaynak dildeki metne bağlı kalmaya dikkat ettiğini belirtir. Ona göre, Türkçenin üslûbuna uymaması durumundan endişe edilmemelidir. Çünkü bu, Türkçeyi geliştirip ıslah edecek bir durumdur:

> "Tenezzülen eserlerimi okuyanların ma'lûmudur ki; yazarken, birinci dikkat ettiğim şey sâde yazmak ve tercüme ederken en ziyâde özendiğim şey aslından ayrılmamaktır. Bu ikinci şıktan **lisânımızın şîvesine halel gelir korkusu**yla ihtiraz veyâ ta'rîz edenlere, makâmı red ve te'mînde derim ki; bu şîve tagayyüründen lisânımıza **ıslâh** ve **terakkî**den başka bir şey terettüb edemez. Avrupa lisânlarıyla lisânımız arasında tercümeyi müşkilleştiren fark, **lafzî** ve **manevî** olarak iki cihete münkasimdir. Lafzî ciheti; kelâmı terkîb eden cümlelerin ve cümleyi teşkîl eden kelimâtın takdîm ve te'hîrinden

> ibâret olup, buna riâyet etmemek mümkün değil ise de mümkün mertebe kelâmı giriftlikten kurtarıp cümleleri kısa kesmekle ve sûret-i ifâdeyi şîve-i kâtibâneden kurtarıp, şîve-i tekellüme kalb ve takrîble, bu farkın kısm-ı küllîsi izâle edilmiş ve bununla beraber lisânımız dahi, sâdeleşmekle berâber, güzelleşmiş olur. Mânevî ciheti ise Avrupa muharrirleriyle bizim kâtib ve şâirlerin arasında düşünmece olan farktır; efkâr-ı cedîde ve terakkiyât-ı hâzırayı köhne tarz-ı münşiyâne ile ifâde etmek müstahîldir. Bu tebeddül belki ibtidâ garîb görünür; lâkin ilk nazarda garîb görünen şeyler vardır ki göz-kulak alışmakla me'nûs ve mahbûb olur. **Islâh** ve **terakkîyi** müntic olan bu tebeddüle en ziyâde hizmet edecek şey bu sûretle edilecek tercümelerdir" (Defoe, 1885: 3-4).

Halid Ziya (ö. 1945) hatıratında, Şemseddin Sami'nin *Sefîller*'i *harfiyyen* tercümesini, Fransızca cümle yapılarını koruması sebebiyle, garip bulanların sonradan buna alışmaya başladığını belirtir (bkz. Bilgin, 2007: 44).

Nazım Hikmet (ö. 1963), bir metnin yüzde yüz Türkçeleştirilerek tercümesine karşı çıkar, yazıldığı dilin ve dönemin özelliklerini koruması gerektiğini savunur:

> "Ben tercümeden şunu anlıyorum: Tercüme edilen eserin yüzde yüz Türkçeleştirilmesi değil. Yani tercüme romanı okuduğun zaman, sanki onu bir Türk muharririnin yazdığını sanmayacaksın. Bilakis onu hangi milletin, hangi devirdeki muharriri yazmışsa o milletin, o devirdeki muharririni okuduğunu anlayacaksın. Yani tercümede bir Rus muharriri ile bir Fransız muharriri, tercümeyi yapan Türk muharririnin diliyle değil, kendi dilleriyle konuşacaklar. Bunun için bir çeşit stilizasyon lazımdır" (Hikmet, 1991: 221).

Eserin aslındaki yabancı kültür unsurlarının, deyiş kaydırmalarla yerlileştirilmesini doğru bulmaz:

> "Mesela Ruslar, sevgi sözü olarak güvercinim tabirini kullanırlar, biz gözümün nuru, gözbebeğim filan deriz. Bence bunları tercüme ederken ille de bizde güvercinim filan denmez diye yavrucuğum fi-

> lan dememeli, Ruslar da bizden tercüme ederken gözümün nuru Rusçada denmez diye güvercinim diye tercüme etmemeli, biz bizim dile güvercinim tabirini, onlar kendi dillerine gözümün nuru tabirini sokmalı" (Hikmet, 1991: 226).

Nazım'ın yukarıda dile getirdiği çeviri anlayışı, Türkiye'de 1940'tan bu yana gelişen çeviri hareketlerine önderlik eden ikinci önemli anlayıştır (Aksoy, 2008: 227-234). Yazarın üslûbunu, dilini Türkçede yansıtabilmek anlayışını öne çıkaran bu anlayışı benimseyenler arasında Nazım Hikmet dışında Suut Kemal Yetkin (ö. 1980) ve Tahsin Yücel sayılabilir. 1960'lara dek birçok mütercim, yabancılaştırıcı denilebilecek bu çeviri usulünü benimsemiştir. Bu anlayıştan önce ise, Nurullah Ataç'ın başını çektiği, Sabahattin Eyuboğlu (ö. 1973), Azra Erhat ile Can Yücel'in (ö. 1999) devam ettirdiği "her yazarı aynı akıcı Türkçeyle çevirmek" ve "muharrir Türk olsaydı bunu nasıl söylerdi?" düşüncesiyle şekillenen yerelleştirici çeviri yaklaşımının hâkim olduğu görülmektedir.

b) Meâlen veya Mânen Çeviri

Meâlen, mânen veya daha yaygın ismiyle serbest (*free, sense-for-sense*) çeviri, kimi çeviri kuramcılarınca, erek dilin şartlarına daha uygun bir söyleşin esas alındığı, fakat bu arada okur lehine kaynak metinden taviz verilen bir çeviri olarak görülür. Yabancı bir dilin ve kültürün ürünü olan bir metnin, erek dilin kültür süzgecinden geçirilerek, yani yerelleştirilerek (*domestication*) okura sunulduğu bu anlayışı Lawrence Venutti dil bilimsel şiddet (*linguistic violence*) olarak niteler (bkz. Osborne, 2001: 153).

Ahmet Mithat Efendi, *Üç Yüzlü Bir Karı* (Paul de Kock) adlı tercümenin ön- sözünde bunun *harfiyyen* (*literal*) bir tercüme olmadığını, zaten bunun imkânsız derecesinde zor olduğunu belirtir ve ekler:

> "... **harfiyyen** tercümede -bâhusûs bir lisâna mahsûs her türlü şîveyi başka bir lisâna nakilde eskisindeki gibi- letâfet olamayacağını dahi i'tirâfa mecbûr olmaları tabîîdir.
> **Meâlen** dahi tercüme etmedik. Çünkü Paul de Kock'un eserinde olan letâfeti, rumûzu, nikâtı Paris'te yaşamış olanlardan mâadâsı

bi-hakkın temyîz edemez. Binâenaleyh biz hikâyenin hükmünü **Türkçe yeniden kaleme aldık**" (Kock, 1877: 2).

Ahmet Mithat Efendi bir başka önsözde yine *harfiyyen* tercümeye karşı çıkar ve eserde Frenk kokusu bulunmasını doğru bulmaz, deyim yerindeyse onu yerelleştirmek ister:

> "Sûret-i tercüme harfiyyen değildir. Zîrâ her lisânın kendisine mahsûs bir şîvesi olmak i'tikâdında sâbit bulunduğumuzdan harfiyyen tercümede inâdla güzel lisânımıza Frenk kokusu vermeyi tecvîz etmiyoruz. Müellifin Fransızca olarak tefhîm etmeye çalıştığı merâmı mütercim dahi Türkçe olarak ifâdeye çalışacaktır" (Feuillet, 1881: 4).

Muallim Naci ise tercümenin meâlen yapılması gerektiğini belirtir, kaynak dildeki metinde bulunan alışılmadık benzetmelerin sebep olacağı yabancılaştırıcı etkiyi bertaraf etmek için eş değer kavramlar kullanılmasını, yani metnin yerelleştirilmesini önerir:

> "Edebiyât hakîkatte meânîdir. [...] Bununla beraber, milletler arasında edebî zevkçe az çok fark olduğunu tercüme esnasında göz önünde bulundurmak lâzımdır. Meselâ Fenelon, Telemaque'da kızlar arasında görünen uzun boylu Kolipso'yu etrafını alan birtakım ağaçların ortasında baş gösteren yüksek meşeye benzetmiştir... [Buradaki] "**grand chere**" tabirini bir Arab, Arabistan'da yetiştirilen mahbûbelerin boyunun benzetildiği düz ve latif ağacı ifade eden "**ban**" kelimesiyle tercüme ederdi. Bir Acem, ne "**meşe**"yi ne "**ban**"ı anar, "**serv**"i ortaya sürerdi. Halbuki "**grand chere**"i Ahmed Vefik Paşa Telemak tercümesinde "**ulu meşe ağacı**" diye **aynen** tercüme etmekle garâbete düşmüştür. İşte muhtelif lisanlar arasındaki bu şîve farkından dolayı tercümelerin çoğu meâlen olmak lâzım gelir" (Tansel, 1943: 240).

Ali Kemal de tercümenin şivemize uyması ve mütercimin anadile (lisân-ı mâderzâd) sarılması gerektiğini belirtir:

> "Tercümeden tercümeye fark vardır. Şîvemize uymayan, lisânımızın her türlü nikâtını, eşkâlini takınmayan tercümeler çirkindir...

> Edebiyatta her çirkin, fâidesizdir. Çünki bu zemînde çirkinlik daha koyu, daha müessirdir. Bir mahlûkun maddiyâtı çirkin , maneviyâtı rengîn olur. Âsâr-ı kalemiyyede bu iftirâk mümkün müdür? (...) Mütercim dâima lisân-ı mâder-zâdına sarılmalıdır. Her cümlenin manâsını iyice anladıktan sonra telif gibi nakle başlamalıdır. Mâmâfih, metn-i mefhûmdan zinhar ayrılmamalıdır, çünkü rûh elden kaçar" (Prevost, 1912: 19).

Müstecâbîzâde İsmet (ö. 1917), İskender Fereri'yle birlikte yaptıkları *Rafael* (Lamartine) tercümesinin önsözünde aynen tercümenin soğuk olacağından, bu tercümede aslındaki letafeti korumanın esas alındığından bahseder. Ancak kaynak metindeki *şîve-i lisâna* uygunluğu için de çaba gösterileceğini belirtir, ama öncelik meâlen çeviridir. Vefik Paşa'nın (ö. 1891) *Telemak* çevirisi aslına daha muvafik (*literal*) bir çeviri olmasına rağmen okunmaz hâldedir:

> "Tercüme aynı değildir. Zaten o yoldaki tercümelerin ne kadar soğuk düşeceğini tarife hâcet yoktur. Bir eserin tercümesinde en ziyâde îtinâ edilecek nokta aslındaki letâfeti -mümkün olduğu kadar- muhâfazaya çalışmaktan ibâret olduğuna nazaran Rafael'in tercümesinde bizce en ziyâde bu cihet nazar-ı dikkate alınmıştır. Binâenaleyh eser, îcâbına göre **aynen** ve **meâlen** nakledileceği gibi şîve-i lisâna muvâfakatı hususuna dahi son derecede itinâ edilecektir. İhlâl-i şîve-i lisân ve beyân ile yapılan tercümelere aslından tebâüd ve fakat şîve-i lisâna riâyet edilerek yapılacak tercümeler elbette yüz bin kerre müreccahtır. Lisânımızda *Telemak*'ın iki tercümesi var. Biri Kâmil Paşa merhûm tarafından kaleme alınan tercümedir ki serâpâ escâ' ile mâlî olduğu gibi fevkalâde de kudemâ-pesendânedir. Hele bazı yerleri insanı boğacak kadar müteselsil ve müseccâdır. Diğeri Vefik Paşa merhûmun yarım kalan tercümesidir ki sâde olduğu halde ele alınıp okunacak şeylerden değildir. O kadar bârid bir sûrette tercüme edilmiştir. Birincisine nazaran ikincisi aslına muvâfık olarak tercüme edilmiş olduğu halde yine diğerinin yanında pek âdî görünür. Bunları arz etmekten maksad-ı âcizânemiz bizce yapılacak tercümenin ne sûrette olacağına dair bir fikir vermekten ibarettir" (Lamartine, 1898: 4-5).

Muhyiddin Birgen (ö. 1959) ise Fransızcadan çevirdiği bir romanın ismini belirlerken neden aslına sadık bir çeviri yapmadığını izah eder ve bu tercihini Türkçenin şivesine uygunluk kaygısıyla gerekçelendirir.[8]

Yahya Kemal (ö. 1958) *Hayyam Rubaileri* tercümesine, çeviri anlayışını yansıtan bir dörtlükle başlar. Söz konusu şiirlerin Türkçe söylenmiş gibi nazmedilmesi gerektiğini belirtir:

"Hayyam'ı alıp tercüme et derlerse
Öğrenmek içün tâlip isen bir derse
Derdim ki rubâîsini nazmetmelisin
Hayyâm onu Türkîde nasıl söylerse" (Yahya Kemal, 2009: 459).

Nurullah Ataç'ın (ö. 1957) naklettiği "çeviri kadın gibidir, güzeli sadık olmaz, sadığı güzel olmaz" meâlindeki Rus atasözünde dile getirilen tercümede sadakat ikilemine C. Meriç farklı bir bakış getirir. Meriç'e göre kaynak metne sadakat iddiasıyla lafza sadık kalmak ihanetlerin en büyüğüdür:

> "Tercüme ya soluk bir fotoğraf, diyor kitap, yahut sadakatsiz ama renkli ve canlı bir taklit. Tercüme bir yaratış, bence... şiir gibi, deneme gibi ama onlardan çok daha güç. Edebiyatçılar, hiç olmazsa on büyük şair, on büyük romancı, on büyük tiyatro yazarı üzerinde anlaşabilirler, hangimiz on büyük mütercim sayabiliriz? Evet, tercüme sanatların en gücü: Başka bir iklimde, başka bir çağda doğan düşüncenin kendi toprağımızda dirilmesi. Yalnız düşüncenin mi? Tercümede lafza teslimiyet ihanetlerin en büyüğü" (Meriç, 2012: 119).

---

[8] "Romanın Fransızca ismi "*Fort Comme la Mort*"tur. Bunu Türkçe'ye "*Ölüm Kadar Metîn*" tarzında tercüme ettiğim için birçok taraflardan itirâzlar edildi. Fakat fikrimce en doğru değilse bile en muvâfık tercüme bu idi. Eğer bunu aynen tercüme etmek kâbil olsa idi "*Ölüm Kadar Zorlu*" demek lâzım gelirdi. Zorlu kelimesini kullanmak lisânın bugünki şîvesiyle kâbil değildi. Onun için ya "kuvvetli" yahut "kavî" demek lâzım geliyordu. Kuvvetli kelimesinde "fort" kelimesindeki kuvveti telaffuz itibariyle hissedemediğim cihetle "kavî"yi tercih ettim. Klişeyi bu sûretle hakkettirmek istedim, halbuki bu esnada "kavî" kelimesini birisi "koymak" mastarının emr-i hâzırı şeklinde okuduğunu ve bunun da bir şümûl-i kabîhi bulunacağını îmâ ettiği için artık en ziyâde lisânımızda ancak manevî kuvvetler için istimâl edilmek kusurunu hâiz bulunan "metîn" kelimesini kabûl etmek zarûrî göründü, öyle tercüme ettim" (Maupassant, 1909: IV).

c) Tevsien Çeviri

Muallim Naci, tercüme hakkındaki görüşlerini dile getirirken, lafzî veya aynen (*literal*) ve meâlen (*free*) tercümeden bahsettikten sonra üçüncü bir yol olarak *tevsîen* (genişleterek) tercümeden bahseder:

> "[**Meâlen]** olan tercümeler arasına, ifâde olunacak maksad-ı aslîyi ihlâl değil, şartıyla îzâh ve tezyîn eyliyecek bazı tâbirât ilâve edilecek olursa, tarz-ı tercüme üçüncü nev'e [**tevsîen]** ircâ' edilmiş olur. [...] Bu üçüncü tarz üzre yapılacak tercümeler ötekilerden [aynen ve meâlen] daha ziyâde şâyân-ı i'tinâdır. Zîrâ îzâh ve tezyîn için ilâve olunacak kelimâtın, asıl eserin mealiyle üslûb-ı cereyân-ı ifâdesine halel getirmeyecek sûretde intihâbı, o kadar kolay bir şey değildir" (Muallim Naci, 1885: 98-99).

Mustafa Refik'in aşağıda nakledilen tercümeye dair mülâhazaları da tevsîen (genişleterek) çeviri anlayışı içersinde değerlendirilmelidir:

> "Sana bin defa söylemişimdir ki "muharrir" denilen zât "mütercim"den ibâret olamaz. Bir şeyi sadece tercüme bile edecek olsan o şeyi oku, ne anlar isen onu Osmanlıca yeniden kaleme al ki kârîlerin tatlı tatlı anlayarak okusunlar. Hele o mütâlaa eylediğin şeye dâir başka yerlerden evvelce malûmât almış peydâ eylemiş isen onları da kat. Bâhusûs kendi nazar-ı tedkîkinden de geçmiş bazı şeyler o mütâlaa eylediğin maddeyi îzâh eyliyorlar ise hiç ihmâl etmeyerek bahse kat!" (Refik, 1887: 151-152).

d) Tadilat

Ta'dil kelimesi, aslına zarar vermeden değiştirmek, doğrultmak gibi anlamlara sahiptir. Necip Asım (ö. 1935) ise Fransızca yazılmış bir romanda Türk okuruna göre tadilat yapmaktan bahsetmektedir. Bu değişiklik veya doğrultmaların, "okuyanlarda Türk tarihine bir merak" uyandırmaya yönelik olduğunu belirtir ki serbest çevirinin ifrat noktasıdır. Tadilat diye adlandırdığı bu çeviri anlayışını uyarlama (adaptation) olarak kabul etmek gerekir:

> "Tercümede biraz **ta'dîlât** icrâ ettim. Cahun, romanı Fransızlar için yazmış, ben Türkler için tercüme ediyorum. Ta'dîlâtın sebebi budur. Şu tercümeyi okuyanlarda Türk tarihine bir merak uyandırabilirsem emelim hâsıl olur. Uyandıramazsam emeğim boşa gider, herhâlde bir iki gayretli hamiyyetli okuyucu bulurum sanırım" (Cahun, 1910: 4).

Bunun dışında tercümede başvurulan yollar hakkında fikir vermesi bakımından mütercimlerin kullandıkları bazı kavramları aktarmak yerinde olacaktır:

Tayy etmek (bir kısmını çıkarma, sansürleme) (Muallim Naci, 1881: 2), ihtisâr (özetleme), hazf (çıkarmak, silmek), tezyid (artırma), tenkis (azaltmak), tebdil (değiştirmek) ve tefsir etmek, istihraç (derleme) (Yazar, 2011: 229-242) .

Sözü edilen bu eksiltme, ekleme, değiştirme, açıklama gibi müdahale ve tasarruflar öyle bir noktaya varır ki bir aşamadan sonra telif niteliğindeki tercümelerle karşılaşılır.

Şiir Çevirisi

"Şiir çevrilemeyen şeydir." [9]
Robert Frost (ö. 1963)

Edebî metnin ne söylediği kadar nasıl söylediği de büyük önem arz eder. Şiir söz konusu olduğunda, lafız ve mâna birimleri arasındaki ilişkiler hem çok boyutlu ve karmaşıktır hem de çoğu kez, değiştirilemez bir bütünlük ve uyum gösterir. Klasik Türk şiirinin 17. yüzyılda yetişen büyük isimlerinden Nâbî (ö. 1712) Farsça bir edebî metnin Türkçeye nazmen çevrilmesini başka bir elbiseyi bozup entariye çevirmeye benzetir.[10] Dante'ye (ö. 1321) göre "şiir yoluyla uyumlu kılınmış şeylerin hiçbiri kendi dilinden bir başka dile hoşluğu ve uyumu bozulmadan aktarılamaz" (bkz. Cary, 2008: 55). R. Jacobson (ö. 1982) da şiirin, "tanımı gereği çevrile-

---

[9] (bkz. Wechsler, 1998: 45)

[10] Câme-i gayrı bozup 'anteri yapmak gibidür / Nazm-ı Türkîye çevirmek 'Acemün güftârın (Nâbî, 1997: II/875)

mez" olduğu kanaatindedir. Çünkü şiir çevirisi, metindeki ses ve anlam arasındaki bağın çözülmesini gerektirir. Bu ise ya muhtevanın veya şeklin feda edilmesi demektir (Jacobson, 2004: 118).

Saint-Beuve'den (ö. 1869) nakille şiirin tahlilî değil terkibî olduğunu belirten Haşim'e (ö. 1933) göre şair; günlük olaylardan tecerrüdle, akan ve giden hayat üzerinde cinsine ve ırkına mahsus ve ruhuna açılan bir teessür âleminin titreyişlerini asabıyla zaptederek küçük bir satır içinde özetleyen kimsedir (Haşim, 2004: 110).

Şair, devingen ve belirsiz olan dili kullanarak, *gösteren* açısından sabit ve değiştirilemez, anlam bakımından ise çok yönlü ve ve canlı bir ürün ortaya koyar. Bir başka forma aktarılamayan, kendi dilinde dahi yeniden söylenemeyen bu yapıyı aynı veya eş değer lafız ve mâna münasebetleriyle, yeniden sihirli bir ahenkle bir başka dilde söylemek mümkün müdür?

Muhteva ve şekil, lafız ve mânasıyla organik bir bütün teşkil eden şiirde kelimeler birbirini besler ve kendi anlamlarının ötesinde çağrışım değerine sahiptirler. Birtakım kayıplar göze alınmak kaydıyla elbette bir çeviri yapılabilir ve yapılmaktadır. Goethe (ö. 1832), çeviride ortaya çıkabilecek şekle dair kayıpları şiirin esasına ait görmez. O, öncelikle şiirde kafiye ve ritme büyük saygı duyduğunu belirtir. Fakat yine de şiirde gerçekten derin ve sağlam şekilde etkili olan şey, bir şiir nesre çevrildikten sonra geriye kalandır. İlk bakışta dikkat çeken o yüzey ve biçim yapısından arındırıldıktan sonra şiirde geriye kalan, katıksız ve yetkin bir içeriktir (bkz. Cömert, 1978: 15). Yani bir bakıma şiir, çeviride kaybolan değil, arta kalan şeydir.

Cemal Süreya (ö. 1990) şiirin başka dile ve hatta kendi yazıldığı dile bile çevrilemeyeceği fikrine katıldığını söyler. Ama;

> "... en güzel şiirler çevrildikten sonra da ikinci dile bir şeyler taşıyan şiirlerdir. Elbette ki, şiirin kendi tek konumunu, şahane yalnızlığını, yüklendiği espriyi öbür dilde tıpatıp yeniden yaratmak imkânsız bir şey. (...) Bu bakımdan güzel şiire, kendini çevirten şiir de diyebiliriz. Şiir ne kadar güzelse, daha doğrusu şiirsel gerilimi ne

> kadar güçlüyse o kadar kolay çevrilebilmekte ve o oranda bambaşka bir şiir çıkmaktadır ortaya" (Süreya, 2012: 98).

Cemal Süreya'nın deyimiyle "kendini çevirten şiir" çevrildiğinde, ortaya bambaşka bir şiir çıkmaktadır. Nitekim "şiir, tanımı gereği çevrilemezdir" (2004: 118) diyen Jacobson da, şiir için ancak yaratıcı bir çevirinin söz konusu olabileceğini belirtmiştir.

Bir şiir çevirisinden ne beklendiği, çevrilen metnin nasıl bir biçim alacağı konusunda belirleyicidir. Abdülhak Şinasi Hisar, şiirle mest olmak ile onu fikren takdir etmeyi birbirinden ayırır. Tercümenin işlevi, aynen aktarılamayan bu zevki mümkün olduğunca okura duyurmak, ama daha çok tanıtmaktır:

> "Bu şiirlerde hissen mahsûs ve mest olmak başka, onların kıymetini fikren takdir etmek de yine başkadır. Denilebilir ki bu tercümelerden maksat, mutlaka metnin verdiği zevki aynen temin etmek değildir. Maksat bilhassa mümkün olduğu kadar doğru, canlı ve edebi bir tercüme ile karilere metni tanıtmak, onun ihtiva ettiği fikir ve zevki tebarüz ettirmek, içinde yüzdükleri iklimi duyurmak, karileri bu gibi eserleri anlamaya hazırlamak ve hulâsa klasizm dersleri vermektir" (Hisar, 2009: 277).

Şiirde birtakım kayıpların kaçınılmaz olduğu, şiir çevrilebilir diyenlerin de kabul ettiği bir husustur. Özellikle lafız sanatları ve aliterasyon, asonans gibi şiirin iç ahengine katkı sağlayan unsurlar, tercümesinde en az başarılı olunan kısmı oluşturur. Diğer yandan kafiye ve vezin gibi muayyen bir ritim oluşturan dış ahenk unsurlarının tercümede dikkate alınıp alınmayacağı veya bu tür çevirilerin başarısı da üzerinde durulan bir konudur.

Nida (ö. 2011), mensur bir şiir çevirisinin asıl metne eş değer bir çeviri olamayacağı görüşündedir:

> "Şiirde biçimsel öğeler nesirdekine göre daha fazla ilgi odağıdır. Şiir çevirisinde içeriğin feda edilmesi şart olmasa da belli form kalıplarına sıkışması icap eder. Bir çeviride hem içerik hem biçimin (hedef dilde) yeniden üretildiği pek nadirdir, bu yüzden genelde içerik uğruna biçim feda edilir. Öte yandan, nesir şeklinde çevrilen

> bir lirik şiir orijinal esere yeterince denk olamaz. Kavramsal içeriği üretebilse de duygusal yoğunluğu ve lezzeti üretmekten uzaktır" (Nida, 2004: 127).

Çeviri bilim kuramcılarından André Lefevere (ö. 1996) şiir çevirisinde yedi farklı stratejinden bahseder ve bunlar içerisinde kafiyeli ve vezinli (*rhymed translation*) tercümeyle ilgili "karikatür" nitelemesinde bulunur. Diğer çeviri türlerine de eleştirilerde bulunan Lefevere mensur çeviri ile kafiyesiz-serbest mısralı çeviriye kısmen olumlu yaklaşmaktadır (Bassment, 2005: 87; Cowie & Shuttleworth, 2014: 16-17).

Tercümede muhteva ve şeklin aynı anda korunarak başka bir dile aktarılmasının mümkün olmayışı, şiir çevirisini her hâlükârda tartışmalı bir hâle getirmektedir. Şekil ve mâna birliğinden uzak sanat eseri tasavvur olunamayacağını belirten Suut Kemal Yetkin'e göre "bir sanat eserinin havası ancak üslûbuyla verilebilir." Bir eserin ruhu sanıldığının aksine anlattığı şeyden yani muhtevasından değil anlatılan şeyin anlatış tarzıyla olan münasebetinden, yani birliğinden doğar. Bu yüzden "manzum şiirin mensur olarak tercüme edilmesi, gerçek şiir anlayışının dışında kalır" (Yetkin, 2008: 89).

A. Şinasi Hisar da manzum bir eserin mensur tercümesinde aynı zevki tatmanın mümkün olmadığı görüşünü savunur:

> "Eğer tercüme kolay bir şey olsaydı aynı kelimelerle yapılmış lâlettayin bir mensur tercüme, bize o büyük şairlerin şiirleri ve trajedileri gibi ve onlar kadar tesir ederdi. Fakat anlattığımız müşkülâttan ve hatta denilebilir ki imkânsızlıktan dolayı böyle olmuyor. Eski Yunanca ve Latince şiirleri Türkçede nesren aynı zevk ile dinletmek tercüme değil, mucize kabilinden bir şey olur" (Hisar, 2009: 276).

Nida, çevirilerde farklı yaklaşımların ortaya çıkmasını üç temel etkene bağlar: "1) Mesajın doğası. 2) Yazarın ve dolayısıyla çevirmenin amacı yahut amaçları. 3) Eserin ulaşacağı kitle türü." (Nida, 2004: 127).

Çeviri üzerine yapılan bütün bu tartışmalardan ve birbirini çürütmeye çalışan görüşlerden anlaşılıyor ki çeviri konusunda mutlak bir doğrudan söz etmek mümkün değildir. Lafız ve mâna münasebetlerinin, muhteva ve şekil bütünlüğünün ve bütün bunlara eşlik eden iç ve dış ahengin bir başka dile kayıpsız bir biçimde taşınması mümkün görünmemektedir. Kaynak metnin, hedef dilde bir şiir niteliği arz edecek şekilde yeniden inşa edilmesi ise asıl şiirdeki belli unsurların öne çıkarılıp bir kısım unsurun ise feda edilmesiyle mümkün olabilir. Kaynak metnin anlamı, lafzı, dış şekli veya iç ahengi arasında bir tercih yapma noktasına gelindiğinde bir şeylerin mutlak surette dışarıda bırakılması gerekecektir.

Bu çalışmanın konusu olan Ferîdî'nin manzum *Hâfız Dîvânı Tercümesi*'nde, mütercimin karar ve tercihlerinde tercümeye mahsus bütün bu gerilimler gözlemlenebilmektedir. Kaynak dilde bir bütünlük ve uyum oluşturan estetik yapı hedef dile aktarılmaya çalışılırken birbiriyle çatışan ve birini kurtarırken diğerinin kaybedilebildiği unsurlar ortaya çıkmaktadır.

İNCELEME

FERÎDÎ VE TERCÜME-İ DÎVÂN-I HÂFIZ

Ferîdî

Eserin yazarı olan Ferîdî hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Çalışılan nüshalardaki birtakım tarih ve ifadelerden yola çıkılarak mütercimin 18. yüzyılda yaşamış olduğu ileri sürülebilir.

Tenkitli metnin teşkilinde yararlanılan nüshalardan B nüshası Nasuh bin Salih İzmirî, H nüshası İlhamî tarafından istinsah edilmiş, N nüshasının ise müstensihine dair bir bilgiye rastlanmamıştır. H nüshasında "Tekmil-i nüsha" adı altında bir şiir bulunmakta ve şiirin sonunda "1213-1215" (m. 1799-1801) tarihi yer almaktadır. H ve N nüshalarında "Târîh-i ibtidâ-yı terceme" adı altında şu beyit bulunmaktadır:

> "Tārīḫ-i ibtidā-yı terceme:
> Selîm üç Muṣṭafā üç Aḥmed üçdür
> Birin al it ḥesāb tārīḫi ḳaçdur"

H ve N nüshasında "Târîh-i ibtidâ-yı terceme" adıyla sunulan yukarıdaki beyit için, H nüshasında bir hesap yapıldığı görülmektedir (H.1a). Yanlış olduğu anlaşılan bu hesap neticesinde 1182 (1768) rakamına ulaşılmıştır. Bu hesapta Selîm (140), Mustafâ (229) ve Ahmed (53) kelimelerinin ebced hesabıyla karşılığı tespit edilip, her biri üçle çarpılmış (Selîm üç Mustafâ üç Ahmed üçdür), ancak çarpma işleminde de yapılan bazı yanlışlıklar neticesinde[1] 1183 rakamı elde edilmiş ve bu rakamdan bir çıkarılarak (Birin al it hesâb târîhi kaçdur) 1182 rakamına ulaşılmıştır. Bizim yaptığımız hesaba göre ise söz konusu isimlerin ebced değerleri üçle çarpılıp toplandığında 1266 rakamına ulaşılmaktadır. N nüshasında

---

[1] Ebced hesabıyla Selîm'in sayısal karşılığı olan 140'ın 3'le çarpımında hata yapılarak 340 olarak yazılmıştır. Ahmed kelimesinin karşılığı 53 yazılmış, ancak 3'le çarpımında 159 yerine 156 rakamına ulaşılmıştır. Mustafa isminin hesabında ve çarpımında ise bir yanlışlık yoktur. Yapılan işlem şudur: (140*3=340?; 229*3=687; 53*3=156) 340+687+156=1183-1=1182.

ise Selîm, Mustafâ ve Ahmed isimlerinin ebced hesabıyla sayısal karşılıkları alt alta yazıldıktan sonra toplama işlemi olduğu anlaşılan hesap neticesi 422 rakamı elde edilmiştir. Bunun dışında herhangi bir işlem yapılmamıştır.

Bütün bu bilgiler ışığında H nüshasında "Târîh-i ibtidâ-yı terceme" ifadesiyle ilişkili hesabın doğru olmadığı görüldüğünden bu hesap sonucu elde edilen 1182 yılına ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

N nüshasının istinsah tarihiyle ilgili bir kayıt bulunmamakla birlikte, H nüshası itibariyle eser en geç (1213-1215/1798-1800) 18. yüzyılın sonlarında kaleme alınmış olabilir. Tezkirelerde bu tarihlerde yaşamış Ferîdî mahlaslı bir şaire rastlanmamıştır. Dolayısıyla söz konusu tarihle ilgili belirsizlik dikkate alındığında mütercimin daha eski bir tarihte yaşamış olma ihtimalini göz önünde bulundurmak gerekir.

Tezkirelerde Ferîdî mahlasını kullanan üç ayrı isme rastlanmaktadır:

1) Ferîdî (ö. 941/1534): Üsküplüdür. Haraççı Hüsâm ismiyle tanınır. Edirne Yeni İmaret Darülhadisinde mütevellilik görevinde bulunmuştur. Mezarı Edirne'dedir (Sehi Bey, 2000: 180). Zati'yle karşılıklı hicivleşmeleri vardır (Âşık Çelebi, 1994: 647). Latîfî tezkiresinde kendisinden "Bâyazîd Hân bendelerinden Ehrimen cinsinün nâzüklerinden" şeklinde söz edilir. Nükteli, söz ehli, nazik tabiatlı, hoş sözlü bir kimsedir (Latîfî, 2000: 431). Tezimizin konusu olan *Hâfız Dîvânı Tercümesi*'nde yararlanılan şerhlerden Sûdî şerhi 1595 tarihinde tamamlandığına göre Üsküplü Ferîdî (ö. 1534), söz konusu eserin mütercimi olamaz.

2) Ferîdî: Kehhâl-zâde Ferîdî Efendi. *Tuhfe-i Nâilî* ve *Zübdetü'l-Eş'âr*'da kendisinden üç beyit nakledilmiştir. Bunun dışında bir bilgiye yer verilmemiştir (Tuman, 2001, C. 2: 770; Fâizî, t.y.: 139a).

3) Ferîdî (ö. 1082/1672): Asıl adı Mehmed Veliyyüddin Efendi'dir (Tuman, 2001: 770; Safayi, 2005: 449; Süreyya,1897: C.IV/20; Mucib, 2002: 52). Kadılık vazifesinde bulunmuştur. 1082 yılında vefat etmiştir (Tuman, C.II/770; Safayi: 450). Naili tezkiresinde belirtildiğine göre *Sicill-i Osmanî*'deki 1092 tarihi yanlıştır (C.II: 770).

Nâmî mahlaslı bir İran elçisinin gazeline yazdığı nazirenin başında bulunan "Fazîletlü Tokat Müftîsi Erzen er-Rûmî Veliyüddîn Efendinün Gazel-i Mezbûre Nazîresidür" ifadesinden Ferîdî'nin Erzurumlu olduğu ve bir dönem "Tokat müftüsü" olduğu anlaşılmaktadır (İbrahim, 2010: 4).

Ferîdî'nin eserlerinden Farsça ve Arapçayı iyi bildiği anlaşılmaktadır. Divanında Farsça yazılmış 2 tahmis, 12 gazel, 2 matla, 3 müfred vardır (İbrahim, 2010: 44). Şair, Farsça yazmış olduğu bir gazelinde Câmî (ö. 898/ 1492) ve Sâib'in (ö. 1081/1671) izinden gittiğini söyler (İbrahim, 2010: 20). Câmî'nin bir gazeline tahmis yazmış (İbrahim, 2010: 23), Nâbî'nin "el çekdük" redifli gazelini (İbrahim, 2010: 24) ve Bâkî'nin "-ân saf saf" kafiye ve redifli gazelini tanzir etmiştir (İbrahim, 2010: 26).

Şairin divanı dışında bir de Sa'dî Şîrâzî'nin beyitlerini şerh ettiği "*Zübdetü'l-Kelâm fî Husûli'l-Merâm*" adlı Arapça bir eseri bulunmaktadır. Mütercim şerh yaparken Farsça dilbilgisi kurallarını da Hâfız, Sâib ve Câmî gibi çeşitli şairlerin beyitleri üzerinden örneklerle açıklamaktadır (İbrahim, 2010: 56). Şair, Farsça kelime türetme ve birleştirme kurallarını örneklerle izah edip Arapça karşılıklarını vermektedir. Ali Şîr Nevâî'nin bir şiiri üzerinden örnek verirken şairden övgüyle bahseder (İbrahim, 2010: 57). Örneklerinde Sâib, Câmî, Hâfız ve Nevâî'nin şiirlerine çokça yer verir (İbrahim, 2010: 65).

Erzurumlu Ferîdî'nin (Veliyyüddin Mehmed) hem Farsçayı iyi biliyor olması hem de Sa'dî için yazdığı şerhte Farsçanın dilbilgisi kurallarından etraflıca bahsetmesi *Hâfız Dîvânı Tercümesi*'nin ona ait olabileceği ihtimalini düşündürmektedir.

Sûdî şerhinin yazımından (1595) 61 yıl önce vefat eden Üsküplü Ferîdî'nin (ö. 1534) *Hâfız Dîvânı*'nın mütercimi olmadığı kesindir. Diğer iki Ferîdî'den birinin *Hâfız Dîvânı*'nın mütercimi olup olmadığı konusunda kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Ayrıca tezkirelerde 1700-1830 tarihleri arasında Ferîdî adlı bir şaire rastlanamamıştır.

Tercüme-i Dîvân-ı Hâfız

Ferîdî'nin eserinin tam adı *Tercüme-i Dîvân-ı Hâfız-ı Şîrâzî li-Ferîdî*'dir. Tercümede şekil özelliklerine büyük oranda sadık kalınmaya

çalışılmıştır. Eserde 573 gazel, 41 kıt'a, 69 rubâî, altı mesnevî, iki kasîde, bir muhammes tercümesi bulunmaktadır. Beş gazel hariç şiirlerin tamamına yakını kaynak metindeki şiirlerle aynı vezinle tercüme edilmiştir. Kafiyesiz çevrilmiş gazeller olsa da, redif kullanılarak asıl metinle bir şekil benzerliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Ferîdî, eserin üç yerinde mahlasını zikretmiştir. Tercümenin en başında dua niteliğinde şöyle bir beyit bulunmaktadır:

> Elā ey server-i ʿuşşāḳ göñül ḳapuñda sā'il hā
> **Ferīdī** derdmende himmet it gözi yaşın sil hā [1b]

Bu beyit, ilk gazelin hemen üstünde vezin bilgisinden önce verilmiş, dolayısıyla tercüme metninden tamamen ayrılmıştır.

Bir mısraın tercümesinde ise asıl metindeki *tenhâ* kelimesini tevriyeli bir biçimde "*ferîdî*" olarak çevirmiştir:

> **Ferīdīyi** ferīdīye güre-ir [308b]
> (که این **تنها** بدان تنها رساند)

Oysa mısraın "Bu tenhâyı o tenhâya güre-ir[2]" şeklinde çevrilmesi mümkündür ve vezne uygundur. Mütercim bu kavramı özellikle tercih etmiş olmalıdır.

Divandaki 6. yani son mesnevinin en son beytinden sonra ise mütercim, söz konusu mesneviye yine kendi mahlasını zikrettiği bir beyit ilâve etmiştir:

> Ḳoma maḥrūm ben **Ferīdī** bendeñi
> Derdmend ü ḫor u zār-efgendeñi [321a]

Yukarıda aktarılan üç beyitten sadece sonuncusu metne ilâve özelliği taşımaktadır.

Metinde önemli noktalardan biri satır arası tercüme yolunun izlenmiş olmasıdır. Bu daha çok kutsal metinlerde tercih edilen bir yöntem olarak

---

[2] güre-ir: Mütercim "*resânden*" fiilinin karşılığı olan "*irgürmek*" kelimesini vezin ve kafiye gereği olarak üç yerde bu şekilde kullanmıştır.

bilinmektedir (Stolze, 2013: 24). Ancak Farsça dilbilgisi kurallarına uygun ifade biçiminin kendini fazlasıyla hissettirdiği kelimesi kelimesine çevirinin benimsenmiş olmasına rağmen bazı istiarelerin ortadan kaldırılarak (nergis – göz) mecazsız bir şekilde tercüme edilmesi dikkat çekicidir. Yine Türkçede bilinen kimi kelimelerin, aynı vezinde olan farklı kelimelerle tercüme edilmesi de bu kelimesi kelimesine çeviri anlayışıyla çelişen bir durum gibi görünür (genc – kenz, kıssa – fıkra).

Tercümede; *degülven (*14a), *gidiser-* (24a) gibi Eski Anadolu Türkçesine mahsus gramer özelliklerinin yanı sıra *–yor* ekinin işlek olarak kullanılması dikkat çekicidir. Söz konusu durum, daha önce değinilen, eserin yazılış tarihiyle ilgili belirsizliği güçlendirmektedir. "–yor" eki her ne kadar 18. yüzyılda yaygınlık kazanmış olsa da Necâtî Bey (15. yy.) ve Bâkî'de (16. yy.) *Dîvân*larında bir, Ferîdî Veliyyüddün Mehmed'de (17. yy.) dört kez bu eke yer verilmiştir. Nef'î (17. yy) şiirlerinde "–yor" ekini kullanmamıştır. Hâfız mütercimi Ferîdî'de ise söz konusu eke 100'ün üzerinde rastlanmaktadır.[3] Ferîdî tercümesinde çok sık kullanılan "-iser/ -ısar" ekine sadece Necâtî Bey'de üç kez rastlanmış,[4] "-ven" ekine ise yukarıda sözü edilen divanların hiçbirinde tesadüf edilmemiştir. Mütercimin 17. yüzyıl için bile çok eski bir gramer özelliği sayılabilecek "-iser" ekini kullanmış olması vezinden kaynaklanan sebeplerle açıklanabilir. Ayrıca mütercimin istifade ettiği Hâfız şerhlerinde bu ekler henüz işlektir.

Daha önce belirttiğimiz *irgürmek* fiilinin birkaç kez *gür-irmek* şeklinde kullanılması dil sapması olarak adlandırılabilir. Bazı çeviri kuramcıları ise dilin doğasını zorlayan kullanımların dili zenginleştirebileceğini savunmaktadır. İncelemede söz konusu durum daha geniş bir şekilde ele alınacaktır.

Tercüme, söz dizimi ve kavram düzeyinde lafzî olmanın yanı sıra yorumlayıcı ve nispeten serbest çeviri özellikleri de göstermektedir. Müter-

---

[3] "Güher-i câmı yitürdük bizi gam **öldüriyor**" (Bâkî, 1994: 125) 1 kez
"**Öliyor** haste Necâtî kerem it bir sora gel" (Necatî, 1992: 178) 1 kez
Ferîdî (Veliyyüddin): "Geçmez bu dem o mey-kedeci **almıyor** gazel" (İbrahim, 2010: 258) 4 kez
"Billâh **çekilmiyor** hele hîç geç-edâ nazar" (Gâlib, 2011: 399) 14 kez

[4] "Yine dil-hastelere vasl ile merhem geliser" (Necatî: 75) 3 kez

cim mehcûr ve garîb kelimelere yer verebilmektedir. Bunlar bazen vezin ve kafiye gibi zorunluluklardan kaynaklanabildiği gibi tercihin söz konusu olduğu örnekler de vardır.

Tercümede söz dizimi ve kavram düzeyinde kelimesi kelimesine bir çevirinin benimsenmiş olması, Farsça kelimeler ve onların karşılığı olan kelimelerin birbiriyle eşleşecek şekilde numaralandırılmış olması, eserin dil öğretimi amacıyla yazılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Eserde iki beyitin Farsça aslı yazıldığı hâlde tercüme kısmı boş bırakılmıştır (280a, 139b). Derkenarda şiirdeki kimi kavramlarla ilgili açıklamalar bulunmaktadır (61b, 64a). Ferîdî bu eserinde yeni kavramlar üretmek, arkaik kelimeler ve gramer özelliklerinden yararlanmak, veznin gerektirdiği durumlarda kelimelerin halk dilindeki telaffuzlarını kullanmak gibi birçok tasarrufta bulunmuştur. Ayrıca tercümede izlenen yolların çeşitliliği ve dilin farklı imkânlarının yoklanması, dil ve çeviri araştırmaları açısından zengin bir malzeme sunmaktadır.

Hâfız-ı Şîrâzî ve *Dîvân*ı

Şîraz'da dünyaya gelen Hâfız'ın (ö. 792/1390) doğumu için verilen tarihler 717 (1317) ile 726 (1336) arasında değişmektedir (Yazıcı, 1997: 103). Ölümüyle ilgili 791 ile 795 arasında farklı rivayetler bulunsa da Gülendam'ın düşürdüğü 792 tarihi daha doğrudur (Gölpınarlı, 2011: VII - VIII).

Asıl adı Hâce Şemseddin Muhammed'dir. Kaynaklarda babasının adının Kemaleddin veya Bahaeddin olduğu belirtilir. Babası vefat ettiğinde ailenin en küçüğü olmasına rağmen geçim sıkıntısı çeken ailesine yardım etmek için bir süre fırında çalışmıştır. İyi bir eğitim alan Hâfız, öğrenimi sırasında Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlediği için "Hâfız" lakabını almıştır. 1303 – 1357 yılları arasında Şîraz'da hüküm süren İncû Hanedanı'nın son hükümdarı Ebû İshak'a intisap etmiştir. Şiiri ve içkiyi çok sevdiği bilinen Ebû İshak'ın ve onun çevresindeki rind olarak bilinen kalendermeşrep insanların etkisinde kaldığı rivayet edilir. Ebû İshak ve onun veziri Hâce Kıvamüddin ile çok iyi münasebetleri olduğu bilinmektedir. Ebû İshak'tan sonra tahta geçen Şah Şücâ' ve hamisi Hâce Kıvâmüddin saye-

sinde müreffeh bir hayat süren Hâfız şiirlerinde her ikisinin ismini minnet ve şükranla anar. Ancak Şah Şücâ‘ bir süre sonra Kirman ulemasının telkinleriyle Hâce Kıvâmüddin'i öldürür ve Hâfız'a karşı menfi tutum takınmaya başlar. Bunun üzerine Yezd'e giden ve Turan Şah'a intisap eden şair, Şücâ‘ın olumsuz tavrını terk etmesi üzerine Şîraz'a geri döner. Şücâ‘ın vefatından sonra himayesiz kalan Hâfız 791 (1389) veya 792 (1390) yılında Şîraz'da vefat eder (Yazıcı, 1997: 103-105).

Yazdığı gazeller Fars edebiyatında bu türün en mükemmel örnekleri kabul edilir. Şiirlerindeki ahenk, akıcılık (*selâset*) ve dilinin sade ve veciz olması sebebiyle şiirleri büyük beğeni kazanmıştır. Şiirlerinde pirden, tasavvuf neşvesinden ve hakikat menziline kılavuzsuz varılamayacağından bahseden Hâfız'ın intisap ettiği bir tarikat veya şeyhe dair bir bilgi bulunmamaktadır (Yazıcı, 1997: 105).

Hâfız Dîvânı; *Mesnevî* ve *Gülistân*'dan sonra Türkiye'de en çok okunan Farsça metinlerden biridir (Yazıcı, 1997: 105). Hâfız'ın klasik Türk şiirinde her zaman ayrıcalıklı bir yeri olmuş, şiirlerine birçok nazireler, tahmisler yazılmış, Nef‘î gibi büyük şairler kendilerini onunla kıyaslamışlardır. Köprülü'ye göre Sa‘dî'nin yanı sıra Hâfız'ın tesiri saz şairlerine bile sirayet etmiştir (Köprülü, 1966: 176-177). Osmanlı şairlerinin İran şiirine karşı bu teveccühü, kendi şiir zevkini ve anlayışını bu şiirde bulmasıyla ilişkilendirilmektedir. Zira İran şiirinin oluşumunda Türk hükümdarlarının ve şairlerinin büyük katkısı bulunmaktadır (Kartal, 2006: 28-32).

Hâfız'ın şiirlerini doğru anlamak için birçok şerhler yapılmıştır. Bunlardan ilki Sürûrî (ö. 1562), ikincisi Şem‘î (ö. 1602) ve üçüncüsü Sûdî'nin (ö. 1599) şerhidir. Ayrıca Konyalı Mehmed Vehbi Efendi (ö. 1828) tarafından şiirler tasavvufî bir anlayışla da şerh edilmiştir.[5] Bazı tezkire yazarları ve Sûdî; Sürûrî'nin şerhini eleştirmiş, Sürûrî'yi Farsça-

[5] Sûdî ile Konyalı Mehmed Vehbi Efendi'nin şerh usulüyle ile ilgili karşılaştırmalı bir çalışma için bkz. Ayar, M. T. (2007). *Hâfız-ı Şirazî'nin Bazı Gazellerine Şerh Tekniği Açısından Sûdî ve Konevî'nin Yaklaşım Tarzları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi/SBE, İstanbul; Konevî şerhi için bkz. Arı, Osman Sacid (2016). *Mehmed Vehbi Konevi'nin Hafız Divanı Şerhi'nde Tasavvufi Unsurlar*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi/SBE, İstanbul.

nın inceliklerini yeterince bilmemekle suçlamışlardır (Olgun, 1978: 119-120; Şafak, 2012: 53).

Hâfız'ın *Dîvân*'ından başka, sadece bazı beyit veya gazellerine yapılmış şerhler de vardır. Celaleddin Devvânî'nin bir beyit ve gazel için yaptığı şerh, İbn Kemal Paşa'nın aynı beyit için yaptığı şerh ve 16. yüzyıl şairlerinden olan İbrahim Cevrî Çelebi'nin *Hâfız Dîvânı*'ndaki ilk gazel için yaptığı şerh bunlar arasında sayılabilir (Şafak, 2012: 54).

Hâfız Dîvânı, 1910 yılında Musa Cârullah Bigiyef tarafından Kazan Tatar Türkçesine çevrilir. Divanın özellikle Cumhuriyet'ten sonra Türkiye Türkçesine de birçok çevirisi yapılmıştır. Abdülbaki Gölpınarlı tarafından yapılan *Hâfız Dîvânı*'nın mensur çevirisi (1944), yakın zamana kadar divanın ilk çevirisi olarak bilinmekteydi. Rüştü Şardağ, 1970 yılında *Hâfız Dîvânı*'ndan seçtiği 50 gazeli aruz vezniyle Türkçeye aktarmıştır. Buna ilâveten 2011 yılında Mehmet Kanar ve 2013 yılında ise Hicabi Kırlangıç tarafından eserin yeni çevirileri yapılmıştır. Bu durum Hâfız'a olan ilginin hâlâ devam ettiğinin bir işareti olarak kabul edilebilir. Kanar'ın çevirisinde metnin Farsçası da Latin harflerine aktarılarak verilmiştir. Kırlangıç'ın çevirisinde, her beyitte olmamakla birlikte, kafiye ve redifler vasıtasıyla şiirin şeklî yapısı tercümeye yansıtılmak istenmiştir. Diğer yandan her iki tercümede vezin gözetilmemiştir.

Tercümenin Hâfız Şerhleriyle İlişkisi

Bazı mısralarla ilgili olarak derkenarda bulunan; "nüsḫa-i Sürūrī" (23a), "Sūdī'ye baḳıla" "İşbu beyt Sūdī şerḥinde yoḳdur" (139b), "Bu beyt Sūdī şerḥinde olmamaġla āḫar şerḥlere naẓar oluna." (263b) gibi ifadelerden anlaşılacağı üzere mütercim, tercümesinde Hâfız şerhlerinden yararlanmıştır. Bazı mısralar, bu şerhlerdeki yorumlara göre derkenarda yeniden tercüme edilmiştir. Aşağıdaki mısra Ferîdî tarafından iki farklı şekilde tercüme edilmiştir. Mısraın Farsçası şerhlerde ve Ferîdî'de aynıdır:

Ferîdî, Sûdî, Sürûrî, Şem'î: Mekün be-**nāme-siyāhī** melāmet men-i mest
[metin] Melāmet itme **ḳara defter** ile ben mesti (H.30b)
[derkenar] nüsḫa-i Sūdī: Melāmet itme **günāhkārlıġ**ıla ben mesti H, N, B

Bu örnekte derkenarla metindeki çeviri farklılığı kaynak metinden değil, *nāme-siyāhī* tabirinin şerhlerdeki yorumundan kaynaklanmaktadır. Metindeki *nāme-siyāhī* tabiri lafzî bir tercüme anlayışıyla kara defter olarak çevrilmiş, daha sonra Sûdî (I/171) ve Şem'î (58a) şerhindeki açıklamaya uygun bir şekilde derkenarda yeniden çevrilmiştir. Sürûrî şerhinde ise bu kavram *nāme-siyāhlıḳ* olarak çevrilmiştir.

Her üç nüshanın derkenarında yer alan "nüsḫa-i ṯānī" (14a) veya "nüsḫa" (14b) gibi ifadeler, tercümenin ulaşamadığımız başka nüshaları olduğu anlamına gelebilir. Örneğin aşağıdaki mısraın iki farklı çevirisi, kaynak metinle ilgili bir nüsha farklılığından veya şerhlerdeki yorum farklılığından kaynaklanmamaktadır:

Hâfız: من **نخواهم کرد** ترک لعل یار و جام می
[Ferîdî metin] Ben leb-i yârı vü cām-ı mey **degülven terk ider** [H 14a]
[Ferîdî derkenar] nüsḫa-i ṯānī: **İstemem** ben **terk idem** cām-ı mey ü yār dudağın

Mütercim derkenarda gelecek zaman kipi görevindeki "*ḫ*ʷ*āsten*" fiilini cümle içindeki görevinden bağımsız ele alarak lafzî bir tercümeyle "*istemek*" anlamıyla çevirmiştir. Mütercimin zaman zaman atıfta bulunduğu ve yararlandığı Hâfız şerhlerinde ise bu minvalde bu lafzî tercümeyle örtüşen bir ifade görülmemektedir:

"Ben yārüñ laʿli ve cām-ı mey **terkin itmesem gerek**" (Sürûrî, t.y.: 23b).
"Ben yārüñ lebini ve cām-ı meyi **terk itmeyiserim**" (Şem'î, 1574: 25b).
"Ben laʿl-i yāri ve cām-ı meyi **terk ider degülem**" (Sûdî, 1857: I/81).

Derkenardaki bu varyantın, *Hâfiz Dîvânı*'yla alâkalı bir nüsha farklılığından kaynaklanmadığı, Farsça söz dizimine mahsus bir zaman kipinin lafzî bir tercümeyle Türkçeye aktarılması olduğu ve yararlanılan şerhlerde de böyle bir tercümenin örneğinin bulunmadığı görülmektedir. O hâlde burada nüsḫa-i ṯānī ifadesi, Ferîdî tercümesinin elimizde bulunmayan bir nüshasıyla ilgili olabilir. Diğer bir ihtimal ise mütercimin farklı tercüme alternatiflerini derkenarda "nüsḫa-i ṯānī" veya "nüsḫa" ifadeleriyle sunmuş olmasıdır.

TERCÜMENİN DİL VE ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Her çeviri süreci, metnin imkân olarak bize sunduğu muhtelif anlam örüntülerinden birinin veya bir kısmının yazar tarafından anlaşılması, yorumlanması, mümkün anlamlardan birinin diğerine tercih edilmesi gibi işlemleri içerir. Bu durumda, çeviri sonucu ortaya çıkacak metin ile kaynak metin arasında farklılıklar olması kaçınılmaz bir sonuçtur.

Çeviri, bir metnin düz anlamsal içeriğini verebilir. Ancak çeviri yoluyla bir metnin yan anlamsal içeriğini aktarabilmek imkânsızdır. Bu konuda aşağı yukarı tam bir görüş birliğine varılmıştır. Mounin'e göre yankılardan, yansılardan, ses ile anlam arasındaki münasebetlerden oluşan şiir de bir yan anlamlar örgüsü olması nedeniyle çevrilemez (Paz, 2008: 100).

Mütercim ile şairin dille münasebeti benzer ve farklı yönlere sahiptir. Şairin malzemesi devingen ve değiştirilebilir dil iken, mütercimin malzemesi şair tarafından sabitlenen, yerinden oynatılamaz ve dondurulan fakat buna karşın tümüyle canlı bir dildir. Şair şiirinin nereye varacağından habersizdir. Mütercim ise çeviri şiirin, çeviriye konu olan asıl şiire benzemesi gerektiğini bilir (Paz, 2008: 104).

Tyler'in ifadesiyle şairin faaliyeti "tahlilî değil, terkibî"dir (Haşim, 2004: 110). Mütercim ise önce bu mürekkep eseri yani şiiri tahlil eder, sonrasında ise şairinkine benzer bir çabayla yeniden terkip etmeye çalışır. Mütercimin işi kesinlikle müelliften veya şairden daha kolay değildir. Şair, dili kullanırken çok daha özgür hareket eder. Şairinkine benzer bir terkip amiliyesine girişen mütercimin muhayyilesi ve yaratıcılığı ise her zaman asıl metine mukayyettir.

Anlam yönünden belirsizlikler içeren, çok yönlü, kendisini oluşturan göstergeler açısından ise değiştirilemez bir yapıya sahip olan şiirin, önce çözümlenmesi, sonrasında ise sentaks, söz varlığı bakımından farklı bir dille yeniden inşası birçok güçlüklerle başa çıkmayı gerektirmektedir. Ferîdî, bütün bu zorluklara ilâveten; eserin vezin, kafiye ve redif gibi şekil özelliklerini de korumaya çalışarak bir tercüme yapmıştır.

Her metin, birtakım kelime ve söz dizim kalıpları, düzenlenmiş kurallar tarafından biçimlenir (Göktürk, 2006: 73). Metni biçimlendiren ifade kalıpları, kuralları ve alışkanlıklarına metin geleneği denir. Ferîdî'nin tercüme ettiği *Hâfız Dîvânı* da şüphesiz bir metin geleneğine sahiptir. "Divan şiiri" adlandırmasının ne derece isabetli olduğu üzerine tartışmaları bir kenara bırakırsak, söz konusu geleneğe "divan şiiri metin geleneği" diyebiliriz. Benzer bir metin geleneği Türk edebiyatında da güçlü bir şekilde mevcuttur. Söz dizimi, söz varlığı, semboller ve anlam dünyası bakımından bu iki metin geleneğinin örtüştüğü ve ayrıldığı noktalardan söz etmek mümkündür. Ortak İslâm medeniyeti dairesinde teşekkül etmiş olmaları, ortak kaynaklardan beslenmeleri ve birbirlerinden etkilenmeleri yönüyle benzer bir anlam ve semboller dünyası ortaya çıkmıştır. Fakat diğer yandan, diller arasında uzlaştırılamayan yapısal farklılıklar vardır ve her dil kendine mahsus bir dünya görüşü ve yorumu sunar. Mütercim, kaynak metni tahlil ettikten sonra hedef dilde yeniden kurar. Özellikle manzum bir çeviri yapılıyorsa, günlük konuşma dilinden veya bir şerhte kullanılan ilmî dilden ve üslûptan belirgin şekilde ayrılmak durumundadır. Mütercimin manzum bir çeviri yaparken, eserin ait olduğu metin geleneğini göz önünde bulundurduğunu varsayabiliriz. Elbette her manzum tercümede aynı gelenek içinde kalınmayabilir. Örneğin bazı Hayyam tercümeleri manzumdur, fakat aruz ölçüsü değil, hece ölçüsü kullanılmıştır.

Bu bölümde, tercümenin dil ve şekil yapısı incelenirken genel olarak klasik edebiyatın kural ve gelenekleri içerisinde söz konusu eserin tuttuğu yer, kaynak metinle tercüme arasında ortaya çıkan farklılıklar tespit edilmeye çalışılacaktır.

Söz Dizimi (Sentaks)

Söz dizimi (*syntax*) kavramı sadece cümleyi değil, birden çok kelimenin bir araya gelmesiyle oluşmuş, dilin çeşitli biçim birimi ve öğelerini içeren öbek ve tamlamaları da kapsar. Bir cümle kurarken veya bir tamlama oluştururken öğelerin birbiriyle bağdaştırılması her dilde yapı bakımından kendine has kurallar ve eğilimler çerçevesinde olur (Aksan, 2011:

84 - 90). Bu kurallar ve eğilimler günlük konuşma diliyle edebî metinler arasında az veya çok bazı farklılıklar da gösterebilmektedir.

Divan şiiri, günlük konuşmanın bütün söz dizimsel serbestliklerine sahiptir. Ayrıca, öğelerin dizilişinde günlük konuşma dilinin sınırlama getirdiği bazı yer değiştirmelere, divan şiirinin kuralları izin verir. Örneğin öğelerin diziliş kuralları cümlecik için, cümlede olduğundan daha sınırlıdır. Çünkü bir öğenin cümlecik sınırları dışına taşması, onu başka bir cümleciğin öğesi hâline getirebilir. Bunun sonucunda içinden çıkılmaz bir söz dizimsel karışıklık ortaya çıkabilir. Divan şiirinde ise cümle ve cümlecik arasında böyle bir ayrım yapılmaması söz dizimsel karışıklıklar ve belirsizlikler üretebilmektedir. Divan şiirinin söz dizimindeki yüksek müphemiyet derecesi; okuyan ve dinleyenlerin paylaştığı ve tekrarlarla yüklü bir bağlamı işaret eder. Aynı zamanda bu müphemiyetin kabul edilmiş ve olağan bir durum olduğunu da gösterir (Andrews, 2012: 36-37, 40-41).

Şiirde söz diziminin esnek olduğu, bunun bazen veznin bazen belâgatin bir gereği olduğunu söylemek mümkündür. Sözü, ölçü kalıplarına uygun söyleme zorunluluğu söz dizimini kuşkusuz etkileyen bir faktördür. Ancak söz dizimi aynı zamanda ifadedeki duygu ve samimiyet gibi hususiyetlerle de ilişkilidir. Örneğin yüklem, ifadenin başına getirildiğinde duygusallık öne çıkar. Cümlenin ögelerinin dizilişinde esaslı farklılıklar yapılması ise ifadeye bir samimiyet ve aşinalık havası kazandırabilir. Çünkü devrik cümle yapısında bilginin açığa vurulmasının ertelenmesi ve belirsizlik hâli konuşanla dinleyen arasında ortak bir bilgi alanının varlığını hissettirir (Andrews, 2012: 139). Ayrıca ifadenin ağırlık merkezi ve muhatapta yapacağı tesir söz dizimiyle yakından ilgilidir.

Söz diziminin işlevi sadece vurgu, duygusallık, belirsizlik gibi etkilerle de sınırlı değildir. Söz diziminin, bir ifadenin anlamsal boyutunda köklü değişikliklere yol açtığı çarpıcı bir örnek verilebilir:

> "Yunus'u ögen ögsün sögen Yunus'a sögsün
> Keçe suya salupdur ne durur irte gice"

"Yunus'u ögen ögsün" ifadesinde "Yunus'u överlerse övsünler, bundan bana ne!" tarzında bir aldırmazlık hâli varken, "söven Yunus'a sövsün" cümlesi ise "Birine söveceklerse bana sövsünler, başkasını incitmesinler" kabilinden bir anlam barındırmaktadır. "Yunus'a söven sövsün" ile "söven Yunus'a sövsün" çok açık bir şekilde farklı anlamlara sahiptir (Saraç, 2001: 69).

Kimi zaman da çok sade bir cümle söz dizimindeki esaslı değişikliklerle anlaşılmaz hâle gelebilir. Bir tercüme söz konusu olduğunda söz dizimindeki değişikliğin duygu, vurgu ve anlamın ertelenmesi gibi noktalarda kaynak metinle farklılıklar arz etmesinin tercümenin geçerliliğini nasıl etkileyeceği konusu tartışılabilir. Bunun bir zenginlik, yaratıcılık veya hedef dilin yapısıyla ilgili mecbur kalınan bir tasarruf olduğu söylenebilir. Diğer yandan, kaynak dildeki ifadede olmayan bir muğlaklık hedef dilde ortaya çıkmışsa bu durum tercüme açısından bir sorun, en azından klasik belâgat kavramları çerçevesinde bir kusur olarak irdelenebilir. Ancak burada uyulması gereken kurallara, ölçütlere dayanan yargılarda bulunmak yerine kaynak metin ile hedef dildeki metin arasında tasvirî bir mukayeseyle yetinilecektir.

Klasik belâgat ilminde söz diziminin (kelâm) fesahati şu üç kusurun bulunmamasına bağlıdır: Tenâfür-i kelimât (söz diziminde söyleyiş güçlüğü), za'f-ı te'lif (söz diziminde kuralsızlık) ve ta'kid (anlaşılma güçlüğü) (Saraç, 2001: 39-40). Burada daha çarpıcı olması sebebiyle sadece za'f-ı te'lif ve ta'kid çerçevesinde değerlendirilebilecek örnekler ele alınmış, ayrıca sıfat ve isim tamlamalarının Türkçeye aktarılış biçimleri incelenmiştir.

Kuralsızlık (Za'f-ı Te'lîf)

Söz diziminin bütün yapısının dilbilgisi kurallarına, dili iyi kullanan edebiyatçıların takip ettiği usullere ve toplumdaki ortak beğeniye uygun olması gerekir (Saraç, 2001: 39). Şiir dilinin günlük konuşma dilinden ve nesirden daha esnek olduğu bir gerçektir ama şiir dili içerisinde de yadırganacak ölçüde dilde sapmalar söz konusu olabilir.

Aşağıdaki mısrada kafiyenin korunabilmesi adına Türkçe dilbilgisi kurallarına uymayan bir söyleyiş ortaya çıkmıştır.

Ki yoḳ mu āgehüñ aḥvāl-i ṣūfiyānda ḫarāb [10b]
(خبر نداری از احوال زاهدان خراب)

Mısraın anlamı: "Haberin yok mu harab zâhidlerin hâllerinden?"

Mısraın Ferîdî tarafından yapılan tercümesi anlaşılır olmaktan uzaktır. Bu mısraın Hâfız şerhlerindeki mensur çevirileri şöyledir: "Ḫaberüñ yoḳdur ḫarāb zāhidler aḥvālinden" (Sürûrî, t.y.: 18a). "ʿIşḳuñ ile ḫarāb olmuş zāhidlerüñ aḥvālinden ḫaber ṭutmazsın" (Şemʿî, 1574: 19b). "Kār-ı zāhidlerden yaʿni aḥvālinden ḫaberüñ yoḳ mı? Anlar daḫı ʿāşıḳlar gibi senüñ ḫayrānuñdur..." (Sûdî, 1857: I/62). Şemʿî lafzî bir tercüme yaparken, Sürûrî cümleyi Türkçenin dil mantığına uygun biçimde tercüme etmiş, Sûdî ise daha serbest davranarak tercümede özgürleşmeyi tercih etmiştir. Üç mensur tercüme arasında çeviri tutumunda farklılık olmakla birlikte dilbilgisi bakımından Ferîdî tercümesindeki gibi bir ifade kusurundan söz edilemez. Çünkü nesre dayanan tercümelerde yazar vezin ve kafiye zorunluluğu altında bulunmadığı için daha geniş bir hareket alanına sahiptir. Manzum tercümelerde ise iki dilin yapısal farklılıkları çoğu zaman vezne ve kafiyeye uygun bir tercüme yapmanın önünde ciddi bir engel oluşturur.

Tā ḫoşça uyḳu kime ola yār civārdan [15b]
(تا خواب خوش که را برد اندر کنار دوست)

"Kime **yar civar**dan hoşça uyku ola?" cümlesi dilbilgisi kurallarına uygun bir ifade biçimi değildir. "Yarin civarında (yanında, kenarında)" [6] denilmesi gerekirken vezin ve kafiye dolayısıyla "yar civardan" denilmiş ve bu şekliyle hem kuralsız hem de anlaşılması güç bir ifade olmuştur. Sûdî ve Şemʿî "kenâr-ı dost" terkibini izâfet-i lâmiyye (belirtili isim tamlaması) olarak çevirirken, Sürûrî izâfet-i beyâniyye (belirtisiz isim tamlaması) biçiminde tercüme etmiştir: "Tā ḫoş uyḳu kime ola **dost kenārında**" (Sürûrî: 26b). "**Dostuñ kenārında** laṭīf ḫʷāb ʿaceb kime olur ki biz bu

[6] "Yarin koynunda hoş bir uykuya dalmak kime nasip olacak" (Kırlangıç, 2013: 66).

saʿādetden bī-naṣībiz" (Şemʿî, 1574: 29a). "ʿAcabā **dostuñ ḳatında** ṭatlu uyḫu kime müyesser olur" (Sûdî, 1857: I/89).

Gerçi kim pür olmadı mey cāmımuz **devrān sizüñ** [2a]
(گرچه جام ما نشد پر می **بدوران شما**)

Bu mısrada "devrân sizin" ifadesinin "devrânınızda sizin" veya "devrânınızda" biçiminde olması gerekirken kafiye, vezin ve redif gibi şekle ait unsurların korunabilmesi çabası dilbilgisi kurallarına uygun olmayan bir ifade biçimini ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada incelenen Hâfız şerhlerinde söz konusu mısraın tercümesi şöyledir: "Egerçi bizüm ḳadeḥimüz **sizüñ zamānuñuzda** pür mey olmadı" (Sûdî, 1857: I/15). "Egerçi bizüm cāmımuz olmadı şarāb ile ṭolu **sizüñ devrānuñuzda**" (Sürûrî, t.y.: 4a). "Egerçi bizüm cāmımuz **sizüñ devrānuñuzda** meyle pür olmadı" (Şemʿî, 1574: 4b).

Ne ḫācet reng ü ḳoḳu ḫāl ü ḫaṭa **vech-i raʿnāyı** [5b]
(به رنگ و بوی و خال و خط چه حاجت **روی زیبا** را)

"Rūy-ı zībā rā" yani "güzel yüz için" veya "güzel yüze" demektir. Bu mısraın mensur tercümesini şöyle yapmak mümkündür: "Güzel yüz için; renk, koku, hâl (ben) ve "hat"a ne hacet (var)." Hâfız şerhlerinde bu mısra farklı biçimlerde tercüme edilmiş olsa da Türkçenin yapısına uygundur: "Renge ve ḳoḳuya ve ḫāle ve ḫaṭṭa ne ḥācet **yaraşıḳ yüze**" (Sürûrî, t.y.: 10a). "**Zībā yüzüñ** reng ü būya ve ḫāl ü ḫaṭa ne **iḥtiyācı** vardır" (Şemʿî, 1574: 10a). "Meşşāṭe vaż eyledigi ḫāl ü ḫaṭṭ u āb ü renge **yaraşıḳ güzel yüzüñ iḥtiyācı** yoḳdur" (Sûdî, 1857: I/26).

Yukarıdaki mısraın yer aldığı gazelde redif olarak kullanılan Farsça "râ" eki farklı işlevlere sahiptir. Bu ek, ilk üç beyitte belirtme hâli (akuzatif) görevindedir ve mütercim söz konusu mısraları buna uygun biçimde çevirmiştir. Dördüncü beyitte ise "için" anlamında kullanılmasına rağmen mütercim redifin bozulmaması için Türkçe dilbilgisi kurallarına uygun olmayan bir şekli tercih etmiştir.

Herkesin başına **öñ** cārī ḳalem eyle sükūt [52a]
(**در ازل** بر سر هرکس قلمی رفت خموش)

Mısraın bu şekliyle dilbilgisi kurallarına uygun olduğunu söylemek güçtür. "Öñ" kavramının "ezel" kelimesine karşılık olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Keza öñ kelimesinin önce, evvel, mukaddem gibi anlamları da mevcuttur. Mısraın dilbilgisine uygun ve daha anlaşılır bir ifade olması için "ezelde" veya "öñce, öñde, önceden" biçiminde kullanılması gerekirdi. Ayrıca vezin gibi bir zaruret olmasaydı "cârî" ifadesinin "oldu, olmuştur" gibi bir yardımcı fiille tamamlanması mısraı daha anlaşılır hâle getirebilirdi. Sürûrî, Şem'î ve Sûdî şerhlerinde mısraın tercümesi şöyledir: "**Ezelde** herkesüñ başı üzerine bir kalem gitmişdür, sâkit ol" (Sürûrî, t.y.: 84b). **Ezelde** her kimsenüñ başı üzre bir kalem vâki' oldı, hâmûş ol" (Şem'î, 1574: 101a). "**Ezelde** her kimsenüñ başına kazâ ve kader kalemi cârî olmışdur..." (Sûdî, 1857: I/272). Bu tercümeler arasında lafzîden serbeste doğru bir tasnif yapılacak olursa, Sürûrî, Şem'î ve Sûdî şeklinde sıralama yapmak mümkündür. Sürûrî "kalemî reft" ifadesini birebir çevirerek "bir kalem gitmişdir" ifadesini kullanır. Sûdî ise kısmen açıklama ve yorum katarak "kazâ ve kader kalemi" ifadesini kullanır. Ancak bu üç mensur çeviride, Ferîdî tercümesinde görüldüğü türden söz dizimsel bir sapma görülmez. Divan şiiri metin geleneğinde de bu ölçüde ifade kusurlarına rastlamak zordur.

Ġavġañ senüñ be ṣūfī-i echel **felek** ne [28a]
(ای مدعی نزاع تو با **پرده دار** چیست)

Mütercimin "perde-dâr" yerine "felek", "müddei" için ise "sûfî-i echel" tabirlerini kullandığı görülmektedir. Bu mısrada "felekle" denilmesi gerekirken vezne uygunluğu sağlamak için bu kelime yalın hâlde kullanılmıştır. Mısraın Hâfız şerhlerindeki tercümeleri şöyledir: "Ey müdde'î, senün **perde-dâr ile** nizâ'un nedür" (Sûdî, 1857: I/157). "Ey müdde'î, senün nizâ'un **perde dutıcı ile** nedür?" (Sürûrî, t.y.: 47b). "Ey müdde'î, senün **perde-dârla** nizâ' ve husûmetün nedür?" (Şem'î, 1574: 53b). Perde-dâr kavramını, Sûdî ve Şem'î'nin aynen aktardığı, Sürûrî'nin ise taklit yoluyla üretilmiş Türkçe bir karşılık kullandığı görülür. Ancak bu üç mensur çeviride sözdizimsel bir sapma yoktur.

Bu tercümede yukarıda ortaya konulan türde onlarca kuralsızlığa rastlanılır. Ancak bu derece açık kuralsızlıkların sebebi, mütercimin dile

hakim olmamasından ziyade bir metne bağlı kalarak manzum bir metin inşa etmenin çok büyük zorluklar içermesidir.

Türkçe söz dizimine uymayan kullanımlar tespit edilirken metnin yazıldığı yüzyılın dil özelliklerini de göz önünde bulundurmak gerekir. Örneğin aşağıdaki mısrada "ruhunsız" (yüzünsüz, yüzün olmadan) ifadesi günümüz Türkçesinin söz dizimi kurallarına uygun görünmemektedir:

Ḫurşīd-i **ruḫuñsız** günüme ḳalmadı şavḳlıḳ[35b]

"Bī-mihr-i roḫet" ifadesi "ḫurşid-i ruḫuñsız" şeklinde tercüme edilmiştir. Çekim ekinden (-un: iyelik eki) sonra bir yapım ekinin (-sız) gelmesi Türkçe dilbilgisi kurallarına aykırıdır. Mütercimin vezin gereği olarak Farsça söz dizimini taklit ettiği düşünülebilir. Nitekim Sürûrî ve Sûdî şerhlerinde söz konusu mısraın tercümesinde bu tür bir kullanıma rastlanmamaktadır:

"Senüñ **ruḫuñ güneşsiz** baña nūr ḳalmamışdır..." (Sürûrî, 60b).
"Senüñ **ruḫuñ güneşsiz** günüm nūrı ḳalmamışdı..." (Sûdî, I/199).

Ancak Şem'î şerhinde, vezin gibi bir zorunluluk olmadığı hâlde "yüzünsüz" tabiri kullanılmıştır:

"Senüñ **āfitāb gibi rūşen yüzüñsüz** benim günümüñ nūrı ḳalmamışdır" (Şem'î, 69a).

Ayrıca bir başka beytin şerhinde Sûdî'nin de benzer bir ifadeyi kullandığı görülmektedir:

"senüñ göñül beziyici **rūyuñsuz** göñül ateş üzre raḳṣ idegendir..." (Sûdî, I/136).

15, 16, 17 ve 18. yüzyıl şiirinde söz dizimi için referans olarak aldığımız divanlarda (Necâtî Bey, Bâkî, Nef'î, Şeyh Galib) yaptığımız taramalarda ise bu tür bir ifadeye rastlanılmamıştır. Şem'î ve Sûdî şerhlerindeki örneklerden yola çıkılarak bu tür kullanımlar, o dönemde Farsçayla yoğun münasebetin etkisine bağlanabilir veya söz konusu örnekler, kaynak metnin (*Hâfiz Dîvânı*) dil yapısını taklit eden bir tercüme anlayışıyla da açıklanabilir. Bu konuda kesin bir hükme varabilmek için Farsçadan

dilimize aktarılan çeviri veya telif mahiyetindeki eserler üzerinde çeviri zaafları, söz dizimsel bozukluklar, anlam değişmeleri ve dönemsel özellikler gibi konularda daha kapsamlı araştırmalar gerekmektedir.

Anlaşılma Güçlüğü (Ta'kîd)

Ta'kîd, anlamın kapalı olması veya anlaşılmazlığı durumudur. Ta'kîd iki şekilde olabilir: Cümle unsurlarının yerli yerinde olmaması veya hatalı olması *lafzî ta'kîd* olarak adlandırılır. Cümle doğru olduğu hâlde ifadenin anlaşılmasında güçlüğe yol açan bir durum var ise buna *mânevî ta'kîd* denilir (Saraç, 2001: 40).

Ferîdî tercümesinde, asıl metinde söz konusu olmayan anlaşılma güçlüklerine rastlanmaktadır. Aşağıdaki beytin ikinci mısraı bu durum için güzel bir örnektir:

Bu dem degül dil-i Ḥāfıẓ ṭaleb odunda yanar
Ki daġ ṭutar ezelī lāle-veş bitek özidür [12b]

Beytin ikinci mısraında eksik bir öğe olmamasına ve her öğe gerekli ekleri almış olmasına rağmen, cümlenin anlaşılmasında bir zorluk vardır. Mısraın Farsçası şöyledir:

که داغدارد ازل همچو لالهٔ خودروست

Yukarıdaki mısraın tercümesinin anlaşılmasında üç sebepten dolayı zorluk ortaya çıkmıştır:

1) Sahiplik bildiren "daşten" fiilinin neredeyse her zaman standart bir şekilde '*tutmak*' fiiliyle karşılanması, yani "dâğı vardır, yarası vardır, dağlanmıştır" demek yerine kelimesi kelimesine çeviri yapılarak "dağ tutar" denilmesi. 2) "lâle-veş özi bitektir" (lâle misali kendi bitendir) denilecek yerde bildirme ekinin (-dir) olması gerektiği yerde olmaması.

Böylece, ancak Farsçasına bakılmak suretiyle bir anlam verilebilecek ifade tarzı ortaya çıkmıştır. Mısraın Sürûrî ve Şem'î şerhlerindeki beyit tercümelerine bakılacak olursa manzum ve mensur çeviri arasındaki söz dizimi farklılığı ve bu farklılığın anlaşılırlığı nasıl etkilediği daha iyi görülebilir:

Sürûrî: "Ki ezel dāġ-dārıdur kendüden bitici lāle gibi" (t.y.: 21b).
Şem'î: "Ki rūz-ı ezelüñ dāġlısıdur kendüsinden bitici lāle gibi" (1574: 23b).

Sûdî, "dāġ-dār" kelimesinin lafız mânasının "dâğ tutucu", ıstılah mânasının ise "sâhib-i dâğ" olduğunu belirtir ve "ḫod-rū" kelimesini "kendi bitici" olarak çevirir (1857: I/74).

Sonuç olarak mısraın günümüz Türkçesiyle mensur tercümesi şöyle olabilir: "kendi biten lale gibi ezelî dâğ-dârdır (dâğlanmıştır)."[7]

Rıżā virilmişe vir aç düğümi alnıñdan [17b]
(رضا به داده بده وز جبین گره بگشای)

'Rıza virilmişe vir' cümlesinde söz diziminden kaynaklanan bir anlam karışıklığı vardır. Bu cümlede yer alan kelimeler her ne kadar Farsça ifadeyle aynı sıralamaya sahipse de, iki dilin yapısal farklılığı sebebiyle metnin aslında böyle bir anlam karışıklığı yoktur (Zira yönelme eki Türkçede kelimenin sonuna gelirken Farsçada kelimenin başına gelir). "Rıza virilmişe vir" ifadesinin yüklemi "rıza ver" birleşik fiilidir. Bu birleşik fiil unsurları arasına, dolaylı tümleç görevindeki adlaşmış sıfat-fiil olan "verilmiş" kelimesi girmiştir. Mısrada dile getirilmek istenen şudur: Verilmişe rıza ver, sana verilene rıza göster, razı ol ve böylelikle alnından düğümü aç.

Hâfız şerhlerinde bu mısraın tercümesi şöyledir: "**Virilmişe rıżā vir**, alnından düğümi çöz" (Sürûrî, t.y.: 28b). "**Virilmişe rıżā vir** ve alnuñdan girehi çöz" (Şem'î, 1574: 31a). "**Virilmişe rıżā vir**, daḫı alından buruşığı aç" (Sûdî, 1857: I/96). Ferîdî tercümesindeki anlam karışıklığı bu tercümelerde görülmemektedir. Bu mısraın ilgili kısmının kelime tertibinin üç şerhte de aynı olması önemlidir.

Ferîdî tercümesinde ortaya çıkan karışıklık, mütercimin mısraı Türkçeye çevirirken söz diziminde kuralsızlık yapıp mısraı Farsça cümle diziminden kelimesi kelimesine aynı sırayla çevirmesinden kaynaklanmaktadır. Yani burada hem anlam güçlüğü hem de söz diziminde karışıklık

[7] "Ezelden dağlanmıştır kendi biten lâle misali" (Kırlangıç, 2013: 64).

mevcuttur. Vezni korumak adına Türkçenin cümle yapısı ve öğelerin dizilişinden ödün verilmiş ve bu durum anlam güçlüğüne yol açmıştır.

Rindlere şaṭranc bezinde **olma imkān şāh degül** [14b]
(عرصهٔ شطرنج رندان را **مجال شاه نیست**)

Bu mısrada anlaşılmayı zorlaştıran iki sebep vardır. 1) Farsçada "nīst" kelimesi "yok" ve "değil" anlamlarında kullanılır. Bu cümle için "yok" anlamı daha uygun olduğu hâlde redifin bozulmaması için 'değil' anlamı tercih edilmiştir. 2) Diğer sebep ise "olma imkân şah değil" ifadesinde öğelerin sıralanış düzenidir. Yani "şâh olma imkân[ı] yok" veya "şâh olma mümkün değil" denilmesi gerekirken redif ve kafiye sebebiyle böyle bir ifade ortaya çıkmıştır. Ancak yine değil redifi korunarak 'imkân' yerine 'mümkün' kelimesinin kullanılması Türkçe söyleyiş bakımından daha doğru olabilirdi. Sürûrî ve Şem'î şerhlerinde bu mısra şöyle çevrilmiştir: "Rindlerüñ şaṭrancı bisāṭına şāh mecāli yoḳdur" (Sürûrî, t.y.: 25a). "Rindler şaṭrancı bisāṭına şāh mecāli yoḳdur" (Şem'î, 1574: 27a).

Ki bir nigāhı tedārik cefāyı yüz eyler [120a]
(که یک کرشمه تلافی صد جفا بکند)

Bu mısrada cümlenin bütün unsurları ve bu unsurların alması gereken ekler bulunmasına ve doğru olmasına rağmen öğelerin dizilişinden kaynaklanan bir karışıklık söz konusudur. Tedârik ile yüz kelimeleri yer değiştirirse, yani "... yüz cefâyı tedârik (telâfî) eyler" denilirse daha doğru bir sıralama olacaktır. Mısraın mensur çevirilerinde böyle bir belirsizlik yoktur: "Ki bir nāz ile naẓar, yüz cefā tedārükin ve ʿavažın ider" (Sürûrî, 160b). "Zīrā anuñ bir kirişmesi yüz cefānuñ ʿāvažını eyler" (Şem'î, 1574: 213b). "Zīrā bir nāz yüz cefāyı tedārik ider" (Sûdî, 1857: II/185). Sûdî ve Sürûrî şerhlerinde "telâfî" kelimesi "tedârük" kavramıyla karşılanmıştır ve Ferîdî de vezin zorunluluğu olmadığı hâlde aynı kelimeyi tercih etmiştir.

Ḫānesinden ʿaceb ol dil yaḳıcı şemʿa **kimüñ** [27a]
(یا رب آن شمع دل افروز **ز کاشانهٔ کیست**)

"Kimin hânesi" tamlamasının tamlananı en başta, tamlayan ise mısraın en sonunda yer aldığı için cümlenin anlaşılmasında bir güçlük ortaya çıkmıştır. Mütercimin vezin zarureti dolayısıyla söz diziminde kural dışı tasarrufta bulunması mâna bütünlüğünü sağlamayı zorlaştırmaktadır. Farsça mısraın öğe dizilişinde böyle zorlaştırıcı bir durum söz konusu değildir.

Şīrāz u āb-ı Rükn ile ol ḫoş ḳoḳan yelüñ
ʿAybını itme yüz ṣuyı iḳlīm-i sebʿadur [18b]

Bu tercüme nesre çevrildiğinde şöyle bir cümle karşımıza çıkar: "Şiraz'ı ve Rükn ırmağını ve o hoş kokan yeli ayıplama [ki] yüz suyı yedi iklimdir." Beytin Farsçası şöyledir:

شیراز و آب رکنی و این باد خوش نسیم
عیبش مکن که **آب رخ هفت کشور** است

(Şîrâz, Rükn ırmağı ve bu güzel kokulu rüzgârı ayıplama. Zira yedi ülkenin yüzü suyudur.)

'Yüz ṣuyı iḳlīm-i sebʿadur' cümlesinde bildirme ekinin olması gereken yerde olmaması ve buna ilaveten genitif ekinin hazfedilmesi kaynak metindekinden farklı bir anlam ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Olması gereken şekli şöyledir: "iḳlīm-i sebʿa[nuñ] yüz ṣuyıdur". Bu anlam değişikliği sebebiyle beytin anlaşılması güçleşmiştir.

Burada örnek olarak sadece küçük bir kısmı incelenen söz dizimiyle ilgili anlaşılma güçlüğü ve kuralsızlıkların genel olarak vezin, kafiye ve redif gibi şekil özelliklerine sadık kalma çabasından kaynaklandığı söylenebilir. Türkçe yazılmış telif bir eserde kabul edilemez sayılabilecek kusurlar ve yer yer fasih ve sahih olmayan ifadeleri böyle bir tercümede doğal bir sonuç olarak görmek mümkündür.

İsim Tamlamaları

Mütercim, gerek isim ve gerekse sıfat tamlamalarını genellikle tamlamayı oluşturan kelimelerin birebir karşılıklarını kullanarak tercüme etmiştir. Zaman zaman Farsça bir terkibin bir başka Farsça terkiple tercüme edildiği, terkibin içerisindeki nitelenen veya tamlanan durumundaki

kelimelerin yer değiştirdiği de görülebilmektedir. Farsça isim tamlamalarının genellikle belirtisiz isim tamlaması (izâfet-i beyâniye) olarak Türkçeye aktarıldığı söylenebilir:

Hâfız	Ferîdî	Sürûrî	Şem'î	Sûdî
mūnis-i cān	cān eglencesi (17a)	cān ünsi (29b)	cānımuñ mūnisi (32a)	cān eglencesi (I/98)
rāh-ı hezār çāre	hezār devā yolı (23a)	biñ çāre yolı (39b)	biñ çāre yolı (43a)	hezār çāre rāhı (I/125)
güzergāh-ı ʿāfiyet	ṣıḥḥat uġraġı (24a)	rāḥatlik uġraġı (41a)	ʿāfiyet ve ḥuẓūr uġraġı (45a)	ʿāfiyet geçidi (I/131)
duḫter-i rez	aşma ḳızı (27b)	üzüm çubuġı ḳızı (46b)	üzüm çubuġı ḳızı (52b)	aşma ḳızı (I/153)
piste-i to suḫan	söz fısdıġı (34b)	senüñ pisteye müşābih lebüñ sözi (59a)	senüñ dehānuñ sözi (66b)	senüñ dehānuñ sözi (I/191)

"Mūnis-i cān" terkibinin çevirisi yapı bakımından sadece Şem'î'de farklıdır. Diğerlerinde belirtisiz isim tamlamasıyken (izâfet-i beyâniyye) Şem'î belirtili isim tamlamasını (izâfet-i lâmiyye) tercih etmiştir. "piste-i to suḫan" ifadesi sadece Ferîdî tercümesinde belirtisiz isim tamlaması biçimindedir.

Sûdî açıklama kısmında "duḫter-i rez" terkibini "aşma kızı" olarak tanımladıktan sonra, mahsûl-i beyitte "duḫter-i rez" ifadesini kullanmayı tercih etmiştir. Ferîdî ise vezin açısından bir engel bulunmamasına rağmen "aşma kızı" ifadesini tercih etmiştir:

> Meger ki **aşma ḳızı** ḫūbluġı gözüm bebegi
> (*mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt*)

Mısraın, *mefâilün* ve *feilâtün* tef'ilelerine denk gelen "meger ki as/ma kızı hûb-" ifadesi "meger ki duh/ter-i rez hûb-" şeklinde söylenseydi vezin açısından yine sorun teşkil etmeyecekti. Mütercimin bu yön-

deki tercihleri "Çeviri Üslûbu ve Yöntemleri" bölümünde "Özgünlük Arayışı" başlığı altında ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.[8]

Aşağıdaki örnekte ise tamlananı (kâr-fermâ) adlaşmış birleşik sıfattan oluşan bir isim tamlaması (kâr-fermâ-yı kader) mütercim tarafından eş değer bir yapıyla (isim+ilgi hâli eki+adlaşmış birleşik sıfat+tamlanan eki) Türkçeye aktarılmıştır:

kār-fermā-yı ḳader: (ḳader)+in (iş gören)+i (188b)

Sûdî "*kâr-fermâ-yı kader*" tamlamasının *izâfet-i beyâniye* (belirtisiz isim tamlaması) olduğunu belirtir. *Kâr-fermâ* ise *vasf-ı terkîbî* dir (birleşik sıfat). Sûdî'ye göre tamlamayı yeniden düzenlersek "kader iş göreni" denilmesi gerekir. Sûdî "kâr-fermâ"yı "iş buyurucu" olarak, "kâr-fermâ-yı kader" terkibini ise "kader buyrukçısı" şeklinde açıklamaktadır (Sûdî, 1857: I/440). Sürûrî aynı terkibi, yapı bakımından Ferîdî'ye benzer şekilde, "ḳaderüñ iş buyurıcısı" olarak çevirir (Sürûrî, t.y.: 246a). Şem'î ise "ḳader işini buyurıcı" biçiminde çevirmiştir (Şem'î, 1574: 308b). Bu karışıklık Farsçada, belirtili isim tamlaması (*izâfet-i lâmiyye*) için ayrıca bir ek olmamasından kaynaklanır. Yani Farsçada; Arapçadaki harf-i tarifin (el- takısı), Türkçedeki ilgi hâli ekinin (-ın) mukabili bir ek yoktur.

Klasik Türk şiiri geleneğinin bir parçası hâline gelmiş ve dolayısıyla yadırganmayan Farsça isim tamlamaları Ferîdî tercümesinde de yer tutar:

mülk-i dil: şehr-i dil (191a)
bād-ı ṣubḥ: bād-ı seḥer (191a)
seyr-i aḫter ü felek: devr-i felek ü yıldız (191a)

Yukarıdaki örneklerde vezni aynı olan "mülk" kelimesi yerine "şehr", "seyr" yerine "devr" ve "aḫter" yerine "yıldız" kelimelerinin tercih edilmiş olması önemli bir husustur.

---

[8] Aynı vezinde olduğu hâlde farklı kelimeler veya kelime grupları kullanılmasıyla ilgili örnekler için FMHDT EK 10 (Türkçe karşılıklar), FMHDT EK 11 (Arapça-Farsça karşılıklar) ve FMHDT EK 12'ye (kelime grupları) bakılabilir (Yakut, 2015).

Aşağıdaki örnekte ise Farsça isim tamlaması yine Farsça bir isim tamlamasıyla karşılanmış, ancak vezin açısından bir zorunluluk olmadığı hâlde ögelerin yerleri değiştirilmiştir:

Hâfız	Ferîdî	Sûdî
vaż^{c}-ı ḳurb-i cāhem	**ḳurb-i ṭavr**-ı manṣıbımuz [59a]	manṣıbımın ḳurb vaż^{c}ı (I/304)

Sûdî "vaż^{c}-ı ḳurb" terkibinin izâfet-i beyâniyye (belirtisiz isim tamlaması) olduğunu belirtir (Sûdî, 1857: I/304). Bu durumda kavram Türkçeye kurb vaz'ı, yani yakınlık vaziyeti olarak çevrilebilir. "Vaż^{c}-ı ḳurb-i cāhem" ise; "mansıbımın yakınlık vaziyeti" demektir. Ferîdî vezin gereği önce terkipten "vaż^{c}" kelimesini çıkarmış, yerine yakın anlamlı denilebilecek "ṭavr" kelimesini ikame etmiştir. Daha sonra terkibin ortasında yer alan "ḳurb" kelimesini en başa getirerek "vaż^{c}-ı ḳurb" ifadesini "ḳurb-i ṭavr" hâline getirmiştir. Tamlayan ile tamlanan arasında yapılan bu yer değişikliğinden sonra "mansıbımın yakınlık vaziyeti" ifadesi "mansıbımın tavır yakınlığı" anlamını kazanmıştır.

Özellikle şiirde vezin gereği olarak tamlayan veya tamlanan eklerinin kullanılmaması başvurulan bir yoldur. Bu durumun birçok örneği Ferîdî tercümesinde de mevcuttur:

> **kenār-ı dāmen-i men**: eteklerim[**iñ**] ucı (36b) ilgi eki yok
> **naẓm-ı dür**: incü dizim[i] (190b) iyelik eki yok

Kaynak metinde geçen "āb-ı rūşen-i mey" tamlaması Türkçeye "ṭurıca mey ṣuyı" (59a) şeklinde aktarılmıştır. Farsça terkipte rūşen sıfatı sadece "āb"ı nitelemektedir. Tercümede ise "rūşen" sıfatına karşılık olarak kullanılan "ṭurıca" kelimesi "mey ṣuyı" tamlamasının bütününü nitelemektedir. Kaynak metindeki terkibin Türkçedeki asıl karşılığı "meyin duruca suyu" olarak ifade edilebilir. Mütercim vezin ve kafiyeyle ilgili gerekleri yerine getirebilmek için bu tür tasarruflarda bulunabilmektedir.[9]

[9] İsim tamlamalarıyla ikgili örnekler için bkz.: FMHDT EK 1, (Yakut, 2015: 957).

Sıfat Tamlaması

Tercümede manzum biçimin benimsenmesi, hedef metinde farklı ifade yollarının aranması sonucunu doğurmuştur. Bu etki, şerhlerdeki tercümelerle yapılacak bir karşılaştırmada rahatlıkla gözlemlenebilir. Aşağıdaki Farsça geçmiş zaman sıfat fiili ile yapılan sıfat tamlamalarının, manzum tercüme ve şerhteki örnekleri görülmektedir:

Hâfız	Ferîdî	Sürûrî	Şem'î	Sûdî
dil-i **kār-üftāde**	**görgüli** gönül (33a)	iş düşmüş ve tecrübe itmiş gönül (57a)	başına iş düşmüş ve aḥvāl görmüş gönül (64a)	dil-i mücerreb, başına iş düşmüş gönül (I/184)
cān-ı **ḫūn-girifte**	**ḳan ṭutuḳ** cān (59b)	ḳan dutmuş cān (93b)	ḳan ṭutmuş cān (114a)	ḳan ṭutmuş cān (I/305)
kilk-i **zebān-bürīde**	**dil kesik** ḳalem (64b)	dil çekilmiş ḳalem (101a)	zebānı ḳaṭʿ olınmış ḳalem (124a)	dili kesilmiş ḳalem (I/337)
dil-i **suḫte**	dil-i **yanġın** (71a)	yanmış gönül (108b)	āteş-i ʿışḳla yanmış gönül (134b)	dil-i suḫte (I/372)
dil-i **ser-geşte**	**ezikçe** gönül (96b)	ḥayrān gönül (135a)	ser-geşte gönül (174a)	ser-geşte ve ḥayrān gönül (II/81)
nişān-ı yār-ı sefer-kerde	nişān-ı yār ki itmiş sefer (38a)	sefer eylemiş yārüñ nişānı (64b)	sefer itmiş yārüñ nişānı (74a)	sefer eylemiş yārüñ nişānı (I/209)

Tabloda sunulan Farsça sıfat tamlamaları, şarihler tarafından dört biçimde tercüme edilmiştir:

1) Aktarma: Kaynak metindeki ifadenin hedef dile aynen taşınmasıdır. Örneğin Sûdî, "dil-i suḫte" ifadesini değiştirme veya açıklama gereği duymadan aktarır.
2) Mânen tercüme: Kaynak metindeki ifadenin lafzı değil, anlam yönünden karşılığı hedef dilde verilmiştir. Örneğin Sürûrî'nin *dil-i ser-geşte* için kullandığı "ḥayrān gönül" karşılığı böyledir. "Dil-i kār üftāde" terkibini Ferîdî'nin "görgüli gönül" olarak çevirmesi de buna örnektir.

3) Lafzî çeviri: Kaynak metindeki ifadenin hedef dile lafzen çevrilmesidir. Manzum tercüme ile şerhler arasında dili kullanış biçimlerindeki farklılaşma burada belirgindir. Geçmiş zaman sıfat fiili ile yapılan sıfat tamlamalarının lafzî tercümesinde, bütün şarihlerin kullandıkları biçim aynıdır: fiil+(-mış) +isim. Tablodaki ikinci ve üçüncü örneklerde (cān-ı ḫūn-girifte, kilk-i zebān-bürīde) görüldüğü üzere üç şerhteki sıfat tamlaması çevirileri aynıyken, manzum tercümedeki onlardan farklıdır.
4) Tevsîen (genişleterek) çeviri: Yukarıdaki tabloda Şem'î'nin "dil-i suḫte" kavramı için kullandığı "āteş-i ʿışḳla yanmış gönül" kaynak metindeki ifadenin genişletilmiş bir çevirisi, hatta yorumudur.

Şerhlerde yer alan mensur tercümenin söz dizimi özellikle lafzî tercümelerde neredeyse standart bir biçim arz ederken manzum tercümede, çoğu zaman vezin ve kafiye gibi anlaşılabilir sebeplerle, farklı ifade biçimlerinin arandığı görülür. Ferîdî'nin eseri; manzum olması sebebiyle söz dizimi bakımından diğer mensur ifade kalıplarından farklılaşırken, tercüme olması sebebiyle de divan şiiri geleneğinden belirli ölçüde ayrılır. Bazı tamlamaların Türkçeye aktarılış biçimi alışılmadık tarzdadır. Ferîdî tercümesinde yer alan "görgüli gönül", "ḳan ṭutuḳ cān", "dil kesik ḳalem", "ezikçe gönül", "nişān-ı yār ki itmiş sefer" (sefer kılmış yarin nişanı) gibi tamlamalar divan şairlerinin çok rağbet etmediği ifade biçimleridir.

Aşağıdaki tabloda Ferîdî'nin tercümesinde kullandığı tamlamalar da yine divan şiirinde alışılmamış, hatta anlaşılması zor örneklerdir:

Hâfız	**Ferîdî**	**Sürûrî**	**Şem'î**	**Sûdî**
zebān-ı **nāṭıḳa**	lisān-ı **söyleyen** (12b)	nāṭıḳanuñ dili (21b)	ḳuvvet-i nāṭıḳanuñ dili (23b)	ḳuvvet-i nāṭıḳa (I/74)
hilāl-i **yek-şebe**	**birinci gicelik** ay (32b)	bir gicelik hilāl (55b)	bir gicelik hilāl (62a)	bir gicelik hilāl (I/180)
pīr-i dihḳān	köylüce ḳocamān (38a)	ekinci ḳoca (64b)	pīr-i dehḳān, mürşid (74a)	pīr-i dehḳān, ekinci (210)

"Hilāl-i yek-şebe" tamlaması farklı anlamaya ve hatta söylemeye imkân vermeyecek kadar sarih bir ifadedir. Nitekim üç şarih tarafından

"bir gecelik hilāl" şeklinde çevrilmiştir. "Birinci gicelik ay" ise sadece şiirde değil, belki nesirde de zor görülebilecek bir ifadedir. Bu anlamda bir terkip olarak Nef'î'de "yek-şebe māh" (bir gecelik ay) tabirine rastlıyoruz.

Kaynak metindeki "pīr-i dihḳān" tamlaması "köylüce ḳocaman" (38a) biçiminde çevrilmiştir. "Dihḳān"; çiftçi, köylü ve köy ağası anlamlarına gelmektedir. Türkçede "köylünün piri veya yaşlısı" şeklindeki bir isim tamlamasıyla ifade edilebilecek bu terkip, vezin ve kafiyenin korunabilmesi için alışılmadık bir sıfat tamlamasıyla karşılanmıştır. Kaynak metin ile hedef dildeki bu iki tamlama anlam olarak da farklılık arz etmektedir.

Bazı tamlamaların divan şiiri metin geleneğine uygun olmayan şekilde tercüme edilmesi vezin veya kafiye sebebiyle izah edilebilir. Ancak vezin ve kafiye açısından zorunluluk olmadığı hâllerde de aynı tutumla karşılaşılan örnekler vardır:

naḳd-ı kem-ʿ ayār: **vār**-ı kem-ʿ ayār (15a)
dil-i **suḫte**: dil-i **yanġın** (71a)
zebān-ı **nāṭıḳa**: lisān-ı **söyleyen** (12b)

Yukarıdaki üç örnekte de vezin açısından bir zorunluluk söz konusu değildir. Yani "vār", "yanġın", "söyleyen" kelimelerinin yerine "naḳd", "suḫte" ve "nāṭıḳa" kelimeleri kullanılması hâlinde de vezin bozulmaz. Bu tarz ifade biçimlerine Necâtî Bey (15. yy.), Bâkî (16. yy.), Nef'î (17. yy.) ve Şeyh Galib (18. yy.) gibi şairlerde rastlanmamıştır. Bu tamlamaların, divan şiirinin alışılmış ve kabul görmüş geleneğiyle örtüşmediğini söylemek mümkündür. Ancak dilbilgisi bakımından yanlış veya kusur olarak nitelemenin isabetli olmayacağı kanaatindeyiz. Zira şairlerin, dilde standart kullanım dışındaki tasarrufları o dilin ifade imkân ve biçimlerini çoğaltır ve zaman içinde kabul görmesi durumunda yeni kurallara kaynaklık edebilir. Nitekim Farsçada ifadesini bulan "şair-i kâide-sâz" yani "kaide yapan (veya kural koyucu) şair" anlayışı şairin bu imtiyazına işaret eder. Bu bağlamda, Türkçe kelimelerle yapılan Farsça tamlama örnekleri şiirimizde mevcuttur. Mesela *Yunus Emre Dîvânı*'nda "mülk-i yara-

dan" (Tatçı, 1997: 231) tabirine rastlanmaktadır. Ancak daha sonraki dönemlerde bu tür terkipler za'f-ı te'lîf olarak kabul edilmiştir.[10]

Mütercimin vezin ya da kafiye zorunluluğu olmadan yaptığı klasik Osmanlı şiiriyle örtüşmeyen bu tasarrufları, dönemi içinde farklılaşma, klasik yapının sınırlarını zorlama, aykırılaşma ve kelime tercihlerini Türkçeden yana kullanma olarak da yorumlayabilmek mümkündür.

Söz Varlığı (Lexicon)

Söz varlığı kavramı bir dilin sözcüklerini, atasözleri ve deyimlerini, belirli meslek gruplarına ait terimleri içine alır (Aksan, 2011: 75). Bir dilin söz varlığı farklı yüzyıllara göre değişiklik arz edebileceği gibi muhtelif zümreler, içtimaî tabakalar ve sınıflar, farklı coğrafî ve meslekî muhitler, ilim ve sanat sahaları arasında da farklılıklar gösterebilir.

Günümüz çeviri bilim anlayışında üzerinde durulan hususlardan biri de çevrilen metinle ilgili alan bilgisi ve terimce oluşturma süreçleridir (Kuran-Burçoğlu, 2008: 183). Edebî metnin çözümlenmesine dâhil olan bu husus, yani sözcük alanının incelenmesi ve buna göre hareket edilmesi ihmal edildiği takdirde çeviri metin, metnin aslındaki ifade gücünü önemli ölçüde kaybedebilir (Stolze, 2013: 197). Stolze bununla ilgili olarak anahtar sözcüklerin önemine vurgu yapar ve okurda tinsel bir sahnenin oluşabilmesi için bunun gerekli olduğunu söyler. Bunun için kaynak dilde kültüre özgü sözcük alanları keşfedildikten sonra hedef dilde buna karşılık gelebilecek kelimeler bulunmasını önerir (Stolze, 2013: 293).

Cemil Meriç şairane üslûbuyla dilin kendine mahsus büyülü dünyasını ve kelimelerin biricikliğini şöyle ifade etmektedir:

> "Her kelime bir kelimeler dünyasının anahtarıdır; meçhule açılan bir kapı, her kelime. [...] Zihnin bu esrarlı meyvesini asırlar besler, asırlar olgunlaştırır.
>
> Müteradif avam için mevcut. Birbirini bütün tedaileriyle karşılayan iki kelimeye ne aynı dilde rastlarsınız, ne iki ayrı dilde. Mücerredin,

[10] Bazı sıfat yapıları "Söz Varlığı" bölümünde "Birleşik Sıfatlar" bahsinde ayrıca ele alınmıştır. Sıfat tamlaması örnekleri için bkz.: FMHDT EK 2, (Yakut, 2015: 958).

manevinin sonsuz ve esrarlı dünyası bir yana, maddenin katı ve sığ gerçeğini belirten kelimeler bile farklı" (Meriç, 2012: 309).

Cemil Meriç'in dil ile ilgili genel olarak işaret ettiği bu ilişkiler ağı, divan şiirinin yüzyıllar içerisinde şairlerin zevk-i seliminden süzülerek oluşan söz varlığı dikkate alındığında daha yoğun ve nev'i şahsına münhasır bir hâl alır. Zira bu şiirin zaman içinde oluşmuş bir kelime kadrosundan bahsetmek mümkündür (Andrews, 2012: 53). Şairler, sınırlı ve tekrarlanan söz varlığıyla yeni ve zengin örnekler vererek yaratıcılıklarını ve hünerlerini sergilemiştir. Bu sınırlı söz dağarından oluşan sınırlı semantik yüzey, (Andrews, 2012: 55) kelimeler arasındaki ilişki bakımından bir öngörülebilirlik sağlamaktadır. Gibb, klasik Türk şiirinin bu özelliğine değinerek; söz konusu şiir geleneğinin, klişeleşmiş sözler ve çağrışımların bıktırıcı bir tekrarından ibaret olduğu yönünde bir değerlendirmede bulunur (Gibb, 2000: C.II/28-29). Gibb'in bir eksiklik ve kusur gibi gördüğü, bıktırıcı olarak nitelendirdiği bu hususiyetin, yani "tekrarlayıcılığın ve sınırlı söz dağarının, başka yollarla üretilemeyecek anlam yapılarının oluşumuna" (Andrews, 2012: 55) imkân sağladığı da söylenebilir.

Bu özellikle beraber bir kelime sadece kendi anlamıyla sınırlı bir çağrışım yapmakla kalmaz, oluşan gelenek sayesinde çok güçlü bir şekilde ilişkili olduğu kelimeler ve kavramları, onlarla ilgili mazmunları, ritüelleri de hatırlatır. Gül denildiğinde akla gelen sadece gül değildir artık. Onunla birlikte maşuk, bülbül ve âşık, diken ve rakîb, bahar ve sonbahar, çiçeklenme ve solma birlikte hatırlanır. Gülün renginde sevgilinin yanağı da vardır, şarabın kırmızısı da. Nasıl ki geceleyin bir şimşek çaktığında sadece şimşeğin görüntüsü ortaya çıkmaz; onun aydınlığında birkaç saniyeliğine etrafta belli belirsiz şekiller, bulutlar, evler, ağaçlar bir hayalet gibi belirir ve kaybolur. Tıpkı onun gibi gül kelimesi her şeyden soyutlanmış bir şekilde sadece işaret ettiği nesneyi temsil etmez. Bir anlam örüntüsü içerisinde var olur. Buna mukabil aynı anlama gelen *verd* kelimesi, sözlük anlamı hâlihazırda biliniyor da olsa, bu anlam örüntüsünü aynı canlılık, sürat, doğallık ve zenginlikle zihinde resmedemez. Bununla, divan şairlerinin söz konusu kelimeyi hiç kullanmadıkları gibi bir iddiada bulunulmamaktadır. Ancak aynı sıklıkta kullanılmadığı da bir ger-

çektir. Aşağıdaki tablo aynı anlama gelen *gül* ve *verd* kelimelerinin kullanılma sıklığını göstermektedir:

	Necâtî Bey	Bâkî	Nef'î	Şeyh Galib
gül / verd	188 / -	664 / 6	193 / -	475 / -

Titiz bir kelime tercihinin ipuçlarını veren bu tablo yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı divan şiiri için çok şaşırtıcı değildir. Ortaya çıkan bu tabloyu sadece şairlerin şahsî zevk-i selimiyle de açıklamak doğru olmaz. Divan şiirinin yüzyıllar içerisinde oluşan kelime kadrosunun şekillenmesinde şairlerin şahsî tavırları ve dilin kendi musikisini bulmasının yanı sıra belâgat ilminin kural ve kaidelerinin de yönlendirici bir etkisi olduğu söylenebilir.

Söz Varlığı Çerçevesinde Kelimenin Fesahati

Belâgatte hangi kelimenin nerede nasıl kullanılacağı, kelimenin seçimi, kelimelerin birbirleriyle ilişkisi gibi hususlar kelimenin fesahati başlığı altında detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Bir kelimenin fasih olduğundan söz edilebilmesi için şu üç kusurun kelimede bulunmaması gerekir:

a) Tenâfür-i hurûf (kelimede söyleyiş güçlüğü): Benzer seslerin bir araya gelmesinden kaynaklanan kusurdur. "İstidâdât", "selâsetsizlik" gibi (Saraç, 2001: 37).

Ferîdî'nin manzum tercümesinde tenâfür-i hurûfa örnek olarak şu mısrada geçen "*nergisīniñe"* kelimesi gösterilebilir:

Felek ki ḳaṣbī kemer ṣevb-i **nergisīnüñe** bend [23b]

Aşağıdaki mısralarda işaretlenmiş kelime ve seslerinin yan yana gelmesi söyleyiş zorluğuna yol açmasının yanı sıra kulağa hoş gelmeyen bir hususiyet arz eder:

Güzel gelişle gelüpsin vü ḳonma **ḫoşça çi cāda** [249a]
Yüz Ḳārūn ḫaşmeti-āsā zer ü **kenzsiz** olasın [H 247b]
Felek zīrā nice ḳudre**tsizi z**īr-i zemīn ṭutar [H 126a]
Ḫ^{v}āce kimdür kim ḳıl āvā**zsız ş**arābı içmeye [H 163a]

Asonans ve aliterasyon olarak adlandırılan bazı ses tekrarları bir ahenk sağlayabilir. Ancak aynı veya benzer seslerin peşpeşe sıralanması hem kelimenin telaffuzunu güçleştirmekte hem de kulak tırmalamaktadır.

b) Kıyasa muhalefet (kelime yapısında kuralsızlık): Kelimenin dil kurallarına uygun olmaması durumudur. Şeddeli harfi şeddesiz okumak, harf eksiltmek, harf ilâve etmek, harekeleri değiştirmek, sakin harfi harekeli ve harekeli harfi sakin okumak, yardımcı fiilleri yanlış kullanmak gibi. Bunlar çoğu klasik edebiyatçımızda genellikle vezin dolayısıyla rastlanabilen kusurlardır (Saraç, 2001: 38). Ferîdî'de rastlanılan bazı örnekler:

"irgürmek" fiilinin vezin gereği gür-irmek biçiminde kullanılması:

Āh eger **gürmeye-ir** nāle vü zārım saña bād [138a]

"bezm", "şükr", "ʿilm", "şeme", "suḫte" gibi kelimelerin sakin harflerinin vezin gereği harekeli yazılması:

Bezim-geh-i / çemene dün / gice_uġradım/ sarḫoş [31b]
(mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt)
Ṣoruñ ki **şemi**ʿden be seḥer sūz u güdāzdur [43b]
(*mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün*)
Ben żaʿīf ü iñilü **sūḫite**nüñ derdlüligin [44a]
(*fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt*)

Kelimelerin yapısının vezin gereği bozulduğu başka örnekler şunlardır:

Perîşân yerine **perşân** (پرشان) H.38a; netîce yerine **netce** (نتجه) H.80b; kelîsâ veya kilîsâ yerine **kilse** (كِلسه) H.39b; vahşîlik yerine **vaḥşlik** (وحشلك) H.158b; ârzûm yerine **arzūm** (اَرزوم) H.159a; tîġ yerine **tiġ** (تغ) H.141a).

Bu örneklerden arzû ve tig kelimelerinin yazımı zihafın imlada gösterilmesinin bir sonucudur. Perşân, netce, kilse ve vahşlik örneklerinde ise kelimede bulunan bir harfin vezin gereği eksiltilmesidir. Zihaf (uzun hecenin kısa okunması) büyük bir aruz kusuru kabul edilse de kıyasa muhalefet kapsamına girmez. Ancak kelimeden harf eksiltilmesi zihafın

ötesinde bir dil kusurudur ve tam anlamıyla kıyasa muhalefet örneği teşkil eder.

c) Garâbet (kelimede anlaşılma güçlüğü): Sık kullanılmadığı için alışılmamış, anlamı açık olmayan veya anlaşılmayan kelime ve tabirleri kullanma kusurudur. Kullanımı terk edilmiş lafızların (mehcûr, arkaik) bir ibarede kullanılması fesahati ihlâl eder. Ancak bu konuda söz konusu metnin yazıldığı yüzyıl dikkate alınmak zorundadır (Saraç, 2001: 38).

Ferîdî tercümesinde, "mehcûr" ve "garîb" kelimelerinin kullanılabildiğini görüyoruz. Ayrıca mütercimin kimi kelimeleri aynı vezinde olmasına ve Türk divan şiiri geleneğinde bilinmesine rağmen kullanmamayı tercih ettiği de görülmektedir. Bununla ilgili örnekler "Çeviri Yöntemi ve Üslûbu" bölümünde "Özgünlük Arayışı" başlığı altında değerlendirilecektir.

Hâfız Dîvânı'nın ilk gazelinden alınan aşağıdaki mısraya dikkat edilecek olursa edat, fiil ve zamirler hariç tutulduğunda diğer kelimelerin, yani isim ve sıfatların, Türk divan şiirinin söz dağarında da yer aldığı görülecektir:

شب تاریک و بیم موج و گردابی چنین هایل
کجا دانند حال ما سبکباران ساحل‌ها
(Şeb-i tārīk ü bīm-i mevc ü girdābī-yi çenīn hāʾil
Kücā dāned ḥāl-i mā sebük-bārān-ı sāḥilhā)

"Şeb", "târîk", "bîm", "mevc", "girdâb", "hâil", "hâl", "sebük", "bârân", "sâhil" kelimeleri bu mısrayla ilgili okurun zihninde bir resmi belli belirsiz canlandıracak kadar tanıdıktır. Ancak sonuç itibariyle farklı bir dilde söylendiği için anlam elbette tamamlanamaz. Yine de belli bir geleneğin içerisinden gelen tanıdık kelimeler sayesinde bu mısrayla bir ünsiyet kurmak zor olmayacaktır.

Ferîdî'nin manzum tercümesinde yer alan şu mısrada ise "azraḳda" ve "bozış düziş" kelimelerinin beyitte oluşturduğu yabancılaştırıcı etki fark edilebilir:

Azraḳda itme durmasına dehriñ iʿtimād
Budur ki kārḫāne iderler bozış düziş[66a]

Yukarıdaki mısrada kaynak dildeki "fi'l-cümle" kelimesi yerine aynı vezinde olduğu hâlde "azraḳda" kelimesi tercih edilmiştir. "Daha az", "azca" anlamına gelen "azraḳ" kelimesine Arapçada bulunma hâli bildiren "fî" harf-i cerinin Türkçedeki karşılığı olan "-de/-da" eki ilâve edilerek kelimesi kelimesine bir çeviri yapılmıştır. "Fi'l-cümle"ye karşılık olarak benzer bir şekilde "azucuḳda" (41b) kavramının kullanıldığı da görülmektedir. Ancak bu kullanım vezin gereği yapılmıştır.

"Azraḳ" kelimesine 14, 15 ve 16. yüzyıl mensur eserlerinde rastlanır. "Azraḳda" veya "azraḳ" kelimesi Necâtî Bey, Bâkî, Nefʿî ve Şeyh Galib'de hiç kullanılmazken, "fi'l-cümle" Necâtî Bey'de dört, Bâkî'de bir kez, aynı kelimenin benzer anlamdaki kullanışı olan "ez-cümle" kelimesi Şeyh Galib ve Nefʿî divanlarında onlarca kez geçer. Beytin Farsçası şöyledir:

فی الجمله اعتماد مکن بر ثبات دهر
کاین کارخانه‌ایست که تغییر می‌کنند

Daha çok kullanılan bir kavram olan "taġyīr" kelimesine karşılık olarak "bozış düziş" kelimesinin kullanılması veznin bir gereği olabilir. Ancak "fi'l-cümle" yerine "azraḳda" kelimesinin kullanılması bir tercihtir. Azraḳda, azucuḳda, bozış-düziş gibi kavramlara Sürûrî, Şemʿî ve Sûdî şerhlerinde de rastlanmamıştır (Sürûrî, t.y.: 102b; Şemʿî, 1574: 126a, 126b; Sûdî, 1857: I/347). Bu çalışmada, bu tür tercihlerin doğru veya yanlış olduğu yönünde kesin kurallara ve ölçütlere dayanan bir tutum belirtmek yerine var olanın tespiti ve tasvirine çalışılacaktır. Kelime tercihlerinde etkili olan sebeplerin neler olabileceği konusundaki düşünceler ise "Çeviri Yöntemi ve Üslûbu" bölümünde ele alınacaktır.

Aşağıdaki tabloda kaynak metinde kullanılan bazı kelimeler ve tercümedeki karşılıkları verilmiş, ardından farklı yüzyıllardaki şairlerin divanlarında söz konusu kelimelerin kullanılma istatistiği sunulmuştur:

KM / HM[1]	Necâtî Bey	Bâkî	Nef'î	Şeyh Galib	Ferîdî
şimāl / lodos	3 / -	4 / -	2 / -	- / -	7 / 2
kemend / oḳruḳ	6 / -	2 / -	7 / -	8 / -	7 / 1
rebāb (rübâb) / ıḳlıḳ	1 / -	4 / -	2 / -	10 / -	3 / 2

Ferîdî'nin az da olsa kullandığı ve mukayese için referans aldığımız şairlerin divanlarında bulunmayan "lodos", "okruk" ve "rebâb" kelimelerine *Hâfız Dîvânı* şerhlerinde rastlıyoruz. Ferîdî tercümesinde lodos kelimesinin geçtiği beyitlerden birisi şöyledir:

Her şām benimle dil işini söyledi **lodos**
Her çiñ ṣabā benimle anuñ cengin işidip (H.111a)

Sürûrî (t.y.: 149b) ve Şem'î (1574: 198a) şerhlerinde şimāl kavramı için "bād-ı ḳıble" ifadesi kullanılmıştır. Sûdî ise "lodos didikleri yele dirler" açıklamasını getirdikten sonra mahsûl-i beytte mısrayı nesre çevirirken "bâd-ı şimâl" tabirini kullanmayı tercih eder (Sûdî, 1857: II/144). Sûdî'nin bu tercihi önemlidir. Zira o, kelimeleri açıklarken lafız ve ıstılah mânalarını, halk arasında meşhur olmasa bile Türkçe karşılığını verir. Mahsul-i beytte ise mehcûr (arkaik) veya avamın kullandığı kelimeler yerine meşhur olanını tercih eder.

Ferîdî'nin *Manzum Hâfız Tercümesi*'ne baktığımızda ise asıl dikkat çekici olan, söz konusu kelime tercihinin vezin veya kafiye gibi bir zorunluluktan doğmamasıdır.

Dolaşma **oḳruḳ**-āsā zülfine dil ki anda (H.42a)

Mütercimin kemende karşılık olarak kullanıldığı okruk kelimesi Sûdî'nin belirttiğine göre o dönemde de yaygın değildir: "Kemend oḳruḳdur. Türkīsi müstaʿmel degül, Fārsīsi müstaʿmeldir. [...] Ol cānānuñ kemend gibi zülfine dolaşma ey göñül..." (Sûdî, 1857: I/230). Görüldüğü gibi, kemend kelimesinin Türkçesini aktaran ve döneminde bu kelimenin kullanılmayıp Farsçasının kullanıldığını belirten Sûdî, mahsûl-i beyitte, kullanımda olan kelimeyi, yani kemend kelimesini tercih etmiştir.

[1] KM: Kaynak metin / HM: Hedef metin

Ferîdî'ye baktığımızda ise bu ikinci örnekte, mütercim açısından vezin kaynaklı bir zorunluluktan söz edilebilir.

Mütercimin rebāb kavramı yerine kullandığı ıḳlıġ (130b) kelimesine Şem'î (231a) Sûdî (II/232) şerhlerinde rastlanmamıştır. Ancak Sürûrî ıḳlıḳ/ıklıġ kavramını kullanır: "Çeng ve ıḳlıḳ ve gül ve şarāb yoḳ idi..." (Sürûrî, t.y.: 172a).

Yukarıda verilen örnekler ışığında mütercimin kelime tercihlerinde Hâfız şerhlerinin etkisinden bahsetmek mümkündür. Bununla birlikte *Hâfiz Dîvânı* şerhlerinde kullanılmayan arkaik kelimeler de tercümede görülebilmektedir. Örneğin Ferîdî tercümesinde rastladığımız "biti" (H.15a) (mektup) kelimesi üç şerhte de bulunmamaktadır (Sürûrî, t.y.: 25b; Şem'i, 1574: 28a; Sûdî, 1857: I/87-88).

Arkaik (mehcûr) veya tanınmayan (garîb) kelimeler kullanılması klasik belâgatte bir kusur olarak görülebilirken, dile yapacağı katkı açısından yenilikçi ve olumlu bir çeviri tutumu sayılabilir. Nitekim Fransız çeviri bilimci Depre, Chateaubriand'ın Milton (*Yitik Cennet*) çevirisi hakkında bu yönde bir kanaat ortaya koyar:

"Chateaubriand çeviri yaparken, özgün metnin anlamını oluşturabilmek için Fransız dilini zorlamış, gelişimini hızlandırmıştır. Özgün metne bağlılığından dolayı, Fransızcada yeni sözcükler kadar eskimiş sözcüklere de yer vermiştir. Bu yüzden, Milton'un kullandığı sözcüklerin hepsini sözlükte bulabilme olanağı yoktur" (bkz. Göktaş, 2005: 56).

Ferîdî tercümesinin söz varlığı isim ve fiil olmak üzere iki ana başlıkta ele alınacak, kaynak metinde kendisine tekabül eden kavramla münasebeti ve yer yer divan şiirinin sözcük ve kavram dünyasındaki yeri irdelenecektir.

İsimler

Klasik Türk şiirinde ve hatta nesrinde kelime seçiminin ne kadar önemli olduğu ve titizlikle yapıldığı düşünüldüğünde tercümede ortaya çıkan söz dağarının üzerinde durulmaya değer olduğu açıktır. Ferîdî tercümesiyle kaynak metin arasında kavramsal bir incelemeye gidildiğinde bazı kavramların lafzen, bazılarının mânen, bazı kavramların ise tevsien

(genişletilerek) veya meâlen Türkçeye aktarıldığı görülmektedir. Söz dağarı olarak ise Arapça veya Farsça bir ismin yine Arapça veya Farsça kökenli yahut Türkçe bir başka isimle karşılanması söz konusudur.

Tercümenin kavram dünyasının nasıl şekillendiği, gerek kaynak metin ve gerekse klasik Türk şiirindeki genel temayüle kıyasla nasıl bir yapı arz ettiğini gözlemleyebilmek için, ilgili kelime türleri ve gruplarıyla ilgili tablolar ekte sunulacaktır. Bu tablolar incelendiğinde kullanılan kimi kelimelerin *mehcûr* (arkaik) veya *garîb* olduğu görülür. Bu kelimelerin kullanılmasında mütercimin tercihi söz konusu olabildiği gibi kimi zaman vezin veya kafiye gibi zorunlukların etkili olduğu görülmektedir.

Ancak her ne kadar manzum olarak çevrilmiş bir divan da olsa, klasik Türk şiirindeki te'lif divanlar ve kaynak metinle bu eser arasında belâgat yönünden bir kıyas yapmak ve buradan hareketle başarılı veya başarısız bir çeviri demek doğru olmaz. Çünkü söz konusu eser her şeyden önce bir çeviridir. Manzum bir çeviri olması hasebiyle mütercim çok sınırlı bir alanda hareket etmektedir. Bununla beraber tercümenin dil ve şekil yapısının tasviri ve kaynak metinle ilişkisinin ne şekilde cereyan ettiği ortaya konabilir. Ayrıca klasik Türk şiirinde zaman içinde oluşan söz dağarıyla tercümedeki söz dağarı arasında oluşan farklılık tespit edilebilir.

Kelime türlerine göre metnin söz varlığının bir tasviri yapılırken, bu söz varlığının şekillenmesinde *Hâfiz Dîvânı* şerhlerinin etkisi üzerinde durulacak ve farklı yüzyıllardan referans alınan şairlerin divanlarındaki kelime kadrosuyla da karşılaştırmalara yer verilecektir. "Çeviri Yöntemi ve Üslûbu" bölümünde ise ortaya çıkan bu farklılıkların gözlemlenebilen sebeplerine ve sonuçlarına kısmen değinilecektir.

Tek Kelimeden Oluşan İsimler

Arapça veya Farsça Olmayan Karşılıklar

Kaynak metindeki bir kelime vezin gereği anlamdaş veya yakın anlamlı farklı kelimelerle karşılanabilmektedir. Örneğin asıl metindeki "caʿd" kelimesi için tercümede "ḳıvırcıḳ" (1b), "büklüm" (42b), "büküm" (163a) gibi farklı kelimeler kullanılmıştır.

Ḳıvırcıḳ misklü zülfinden ne ḳanlar düşdi der dilhā (H.1b)
(ز تاب **جعد** مشکینش چه خون افتاد در دلها)

Yukarıdaki mısraın tercümesi ve şerhinde caʿd kelimesi için Sürûrî "ḳıvırcıḳ" (Sürûrî, t.y.: 2a), Şemʿî "ḳıvırcıḳ" (Şemʿî, 1574: 2b), Sûdî ise "büküm" ve "bürüm" (Sûdî, 1857: I/5, 6) kelimelerini kullanır.

Senüñ **büklüm** ṣaçuñ ʿıṭrı beni dāʾim ṭutar mestān (H.42b)

Bu mısrada; Sûdî, "caʿd" kelimesinin "ḳıvırcıḳ" anlamına geldiğini belirtir, ancak mahsûl-i beyitte "caʿd" kelimesini kullanır: "Senüñ gīsūñ **caʿd**ınuñ nesīmi beni dāʾim mest ṭutar" (Sûdî, 1857: I/232). Şemʿî ve Sürûrî de kıvırcık kelimesini kullanmaktadır: "Senüñ gīsū **ḳıvırcığ**ınuñ nesīmi beni dāʾim mest ṭutar" (Şemʿî, 1574: 82b). "Müdām beni mest dutar senüñ gīsūñuñ **ḳıvırcığ**ı nesīmi" (Sürûrî, t.y.: 71a).

Kim kʾaña sünbül **büküm** rūy-ı semen manẓar gerek (H.163a)

Bu üçüncü örnekte ise kaynak metindeki "caʿd-ı sünbül" terkibini Sürûrî "sünbül ḳıvırcığı" (Sürûrî, t.y.: 207b), Şemʿî "sünbülüñ caʿdı" (Şemʿî, 1574: 277), Sûdî "caʿd-ı sünbül" (Sûdî, 1857: II/350), Ferîdî ise "sünbül büküm" olarak Türkçeye aktarmıştır. Şiirin mensur çevirisini ve şerhini yapan şarihler, genellikle kıvırcık kelimesini veya kaynak metindeki kavramı (caʿd) aynen kullanırlarken, mütercim vezin sebebiyle anlamdaş denilebilecek kelimeler arasında tercihler yapmaktadır. Bu çalışmada referans alınan şairlerin divanlarında ise büküm, büklüm, kıvırcık kelimelerini tercih etmedikleri görülmüştür:

	Necâtî	Bâkî	Nefʿî	Şeyh Galib	Ferîdî	Hâfız
Büküm	-	-	-	-	10	-
Büklüm	-	-	-	-	20	-
Ḳıvırcıḳ	-	-	-	-	5	-
Caʿd	-	1	-	-	-	4
Şikenc[2]	5	1	5	2	1	5

Tabloda dikkat çeken bir diğer durum ise, aynı divan şairlerinin "caʿd" kelimesini de kullanmamış olmalarıdır. Bu kelimelerin yerine,

[2] "Şikenc" kelimesi, kullanılma sıklığı hakkında bir fikir vermesi için tabloya dahil edilmiştir.

aynı veya yakın anlamlı "şikenc", "ḫam", "tāb", "çīn" kelimelerini kullandıkları görülür. Tabloda görüldüğü gibi Ferîdî, divan şairlerinin tercih etmedikleri kelimeleri kullanmakta tereddüt etmemektedir.

Yukarıda değinilen durumun (bir kelimeye birden çok karşılık verilmesinin) tersi de geçerlidir. Yani Türkçe bir kelime, kaynak metindeki yakın anlamlı birden çok kelimenin karşılığı olarak kullanılabilmektedir. Örneğin sevi kelimesi; "hevā" (8a), "şevḳ" (12b), "ʿışḳ" (41b) kelimelerinin karşılığı olabilmektedir:

Hâfız	Sürûrî	Şem'î	Sûdî	Ferîdî
hevā	hevā (14a)	maḥabbet (15a)	maḥabbet (I/49)	sevi (8a)
şevḳ	şevḳ, maḥabbet (21b)	şevḳ (23b)	iştiyāḳ (I/74)	sevi (12b)
ʿışḳ	ʿışḳ (70a)	ʿışḳ (81a)	ʿışḳ (I/228)	sevi (41b)

Necâtî Bey, Bâkî, Nefʿî ve Şeyh Galib Dîvanında sevi kelimesine rastlanmamıştır. Ferîdî tercümesinde ise bu kelime 30'un üzerinde geçmektedir.

Bazı kelimeler kaynak dildeki kavramın, kelimesi kelimesine karşılığı durumundadır. Bu kavramların bir kısmı Hâfız şerhlerinde kullanılan kelime karşılıklarıyla mutabıktır:

Hâfız	Sürûrî	Şem'î	Sûdî	Ferîdî
nā-ümīd	ümīdsiz (24b)	nevmīd (26b)	nā-ümīd (I/83)	umsuz (14a)
nā-sāz	düzensiz (25a)	nā-sāz (27b)	uymaz, nā-sāz (I/86)	uyġunsuz (15a)
istiẓhār	arḳalanma (95a)	istiẓhār, iʿtimād (115a)	arḳalanma, istiẓhār (I/309)	arḳalanma (60a)
kemter	eksik (101b)	kemter (124b)	eksik (I/341)	azraḳ (65a)
gerdān	dönici (260a)	devr idici (322a)	dönegen (III/31)	dönegen (200a)

Ferîdî'nin kullandığı "umsuz", "uygunsuz", "arkalanma", "azrak" ve "dönegen" kavramlarına, referans alınan şairlerin divanlarında rastlanmamıştır. Yani manzum bir çeviri olmasına rağmen, tercümenin söz varlığı mensur eserlerle daha uyumludur. Ayrıca bu durum, mütercimin kelime tercihini Farsça kelimeler yerine Türkçe karşılıklarından yana yapmasının bir tezahürü olarak görülebilir. Çünkü yukarıdaki örneklerin bazılarında vezin zorunluluğu yoktur. Örneğin umsuz yerine nevmīd, azrak yerine kemter kullanılması vezni bozmaz.

Bazı kelimelerin karşılıkları konusunda oldukça serbest davranılmıştır. Örneğin ateşperestlerin şer ilâhının ismi olan "Ehrimen" (Yıldırım, 2008: 272) için "ecinni" (96b) kavramı kullanılmıştır. Sûdî ise şerhinde Ehrimen'den, Hazret-i Süleyman'ın zabtındaki bir dev olarak bahseder (Sûdî, II/80). Mütercimin, tercümesinde şerhlerden yararlandığını gösteren daha birçok örnek vardır.[3] "Perī" kelimesinin karşılığı olarak da "cinnī" (183b) kelimesi kullanılabilmektedir. Söz konusu kavramın, divan şiirinin kelime kadrosundan ziyade konuşma diline ait olması tercümenin söz dağarının zemini açısından ayrıca önemlidir.

Bir diğer husus ise bazı kelimelerin özellikle Türkçe telaffuzunun tercih edilmiş olmasıdır. Örneğin "pergār" kelimesi tercümede "pergel" (35a) biçiminde kullanılmıştır. Bu durum vezinle ilgili bir gereklilikten kaynaklanmamaktadır:

> **Pergel** gibi kenārda olurdum ḥużūrda
> (*mef'ûlü fe'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilât*)

Nef'î ve Bakî dîvânlarında yapılan taramalarda "pergâr" kelimesi kullanılırken, kelimenin "pergel" biçiminde kullanımına rastlanmamıştır. Aynı şekilde "dīk" kelimesinin karşılığının çömlek (164a) çölmek (227a) biçiminde iki farklı şekliyle kullanıldığı görülür.

Türkçeye yerleşmiş bazı ıstılahların da tercümede Türkçe karşılıklarıyla kullanılması önemlidir. Örneğin "ẕākir" kelimesi tercümede "anıcı" (36b) olarak karşılanmıştır. Bazı kavramlar ise lafzen değil mânen çevrilmiştir. Örneğin *dil-şüde* kelimesi "ʿāşıḳ" (138a), "delḳ-pūş" ise "ʿabālu" (158b) kelimeleriyle karşılanmıştır. "Dil-şüde" kavramını Sürûrî "göñli gitmiş" (Sururi, B1: 178b) olarak çevirirken, Sûdî de "ʿāşıḳ" (Sûdî, II/259) şeklinde Türkçeye aktarır. Bu tür örnekler, çeviri yöntemi ve üslûbunun incelendiği çalışmanın üçüncü bölümünde "Biçim veya Kelime Türü Değiştirme" başlığı altında ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.[4]

---

[3] Bu minvaldeki örneklerin bir kısmı "Tercüme Kararları ve İşlemleri" bölümünde "İletişimsel Çeviri" ve "Eş değerlik" başlıkları altında ele alınmıştır.

[4] Türkçe kelime karşılıkları için bkz.: FMHDT EK 3, (Yakut, 2015: 959).

Farsça Karşılıklar

Kaynak metindeki Arapça kökenli bazı kelimeler eşanlamlı denilebilecek Farsça kökenli kelimelerle karşılanabilmektedir. Örneğin; ribāṭ: ḫān (22b), riyāẓet: perhīz (62a), melāmet: āzār (60b) kelimeleriyle karşılanmıştır.

Bazı kelimelerin karşılıkları ise yakın anlamlıdır. Örneğin "ṭamaʿ" kelimesi (hırsla istemek, doymazlık, aç gözlülük, çok isteme) "ümīd" (62a) ile karşılanmıştır. Örtülmüş ve gizlenmiş olma hâli anlamına gelen "mestūrī" kavramı "perhizlik" (97a) kavramıyla karşılanmıştır. Tasavvufî anlamları da içeren "rind" kelimesi ancak mecaz anlamıyla düşünüldüğünde bir ilişki kurulabilecek olan "sarḫoş" (60b) kelimesiyle karşılanmıştır.

Kimi kelimelerin karşılıkları ise çağrışım yoluyla aktarılmıştır. Örneğin dinlemek, işitmek ve mevlevilerin zikir esnasındaki dönüşleri anlamlarına gelen "semāʿ" kavramı "beste" (67b) kelimesiyle çevrilmiştir. Söz konusu iki kavram arasında ancak çağrışım yoluyla kurulabilecek bir ilişkiden bahsedilebilir.[5]

Hâfız	**Sürûrî**	**Şem'î**	**Sûdî**	**Ferîdî**
ribāṭ	kārbānsaray (38b)	kervānsarāy (41b)	evli odaları (I/121)	ḫān (22b)
rind	rind (95b)	rind (116b)	bāde-nūş (I/313)	sarḫoş (60b)
ṭamaʿ	ṭamaʿ (97b)	ümīd (119b)	ṭamaʿ (I/323)	ümīd (62a)
semāʿ	semāʿ (104a)	semāʿ (128a)	naġme, āvāz, raḳṣ, zemzeme (I/353)	beste (67b)
mestūrī	mestūrī (135a)	mestūrluḳ (174b)	mestūrluḳ, perhīzkārlıḳ (II/82)	perhīzlik (97a)

Mütercimin ṭamaʿ yerine ümīd, mestūrī (mestūrluḳ) yerine ise perhīzlik kelimelerini kullanması vezinden veya kafiyeden kaynaklanan bir zorunluluk sonucu değildir. Rind kelimesi yerine "sarḫoş" kelimesini kullanması, Sûdî şerhindeki açıklamaya uygundur. Farsça karşılık olarak kullanılan kelimeler, bir önceki maddede ele alınanlardan farklı olarak

[5] Farsça kelime karşılıkları için bkz.: FMHDT EK 4, (Yakut, 2015: 966).

(Arapça ve Farsça olmayan karşılıklar) genellikle divan şiiri kelime kadrosu içinde yer almaktadır. Yine bir önceki başlıkta olduğu gibi, şerhlerdeki açıklamalara uygun karşılıklar verildiği görülmektedir.

Arapça Karşılıklar

Kaynak metindeki bir kelimenin yerine yakın anlamlı bir başka kelimenin kullanılması çokça rastlanılan bir durumdur. Örneğin kaynak metinde geçen ve Türkçede de kullandığımız Arapça kökenli "taṣavvur" kelimesi, yine Arapça kökenli olan "ʿaḳıl" (66b) kelimesi ile karşılanmıştır. Veya "dīn" kelimesine karşılık olarak, bir dine mensup olan insanlar topluluğu anlamına gelen "millet" (60a) kavramı kullanılabilmektedir.

Nesirde sıkça kullanılabilen fakat şiirde pek rastlanmayan bazı kelimelere Ferîdî tercümesinde rastlanabilmektedir. Örneğin kaynak metindeki "bīgāne" kelimesi "ecnebi" (212a) kavramıyla karşılanmıştır. Metindeki "gūyī" bağlacı tercümede "keennehu" (34b) ifadesiyle karşılanmıştır.

Bazı yerleşmiş ıstılahların da farklı bir kelimeyle çok rahatlıkla aktarılabildiği görülür. Örneğin "meşşāṭe" (süsleyen, tarayan) kavramı "nāẓım" (64a) kelimesiyle veya "muḥtesib" kavramı "ḥākim" (86b) kelimesiyle tercüme edilmiştir. Burada vezin gereği yapılmış bir tasarruf söz konusu olabilir. Ancak vezin gereği olmadığı hâlde klasik Türk şiirinde çok kullanılan ve iyi bilinen kimi kavramlar da farklı kelimeyle tercüme edilme yoluna gidilmiştir. Örneğin "curʿa" kelimesi aynı hece değerindeki "fażla" (199a) kelimesiyle karşılanmıştır:

Fażla-i bādeyi bu taḫt-ı revān üzre ṣaçam

Vezin gereği olmadığı hâlde farklı kavramların tercih edildiği örnekler ayrıntılı bir şekilde "Çeviri Yöntemi ve Üslûbu" bölümünde "Özgünlük Arayışı" başlığı altında ele alınacaktır (bkz. s. 183).

Aşağıdaki tabloda Ferîdî'nin Arapça kökenli bir kelime kullanarak çevirdiği kavramların, *Hâfiz Dîvânı* şerhlerindeki karşılıkları görülmektedir:

Hâfız	Sürûrî	Şem'î	Sûdî	Ferîdî
gūyī	keennehū (59a)	disen (66b)	gūyā (I/191)	keennehū (34b)
dīn	meẕheb (307a)	dīn (114b)	dīn, millet (I/307)	millet (60a)
taṣavvur	taṣavvur (103a)	taṣavvur (127a)	taṣavvur (I/350)	ʿaḳıl (66b)
curʿa	curʿā (258b)	curʿā (321a)	curʿā (III/27)	fażla (199a)
bīgāne	yād, ʿavāmu'n-nās, ehl-i vesvās (274a)	bīgāne (337b)	bīgāne, müddeʿī (III/74)	ecnebī (212a)

Yukarıdaki tablo incelendiğinde şerhlerin hiçbirinde; "taṣavvur", "curʿa" ve "bīgāne" kelimelerine karşılık olarak sırasıyla "ʿaḳıl", "fażla" ve "ecnebi" kavramlarının tercih edilmediği görülür. Ferîdî'nin; gūyī/gūyā kelimesine karşılık olarak kullandığı "kennehū" Sürûrî tarafından, "dīn" kelimesine karşılık olarak kullandığı "millet" ise Sûdî tarafından da kullanılmıştır. "Keennehū" ve "ecnebī" kelimeleri dışındaki kavramlar, şiirde mehcûr veya garîb değildir. "Fażla" kelimesi her ne kadar arkaik bir kelime olmasa da, referans alınan divanlarda "curʿa" anlamında kullanıldığı bir örneğe rastlanmamıştır. Mütercimin bu kelimeyi kullanması, vezin veya kafiye gibi bir sebebe de dayanmamaktadır.[6]

Birden Fazla Kelimeden Oluşan İsimler

Birleşik İsimler

Kaynak metindeki bazı birleşik isimler Türkçe veya Farsça tamlamayla karşılanabilmektedir. Farsça mürekkep bir isim olan "dervāze" kelimesi Arapça kökenli kelimelerden oluşan Farsça bir tamlamayla "bāb-ı şehr" (21a) olarak Türkçeye aktarılmıştır.

Kimi birleşik isimler ise bazen taklit yoluyla lafzî bir tercüme şeklinde Türkçeye aktarılırken, bazen de mânası esas alınarak Türkçedeki karşılığı kullanılmıştır. Örneğin "reh-güẕer/güẕer-gāh" kelimeleri "geçid" (15b), "yol-uġraḳ" (24a), "uġraḳ" (108a) ve "yol geçeri" (117a) şeklindeki kelimelerle karşılanmıştır. "Yol-uġraḳ" ifadesi Farsça terkibin biçimsel

[6] Arapça kelime karşılıkları için bkz.: FMHDT EK 5, (Yakut, 2015: 967).

yönden de taklidi yoluyla oluşturulmuş bir kelimedir. "Yol geçeri" ifadesi ise Farsça terkibi oluşturan parçaların taklit edilmesiyle oluşturulmuş olsa da, biçim olarak Türkçedir. "Geçid" ve "uġraḳ" kelimeleri ise Farsça terkibin taklidi yoluyla değil, terkibin işaret ettiği gösterilenin Türkçedeki karşılığı dikkate alınarak çevrilmiştir.

Hâfız	**Sürûrî**	**Şem'î**	**Sûdî**	**Ferîdî**
reh-güẕār	uġraḳ yeri (26a)	reh-güẕār (29a)	geçid, geçecek yer, geçid yeri (I/89)	geçid (15b)
güẕer-gāh	uġraḳ (41a)	uġraḳ (45a)	geçid yeri (I/130)	yol-uġraḳ (24a)
reh-güẕerī	yolcu (157a)	yolcu (208b)	geçegenci (II/172)	yol geçeri (117a)
güẕer	uġraḳ (146b)	uġraḳ (193b)	uġrama (II/132)	uġraḳ (108a)

Bu tabloya bakıldığında şerhler ile Ferîdî tercümesinin, kaynak metindeki kavramları ortak kelimelerle açıkladıkları veya Türkçeye aktardıkları rahatlıkla söylenebilir.

Aynı kavramların divan şairlerinde kullanılma sıklığını gösteren tablo ise şöyledir:

	Necâtî	**Bâkî**	**Nef'î**	**Şeyh Galib**	**Ferîdî**
reh-güẕār	-	7	3	1	1
güẕer-gāh	-	-	-	1	-
güẕer (isim)	-	1	3	1	4
güẕer (fiil)	2	12	9	10	15
uġramaḳ	5	5	6	1	32
uġraḳ	-	-	-	-	11
geçid	-	-	-	-	9

Geçmek fiilinden türeyen "geçid" ve uğramak fiilinden türeyen "uġraḳ" isimlerinin ele alınan divan şairleri tarafından hiç kullanılmamış olması tabloda çarpıcı bir veri olarak ortaya çıkmaktadır. Buna karşın Ferîdî tercümesinde bu kavramlar bazen tek başına bazen yol uğrağı, sıhhat uğrağı, yel uğrağı gibi tamlamalarla kullanılmaktadır. Ferîdî tercümesi manzum bir divan tercümesi olması sebebiyle her ne kadar şiir sahasına aitse de, kelime kadrosu bakımından Hâfız şerhleriyle belirgin bir yakınlık göstermekte ve bu bağlamda divan şiiri geleneğiyle farklılık arz etmektedir.

Kaynak dildeki bazı birleşik isimlerin, taklit edilerek hedef dilde üretilmesi bazı ilginç örnekler ortaya çıkarmıştır. Örneğin, "her-cāyī" kelimesi Türkçede de bulunmasına rağmen lafzî bir tercümeyle "her maḥalle" (93b) ifadesiyle karşılanmıştır. Sûdî şerhinde bu kelime için; "her yere mensup, her nereye olursa varan, nerede olursa bulunan" açıklamaları yapıldıktan sonra beytin mensur tercümesinin aktarıldığı mahsul-i beyitte ise "her-câyî" kavramı tercih edilmiştir (Sûdî, 1857: II/67). Aynı şekilde Sürûrî ve Şem'î de mısraın mensur tercümesinde "her-cāyī" kelimesini kullanmışlar, bu kavramı ayrıca açıklamaya gerek duymamışlardır (Sürûrî, t.y.: 131b; Şem'î, 1574: 169a). Bu kelime sıfat+isim+nispet ekinden (her+câ+(y)î) oluşmaktadır. Türkçede nispet ekine karşılık "-lı" eki kullanıldığına göre, bu kelimenin "her mahalli" (her mahalle mensup) şeklinde olması daha doğru olacaktır.

Benzer şekilde "huş-yārī" (uyanıklık, akıllılık, usluluk) terkibinin tercümesinde, hûş (akıl) kelimesinin Türkçe karşılığı kullanılarak ve biçimsel olarak Farsça terkip yapısı kopyalanarak "uṣ-yārī" (29a) kavramı oluşturulmuştur. Burada vezinle ilgili bir zorunluluk olmaması önemlidir.

Ancak bu lafzî tercüme tavrının her zaman geçerli olduğu söylenemez. Örneğin "merdüm-i dīde" terkibi tercümede; göstereni oluşturan öğeler üzerinden değil, gösterilen esas alınarak, yani söz konusu kelimenin Türkçedeki karşılığı olan "göz bebeği" (28a) kavramıyla çevrilmiştir.

Bazı birleşik kelimeler ise Türkçede hiç yadırganmayacak tamlamalarla karşılanmıştır: **ṭarab-ḫāne**: ẕevḳ beyti (58a), **mey-ḫāne**: mey evi (54a), **serā-perde**: iç ḥicāb (11b).

"Kāşāne" kelimesi aynı hece değerindeki "ḳışḫāne" (32b) kavramıyla karşılanmıştır. "Kāşāne" kelimesinin, Lugatname-i Dehhuda'da "ḫāne-i zimistānī" (kışlık ev), 17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı'nda ise "kış evi, kışlık" anlamlarına rastlanmıştır. Sûdî şerhinde de bu kavram için "ḳış evi" (Sûdî, 1857: I/181) açıklaması yapılmış, ancak şarih mahsûl-i beyitte "kış evi" yerine "kâşâne" kelimesini kullanmayı tercih etmiştir. Şem'î şerhinde hiçbir açıklama yapılmadan "kâşâne" (Şem'î, 1574: 62b) kavramı kullanılmış, Sürûrî şerhinde sadece "ev" (Sürûrî, t.y.: 56a) demekle yetinilmiştir. "Ḳışḫāne "kavramına ise adı geçen şerhlerde ve söz-

lüklerde rastlanmamıştır. Mütercimin, vezin gereği olmadığı hâlde "kāşāne" yerine "ḳışḫāne" kavramını kullanması bilinçli bir tercihin işaretidir.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere mütercim, Türkçe ve Farsçanın imkânlarından yararlanarak çok farklı biçimlerde ifade olanakları bulmaktadır. Bu geniş hareket alanı vezin ve kafiyenin sınırlamasıyla ortaya çıkan ifade güçlüklerinin bir şekilde aşılmasını sağladığı gibi, söz dağarcığının da zenginleşmesi ve genişlemesine katkı sunmaktadır.[7]

Birleşik Sıfatlar

Birleşik sıfatların (vasf-ı terkîbî), genellikle taklit yoluyla Türkçeye aktarıldığı ve bu yapılırken vezne göre farklı ifade yolları arandığı görülmektedir. Örneğin "ḫoş-güvār" kelimesi; "ḥażmı yeğin" (166b), "ḫoş sinici" (218b), "güzel sinici" (290b) gibi muhtelif biçimlerde çevrilmiştir:

Hâfız	Sürûrî	Şem'î	Sûdî	Ferîdî
ḫoş-güvār	ḫoş siñici (214b)	ḥażm olıcı (281b)	eyü siñici (II/362)	ḥażmı yegin (166b)
ḫoş-güvār	ḫoş siñici (281a)	ḥażm olıcı (345a)	eyü siñici (III/96)	ḫoş siñici (218b)
ḫoş-güvār	ḫoş siñici (300b)	ḫoş-güvār (366a)	eyü siñici (III/165)	ḫoş-güvār (236b)
ḫoş-güvār	ḫoş siñici (365b)	ḫoş-güvār (430b)	ḫoş-güvār (III/382)	güzel siñici (290b)
ḫoş-güvār	siñici (260b)	ḥażm olıcı (323a)	ḫoş-güvār (III/33)	ḫoş-güvār (200b)

Tabloya esas alınan mısraların tercüme veya şerhinde; Sûdî, Şem'î ve Ferîdî bazen kaynak metindeki kavramı Türkçeye olduğu gibi aktarmışlardır. Bu aktarmalar dışarıda bırakılacak olursa her şarih hoş-güvār kavramını farklı bir kavramla karşılamıştır: Sûdî "eyü siñici", Sürûrî "ḫoş siñici" ve "siñici", Şem'î "ḥażm olıcı" kavramını kullanmıştır. Ferîdî'nin kullandığı karşılıklar ise daha çok değişkenlik gösterir. Kelime kadrosu olarak benzerlik gösterirken, farklı alternatifleri kullanması yönüyle şerh-

[7] Birleşik isimler için bkz.: FMHDT EK 6, (Yakut, 2015: 957).

lerdeki mensur tercümeden ayrılır. Aynı kavramların divan şairleri tarafından kullanılma durumu ise şöyledir:

	Necâtî	Bâkî	Nef'î	Şeyh Galib	Ferîdî
ḫoş-güvār	3	8	-	-	2
(...) siñici	-	-	-	-	2

Tabloda görüldüğü gibi divan şairleri "güzel sinici, iyi sinici, hoş sinici" gibi kavramlara şiirlerinde yer vermemişlerdir. Ferîdî tercümesinde, "(hoş, güzel, iyi...) sinici" kavramının yanı sıra aynı anlamı ihtiva eden başka kavramlar da kullanılmaktadır. Bu tür kavramlara da ("hazmı yeğin" gibi) divanlarda rastlanmamaktadır.

Yukarıdaki "hoş-güvâr" örneğiyle aynı yapıdaki (sıfat+şimdiki zaman sıfat fiili) bazı terkipler Ferîdî tarafından Türkçeye alışılmadık bir biçimde aktarılır:

Hâfız	**Sürûrî**	**Şem'î**	**Sûdî**	**Ferîdî**
bed-pesend	begenmeyici[8] (120b)	yaramaz begenmeyici (152b)	-	begenme bed (82a)
bed-bīn	yaramaz görici (120a)	yaramaz görici (152b)	yaramaz göz (II/15)	baḳı bed (82a)

Ferîdî'nin tercümesinde kullandığı "begenme bed", "bakı bed" gibi kavramlara sadece divan şiirinin söz varlığında değil, Hâfız şerhlerinde de rastlanmamıştır.

İsim + şimdiki zaman sıfat fiili'den oluşan Farsça birleşik sıfatlar Türkçeye çoğunlukla üç farklı biçimde aktarılmıştır:

Hâfız	**Sürûrî**	**Şem'î**	**Sûdî**	**Ferîdî**
perde-dār	perde-dâr (20a)	perde-dâr (22a)	ḳapucı (I/70)	perde ṭut-ar (11b)
dil-sitān	göñül alıcı (87b)	dil-sitān (106a)	göñül alıcı (I/284)	dil al-an (54b)
dil-sitān	göñül alıcı (54b)	-	göñül alıcı (I/177)	dil al-ıcı (32a)

Burada en dikkat çeken örnek "perde-dâr" tabiridir. Adlaşmış birleşik sıfat olan bu kelime Sûdî'nin belirttiğine göre "kapıcı" demektir. Ni-

[8] "Bed-pesend" terkibi Sürûrî nüshasında "nā-pesend" şeklindedir. Dolayısıyla "begenmeyici" ifadesi "nā-pesend"in karşılığıdır.

tekim diğer şarihler de lafzî bir tercüme yapmak yerine kelimeyi olduğu gibi aktarmayı tercih etmişlerdir. Sûdî mânen çevirmiştir. Ferîdî ise Farsça kavramı taklit yoluyla Türkçede üretme yoluna gitmiştir. Bu tür kavramların lafzî tercümesinde ortaya çıkan en büyük sorun, okur tarafından anlaşılmasındaki zorluktur. "Dilsitân" kelimesinin tercümesinde ise Sûdî ve Sürûrî aynı kelimeleri ve biçimi tercih etmişlerdir. Şiirde biçimle ilgili uyulması gereken kıstasların söz varlığının şekillenmesindeki etkisi, şerhlerle yapılan karşılaştırmalarda rahatlıkla görülebilmektedir.

"Çunīn" veya "īn-çunīn" (kezâ çenīn, īn-çenīn diye de okunur) kelimelerinin karşılığı olarak kullanılan bu-veş kelimesi ilginç bir örnektir. "Çunīn" kelimesi, böyle, bunun gibi anlamındadır. Mütercim dilde kendine has yaptığı kullanımlara örnek olarak burada da kelimeyi "bu-veş" şeklinde çevirmiştir. Muhtemelen Türkçe "bu" işaret zamiriyle Farsça teşbih edatı olan gibi anlamındaki "-veş" kelimesini bir araya getirerek "bu gibi" anlamını vermek istemiştir. Söz konusu kelime tercümede gerek sıfat (17b) gerek zarf (6b) olarak kullanılmaktadır. Taradığımız sözlüklerde böyle bir kelimeye rastlanmamıştır.

Terkibi oluşturan kelimelerin bir bütün olarak ifade ettiği anlam yerine çoğunlukla lafzî bir tercüme yapıldığı görülmektedir. Örneğin "çok içen, ayyaş kimse" gibi anlamlara gelen "bāde-peymā" kavramı tercümede "süci ölçüci" (6a) olarak verilmektedir. Yani birleşik sıfatı oluşturan birimler bir bütün olarak değil, tek tek lugat mânalarıyla Türkçeye aktarılmıştır:

bâde	peymâ	bāde-peymā (manen)	bāde-peymā (lafzen)
içki, şarap, süci	ölçen, ölçücü	çok içen, ayyaş kimse	süci ölçüci

Klasik Türk şiirinin kelime hazinesinde yer alan ve çok iyi bilinen bazı kelimelerin, anlamları esas alınarak adlaşmış birleşik sıfatlar oluşturulmak suretiyle, tercüme edildiği de görülür. Örneğin "meşşāṭe" kelimesi tercümede "yüz yazan" (110a) tabiriyle aktarılmıştır.

Sıfat+isim'den oluşan birleşik sıfatların çoğunlukla iki şekilde Türkçeye aktarıldığı görülmektedir:

Hâfız	Sürûrî	Şem'î	Sûdî	Ferîdî
tīz-hūş	eyi ʿaḳıllu (210b)	ziyāde ʿaḳıl şāḥibi (279a)	keskin ʿaḳıllı (II/355)	ʿaḳlı keskin (164b) (isim+lı + sıfat)
cevān-baḫt	baḫtı yigit (100a)	cevān-baḫt (122b)	baḫtı cevān (I/331)	yigit baḫtlu (64a) (sıfat + isim+lı)

Yukarıda veya ek kısmındaki tabloda verilen örneklerin bazıları metin içinde adlaşmış sıfat durumundadır.[9]

Fiiller

Farsça birleşik fiillerin Türkçedeki karşılıkları yerine, o fiilleri oluşturan unsurların tek tek Türkçeye aktarıldığı çok sayıda örnek bulunmaktadır. Örneğin kaynak metindeki "ḥırz āverden" (sığınmak) fiili bir bütün olarak ele alınıp bunun Türkçedeki karşılığı verilmek yerine, lafzî bir tercüme yapılarak "sıġını getirmek" (H.15a) kavramı üretilmiştir. Aşağıdaki tabloda benzer örnekler ve Hâfız şerhlerindeki tercümeleri görülmektedir:

Hâfız	Sürûrî	Şem'î	Sûdî	Ferîdî
ser ber kerden	baş ḳaldırmaḳ (101b)	baş ḳaldırmaḳ (125a)	baş ḳaldırmaḳ (I/343)	baş yüce itmek (65b)
naḳş besten	naḳş baġlamaḳ (163b)	fikir ve taṣavvur itmek (218a)	taṣavvur baġlamaḳ (II/196)	fikir baġlamak (122b)
dest ber āverden	el ḳaldırmaḳ (253a)	el ḳaldırmaḳ (315a)	el ḳaldırmaḳ (III/7)	el yücelemek (194a)
ḳıyās kerden	ḳıyās eylemek (163a)	ḳıyās eylemek (217a)	oranlamaḳ, ḳıyās eylemek (II/194)	oranmaḳ eylemek (122a)

"Nakş besten" fiilinin tercümesinde Ferîdî'nin yanı sıra Sûdî ve Sürûrî de kaynak dili taklit eden bir karşılık kullanmışlardır. Şem'î ise Türkçe açısından daha anlaşılır ve doğru bir ifade olan "fikir ve tasavvur etmek" tabirini kullanmıştır. Birinci ve üçüncü örneklerde ise üç şerhte de aynı fiil kullanılmıştır. Bu karşılıklar, Farsça ifadenin lafzî değil, mânen bir tercümesidir ve Türkçede kullanılan fiillerdir. Ferîdî'nin kullandığı "baş yüce etmek" ve "el yücelemek" ise Farsçadaki ifade biçiminin bire bir Türkçeye taşınmasıdır. "Oranlamak" fiilinin "oranmak" şeklindeki

[9] Birleşik sıfat örnekleri için bkz.: FMHDT EK 7, (Yakut, 2015: 959).

kullanımına *Tarama Sözlüğü*'nde rastlanmamıştır. İsim soylu kelimeye mastar eki getirilmesi dilbilgisi açısından yanlıştır.

Tercümede, Farsça bir kelimeye Türkçe isimden fiil yapan ek getirilmek veya Türkçe yardımcı fiil ilâve edilmek suretiyle oluşturulan fiiller mevcuttur:

Hâfız	Sürûrî	Şem'î	Sûdî	Ferîdî
rengīn kerden	boyamak (49b)	rengīn itmek (55b)	renklemek (I/163)	renklemek (29a)
efrūḫten	nūrlandırmaḳ (264b)	rūşen eylemek (328a)	yalıñlandırmaḳ, rūşen eylemek (III/46)	pertevlemek (204b)
vā giriften	girü dutmaḳ, dirīġ itmek (77b)	dirīġ ṭutmaḳ (92a)	gerü ṭutmaḳ, dirīġ ṭutmaḳ, menʿ eylemek (I/253)	vā ṭutmaḳ (47a)

Her iki tablodaki Ferîdî'nin kullandığı fiillere taranılan sözlüklerde ve divanlarda rastlanmamıştır. Bu durum söz konusu fiillerin hepsinin dilbilgisi bakımından yanlış olduğu anlamına gelmemektedir. Ancak gerek isimlerde ve gerekse fiillerde ortaya söz varlığının divan şiiri söz varlığından kısmen ayrıştığı görülebilmektedir. Ferîdî tercümesindeki mehcûr ve garîb kelimelerin bir kısmı *Hâfız Dîvânı* şerhlerinde de bulunmaktadır. Bununla birlikte özellikle Sûdî, açıklama kısmında bazı mehcur kelimeleri vermesine rağmen, beytin mensur tercümesinde yaygın (meşhur) kelimeyi tercih etmektedir.[10]

Divan şiiriyle Ferîdî tercümesi arasında kelime kadrosu açısından ortaya çıkan farklılık büyük ölçüde manzum bir tercümenin kendine özgü koşullarıyla ilişkilidir.[11] Mütercim, her zaman başka bir metinle mukayyettir. Müellif ise bu noktada alabildiğine serbesttir. Ferîdî kimi zaman, divan şiiri geleneğinin yüzyıllardan gelen birikimini taşıyan ve zengin çağrışımlarını barındıran kelimeleri, hiçbir şiirsel iddia taşımayan bir şerhteki mensur tercüme kadar bile muhafaza edememiştir. Çünkü o, manzum bir metnin gereklerini de yerine getirmek zorundadır. Mütercim;

[10] Fiil örnekleri için bkz.: FMHDT EK 8, (Yakut, 2015: 960).

[11] Vezin ve kafiye zorunluluğu olmadığı hâlde kaynak metindekinden farklı kelimelerin tercih edildiği örnekler için bkz.: "Çeviri Yöntemi ve Üslûbu" bölümünde "Özgünlük Arayışı".

serbest olmayan bir muhayyile ve imkânları sınırlandırılmış bir ifade vasıtasıyla eserini oluşturmuştur.

Şekil Özellikleri

"*Güzel olan hiçbir şey hulâsa edilemez.*"
Valery

Sanat eserinin estetik etkisi çoğu zaman onun muhtevasından ziyade dili kullanış biçiminden ve biçim ile muhtevanın uyumlu bütünlüğünden kaynaklanır. Nitekim bir edebiyat metni özetlendiğinde çoğunlukla ortaya estetik yönden yetersiz veya anlamını yitirmiş bir eser çıkar. Ancak şekli, estetik açısından faal ve tek müessir etken, muhtevayı ise tamamen nötr veya tali bir unsur gibi görmek de meselenin doğru bir izahı olmaktan uzaktır (Wellek - Warren, 1993: 116).

Hemen bütün dünya edebiyatlarında, son asrımıza kadar şiirin en ilkel veya mükemmel örneklerinde değişmeyen ve neredeyse hiç eksik olmayan iki şeklî unsur olarak vezin ve kafiye dikkat çeker. Bu ise, bütün güzel sanatlarda vazgeçilmez bir unsur olarak ortaya çıkan "tekrar"ın şiirde de mühim ve merkezî bir rol üstlendiğini gösterir. Nitekim diğer sanat dallarında olduğu gibi bir motifin, bir sesin ve bir ifade tarzının muayyen ve gayr-ı muayyen fasılalarla tekrarı insan üzerinde büyüleyici bir tesir yaratır (Okay, 2011: 40).

Necip Fazıl'a göre ruh ve madde arasındaki sıkı ve mahrem ilişki, şiirin iç nefesiyle (mâna) dış kalıbı arasında da mevcuttur ve bunlar karşılıklı olarak birbirinde tecelli eder. Şiirin iç nefesi mutlaka dış kalıbını arar ve onu fatihçe zabteder. Aksi takdirde şiirin mevcudiyetinden bahsedilemez. Şekil ve kalıp mânanın iskeleti mesabesindedir. İnsanların güzel ve çirkinine bakarken nasıl iskeletini görmüyorsak, bir şiire de bakıldığında onun iskeleti görülmemelidir. Şiirde şekil ve kalıp, zatıyla göze battığı nispette o şiir kötü bir şiirdir. Şair mutlaka bir şekil ve kalıba bağlı olmakla birlikte onu aştığı, gizlediği, peçelediği ve mâna ile edayı onun ötesinden devşirebildiği nispette nadirleşen büyük bir ustadır. Asıl şaşırtıcı olan ise, şiirde hem en sıradan hem de en yüce işin şekil ve kalıpta olmasıdır (Kısakürek, 2012: 481-483).

Şekil ve kalıbın ana unsurları ise dış ahenk, yani vezin ve kafiye gibi "kaba görünüşlü" ölçülerdir. Ve bunlar herhangi bir sözü günü birlik olmaktan kurtarıp onu ebedî ve unutulmaz kılmaya yarayan birer vasıta durumundadır. Ancak sadece vasıta, gayeye varmak için yeterli değildir (Kısakürek, 2012: 483).

Şiirde dış şekle bağlı olarak bir de iç şekilden bahsedilebilir. Gerek ahenkte ve gerekse kelimelerin mânalarında iç ve dış boyuttan bahsetmek mümkündür. Ayrıca bir eserde, mizaç tavrı ve duygu hâli kelime münasebetlerinde ortaya çıkar. Büyük sanatkâr ise bütün bu iç ve dış unsurlar arasında dengeyi kurabilen kişidir (Kısakürek, 2012: 484).

Şairin "dış mâna altındaki iç mâna ve kelime münasebetleri" (Kısakürek, 2012: 484) ifadesiyle kastettiği şey, lafız ve mâna sanatları olarak anlaşılabilir. O hâlde şiirde şekil yapısına dair bütün bu söylenenler ışığında şöyle bir tasnif yapılabilir:

a – Dış Şekil: Muayyen bir ritim unsuru olan ve şiirin dış ahengini oluşturan vezin, kafiye ve bazen redif. Ayrıca kafiyelerin sıralanış biçimine göre birbirinden ayrılan nazım şekilleri de dış şekil unsurları arasında yer alır.

b – İç Şekil: Şiirde gayr-ı muayyen bir ahenk sağlayan kelime ve ses tekrarları, kelimelerin birbiriyle münasebeti ve uyumu ve ahenge katkı sağlayan lafız sanatları.

Hâfız Divanı ile manzum tercümesi şekil yönünden karşılaştırıldığında genel olarak mütercimin; kaynak metnin dış şekline, yani vezin, kafiye, redif ve nazım şekline sadık kaldığı söylenebilir. İç şekil ve ahenk unsurları ise büyük ölçüde farklılık göstermektedir.

Kaynak metindeki 573 gazelden sadece biri (368. gazel) mesnevi kafiye düzeniyle çevrilmiştir. Söz konusu gazel vezin bakımından da aslından farklıdır [184b]:

Kafiye Düzeni: a a, b a, c a, ... (Arapça)	Kafiye Düzeni: a a, b b, c c, .. (Tercüme)
E-lem yeʾti li'l-aḥbābi en yetaraḥḥam Ve li'n-nāḳiṣīne'l-ʿahdu en yeteneddem	Teraḥḥüm vaḳti dosta gelmedi mi Nedāmet-i naḳṣ ʿahde gelmedi mi
E-lem yeʾtihim enbāʾ min bāti baʿdehum Ve fī sadrihī nāru'l-esā yetażarrem	Gice girü ḳalandan yoḳ mı aḫbār Ki gögsünde ʿalevlü ġam odı var
Fe-yā leyte ḳavmī yaʿlemūn bi-mā-cerā ʿAlā mertecin minhüm fe-yaḥfū ve yerḥam	N'olaydı yār bileydi ḫalḳ ne cārī Olardan baña ʿışḳ raḥm ola cārī

Farklı kafiye düzeniyle tercüme edilen bu tek istisna dışında kafiyesiz çevrilen yahut kafiye veya redifin aksadığı birçok gazel mevcuttur. Çalışmanın bu bölümünde önce dış ahenk unsurları olarak sırasıyla vezin, kafiye ve redif ele alındıktan sonra iç ahenk unsurlarına yer verilecektir.

Vezin

Şiirde ahenkle ilişkilendirilen muhtelif unsurlardan belki de ilk akla gelen vezindir. Kullanılan vezin, bir dilden başka bir dile değişebileceği gibi bazen bir dilin farklı dönemlerinde farklı vezinlerin de kullanıldığı bilinmektedir. Uzunca bir dönem şiirin ayrılmaz bir unsuru olarak görülen vezinle ilgili yapılan incelemelerde değişik yöntemler izlendiği ve bu çerçevede vezne dair muhtelif görüşler ortaya konduğu görülür (Wellek - Warren, 1993:139-147).

Örneğin Bliss Perry, kelimelerin "ağırlık"ından, kelimelerde "anlamın ve önemliliğin" belirlediği ses yüksekliği veya ses tonundan söz eder (Wellek - Warren, 1993: 140). Benzer bir şekilde "her veznin bir mevzua göre elverişli" (bkz. Beyatlı, 2012: 121) olduğu düşüncesini taşıyan Cenap Şahabettin, Tevfik Fikret ve Halid Ziya gibi bazı isimler olsa da Yahya Kemal buna karşı çıkar. Farklı şairlerin veya aynı şairin birbirine zıt denilebilecek duyguları aynı vezinle ifade eden çok güzel mısralar ve eserler yazabildiğini söyleyerek bu fikri hoş bir vehim olarak niteler (Beyatlı, 2012: 121-122).

Şüphesiz ki ahenk şiir için büyük bir öneme sahiptir. Kısa, uzun, kapalı ve açık hecelerin belirli aralıklarla ve bir düzen içersinde tekrarından oluşan aruz vezni, kafiye ve redifle beraber, şiirde dış ahengi oluşturur. Ferîdî tercümesi bağlamında, veznin korunması için standart dilde ve imlâda yapılan değişiklikler üzerinde durulması gerekmektedir. Müterci-

min söz konusu tasarrufları, şeklin de en az muhteva kadar önemsendiğini göstermektedir.

1) Veznin Kelime Tercihine ve Telaffuzuna Etkisi:

Vezni koruyabilmek için kelimelerin yazılışında veya yapısında bazen küçük ses değişikliklerine bazen de köklü değişikliklere gidildiği görülmektedir. Bunlar sözcüksel ve biçimsel sapmalar, sakin harfin harekeli yazılması ve okunması, imâle ve zihafın yanı sıra bazen kelimenin aslında olan bir harfin hazfedilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

a) Kelime seçimine etkisi: Kafiyeyle birlikte veznin kelime seçimine çok büyük etkisi vardır. Vezin sebebiyle bazen az bilenen (garîb) veya kullanımı terk edilen (mehcûr) kelimeleri kullanmak zorunda kalındığı görülmektedir. Söz varlığı kısmında bu konu ele alındığı için aynı örneklere burada tekrar yer verilmeyecektir.

Kelime aktarma tercümelerde görülen bir durumdur. Divan şiiri metin geleneği içerisinde birçok aktarma kelime de söz konusudur. Ancak kaynak dildeki çekimli fiilin, hedef dildeki cümlenin yüklemi olarak kullanılması yaygın bir örnek değildir. Bunun genellikle kafiye için yapıldığı görülmektedir. Aşağıdaki örnekte ise vezne uygun söyleyebilmek için cümlenin yüklemi olarak asıl metindeki Farsça fiil kullanılmıştır:

> Ḳan yutma vü mey içmek her şaḫṣa birin **dādend** (verdiler)
> Taḳdīr-i elestīde aḥkām-ı ezel böyle olur [116b]

Aşağıdaki beyitlerde de Farsça çekimli bir fiil cümlenin yüklemi olarak kullanılmıştır:

> Ben etmek tevbe rindlikden **ne-ḫ^{v}āhem** (istemem)
> Beni ger incideñ hecr ile bā ḥacer [150a]
>
> Ben itdüm aña duʿā zīr-i leb gülümle o **güft** (dedi)
> Ne kimsesin ve benimle ne söz ve ṣav ṭutañ [273b]

b) Sözcüksel sapma: Dilde bulunmayan yeni anlatım biçimleri ve sözcüklerin kullanılmasına sapma denir. Sözcüksel, biçim bilimsel ve anlam bilimsel gibi türlere ayrılan sapma biçimleri içerisinde şiirde en

yaygın olarak kullanılanı sözcüksel sapmalardır. Sözcüksel sapma; dilde var olan kök ve ek biçim birimleri vasıtasıyla yeni yeni birleşimler oluşturularak dilde bulunmayan yeni öğelerin türetilmesi olarak tanımlanabilir. Örnek olarak gümüşlenmek (Yunus Emre), bâzâre (Hacı Bayram Veli), zümrütlemek (Yahya Kemal) (Aksan, 2013: 166-167) verilebilir.

Dilin imkânlarını en üst seviyede ve son noktasına kadar kullanmasını bilen şairlerin başvurdukları bu tür tasarruflar, çoğunlukla *örnekseme* yoluyla dilin kuralları içerisinde türetilmiş yeni kelimelerdir. Modern Türk şiirinde karşılaşılan *güzelcin* (C. Zarifoğlu) veya *cehennet* (Ece Ayhan) gibi kelimeler ise standart dilbilgisi kurallarına uygun türetmeler olmasa bile zengin çağrışımları olan şairane buluşlardır.

Divan şairlerinin ise daha çok, mısrayı vezne uygun hâle getirebilmek için zaman zaman dilbilgisi kurallarının dışına çıktıkları görülür. Bu tür kullanımlara belâgatta *kıyasa muhalefet* denilmektedir. Aşağıdaki örnekte -irgürmek fiili ikinci tekil şahıs istek kipinde kullanılmış (irgür+e+ñ), fiilin ilk hecesi vezin zaruretiyle kelimenin sonuna taşınmış, böylelikle kelimenin bütünlüğü bozulacak şekilde dilbilgisi kuralları esnetilmiştir.

چه شود اگر زمانی برسد به وصال ما را
N’ola ger viṣāle bir dem **güreñ-ir** biz āşināyı [7a]

Ferîdî’nin “irgüreñ” (erdirsen)[12] kelimesini vezne uydurabilmek için “güreñ-ir” şeklinde kullanarak sözcüksel bir sapmaya yol açtığı görülmektedir. Ancak buradaki kullanım yukarıdaki örneklerden farklı olarak kelimeyi anlaşılması güç bir hâle getirmiştir. Bu kullanımı birkaç yerde daha tekrarlamıştır:

Meger kim ḳutlu izlü Ḫıżr-ı ḳādir
Ferīdîyi ferīdîye **güre-ir** [H 308b]
Irı müjdesin mestlere sen **gür-ir**
Giden dostāna taḥiyyāt **gür-ir** [H 317a]

[12] Mısraın aslında “be-resed” yani “erse” (Hâfız’ın gönlü visale erse) denilmiş, mütercim ise bu ifadeyi “Hâfız’ı erdirsen” meâlinde çevirmiştir (bkz. Sûdî, 1857: I/45).

c) Biçim bilimsel sapma: Ortak dilin belli, kalıplaşmış eylem çekimlerinde, sözcüklerin başka sözcüklerle bağdaştırılmasında bilinçli olarak değişiklikler yapılmasıdır. Günümüz şiirinde bu, bir çeşit özgürlük yaratma, günlük dilden sıyrılma, beklenmedik bir etki oluşturma ve özgün bir söyleyiş gibi kaygılarla yapılmaktadır (Aksan, 2013: 166, 173). Ferîdî tercümesinde karşılaşılan örneklerde ise vezne uygunluğu sağlama amacı görülmektedir. Aşağıdaki mısrada vezin gereği, anlam bakımından uygun olmayan bir hâl eki kullanılmıştır:

Girü gele kim beyt-i ḥazan**da** çıḳasın [H 250a]
(mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün)

Hâfız'ın kullandığı "ez külbe-i aḥzān" (hüzünler evinden) ifadesi vezin sebebiyle "beyt-i ḥazanda" olarak çevrilmiştir. Çokluk ekinin kullanılmaması bir sapma değil semantik bir sorundur.

d) Türkçe kelimede ünlü türemesi: Mütercim bazı kelimelerde vezin gereği olarak kapalı heceyi açık heceye çevirmek için sakin olan harfe hareke ilâve etmiştir:

بر خاك درت بسته‌ام از دیده دو صد جوی
(mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün)
Gözden iki yüz ḫāk-i derüñde **bükidüm** çāy 250a

"Bükdüm" kelimesini "bükidüm" şeklinde yazarak vezindeki problemi aşmıştır. Rastlanan bir başka durum ise vurgusuz orta hece ünlüsünün düşmesi gerektiği hâlde vezin için muhafaza edilmesi şeklindedir.

e) Arapça – Farsça kökenli kelimelerde ünlü türemesi: Veznin gerektirdiği durumlarda Arapça veya Farsça kökenli kelimelerde sakin olması gereken harf, harekeli yazılmıştır. örnek: ilm – ilim; şükr – şükür; bezm – bezim, afv-afıv, mehl-mehil gibi.

Ki kimse aç/madı açmaz/ ʿilimle bu/ muʿammāyı
mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

2) Vezin Farklılıkları:

573 gazelden sadece beş tanesi orjinal metindekinden farklı vezinle tercüme edilmiştir. Sözü edilen farklı vezinle tercüme edilen gazeller şunlardır:

368. gazel:

feʿūlün mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūl	*mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün*
الم يأن للاحباب ان يترحّموا وللناقصين العهد ان يتندّموا	Teraḥḥüm vaḳti dosta gelmedi mi Nedāmet-i naḳṣ ʿahde gelmedi mi

166. gazel:

müstef'ilün fa'ûlün müstef'ilün fa'ûlün	mef'ûlü fâ'ilâtün mef'ûlü fâ'ilâtün
دوش از جناب آصف پیک بشارت آمد کز حضرت سلیمان عشرت اشارت آمد	Āṣaf Ḳıvām-ı dīnden dün peyk-i müjde geldi Kim ʿayşa şeh Şücāʿdan emr ü işāre geldi

453. gazel:

mef'ûlü fâ'ilâtün mef'ûlü fâ'ilâtün	müstef'ilün fa'ûlün meüstef'ilün fa'ûlün
دانی که چیست دولت **دیدار یار دیدن** در کوی او گدایی بر خسروی گزیدن	Bilür misin ki devlet dīdār-ı yār görmek Sulṭānlıḳ üzre kūyı yoḫsulluġın begenme

474. gazel:

474. gazelde [237a] kaynak metindeki kafiyeli kelimeler aynen korunmuş, "kū" (nerede) redifi "ḳanı" olarak çevrilmiştir. Farsça mısradaki fa'ûlün tef'ilesine denk gelen "'iẕār kū" ifadesi tercümede "'iẕār ḳanı" olarak Türkçeye aktarılmıştır. Türkçe tercümede ortaya çıkan hece fazlalığından dolayı *mefāʿīlün* kalıbı kullanılmıştır:

Farsçası: (...) ʿiẕār kū: (...) *fa'ûlün*
Türkçesi: (...)ʿiẕār ḳanı: (...)*mefāʿīlün*

müfteʿīlün fa'ûlün müfteʿīlün fa'ûlün	*müfteʿīlün mefāʿīlün müfteʿīlün mefāʿīlün*
گلبن عیش میدهد ساقی **گلعذار کو** باد بهار میوزد بادهٔ **خوشگوار کو**	Ẕevḳ vireyor gül ocaġı sāḳi-i gül**'iẕār ḳanı** Hem eseyor bahār yeli bāde-i ḫoş-**güvār ḳanı**

568. gazel:

fâ'ilün mefâ'îlün fâ'ilün mefâ'îlün	*fâ'ilâtü mef'ûlün fâ'ilâtü mef'ûlün*
وقت را غنیمت دان آن قدر که بتوانی	Bu demi ʿināyet bil ol degin ki ḳādirsin
حاصل از حیات ای جان این دمست تا دانی	Varlığı ḥayātın cān bu demi ki bilesin

Vezin Hataları:

Genel itibariyle çok fazla imâle, zihaf, ulama, ünlü türemesi (ilm - ilim) gibi yollara başvurulmuş olması vezinle ilgili kusurlar arasındadır. Bunlar arasında en problemli görünen husus mütercim tarafından Ḥāfız'ın mahlası olarak kullanılan Ḫᵛāce (خواجه) kelimesidir. Bu kelime bazen Ḫᵛāce bazen Ḫoca okunması durumunda zihaf ve imâle ihtiyacı kısmen azalsa da böyle bir ikili kullanım tercih edilmemiştir. Bunun yerine klasik şiir geleneğinde yaygınlaşan telaffuz ve metindeki imlâ esas alınarak Ḫᵛāce olarak transkribe edilmiştir.

Ayrıca az sayıda da olsa veznin hatalı olduğu örnekler vardır:

Meselâ aşağıdaki mısrada veznin bozulmasına sebep olan "kim" bağlacının "ki" şeklinde de yazılması mümkündür. "budaġ-ı gülden" terkibi ise Türkçe söz dizimi kurallarına göre "budaġ-ı gülde" olarak ifade edilmesi durumunda buradaki hata da düzelmiş olur. "Budaġ-ı gülden" denilmesinin sebebi ise Farsça söz diziminin taklit edilmesidir: "**ez** şāḫ-ı gül" (gül dalın**dan**).

> Bülbül budaġ-ı gülde**n** ki**m** pehlevce der idi [258a]
> (*mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilāt*)

Aşağıdaki mısrada *feʿilâtün* tefʿilesine rastlayan "gel bir meyve" ifadesi vezne uymamaktadır:

> Ger baġuñdan / dirisem ben / **gel bir** meyve ne olur [119b]
> (*fāʿilātün feʿilātün feʿilātün faʿilāt*)

Vezne uymayan bazı mısraların ise daha sonra derkenarda düzeltilmiş olduğu görülmektedir:

[metin] Türkî ḳanla ʿAcem saña yoḳdur [325b]
(mefʿūlü mefāʿilün feʿūlün)
[derkenar] Türk ile ʿAcem ḳanı ki lā-şeyʾ

Vezin hataları bir şairin veya edebî eserin kıymeti hakkında hüküm vermek için tek başına yeterli bir kriter değildir. Örneğin Şeyh Galib aruzu iyi kullanamayan büyük şairdir. Diğer yandan aruzu maharetle kullanan vasat şairlere de rastlamak mümkündür (Beyatlı, 2012: 125). İyi bir şiir; söz dizimi ve söz dağarındaki kusursuzluğun ahenk ve yaratıcılıkla imtizacından doğan, muhteva ve şekil uyumunun üst düzeyde sağlanabildiği şiirdir. Ancak manzum bir tercümeyi metin geleneği içerisinde değerlendirirken, beklentiyi çok yüksek tutmak doğru bir yaklaşım olmaz.

Kafiye

Sadece bir ses tekrarı olması yönüyle ele alındığında basit bir ahenk işlevi olan kafiye, Wellek'e göre aslında son derece karmaşık bir olaydır. "Şiirdeki kıta kalıplarının düzenleyicisi, hatta bazen tek düzenleyicisi ve mısra sonlarının habercisi olarak kafiyenin şiirdeki rolü estetik açıdan daha da önemlidir. Fakat hepsinden önemlisi kafiyenin bir anlam taşıması ve dolayısıyla da şiirin bütünüyle ilişkili olmasıdır" (Wellek - Warren, 1993: 135). Kafiye, kelimeleri bir araya getirir, aralarında bağlantılar ve zıtlıklar kurar. Kafiyenin semantik işlevi birkaç yönlüdür. Kafiyeyi oluşturan hecelerin söz konusu bu semantik yönü incelenebilir. Meselâ kafiye, kelimenin son ekinde, kökünde veya her ikisinde birden bulunabilir. Kafiye kelimelerinin seçildiği semantik alanlar üzerinde de durulabilir. Kafiye kelimeleri; farklı kelime çeşitlerinden, farklı hâllerden veya belli eşyaları ifade eden kelimeler arasından seçilmiş olabilir. Aynı semantik bağlama sahip kelimeler arasından veya yan yana gelince okuru şaşırtan çok farklı anlamlar taşıyan kelimelerden oluşabilir (Wellek – Warren, 1993: 135). Kafiye, bir şiirin bütün bağlamıyla belli ölçüde örtüşebilir. Kafiye kelimeleri sadece doldurma kelimeler olabileceği gibi, tam tersine kafiyeye bakarak şiirin veya kıtanın anlamı, mısraya veya kıtaya hâkim olan genel duygu hakkında bir fikir sahibi olunabilir. "Kafiyeler bazen bir

kıtanın iskeletini kurabilirler" (Wellek - Warren, 1993: 135) veya bazen farkına varılmayacak kadar önemsizdirler.

Kafiyeyi insanların ilk medeni eseri olarak nitelendiren Yahya Kemal, Fransız şair Banville'e atfen şiir denilen ağacın kökünün kafiye olduğunu söyler ve Arap, Türk ve Acem divan şiirinde manzumelerin tasnifinin bile kafiyeye göre yapıldığına işaret ederek Fransız şairin bu sözüne hak verir (Beyatlı, 2012: 128-129). Y. Kemal şiiri mûsikinin "hemşiresi" olarak niteler. Vezin ve kafiyesiz şiirin varlığından söz edilemez. Kuşta kanat ne ise, şairin bedeni için de kafiye odur (Beyatlı, 2012: 135).

Yahya Kemal; "kalkan at, saltanat" gibi veya "parlar, toparlar*"* gibi "iki defa mukayyed" kafiyelerin çok çirkin olduğunu, beklenmedik, nadir kafiyelerin çoğunlukla güzel olduğunu, "gevşek" kafiyelerin ise (ric'at, hil'at gibi) kafiye değil seci olduğunu belirtir (Beyatlı, 2012: 136).

Tercümede, kaynak metnin şekil özelliklerine sadık kalma konusunda büyük bir titizlik gösteren Ferîdî'nin, kafiyeyi koruyabilmek için zaman zaman Türkçe söz dizimini, kelime yapısını zorladığı görülmektedir. Çalışmanın bu kısmında metnin şekillenmesinde kafiyenin muhtevaya ve dilin kullanılış tarzına etkisi ele alınacak ve kaynak metinle hedef metnin kafiye yönünden karşılaştırılması yapılacaktır.

Kafiye – Anlam İlişkisi

Bu tercümede, anlamı eksiksiz ve doğru bir biçimde aktarma ile şekil özelliklerini muhafaza etme çabası arasında ortaya çıkan ikilemin gözlemlendiği noktalardan biri de kafiyedir. Bu bağlamda mütercimin yaşadığı onlarca güçlükten biri 6 numaralı gazelde çok iyi gözlemlenebilmektedir. Mütercim, "ṣāḥib-dilān" (gönül sahibleri, gönül ehli) kelimesini kafiye için önce "dil-ārā" (gönül süsleyen) olarak çevirmiştir. Fakat S ve N nüshalarında mısra altına "dil ehli" diye bir düzeltme yapıldığı görülmektedir. "dil ehli" anlam yönünden daha isabetli olduğu ve vezni bozmadığı hâlde kafiyeye uymaz.

> Dil gideyor elimden Ḥaḳḳ içün ey **dil-ārā**
> Ḥayfā ki gizlü sırrım ister ola_āşikārā[4a]

Mısraın Farsçası şöyledir:

دل میرود ز دستم **صاحب دلان** خدا را
دردا که راز پنهان خواهد شد آشکارا

Farsça mısraın Türkçeye mensur tercümesi şu şekildedir: "Gönlüm gidiyor elden, ey gönül sahipleri Allah için (Allah'a yemin olsun)... Eyvah ki gizli derdim olacak aşikâre." Burada dikkat çeken bir başka durum ise kelimesi kelimesine çeviri anlayışıyla gelecek zaman kipinin, Türkçede farklı bir anlama gelecek biçimde çevrilmiş olmasıdır. Yani "aşikâre olacak" demek yerine "aşikâre olmak ister" şeklinde tercüme edilmiştir.

İki dilin yapısal farklılığı aynı anda hem kafiyeyi hem de anlamı tavizsiz bir biçimde korumayı çoğu zaman imkânsız kılmaktadır. "Be mülāẕımān-ı sulṭān ki resāned īn duʿā rā" mısraıyla başlayan 11 numaralı gazelde de sözü edilen durum ortaya çıkmıştır. Mısraın sonundaki "rā" edatı Farsçada hem akuzatif işleviyle ve hem de "için" anlamında kullanılabilen bir ektir. Bu mısrada söz konusu ek, akuzatif görevinde ele alınmış ve mısraın tercümesi buna uygun olarak şöyle yapılmıştır:

"Nüdemā-yı şāha her kim götürürse bu duʿāyı"

Bu gazelde birinci beyit hem anlam hem de kafiye olarak sorunsuzdur. Fakat aşağıdaki tabloda görüleceği üzere ikinci ve beşinci beyitlerin ikinci mısralarında kafiyeyi koruma çabası sonucu, anlam bakımından sorunlu bir ifade ortaya çıkar:

	Hâfız	Anlamı	Ferîdî
1. Beyit 1. mısra	... duʿā rā	duʿāyı	... duʿāyı
1. Beyit 2. mısra	... gedā rā	gedāyı	... gedāyı
2. Beyit	... Ḫodā rā	Ḥaḳ için	... Ḥaḳ edāyı
5. Beyit	... nigārā	ey nigār, sevgili	... dil-rübāyı

Beşinci beyit şöyledir:

Ḳara kirpigüñ işāret ḳanımuza ger iderse
Düşün anuñ aldamından ġalat etme dil-rübāyı [7a]

Anlaşılması güç olan ikinci mısra, eğer vezin ve kafiye gibi bir zorunluluk olmasaydı şöyle olabilirdi:

Düşün onun aldamından (hilesinden), galat etme ey nigâr!

"Düşün onun aldamından" ifadesi "ze firīb-i ū beyendīş" cümle yapısının bire bir Türkçeye aktarımıdır. Türkçedeki "bir şeyi düşünmek" söyleyiş biçimi yerine Farsçadaki "bir şeyden düşünmek" ifade kalıbı kullanılmıştır. Eğer bire bir çevirme gibi bir tercih yapılmazsa bu mısraın alabileceği son hâl şöyle olabilir:

Düşün onun aldamını (hilesini), galat etme ey nigâr!

Kafiyenin yanı sıra diğer şekil özelliklerini koruma ve Farsçanın kendine mahsus söz dizimini Türkçe metne yansıtmada kaynak metne sadakat çabası, yer yer anlaşılması güç mısraların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Kafiye Kelimesinin Aynen Muhafazası

Mütercimin kafiyeyi sağlamak için izlediği yollardan biri de metnin aslındaki aynı kelimeyi kafiye olarak kullanmaktır. Bazen Farsça çekimli fiillerin bile kafiye için kullanıldığı görülür.

Aşağıdaki mısrada "çalış ve ömür kıymetini aziz bil" ifadesiyle cümle tamamlandığı hâlde kafiye kelimesi (der-yāb) mısraın sonuna aynen eklenmiştir.

Çalış u ḳıymet-i ʿömr-i ʿazīzi *bil* **der-yāb** [10b]

Yukarıdaki mısrada "der-yāb" (anla, bil) kelimesinin cümle içinde anlam yönünden bir işlevi yoktur. Cümlenin bir öğesi olmadığı hâlde kafiye için eklenmiştir. Ayrıca divan şiiri geleneğinde Arapça ve Farsçadan birçok kelime kullanılmış olsa da, bu alıntılar isimle sınırlı kalmıştır. Çekimli fiilin Türkçe cümle yapısı içerisinde kullanılması alışılmış bir uygulama değildir.

Aşağıdaki örneklerde de aynı durum söz konusudur. Söz konusu mısralarda, aynı anlamdaki kelimelerin Türkçe ve Farsçaları birlikte verilmiştir: dikmek - endūẖten; öğrenmek – āmuẖten; dolu bardak veya cam –

dihāḳa; olma – meşev; işit – bişnev; git – berev. Yani kaynak metinden Türkçeye aktarılan cümlenin anlamı tamamlandığı hâlde fiilin veya ismin Farsçası da sadece kafiye için eklenmiştir:

Odur şāhī küleh k'anı bu terkden *dikeñ* **endūzī** [266a]
ʿAceb ṭutam ki bundan yeg yol *ögrenürseñ* **āmūzī** [266a]
Ṣuvarsın Ḥaḳ *ṭolı cāmla* **dihāḳa** [267b]
Didi bunlarla geçeñ raḥm umısız *olma* **me-şev** [238b]
Çaġ-ı ḫūbluḳ geçegen nuṣḥı *işit* hem **bişnev** [238b]
İşbu yüñ ḫırḳayı ey Ḫᵛāce bıraḳ *git* ve **be-rev** [239a]

Yukarıdaki örneklerden farklı olarak Farsça fiilin sadece kafiye için değil, aynı zamanda cümlenin bir öğesi olarak yüklem işleviyle yer aldığı örneklere de rastlanmaktadır:

Aşağıdaki mısrada yer alan "gitti" anlamındaki Farsça "reft" fiili, cümlenin yüklemidir:

Ḫoş-būy seḥer geldi Ḥāfıẓ şeb-i fürḳat **reft** [249a]
Ṭutarım çoḳ ṣenā kendü ḳolumdan
Ki ḫalḳ incitmege ḳuvvet **ne-dārem** [202b]
Āsānca yanuñdan ey **me-rānem** [326b]

Gazellerin bazıları asıl metindeki aynı kafiye ile çevrilmiştir. Bu tutum, mütercime kısmen bir kolaylık sağlıyor olsa da, bazen Türkçe cümle yapısı içerisinde sorunlar ortaya çıkmaktadır. Özellikle kaynak metinde kafiyeyi oluşturan kelime, yüklem görevindeki çekimli bir fiil olduğunda bu durum, tercümedeki cümlenin yükleminin de Farsça (veya az da olsa Arapça) olması anlamına gelmektedir.

Hâfız'ın ilk gazelinin çevirisinde beşinci beyit dışında kafiye kelimeleri Farsça çokluk ekiyle birlikte aynen korunmuştur. İlk mısraın ikinci yüklemi Arapça çekimli bir fiildir. Mütercim, "nāvilhā" yani "(bize) onu sun" ifadesini "bizi dahı kıl nâil hâ" şeklinde Türkçeye aktarmıştır. Böylece asıl metinde bulunan Arapça nesne görevindeki "hâ" (onu) muttasıl zamirine karşılık, Türkçe tercümede tenbih edatı olan "hâ!" kelimesini

ekleyerek kafiye ve redifi korumuştur. Ayrıca "müşkil" kelimesi Farsça çokluk ekiyle kullanılmıştır:

Be ey Ṣāḳī̇ kadeḥ döndür bizi ḳıl daḫı **nāʾil hā**
Ki ʿışḳ āsān göründü öñ velī düşkine **müşkilhā**

Sonraki üç beyitte "der dilhā", "menzilhā", "maḥmilhā" kelimeleri, Farsça metindeki kafiyeli kelimelerin aynısıdır. Derkenarda "maḥmilhā"ya alternatif olarak "yükler hā" ifadesi yazılmıştır:

Göbek miskiyle kim āḫir ṣabā ol zülfeden açdı
Ḳıvırcıḳ misklü zülfünden ne ḳanlar düşdi **der dilhā**

Eger dirse saña üstād be-mey seccāde rengīn it
Ḫabersiz olmaya şākird ki rāh u resm-i **menzilhā**

Baña cānān ilinde ne ṣafā vü ẕevḳ çün her dem
Ṭutar feryād ü efġān çañ ki baġlanmaḳda **maḥmilhā**

Beşinci beyitte, asıl metindeki "sāḥilhā" kelimesinin yerine vezin sebebiyle Türkçe bir kelime ve Farsça çokluk eki kullanılıp "selīm ilhā"denilerek kafiye korunmuştur:

Ḳarānū gīce ṭalġā ḫavflü girdāb böyle ḳorḳunclu
Bizüm ḳande bilürler ḥālimiz ṭaşra **selīm ilhā**

Altıncı beyitte yine Farsça metindeki aynı kelime kafiye olarak kullanılmıştır:

İşim hep öz murādımdan çeker bed-nāmlıġa āḫir
Nice gizlü ḳala ol sır ki andan naẓm-ı **maḥfilhā**

Son beyitte de, ilk beyitte olduğu gibi Arapça bir fiil kafiye sebebiyle yüklem olarak kullanılmıştır:

Eger rāḥat dileñ Ḥāfıẓ hemīn olma berī andan
Ne dem maḥbūba vāṣılsañ ḳo dünyāyı ve **ehmilhā**

İlk ve son mısrada kafiyeyi oluşturan kelimeler Arapça bir fiil olmasaydı, mütercim Farsça çokluk eklerinin yerine Türkçe çokluk eki kullanabilirdi. Yani "müşkiller, der diller, menziller, mahmiller, selim iller, mahfiller" demesinde vezin açısından bir sakınca yoktur. Fakat bu durumda ilk ve son mısradaki kafiyeyi oluşturan Arapça çekimli fiillerle uyum bozulacaktır. İlk mısradaki Arapça çekimli fiile karşılık Türkçede kafiye yönünden eş değer bir yapı üretebilmiştir. Ancak şiirin bütününde, Farsça "-hâ" (-ler) çoğul ekiyle Arapça nesne durumundaki "hâ" (onu) muttasıl zamiri arasındaki ses benzerliğini Türkçe çoğul ekiyle metinde yeniden kurabilmek mümkün olmamıştır. Mütercim bu sebeple Farsça çoğul eklerine, son mısrada ise Arapça çekimli fiile tercümesinde yer vermiştir.

43 numaralı gazelde de Farsça metindeki kafiye kelimelerinin tercümede aynen kullanıldığı görülür. Bunların bazıları Farsça çekimli fiildir ve cümlede yüklem görevinde kullanılmıştır. Söz konusu gazelin ilk beytinin ikinci mısraının sonunda "doludur" anlamında kaynak metindeki "pür est" ifadesi aynen aktarılmıştır:

> Açılmış oldı ḳızıl gül ü oldı bülbül **mest**
> Ṣalā ki mestlige ey ṣūfiyān-ı ʿışḳ **pür est**[22b]

Aynı gazelin diğer beyitlerindeki "şikest", "ne-best" ve "nişest" ifadeleri Farsça çekimli fiil olup cümle içerisinde yüklem görevinde olması bakımından dikkat çekicidir:

> Gel it naẓar ki şīşe-i cāmdan ol ne ḫubca **şikest**
> ...
> Gidip yele Ḫʷāce andan ki hīç nesne **ne-best**
> ...
> Ḳanad u perle yoldan ki çıḳma menzil oḳı
> Aġar havāya bir az dem soñı türāba **nişest**

Bütün kafiyeli kelimelerin, metnin aslından olduğu gibi aktarıldığı 44 numaralı gazelde de Farsça çekimli bir fiilin kullanıldığı örneklere rastlanmaktadır:

Dün gice nışfı gelüp yaṣdığım ucına **nişest**
...
Ey nice tevbe-i Ḥāfıẓ gibi kim tevbe **şikest**

Benzer şekilde kafiyenin kaynak metinle aynı olduğu onlarca gazel yer alır. Bunlar zaman zaman Türkçenin semantik, sentaks yapısı ve söz varlığı sınırları zorlanarak kafiyenin korunduğu örneklerdir. Mütercimin kafiye konusunda başvurduğu bir diğer yöntem ise eş değer vasıfta başka bir kelime ile bunu sağlamaktır.

Eş değer Kafiye

Biçimsel yönden eş değer bir çeviri yapmak için Ferîdî'nin başvurduğu bir diğer yöntem ise eş değer bir kafiye oluşturmaktır. Eş değer kafiyeyle anlatılmak istenen, revî harfi aynı olan fakat kaynak metindekinden farklı bir kelimeyle oluşturulan kafiyedir.

"Sāḳiyā ber-ḫīz ü der deh cām rā" mısraıyla başlayan 5 numaralı gazel revîsi aynı olan eş değer bir kafiyeyle çevrilmiştir. Böylece kafiye yönünden biçimsel olarak bir eş değerlik sağlanmış olmaktadır. Fakat bu örnekte, kafiyeyi oluşturan kelimelerin anlamları bakımından bir eş değerlikten söz etmek mümkün değildir. Gazelin Farsçasında mısra sonlarındaki "rā" rediftir ve kafiyesi "ām"dır. Ferîdî ise tercümede benzer bir kafiyeyi farklı kelimelerle sağlamış ve redif kullanmamıştır. Ferîdî tercümesinde kafiye "m" harfidir. Dokuz beyitten oluşan beşinci gazelin ilk beş beyitinin sadece kafiyeli mısralarını aktarmak yeterli olacaktır:

ساقیا برخیز و درده **جام** را خاک بر سر کن غم **ایّام** را	1a) Ḳalḳ be hey sāḳī daḫı ṣun cām-ı **Cem** 1b) Ġamlu günler başına saç ḫāki **hem**
برکشم این دلق ازرق **فام** را	2b) Bu çivīd renklü ʿabāyı **ḳaldıram**
ما نمی‌خواهیم ننگ و **نام** را	3b) İstemeyüz ʿār u nāmūs biz **dedem**
خاک بر سر نفس **نافرجام** را	4b) Ḫayrı yoḳ nefsiñ başın **toprakḳlayam**
سوخت این افسردگان **خام** را	5b) Yaḳdı bu düşmüşleri bi'l-cümle **ġam**

Bu tercümede şekil yönünden bir benzerlik sağlanmış olsa da kafiyenin sadece ahenkle ilgili bir unsur olmadığı ve semantik bir ağırlığının da

olduğu düşünülürse, metnin düşünce ve duygu ekseninde bir değişikliğe yol açtığı söylenebilir. Nitekim birçok çeviri kuramcısı tercümede mutlak bir eş değerlik sağlamanın ulaşılmaz bir hedef olduğu kanaatindedir.

18 numaralı gazelde kafiye içeren kelimeler genel olarak tercümede muhafaza edilmişse de aşağıdaki üç mısrada "şarāb" kelimesi tekrar edilmek zorunda kalınmıştır.

1a) Ṣubḥ-ı devlet açılıyor ḳanı gün gibi **şarāb**
(صبح دولت میدمد کو جام همچون **آفتاب**)

1b) Ḳand'olur bundan güzel furṣat ki vir cām-ı **şarāb**
(فرصتی زین بِه کجا باشد بده جام **شراب**)

2b) ʿİşret eyyāmı vü gençlik mevsimi devr-i **şarāb**
(موسم عیشست و دور ساغر و عهد **شباب**)

3b) Ḫoş ola altunla yoġruḳ laʿl ezik cām-ı **şarāb**
(خوش بود ترکیب زرین جام با لعل **مذاب**) [9b]

Bu örnekte "şarāb" kelimesi gazelin kafiyesiyle uyumlu olması bakımından eş değerlik taşır. Ancak asıl metinde kullanılan mısraya ilâve olarak üç mısrada daha tekrarlanıyor olması tercüme açısından olmasa da klasik şiir geleneği çerçevesinde düşünüldüğünde bir kusur sayılabilir.

9 numaralı gazelin tercümesinde de, asıl metindeki kafiyeli kelimeler büyük ölçüde muhafaza edilmiş, kaynak dildeki "rā" redifi Türkçe datif ekiyle (-e, a) karşılanmıştır. Ancak mütercim, gerekli gördüğü veya mecbur kaldığı yerlerde eş değer bir kelimeyle kafiyeyi başarılı bir şekilde tercümeye yansıtabilmiştir:

صبا بلطف بگو آن غزال **رعنا** را که سر بکوه و بیابان تو دادهای **ما** را	Güzelce söyle ṣabā ġazāl-i **raʿnā**ya Ki sen başımuzı virdiñ ṭaġa vü **ṣaḥrā**ya
بیاد دار محبّان **باده پیما** را	Teẕekkür eyle süci ölçüci **eḥibbā**ya
سماع زهره برقص آورد **مسیحا** را	Semāʿ-ı Zühre getürse ṣafāyı **ʿĪsā**'ya

Özellikle ilk beyitin ikinci mısraında kafiye içeren kelime (mā), Farsça bir zamir olduğu için mütercim açısından büyük bir zorluk teşkil edebilecekken, o, "beyābān" kelimesinin anlamdaşı olan "ṣaḥrā" kelimesini mısraın sonuna yerleştirerek buradaki güçlüğü ustaca aşmıştır. Makta beyitindeki "Mesīḥā" kelimesinin yerine vezin icabı "ʿĪsā" kullanılmış, böylece kafiye hem biçim hem de anlam açısından eş değer bir kelimeyle tercümeye yansıtılmıştır.

Farklı Kafiye

Mütercim, aynı kelimeden oluşan kafiye ve eş değer kafiyenin yanı sıra bazı şiirleri farklı kafiyeyle çevirmiştir. Bu tür tasarruflar, genellikle söz dizimi ve/veya vezinle ilgili sebeplerden kaynaklanmaktadır.

86 numaralı gazelde kafiye asıl metindekinden farklı harflerle sağlanmıştır. Hâfız'ın bu gazelindeki kafiyelerin dikkat çeken bir özelliği, kafiye kelimelerinin veya kelime gruplarının sevgiliye ait unsurlardan oluşmasıdır: caʿd-ı gīsū, çeşm-i cādū, miḥrāb-ı ebrū, ḫāl-i hindū, rūy, mūy, gīsū, kūy. Şiirin iskeletini oluşturan bu kelimeler, tercümede mısraın farklı yerlerine dağılmıştır. Tercümede kafiyeyi oluşturan kelimeler böyle bir eksen oluşturmaktan uzaktır. Fakat bu gazelin vezni düşünüldüğünde (mefâ'îlün*4) mısra sonlarının "caʿd-ı gīsūn" "çeşm-i cādūñ" biçiminde olması mümkün değildir. "caʿd-ı gīsūndur" denilmesi, ilk üç beyit için bir çözüm gibi görünse de daha sonraki beyitler için uygun bir tercih değildir.

Aşağıda söz konusu gazelin tercümesi ve asıl metinde kafiyeyi oluşturan kelime grupları birlikte görülmektedir. Asıl metinde "ū" revî harfi, "(y)et" (ikinci tekil şahıs iyelik eki) ise rediftir. Tercüme metinde kafiye "-ān" harflerinden oluşur, redif ise bulunmamaktadır:

Seniñ büklüm şaçuñ ʿıṭrı beni dāʾim ṭutar **mestān** /... caʿd-ı gīsūyet
Hemīn cādū gözüñ aldanması eyler beni **vīrān** /... çeşm-i cādūyet

ʿAceb bunca ṣabırdan ṣoñ görem mümkin mi bir gice
Seniñ miḥrāb ḳaşuñda ki idevüz göz mūmın **nūrān** /...miḥrāb-ı ebrūyet

Görüm levḥi ḳarası ṭutaram ḥürmetlü anuñ-çün
Ki olsun hindū ḫālüñ naḳşına cān nüsḫası **cānān** /... ḫāl-i hindūyet

Cihānı ger dilerseñ idesin birden ebed sen zeyn
Ṣabāya söyle ḳaldırsın yüzüñden örtüyü bir **ān** /... burḳaʿ ez-rūyet

Dilersen daḫı ḳaldırmaḳ fenā resmini dünyādan
Dökülsin aṣaġa silk her ḳılıñdan nice yüz biñ **cān** /... cān zi-her mūyet

Seḥer bādıyla ben miskīn iki bī-ḥāṣıl u sersem
Gözüñ siḥriyle ben mest ü ṣaçuñ ʿıṭrından ol **ḥayrān/**...ez būy-ı gīsūyet

Ne ḫoşdur himmet-i Ḥāfıẓ ki dünyādan vü ʿuḳbādan
Gözine gelmez aṣlā ġayr ḫāk-i ser-i kūyuñ ey **cān** /... ser-i kūyet

İki dil arasındaki yapısal farklılıklar, vezin ve kafiye gibi biçim özelliklerine bağlı kalarak tercüme etme çabası, mütercimin hareket alanını son derece kısıtlayan başlıca etkenlerdir. Fakat yukarıdaki gazel, anlamdan çok büyük tavizler verilmeden, farklı bir kafiyeyle hedef dilde yeniden kurulabilmiştir.

Asıl metinde olduğundan farklı bir kafiyeyle tercüme edilen gazellerden birisi de 55 numaralı gazeldir. Sekiz beyitten oluşan bu gazelin ilk beş beytindeki kafiyeli mısralar örnek olarak aşağıdaki tabloda verilmiştir:

خوشتر ز عیش صحبت باغ **بهار** چیست ساقی کجاست گو سبب **انتظار** چیست	**Bāġ-ı bahār**da ẕevḳ-i muṣāḥebden **özge** ne Sāḳi di ḳande hem **sebeb-i intiẓār da** ne
کس را وقوف نیست که **انجام کار** چیست	Bir şaḫṣa yoḳ biliş ki **her işde netīce** ne
غمخوار خویش باش **غم روزگار** چیست	Kendi ġamuñı ol yiyici **vaḳte ġuṣṣa** ne
جز طرف جویبار و **می خوشگوار** چیست	**Ḫażmı güzel mey** ile bıñar semti **başḳa** ne
ما دل بعشوهٔ که دهیم **اختیار** چیست	Biz dil kimüñ yaña virelim **semt-i ḫoşça** ne [28b]

Asıl metnin ilk mısraında kafiyeyi oluşturan "bāġ-ı bahār" terkibi tercümede mısraın en başına alınmış, "hoşter" (daha hoş) kelimesi ise

kafiye için "özge" kelimesiyle karşılanmış ve mısra sonundaki "ne" redifinden hemen önce kullanılmıştır.

İkinci mısrada ise neredeyse kaynak metindeki öğe sıralanışı aynen korunmuş, sadece yine kafiye için "sebeb-i intiẓār" terkibinden sonra "de" bağlacı kullanılmıştır. Birçok gazeli farklı kafiyeyle çeviren mütercim, daha çok "(ه)" yani "(-e, -a)" kafiyesini tercih etmiştir. Bunu yaparken, "de" bağlacı, "-de" hâli eki, "-çe, -ça" gibi birtakım eklerden çok fazla istifade ederek, asıl metindekine kıyasla zayıf da olsa bir kafiye oluşturabilmiştir. Ancak mütercim açısından büyük bir kolaylık sağlayan söz konusu eklerle yapılan bu tür kafiyelerin, zaman zaman aynı gazelde üç dört kez tekrar edildiği görülür.

Fakat bu mısrada yer alan daha önemli bir farklılık ise "gū" (de, söyle) ifadesinin karşılığı olan "di-" fiilinin tercümede "sāḳī" ile "ḳande" öğelerinin arasında yer almasıdır. Bu değişiklik sebebiyle asıl metinde "saki nerede? söyle!" ifadesi tercümede "saki söyle, nerede?" hâlini almıştır. Böylece asıl metinde saki, nerede olduğu sorulan, aranan kişiyken tercümede sorunun sakiye sorulduğu izlenimi oluşmuştur.

İkinci ve üçüncü beyitlerde kafiyeyi oluşturan kelimelerin, semantik açıdan kaynak metinle bir eş değerlik sağladığı söylenebilir. Ancak Farsça ve Türkçenin tamlama yapılarının farklılığı sebebiyle tamlamada vurgulanan kelimeyle kafiyeyi oluşturan kelimeler bire bir aynı değildir. Farsça terkiplerde tamlanan tamlayandan önce gelir. Yani "encām-ı kār" ve "ġam-ı rüzgār" denildiğinde vurgu "encām" ve "ġam" kavramları üzerindedir. Fakat kafiye dolayısıyla "kār" ve rüzgār" kelimeleri öne çıkar. Türkçede ise tamlanan sonda olduğu için ("kārın encāmı", "rüzgārın ġamı" gibi) tamlamanın ağırlık merkezi olan tamlanan ile mısraın bir nevi eksenini oluşturan kafiye ve redif örtüşür. İkinci beyitte "encām-ı kār" terkibine karşılık olarak "her işde netîce", üçüncü beyitte ise "ġam-ı rüzgār" terkibine karşılık "vaḳte ġuṣṣa" ifadeleri kullanılmış ve böylelikle tercümede kafiye sağlanmıştır.

Dördüncü beyitte "cüz" (başḳa) ve "mey-i ḫoş-güvār" (haẕmı güzel mey) ifadelerinin cümle içerisindeki yerleri değiştirilmek suretiyle kafiye oluşturulmuştur.

Beşinci beyitte arzu, istek, seçme, irade anlamlarına gelen "iḫtiyār" kelimesi kafiyeyi sağlamak maksadıyla "semt-i ḫoşça" terkibiyle karşılanmıştır.

Asıl metinden farklı bir kafiyeyle tercüme edilmiş gazellerden birisi de 57 numaralı gazeldir (28b). Yedi beyitten oluşan bu gazelin de ilk üç beytinin kafiyeli mısraları, Türkçe tercümesi ve Farsça aslı olmak üzere aşağıda verilmiştir. Yukarıda değinilen hususların bir kısmı burada da gözlemlenebilir. Tekrara düşmemek için benzer açıklamaları yeniden yapmak yerine birkaç temel hususa dikkat çekilmesi yerinde olacaktır:

اگر چه باده فرح بخش و باد گل‌**بیزست** ببانگ چنگ مخور می که محتسب **تیزست**	Egerçi mey virici şād ü gül alıcı **şabā** Ṣadā-yı sazla içme şarāb ki yavuz **aġa**
بعقل نوش که ایّام **فتنه انگیزست**	Uṣulca iç ki felek ḳoparıcıdur **ġavġā**
که همچو چشم صراخی زمانه **خون‌ریزست**	Dehān-ı bülbüle-āsā ki ḳan dökici **semā**

Birinci beytin ilk mısraında "bād" kelimesi kafiye için "ṣabā" ile karşılanmış ve "gül-bīz" kelimesinin karşılığı olan "gül alıcı" tamlamasıyla yer değiştirmiştir. Kafiyeden ayrı olarak üzerinde durulmaya değer bir nokta ise "feraḥ-baḫş" kelimesine karşılık olarak kullanılan "şād virici" ifadesinde göze çarpar. Mısrada, "virici" kelimesinin başa gelmesi sebebiyle öğeler arasında bir karışıklık ortaya çıkmış ve "mey virici" şeklinde anlaşılmasına yol açmıştır. Kafiye ve vezinden kaynaklanan sebeplerden ötürü meydana gelen öğelerin cümle içersindeki bu tertibi, mısraın anlaşılmasında büyük bir güçlüğe yol açar. Vezin ve kafiye göz ardı edilerek aynı kelimeler yeniden sıralandığında cümlenin kusursuz ve gayet anlaşılır olduğu açıktır: "Egerçi mey şād virici ü **ṣabā** gül alıcı[dır]". İkinci mısraın sonunda da "yavuz aġa" ifadesinde kafiye ve vezinden kaynaklanan bir belirsizlik söz konusudur. Metnin aslına bakıldığında (muḥtesib tīz est) bu ifadenin "aġa yavuzdur" veya "yavuzdur aġa" anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

İkinci beyitte "fitne-engīz" "ġavġā ḳoparıcı" ifadesiyle karşılanmış ve ḳafiye sebebiyle "ġavġā" kelimesi sona alınmıştır.

Üçüncü beyitte ise "zemāne" kelimesi kafiye için "semā" ile karşılanmış ve "ḫūn-rīz" tamlamasının karşılığı olan "ḳan dökici" ifadesiyle yer değiştirmiştir.

Yukarıda ele alınan örnekler dikkate alındığında kafiye ve veznin, yani şekil kaygısının söz dizimine ve dolayısıyla anlamın şekillenmesine belirgin bir etkisi olduğu görülür. Klasik şiir geleneğinde vazgeçilmez bir hedef olan şekil ve muhtevada mükemmel bir uyumun, manzum bir tercümede yakalanması telif esere göre çok daha zordur. Şairin muhayyilesi, metni oluştururken her ne kadar bir şekle bağlı olsa da mâna yönünden serbesttir. Fakat manzum bir tercüme yapan mütercim hem şekil hem de mâna bakımından bir başka metin ile mukayyettir.

Kafiyenin Aksadığı Durumlar

Tercüme edilen 573 gazelden yaklaşık altmışında bir veya birden çok mısraın kafiyesiz olduğu tespit edilmiştir. Bu kısımda kafiye aksaklığı tespit edilen 4, 36 ve 242 numaralı gazellerin ilgili beyitleri veya mısraları incelenerek sebepleri üzerinde durulacaktır.

4 numaralı gazelin tercümesinde bütün kafiyeli kelimeler, 7. beyit hariç, kaynak metinle aynıdır. 7. beyitte ise kaynak metinde kafiyeyi oluşturan "ġulām rā" ifadesine karşılık, aynı veya eş değer bir kafiye oluşturulamamıştır. Bu durum, metnin aslındaki "rā" edatının datif, akuzatif ve harf-i izafet gibi farklı işlevlere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Yedinci beyitteki "gûlâm râ" (gulâmı) ifadesinde "râ" akuzatif vazifesi görmektedir. Diğer mısralar doğrultusunda "gulâmda" gibi bir ifadenin veya bunun bir alternatifi olabilecek bir ifadenin, mısraın anlam bütünlüğü içerisinde kullanılması mümkün olmamıştır.

صوفی بیا که آینه صافیست جام را تا بنگری صفای می لعل فام را	Ṣūfī be gel ki āyīne-i ṣāfī **cāmda** Tā göresin ṣafāyı mey-i **la'l-fāmda**
... ای خواجه بازبین بترحّم غلام را	... Raḥm eyle ḳıl naẓar ḳuluña ey **efendimiz**

36 numaralı gazelde kafiye ve redifi oluşturan kelimeler büyük oranda muhafaza edilmiş olsa da bazı mısralarda değişiklikler yapılmış, bu değişiklikler neticesinde 11. beyitte kafiye bozulmuştur.

Söz konusu gazelin ilk beyitinde kafiyeyi oluşturan kelimelerin tercümede de aynen muhafaza edildiği görülür:

Bāġ-ı Firdevs-i ʿalā **ḫalvet**-i dervīşāndır Salṭanat māyesi hem **ḫizmet**-i dervīşāndır	روضهٔ خلد برین **خلوت** درویشانست مایهٔ محتشمی **خدمت** درویشانست

3, 4, 6 ve 11. beyitler dışında asıl metindeki kafiyeyi sağlayan kelimeler tercümede değiştirilmemiştir. 3. beyitte zorunlu olmayan bir değişiklik yapılarak "ḫaşmet" kelimesi yerine "şevket" kavramının tercih edildiği göze çarpar:

Bir ululuḳdur o kim **şevket**-i dervīşāndır	کبریاست او که در **حشمت** درویشانست

4. beyitte "*nüzhet-i dervīşān*" yerine kafiyeyi bozma pahasına önce "manẓar-ı dervīşān" ifadesi kullanılmış, daha sonra S ve N nüshalarında mısra altına "ṣûret" kelimesi bir düzeltme olarak yazılmıştır:

Ḳalb-i şenden görilen **ṣūret**-i dervīşāndır	منظری از چمن **نزهت** درویشانست

6. beyitte asıl metindeki "furṣat" kelimesinin yerine tercümede "ruḫṣat" kelimesi tercih edilmiştir. Kaynak metne söz dizimi düzeyinde bir sadakatin gözlemlendiği bu çeviri anlayışında, mütercimin farklı bir kelime kullanma konusundaki yaklaşımı dikkat çekicidir. Oysa kaynak metindeki "fursat" kelimesinin kullanılması vezin ve kafiye açısından bir sorun teşkil etmez. Ayrıca bu kelime Türkçede bilinmeyen bir kelime de değildir. Yazarın bu tür kafiye ve vezne bağlı olmayan tercih ve tasarruflarını belki tercümede özgürleşme, metne kendi rengini verme, kendinden bir şeyler katma gibi yorumlamak da mümkündür.

Evvelinden ṣoña dek **ruḫṣat**-ı dervīşāndır	از ازل تا بأبد **فرصت** درویشانست

11. beyitte ise değişik kelime kullanma tercihi veya ısrarı, kafiyenin bozulması pahasına tekrarlanmıştır:

Maṭlaʿ ı āyine-i **çehre**-i dervīşāndır	مظهرش آیینهٔ **طلعت** درویشانست

242 numaralı gazelde kafiyede ortaya çıkan aksaklıklar, zorunlu bir durumun kaçınılmaz sonucu değildir. Aşağıda işaret edilecek mısralar dışında diğer bütün mısralarda kaynak metindeki kafiye kelimesi muhafaza edilmiş, Farsça mastar görevi gören kelime sonundaki "î" (ی) ekinin yerine Türkçede aynı işlevdeki -lık eki getirilmiştir:

Ol kim ki iḥsāndan yaña baña **vefādārlıḳ** ide
Bir ben gibi bed fiʿliye bir dem **eyü kārlıḳ** ide

Kaynak metinde "vefādārlıḳ" kelimesi için "vefādārī", "eyü kārlıḳ" için ise "nikū-kārī" tabirleri yer almaktadır. Benzer şekilde kaynak ve hedef metindeki diğer mısraların kafiyeli kelimeleri; dildārī – dildārlıḳ, bāzārī – bāzārlıḳ, ġam-ḫᵛārī – ġam-ḫᵛārlıḳ, mekkārī – mekkārlıḳ biçiminde eşleşmekte ve böylelikle kafiyenin tercümede başarılı bir şekilde sağlandığı görülmektedir.

4. beyitte ise kaynak metindeki yan kesici, hilekâr anlamındaki "ṭarrārī" kelimesine karşılık olarak, diğer mısralardaki usûl izlenmemiş, "ṭarrārlıḳ ide" yerine "ʿayyārlıḳ ide" biçimindeki kullanım tercih edilmiştir:

Didüm ki ben ben olalı ʿuḳd-i ṣaçuñ çözemedüm
Didi ben aña dimişem tā saña **ʿayyārlıḳ** ide

Mütercimin zorunlu olmayan bu tasarrufu kafiyeyi bozan bir sonuç doğurmamıştır. Ancak 7. beyitte kaynak metindeki "ʿayyārī" (hırsız, hileci, dessas; zeki, kurnaz) kelimesine karşılık olarak belki de tekrardan kaçınmak maksadıyla "uġruluḳ" kavramı kullanılmış ve bu ise gazeldeki –âr kafiyesine uymamıştır:

Ol egri büklüm zülfden ḳolay eger görsem cefā
Ḥabs ile zencīrden ne ġam ol ṣaḫṣa k'**uġruluḳ** ide

Yine aynı gazelin 5. beytinde "hūşyārī" kavramına karşılık "hūşyārlıḳ" denilmek yerine Türkçede daha tanıdık olduğu düşünülebilecek bir kavram olan "ayıḳlıḳ" tabiri tercih edilmiştir. Ancak bu şekliyle beyitte kafiye kaybolmuş, -lık redifinin ise varlığı korunmuştur:

Ḫırḳa geyen ṭabʿ-ı ġażūb ʿışḳdan ḳoḳı işitmemiş
Mestlikden aña nükte di tā terk-i **ayıḳlıḳ** ide

Bu örneklerin dışında 351. ve 504. gazellerde de zorunlu olmadığı hâlde mütercimin tasarrufu sebebiyle kafiyenin bozulduğu tespit edilmiştir.

Redif Kafiyeli Gazeller

Tercümedeki gazellerin mühim bir kısmı sadece redif kullanılarak çevrilmiştir. Mütercim bilinen şekliyle kafiyeli bir söyleyişi sağlayamadığı durumlarda mutlaka redif kullanmış, böylelikle kaynak metnin kafiye düzenine belli ölçüde benzer bir şiir yapısı kurmayı amaçlamıştır. Çalışmamızda; yapısı itibariyle redif olan fakat bir yönüyle kafiye işlevi gören bu tür ses benzerlikleri *redif kafiye* olarak değerlendirilmiştir. Kafiyesi tamamen veya kısmen rediften oluşan 185 gazel tespit edilmiştir. Telif bir divanın ancak birkaç mısraında bir istisna olarak karşılaşılabilecek bu durum (redifin kafiye gibi kullanılması), Ferîdî tercümesinde ciddi bir yekûn tutmaktadır.

23 numaralı gazelde, asıl metindeki "-est" ekinin (metinde ust) Türkçedeki mukabili olan "-dır" eki redif olarak kullanılmıştır. Farsça metnin iki mısraında kelimelere birleştiğinde "-ûst" şeklinde okunan "-est" eki yerine bu ekle kafiyeli olan "*dūst*" kelimesi yer almaktadır:

سر ارادت ما و آستان حضرت **دوست** که هر چه بر سر ما میرود ارادت **اوست**	Murādımuz başı yār ḥażreti eşigiyle**dür** Ki her ne başımuz üzre eserse istek o**dur**
نهادم آینه‌ها در مقابل رخ **دوست**	Ḳodum güzel yüzine ḳarşu āyine çoḳ**dur**
که چون شکنج ورقهای غنچه تو بر **توست**	Ki ġonce yapraġı-veş büklüm üst üstüne**dür**

Redif kafiyeli gazel tercümelerinden biri de "kucâ" (nere) redifli 12 numaralı gazeldir. Mütercim sekiz beyitten sadece iki mısrada kaynak metindeki kafiyeyi oluşturan kelimeleri tercümede uygun bir şekilde kullanabilmiş, diğer mısralarda bunu vezin sebebiyle yerine getirememiştir. Aşağıda, söz konusu gazelin ilk dört beytinin sadece kafiyeli (olması gereken) mısraları ele alınacaktır:

صلاح کار کجاست و من خراب کجا ببین تفاوت ره کز کجاست تا بکجا	Ḫayır ʿamel nerededür ü ben **ḫarāb** nere Yolın tefāvütini gör ki ḳandeden tā nere
سماع وعظ کجا نغمهٔ رباب کجا	İşitme ḳande naṣīḥat ṣadā-yı sāz nere
کجاست دیر مغان و شراب ناب کجا	Ne semtde meykede daḫı ṣarāb-ı ṣāfī nere
خود آن کرشمه کجا رفت و آن عتاب کجا	O nāz-ı ḫoş nere gitti vü ol **ʿitāb** nere

Gazelin ilk mısraında ve dördüncü beyitte, metnin aslındaki kafiyeyi oluşturan kelimeler, "ḫarâb" ve "ʿitâb", tercümede de aynı şeklide görülmektedir. Yine metnin aslındaki "kocâ" redifine "nere" şeklinde tercümenin ilgili mısralarında aynen yer verilmiştir. Ancak birinci beytin ikinci mısraında, ikinci ve üçüncü beyitlerde ve burada gösterilmeyen son dört beyitte kafiye yoktur.

Redifin kafiye yerine ikame edildiği 22 numaralı gazel [12a], 11 beyitten oluşmaktadır. Metnin aslındaki "-ı üst" (onun ...ıdır) redifine karşılık ilk iki mısra "anuñ" redifiyle başlamış, daha sonraki beş beyitte ise "anuñ" yerine "n" kaynaştırma harfi ve "-uñ" ilgi hâli ekinin oluşturduğu "-nuñ, -nüñ" redifiyle devam edilmiştir. İkinci ve dördüncü beyitlerin ikinci mısraları, biri aynı diğeri farklı kelimeyle olmak üzere gazelin aslındaki kafiyeyle mutabıktır. Ancak diğer dokuz beytin hiçbirinde bilinen anlamıyla kafiye yoktur:

دل سراپردهٔ محبّت اوست دیده آیینه دار طلعت اوست	ʿIşḳınuñ iç ḥicābıdur dil anuñ Pertevi āyine-dārıdur göz anuñ
گردنم زیر بار **منّت** اوست	Boynum altında bār-ı **minnet**inüñ
فکر هر کس بقدر همّت اوست	Ḳaṣdı miḳdārı fikri her kişinüñ
پرده دار حریم **حرمت** اوست	Perde ṭutar ḥarīm-i **ʿizzet**inuñ
هر کسی بر حسب فهم گمانی دارد	Cümle ʿālem şāhidi ki pāklıġınuñ

Burada ele alınmayan altıncı beyitte "-nün" ekiyle (... her kişinüñ) redif devam etmiş, son beş beyitte ise "anuñ" redifine tekrar dönülmüştür.

Mütercimin, kafiyeyi kullanamadığı gazellerin tümünde redif kullanması, şekil açısından redifin kafiyeyi telâfi edici bir unsur gibi kullanıldığı biçiminde yorumlanabilir.

Redif

Şiirde ahenge katkı sağlayan unsurlardan biri de rediftir. Redif manzum eserlerde kafiyeyi oluşturan kelimeden hemen sonra gelir. Görevleri veya anlamları aynı olan ek veya kelimelerin, kafiye düzenine göre belirli aralıklarla mısra sonunda tekrar etmesinden oluşur. "Redif, simetrik tekerrürü ile şiiri belirli bir kavram veya bir konu etrafında toplayan, bir atmosfer yaratan mihver olmuştur. Ustaca kullanıldığında şiiri bir atmosfer içine alır, onu bir dizi çağrışıma açar" (Akün, 1994: 402).

Tanpınar'a göre klasik Türk şiiri, her şeyden önce belirli bir şeklin şiiridir. Şiirde asıl temayı, kafiyeyle birlikte redif oluşturur. Hatta bu iki unsur, şairin ilhamını tek başına idare edecek kadar etkin bir role sahiptir. Özellikle redif düşünce ve hayali kendi etrafında toplayarak bir eksen meydana getirir ve onun sağladığı imkânlar vasıtasıyla oluşan atmosterde şiir şekillenir. Böylece şairlerin keşfettiği yeni redif ve kafiyelere bakarak şiire getirdikleri yeni ses, ahenk ve duygu unsurlarını görebilmek imkânı vardır (Tanpınar, 1997: 20).

Redif daha ziyade Türk ve Fars şiirinde mühim bir yer tutar (Albayrak, 2007: 524; Beyatlı, 2012: 133; Mutluay, 1979: 91; Dilçin, 1997: 70; Gariboğlu, 1983: 27). Y. Kemal'e göre Arap şiirinde redif uslu, Türk ve Fars şiirinde ise azgın, taşkın ve coşkundur. Hatta Türk ve Acem şairleri için redif, kafiyeden daha elzemdir. Özellikle Türklerde manzumeler adeta rediften doğmaktadır ve Türk şairi için redif şiirin özü mesabesindedir. O hâlde redifi bulduğunda şiirin asıl özünü bulmuş sayılır (Beyatlı, 2012: 134). Çünkü şiir büyük ölçüde bu mihver ekseninde şekillenecektir. Y. Kemal Türkçenin, yapısı itibariyle, redife Farsçadan daha elverişli olduğunu söyler. Türkçede fiil cümlenin sonunda Farsçada ise başında gelir. Bu yüzden Farsçada redif bir fazlalık olarak vardır. Ona göre Fars şiiri Alman, İngiliz ve Fransız şiiri gibi tabiatı gereği redifsiz olmalıydı. Türkçede ise fiil cümlenin sonunda geldiği için redif bir zarurettir. Çünkü fiillerden kafiye olmaz, diğer kelimelerden olur. Ancak bu durum, kafi-

yenin gereksiz olduğu anlamına gelmez. Redif her ne kadar bir zaruret olsa da yeteneksiz şairlerin elinde bayağı bir vasıtaya dönüşebilir (Beyatlı, 2012: 134).

Redifin önemini gösteren bir diğer işaret ise, bazı gazellerin ve özellikle kasîdelerin redifleriyle adlandırılmasıdır. Ahmet Paşa'nın Güneş Kasîdesi, Fuzuli'nin Su Kasîdesi, Necâtî'nin "döne döne" redifli gazeli, Nedîm'in "kâfir" redifli gazeli örnek olarak verilebilir. Ancak modern Türk şiirinde vezin ve kafiyenin yanı sıra redif de eski önemini kaybetmiştir.

Redif – Anlam İlişkisi

Kaynak metindeki anlam örüntüsü ile şekil özelliklerini bir bütün hâlinde kayıpsız olarak hedef dile aktarma çabası kimi zaman sonuçsuz kalmaktan kurtulamaz. Yine de kafiyeye nispetle kaynak metindeki redifin bir şekilde tercümeye aktarılabilmesinde daha başarılı olduğu söylenebilir. Birkaç istisna dışında metnin aslındaki rediflerin tamamına yakını, anlamdaş ya da eş değer bir redifle veya aynı kelime muhafaza edilerek tercümede verilmiştir.

Ancak iki dilin birbiriyle örtüşmeyen farklı semantik yapısından ve kelimelerin kapsadığı anlam alanlarının farklılığı gibi sebeplerle, kafiye bahsindekine benzer sorunlar redifte de ortaya çıkar. Bu bağlamda "nīst" redifli 28 numaralı gazel açıklayıcı bir örnek olacaktır. "Nīst" kelimesi, Farsçada "değil" ve "yok" anlamlarına gelmektedir. Söz konusu gazelde her iki anlamı da kullanılan kelimenin tercümede "değil" anlamında karar kılınmış, sonraki mısralarda da redifi bozmamak için aynı şekilde devam edilmiştir. Kaynak dildeki gösteren gösterilen ilişkisini bütün kapsamı ve boyutlarıyla Türkçede aynı şekilde kurmak mümkün olmadığı için birtakım anlam problemleri ortaya çıkmıştır:

> Ḥālimizden ṣūfī-i ẓāhir-perest āgāh degül
> Ḥaḳḳımuzda her ne dirse hīç **gelür güç yer degül** [14b]

İlk mısrada "nīst" kelimesi "değil" mânasında kullanıldığı için anlam yönünden bir sorun yoktur. Ancak ikinci mısrada "hīç cāy-ı ikrāh nīst" (hiç ikraha yer yoktur) ifadesinin sözcüğü sözcüğüne çeviri çabası ve söz

dizimindeki alışılmadık sıralama, Türkçede anlaşılması zor bir cümle ortaya çıkarmıştır. Mısraın aslı şöyledir:

زاهد ظاهرپرست از حال ما آگاه نیست
هر چه گوید در حق ما جای هیچ اکراه نیست

Yukarıdaki mısraın tercümesi, vezin ve kafiye göz ardı edilerek ve hedef dilin (Türkçenin) yapısı esas alınarak A. Gölpınarlı tarafından şöyle yapılmıştır:

"Onun için hakkımızda ne derse desin, hoş görürüz" (Gölpınarlı, 2011: 99).

Gölpınarlı'nın çevirisinin serbest bir çeviri olduğu söylenebilir. Aynı mısraın H. Kırlangıç tarafından yapılan çevirisi kaynak dildeki ifadeye daha yakın olması sebebiyle Ferîdî tercümesinde anlatılmak istenen ifadenin açıklığa kavuşmasında daha çok yardımcı olabilir:

"Hiç ikrâha yer yoktur, hakkımızda ne söylese" (Kırlangıç, 2013: 76).

Söz diziminden ve kelimesi kelimesine çeviriden kaynaklanan karışıklıktan arındırmak ve redifi koruma çabasından kaynaklanan problemi daha belirgin kılmak için H. Kırlangıç'ın tercümesi esas alınarak mısra yeniden kurulursa şöyle bir ifade ortaya çıkar:

Ḥaḳḳımuzda her ne dirse hîç ikrâha yer **degül**

Asıl metinde "nīst" kelimesinin "yoktur" anlamında kullanıldığı çok açıktır. Fakat manzum tercümenin sınırladığı alanda iki dil arasındaki yapısal farklılıklar sebebiyle anlamda aksamaların olmaması neredeyse imkânsızdır. Bu sorun daha sonraki mısralarda da devam eder:

Bu ḳadar gizlü zaḫm var hem mecāl-i āh **degül** = (... mecāl-i āh yoḳ)
Yoḫsa şeyḫ ü zāhidiñ iḥsānı geh var gāh **degül** = (... geh var gâh yok)

Mütercim şekil ile anlam arasındaki bu yol ayrımında tercihini şekilden yana yapmıştır. Anlam bakımından *za'f-ı te'lîfe* (söz dizimi kuralsızlığına) düşmek pahasına şekilde bu denli ısrar etmek yadırganabilir. Ancak divan şiirinde redifin çok mühim bir yer tuttuğunu unutmamak gerekir. Redif o kadar baskın bir unsurdur ki klasik şiir geleneğinde bazı ga-

zeller redifleriyle anılır olmuştur. Mütercimin, asıl metnin biçimsel yapısını koruma konusundaki bu tavizsiz tutumu, redife verdiği önemin ifrat derecesindeki bir örneğini oluşturmaktadır.

Aynı redifin kullanılması

Mütercim az sayıdaki istisna dışında kaynak metindeki redifleri, kimi zaman bazı aksaklıklar olmasına rağmen tercümede korumuştur. İki dilin yapısal farklılığı ve vezinden kaynaklanan kimi güçlükleri aşabilmek için kaynak dilden söz dizimi düzeyinde aktarma yaptığı görülür. Bir başka örnekte ise (474 numaralı gazel) vezni değiştirerek bu sorun aşılmıştır.[13]

Sekiz beyitten oluşan 473 numaralı gazelde [H 237a] Farsça metindeki "ez ū" redifi olduğu gibi Türkçeye aktarılmıştır. Bu gazelin tamamında kafiyeyi oluşturan kelimeler de tercümede aynen korunmuştur:

خطّ عذار یار که بگرفت ماه ازو خوش حلقه‌ایست لیک بدر نیست راه ازو	Yārin ṣaḳal maḥalli ki ṭutuldı māh ez-ū Ḫoş ḥalḳa līk çıḳmaġa yoḳ ṭaşra rāh ez-ū
آنجا بمال چهره و حاجت بخواه ازو	Sen sür yüz aña ḥācetüñi daḫı ḫᵛāh ez-ū
کآیینه‌ایست جام جهان بین که آه ازو	Cām-ı cihān-nümā bir āyīnedir āh vāh ez-ū

Yukarıda ilk üç beytinin kafiyeli mısraları aktarılan gazelin vezni "*mefʿūlü fāʿılātü mefāʿīlü fāʿilāt*" kalıbındadır. İlk mısrada *fāʿilāt* tefʿilesine denk gelen "māh ez-ū" (-.-) ifadesini tercümede "māh ondan" (---) şeklinde ifade edilmesi vezne uymaz. Sonraki mısralar için de aynı uyumsuzluk söz konusu olduğundan mütercim Türkçe söz dizimi içerisine Farsça bir öbeği olduğu gibi aktarmak yoluna gitmiştir. İkinci beyitte ise Farsça fiil de ifadenin içine girerek "ḥācetüñi daḫı ḫᵛāh ez-ū" (hacetini dahi ondan iste) şeklinde yarı Farsça yarı Türkçe bir cümle ortaya çıkmıştır.

"Ālūde" redifli 485 numaralı gazel Türkçe tercümesinde de aynı redifle çevrilmiş ve kafiyeyi oluşturan kelimeler çeviride muhafaza edilmiştir. Gazel, "*fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün*" kalıbıyla yazılmıştır.

---

[13] Bu gazelle ilgili açıklamalar vezin bahsinde yapılmıştır.

İmale yapmak koşuluyla "ālūde" yerine "bulaşmış" demesi vezin açısından mümkünken mütercim böyle bir tercihte bulunmamıştır:

دوش رفتم بدر میکده خواب **آلوده** خرقه تردامن و سجّاده شراب **آلوده**	Dün gice gitdüm o meykedeye ḫ^{v}āb-**ālūde** Ḫırḳa mindār daḫı seccāde şarāb-**ālūde**

357 numaralı gazelde [H 179a] "ḫacīl" redifi tercümede ortaktır. Ancak tercümede farklı ve nispeten zayıf bir kafiye yapısı vardır:

بعهد گل شدم از توبهٔ شراب **خجل** که کس مباد ز کردار ناصواب **خجل**	Şarāba tevbeden oldum zamān-ı gülde **ḫacīl** Ki kimse olmaya şāyestesiz ʿamelde **ḫacīl**
نیم ز شاهد و ساقی بهیچ **باب خجل**	Degülceyüm yār u ḫūbdan ki bir vecihle **ḫacīl**

Tercümedeki redifin kaynak dildekiyle aynı kelimeden oluştuğu gazeller arasında 295 (āḫer), 305 (henüz), 315 (bes), 351 (firāḳ), 352 (firāḳ), 447 (ḥüsn) numaralı gazeller vardır.

Anlamdaş veya Eş değer Bir Redifin Kullanılması

Asıl metindeki redif durumundaki birçok kelime veya ek, tercümede anlamdaş veya eş değer bir kavramla aktarılmıştır.

30. gazelde [16a] vezin gibi bir zorlayıcı sebep olmaksızın "dūst" redifi aynı hece değerindeki "yār" kelimesiyle tercüme edilmiştir. Tercümede bir mısra dışında kafiye de korunmuştur. Gazelin ikinci beytinde redif yoktur. Söz konusu beyitte redif yerine, "yār" redifiyle kafiye oluşturan "ṭūṭi-vār" ifadesi kullanılmıştır:

1a) مرحبا ای پیک مشتاقان بده **پیغام دوست** 1b) تا کنم جان از سر رغبت فدای **نام دوست**	Merḥabā ey ʿāşıḳānuñ peyki vir **peyġām-ı yār** Tā sevincimden idem ben cān **fedā-yı nām-ı yār**
2b) طوطیٔ طبعم ز عشق سکر و **بادام دوست**	Murġ-ı ṭabʿım ʿışḳ-ı ḳand ü çeşm-i yārdan **ṭūṭī-vār**
3b) بر امید دانه‌ای افتاده‌ام در **دام دوست**	Dānesi ümniyyesiyle düşmüşüm **der dām-ı yār**

Mütercimin, Türkçe sentaksta karar kılması sebebiyle ikinci beyitte redif yapılamamıştır. Farsçada "ez/ze" edatı kelimenin veya terkibin başına gelirken Türkçede bu işlevi gören "-den" hâl eki kelimenin veya tamlamanın sonuna gelmektedir. Kaynak metindeki "dūst" redifinin tamlayan durumunda olduğu "ʿze ışḳ-ı sükker ü bādām-ı dūst" tamlaması

"'ışḳ-ı ḳand ü çeşm-i yārdan" biçiminde çevrilmesi sonucunda redif ortadan kalkmıştır. Burada dikkat çeken bir başka husus ise "bādām" istiaresinin doğrudan "çeşm" olarak çevrilmiş olmasıdır.

Üçüncü beyitte ise mütercim, ikinci beyitte izlediğinden farklı bir yol seçer ve Farsça "der" edatını redif ve kafiyeyi oluşturan terkibin başına getirerek "der dām-ı yār" ifadesini kullanır. Sonraki beyitlerde ise benzer şekilde "ez cām-ı yār" ve "ez iḳdām-ı yār" ifadeleri görülür. Böylece Farsça söz diziminden yararlanılarak tercümede gazelin şeklî yapısı korunmaya çalışılmıştır.

"Mārā bes" (bize yeter) redifli 315 numaralı gazel "bize bes" redifiyle kafiyesiz bir şekilde tercüme edilmiştir:

گلعذاری ز گلستان جهان **ما را بس** زین چمن سایهٔ آن سرو روان **ما را بس**	Bir yañaġı gül gülzār-ı cihāndan **bize bes** Bu çemenden o boyı serv-i revān ẓıll **bize bes**
از گرانان جهان رطل گران **ما را بس**	Kā'inātuñ ṣüḳalāsından aġır cām **bize bes**

"Yeter" yerine "bes" kelimesinin kullanılması vezinle ilişkilendirilebilir. İlk iki beytinin kafiyeli mısraları verilen 315 numaralı gazelin büyük kısmında "bu, şundan bize bes" biçiminde bir kıyaslama vardır. Özellikle bu tür ifade biçimlerinde Farsça ile Türkçe arasındaki söz dizimi farklılığından kaynaklanan sebeplerden dolayı tercümede kafiyeyi korumanın daha güç olduğu söylenebilir. Bir önceki incelenen gazelde bu konuyla ilgili örnekler üzerinde durulmuştur.

"mīremet" (ölürüm sana, senin için ölürüm) redifli 95 numaralı gazel [47b] tercümede "cānum fedā" redifiyle, kafiyesiz olarak çevrilmiştir:

میر من خوش میروی کاندر سر و پا **میرمت** تُرك من خوش میخرامی پیش بالا **میرمت**	Ḫoş yürürsüñ ey begim baştan başa cānum **fedā** Sevdigim ḫoş ṣalınursuñ ḳadḍiñe cānum **fedā**
خوش تقاضا میکنی پیش تقاضا **میرمت**	Ḫoş ideñ ḳaḳış taḳāżañ öñine cānum **fedā**

"reft reft" (gitti gitti) redifli 98 numaralı gazel, aynen aktarma (reft reft) veya sözcüğü sözcüğüne (gitti gitti) tercüme yapılmayarak, Türkçe söyleyişe daha uygun bir ifadeyle "gitti gider" şeklinde çevrilmiştir. İki

mısra dışında gazelin tamamında kaynak metindeki kafiyeyi oluşturan kelimeler eksiz şekliyle tercümede yer almıştır:

گر ز دست زلف مشکینت خطایی **رفت رفت** ور ز هندوی شما بر ما جفایی **رفت رفت**	ʿAnberīn zülfüñ elinden ger ḫaṭā **gitdi gider** Ger siziñ ṣaçdan bize hem bir cefā **gitdi gider**
جور شاه کامران گر بر گدایی **رفت رفت**	Ulu şāh cevri faḳīre ger ola **gitdi gider**
ور میان جان و جانان ماجرایی **رفت رفت**	Cān u cānān ortasında mācerā **gitdi gider**

İkinci beyitte "gedā" kelimesinin başına gelen "ber" edatı Türkçeye çeviride kafiye açısından sorun oluşturmaktadır. Mütercim bu durumda ya Farsça "ber" edatını kullanarak kafiyeyi oluşturan kelimeyi (gedâ) muhafaza etmek veya Türkçe söz diziminden taviz vermeyerek kafiyeyi feda etmek durumundadır. Fakat üçüncü bir yol seçilmiş ve kelime sıralaması (tertîb-i kelimât) değiştirilerek bir başka kelimeyle (ola) kafiye ve Türkçe söz dizimi korunmuştur.

"mīferistemet" (gönderiyorum seni) redifli 82 numaralı gazelin, anlamdaş bir redifle (gönderiserem) ve aynı kafiyeyle tercüme edildiği görülmektedir. Ancak kaynak metinde redif durumundaki fiilin sonunda bulunan muttasıl zamir (-*et* / seni), tercümede mısraın değişik yerlerinde kullanılmak zorunda kalınmıştır.

ای هدهد صبا بسبا **میفرستمت** بنگر که از کجا بکجا **میفرستمت**	Ey yel ḳuşı seni be-Sebā **gönderiserem** Ḳanden ki gör seni ne yaña **gönderiserem**
زینجا بآشیان وفا **میفرستمت**	Bundan seni be-ḫāne-i vefā **gönderiserem**

On beyitten oluşan bu gazelin beş mısraında kafiye kaynak metindekinden farklı kelimelerle sağlanmıştır. Redif, bütün şiirde sorunsuz bir şekilde yer almıştır.

Farklı Bir Redifle Tercüme Edilmesi

Ferîdî tercümesinde redifli gazellerin bir kısmı asıl metindekiyle aynı, tamamına yakını anlamdaş veya eş değer bir redifle tercüme edilmiştir. Az sayıda gazel ise tamamen veya kısmen farklı bir redifle tercüme edilmiştir. Tamamen farklı redifle kastedilen; asıl metindekiyle aynı, anlamdaş veya eş değer olmayan bir redifle yapılmış tercümedir. Kısmen

farklı redif ise şudur: Bazı gazeller, kaynak metindeki redifle aynı, anlamdaş veya eş değer bir redifle çevrilmiş, ancak bazı mısraları ise farklı bir redifle çevrilmiştir. Yani tercümede iki redif kullanılmıştır.

"Ġarīb" redifli 16 numaralı gazelin [9a] tercümesinde "ġarīb" ve "ʿacīb" redifleri kullanılmıştır. İlk mısrada ise söz dizimsel bir zorunluluktan dolayı mısra sonunda "ḥabīb" kelimesi tercih edilmiştir:

گفتم ای **سلطان خوبان** رحم کن بر این **غریب**	Merḥamet ḳıl bu **ġarīb**e didüm ey şāh-ı **ḥabīb**
گفت در دنبال دل ره گم کند مسکین **غریب**	Didi dil ardınca yol żāyiʿ idüp miskīn **ġarīb**

Kaynak metinde "īn ġarīb" ifadesinin başında bulunan "ber" edatı dolayısıyla bu söz öbeğinin Türkçeye tercümesinde redif bozulmaktadır. Ortaya çıkan bu güçlüğü aşmak için mısraın sonuna "şāh-ı ḥabīb" tamlaması, "sulṭān-ı ḫūbān" terkibine karşılık olarak yerleştirilmiştir. Mütercim, ilk mısrada redifin kullanılamaması sebebiyle bozulacak ahengi kafiyeyle telâfi etme yoluna gitmiştir. "Sulṭān-ı ḫūbāñ" (güzellerin sultanı) kavramı, "şāh-ı ḥabīb" (sevgilinin şahı) şeklinde tercüme edilmiştir. Hûbân (güzeller) çoğul, habîb (sevgili) ise tekildir. Bu yönüyle, şeklin korunması için anlamdan bir ölçüde fedakârlık yapıldığı söylenebilir.

Söz konusu gazelin ikinci, üçüncü, yedinci ve sekizinci beyitleri kaynak metindeki gibi "ġarīb" redifiyle sonlanmaktadır. Dört, beş ve altıncı beyitler ise "ʿacīb" kelimesiyle biter:

خوش فتاد آن خال مشکین بر رخ رنگین **غریب**	Ḫoş ruḫ-ı rengīniñe düşmüş o miskīn beñ **ʿacīb**
همچو برگ ارغوان بر صفحهٔ نسرین **غریب**	Erġuvān yapraġı-veş aḳ kāġıd üstünde **ʿacīb**
گر چه نبود در نگارستان خط مشکین **غریب**	Naḳş-ı müşkīn gerçi kim olmaz nigāristanda **ʿacīb**

"Ġarīb" kelimesi, vezin veya sentaksla ilgili bir zorunluluk olmadığı hâlde, redifi değiştirmek pahasına "ʿacīb" olarak çevrilmiştir. Bu üç beyitte (4., 5. ve 6.) dikkat çeken nokta, "ġarīb"in diğer beyitlerden farklı olarak "tuhaf, şaşılacak, bambaşka" gibi anlamlarda kullanılmış olmasıdır. İlk beytin her iki mısraı, 2, 3, 7 ve 8. beyitlerde ise "kimsesiz, zavallı" anlamlarında kullanılmıştır. 2, 3, 7 ve 8. beyitlerin ikinci mısraları şöyledir:

2b) Nice çeksün evde besli ḳasvet-i bunca **ġarīb**
3b) Ḫār u ḫāşākdan döşek yaṣdıḳ eger itse **ġarīb**
7b)İt ḥaẕer vaḳt-ı seḥerde ger iñīler bu **ġarīb**
8b) Ger otursa ḫasta vü ġamgīn baʿīd olmaz **ġarīb**

Dokuz beyitten oluşan "ferruḫ" redifli 114 numaralı gazelin beş mısraı "ola" beş mısraı ise "Ferruḫ Aġa" redifiyle tercüme edilmiştir. Bir, iki, üç ve sekizinci beyit "ola" redifiyle çevrilmiştir:

دل من در هوای روی **فرّخ** بود آشفته همچون موی **فرّخ**	Dilim **Ferruḫ** yüzi ʿışḳında **ola** **Anuñ** zülfi gibi āşüfte **ola**

İlk mısrada "ferruḫ" kelimesi kullanılmışsa da redif durumunda değildir, kaynak metinde bulunmayan "ola" kelimesi mısra sonunda redif olarak kullanılmıştır. İkinci mısrada ise "ferruḫ" yerine "anuñ" zamiri vardır.

Dört, beş, altı, yedi ve dokuzuncu beyitleri ise "Ferruḫ Aġa" redifiyle tercüme edilmiştir:

شود چون بید لرزان سرو بستان اگر بیند قد دلجوی **فرّخ**	Sögütçe ola ditrer serv-i bostān Göre ger boy-ı dil-cū **Ferruḫ Aġa**

"Nemāndeest" (kalmamıştır, kalmadı) redifli 71 numaralı gazel [36a] farklı bir redifle (–lık) tercüme edilmiştir. On beyitlik gazelin iki mısraı dışında hepsi "-lık" ekiyle bitmektedir. Söz konusu iki mısra ise "-lık" ekiyle kafiye oluşturacak kelimelerle (-ık) sonlanmıştır.

بی مهر رخت روز مرا نور **نماندست** وز عمر مرا جز شب دیجور **نماندست**	Ḫurşīd-i ruḫuñsız günüme ḳalmadı şavḳ**lıḳ** Ḳara giceden ġayrı bañа ḳalmadı şağ**lıḳ**
کز جان رمقی در تن رنجور **نماندست**	Kim ḳalmadı cāndan bu ża ʿīf tende azac**ıḳ**
دور از درت آن خسته مهجور **نماندست**	Ḳapuñdan ıraḳ ḳalmadı ol ḫaste vü yan**ıḳ**

Redifsiz Gazelin Redifli Tercümesi

497. numaralı [H 248a] gazelin aslı redifsizken, tercümede yedi mısraın sonunda "Ahmed" kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Dört mısra ise Aḥmed ile kafiyeli kelimelerle sonlanmaktadır. Aşağıda bu gazelin

ilk beyti ve son üç beytin kafiyeli mısraları ve karşılaştırma yapabilmek maksadıyla bu mısraların asılları verilmiştir:

احمد الله علی معدلة **السلطان** احمد شیخ اویس حسن **ایلخانی**	ʿAdl-i şāh üzre şenā iderim Allāha **k'eḥad** Şāh-ı İlḫāni Ḥasan bin Üveyis Şeyḫ **Aḥmed**
حبّذا دجلۀ بغداد و می **ریحانی**	Baġdād ırmaġı ne ḫoş bāde-i reyḥān **Aḥmed**
کی خلاصش بود از محنت **سرگردانی**	Key ḫalāṣı ola ḥayret miḥeninden **Aḥmed**
تا کند حافظ از او دیدۀ دل **نورانی**	Tā Ḫʷāce dil gözin aydın ide andan **Aḥmed**

Yukarıda ele alınan örneklere bakıldığında, asıl metnin sadece ilk mısraında "Aḥmed" ismi geçmektedir. Bu mısraın tercümesinde ise "Aḥmed" ismi kullanılmamıştır. Sonraki mısraların aslında "Aḥmed" yok iken mütercim "Aḥmed" ismini yedi mısraın sonunda kullanarak bir ahenk sağlamaya çalışmıştır.

17 numaralı gazel kaynak metinde redifsiz iken bu gazelin tercümesinin beş mısraında "şarâb" kelimesi kısmen redif olarak kullanılmıştır. Dört mısra ise "şarāb" kelimesi ile kafiyeli kelimelerle sonlandırılmıştır:

میدمد صبح و کله بست **سحاب** الصّبوح الصّبوح یا **اصحاب**	1a) Ṭañ olup bağladı vü perde **seḥāb** 1b) Ey ʿazīzler seḥer şarābı **şarāb**
المدام المدام یا **احباب**	2b) Ey ḥabībler şarāb-ı ʿışḳ **şarāb**
پس بنوشید دائما می **ناب**	3b) İmdi içiñ hemīşe ṣāfī **şarāb**

Tercümede redif olarak kullanılan "şarāb" kelimesi ilk beytin birinci mısraında yoktur. Birinci beytin ikinci mısraı, ikinci ve üçüncü beyitler ile burada gösterilmeyen dördüncü ve beşinci beyitler rediflidir.

Altı, yedi ve sekizinci beyitler ise "şarāb" redifine kafiye olan kelimelerle (bāb, kebāb, nikāb) bitmektedir:

> Ey ḳapular açıcı sen aç **bāb** / افتتح یا مفتّح **الابواب** [9b]
> ...

Kaynak metindeki redifsiz gazellerin tercümede kısmen redifle tercüme edilmiş olduğu, söz konusu tercümelerde bazı beyitlerin ise redifli mısralarla kafiye oluşturan başka kelimelerle sonlanmış olduğu görülür.

Bu durum, kafiyenin sağlanamadığı gazellerde redif vasıtasıyla kaşynak metinle biçimsel bir benzerlik sağlama çabası olarak yorumlanabilir.

Redifin Aksadığı Örnekler

Mütercimin redif, kafiye vezni korumak için gösterdiği bütün çabaya rağmen, bazı gazellerin bir veya birden fazla mısrası, redifsiz tercüme edilmiştir. Yaklaşık olarak elli gazelde redif problemi vardır.

Dokuz beyitten oluşan "dūst" redifli 29 numaralı gazel "yārden" redifiyle tercüme edilmiş, ancak üç beyitte bu redif sağlanamamıştır:

آن پیک نامه بر که رسید از دیار **دوست** آورد حرز جان ز خط مشکبار **دوست**	1a) Ol irgüren şāṭır ki biti semt-i **yārdan** 1b) Cān ṣıġını getürdi saçı misklü **yārdan**
زین نقد کم عیار که کردم نثار **دوست**	3b) K'itdüm niṣār-ı yāre bu vār-ı kem-**ʿayārdan**
زان خاک نیکبخت که شد رهگذار **دوست**	7b) Ḫoş-baḫtlu yār geçidi olan ol **turābdan**
تا خواب خوش کرا بود اندر کنار **دوست**	8b) Tā ḫoşça uyḳu kime ola yār **civārdan**

Söz konusu bu gazelde birinci ve ikinci mısralarda ve sonraki birçok beyitte, redifin de içinde bulunduğu terkibin başında "ez" (-den) edatı olduğu için, mütercim "dūst" redifini "yārdan" şeklinde tecüme etmiştir. Ancak üç, yedi ve sekizinci beyitlerde ise aynı yapı söz konusu olmadığından mütercim bunu, ahengi kısmen koruyacak bir yapı oluşturarak tercüme etme yoluna gitmiştir. "Yâr+dan" redifi bir kelime ve ekten oluşmaktadır. Üç ve sekizinci beyitlerde "yār" kelimesiyle kafiyeli kelimeler (kem-ʿayār-, civār-) ve arkasından redifin ek kısmı (-den) kullanılmıştır. Yedinci beyitte ise "yâr" kelimesiyle kafiyeli olmayan bir kelime (turāb) ve arkasından "-den" eki getirilmiştir. Sekizinci beyitte "y**ā**r civ**ā**rdan" yerine "kūy-i yārdan" denilerek redifin korunması mümkündür. Ayrıca bu, Türkçe söz dizimi açısından daha doğru bir söyleyiş olur.

Sekiz beyitten oluşan "menest" redifli 40 numaralı gazel [21a] "-ımdır" redifiyle tercüme edilmiştir. Bir beyitte ise redif bulunmamaktadır:

لعل سیراب بخون تشنه لب **یار منست** وز پی دیدن او دادن جان **کار منست**	Ṣuya ṭoḳ ḳana ṣusuz laʿl leb-i **yārümdür** Görmegiçün anı cān virme benüm **kārumdur**
هر که دل بردن او دید و در **انکار منست**	Ol k'anuñ dil alışın gördi baña **münkirdür**

İkinci beyitte "der inkâr-ı menest"(beni inkârdadır, inkâr etmektedir) ifadesini Türkçenin söz dizimsel yapısından taviz vererek "der inkârımdır" gibi bir tercüme yapmak mümkündür. Ancak mütercim burada söz konusu gazelin biçimsel yapısından değil, hedef dilin gerektirdiği ifade biçiminden yana tercih yapmıştır.

"Tutar" (dâşt) redifiyle çevrilen 69 numaralı gazelin son beytinde redif dışında bir kelime kullanılmıştır:

Rengi ḫoş gül yapraġın bülbül dehānında **ṭutar**
Niʿmet-i vuṣlatda hem ol ḫoş fiġān ü āh **ṭutar**

Kim İrem ẕevḳin ṭutar altında ırmaḳlar **aḳar**
شیوهٔ جنّات تجری تحتها الانهار **داشت**

İlk beyitteki redif sonraki beyitlerde de korunmuşken, Muhammed sûresinin 12. âyetinden bir kısmın yer aldığı son mısraın çevirisinde "ṭutar" fiilinin mısra içindeki yeri değiştirilmiş, mısra sonunda ise ayetteki "tecrī" fiilinin karşılığı olan "aḳar" fiili yer almıştır.

"-est ki būd" redifli 8 beyitten oluşan 219 numaralı gazel "evvelki gibi" redifiyle tercüme edilmiştir. Ancak beşinci beyitte ise mısraın söz konusu kısmı "oldığı gibi" şeklinde çevrilmiştir.

Sırr-ı ʿışḳ maḫzeniniñ gevheri **evvelki gibi**
Dürc-i ʿışḳ mühr ü nişānı daḫı **evvelki gibi**

ʿĀşıḳān zümre-i erbāb-ı maḥabbet ola
Şübhesiz dīde-i giryāñları **evvelki gibi**

El dudaġuñda ʿıyān öyle ki **oldığı gibi**
همچنان در لب لعل تو عیانست که بود

"oldığı gibi" şeklinde çevrilmesi vezin veya anlamla ilgili bir durum gereği görünmemektedir. Mısra sonundaki rediften hemen önce "öyle ki" ifadesini kullanan mütercimin aynı mısrada, farklı işlevde de olsa, ikinci kez "ki" tabirini kullanmak istemediği düşünülebilir.

"Bebered" (götüre) redifli yedi beyitten oluşan 201 numaralı gazel "alur" redifiyle tercüme edilmiştir. Ancak son beyit redifsiz şekilde (iledür) çevrilmiştir.

Degülse bāde ġam-ı göñli fikrimizden **alur**
اگر نه باده غم دل ز یاد ما ببرد

Ḥudūṣ-ı ḫavf-ı ġamum kārımuz uṣūlin **alur**
نهیب حادثه بنیاد کار ما ز جا ببرد
Meger ki bir ḫaber Allāh içün ṣabā **iledür**
مگر نسیم پیامی خدایرا **ببرد** [103b]

"Borden" fiili götürmek anlamındadır. Mütercimin tercihi olan "almak" fiili diğer mısralarda kaynak metindeki bağlam çerçevesinde kullanılmıştır. Ancak son beyitte mısraın anlam bütünlüğü içerisinde "almak" fiilinin kullanılabilmesi mümkün olmadığı için "iletmek" (götürmek) fiili tercih edilmiştir.

Redifin Kullanılmaması

Asıl metinde redif olduğu hâlde bazı gazeller redifsiz tercüme edilmiştir. "Dūst" redifli 31 numaralı gazel [16a] bunlardan biridir. Ayrıca kaynak metindeki "-er" kafiyesine karşılık tercümede "a" kafiyesi kullanılmıştır.

صبا اگر گذری افتد بکشور دوست بیار نفحه‌ای از گیسوی معنبر دوست	Eger düşerse ṣabā semt-i yāre geçme sañ**a** ʿIṭırlu kākül-i yārdan getür ki ḳoḳı bañ**a**
اگر بسوی من آری پیامی از **بر دوست**	Eger ki yār ṭarafından ḫaber vireñse bañ**a**
برای دیده بیاور غباری از **در دوست**	Getür yārin ḳapusından gözüm için ṭūtiy**ā**

Kaynak metindeki "reft" (gitti) redifli 93 numaralı gazel [46b] redifsiz tercüme edilmiştir. Redifsiz tercüme edilmesinin sebebi olarak, "gitti" kelimesinin gazelin veznindeki "*fāʿilāt*" kalıbına uygun olmaması düşünülebir. İki mısra hariç, metnin aslındaki kafiyeyi oluşturan kelimeler tercümede aynen yer almaktadır, söz konusu iki mısrada ise kafiye, asıl metindekinden farklı kelimelerle sağlanmıştır:

ساقی بیار باده که ماه صیام **رفت** درده قدح که موسم ناموس و نام **رفت**	Gitdi be sāḳi bāde getür kim meh-i **ṣiyām** Gitdi piyāle vir ki baña vaḳt-i ʿār u **nām**
عمری که بی حضور صراخی و جام **رفت**	Bir dem ki gitdi olmayaraḳ sāġar ile **cām**
می ده که عمر بر سر سودای خام **رفت**	Bir olmaduḳ hevāya ʿömr gitdi vir ki **cām**

Mütercimin, tercümesinde kaynak metnin şekil özelliklerini korumaya büyük önem verdiği görülmektedir. Şekle ait unsurlardan vezne büyük oranda uyulmuştur. Tercümede kafiyenin sağlanamadığı durumlarda redifle telâfi yoluna gidilmektedir. Yani tercüme edilen gazellerden hem redifsiz hem kafiyesiz olan yoktur. Mütercim, kafiye ve redifi koruyabilmek için bazı mısralarda Türkçe söz dizimi ve anlam açısından sorunlu ifadelere yer verebilmektedir. Bu ise mütercimin şekle verdiği önemin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

İç Ahenk Unsurları

Birçok şair ve düşünür şiirle mûsiki arasında yakın bir ilişki olduğuna dikkat çekmiştir. Ahmet Haşim şiir için "mûsiki ile söz arasında, sözden ziyade mûsikiye yakın, mutavassıt bir lisan" (Haşim, 1999: 70) tarifini yapar. Yahya Kemal için ise şiir, *rythme* yani nazım sanatıdır ve bu yüzden şiirde ne söylendiğinden ziyade nasıl söylendiği önemlidir. Eğer bir manzûmenin mısralarında nağme hissedilmiyorsa orada sadece güftenin varlığından söz edilebilir. Bu tür eserler nazım değil, nesir sahasına aitttir (Beyatlı, 2012: 7).

Yahya Kemal veznin yanı sıra kafiye ve redif gibi unsurların oluşturduğu ahengi, *mihanikî* olarak nitelendirir (Beyatlı, 2012: 5). Düşüncelerin mihanikî bir ahenkle, hissetmeksizin ve sadece bir lisan ustalığıyla dile getirilmesinin şiir olamayacağını belirten Yahya Kemal'e göre bir mısra ancak d*erunî âhenk* ile ifade edilmişse şiirdir (Beyatlı, 2012: 48). Şiirin kendine mahsus istifi (kelime tertibi) derunî âhenkte mühim rol oynar. İç ahengi ve kelime tertibini yitirdiği zaman, şiirin kendisi de kaybolur. Dolayısıyla gerçek şiir (*hâlis şiir*) "mukadder ve değişmez bir terkiptir" (Beyatlı, 2012: 5). Bu mukadder (miktarı tayin olunmuş) terkibe bir şey eklemek veya çıkarmak, başka bir deyişle şiir vasfını ihlâl etmeden onda bir değişiklik yapmak mümkün değildir.

Derunî âhenk; vezin, kafiye ve redif dışında kalan âhenk unsurlarıdır. Yani; kelime ve sesler arasındaki, tekdüzelikten uzak ve gayr-ı muayyen bir uyumdan bahsedildiği söylenebilir. Dış âhengin nasıl olacağı kurallarla sıkı sıkıya belirlenmişken, iç âhenk şairin hayal gücü ve üslûbuyla şekillenir.

Divan şiirinde iç âhengi sağlayan unsurlar arasında kelimenin ve kelâmın fesahati (sözün; lafız, mâna ve âhenk yönüyle kusursuz olması), selâseti (akıcılık) önemli bir yer tutar. Yani şairin; kelimelerini titizlikle seçmesi, bunları dil ve estetik bakımdan en uygun biçimde düzenlemesi gerekmektedir.

İç âhenk unusurları arasında ses ve kelime tekrarlarının yanı sıra benzer seslerin tekrarı da sayılabilir. Lafız sanatlarından *cinas, iştikak, kalb, tarsî* gibi sanatların kullanıldığı şiirlerde aynı veya benzer seslerin tekrarından doğan bir âhenkten söz etmek mümkündür (Macit, 2005: 13).

Şiirde muayyen bir âhenk sağlayan vezin, kafiye ve redif gibi unsurları, tercümede yansıtabilme konusunda mütercimin âzami bir çaba sarf ettiği bir önceki bölümde görülmüştür. Bu bölümde ise *Hâfız Dîvânı*'ndaki iç âhenk unsurlarının tercümede ne ölçüde aktarılabildiğine dair örnekler ele alınacaktır.

Cinas: Yazılış ve söylenişleri aynı veya benzer, mânaları ise farklı olan kelimeler arasındaki münasebete cinas denir (Külekçi, 2005: 224). Lafız sanatlarından olması dolayısıyla tercümede aktarılması zor olan bir unsurdur.

Aşağıdaki beyitteki "ʿahd" kelimesiyle yapılan cinas tercümede kaybolmuştur. İlk mısradaki "ʿahd" "söz" anlamında, ikinci mısradaki "ʿahd" ise "devir, zaman" anlamındadır.

دی می‌شد و گفتم صنما **عهد** بجای آر گفتا غلطی خواجه درین **عهد** وفا نیست	Giderdi getür '**ahd** yerine dün didüm ey dost Didi ġalaṭuñ var Ḫᵛāce bu **dem**de vefā yoḳ

Gazel *mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün* kalıbıyla yazılmıştır. İkinci mısrada "dem" yerine "ʿahd" kelimesinin tercih edilmiş olması durumunda da veznin bozulmayacağı açıktır. Mütercimin bu tercihinde, mıs-

rada kastedilen anlamı okura doğru aktarmak yani bir tür şerh etme kaygısı veya kavram düzeyinde kaynak metinle arasına bir mesafe koyma yani bir özgünlük kaygısının etkili olduğu varsayılabilir. Nitekim metnin kimi yerlerinde aynı hece değerindeki "şeyh" kelimesinin "pīr" [35a], "pīr" kelimesinin ise "şeyḫ" [38a] ile tercüme edildiği görülmektedir. Bu durumda ikinci ihtimal ağırlık kazanmaktadır.

از آن زمان که ز چنگم برفت **رود** عزیز
کنار دامن من همچو **رود** جیخونست

Bu beyitte "rūd-ı ʿazīz" (aziz oğul) ile "rûd-ı ceyḫûn" (Ceyhun ırmağı) arasında cinas söz konusudur. Ancak tercümede kullanılan oğul ve çay kelimeleri arasında böyle bir münasebet yoktur:

Ez ān vaḳt ki elimden ʿazīz **oġul** gitdi
Eteklerim ucı Ceyḫūn **çayı** gibi benim [36b]

Aşağıdaki beyitte; "bâz" kelimesi ilk mısrada yırtıcı bir kuş türü olan "doğan" anlamında, ikinci mısrada "açık" anlamındadır:

بردوخته‌ام دیده چو **باز** از همه عالم
تا دیدهٔ من بر رخ زیبای تو **بازست**

Bu beytin tercümesinde ise cinasın kaybolduğu görülmektedir:

Dikdüm gözümü cümle cihāndan **ṭoġan**-āsā
Tā kim ruḫ-ı zībāña gözüm **açıḳ** u **bāz**dır [43b]

Aşağıdaki mısrada "bād" kelimesinin ilki "rüzgâr" anlamındadır, diğer ikisi ise bûden (olmak) fiilinin çekimli hâlidir:

من نیز دل **بباد** دهم هر چه **باد باد**

Bu mısraın da tercümesinde cinas sağlanamamıştır:

Ben daḫı **bād**a dil virürem her ne **olursa ola** [79a]

Kaynak metinde yer alan "nūş-ı leb" (dudağın tadı, tatlı dudak) ve "leb-i geştî" (seyrangâh kenarı) terkiplerinde bulunan leb kelimeleri arasındaki cinas tercümede yoktur:

یک شیشه می و نوش **لبی** و **لب** کشتی
Bir şişe meyi ṭatlu **lebi** sebze **kenārı** [250b]

Aşağıdaki mısrada kaynak metinde bulunan mürekkep cinasın tercümeye aktarılamadığı görülmektedir:

براستان که نهادم بر آستان فراق
Ḳodum **be ḥaḳḳ-ı ṣadīḳler ber āstān**-ı firāḳ [176b]

Çeviri kayıplarının yanı sıra, asıl metinde olmayan bir lafız sanatının tercümede var edildiği "çeviri kazançları"na az da olsa rastlanmaktadır:

در بزم دل از **روی** تو **صد** شمع بر افروخت
Meclisde göñül yaḳdı **yüz**üñden nice **yüz** mūm [25a]

Mısraın tercümesinde "ṣad" kelimesine karşılık olarak kullanılan "yüz" ile "rū" kelimesinin karşılığı olan "yüz" arasında cinas vardır. Mısraın Farsçasında ise bu veya başka kelimeler arasında bir cinas bulunmaz.

İştikak: Bir nazım veya nesir parçasında aynı kökten türemiş farklı kelimelerin bir arada kullanılmasına iştikak denir (Külekçi, 2005: 217).

Aşağıdaki örnekte kaynak metinde kullanılan "vilāyet" kelimesi tercümede "yer" [42a] ile karşılanmış, aynı kökten gelen "velī" kelimesiyle aralarındaki iştikak sanatı kaybolmuştur.

گویی **ولی** شناسان رفتند ازین **ولایت**	Ṣan gitdiler bu **yer**den añlar **velī** vü himmet

Bir diğer örnekte "ḫuld-ı berin" terkibinin "İrem bāġı" [60a] olarak tercüme edilmesi sonucu kaynak metindeki "ḫuld-ı berin" ile "ḫulūd" arasındaki iştikaklık durumu tercümeye aktarılamamıştır:

جهان چو **خلد** برین شد بدور سوسن و گل ولی چه سود که در وی نه ممکنست **خلود**	Cihān olup gül ü sūsenle ṣan **İrem bāġı** Velī ne aṣṣı ki imkān degüldür anda **ḫulūd**

Aşağıdaki beyitte ise müştak kelimeler olan "emân" ve "emânet" kavramları tercümede aşk ve âşık şeklinde ifade edilmiş, böylece kaynak metindekinden farklı ama yine müştakk (aynı kökten türemiş) olan iki kelime kullanılarak bir eş değerlik sağlanmıştır:

حقّا کزین **غمان** برسد مژدهٔ **امان** گر سالکی بعهد **امانت** وفا کند	Ḥaḳḳā ki bu **ġumūm**dan ire müjde-i **ḫalāṣ** Eylerse ʿahd-i **ʿışḳ**a bir **ʿāṣıḳ** eger vefā [107a]

Ayrıca "gamân" kelimesiyle "emân" ve "emânet" kelimeleri arasındaki ses benzerliği bir ahenk unsuru olarak önemlidir.

Tarsîʿ: Nazımda veya nesirde fasıla durumunda olan kelimelerin yanı sıra önceki kelimelerin de mukabilleri olan kelimelerle secili ve aynı vezinde olmasına tarsîʿ, bu şekilde olan mısra veya beyitlere ise murassaʿ denir (Saraç, 2001: 231). Örnek:

اینجا نسب نگنجد / **آنجا حسب** نباشد

Bu mısrada paralel unsurların belli bir düzen içinde sıralanışı dikkat çekmektedir. Ünlü ve ünsüz tekrarını aşan, ancak tecnise varmayan hece tekrarları ve mısra iki kısma ayırıldığında vezin açısından her kelimesi birbirine denk iki parçanın ortaya çıktığı görülür. "İncā – āncā", "neseb – ḥaseb" kelimelerinin birbirleriyle kafiyeli olması, hece değerlerinin aynı olması ve "ne-bāşed" kelimesinin tekrarı mısrada âhengi sağlayan unsurlardır. Tarsî ve tekrir ile sağlanan bu âhenk tercümede yoktur:

Şoy şop burada ṣığmaz / anda **ḥaseb** de olmaz [77a]

Aşağıdaki mısrada bir önceki örnekte olduğu gibi fasıla durumunda olan kelime (sel**āmī**) ve mısra sonundaki kelimenin (pey**āmī**) yanı sıra önceki kelimelerin de mukabilleri (be-n**âmeî** / be-h**âmeî**) birbiriyle aynı vezinde ve kafiyelidir:

نه **بخامه‌ای سلامی** / نه **بنامه‌ای پیامی**

Tercümede ise böyle bir yapı bulunmamaktadır:

Ne selāmı var ḳalemle / ne de bir ḫaber be-nāme

Mütercimin yer yer Farsça edatlardan yararlandığı ve hatta çekimli fiileri dahi tercüme içerisinde kullanabildiği de düşünülürse mısraın, kaynak metindeki âhenkli söyleyişe yakın bir şekilde tercümesi mümkündür:

"Ne selāmı var be-ḫāme / ne peyāmı var be-nāme"

Bu örneği vermekteki maksat mütercimin tercihini sorgulamak veya başarılı olup olmadığına dair bir hüküm vermek değil, dilin ifade imkânlarının genişliğine işaret etmektir.

Müvâzene: Tarsî‘ sanatına benzemekle birlikte, nazımda ve nesirde fasıla kabul edilen veya beyitler arasında birbirinin mukabili olan kelimelerin aynı sesi tekrarlamaması kaydıyla, sadece aynı vezinde olmasına dayanan bir sanattır (Saraç, 2001: 232).

دل بامید روی تو همدم جان نمی‌شود
جان بهوای کوی تو خدمت تن نمیکند

Yukarıdaki beyitte birinci mısra ile ikinci mısrayı oluşturan unsurların vezinleri birbirine eşittir: İki mısrada birbirinin mukabili olan kelimelerin eşleştirmesi şöyledir: Dil – cān, be ümīd – be hevā, vaṣl-ı to – kūy-ı to, hem-dem – ḫıdmet, nemīşeved – nemīkoned. Beyitin tercümesinde ise iki mısraın kelimeleri arasında böyle bir denklik yoktur:

Saña ümīd-i vaṣl ile cāna göñül yār olımaz
Semtiñe cān da ḳaṣd ile ḫıdmet-i ten de eylemez [100b]

Söz konusu müvazenenin tercümede verilememiş olması metnin aslıyla tercümesi arasında âhenk bakımından büyük farklılık doğurmuştur.

Şiir tercümelerinde özellikle lafız sanatlarının birçoğunun tercümede kaybolması anlaşılır bir durumdur. Kaynak dildeki gösteren – gösterilen münasebeti, ve göstergelerin manzum metindeki şekil gerekleriyle uyumu ve bütünlüğünü bir başka dilde bulmak veya yeniden kurmak kolay değildir. Özellikle kavramsal ve söz dizimsel düzeyde kaynak metne bağlı çevirilerde neredeyse imkânsızdır. Serbest çeviride ise bir dereceye kadar şiirsel bir söyleyiş yakalanabilir. Fakat bu durumda ise çevirinin kaynak metne sadakati kuşkuyla karşılanacaktır.

Ses Tekrarları: Şiirde âhengi sağlayan unsurların en önemlilerinden biri de ses tekrarlarıdır. Şiirde ritmi temin eden vezin ve kafiye gibi mekanik âhenk unsurlarının yanı sıra beyit veya mısrada tekrar eden eden sesler bir iç (deunî) âhenk oluşturarak şiirin müzikalitesini artırır (Macit, 2005: 51).

اوّل ببانگ چنگ و نی آرد بدل پیغام وی
وان گه بیک پیمانه می با من وفاداری کند

(Evvel be-b**āng**-ı ç**eng** ü **ney ār**ed be-dil **pey**ġām-ı **vey**
V'**āng**eh be yek **pey**māne **mey** bā men vefād**ār**ī koned)

'āng' 'ey' 'pey' 'ār' seslerinin tekrarıyla güçlü bir ahenk sağlanmıştır. Beyitte fasıla durumunda olan 'ney' 'mey' ve ilk mısraın sonundaki 'vey' kelimelerindeki ses benzerlikleri ve aynı vezindeki kelimelerden oluşmaları beyitin müzikalitesini daha da pekiştirmiştir. Söz konusu beytin tercümesi ise şöyledir:

Öñ sāz u ney ṣavtı ile andan getür ḳalbe ḫaber
Bir cām-ı meyle_andan ṣoñı baña vefādārlıḳ ide [123b]

Aşağıdaki beyitte "**d**il, **d**er yāb, **d**ür yāb, **d**āʾim, **d**er ṣa**d**ef, bāṣe**d**" kelimelerindeki "d" ünsüzünün tekrarı, "cevh**er"** ve "d**er"** kelimelerindeki hece tekrarları, "r" ünsüzünün tekrarıyla beyitte bir âhenk oluşturulduğu görülmektedir:

زمان خوشدلی دریاب و در یاب
که دائم دُر صدف گوهر نباشد
(Zamān-ı ḫoş-**d**ilī **der**-yāb ü **d**ür yāb
Ki **d**āʾim **der** ṣa**d**ef cevh**er** ne-bāṣe**d**)

Mısraın tercümesi ise şöyledir:

Göñül ḫoşluġı vaḳtin añla ẕevḳ it
Ki **her d**āʾim ṣa**d**ef**d**e cev**her** olmaz[104b]

Beytin ikinci mısraında tekrar eden "d" ünsüzünün yanı sıra "her" ve "cevher" kelimelerindeki hece tekrarlarıyla mısrada görece bir âhenk sağlandığı görülür.

احوال گنج قارون کایّام **داد** بر **باد**
Aḥvāl-i kenz-i Ḳārūn virdi güni yile [86b]

Mısraın Farsçasında "dād" ve "bād" kelimelerindeki ses tekrarıyla oluşturulan âhenk, tercümede bulunmamaktadır.

Aşağıdaki mısrada "selâmet" ve "melâmet" kelimelerindeki ses benzerliğiyle oluşan âhenk tercümede sağlanamamıştır:

مگذران روز **سلامت بملامت** حافظ
Gel **selāmet** günüñ ey Ḫ^{v}āce geçürme **ġam**la [264a]

Genellikle kaynak metinde ses ve söz tekrarlarıyla sağlanan âhengin tercümede aktarılmasının çok sınırlı kaldığı örnekler çoğunlukta olmasına rağmen, kaynak metinde olmayan ve mütercimin tercümeye kattığı âhenk unsurlarına da rastlanabilmektedir:

ما جفا از تو ندیدیم و تو خود نپسندی
Görmedük senden **eẕa** sen de s**ezā** görmezsin

Yukarıdaki mısraın tercümesinde "ezā" ile "sezā" kelimeleri arasındaki ses benzerliğinin mısrada bir âhenk oluşturduğu görülmektedir. Kaynak metinde bu kelimelere karşılık gelen kavramlar "cefā" ve "nepesendī" (beğenmezsin, sezâ görmezsin) kelimeleridir.

Kaynak metinde âhenk unsuru olarak tekrar eden "d" harfleri gösterilebilir. Bu çerçevede ahenkli söyleyiş bakımından tercümede bir eş değerlik sağlandığından bahsetmek mümkündür.

Ses tekrarlarının tercümeye yansımadığı örnekler için diller arasındaki farklılıkların doğal bir sonucu olduğunu ve bütün ifade imkânlarının tükendiğini söylemek her zaman için doğru olmayabilir. Örneğin kaynak metindeki "zān ki mālet mār u **cāh**et hest **çāh**" mısraının "zīrā mālüñ mār ü **manṣıb çaḥ** saña" [320b] biçiminde tercüme edildiği, "cāh" ile "çāh" kelimeleri arasındaki ses benzerliğinin tercümede kaybolduğu görülmektedir. Bu mısraın "zīrā mālüñ mār ü **cāh**üñ **çaḥ** saña" biçiminde tercüme edilmesi durumunda ise âhenk bakımından eş değer bir söyleyişe ulaşılabilir.

ÇEVİRİ YÖNTEMİ VE ÜSLÛBU

Antik Yunan'dan günümüze tercümeyle ilgili yapılan tasnifler ikili bir karakter göstermektedir. Bir tarafta kaynak metne bağlılık (fidelity) düşüncesi ile diğer tarafta çoğu zaman bu yaklaşımla çelişen hedef dile uygunluk, akıcılık ve okur kitlesince anlaşılma ve beğenilme gibi kaygılar, tercümede böyle bir farklılaşmayı ortaya çıkaran temel faktördür. Birbiriyle çelişen bu iki ayrı motivasyon neticesinde; *literal* (lafzî) / *free* (serbest), *direct* (doğrudan) / *indirect* (dolaylı), *word-for-word* (kelimesi kelimesine) / *sense-for-sense* (anlama göre, manen), *formal equivalence* (biçimsel eş değerlilik) / *dynamic equivalence* (devingen eş değerlilik), *foreignization* (yabancılaştırma) / *domestication* (yerelleştirme), *metaphrase* (aynen) / *paraphrase* (meâlen) gibi zıt kavramlarla ifade edilen çeviri anlayışları ortaya çıkmaktadır. Kabaca sadık veya serbest çeviri olarak ikiye ayrılan çeviri yaklaşımları, aslında bu iki kutup arasında bazı ara tonları da barındırır.[14] Kaynak metne ve dile sadakat ile hedef dile ve okur kitlesine verilen önemin ağırlığına göre bu makas açılmakta veya kapanmakta, yapılan çeviri, sadakatle serbestlik arasında kendine bir yer bulmaktadır.

Bu çalışmada Ferîdî çevirisindeki çeviri yöntemleri ve mütercim kararları incelenirken genel olarak Vinay ve Darbelnet'in sınıflandırması kullanılacaktır. Jean-Paul Vinay ve Jean Darbelnet İngilizce ile Fransızca arasında bir mukayese yaparak çeviri yöntemlerini yedi kısımda inceler:

A) Doğrudan Çeviri: 1. Aktarma (Fr. emprunt; Ing. borrowing) 2. Taklit (Fr. ve Ing. calque) 3. Kelimesi kelimesine çeviri (Fr. traduction litterale; literal translation).

---

[14] "Geleneksel olarak, serbest (free) yahut yorumlayıcı (paraphrastic) çeviri ile yakın (close) yahut lafzî (literal) çeviriyi birbirine zıt olarak görme eğiliminde olduk. Aslında çevirinin bu uç noktalardan çok daha fazla kademesi vardır. Örneğin, satırarası (interlinears) çeviri gibi aşırı-lafzi (ultraliteral) çeviriler mevcutken, diğer yandan hayli uyumlu ilişkiler barındıran çeviriler de vardır; örneğin kaynak dildeki bir sözcüğün hedef dile daima tek ve aynı sözcükle çevrilmesi gibi. Yine bazı çeviriler sun'i biçimsel kısıtlamalardan uzak kalırken aşırı geleneksel hatta arkaik bir hâl alabilirler. Bazı çeviriler çok yakın bir biçimsel (formal) ve semantik bir mutabıklık amaçlarken çok fazla dipnotlar ve yorumlarla dolu olabilmektedir. Birçoğu ise sadece bilgiyi aktarma kaygısı güderek, orijinal metnin okuyucuda uyandırdığı ruh halini vermekten uzak kalıyorlar" (Nida, 2004: 126-127).

B) Dolaylı Çeviri: 4. Biçim veya kelime türü değiştirme (Fr. ve Ing. transposition): Dilbilgisel olarak farklı, anlamsal açıdan eş değer çeviri. 5. Bakış açısı değiştirme (modulation): Aynı gerçekliği farklı bir bakış açısıyla çevirme. 6. Eş değerlik (equivalence): Bir gerçekliğin içeriğini dil bilimsel benzerliklere başvurmadan betimleyen çeviri. 7. Uyarlama (adaptation) (Rifat, 2008: 242 – 246; Stolze, 2013: 83 – 87; Göktaş, 2005: 57).

Vinay'in tasnifinde yer alan *"Traduction litterale"* (lafzî tercüme) kavramını Mehmet Rifat "kelimesi kelimesine çeviri veya kalkış diline bağlı çeviri" (2008: 243) şeklinde Türkçeye aktarırken, Emra Durukan ise "bire bir çeviri" (Stolze, 2013: 84) kavramını tercih etmiştir. Kassühlke'nin, kaynak metin dilinin söz dizimsel taklidi için kullandığı kavram da "*wort-für-wort*" yani "kelimesi kelimesine"dir (1998: 44). Bu çalışmada Vinay'in "*literal*" çeviri olarak adlandırdığı kaynak metnin söz dizimsel düzeyle taklit edildiği çeviri işlemi için "kelimesi kelimesine çeviri" kavramı kullanılacaktır.

Vinay'in belirlediği çeviri yöntemlerinden "*adaptation*" (uyarlama), Ferîdî tercümesinde karşılaşılan bir yöntem değildir. Uyarlama tabiri, kaynak metindeki kültür unsurlarının yerine hedef dile özgü kültür unsurlarının ikame edilmesini içermektedir. Ferîdî tercümesinde ise böyle bir uyarlamadan ziyade, bazı istiare ve mazmunların okur tarafından doğru bir şekilde anlaşılmasının gözetildiği izlenimi veren açıklayıcı tarzda çeviri örnekleri bulunmaktadır. Bu ise tam olarak Kassühlke'nin bahsettiği *iletişimsel çeviri* (Stolze, 2013: 113) tipine uygun bir çeviri tutumudur. Bu çeviri tipinin en bariz özelliği açıklayıcı ve yorumlayıcı olmasıdır.

Ferîdî tercümesinde "serbest çeviri" olarak değerlendirilebilecek tutumların yanı sıra kaynak metne söz dizimsel düzeyde bir sadakatin görülebildiği örneklere de rastlanabilmektedir. Kimi zaman ise vezin ve kafiye gibi zorunlu bir gerekçe olmadığı ve kaynak metindeki kavram Türkçede de çok iyi bilindiği hâlde mütercimin kaynak metindeki kelimeden farklı bir kelimeyi kullanma eğilimi göstermesi dikkat çekicidir. Söz konusu tutumda kaynak metinle bire bir aynı olmama, diğer bir deyişle daha özgün bir söyleyiş endişesinin de etkili olduğu düşünülmektedir. Müter-

cimin bu dikkat çekici tavrını irdelemek maksadıyla "özgünlük arayışı" adıyla bir madde ilâve edilmesi yoluna gidilmiştir.

Doğrudan Çeviri

Kaynak dildeki içeriğin hedef dile aktarımında, kaynak dildeki kavramların benzerlerinin ve dilsel yapıların hedef dilde de olmasıdır. Kaynak metindeki sözcük veya kavrama bağlılık, söz konusu sözcüğün aynen aktarılması veya taklit yoluyla hedef dilde oluşturulması şeklinde gerçekleşebilir. Bu çeviri tipinde kaynak dilin söz dizimi de taklit edilebilmektedir. Bu çeviri tutumu, bazen hedef dilde yadırgatıcı ifade biçimlerinin ortaya çıkmasına da sebep olabilir. Catford'un kelimesi kelimesine ve lafzî, Kassühlke'nin kelimesi kelimesine ve sözcüksel çeviri olarak adlandırdığı çeviri anlayışları doğrudan çeviride kullanılan çeviri yöntemleriyle örtüşmektedir.

Ferîdî'nin tercüme anlayışı içerisinde diğer çeviri anlayışlarının yanı sıra kaynak metne lafzî bir sadakat gösterdiği görülmektedir. Aşağıdaki mısrayla ilgili olarak derkenarda yaptığı açıklama onun tercüme anlayışı hakkında önemli ipuçları verir:

چه نقشها که برانگیختیم و سود **نداشت** فسون ما بر او گشته است افسانه	Ne ḥīleler ki belürtdük ü **ṭutmadı** aṣṣı Bizüm mekir olup aña miṣāl ü efsāne [244a]

Mütercim, "ne-dâşt" kelimesine karşılık olarak kullandığı "tutmadı" kelimesi için şu açıklamada bulunmaktadır: "bunda *ne-dâşt,* '*virmedi*' ma'nâsına olmak münâsib olup lâkin lugat ma'nâsı '*tutmadı*' olmagla tahrîr olındı" (244a). Yani mütercim, "ne-dâşt" lafzının metinde "vermedi" anlamında olduğunu, ancak kendisinin lugat mânasını tercih ettiğini açıkça belirtmiştir.

Aşağıdaki mısradaki "peymâne" kelimesinin tercümesinde ise lafzı değil, mânayı esas aldığını derkenarda belirtir:

مرا بدور لب دوست هست **پیمانه** که بر زبان نبرم جز حدیث **پیمانه**	Güzel lebi devrinde benüm **sözüm** vardur Ki virmeyem dile āḫar kelām-ı **peymāne** [244a]

Bu beyitle ilgili olarak mütercim, derkenarda şu açıklamaya yer vermektedir: "peymâne-i evvel, kavl ü karâr u 'ahd ma'nâsınadır". İkinci mısradaki "peymâne" için ise "kadeh ma'nâsınadır" açıklamasında bulunur. Diğer yandan "hadîs" kelimesini tercümede kullanmak yerine aynı vezindeki "kelâm" kelimesini tercih etmesi dikkat çekicidir. Bu iki örnekte görüldüğü üzere mütercim kimi zaman lafzı, kimi zaman mânayı aktarmakta, bazen vezin veya kafiyeyle ilgili bir zorunluluk olmaksızın farklı bir kelimeyi kullanabilmektedir. Birbiriyle çeliştiği söylenebilecek bu farklı çeviri tutumları ve kararlarının sebepleri üzerinde her zaman için kesin hükümler vermek mümkün olmayabilir.

Kelimesi Kelimesine Çeviri

Kelimesi kelimesine çeviri "taklitçi ve çağrışımsal yapıda" olması sebebiyle genellikle "daha az zahmetli" olarak nitelendirilir. Bu çeviri süreci amaca giden yolu sorunsuz bir şekilde kat eder. Çünkü mütercim metne bir kâşif gibi yaklaşmak yerine, ifade biçimlerindeki dilsel farklılıkları dahi bir kenara bırakarak onu taklit etme yolunu tutar. Bu çerçevede mütercim çeviri bakımından yaratıcı düşünceye neredeyse başvurmadan, bir söz dizimsel eleme veya hedef dilin yapısına uygun biçimde yeniden düzenleme yapmadan kaynak metni taklit eder (Wills, 1992: 93; 1988: 116 bkz. Stolze 2013: 79).

Ancak, anadilde yazılmış hissi veren akıcı bir çeviri yerine dilde yabancı olanı olumlu bulan görüşler de vardır. Örneğin, Venuti "okunabilirlik uğruna yabancı olanın silindiği, bir nevi evcilleştirildiği" *yerelleştirici çeviri* uygulamasının terk edilmesini, onun yerine *yabancılaştırıcı çeviri* yapılmasını savunur (Stolze, 2013: 239). Böylece asıl metin korunmuş olacaktır. Schleiermacher de serbestçe oluşmayan, aksine yabancı bir örneğe meylettiği hissi veren bir dil tutumunu savunur. Çünkü asıl metnin "dilinin tini" çeviriye başka türlü aktarılamaz. "Protodil"in korunmuş olduğu çeviriler sayesinde insanın kendi dili zenginleşir (Stolze 2013: 34).

Bu çeviri tutumu "genellikle aynı dil tipolojisi ya da aynı dil ailesi içinde yer alan (Fransızca - İtalyanca) veya benzer kültürleri paylaşan diller (Fransızca - İngilizce) arasında" tercih edilir (Rifat, 2008: 243).

Bunun yanı sıra farklı dil tipolojilerine sahip olunmasına rağmen, kaynak metne saygının üst düzeyde olduğu metinlerde, özellikle kutsal kitap çevirilerinde kelimesi kelimesine çeviriye başvurulmaktadır.

Kelimesi kelimesine çeviride yapılan işlem, kaynak metin dilinin söz dizimsel düzeyde taklididir. Söz dizimsel taklitle sözcüğe bağlı çeviri tipinde var olan taklit arasındaki temel fark şudur: Söz dizimsel taklitte; kaynak dile has söz öbekleri, zaman kipleri, birleşik fiiller, edat ve zamirlerin kullanış biçimleri, kısacası cümle kurma kural ve ilkeleri hedef dile göre biçimlendirilmez. Bunun yerine belirli bir ifade kaynak dilde olduğu şekliyle taklit edilir. Kelime düzeyindeki taklitte ise bir kavramın taklit edilerek Türkçeye aktarılması söz konusudur.

Ferîdî tercümesinde; Farsça söz diziminin taklit edilerek, olduğu gibi Türkçeye aktarıldığı birçok kelimesi kelimesine çeviri örneklerine rastlanmaktadır. Burada yeterlilik kipi, gelecek zaman kipi, birleşik zamirler, birleşik fiiller ve edat grubunun aktarılmasında kaynak dilin söz diziminin taklit edildiği örnekler üzerinde durulacaktır.

Yeterlilik kipi: (*tevânisten*): Farsçada yeterlilik kipi yapmaya yarayan *tevânisten* fiilinin kullanıldığı söz öbeklerinin Türkçeye tercümesinde, ifadenin bütünündeki anlam değil, ifadeyi oluşturan kelime ve eklerin bire bir karşılıklarının aktarıldığı görülmektedir. Aşağıdaki örnekte "nemī-tevān best" (bağlanamaz) ifadesi "yoḳ baġlamaḳlıḳ imkān" biçiminde çevrilmiştir:

این راه را نهایت صورت نمی توان بست
Bu yol ṣoñına ṣūret **yoḳ baġlamaḳlıḳ imkān** [42b]

Bu ifade kalıbındaki ögeler Farsça ifadedeki ögelerin tek tek Türkçeye aktarılmış hâlidir:

ne (olumsuzluk): yok
mī (şimdiki zaman ve geniş zaman): -
tevān (yeterlilik): imkân
best (*besten* fiili): bağlamaklık

Sûdî ve Sürûrî şerhlerinde bu mısraın tercümesi ise şöyledir:

"Bu rāh-ı ʿışḳuñ nihāyetine ṣūret **bağlamaḳ olmaz**, yaʿni buña nihāyet taʿyīn eylemek olmaz" (Sûdî, 1857: I/231). "Bu yola nihāyet ṣūretin **bağlamaḳ olmaz**" (Sürûrî, t.y.: 70b). Ferîdî'nin manzum tercümesi ile şârihlerin mensur tercümesinin söz diziminde belirgin bir farklılık görülmektededir.

Benzer şekilde "tevānī dānist" (bilebilirsin) ifadesi "bilme güci var saña" şeklinde çevrilmiştir:

گوهر هر کس ازین لعل **توانی دانست**
Ḳadr-i kes **bilme güci var** bu şarābdan da **saña** [33a]

Yeterlilik kipi tercüme edilirken şerhlerde de "-e bilmek" fiilinin kullanılmadığı görülmektedir. "Herkesüñ gevherin bu mey-i laʿlden **bilmege ḳādirsin**" (Sûdî, 1857: I/184). "Her kimsenüñ gevherin bu laʿlden **bilseñ olur**" (Sürûrî, t.y.: 57a). "Herkesüñ aṣl ve ẕātını bu laʿlden **bilmege ḳādirsin**" (Şemʿî, 1574: 63b).

Aşağıdaki mısrada "naẓar tevānī kerd" (nazar edebilirsin) ifadesi "naẓar ideñ ḳābil" olarak çevrilmiştir:

O dem **naẓar** sır-ı cām-ı Cem'e **ideñ ḳābil**[61b]

Aynı tutumun devamı olarak "ne-tevān dād" (verilemez) sözünün "virmek değildir imkān" [86a] ve "tevāned dād" (verebilir) sözünün "vire mümkin" [85a] şeklinde çevrildiği görülür. Hâfız şerhlerinde bu mısraın tercümesi şöyle yapılmıştır: "Cām-ı Cem sırrına yaʿni cām-ı bāde sırrına ve keyfiyyetine ol vaḳt **naẓar eylemege kādir olursın**" (Sûdî, 1857: I/321). "Cām-ı Cem sırrına ol vaḳt **naẓar idebilürsün**" (Sürûrî, t.y.: 97a). "Cām-ı Cem'üñ sırrına ol vaḳt **naẓar itmege ḳādir olursun**" (Şemʿî, 1574: 118b).

Farsça yeterlilik kipinin (tevānisten) Hâfız şerhlerinde çoğunlukla üç şekilde karşılandığı görülmektedir: 1) -e kadir olmak. 2) -mek olmak (bilsen olur, bağlamak olmaz). 3) -e bilmek. Ferîdî tercümesinde ise vezin ve kafiyenin biçimlendirdiği, kaynak dildeki söz diziminin taklit edildiği, mensur çeviriye göre daha esnek, lafzî bir tercüme vardır.

Gelecek zaman kipi: (*Ḫʷāsten*): Farsçada istemek anlamına gelen "ẖᵛāsten" fiili aynı zamanda gelecek zaman kipi için de kullanılır. Ancak

Ferîdî tercümesinde gelecek zaman kipi olduğu durumlarda da istemek olarak tercüme edilmektedir.

بطالتم بس از امروز **کار خواهم کرد**
Bugünden öte **ḳażā** bedligim **idim dilerim** [59b]

Mısraın nesre çevrilmiş hâli şöyledir: "Bugünden öte bedliğim[i] kaza edeyim dilerim." "Kār ḫᵛāhem kerd" ifadesi Kırlangıç (2013: 138) ve Kanar (2011: 335) çevirisinde "çalışacağım" Gölpınarlı'da (2011: 118) ise "kaza edeceğim" şeklindedir. Ancak üç çeviride de gelecek zaman kipi kullanılmış, "istemek" fiiline yer verilmemiştir. Hâfız şerhlerinde de bu mısraın çevirisi şöyledir: "Baṭāletimi bugünden ṣoñra **ḳażā idiserim**" (Sûdî, 1857: 305). "Baṭṭāllıgım yeter bugünden **iş işlesem gerekdir**" (Sürûrî, t.y.: 93b). "Bu vaḳte degin baṭāletim yeter. Bugünden **iş eylesem gerek**" (Şem'î, 1574: 114a). Hâfız şerhlerinden hiçbirinin gelecek zaman kipi görevindeki "ḫᵛāsten" fiilini istemek anlamında tercüme etmediği görülmektedir.

Aşağıdaki örnekte ise kaynak metne söz dizimsel sadakatin neticesinde, kaynak metinde olmayan bir anlam hedef dilde ortaya çıkmıştır, dolayısıyla geçersiz bir çeviridir:

شاهدان در جلوه و من شرمسار کیسه‌ام ای فلك این شرمساری تا بکی **خواهم کشید**	Şīvede ḫūblar u ben boş kīsenüñ maḥcūbıyam Ey felek tā nice dek bu şermi **çekmek isterim** [121a]

Hâfız şerhlerinde ikinci mısraın tercümesi şöyledir: "Ey felek, bu utanmaġı niceye dek **çekiserim**?" (Sûdî, 1857: II/188). "Ey felek, bu utluluġı ḳaçana dek **çekmek gerek**?" (Sürûrî, t.y.: 161a). "Ey felek, bu ḫacāleti ḳaçana dek **çeksem gerek**?" (Şem'î, 1574: 215a). Üç şârih de, "ḫᵛāsten" fiiline istemek anlamı vermemiştir.

Ferîdî'nin tercümesindeki "ey felek, tâ nice dek bu şermi çekmek dilerim" cümlesinin anlam bilimsel olarak da kusurlu olduğu açıktır. Kendisinin ne zamana kadar bu utancı çekmek istediğini feleğe sorması anlamsızdır. İlk mısra da dikkate alındığında "ne zamana kadar bu utancı çekeceğim" denildiği çok açıktır. İkinci mısradaki kelimesi kelimesine

çeviri, hedef dilin dilbilgisi yönünden geçerli, ancak mâna bakımından kusurlu bir cümledir.

Emir kipi: Farsça emir kipi yapısının tercümeye yansıdığı birçok örneğe rastlanmıştır.

صوفی **بیا** که آینه صافیست جام را
Ṣūfī ***be*** **gel** ki āyīne-i ṣāfī cāmda [3a]

"be gel (be-yā)": Farsça emir kipinde kullanılan "be" eki, tercümede vezin icabı Türkçe fiilin başına getirilmiştir. Bu tür bir kullanıma Sûdî (I/20) ve Sürûrî (5a) şerhlerinde rastlanmamaktadır.

Mısrada ortak kelimelerin aynen korunması tercümeyi kolaylaştıran bir yöntem olarak tercih edilmiş olabilir. Bu durumda vezin açısından sorun çıkartabilecek unsur olarak geriye edatlar ve fiiller kalmaktadır. "be-yā" (gel) yükleminin "be gel" biçiminde tercüme edilmesiyle bu sorun da kolayca halledilmiş olur. Söz konusu "be" edatının tercümede nida (seslenme) işleviyle kullanıldığı büyük bir ihtimaldir. Fiilin başında Farsça emir edatı olarak kullandığını düşünmek, mütercimin bütün dilbilgisi kurallarını yerle bir ettiğini farz etmek anlamına gelecektir. Bu yüzden de "be" edatının nida seslenme ifade edecek şekilde kullanıldığını varsaymak gerekir. Eğer farklı bir işlevle kullanılmışsa buna aktarma demek mümkün olmayacaktır. Ancak bu durumda cümle yapısında lafzî bir benzerlik ortaya çıkmış olur.

Birleşik Fiiller: Bazı birleşik fiillerin tercümesinde Türkçenin alışılmış söyleyişine uymadığı hâlde kelimesi kelimesine Farsça ifade biçiminin aktarıldığı görülür: Mesela "girye kerdem" fiilinin "ağladım" yerine "ağlamak ettim" şeklinde çevrilmesi buna örnek gösterilebilir:

هنگام وداع تو ز بس **گریه** که **کردم**
Ben ayrulığuñ vaḳtine çoḳ **ağlamaḳ itdüm** [35b]

Hâfız şerhlerinde mısraın tercümesi şöyledir: "Senüñ vedāʿuñ vaḳtinde çoḳ **ağladığum**dan ..." (Sürûrî, t.y.: 60b). "Vedāʿuñ vaḳtinde çoḳ **girye** ki **eyledim**" (Sûdî, 1857: I/199). "Senüñ vedāʿuñ vaḳtinde ziyāde **girye** ki **eyledim**" (Şemʿî, 1574: 69a). Sürûrî, Şemʿî ve Sûdî'nin kullanı-

mı -Farsça bir kelime kullanmış olsalar da- Türkçe söz dizimi açısından daha uygundur. Çünkü Türkçe kökenli olmayan fiil soylu isimlerin, Türkçe yardımcı fiillerle kullanılması (girye eyledim) çok yaygındır. Ancak Ferîdî tercümesinde karşımıza çıkan, Türkçe bir fiilin mastar yapılarak yardımcı fiille kullanılması sıradışı bir örnektir ve Farsça söz dizisinin ifrat derecesindeki bir taklididir.

"Yar, yüzünden perdeyi kaldırdı" anlamına gelen aşağıdaki mısradaki "ber girift" (kaldırdı) fiili, ögeleri tek tek ele alınarak yani "ber" (üst) ve "giriften" (tutmak) şeklinde parçalar hâlinde düşünülüp "üst tuttu" olarak çevrilmiştir:

ساقی بیا که یار ز رخ پرده **برگرفت**
Sāḳī be gel ki perde-i yār yüzden **üst ṭutub** [34a]

Hâfız şerhlerinde ise bu tür bir çeviriye rastlanmamaktadır: "Ey sāḳī, gel ki yār yañaġından perde **götürdi** ve **ḳaldurdı**" (Sürûrî, t.y.: 58b). "Ey sāḳī, gel ki yār yüzinden perdeyi **refʿ eyledi**" (Şem'î, 1574: 66a). "Ey sāḳī, gel ki yār ruḫından perde ve ḥicābı **ḳaldurdı** ve **giderdi**" (Sûdî, 1857: I/190). Mütercimin "üst tutup" yerine "kaldırup" demesi durumunda vezin yine bozulmaz. Ancak kaynak metnin sonraki mısralarında "giriften" yardımcı fiiliyle oluşturulan diğer birleşik fiillerin bu şekilde tercümesi mümkün değildir. Redifin ve kafiyenin korunabilmesi için bu tür tercümeye başvurulmuştur.

Aşağıdaki mısrada ise "rûz-ı mahşere inanmak" deme yerine Farsça ifade biçimi esas alınarak "rûz-ı mahşerden inan tutmak" şeklinde bir söyleyiş tavrı seçilmesi kelimesi kelimesine çeviri açısından çarpıcı bir örnektir:

گوییا باور **نمی دارند** روز داوری
Gūyiyā **ṭutmazlar inan** rūz-ı maḥşerden bular [65a]

Oysa Türkçe söz diziminde "bir şeyden inanmak" değil "bir şeye inanmak" ve "inan tutmak" değil "inanmak" biçiminde ifade edilir. Hâfız şerhlerinde bu mısraın tercümesi şöyledir: "Gūyiyā **inanmazlar** ḥükūmet günine" (Sürûrî, t.y.: 101b). "Gūyiyā ḳıyāmet günine **inanmazlar**" (Şem'î,

1574: 124b). "Keennehû ḳıyāmet günine **inanmazlar**" (Sûdî, 1857: I/341). Ferîdî tercümesindeki ifade biçimi ile mensur çevirilerin birbirinden belirgin bir şekilde ayrıldığı görülür.

"Dūst dāremet" fiilinin (seni severim) "yār ṭutarım" [41a]; "bāver nekon" (inanma) fiilinin "inanmaḳ itme" [41a]; "bāz kerd" (açtı) fiilinin "açmaḳ eyledi" [60a]; "āġāz kerd" (başladı) fiilinin "başlamaḳ eyledi" [60a]; "būse zeden" (öpmek) fiilinin "öpüş urmaḳ" [62b]; "ser āmeden" (sona ermek) fiilinin "başa varmaḳ" [93a]; "bāz āmeden" (vazgeçmek) fiilinin "vazgelmek" [153a] olarak çevrilmesi kelimesi kelimesine çeviri örnekleri arasında sayılabilir.

Birleşik zamir: Farsçada, cümle içerisinde nesne ve tümleç görevi alan şahıs zamiri, birleşik zamir olarak (muttasıl zamir) fiil veya fiilimsilere eklenebilmektedir. Örneğin: "goftemet" (sana dedim: tümleç görevinde) veya "costemet" (seni aradım: nesne görevinde) gibi. Bu söyleyiş biçiminin Türkçe cümle yapısına uygulanması durumunda ise anlam karışıklığına yol açmaktadır.

Aşağıdaki mısrada "ender ṭalebet" (seni aramakta, istemekte, talepte) ibaresi "senüñ aramañda" olarak çevrilmiştir. Bu ise arayanın kim olduğu konusunda bir karışıklığa yol açar. Tercümede görülenin aksine arayan muhatap (hitap edilen) değil, mütekellimdir (konuşan).

آنچه سعیست من اندر **طلبت** بنمایم
Ol ne çalış ki **aramañda senüñ** gösteririm [63a]

Hâfız şerhlerinde ise bu ifade "senüñ ṭalebüñde" şeklinde tercüme edilmiştir (Sûdî, 1857: I/327; Sürûrî, t.y.: 98b; Şem'î, 1574: 121a).

Aşağıdaki örnekte ise kaynak dildeki yapı örnek alınarak işaret sıfatına (bu), birinci tekil şahıs iyelik eki getirilmiştir:

از بهر بوسه‌ای ز لبش جان همی‌دهم **اینم** نمی‌ستاند و آنم نمی‌دهد	Anuñ dudaġı būsesi 'çün virürem revān **Bunumı** almıyor ü anı virmiyor baña [117a]

"īnem ne-mī-sitāned vü ānem ne-mī-dehed" (benden bunu [canımı] almıyor, onu [buseyi] bana vermiyor) mısraında "īnem" ifadesinin "bunumu" şeklinde tercümesi de kelimesi kelimesine çeviri çerçevesinde

rastlanılan ilginç örneklerden biridir. Hâfız şerhlerinde bu tür bir kullanıma rastlanmaz: "Cān alup būse virmez" (Sûdî, 1857: II/173). "Bunı almaz benden ve anı virmez" (Sürûrî, t.y.: 157b). "Bunı benden almaz ve anı baña virmez" (Şem'î, 1574: 209b).

Kelime Grupları ve Ekler:

"pür ez-... (... ile dolu)": Farsçada "pür ez-çīzī" (bir şey**den dolu**) ifadesi bir şeyin çok olduğunu anlatmak için kullanılır. Türkçede ise bu tür ifadeler "-den" ekiyle değil "ile" edatıyla (... ile dolu) kullanılır. Örneğin "bahçe gülle doludur" ifadesi Farsçada "bāġçe pür ez-gül est" (bahçe gülden doludur) şeklinde söylenir. Ferîdî tercümesinde bu tür ifade kalıplarının çevirisinde Farsça söyleyiş biçiminin aynen muhafaza edildiği görülmektedir.

زشوق کوه دل او هنوز **پر ز صداست**
Henüz ki ṭaġ-ı dili **ṭolu şevḳden** ü ṣadā [54b]

"Sada ve şevkle dolu" denilmek yerine Farsça söyleyiş biçimi örneklenerek "sada ve şevkten dolu" denilmiştir. Ancak Hâfız şerhlerinde de benzer şekilde tercüme edildiği görülmektedir: "... henüz ṣadā**dan pürdür**" (Şem'î, 1574: 105b). "... henüz ṣadā**dan ṭoludur**" (Sürûrî, t.y.: 87b). "... henüz pür-ṣadādır" (Sûdî, 1857: I/284).

Bu yaklaşım bazen bir mısra veya cümlenin anlaşılmasını güçleştirecek biçimde ifadeler ortaya çıkarır. Örneğin:

در رهگذر کیست که **دامی ز بلا** نیست
Kimdür ki **belādan aġı** yol uġraġına yoḳ [50a]

Metnin aslında hiçbir anlam belirsizliği olmayan bu mısra, kelimesi kelimesine çeviri sebebiyle anlaşılmaz bir hâl almıştır. "Kimin yol uğrağında bir belâ ağı yoktur" şeklinde çevrildiğinde anlam çok açıktır. "dāmī zi-belā" nesne öbeği "belâdan (yapılma) bir ağ" olarak da çevrilebilecekken "belādan aġı" gibi bir ifade tercih edilmiştir. "dāmī" kelimesinin sonundaki "ī" belgisiz sayı sıfatıdır ve "bir ağ" anlamına gelir. Gerek kaynak metin ve gerekse tercümedeki cümlenin bütünü düşünüldüğünde "belādan aġı" söz öbeğinin sonundaki "-ı" üçüncü tekil şahıs iyelik eki

("feleğin belâdan ağı" gibi) değildir. Muhtemelen Farsça belgisiz sayı sıfatı (yâ-i vahdet) Türkçe söz dizimine dâhil edilmiş olmalıdır.

Mısraın Hâfız şerhlerindeki tercümesi şöyledir: "Kimüñ yolındadır ki **belādan bir duzaḳ** olmaya" (Sûdî, 1857: I/266). "Kimüñ uġraġı vardur ki **belādan bir aġ** yoḳdur" (Sürûrî, t.y.: 82a). "Kimdür ki anuñ reh-güẕerinde **belādan bir ṭuzaḳ** vardur" (Şem'î, 1574: 97a).

Kelimesi kelimesine çeviri, hedef dilde çoğunlukla alışılmadık ifade biçimlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ayrıca anlaşılması güç cümlelerin yanı sıra, kaynak metinde olmayan bir anlamın hedef metinde ortaya çıktığı örnekler de az da olsa vardır. Özellikle gelecek zaman kipindeki "ḫᵛāsten" fiilinin "istemek" olarak tercüme edilmesi, çeviri geçerliliğini etkileyecek türde bir çeviri tutumudur.

Aktarma

Aktarma (borrowing), kaynak dildeki bir kavramın veya söz öbeğinin, gösteren ve gösterilen olmak üzere hedef dile taşınmasıdır. Divan şiirinde bunun örneği çok fazladır ve bu aktarmalar klasik Türk şiirinde zamanla teşekkül eden kelime kadrosunun bir parçasını oluşturmuştur. Bu sebeple sadece bu minvalde birkaç örnek vermek yeterli olacaktır. "Rind", "zāhid", "sūfī" gibi yerleşmiş bazı kelimelerin üzerinde durmak yerine daha çarpıcı birkaç örneğe yer verilecektir.

Aktarma, genellikle kafiye ve vezni sağlamak gibi biçimsel nedenlerle yapılmıştır. Ayrıca kalıplaşmış terkip ve mazmunların sahip olduğu zengin çağrışımları hedef dile kayıpsız bir şekilde taşıyabilmek gibi semantik kaygılardan da bahsedilebilir.

Ferîdî tercümesi bağlamında bu aktarma örnekleri içerisinde en çarpıcı olanı Farsça çekimli fiillerin yüklem göreviyle Türkçe bir cümlede yer almasıdır. Aşağıdaki mısrada Farsça çekimli bir fiilin vezin sebebiyle tercümede kullanıldığı görülmektedir. "Reft" yerine "gitti" denmesi durumunda bu söz vezne uymayacaktır:

> Bir oḳ ki dile ġamzeden urduñ ḫaṭāen **reft**
> Āyā ne fikir ide yine reʾy-i ṣevābıñ [45a]

Bir diğer mısrada ise Farsça fiilin (ne-nihād: bırakmadı, koymadı) kullanılmasının öncelikli sebebi kafiye olarak görünmektedir:

Meger ki lāle cihānuñ vefāsı yoḳ bildi
Ölünce doġalı piyāle-i mey **ne-nihād** [102a]

Bir başka çarpıcı örnek de bir mısraın tamamen kaynak dildeki biçimiyle hedef dile aynen taşınmasıyla oluşan aktarmadır. Aşağıdaki beytin ilk mısraı metnin Farsçasının aynısıdır. Söz konusu mısrada iki Farsça terkip olduğu gibi Türkçe metne aktarılmıştır. Ancak, Farsça terkiplerin divan şiirinde ve dönemin Türkçesinde zaten kullanılıyor olması sebebiyle bu durumun tercümede yabancılaştırıcı bir etki uyandırdığı söylenemez:

Kaynak Metin: ای صاحب کرامت شکرانۀ سلامت
Hedef Metin: **Ey ṣāḥib-i kerāmet şükrāne-i selāmet** [4b]

Aşağıdaki örnekte ise sadece mısra sonundaki Farsça akuzatif eki (rā) Türkçesiyle (-ı, -i) değiştirilmiştir:

Farsça: کنار آب رکن آباد و گلگشت مصلّا را
Türkçe: **Kenār-ı āb-ı Rükn-ābādı gülgeşt-i muṣallā**yı [5b]

Bu örnekler dışında, vezin ve kafiye gibi zorunluluklar sebebiyle bazı Farsça edatların ve kelime gruplarının tercümede kullanıldığı görülmektedir.

"Ez ān vaḳt ki" [36b] "Baʿd ez-īn" [28b, 38a, 62a, 85b, 98b, 112a, 129a, 147a, 199b...] gibi söz öbeklerinin çok sık aktarma yoluyla tercümede kullanıldığı görülür:

Benümle cāy-ı rıżā **baʿd ez-īn** ʿadūya ṣenā [38a]

Türkçe kelimeye Farsça çokluk ekinin getirildiği örnekler de mevcuttur. Bu tür aktarmaların sebebi genellikle kafiyedir:

Bizüm ḳande bilürler ḥālimiz ṭaşra selīm il**hā** [1b]

Farsça ablatif ekinin (ez) kullanılmasının çoğunlukla kafiyeden ötürü bazen de vezin sebebiyle olduğu görülür. Aşağıdaki örnekte kafiye bu sayede sağlanmıştır:

Bir yolın ḫāki mükerrem oldı ez-iḳdām-ı yār [16a]

Şu mısrada ise vezin sebebiyle "ondan" diyemeyen mütercim "ez-ān" deme yolunu seçmiştir:

Oldum **ez-ān** delü ki yārim yeñi ay gibi [23a]

Aşağıdaki mısrada Türkçedeki "ile" yerine kafiye için "bā" edatı kullanılmıştır:

Ki söyledi bu sözi yel maṣalca **bā** Süleymān [38a]

Aşağıdaki mısralardan ilkinde vezin için, ikincisinde ise kafiye için Türkçe datif eki (-e, -a) yerine Farsça "be" edatı kullanılmıştır:

Bundan seni **be**-ḫāne-i vefā gönderiserem[40b]
Ol ḳara gözden utan baġlama anı **be**-kemend [62b]

Bazı mısralarda ise lokatif eki (-de, -da) yerine Farsçadaki "der" edatı kullanılmıştır:

Acıyla Ḥāfıẓı öldürdi şekker **der** dehān ṭutar [73a]
Baña dilde idi ol şey' ki saña **der** dil idi [88b]
Ki iç bir bāde kim **der** Kevṯer olmaz[104b]

Kaynak dildeki edatların ve kimi zaman çekimli fiillerin hedef dilde kullanılması söz dizimiyle ilgili olsa da, lafzî bir tercüme anlayışının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmamaktadır. Söz diziminin taklidinden ziyade, vezin ve kafiye gibi zaruretler sebebiyle başvurulan bir *aktarma*'dır. Ferîdî tercümesinde karşılaşılan bu tür örnekler, Türkçe cümle yapısının içine dâhil edilmiş yabancı bir unsur gibi durmaktadır ve bazen metnin anlaşılmasını zorlaştırabilmektedir.

Taklit

"Taklit veya öyküntü (*calque*), varış dilinde [hedef dilde] biçimsel açıdan yeni sözcük yaratamama, eskiden beri var olan bir sözcüğü yeni bir anlamla kullanamama, kısacası uygun düşen sözcüğü varış dilinde bulamama yetersizliğini örtme tekniğidir. (...) Taklit, varış dilinde daha önce var olan öğeleri, kalkış dilindeki [kaynak dil] yapılara ya da anlamlara göre kullanır" (Rifat, 2008: 242). Taklit, bir sözcüğün değil, bir sözcüğün kullanılış biçiminin aktarılmasıdır. Örneğin Türkçede kullanılan bilim-kurgu sözcüğü science-fiction kelimesine taklittir (Rifat, 2008: 242-243).

Ferîdî tercümesinde taklit işleminin birçok örneğine rastlanmaktadır. Bunlar genellikle isim veya sıfat tamlaması ve birleşik isimlerden oluşmaktadır. Örneğin aşağıdaki mısrada "zebān-ı nāṭıḳa" tamlaması Farsça tamlama biçimi taklit edilerek aynı vezinde bir tamlamayla "lisān-ı söyleyen" olarak çevrilmiştir:

زبان ناطقه در وصف شوق او لالست
Lisān-ı söyleyen ebkem sevisi vaṣfında [12b]

"Söyleyen lisān" biçimindeki bir söyleyiş Türkçe açısından daha alışılmış bir ifade biçimi olabilecekken kaynak dildeki tamlama yapısı Türkçeye aktarılmıştır. Kaynak dildeki "zebān-ı nāṭıḳa" tamlaması ile hedef dilde oluşturulan "lisān-ı söyleyen" tamlamasının vezin bakımından eş değer olması önemlidir. Bu mısrada vezin açısından bir farklılık olmaması sebebiyle mütercimin *aktarma* yapma imkânı olmasına rağmen *taklit*i tercih ettiği görülmektedir. Diğer yandan mısraın tercümesinde öğelerin dizilişi sebebiyle anlaşılma güçlüğü vardır. "-dır" ekinin tercümede kullanılmaması da yüklem konusunda bir belirsizliğe sebep olmuştur.

Bir ıstılah hâline gelmiş ve hatta bu şekliyle Türkçeye de yerleşmiş bazı kavramların bire bir tercümesi yoluna gidildiği görülmektedir.

دلا مباش چنین هرزه گرد و هرجایی
Bu güne boş dolanur **her maḥalle** olma gönül [93b]

Mısraın Farsçasında geçen "her-cāyī"[15] kelimesi "her maḥalle" olarak çevrilmiştir. "Her-cā" sözünün kelimesi kelimesine çevirisi "her yer, her mahal" olsa da bu kelime yeni bir kavram hâlini alarak farklı anlamlar kazanmıştır. "Her mahalle" ibaresinin bu anlamları vermediği açıktır. Ancak, bu yaklaşımın bazen vezin gereği zorunlu olarak yapılmış olabileceğini de unutmamak gerekir.

بیاد دار محبّان **باده پیما** را

Yukarıdaki mısrada geçen "bāde-peymā" ifadesi "süci ölçüci" olarak çevrilmiştir.

Teẕekkür eyle **süci ölçüci** eḥibbāya [6a]

"Bāde-peymā", lafzî bir tercümeyle çevrilecek olursa "bāde ölçen" demektir. Ancak bu terkip "çok içki içen, sarhoş" gibi anlamlara gelir. Benzer şekilde bir bileşik sıfat olan "bād-peymā" terkibi "rüzgâr ölçen" değil, "çok hızlı giden" veya "serseri" gibi anlamlara sahiptir.

من که باشم در آن حرم که صبا **پرده دار** حریم حرمت اوست	Ben kim olam ki ol ḥaremde ṣabā **Perde ṭutar** ḥarīm-i ʿizzetinüñ [11b]

Yeni bir kavram oluşturan "perde-dār" kelimesi taklit yoluyla tercüme edilmiştir. "Saba, onun harîm-i izzetinün perdedarıdır" anlamındaki mısra Ferîdî tercümesinde *za'f-ı te'lîf* (söz diziminde kuralsızlık) denilen belâgat kusuru olacak biçimde tercüme edilmiş, "perde-dār" kelimesinin "perde-tutar" biçiminde çevrilmesi kuralsızlıkla birleşince anlaşılması zor bir cümle ortaya çıkmıştır.

نه من **سبوکش** این **دیر رندسوزم** و بس بسا سرا که درین کارخانه خاك سبوست	Bu **rind yaḳan ev**e ben **cām çeken** degül ancaḳ Bu kārḫānede çoḳ baş ki desti ṭopraġıdır [12b]

"Sebū-keş" ve "deyr-i rind-sūz" tamlamaları taklit yoluyla "cām çeken" ve "rind yaḳan ev" biçiminde çevrilmiştir. Ancak "manastır, kilise" anlamına gelen "deyr" yakın anlamlı bir kelimeyle (ev) ile karşılanmıştır. "Kadeh çeken" ifadesi mecaz-ı mürseldir. Mahal (kadeh) söylenip hâl

[15] Hercāyī: Her yerde bulunur, kendine mahsus belirli bir yeri bulunmayan. Serseri, derbeder. * Kararsız, sebatsız, vefasız, dönek, mütelevvin.

(mey) kastedilmiştir. Çekmek tabiri Türkçede de içmek anlamında (kafayı çekmek) kullanılmaktadır. Ancak ironik bir şekilde, kaynak metindeki "sebû-keş" ifadesinin, özellikle klasik Türk şiirinin söz varlığı içerisinde daha alışılmış ve anlaşılır iken, mütercim tarafından taklit yoluyla Türkçeye "cām çeken" şeklinde aktarılması yabancılaştırıcı bir etki uyandırmaktadır.

Ne şerḥ virür bizüm **aḥvāl-i ṭar-göñül**den yel [12b]
صبا ز حال دل تنگ ما چه شرح دهد

İzafet-i maklub (ters çevrilmiş terkip) olan "dil-teng" tamlaması, "dar gönül" olarak çevrilmiştir. Bu ise Türkçenin standart tamlama yapısına uygun olduğu için taklit demek mümkün değildir. Dolayısıyla "hāl-i dil-teng" ifadesi Farsça tamlama biçimi kısmen taklit edilerek "aḥvāl-i ṭar göñül" şeklinde tercüme edilmiştir. Kaynak metindeki "ḥāl" kelimesi ise tercümede veznin bir gereği olarak çoğul şekliyle kullanılmıştır.

Dil ailesi ya da tipolojisi açısından farklılıklar gösteren veya bazı bakımlardan farklı kültürlere bağlanan diller arasında yapılan kelimesi kelimesine çevirilerde zaman zaman "hatalı", "yanlış" olarak değerlendirilebilecek çeviriler ortaya çıkmaktadır (Rifat, 2008: 243). Hatalı denilebilecek durumlar şunlardır:

a) Bir başka anlama gelebilir.
b) Hiçbir anlam taşımayabilir.
c) Yapısal nedenlerden dolayı olanaksız olabilir.
d) Hedef dilin dil dışı tecrübesinde hiçbir gerçekliğe karşılık gelmeyen bir ifade olabilir. Yani dil bilgisel yönden doğru bir cümle olduğu hâlde hedef dilin kültür ve zihin dünyasında bir karşılığı olmayabilir.
e) Hedef dilde farklı bir dil dışı tecrübeye karşılık gelebilir (Vinay ve Darbelnet, 2004: 87).

Dilsel veya kültürel sebeplerle doğrudan çevirinin mümkün olmadığı durumlarda mütercim dolaylı çeviriye başvurur. Dilsel ve kültürel nedenlere, Ferîdî tercümesi bağlamında, şeklî zaruretler ve şahsi tercihe bağlı tasarrufları da eklemek gerekir.

Dolaylı Çeviri

İki dil arasında her bağlamı kapsayan sözlükler mümkün olsa, çevirmenlerin tek yapması gereken kaynak dilin mesajına karşılık gelen uygun çeviriye bakmak olurdu. Fakat böyle sözlükler olmadığına göre, mütercimler bir metindeki kelimelerden veya çeviri birimlerinden hareket ederek istenen iletiyi nakletmek için çeşitli işlemler uygularlar. Kelimenin bir ifade içerisindeki konumlanışı onun anlamı üzerinde etki sahibidir ve ortaya çıkabilecek kelime kombinasyonu da sonsuzdur. O hâlde hiçbir sözlük bu durum karşısında hazır çözümler sunamaz. Ayrıca kaynak dildeki bazı kavramlar ve dilsel yapılar hedef dilde bulunmayabilir. Bir metindeki mesajın bütünlüğüne vakıf olan çevirmen, kararlarını bu şartlar altında tayin eder. Bu çerçevede ifadenin hedef dilde yeniden düzenlenmesi gerekebilir. İki metnin birbirinin yeterli alternatifi olup olmadığına hükmetmemizdeki tek ölçü ise sadece mesajın kendisi, yani kaynak metindeki durumun yansıtılmasıdır (Vinay ve Darbelnet, 2004: 88). Doğrudan çevirinin mümkün olmadığı böylesi durumlarda mütercimin başvurduğu çeviri yöntemlerine dolaylı çeviri denilir.

Dolaylı çeviri; biçim veya kelime türü değiştirme, bakış açısı değiştirme ve eş değerlik işlemlerinden oluşur.

Biçim veya Kelime Türü Değiştirme

Biçim veya kelime türü değiştirme; kaynak dilde kullanılmış bir kelime türü yerine hedef dilde, bildirinin içeriğini bozmadan, bir başka kelime türünü kullanma veya cümlenin biçimini değiştirerek hedef dile aktarma işlemine denir. Kelime türü değiştirmeye örnek olarak, Türkçede mektup zarfının üstüne yazılan "gönderen" (adlaşmış sıfat) yerine İngilizcede "from" (edat) kelimesinin kullanılması gösterilebilir. Kimi zaman bu dönüşümlerde, iletilen anlam aynı kalmakla birlikte, ifadenin gücü veya dil içindeki tuttuğu seviye veya değer değişebilir. Örneğin "geri döndüğünde" tabiriyle "dönüşünde" ifadesi iletilen anlam bakımından aynı olsa da, ikinci ifade nispeten daha şiirseldir (Rifat, 2008: 244).

Ferîdî tercümesinde biçim veya kelime türünün değiştirilerek çevrilmesinin sebepleri bazen dilsel, kimi zaman ise vezin ve kafiye gibi şekille

ilgili zorunluluklardan kaynaklanabilmektedir. Aşağıdaki mısrada "ez āfitāb-ı ʿālem-tāb" terkibi "günden ol ki ʿālem-tāb" şeklinde hedef dile aktarılmıştır.

Pedīd ü ẓāhir olur **günden ol ki ʿālem-tāb** [10b]
پدید میشود از آفتاب عالم تاب

Terkibin yapısındaki bu değişikliğin sebebi kafiyeyi koruma düşüncesidir. Türkçedeki hâl eklerinin karşılığı olan edatlar Farsçada kelimenin veya terkibin başına gelir. Dolayısıyla mütercim vezni bir şekilde kurtarabilse bile "**ez** āfitāb-ı ʿālem-tāb" terkibini "āfitāb-ı ʿālem-tāb**dan**" biçiminde çevirmesi kafiyeyi bozacaktır. Bu sebeple "-den" eki kaynak metinde tamlanan durumdaki "gün" kelimesine eklenmiş ve ki bağlacı vasıtasıyla "ʿālem-tāb" sıfatının "gün" ile ilişkisi sağlanmıştır.

Be gel ḫarābāta gör **ḳurb-i ṭavr**-ı manṣıbımuz [59a]
بیا بمیکده و **وضع قرب** جاهم بین

Bu mısradaki terkibin tercümesinde "cāh" kelimesinin anlamdaşı olan "manṣıb" kelimesi tercih edilmiş, ancak kaynak metindeki "vaż'-ı ḳurb" ifadesi hedef dilde "ḳurb-i ṭavr" olarak aktarılmıştır. "Vaż'" (duruş, hareket, tarz) ile "ṭavr" (hareket, hâl, vaziyet) kelimelerinin kapladığı anlam alanları kısmen örtüşse de söz konusu durum vezin açısından zorunlu olmayan bir değişikliktir. Fakat daha dikkat çekici olan ise kaynak metinde "ḳurb" "vaż'" kelimesini tamlarken hedef metinde "vaż'" kelimesinin yerine ikame edilen "ṭavr" "ḳurb" kelimesini tamlamaktadır. Bu değişikliğin dilsel veya biçimsel (vezin, kafiye gibi) bir zorunluluk olmaksızın yapılmış olması dikkat çekicidir.

Yaslu kişiye ḳalmaya şenlige heveslik [36a]
ماتم زده را داعیهٔ سور نماندست

"Mātem-zede" kavramı "yaslu kişi" olarak çevrilmiş, böylelikle kelime türü değiştirilmiştir. Kaynak metindeki "mātem-zede" kelimesi vezne uyduğu hâlde böyle bir değişiklik yapılması, bunun bir zorunluluk değil tercih olduğunu gösterir. Ancak anlam açısından önceki örnekte görülen boyutta bir değişiklik ortaya çıkmamıştır.

Ḥaḳ bizi bī-niyāz **riyā zühd**den eyledi[60b]
ما را خدا ز **زهد ریا** بی‌نیاز کرد

"Zühd-i riyā" (riya zühdü) terkibi "riyā zühd" olarak çevrilmiş, yani belirtisiz isim tamlaması yerine takısız isim tamlaması olarak tercüme edilmiştir. Vezin gereği kelime türünde yapılan bu değişiklik ciddi bir anlam değişikliğine yol açmamıştır.

ʿAnberīn zülfüñ elinden ger ḫaṭā **gitdi gider** [48b]
گر ز دست زلف مشکینت خطایی **رفت رفت**

"Reft reft" (gitti gitti) redifi "gitti gider" şeklinde çevrilerek, fiilin zamanı değiştirilmiş, böylece hem vezne uyması sağlanmış hem de Türkçede daha alışıldık ve zarif bir söyleyiş elde edilmiştir.

Bakış Açısı Değiştirme

Bakış açısı değiştirme (Fr. ve Ing. *modulation*); "aynı dil gerçekliğinin bir başka bakış açısına yerleşilerek verilmesidir." Vinay'e göre biçim veya kelime türü değiştirme dil düzeyinde gerçekleşirken, bakış açısı düşünce düzeyinde olur ve bildirinin derinliklerine inilir (Vinay 1968'den aktaran Rifat, 2008: 244) . Bu, genellikle karmaşık nitelikli metinlerin çevirisinde başvurulan bir işlemdir ve bunu yapabilmek için bildirinin gösterge bilimsel çözümlemesine ihtiyaç duyulur. Örneğin "çeyrek yüzyıl" (veya asır) yerine "yirmi beş yıl"; "onu artık düşünmüyorum" yerine "onu artık unuttum" demek bildirinin, bakış açısı değiştirilerek verilmesi anlamına gelir. Bakış açısı değiştirilerek yapılan çeviri, biçim değiştirmeye de yol açar. Örneğin İngilizcedeki "Do not enter" (Girmeyiniz) ifadesinin Fransızcada "Sens Interdit" (Yasak istikamet) biçiminde verilmesi bu duruma örnektir. Diğer yandan çeviri bilimciler "donmuş" veya "zorunlu" bakış açısı değiştirme ile "özgür" veya "seçime bağlı" olanı birbirinden ayırırlar. Birinci türde olanı genellikle sözcük düzeyinde gerçekleşirken, ikincisinde cümleleri söz dizimsel olarak yeniden yapılandıran karmaşık dönüştürmeler söz konusudur (Rifat, 2008: 244).

Aşağıdaki mısrada "rūz-ı elest" kavramına karşılık olarak "öñ gün" tabiri kullanılmıştır. "Öñ" (ilerüki, öndeki, mütekaddim) (Tulum, 2011: 1430) ve "gün" kelimeleriyle oluşturulan bu terkibin (öndeki gün), "rūz-i

ezel" kavramının karşılığı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. "Rûz-i elest" (elest günü) ve "rūz-i ezel"[16] kavramları elest bezmi olarak anılan aynı gerçekliğe işaret eder. Hâfız şerhlerinde ise "öñ gün" kavramına rastlanmamıştır (Sûdî, 1857: I/82; Sürûrî, t.y.: 29a; 26a).

Meşhūr oldum ki ḳadeḥ-keşlik ile **öñ günden** [14a]
که به پیمانه کشی شهره شدم **روز الست**

Bu değişiklik dilsel bir zorunluluk sebebiyle yapılmamıştır. Çünkü "rûz-ı elest" tabiri Türkçede ve bilhassa divan şiiri geleneğinde çok iyi bilinmektedir. Vezin açısından da "rûz-ı elest" veya "rūz-ı ezel" denilmesi bir sorun oluşturmayacaktı. Ancak mütercim kaynak metindeki "-est" kafiyesi yerine tercümede "-*en*" kafiyesini kullanmış ve bu durum kelime tercihinde belirleyici olmuştur. Burada bakış açısı değiştirmenin sebebi dilsel veya kültürel değil, şekille ilgilidir. Diğer yandan "peymāne" kelimesinin "kadeh" olarak çevrilmesi elest bezminde verilen söz ile "peymān" (söz, ahd) arasındaki lafız benzerliğini ortadan kaldırmıştır.

Sitāre vüsʿati vü yārānuñ ülfeti şükri [6a]
بشکر صحبت اصحاب و **آشنایی بخت**

Bahtın aşinalığı, yıldızın genişliği olarak tercüme edilmiştir. İkisiyle de ifade edilen, insanın talihinin yaver gitmesi, bahtının açık olmasıdır.

Añışla **ḫoş dem**in çek zaḥmetin cāy-ı varacaḳda [286a]
بکش دشوارئ منزل بیاد **عهد آسانی**

"Menzil" kavramının "cāy-ı varacaḳ" olarak çevrilmesi, kelime türü değiştirme örneğidir, ancak bakış açısı yani düşünce değişmemiştir. "ʿAhd-i āsānī" (kolaylık zamanı) terkibinin "ḫoş dem" olarak çevrilmesi ise bakış açısı değiştirerek aynı durumun ifadesidir. Ancak kaynak metindeki "düşvārī" (zorluk) ile "āsānī" (kolaylık) kelimeleri arasındaki zıtlık tercümede kaybolmuştur.

[16] "Rûz-i ezel" tabiri birçok yerde elest bezmine atfen kullanılır: Örnek: "Biz' isteyen kişi Hakk ile olsun / Rûz-i ezel ahdin ri'âyet kılsın" (Hüdayi, 2005: 177).

Eş değerlik

Vinay ve Darbelnet bu kavramı aynı durumun farklı biçemsel ve yapısal anlamlarla ifadesi için kullanır (Munday, 2001: 58). Özellikle deyim ve atasözlerinin çevirisinde bu işlemden yararlanılır. Bu tür durumlarda farklı bir imajla aynı duygunun verilmesi veya ifade edilmesi hedeflenir (Munday, 2001: 58). Örneğin "like a bull in a china shop" (porselen dükkanında bir boğa gibi) deyiminin Türkçeye "filin züccaciye dükkanına girmesi gibi" olarak çevrilmesi eş değer bir tercümedir.

Kaynak dilde bahsedilen bir dış gerçeklik, hedef dilde bulunmadığında kaynak dildeki *gösterileni*n niteliklerinden yola çıkılarak benzer çağrışımları taşıyan eş değer bir dış gerçekliğe işaret eden bir gösterge kullanılabilir. Çokça zikredilen bir örneğe göre, Eskimolar için yapılan İncil tercümelerinde Hz. İsa için "Tanrı'nın kuzusu" (masumiyetin sembolü) tabiri yerine "Tanrı'nın foku" ifadesi kullanılmıştır (Hornby, 2006: 25).

Ferîdî tercümesinde de benzer şekilde eş değerlik arayışlarının olduğu görülür. Bunlar arasında Türk kavramı; kendisiyle ilgili çok örnek olması ve bunların birkaç istisna dışında çoğunlukla eş değer kavramlarla çevrilmesi, bu eş değer kavramların farklılık göstermesi sebebiyle ayrı bir başlıkta ele alınacaktır.

A) Türk İmgesi: Muhtelif Doğu ve Batı kaynaklarında rastlanan Türk'e ait kimi vasıflar şairler tarafından da kullanılmıştır. Batıda daha ziyade kuvvet timsali olan Türk, Doğuda savaşçılığının yanı sıra bir güzellik imgesi olarak da öne çıkar. Arap şairi Ebu İshak el-Gazzî Türklerin yiğitlik ve güzelliğini şöyle karşılaştırır:

"Türk askerinden bir bölük yiğit hücuma kalkınca,
onların müthiş naraları yanında,
yıldırımın ne gürültüsü duyulur, ne de adı akla gelir!
Bu millet öyle bir millettir ki eğer güler yüzle karşılanırsa,
güzellik ve güleçlikte meleklere eş gibidir,
üzerine hücum edilecek olursa da, ifrit kesilir!" (Danişmend, 2007: 16-17).

Farsçada da Türk ismi, Türklerin beyazlık ve güzelliğinden kinayeyle beyaz, güzel, parlak, sevgili, kahramanlık ve yiğitlik mânalarını ifade eder (Danişmend, 2007: 16; Karaismailoğlu, 2002: 905-908; Kartal, 1999: 31-45; Sûdî, 1857: I/341-342). Yine Güneş, Ay ve yıldızlara da Türk ismi verilmiştir (Mütercim Asım, 2009: 786; Yağcı, 2002: 915-916).

Sa'dî-i Şîrâzî sevgilisine Türk diye seslenir ve kendisini de Hindû köleye benzetir:

"Türk-i men perde ber-endāz ki Hindū-yı toem" (Sa'dî, 1377: II/22).
(Ey sevgilim, perdeyi kaldır ki ben senin kölenim.)

Mevlânâ ise lafzı Hindu'ya, mânayı ise Türk'e benzeterek şöyle der:

Rehā kon ḥarf-i Hindū rā, bebīn Türkān-ı maʿnā rā
Men ān Türkem ki Hindū rā nemī-dānem nemī-dānem (Mevlânâ, 1345: 555).
(Bırak harf Hindûsunu, mâna Türklerini gör. Ben o Türküm ki Hindûyu bilmiyorum, bilmiyorum.)

Hayyam'ın Fransız mütercimi J. B. Nicolas, Hayyam'ın bir rubâîsinden hareketle Türk kadın ve erkeğinin İranlıların nazarında güzellik timsali olduğunu söyler (Danişmend, 2007: 17).

Klasik Türk şiirinde de Türk kavramı; güzellik, yiğitlik, cengâverlik, saflık sembolü olarak kullanılmış, daha sonra yabancı tesirlerle gaddarlık, zalimlik gibi anlamları da kazanmıştır. 17. yüzyılda Nef'î gibi bazı şairler tarafından Türk kelimesinin köylü, kaba saba, anlayışsız kimse, cahil anlamlarında da kullanıldığı görülür (Levend, 1984: 591-603; Köprülü, 1966: 197-198; Onay, 2009: 465-466). Türk'ün sevgiliye ad oluşu, onun savaşçı kimliğiyle ilgilidir ve İran tesiriyle edebiyatımıza girmiştir (Yağcı, 2002: 914-915). Köylü, kaba saba, cahil kimse nev'indeki olumsuz nitelemeler ise Osmanlı Devleti'nde devşirme kökenli devlet adamlarının etkinliklerini artırmasının bir neticesidir (Baykara, 1998: 57-58).

Mütercimin Türk kelimesini özellikle başka kavramlarla karşılama çabası, kavramın daha sonra kazandığı bu olumsuz çağrışımlardan kaynaklanabileceği gibi "özgünlük arayışı" başlığı altında ele alınacak olan

yaklaşımın bir sonucu da olabilir. Tercümede Türk kelimesinin karşılığı olarak kullanılan kavramlar şunlardır:

1) Güzel, Yâr, Sevgili: Ferîdî'nin, Türk kelimesi için bağlama göre farklı eş değer kavramlar kullandığı görülmektedir. Aşağıdaki mısrada Türk güzellik imgesi olarak yorumlanmış ve tercümede "dil-ārā" (gönül süsleyen [güzel]) kelimesiyle karşılanmıştır.

Eger göñlüm ele alsa o Şîrāzlu **dil-ārā**yı [5b]
اگر آن **ترک** شیرازی بدست آرد دل ما را

Sûdî şerhinde Türk, Türk-i Şîrâzî terkibiyle ilgili şu izah yer alır: "Türk, aşıl lüġatde **Tatar** şınıfına dirler. Bunlar ẓālim ü bī-raḥm u ḫūnī olduḳlarından şuʿarā-yı ʿAcem, **maḥbūbları** bunlara teşbīh idüp Türk dirler. Ve baʿżı Şîrāzīlerden mesmūʿdur ki Hülāgū ʿaskerinden çoḳ kimesne Şîrāz'da tavaṭṭun idüp tenāsül eyledi. Pes anlaruñ evlādına ḥaḳīḳat **Türk-i Şîrāzī** dimek ṣaḥīḥdür, teşbīhsiz ve istiʿāresiz" (Sûdî, 1857: I/34-35).

Sûdî Türk kavramının, üç ayrı anlamına işaret ettikten sonra, ilgili beyti nesre çevirirken mahbûb anlamını tercih eder: "Maḥṣūl-i beyit: Eger ol **Şîrāz şehrinüñ maḥbūbı** bizüm göñlümüzi ele getürürse yaʿni bize riʿāyet üzre olursa anuñ ḫāl-i Hindūsına Semerḳand u Buḫārā'yı baġışlarım" (Sûdî, 1857: I/35). O hâlde Ferîdî'nin tercümesi, şerhle mutabıktır.

Aşağıdaki tabloda verilen örneklerde de Türk kelimesi; Ferîdî tarafından güzel, sevgili ve yâr gibi anlamlarla yorumlanarak çevrilmiştir. Bu çeviri Sûdî, Sürûrî ve Şem'î şerhlerinde verilen anlamla mutabıktır:

Kaynak Metin (Hâfız)	Tercüme (Ferîdî)
1) تُرک من گر میکند رندی و مستی جان من	Ger benim **yār**im iderse mest ü maḥmūrluḳ göñül [8b]
"Eger benim maḥbūb **Türk**üm yā **maḥbūb**um..." (Sûdî, 1857: I/53); Şem'î: **maḥbūb** (1574: 16a); Sürûrî: **maḥbūb** (t.y.: 14b).	
2) آن تُرک پری چهره که دوش از بر ما رفت	Ol **yār**-i melek rū ki yanumdan gice gitdi [45a]
"Maḥṣūl-i beyt: Ol perī çehre **güzel** ki dün gice bizüm yanımuzdan gitdi" (Sûdî, 1857: I/245); Sürûrî: **güzel** (t.y.: 75a); Şem'î: **maḥbūb** (1574: 88b).	

3) تُرك من خوش میخرامی پیش بالا میرمت	**Sevdigim** ḫoş ṣalınursuñ ḳadḍüñe cānum fedā [47a]
"Maḥṣūl-i beyit: [...] Ey benim **Türk**üm, yaʿni **maḥbūbum**..." (Sûdî, 1857: I/254); Sürûrî: **maḥbūb** (t.y.: 77b).	
4) راه ما غمزهٔ آن تُرک کمان ابرو زد	Ol ḳaşı ya **güzel**üñ ġamzesi urdı yolımuz [139a]
"Bizüm yolımuzı ol kemān-ebrū **maḥbūb**uñ ġamzesi urdı" (Sûdî, 1857: II/262); Şem'î: **maḥbūb** (1574: 241b); Sürûrî: **maḥbūb** (t.y.: 179b).	

Söz konusu mısraların Sûdî şerhindeki yorumu ve mensur çevirisi de aynı yöndedir. Aşağıdaki örneklerde ise Ferîdî tercümesinde yâr, güzel ve sevgili gibi sözcüklerle çevrilen Türk kavramının, şerhlerde başka kavramlarla karşılandığı görülmektedir. İlk örnekte Ferîdî'nin vezin zarureti olmaksızın "Türk" yerine "yâr" kelimesini tercih etmiş olması önemlidir:

1) چرا که شیوهٔ آن تُرک دل سیه دانست	Niçün ki dil-ḳara **yār**üñ edāsını bildi [32b]
"Ḳara göñülli **Türk**üñ şīvesi [...] murād **sāḳī**dir" (Sürûrî, t.y.: 55a). "Türk-i siyeh-dilden murād bunda **çeşm-i sāḳī**dir, sāḳī degüldür" (Şem'î, 1574: 62a). "Türk-i dil-siyehden murād, **çeşm-i sāḳī**dir" (Sûdî, 1857: I/179).	

Ferîdî'nin "dil-ḳara yār" olarak çevirdiği "Türk-i dil-siyeh" terkibi Sûdî ve Şem'î tarafından "çeşm-i sāḳī", Sürûrî tarafından "ḳara göñülli Türk" olarak çevrilmiştir.

Aşağıdaki mısrada "Türkān" kelimesini Sûdî "Türkler" diye naklederken Ferîdî "güzeller" olarak çeviririr. Ancak Ferîdî'nin bir çeviri zaafı olarak değerlendirilebilecek asıl tasarrufu kaynak metindeki "Semerḳandī" ve "Keşmīrī" sıfatlarının mevsuflarını (nitelenen) hedef metinde birbirinin yerine ikame etmesidir:

2) سیه چشمان کشمیری و **ترکان** سمرقندی	Ḳara gözlü Semerḳandī vü Keşmīrī **güzel**ller de [268b]
"Ki Keşmīr'üñ siyāh-çeşmlüleri ve Semerḳand'üñ **maḥbūb**ları" (Şem'î, 1574: 404b). "Keşmīr'e mensūb ḳara gözliler ve Semerḳand'e mensūb **Türkler**..." (Sûdî, 1857: III/301).	

Yukarıdaki tabloyu biraz daha sadeleştirecek olursak Ferîdî ve Hâfız'ın farklı şeyler söylediği görülecektir:

Hâfız: Keşmirli siyah gözlüler (ve) Semerkandlı Türkler (yani Türk güzelleri)
Ferîdî: Semerkandlı kara gözlü(ler) ve Keşmirli güzeller (Türkler)

Semerkand Türk kültür ve medeniyetinin sembol bir şehriyken ve Keşmir Türklerin yaşadığı bir muhit değildir. Dolayısıyla bu iki bölgenin birbirinin yerine kullanılması vezin zaruretiyle de olsa isabetli bir tercih olmamıştır.

Aşağıdaki iki mısrada Ferîdî, "yār" ve "güzel" kavramlarını tercih ederken, Sûdî yine "Türk" kavramını kullanmıştır:

3) گفت چشم نیم مست و تُرک آن آهو ببین	Didi kim ol nīm-mest **yār**-ı çeşm-i āhūyı gör [229a]
"Didi ki ol āhūnuñ nīm-mest **Türk** çeşmini gör" (Sûdî, 1857: III/136).	
4) که با خوارزمیان کردند **ترکان** سمرقندی	Ki itdiler Semerḳandī **güzel**ler Ḫvārezmīlerde [268b]
"Ki Ḫvārezm şehri ḫalḳına itdiler Semerḳand **sipāhī**leri" (Sürûrî, t.y.: 341b). "Ki Semerḳandī **Türkler** Ḫvārezmlülere eylediler" (Şem'î, 1574: 404b). "Türk, **Tātār** cinsine dirler [...] Maḥṣūl-i beyit: [...] Ol vefāsızlıḳları gör ki Semerḳand **Türk**leri Ḫvārzemīler'e eylediler" (Sûdî, 1857: III/300).	

"Türk" kavramının "güzel, sevgili, mahbûb, yâr" mânasında yorumlandığı mısraların mensur çevirilerinde 16. yüzyıl şârihleri "Türk" kavramını da kullanmıştır. 17. veya 18. yüzyılda yaşadığı tahmin edilen Ferîdî'nin tercümesinde ise sevgili anlamında Türk kelimesinin çok da fazla kullanılmadığı görülmektedir. Bu durum söz konusu kavramın daha sonraki yüzyıllarda bazı şair ve müellifler tarafından; "köylü, kaba saba, cahil kimse" (Levend, 1984: 591-603; Onay, 2009: 465-466; Köprülü, 1966: 197-198) gibi birtakım olumsuz anlamlarda kullanılmasıyla ilişkili olabilir. Diğer yandan mütercimin başka kavramlarla ilgili olarak zaman zaman sergilediği; açıklayıcı ve yorumlayıcı veya kaynak metne göre özgün kavramlar kullanma gibi değişik çeviri tutumlarını da gözardı etmemek gerekir.

2) Beyaz: Türk kelimesi yer yer beyazlık ve parlaklıktan kinayeyle kullanılmaktadır. Aşağıdaki mısrada "ġulām-ı Türk" terkibinin Ferîdî tarafından "aḳ ġulām" olarak çevrildiği görülmektedir:

کاین همه ناز از غلام **تُرک** و اُستر میکنند
Kim bu cümle **aḳ** ġulām ile ḳaṭırdan faḫr ider [65a]

Tercümede Türk kelimesi için kullanılan bu karşılık, Sûdî'nin ilgili beyit için yaptığı açıklamayla mutabıktır: "*...*Zîrā bu ḳadar faḫr u nāzı **Türk köle**siyle iderler. [...] Ol yerde **aḳ köle** ve ḫıdmetkār muʿteberdir..." (Sûdî, I/341-342).

3) Civân: Bir başka mısrada ise taze, genç ve yiğit anlamlarına gelen "civân" kelimesiyle tercüme edilmiştir.

خیز تا خاطر بدان **تُرک** سمرقندی دهیم
Ol Semerḳandī **civān**a virelim ḳalḳ göñlümüz [271b]

Kaynaklarda Türk sözünün ifade ettiği anlamlar içerisinde civân da sayılır (Onay, 2009: 466). Bu yönüyle bakıldığında bağlama uygun eş değer bir kelime kullanıldığı söylenebilir. Ancak Hâfız şerhlerinde bu beyitte geçen Türk kelimesi için "civân" kavramına vurgu yapılmamıştır. Başka bir deyişle Türk'den muradın civân olduğu yönünde bir yoruma rastlanmamıştır.

Sürûrî, Şem'î ve Sûdî beyti nesre çevirirken Semerḳandī maḥbūb ifadesini kullanmışlardır (Sürûrî t.y.: 344a; Şem'î 1574: 407b; Sûdî 1857: III/131). Sürûrî'ye göre Türk'den murad maḥbūb-ı hakîkî Şem'î'ye göre ise mürşiddir (Sürûrî t.y.: 344a; Şem'î 1574: 407b).

4) Yağma, Tatar: Türk kelimesinin yağma ile kullanıldığı durumlarda kelimenin iki farklı biçimde çevrildiği görülmektedir. Bunlardan birinde "dil-rübā" tercih edilirken, diğerinde yağma ile anılan benzer bir kavram (Tatar) kullanılmıştır:

چنان بردند صبر از دل که **ترکان** خوان یغما را
Ki böyle **dil-rübā** dilden alupdur ṣabr u yaġmāyı [5b]

Yukarıdaki mısrada Türk imgesinin sevgili, güzel gibi çağrışımları düşünülerek "dil-rübā" denilmiş, ancak Türk ile yağma arasındaki anlam ilişkisi "dil-rübā" tercihiyle kaybolmuştur. Burada sınırlı bir eş değerlikten söz edilebilir. بیا که **تُرک** فلک خوان روزه غارت کرد

Simāṭ-ı ṣavmı be gel gök **Tatar**ı yaġma etdi [58b]

Merih'ten kinaye olan Türk-i felek terkibi gök Tatarı olarak tercüme edilmiştir. Bir önceki örnekte Türk ile yağma arasındaki ilişki kaybolurken, mütercimin bu mısrada Türk'ün yerine Tatar'ı kullanarak eş değerlik bakımından daha iyi örtüşen bir kelime kullandığı söylenebilir. Nitekim Sûdî bu beyitle ilgili açıklamasında Tatar'a Türk dendiğini belirtir: "Türk-i felek iżāfeti beyāniyye, bunlar **Tatar**'a Türk dirler ve şanlarındandır **yaġmacılıḳ** ve **ġāretgerlik** [...] Maḥṣūl-i beyt: Gel ki **felek Türki** ve yaġmacısı rūze ṭa'āmını yaġma eyledi [...] Türk-i felekden murād **māh-ı nev** olmaḳ rūşendir..." (Sûdî, 1857: I/300).

Yine bir başka mısrada "Türk-i mest" terkibi "mestāne Tatar" olarak çevrilmiştir:

تُرک **مستست** مگر میل کبابی دارد
Gūyā mestāne Tatar kim kebāb istek ṭutar [84a]

5) Türk: Türk imgesinin, az da olsa, doğrudan Türk kavramıyla aktarıldığı da görülür. Ancak burada dikkat çeken husus, söz konusu örneklerde Türk kavramının ülke veya doğrudan kavim ismi olarak kullanılmış olmasıdır:

شاه **تُرکان** فارغست از حال ما کو رستمی
Ḥālimizden **Türk** şehi ġāfil ḳanı Rüstem şehā [271b]

اگر **ترك** و هندست و گر روم و چین
Eger **Türk** ü Hindī vü ger Rūm u Çīn [316b]

6) **O İl** : Aşağıdaki mısrada ise "Türkistan" kelimesi "o il" olarak çevrilmiştir. Burada bir eş değerlikten söz etmek zordur:

دو چشم شوخ تو آشوب جمله **ترکستان**
Ḳamu **o il**e dü mestāne gözlerüñ fitne [55a]

"Mest gözler" ile sarhoşların kavga çıkarmaya eğilimli hâlleri ima edilmiştir. "Senin mest iki gözün bütün Türkistan'ı karıştırır" cümlesinde herhangi bir ülke değil, Türkistan ili denilmesi önemlidir. Türkistan; dünyaya nizam veren hakanların yurdudur (Kartal, 1999: 43). Aynı zamanda güzelleri ve gözüpek yiğitleriyle meşhurdur. Şairin hitap ettiği sevgilisi-

nin gözleri; nizamı ve güzelleriyle meşhur bu ülkeyi bile karıştıracak ve burada fitne uyandıracak kadar güzeldir. "O il" ise belirsiz bir yurttur, Türkistan'a mahsus vasıfları, onunla birlikte anılan ve onunla bütünleşmiş nitelikleri hatırlatmaktan uzaktır.

B) Diğer Eş değerlik Örnekleri: Ferîdî tercümesinde Türk imgesinde olduğu gibi, başka kavramların aktarımında da zaman zaman eş değerlikler arandığı görülmektedir. Bu eş değerlikler kimi zaman benzerliklerden, kimi zaman yakın kavramlardan istifade edilerek sağlanmaktadır. Eş değerlikle yapılmak istenen, hedef dilde benzer etkiyi uyandırabilmektir. Aşağıdaki örneklerde farklı kavramlar için başvurulan eş değerlik arayışları, sebepleri ve sonuçları üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

Firdevs – İrem: Kaynak metinde geçen "Firdevs" kavramına karşılık olarak "İrem" ismi kullanılmıştır. Firdevs; cennet, cennetin altıncı katı ve bostan gibi anlamlarda kullanılır. İrem ise Yemen'de Âd Kavmi hükümdarının Cennet'e benzetmek iddiasıyla yaptırdığı bağdır. Klasik şiirde yalancı cennet ve mamur, neş'e veren yer anlamlarında kullanılır (Onay, 2009: 249). Firdevs kelimesi Türkçede de bilinen bir kavram olduğu hâlde vezin sebebiyle kullanılamayan bu kelimenin yerine eş değer bir kelime olarak İrem tercih edilmiştir.

زلف مشکین تو در گلشن **فردوس** عذار
Bāġ-ı ruḫsār-ı **İrem**de ne mümessek zülfüñ[17a]

Ancak "gülşen-i Firdevs-i ʿiẕār" ile "bāġ-ı ruḫsār-ı İrem" terkiplerinde yanak ile cennete karşılık gelen kelimeler yer değiştirmiştir. Yani "Firdevs-i ʿiẕār" ile "ruḫsār-ı İrem" terkiplerinde benzeyen ve benzetilen yer değiştirmiştir. Firdevs-i ʿiẕār'da yanak cennete veya bahçeye benzetilirken "ruḫsār-ı İrem"de ise İrem'in yanağından söz edilmektedir.

Allāhüekber – Ol nāmlu dağ: Aşağıdaki mısrada Hâfız, "bizim suyumuzun menbaı Allahüekberdir" derken Ferîdî "Allahüekber" ifadesine karşılık olarak vezin sebebiyle "ol namlu dağ" demiştir:

فرقست از آب خضر که ظلمات جای اوست	Farḳ var Ḫıżır ṣuyından anuñ karañu yeri
تا آب ما که منبعش **الله اکبر** است	Bizüm ṣuyuñ ki maḫreci **ol nāmlu dağ**dadur [18b]

Sûdî şerhinde belirtildiğine göre Allâhüekber, eteklerinde Rüknâbâd şehrinin bulunduğu bir tepenin ismidir (Sûdî, 1857: I/104). Sürûrî ve Şem'î de bu dağın Şîrâz yakınlarında olduğunu belirtir (Sürûrî, t.y.: 31b; Şem'î, 1574: 34b). Hâfız şerhlerinde beytin tercümesi şöyledir: "Farḳ vardır āb-ı ḥayātdan ki yeri ẓulümdür bizüm Rüknābād ṣuyımuza dek ki menbaʿı Allāhüekber depesidir. Yaʿni anuñ mevżiʿi ẓulümāt bunuñ mevżiʿi Allāhüekberdir. Pes farḳ lāzımdır" (Sûdî, 1857: I/104).

"Allâhüekber" lafzı bir dağ ismi olmanın dışında Allah ismini yüceltmek için (Allah en büyüktür) kullanılır. Hâfız, Hızır'ın (as) içtiği rivayet edilen su ile kaynağını Allahüekber Dağından alan suyu kıyaslamakta ve Allahüekber Dağı'ndan gelen suyu üstün tutmaktadır. Ferîdî tercümesinde yer alan "Ol namlu dağ" ifadesi kaynak metindeki Allâhüekber ile zulümât kavramları arasındaki tezadı yansıtmaktan uzaktır. Bu kavram, mütercim tarafından vezin zaruretiyle kullanılmış olabilir. Diğer yandan aynı hece değerine sahip olan ve Türkçede bilinen "menbaʿ" yerine "maḫrec" kelimesinin kullanılmış olması dikkat çekicidir. Burada bir özgünlük endişesi, Farsça metinle aynı kelimeyi kullanmaktan kaçınma gibi bir yaklaşım olduğu düşünülebilir.

Şanevber – ʿArʿar: Aşağıdaki örnekte benzetme yönünden yola çıkılarak sanevber yerine benzer özellikteki bir başka ağaç ismi ('ar'ar) kullanılmıştır:

وز قدّ بلند او بالای **صنوبر** پست
Anuñ yüce ḳaddinde hem ḳāmet-i **ʿarʿar** pest [19b]

"Ṣanevber" ve "ʿarʿar" farklı ağaçlardır. Ṣanevber çam fıstığı ağacıdır ve şiirde genellikle sevgilinin boyundan kinayedir (Sami, 1899: II/835). "ʿArʿar" kelimesi sözlüklerde "ardıç, dikenli ardıç, dağ servisi, servinin bir nev'i" olarak tarif edilmektedir. (Ahterî, 2009: 53; Kadri, 1927: III/496; Sami, 1899: 933) Taranılan sözlüklerde "ʿarʿar" kelimesinin mecazi anlamına rastlanmamıştır. Ancak divan şiirinde "ʿarʿar"ın, sevgilinin boyundan kinayeyle kullanıldığı birçok örnek mevcuttur.[17]

[17] Kadd-i bülend ü kâmet-i 'ar'ar-hırâm-ı yâr (Bâkî: G.100/3a).
Bana yârun yanagı vü lebi vü kaddi yeter / Üzül ey gül açıl ey gonca yıkıl ey 'ar'ar (Nefʿî: G.72/1).

Gösteren (sanevber – ‘ar‘ar) ve gösterilenleri (ardıç ağacı – çam ağacı) birbirinden farklı olan bu iki kelimenin mecaz olarak sevgilinin boyuna benzetilmesi veya sevgilinin boyunun bu ağaçlara benzetilmesi ortak bir anlam alanını gösterir. Dolayısıyla vezin sebebiyle kullanılamayan bir kelime eş değeriyle telafi edilmiştir.

Dest-i dîger ber-âmede – Soluna kalkmış: Kelimesi kelimesine (*word-for-word*) bir çeviri yapılacak olursa “diğer eline (veya koluyla) kalkmış” mütercim tarafından iletideki anlam esas alınarak hedef dildeki karşılığıyla “soluna kalkmış” olarak çevrilmiştir.

زبامداد بدست دگر برآمده‌ای
Şoluña ḳalḳmışa beñzer ṣabāḥdan gelişiñ [49a]

Mütercimin burada yaptığı işlem ‘deyiş kaydırma’dır. Özgün metnin temel anlamsal özünü hedef dil dizgesi (*system*, *manzûme*) içerisinde başka bir biçimde ifade etme çabasına deyiş kaydırma denir. Mütercimin bu tür durumlarda bağımsız davranma hakkı vardır. Söz konusu kaydırmalar mütercimin “yapıtı ‘değiştirmek’ istemesinden değil, ona olabildiğince bağlı kalarak yeniden yaratmaya çalışması, örgensel bir bütün olarak, [yapıtı] bütünlüğü içinde kavramaya çalışmasındandır” (Popoviç, 2008: 88).

Leb – Dil: Aşağıdaki mısrada geçen “nūşīn-lebān” (tatlı dudaklar) terkibinin “ṭatlu diller” olarak çevrildiği görülmektedir:

یاد باد آن صحبت شبها که با نوشین لبان
Āñıla ol ṭatlu **dil**lerle giceler ṣoḥbeti [90b]

Hâfız şerhlerinde “nūşīn-lebān” terkibi, “ṭatlı dudaḳlılar” (Sûdî, 1857: II/55; Sürûrî, t.y.: 129a) ve “nūşīn-lebler” (Şem‘î, 1574: 165a) olarak tercüme edilmiştir. Ferîdî ise, söz konusu terkibin “ṭatlu lebler” olarak çevrilmesi vezin açısından sorun çıkarmayacağı hâlde, lafzî bir tercüme yapmamıştır. Aynı anlam, farklı bir dil dışı gerçeklik kullanılarak, hedef dilin yapısına daha uygun bir ifadeyle dile getirilmiştir.

Ṭāvūs-ı ʿarş - Cibrīl-i emīn: Kaynak metinde geçen “ṭāvus-ı ʿarş” kavramı tercümede “Cibrīl-i emīn” olarak verilmiştir:

طاووس عرش می‌شنود صیت شهپرم
Cibrīl-i emīn yelem sesini işidir benim [191a]

Aslında "tâvûs-ı arş" Güneş için kullanılan bir tabirdir. Ancak divan şiirinde "tâvûsü'l-melâike, tâvûs-ı rûh, tâvûs-ı kuds(î), tâvûs-ı sidre" gibi kelimeler Cebrâil'den kinayeyle kullanılır (Ceylan, 2011: 185). Keza Sûdî şerhinde bu kavram için "ḥażret-i **Cibrīl-i Emīn**dir" (Sûdî, II/449) izahı yer alır. Aynı anlamı içermesi dolayısıyla eş değer bir çeviri olmasının yanı sıra, daha az bilinen bir kavramı açıklar nitelikte olması nedeniyle iletişimsel bir çeviri olduğunu söylemek mümkündür.

Hüdhüd-i ṣabā - Yel ḳuşı: Asıl metinde geçen "Hüdhüd-i ṣabā" ifadesi tercümede "yel ḳuşı" olarak verilmiştir:

ای هدهد صبا بسبا میفرستمت
Ey **yel ḳuşı** seni be-Sebā gönderiserem [40b]

Hüdhüd, Türkçede çavuş kuşu veya ibibik olarak bilinir. Hz. Süleyman zamanında, Güneş'e tapan Sebâ melikesi Belkıs ile Hz. Süleyman arasında muhabereye vesile olan kuşun ismidir (Onay, 2009: 240). "Alaca ibik" olarak da bilinir (Sûdî, 1857: I/221). Sabâ ise gün doğusundan esen latif bir rüzgârdır. Hüdhüd-i sabâ terkibi yoluyla sabâ rüzgarı (müşebbeh) hüdhüd kuşuna (müşebbehün bih) benzetilmiştir. Tercümede ise özel bir rüzgârın adı olan sabâ, yel olarak genelleştirilmiştir. Hüdhüd kuşu da aynı şekilde genelleştirilerek kuş kelimesiyle karşılanmıştır. Hüdhüd, doğrudan Hz. Süleyman kıssasını hatırlatan bir isimken kuş daha genel bir kavramdır. Ayrıca sabâ ile Sebâ gösterenleri arasındaki benzerlik yel ile Sebâ arasında yoktur. Sûdî, Hüdhüd kuşunun Türkçedeki karşılığını verdikten sonra beyti nesre çevirirken "saba Hüdhüdü" kavramını kullanmayı tercih etmiştir (Sûdî, 1857: I/221). Sürûrî ve Şem'î de "saba Hüdhüdü" ifadesini kullanmışlardır (Sürûrî, t.y.: 68a; Şem'î, 1574: 78b).

مغبچه‌ای ز هر طرف میزندم بچنگ و دف
Rūm güzeli urur beni sāz u def ile her ṭaraf [175b]

Yukarıdaki mısrada ise divan şiiri literatüründe önemli yeri olan "muġbeçe" kavramının yine dönemin estetik anlayışı içerisinde şairlerin

zengin hayal motifleri üretmelerinde istifade ettikleri kavramlardan biri olan "Rum güzeli" ifadesiyle tercüme edildiği görülür.

Kâvus – Nemrûd: Kaynak metindeki Kâvus yerine tercümede Nemrut ismi kullanıldığı görülmektedir. Bu, vezin gereği yapılmış bir değişiklik değildir. Zira Nemrut yerine Kâvus kelimesi kullanılsaydı yine vezne uygun olacaktı.

که آگهست که کاؤس و کی کجا رفتند
Kim añladı Key ü **Nemrūd** ki ḳande gitdiler [102a]

Kâvus (Keykâvus), *Şehnâme*'de ismi geçen onikinci İran padişahıdır. Saltanatının ilk yıllarında büyük bir gurura kapılmış, kendisine yapılan uyarıları dinlememiştir. Hayatının son devri talihsizlik, acı ve yalnızlık içinde geçer (Tökel, 2000: 221-226).

Tercümede Kâvus'un yerine ismi zikredilen Nemrud, Babil'in kurucusu ve hükümdarıdır. İlâhlık davasında bulunması ve Hz. İbrahim'i ateşe atmasıyla tanınır. Kendisine musallat olan bir sivrisinek tarafından acılar içerisinde ölmüştür (Onay, 245).

Rivayete göre Nemrut akbabaları kullanarak (Yıldırım, 2008: 544). Kavus ise tahtının ayağına kartallar bağlayarak göklere yönelir (Yıldırım, 2008: 468). Bu benzerliğin dışında, *Dürr-i Meknûn*'da Keykâvus'tan Nemrut olarak bahsedilmektedir (Tökel, 2000: 338). Sûdî şerhinde de Kâvus'un Nemrut olduğu belirtildikten sonra beyitin mensur çevirisinde doğrudan "Nemrûd" ismi kullanılmıştır: "Kāvos, Ḥażret-i İbrāhīm peyġamberüñ Nemrūdı adıdır [...] Maḥṣūl-i beyt: Kim āgāhdur ki **Nemrūd** ve Key ḳande gitdiler..." (Sûdî, 1857: II/104).

Söz konusu kavramlar arasında bir eş değerlikten söz etmek mümkün olsa da vezin ve kafiye gibi bir zorunluluk olmadığı hâlde mütercimin böyle bir tercih yapmış olması dikkat çekicidir. Okurun daha iyi tanıdığı bir isim olduğu düşüncesi veya tercümeye özgünlük kazandırma arayışı burada etkili olabilir.

Cemşīd – Hürmüz: Kaynak metindeki Cemşid ismi yerine tercümede Hürmüz kullanıldığı görülmektedir.

ای حافظ ار وصال میسر شدی مدام **جمشید** نیز دور نماندی ز تخت خویش	Vuṣlat eger olaydı naṣīb dā᾽imā Ḫᵛāce Taḫtından ayru ḳalmaz idi Şāh **Hürmüz** [168b]

Hürmüz (Ahura Mazda, Hürmüzd); Zerdüştlerin her şeyi bilen, her şeye gücü yeten en büyük tanrısıdır. Mazdeist inanışta Ahura Mazda (Hürmüz) tek hayır tanrısıdır. Bu kelimenin "tanrı" karşılığı dışında Jüpiter (Müşteri) yıldızı anlamı da yer alır (Yıldırım, 2008: 59). Cemşid ise İran'ın efsanevi dördüncü şahıdır. Efsaneye göre Cemşid, İlâh Hürmüz ile sık sık görüşen bir hükümdardır. Onun hükümdarlığı zamanında İran altın devrini yaşar. Cemşid bir süre sonra kudret ve zenginliğiyle mağrur olup kendinin tanrı olduğunu iddia eder. Hz. Süleyman, İskender ve Nuh (as) ile aynı kişi olduğuna inanılır (Yıldırım, 2008: 204-210).

Ancak bir Hind efsanesine göre Yima (Cem, Cemşid) Tanrı değilse bile ölümsüz bir varlıktır ve Tanrılarla eşit kudrettedir (Tökel, 2000: 130). Ayrıca A. Gölpınarlı, eski Hind-İran dininde Yem'in bir mabud olduğunu, sonradan İran'ın mitolojik tarihine Cem ve Cemşid adlarıyla anılan bir hükümdar olarak geçtiğini belirtir (Tökel, 2000: 131). *Burhân-ı Kâtı*'da ise Cem'in yedi anlamı olduğu belirtilmiştir ve bunlar arasında Hürmüz veya daha genel anlamda Tanrı anlamı bulunmamaktadır (Mütercim Asım, 2009: 113-114).

Eski Hind-İran dininde Cem veya Cemşid'le özdeşleştirilen bazı isimlere (Yima, Yem) tanrısallık atfedilse de Cem'in Hürmüz'le aynı kişi olduğu yönünde bir rivayete ulaşılamamıştır. Mütercimin yararlandığı *Hâfız Dîvânı* şerhlerinde de bu yönde bir yorum bulunmamaktadır (Sûdî, 1857: II/268; Sürûrî, t.y.: 217a; Şem'î, 1574: 280a). Keza divan şiirinde Cem'in tanrı anlamında kullanıldığı bir örneğe rastlanmamaktadır. Bu bilgiler çerçevesinde farklı şahsiyetler olduğu anlaşılan, diğer yandan birbiriyle münasebeti bulunan iki ayrı isim söz konusudur. Mütercim kafiye için Cemşid yerine Hürmüz'ü kullanmıştır.

Cem – Süleymân: Kadim İran hanedanlıklarından Pişdaniyan'ın dördüncü hükümdarı olan Cem veya Cemşid şarabı icat etmekle tanınmıştır (Onay, 2009: 109). Ancak İslâm ordularının, İran'ı fethetmeleri ve İran'da İslâmiyet'in yayılmasından sonra, İran millî hikâyeleri ya da ta-

rihî rivayetlerinin önemli bir kısmı Sâmî kökenli rivayetlerle karışmaya başlamıştır. Ünlü İran hükümdarları, özellikle İsrailoğulları peygamberleri ve hükümdarlarıyla benzer özellikleri gerekçesiyle birbirlerine yaklaştırılmış ve aralarında ilişkiler kurulmuştur. Örneğin; Zerdüşt'ün Hz. İbrahim, Cemşid'in ise Hz. Süleyman olduğu söylenmiştir (Yıldırım, 2008: 205). Bu yüzden Cem ismi; yüzük, taht, karınca, Hüdhüd, Âsaf, Belkıs, rüzgâr, cinler ve perilerle birlikte zikredildiğinde söz konusu olan Süleyman Peygamber'dir. İçki ve kadehle birlikte anılırsa Cem veya Cemşid'dir. Ayna veya ünlü sed ile birlikte anıldığında ise İskender kastedilmektedir (Mütercim Asım, 2009: 113; Onay, 2009: 109).

Mütercim, Cem'le ilgili bu belirsizliği veya farklı rivayetleri değerlendirmiş ve Hz. Süleyman ile Cem isimlerini eş değer kavramlar olarak kullanmıştır.

با **سلیمان** چون برانم من که مورم مرکبست
Nice aṭ sürem **Cem** ile binitim ḳarıncadır [13b]

Yukarıdaki mısrada Cem karıncayla birlikte anıldığı için burada Cem'in Hz. Süleyman olduğu bellidir. Muhtemelen vezin gereği Hz. Süleyman ismini kullanamayan mütercim, Cem ile aynı tarihî hadiseye telmihte bulunmuştur. Buradaki eş değer kavramın tercih edilmesi, kültürel veya dilsel bir zorunluluk değil, şeklî (vezin) bir gereklilikten kaynaklanmıştır. Çünkü Hz. Süleyman kıssası hedef dilin alımlayıcı kitlesi tarafından bilinmektedir. Nitekim bu mısraın açıklama ve tercümesinde Hâfız şerhleri Cem'den bahsetmeye gerek duymamıştır[18] (Sûdî, 1857: I/81; Şem'î, 1574: 26a).

حافظ از دولت عشق تو **سلیمانی** شد یعنی از وصل تواش نیست بجز **باد** بدست	Oldı **Cem** Ḫᵛāce senüñ devlet-i ʿışḳuñdan kim Yaʿni vaṣluñdan anuñ elde yoḳ āḫir **yel**den [14b]

Bu beyitin tercümesinde Hz. Süleyman'ın yerine yine Cem kullanılmıştır. Burada Cem'in Hz. Süleyman olduğunu gösteren bir karine olarak "yel" bulunmaktadır.

[18] Sürûrî şerhinde bu beyit yoktur (Sürûrî: 23a-24a).

محتسب داند که حافظ عاشقست و آصف ملک سلیمان نیز هم	Ṣubaşı bilür ki ʿāşıḳdır Ḫᵛāce **Fārs iḳlīmi** vezīri daḫı hem [200a]

Yukarıdaki mısraın aslında bulunan "mülk-i Süleymān" yerine "Fārs iḳlīmi" ve Hz. Süleyman'ın veziri Âsaf yerine ise "vezīr" kelimesi kullanılmıştır. Cem – Süleyman arasındaki münasebet sebebiyle Süleyman ülkesinin Fars ülkesi olarak tercümesi mümkündür. Nitekim Sûdî şerhinde de bu yönde bir izah mevcuttur: "Mülk-i Süleymân'uñ vezīr-i aʿẓāmı daḫı yaʿni **memleket-i Fârs**'uñ vezîri de bilür" (Sûdî, 1857: III/31). Ancak tercümede Hz. Süleyman'ın vezirinden bahsedildiğini gösterecek bir unsur bulunmaması eş değerlik açısından bir eksikliktir.

Kaynak metinde "Cem" ismi geçmesi durumunda şârihler beyitteki bağlama göre Cem'in Hz. Süleyman, İskender veya Cemşid olduğunu belirtmişler, mensur çevirilerini çoğunlukla buna göre yapmışlardır. Bu tutum şerhin, metni anlaşılır kılma gayesiyle uyumludur. Ferîdî'nin de, aynı vezinde olduğu hâlde Kâvus ismini Nemrud olarak çevirirken (102a) anlaşılırlığı veya özgünlük kaygısıyla kaynak metinden kısmen farklılaşmayı gözettiği düşünülebilir. Ancak veznin gerektirdiği durumlarda bu tutum değişir:

زبان مور بآصف دراز گشت ازان که خواجه خاتم جم یاوه کرد و بازنجست	Lisān-ı mūr anuñ içün vezīre oldı ṭavīl Ki Ḫᵛāce **Cem** yüzigin żāyiʿ itdi hem aradı [11a]
a) Ki **Süleymān** Peyġamber (as) salṭanat ḫātemini żāyiʿ eyledi ve Āṣaf vezīri iken anı gerü ṭaleb eylemedi (Şemʿî, 1574: 20b). b) Zīrā Ḫᵛāce, yaʿni Āṣaf mühr-i **Süleymān'ı** yitirdi vü aramadı (Sûdî, 1857: I/66).	

Ferîdî'nin birbiriyle çelişir gibi görünen çeviri tutumları aslında farklı şartlara göre değişen, öncelik sırasına göre şekillenen tutarlı bir karar sürecinin sonucudur. Tercümede en baskın belirleyici amil, vezin ve kafiye gibi şekil gereklerine uygunluktur. Kaynak metindeki bir kavramın aynı vezinde bir alternatifi var ise o kelime tercih edilmektedir. Söz konusu kelime kaynak metindeki kavramın eşanlamlısı, yakın anlamlısı veya açıklayıcısı nitelikte olan bir karşılık olabilmektedir. Böylece bazen kaynak metindeki kapalı bir ifade daha açık bir karşılıkla, bazen de açık bir ifade daha kapalı bir kavramla tercüme edilebilmektedir. Bu duruma

örnek teşkil eden tercüme tutumları "İletişimsel Çeviri" ve "Özgünlük Arayışı" başlıkları altında ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Kaynak metinde kimi kavramların, benzetme yönünden yararlanılarak tercümede eş değer kavramlarla karşılanabildiği görülmektedir. Örneğin siyahlıktan kinaye ile "sipeh-i zeng" (zenci askeri) yerine "'Arab çerisi" [154b], sevgilinin boyundan kinaye olarak "şimşād" (şimşir ağacı) yerine "servi" [192a] kelimelerinin kullanılması gibi birçok eş değer kavramdan yararlanılmıştır. Bunun sebepleri kimi zaman kafiye ve vezin gibi şekille ilgili zorunluluklar, kimi zaman ise kaynak dildeki bir kavramın hedef dilde bulunsa bile farklı bir anlamı çağrıştırması olabilmektedir. Ancak bazen bu tür zorunlu sebepler olmadan da mütercim farklı kelime kullanmayı tercih edebilmektedir.

İletişimsel Çeviri

İletişimsel çeviri kavramı, yazar ile okur arasındaki iletişimin oldukça önemsendiği bir çeviri anlayışını içerir. Bu, metni okura doğru götürme amacını güden bir anlayıştır. Mütercim kaynak dildeki metni çözüp aynı metni hedef dilde yeniden kurmakla yetinmeyip, metne mahsus örtük ifadeleri, muhtemelen "doğru anlaşılması" kaygısıyla, hedef dilde daha açık ifade etme yoluna gider. Bu çeviri tipinde, sözcüğe bağlı çeviride görülebilen çok anlamlı ve muğlak ifadelerin kullanımından kaçınılır (Stolze, 2013: 113). Yani anlama ya da yanlış anlama hakkı okurun elinden alınır, mütercim metnin kendisi tarafından alımlanan anlamını, zorunlu bir durum olmadığı hâlde, mutlak bir yorum olarak okura dayatır. İletişimsel çevirideki bu çeviri işlemini açıklayıcı veya yorumlayıcı çeviri olarak adlandırmak mümkündür. Ferîdî tercümesi örneğinde bu çeviri tipi, istiare ve mazmunların dolaylı ve örtük ifadelerinin doğrudan ve açık bir şekilde hedef dile aktarılması tarzında cereyan etmektedir.

Kaynak ve hedef diller arasındaki uzlaştırılamayan farklılıklar, metinden çıkarılan anlamın bütünüyle aktarılmasına her zaman izin vermez. Hatta bu tür imkânsızlıklarla bir çeviriyazıda dahi karşılaşmak mümkündür. Örneğin:

کنج زر کر نه بود کنج قناعت باقیست

Yukarıdaki mısrada geçen (كنج) kelimelerini '*genc'* (hazine) ve '*künc'* (köşe) olarak okumak mümkündür. O hâlde bu mısraın Latin harfine aktarılmasında ve hatta seslendirilmesinde bir tercih ve yorum yapılması icap eder. Mısraın olası bir okunuşu şöyledir:

Genc-i zer ger neboved **künc**-i ḳanāʿat bāḳīst

Bu şekliyle mısraın anlamı şöyledir: "Eğer altın hazinesi olmasa, kanaat köşesi vardır."[19] Sûdî ve Şem'î'ye göre "genç" (hazine) ve "künc" (bucak, köşe) olarak okumanın her ikisi de câizdir (Sûdî, 1857: II/30; Şem'î, 1574: 157a). Sürûrî ise bu mısraı "Ḫazīne-i altun yoḳ ise ḳanāʿat bucaġı bāḳīdir" (Sürûrî, t.y.: 123b) şeklinde tercüme eder.

Ancak bu mısradaki (كنج) kelimelerinin her ikisi de mütercim tarafından "genc" olarak yorumlanmış ve tercümede bu kelimenin Arapça müteradifi olan "kenz" kelimesi tercih edilmiştir:

Kenz-i zer olmaya ger **kenz**-i ḳanāʿat mevcūd [85a]

Bu örneği daha dikkat çekici kılan ise (كنج) kelimesi her iki okunuşuyla, yani "genç" ve "künc" olarak, divan şiiri söz dağarında yer aldığı hâlde mütercimin tercihi sonucunda olanaklı okumalardan birisinin mutlaklaşıp diğerinin dışarıda kalmış olmasıdır. Yani mütercim (كنج) kelimesini tercümede aynen kullansaydı ortaya böyle bir problem çıkmayacak, bunun nasıl okunacağı kararı, kaynak metinde olduğu gibi okura kalacaktı. Öncelikle sebebi ne olursa olsun, bu durum tesadüfî görünmemektedir. Şekil (kafiye, vezin vs.) veya söz dağarıyla ilgili bir zarûret olmaksızın mütercimin yaptığı bu tercih, doğru olduğu düşünülen yorumun okura ulaştırılması ve "yanlış anlama tehlikesi"nin ortadan kaldırılması kaygısıyla izah edilebilir.

Aşağıdaki mısrada ise Hâfız, gönlün ateş üstünde kebap gibi döndüğünü anlatırken, tercümede bu ateşe ayrıca bir vasıf yüklenmiştir:

---

[19] "Altın define olmasa da kanaat köşesi var." (Kırlangıç, 2013: 115)

دل رقص کُنان **بر سر آتش** چو کبابست
(Gönül, ateş üstünde dönerek, kebap gibidir.)
Fürḳat ateşinde dönerek dil çü kebābdır [25a]

Kaynak metindeki "ber ser-i āteş" (ateşin üstünde, ateşte) ifadesi tercümede "fürḳat ateşinde" olarak hedef dile aktarılmıştır. Mütercim, ateş üstünde kebap gibi dönerek yanan gönül imgesine bir yorum katarak buradaki ateşi ayrılık ateşi olarak nitelemiş ve kaynak metindeki somutlaştırmayı ayrılık duygusuyla ilişkilendirmiştir. Sûdî şerhinde de "âteş" kelimesi aynı şekilde tercüme edilmiştir: "Maḥṣūl-i beyit: Ey göñül yalgındırıcı şemʿ senüñ göñül beziyici rūyuñsuz göñül ateş üzre raḳṣ idegendir, kebāb gibi. Yaʿni senüñ rūyuñ firāḳından göñül **hicrān āteşi** üzerinde raḳḳāṣdır, kebāb gibi" (Sûdî, 1857: I/136).

نه شکفت از گل طبعم ز **نسیمش** بشکفت
Verd-i ṭabʿım ger açıldıysa ne ṭañ **ʿıṭr**ından [61b]

"Hoşa giden, hafif ve latif esen rüzgâr" anlamına gelen "nesim" kelimesinin "hoş ve güzel koku, güzel kokulu şey, yaprakları güzel kokulu bir bitki" anlamlarına gelen "ıtır" kelimesiyle tercüme edildiği görülmektedir. Sürûrî şerhinde "nesīm yaʿni anuñ **ḫoş ḳoḳu**sı" (Sürûrî, t.y.: 97a) açıklaması görülmektedir. Şemʿî, mısrayı nesre çevirirken "hoş koku" anlamındaki "rāyiḥa" kelimesini kullanır ve ardından "nesīm **rāyiḥa** maʿnāsınadır, yel maʿnāsına degüldür" (Şemʿî, 1574: 118b) diye vurgular. Sûdî şerhinde ise nesimin güzel koku anlamında kullanıldığı yönünde bir açıkla yoktur ve mısraın mensur çevirisinde "cānānuñ viṣāli **nesīm**i" (Sûdî, 1857: I/319) ifadesi kullanılmıştır. Nesîm kelimesinin lugat mânası ve şerhlerdeki açıklamalar dikkate alındığında Ferîdî'nin kullandığı "ıtır" karşılığının açıklayıcı/yorumlayıcı bir nitelikte olduğu görülmektedir.

خانه خالی کن ز بت تا منزل جانان شود
Ḳalb evin boş it ṣanemden tā ola yār menzili [65b]

Yukarıdaki mısrada "ḫāne" kelimesinin "ḳalb evi" şeklinde tercüme edildiği görülmektedir. Tanrının gönle tecelli etmesi için masivanın terk edilmesi, gönlün hevâ ve hevesten arındırılmasını içeren bilgi, kaynak metinde örtük bir şekilde mevcutken, tercümede daha açık bir hâle gel-

miştir. Sûdî şerhinde de söz konusu kavram benzer şekilde tercüme edilmiştir: "Maḥṣūl-i beyt: [...] **ḫāne-i ḳalb**üñi bütden yaʿni ġayrıdan ḫālī eyle tā ki cānān-ı ezele menzil ola..." (Sûdî, 1857: I/344).

که جان **زنده دلان** سوخت در بیابانش
Ki cān-ı **ʿāşıḳ-ı ṣādıḳ** çölünde anuñ yandı [169b]

"Kalbi diri olan, uyanık" anlamlarına gelen "zinde-dilān" tabiri tercümede "ʿāşıḳ-ı ṣādıḳ" terkibiyle ifade edilmiştir. Hâfız bir başka gazelinde "Hergiz ne-mīred ān ki dileş zinde şod be ʿışḳ" (Rehber, 1381: 17) yani, "gönlü aşk ile diri olan (veya dirilen) asla ölmez" demektedir. O hâlde Hâfız'ın düşünce dünyasında "zinde-dil" yani "kalbi diri" olmak ile âşık olmak arasında bir sebep sonuç ilişkisinden bahsedilebir. Nitekim bu mısraın açıklamasında Sûdî aynı kavramı kullanır: "... zinde-dilāndan murād **ṣādıḳ olan ʿāşıḳ**dır" (Sûdî, II/372). Bu sebeple mütercimin bu tasarrufu, söz konusu kavrama yüklenen anlamdan tamamen bağımsız ve keyfî değildir.

کلک مشّاطهٔ صُنعش نکشد نقش مراد
Ṣunʿ-ı Ḥaḳ nāẓımı kām naḳşına çekmez ḳalemi [64a]

"Sunʿ meşşâtesinin kalemi" anlamına gelen kaynak metindeki ifade tercümede "sunʿ-ı Hak nâzımı kalemi" olarak çevrilmiştir. Sûdî şerhinde de "**Allâh**'uñ ṣunʿ-ı meşşāṭesinüñ ḳalemi" (Sûdî, 1857: I/333) ifadesi yer alır. Sürûrî (100b) ve Şemʿî (123a) şerhlerinde de mısra bu yönde çevrilmiştir.

مگر به تیغ اجل **خیمه** برکنم ور نی
Meger be-seyf-i ecel ḳaldıram **ten**im yoḳsa[22a]

Hâfız'ın "ecel kılıcıyla çadırımı sökeyim" anlamındaki ifadesinin tercümede "ecel kılıcıyla tenimi kaldırayım" şeklinde yorumlandığı görülmektedir. Mütercime göre ecel kılıcıyla çadırı sökmekten maksat "bu dünyadan göçmek" anlamındadır. "Teni kaldırmak" da benzer bir anlamı taşır. Ancak metnin aslındaki dolaylı anlatım ortadan kalkmış, farklı çağrışımları olan asıl söyleyişten uzaklaşılmıştır. Bu durum vezinden dolayı olabileceği gibi tercüme anlayışının bir sonucu olması da mümkündür.

Vezne uygun biçimde şöyle söylenebilirdi: "Meger be seyf-i ecel ḫayme ḳaldıram yoḳsa." Tercümesinde Hâfız şerhlerinden büyük ölçüde yararlanan mütercimin özellikle açıklayıcı bir çeviriyi tercih ettiğini düşünmek gerekir. Nitekim söz konusu mısrayla ilgili olarak Sûdî aynı istikamette bir şerh ve tercüme yapmıştır: "... ḫayme çadır, taḳdīr-i kelām ḫayme-i vücūdumuzdur [...] Maḥṣūl-i beyt: Meger ecel ḳılıcıyla **vücūdum ḫaymesi**n ḳaldıram" (Sûdî, 1857: I/119-120).

تا هرکسی ببوی **نسیمی** دهند جان
Tā her kişi **devāsı** ümīdiyle cān vire [23a]

Bu mısraın tercümesinde "būy" kelimesi temel anlamı olan "koku" yerine yan anlamıyla (ümīd) aktarılmış, "nesīm" ise daha serbest bir anlayışla "devā" olarak çevrilmiştir. Derkenarda ise aynı mısra daha lafzî bir yaklaşımla "tā ʿāşıḳān **ṣabāsı ḳoḳusu**na vire cān" şeklinde çevrilmiştir. "Būy-ı nesīm" terkibi Sûdî şerhinde "güzel ḳoḳı ümīdi" (I/125) Sürûrî şerhinde "yel ḳoḳısı" (39b) Şem'î şerhinde ise "rāyiḥa ümīdi" (43a) olarak ifade edilmiştir. *Hâfız Dîvânı* şerhlerinde "nesîm" kelimesinin "devâ" anlamında kullanıldığına dair bir yoruma rastlanmamıştır.

Seyl – Ölüm seli: Kaynak metinde geçen "seyl" kelimesi "ölüm seli" [24b] olarak çevirilmiştir:

بیدار شو ای دیده که ایمن نتوان بود	Ey göz uyanıḳ ol ki emīn olmaḳ olımaz
زین **سیل** دمادم که مدام منزل خوابست	Bu **seyl-i ölümden** ki müdām menzil-i ḫᵛābdır

Hatip Rehber ise bu mısrayla ilgili açıklamasında "sel" kelimesini "göz yaşı seli" (Rehber: 1381: 43) olarak yorumlamıştır. Sûdî şerhinde "seyl-i dem-ā-dem" ifadesiyle ilgili "ölüm seli" anlamına gelecek bir yoruma rastlanmamıştır (I/133). Ancak Sürûrî şerhinde söz konusu ifade ölümle ilişkilendirilerek şerh edilmiştir: "Bu ḳat ḳat seylden ki bu uyḳudadur yaʿni bu uyḳu menzilindedür. Menzil-i ḫᵛābdan murād dünyādur ki maḥall-i ġafletdür. Ve seylden murād ḥavādiṯ ve esbāb-ı meveddet-i dünyādur ki çoḳdur. Lā-cerem ġafletden uyanup tedbīrāt-ı āḫiret ḳılmaḳ geredür. **Nā-gāh ecel gelüp mevt ile uyanmazdan evvel**" (Sürûrî, t.y.: 42a). Mütercimin sadece Sûdî şerhinden değil, Sürûrî ve Şem'î şerhlerinden de istifade ettiği anlaşılmaktadır. Burada çeviri anla-

yışını tespit etmek açısından üzerinde durulması gereken husus, hangi yorumun doğru hangisinin yanlış olduğu değil, kaynak metindeki kavramın yorumlanarak Türkçeye aktarılmış olmasıdır.

Cem taḫtı - Şāh-ı gül: Aşağıdaki beyitte "mesned-i Cem" terkibi "Şāh-ı gül taḫtı" [38b] olarak çevrilmiştir:

گفتم ای **مسند جم** جام جهان بینت کو گفت افسوس که آن دولت بیدار بخفت	**Şāh-ı gül** taḫtı didüm ḳande cihān-bīn ḳadeḥiñ Didi ol ḫoş uyanıḳ baḫtlu ḥayf kim uyudı

Mütercim derkenarda bununla ilgili şöyle bir açıklamaya yer vermiştir:

"Cem ıṭlāḳı, çiçeklerin şāhı olan gül maḥalline, yaʿni gülistāna didüm gül nerede." Kaynak metinde "Cem mesnedi"ne sorulan soruyu, mütercim, çiçeklerin şahı olarak nitelediği gülün mahalline yönelttiğini belirtir. Bu gül mahallinin ise gülistan olduğunu ekledikten sonra "cihān-bīn ḳadehiñ nerede" sorusunu da "gül nerede" şeklinde yorumladığını anlatır. Bu minvalde bir yorum Sûdî şerhinde de yer almaktadır: "Murād mesned-i Cem'den beyt-i sābıḳda meẕkūr ve mesṭūr olan gülistāndur ve Cem'den murād güldür ki cemīʿ şükūfenüñ sulṭānıdur. [...] Maḥṣūl-i beyit: [...] Didüm, ey gül pādişāhınuñ taḫtı, cām-ı cihān-bīnüñ ḳanı yaʿni gül ḳanı. Gülistān didi, ḥayf ve dirīġ ol devlet-i bīdār uyudı" (Sûdî, 1857: I/213).

Cām – Dil (gönül): Bir diğer ilginç örnek ise kaynak metindeki "câm" (kadeh) kelimesinin tercümede "gönül" olarak çevrilmesidir:

گفتم این **جام** جهان بین بتو کی داد حکیم
Bu cihān-bīn **dil**i Ḥaḳ saña ne dem virdi ḥakīm [61a]

Ferîdî, kadeh anlamına gelen "cām" kelimesini "göñül" olarak çevirmeyi tercih etmiştir. Aslında câm – gönül mazmunu divan şiirinde çok yerleşmiş bir semboldür. Ancak kaynak metinde kadeh kelimesiyle zımnen işaret edilen gönlün tercümede doğrudan verilmesi, farklı anlam imkânlarını ortadan kaldıran ve tek bir anlama indirgeyen bir tutumdur.

Mütercim, bazı mısralarda şarih gibi davranıp, kaynak metindeki bazı mazmun veya istiarelerin yerine, onların işaret ettiği mânayı aktarma

yoluna gitmiştir. Kaynak metindeki istiare ile söylenen ifadeyi, mütercimin doğrudan ifade etmesi, metnin edebî değeri açısından bir kayıp olarak görülebilir. Bu durumda mütercimin tercümeyi yaparken gözettiği amaç belirleyici role sahiptir. Eğer mütercim edebî kaygıları ön planda tutuyorsa bu muhakkak bir kayıp olacaktır. Nitekim Cürcânî'ye göre "bir şey açık olup tek bir anlama ihtimali varsa, dolayısıyla hiçbir anlama sorunu bulunmuyor ve söyleniş biçiminin öyle mi, yoksa böyle mi olması gerektiği konusunda hiç düşünmeye gerek kalmıyorsa onu üstün kılan hiçbir yön yok demektir" (2008: 252). Ama tercümede hedef, divan edebiyatının sembollerine aşina olmayan bir okur kitlesiyse bunun isabetli bir tercih olduğu söylenebilir. Tercüme ile asıl metnin biçim özellikleri karşılaştırılırken edebî sanatlar başlığı altında ele alınan bazı örnekler de (nergis:çeşm, mey:aşk, kadeh: kalp gibi) bu kapsamda düşünülmelidir.

Özgünlük Arayışı

Vezni aynı olduğu hâlde kaynak dildeki kelimeden farklı bir kelimeyi kullandığı durumlar mütercim için bilinçli bir tercihi göstermektedir. Örneğin metinde geçen "mest" [61b] kelimesi Türk divan şiiri geleneğinde yerleşmiş bir kavram olduğu hâlde mütercimin bunu kullanmak yerine aynı vezindeki "rind" kelimesini tercih etmesi buna örnektir.

بده ساقی می باقی که در **جنّت** نخواهی یافت
Vir ey sāḳī mey-i bāḳī ki **uçmaḳ**da bulāmazsuñ [5b]

Bu mısrada Hâfız'ın kullandığı "cennet" kelimesinin tercümede kullanılması durumunda veznin bozulması söz konusu değildir. "Cennet" Türkçede az bilinen bir kelime de değildir. Buna karşılık "uçmak" kelimesi arkaik bir kelimedir ve divan şiirinde ise referans aldığımız şairlerin divanında rastlanmamıştır. Bu iki kelimenin kullanılma sıklığını gösteren tablo şöyledir:

	Necâtî B.	Bâkî	Nef'î	Şeyh Galib	Ferîdî
Cennet / Uçmak	19 / 0	23 / 0	25 / 0	28 / 0	13 / 23

Eğer vezni aynı olan iki kelimeden, tercümede kullanılan, Türkçede daha yaygın olan bir kelime olsaydı anlaşılma kaygısının belirleyici olduğu söylenebilirdi. Bu kelime tercihinde etkili olan sâikin, anlaşılabilirlik

olmadığı açıktır. Divan şiirinin kökleşmiş söz dağarının dışına çıkmak pahasına, vezin ve kafiye gibi kısıtlayıcı sebepler olmadığı hâlde arkaik bir kelimede karar kılınması ilk bakışta Türkçe kökenli kelime kullanma eğilimini düşündürebilir. Nitekim bunu destekleyecek daha birçok örnek vardır. Hatta kaynak metindeki kelimenin tercih edilmesi durumunda ifade, vezin açısından daha kusursuz olacağı hâlde, tercümede Türkçe karşılık tercih edilebilmektedir.

Ki naẓmuñ üzre ṣaçsun tā felek **baġ**-ı Ṣüreyyā'yı [6a]
(mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün)

Kaynak metindeki "ʿıḳd-ı Ṣüreyyā" terkibinin yerine kullanılan "baġ-ı Ṣüreyyā" ifadesinin vezne uyması için "baġ" kelimesinde imâle yapılması gerekmektedir. Oysa "ʿıḳd" kelimesinin kullanılması durumunda imâleye gerek yoktur.

Bir başka örnekte ise kaynak metindeki "dīn" kelimesi yerine bu kavramın ancak serbest bir yorumu olabilecek "yol" kelimesi tercih edilmiştir. *Mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün* kalıbıyla yazılmış olan bu gazelde kaynak metindeki "dīn" yerine "yol" kelimesinin tercih edilmesi sebebiyle yine imâle yapılması gerekmektedir:

Siyeh kirpikle **yol**umda hezār itdüñ gedik peydā [186b]

Türkçe kökenli kelime kullanma endişesinin işareti sayılabilecek bu örneklere karşın, Arapça ve Farsça bir kelimenin yine Arapça ve Farsça kökenli bir başka kelimeyle karşılandığı çok sayıda örnek de vardır. Mesela mütercimin pîr ve şeyh kelimeleriyle ilgili tasarrufları ilginçtir:

شیخ صنعان خرقه رهن خانهٔ خمار داشت
Pīr-i Ṣanʿān meykede ḫamrına rehn ḫırḳa ṭutar [35a]

Hâfız'ın kullandığı Arapça kökenli "şeyḫ" kelimesine karşılık tercümede Farsça kökenli "pīr" kelimesi kullanılmıştır. Aşağıdaki örnekte ise "pīr-i Kenʿān" terkibi "şeyḫ-i Kenʿān" olarak tercüme edilmiştir:

شنیده‌ام سخنی خوش که پیر کنعان گفت
İşitmişim bir eyü söz ki didi **şeyḫ**-i Kenʿān [38a]

Vezin veya kafiye gibi bir zorunluluk olmadığı hâlde "pīr" kelimesinin "şeyḫ" olarak tercüme edildiği (72a, 86b, 110b, 120b) birçok örnek görülmektedir. Aşağıdaki örnekte ise "şīve" kelimesinin yerine yine aynı hece değerine sahip olan "cilve" kelimesi tercih edilmektedir:

نازکانرا نرسد **شیوهٔ** جان افشانی
Cān fedā **cilve**si ḫoş tenlere irmez rūşen [278b]

Benzer şekilde kaynak dilde kullanılan "cilve" kelimesine karşılık "şīve" kelimesinin tercih edildiği (79b; 112a; 121a) örnekler de görülmektedir:

طیْرَهٔ **جلوهٔ** طوبی قد چون سرو تو شد
Oldı service boyuñ **şīve**-i Ṭūbāʾya gider [79b]

Bu örneklerden yola çıkarak denilebilir ki mütercimin Farsça kelimeleri Türkçe kökenli kelimelerle karşılaması hem Türkçe hassasiyetine yöneliktir, hem de metni aktarmada özgünlük olarak değerlendirilebilir. Ancak Farsça veya Arapça kelimelere yine Farsça veya Arapça karşılık vermesini ise tercümede kendi tercihlerini kullanarak özgünleşme çabası olarak yorumlamak mümkündür.

Tercih edilen bu kelimelerin bazen anlamdaş olduğu görülmektedir. Bu tür durumlarda semantik yönden bir kayıp veya değişiklik diğer örneklere göre genellikle sınırlı olacaktır. Aşağıdaki örnekte "çeşm" (göz) kelimesi aynı hece değerindeki anlamdaş bir kelime olan "ʿayn" (göz) ile karşılanmıştır:

ای نور **چشم** مستان در **عین** انتظارم
Ey nūr-ı **ʿayn**-ı ʿuşşāḳ **maḥżā**yım intiẓārda [232a]

Mısraın orjinalinde "çeşm" kelimesi göz anlamında kullanılırken, onunla ilişkili olan "ʿayn" kelimesi ise yan anlamıyla (ta kendisi, saf, katıksız) kullanılmıştır. Tercümede ise "çeşm"in yerine "ʿayn", "mestān" yerine aynı hece değerindeki "ʿuşşāḳ" kelimesi kullanılmış, ilk mısrada yan anlamıyla kullanılan "ʿayn" yerine "maḥzā" kullanılmış, böylece "çeşm" ile "ʿayn" arasındaki iham-ı tenasüp ilişkisi kaybolmuştur. Bu ise

şiir açısından önemli bir zenginlik olan kelimeler arasındaki lafız ve mâna ilişkilerinin kaybolmasına yol açmıştır.

Hece değeri aynı olan, dolayısıyla vezin gereği olmadığı hâlde tercih edilen farklı kelimeler, her zaman anlamdaş olmayıp yakın anlamlı da olabilmektedir:

دختر **مست** چنین کین همه مستوری کرد
Böyle **rind** ḳız ki nihānlıḳ bu ḳadar ān etdi [61b]

Yukarıdaki mısrada kaynak dildeki "mest" hedef dile aynı hece değerinde olan "rind" kelimesiyle çevrilmiştir. Sûdî (318), Sürûrî (96b) ve Şem'î, (118a) şerhlerinin açıklama ve mensur tercümesinde rind kelimesi kullanılmamıştır.

Aşağıdaki örnekte ise mütercimin kafiyeyi bozma pahasına "ṭalʿat" kelimesinin yerine aynı vezindeki bir başka kelimeyi tercih ettiği görülmektedir:

گنج قارون که فرو میرود از قهر هنوز خوانده باشی که هم از **غیرت** درویشانست	Māl-ı Ḳārūn ki gider aşaġa ḥālā ḳahren Olasın hep oḳımış **ġayret**-i dervīşāndır
روی مقصودیکه شاهان به دعا می‌طلبند مظهرش آیینهٔ **طلعت** درویشانست	Bir merām yüzi ki şehler diler edʿiye ile Maṭlaʿı āyine-i **çehre**-i dervīşāndır [19b]

Arapça veya Farsça kökenli kelimelerin yine Arapça veya Farsça kökenli aynı vezindeki farklı bir kelimeyle karşılandığı örneklerin geniş bir listesi için tablo 11'e bakılabilir.

Bir başka ilginç örnek ise kaynak metindeki "ḳīl u ḳāl" kelimesinin tercümede "ḳāl u ḳīl" olarak verilmesidir:

ورای مدرسه و **قال و قیل** مسئله بود
Añarı medresede **ḳāl u ḳīl** mesʾele vār [122a]

Bu örnek de açık bir şekilde göstermektedir ki kelime tercihinde belirleyici olan tek âmil, anlaşılırlık, Türkçe kökenli kelime, estetik kaygı gibi sâikler değildir. O hâlde bu tercihlerin aynı zamanda kaynak metinden kelime düzeyinde farklılaşma ve kısmen özgün bir söyleyiş sağlayabilme düşüncesini yansıttığı söylenebilir.

NÜSHALARIN TAVSİFİ VE TENKİTLİ METNİN KURULMASI

Nüshaların Tavsifi

Eserin Süleymaniye Yazma Eser (Hasan Hüsnü Paşa nr. 992), İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler (nr. 3032) ve Beyazıt Devlet (nr. 5673) kütüphanelerinde olmak üzere üç nüshası tespit edilmiştir. Müellif hattı nüsha tespit edilememiştir. Nüshaların genel özellikleri şöyledir:

A. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, Nr. 992 [H]

Baş:

Elā ey server-i ʿuşşāḳ göñül ḳapuñda sā'il hā
Ferīdī derdmende himmet it gözi yaşın sil hā

Son:

Her ḥükmi ki başıma süresüñ
Āsānca yanuñdan ey me-rānem

326 varak olup her sayfada 19 satır bulunmaktadır. 215x155, 170x85 mm. ebadındaki bu yazma; aharlı, nohudî renk, su yollu kağıda nesih hatla yazılmıştır. İlk dokuz varakta başlıklar kırmızıdır. Yeşil bez ciltli, mıklebli ve şirazeli bir nüshadır.

1a'da Hasan Hakkı İşkodravî Mustafa Paşa'ya ait bir ketebe kaydı vardır.[20] Baştaki kayda göre 1213-1215/1799-1801 tarihinde veya 295b'deki bilgiye göre 22 Rebîülevvel 1221 (9 Haziran 1806) tarihinde tertip edilmiştir. İlk on yedi sayfada vezinler kırmızı renkte yazılmıştır. Eserin kapaktan sonraki ilk sayfasında şu ifadeler yer alır:

"Tekmīl-i nüsḫa tārīḫi itmām-ı nüsḫa yaz
İlhāmīyem dāfer-i? ḫalḳ didi ġırre-bāz

[20] "Min kütübi'l-faḳīr Ḥasan Ḥaḳḳı İşḳodravī Şerīfī Muṣṭafā Pâşâ merḥum. İşbu şeyḫu'l-ḥarem-i Ḥażret-i Nebevī ʿaleyhisselām, ġaferallāhu lehümā . 1309. Vāli-yi esbaḳ-ı Ḥaleb ʿan büzürgān-ı āl-i ʿabā ve ḫulefā-yı ḥaẓret-i Mevlānā ve ʿan vüzerā."

Āġā-yı câme-şūy Muḥammed ʿAlī Begim
Ḫalf-i bıçaḳla dögdi beni ṣaġ eli begim

Nice müstaḫrec olur ḳarşu taṣarruf ehle
Eyle ʿibretle naẓar bu sözi fikr it hecele

Selīm üç Muṣṭafā üç Aḥmed üçde
Birin al it ḥesāb bil bedʾi ḳaçda

Tamām oldı çü nüsḫa ġayb-ı ilhām[21]
Didi tekmīl-i nüsḫa tārīḫinde
1213-1215 [m. 1799-1801]

Üçünci Şāh Selīm oldı server bu demde üçlerden
K'atası üçlerin ḳuṭbı keẕālik ceddi üçlerden"

Bir sonraki sayfada ise tekmîl-i nüsha için söylenen şiirdeki ifadenin benzeri ikinci mısrada küçük bir değişiklik yapılarak "Selīm üç Muṣṭafā üç Aḥmed üçdür / Birin al it ḥesāb tārīḫi ḳaçdur" biçiminde yazılmış ve ancak bu kez "İbtidā-yı tercüme" başlığı kullanılmıştır. Bu ifade N nüshasında da aynıyla mevcuttur. Beytin altına ise bir hesap yapıldığı ve 1182 (m. 1768~1769) tarihinin elde edildiği görülmektedir.

Buna göre 1213-1215/1799-1801 veya 22 Rebî'ül-evvel 1221 (9 Haziran 1806) (H 295b) tarihleri H nüshasının istinsah tarihidir. İbtidâ-yı tercüme başlığı altında H 1a ve N 1a'daki beyit ve düşürülen tarihin ise (1182/1768~1769) tercümenin kaleme alındığı tarih olması gerekir.

[21] ġayb-ı ilhām ifadesinin ebced hesabıyla sonucu 1088 (1677/1678) çıkar. Bu ise ibtidâ-yi tercüme ve tekmîl-i nüsha ve ibtidâ-yı tercüme başlıkları altında yazılan beyitle ilgili hesaptaki rakamdan (h.1182/ m. 1768~1769) yüz yıl kadar daha eski bir tarihtir.

B. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Nr. TY 3032 [N]

Baş:

Elā ey server-i ʿuşşāḳ göñül ḳapuñda sā'il hā
Ferīdī derdmende himmet it gözi yaşın sil hā

Son:

Her ḥükmi ki başıma süresüñ
Āsānca yanuñdan ey me-rānem

337 varak olan bu yazma 200x151, 155x85 mm. ebadındadır. Her sayfada 19 satır bulunmaktadır. Nesih hatla aharlı kağıda yazılan bu nüshada ilk dokuz varakta başlıklar kırmızıdır. Cildi vişne rengi, meşindir, kapakları ebru kağıtlı, şirazelidir. Bazı sayfalarda kurt yeniği bulunmaktadır.

Sonda Halis Efendi Kütüphanesi'nin istinsah kaydı var. Hangi tarihte tertip edildiğine dair kesin bir bilgi yoktur.

Nüshanın varak numaralandırmasında birtakım atlamalar ve aynı numaranın iki kez kullanılması gibi karışıklıklar tespit edilmiştir. (172. varaktan sonraki varak numaralandırılmamış, sonraki varakların numaralandırılmasına ise 173'ten devam edilmiştir. Gerçekte 197 ve 198. varak olması gereken yapraklar ise mükerreren 196 olarak numaralandırılmıştır.)

H nüshasıyla büyük benzerlikler gösterir. İlk on yedi sayfada Farsça ve Türkçe mısralardaki her kelime, birbiriyle eşleştirilebilmesi amacıyla numaralandırılmıştır. H nüshasında olduğu gibi ilk on yedi sayfada vezinler kırmızı renkte yazılmıştır. N nüshasının her sayfasındaki başlangıç ve bitiş mısraları H nüshasıyla örtüşmektedir. N nüshasında 66a'dan 76a'ya kadar olan sayfalarda 117-133 arasındaki on beş gazelin farklı biçimde yeniden tercümesi yer almaktadır. Bu durum, birbiriyle büyük ölçüde benzerlik gösteren N nüshasıyla H nüshası arasındaki en büyük farklılıktır. Söz konusu mükerrer tercümeler H ve B nüshalarında yer almamaktadır.

H nüshasındaki "Târîh-i ibtidâ-yı terceme" (H1a) başlığıyla verilen beyit N'de de (N 1a) mevcuttur:

"Selīm üç Muṣṭafā üç Aḥmed üçdür
Birin al it ḥesāb bil tārīḫi ḳaçdur"

Beytin yanında H nüshasındaki gibi bir hesap yapılmış, ancak H'deki 1182 sonucu yazılmamıştır. Kitabın arka kapağının iç kısmında "Dīvān-ı Ḥāfıẓ tercemesi li'l-Faẓlī er-Rūmī el-müteveffā" ifadesi ve 970 (1562~1563) tarihi yer alır.[22] Ancak gerek kullanılan mürekkebin renginden ve gerekse tercüme içerisinde üç defa geçen Ferîdî mahlasından anlaşıldığı üzere bu bilgi doğru değildir. Ayrıca:

> "Ḫᵛāce Ḥāfıẓ-ı Şīrāzī merḥūmuñ şeyḫi ve pīri Ḥāc Ḳıvāmüddīn merḥūmdur ki kendi içün Şīrāz'da medrese ve ḫānḳāh binā eylemişlerdir. Raḥmetullāhi ʿaleyh. Şemʿī: 764 [m. 1362], Surūrī: 704 [m. 1304], Sūdī: 779 [m. 1377], Ḥāc Ḳıvāmüddīn Ḥasan: 754 [m. 1353]" bilgilerine yer verilmiştir.

Üç nüshanın derkenarında yer alan "Sûdî'ye bakıla" "Sürûrî'ye bakıla" gibi ifadeler, tercüme esnasında yukarıda ismi geçen üç şerhten yararlanıldığını göstermektedir.

C. Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, Bayezid, Nr. 5673 [B]

Baş:

Elā ey server-i ʿuşşāḳ gönül ḳapuñda sā'il hā
Ferīdī derdmende himmet it gözi yaşın sil hā

Son:

Her ḥükmi ki başıma süresüñ
Āsānca yanuñdan ey me-rānem

292 varak olup her sayfada 21 satır bulunmaktadır. 210x146, 150x87 mm. ebadındaki bu yazma; aharlı, ince kağıda nesih hatla yazıl-

[22] İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi kataloğunda eserin sahibi olarak Saʻdî-i Şîrâzî, mütercim olarak ise Fazlı bilgisi yer almaktadır. Bu bilgi yanlıştır.

mıştır. Başlıklar ve cedveller kırmızıdır. Yeşil bez ciltli, mıklebli ve şirazeli bir nüshadır.

Başta ve sonda, nüshanın, Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Valide Sultan'a vakfedildiği bilgisi vardır.[23] Sonda 11 Ramazan 1245 (6 Mart 1830) tarihinde nüshanın yazımının tamamlandığı ve müstensihinin Nasuh bin Salih İzmirî olduğu bilgisi yer alır.

Diğer nüshalardan farklı olarak metin kırmızı bir çerçeve içinde sunulmuştur. Ayrıca bütün metin boyunca vezinler kırmızı renkte yazılmıştır.

Beyazıt nüshasının diğer iki nüshadan en büyük farkı, diğer iki nüshada mısra altı veya üstüne yazılan alternatif kelimelerin birçoğunun bu nüshada bulunmamasıdır. Derkenardaki açıklamalar ise diğer nüshalarla büyük ölçüde örtüşmektedir.

Nüshaların Değerlendirilmesi

Her üç nüshada; sayfa iki sütundan oluşmaktadır. Beytin birinci ve ikinci mısraları sağ ve sol olmak üzere yan yana yazılmıştır. İlk satırda beytin aslı, ardından gelen satırda ise beytin Türkçe manzum tercümesi yer almaktadır. *Hâfız Dîvânı*'ndaki nüsha farklılıkları tercüme edilerek, her üç nüshanın derkenarında ayrıca verilmiştir. Derkenardaki bazı çevirilerin ise nüsha farkından ziyade aynı beytin farklı söz dizimi veya kelime tercihiyle yeniden söylenişi olduğu görülmektedir. Derkenardaki ilâve ve açıklamalar çoğunlukla üç nüshada aynıdır. Ancak N ve H nüshalarında B nüshasından farklı olarak, tercüme edilmiş mısradaki kimi kelimelerin altına veya üstüne o kelimenin alternatifi kelimeler yazılmıştır.

N nüshasının müstensihi belli olmamakla birlikte, bazı yazım hatalarından müellif hattı olamayacağı tahmin edilmektedir. Örneğin aşağıdaki mısrada geçen *ẕerrāt* kelimesi ve onun Türkçe karşılığı (*ẕerresi,* vezne göre *ẕeresi*) üç nüshada da yanlış yazılmıştır:

---

[23] "Ḳad vuḳife hāẕe'l-kitābü'l-celīl ve eṣerü'l-cemīl vālidetü's-sulṭānü'l-aʿẓam ve'l ḫāḳānü'l-müfeḫḫarü's-sulṭān ʿAbdülmecīd Ḫān, edāme'llāhü eyyāme ve ʿumre devletihī ilā āḫiri'd-devrān, aʿnī bihā Ḥaẓreti Bezmiʿālem Sulṭānü ʿaliyyetü'ş-şān ceʿalellāhü saʿyu'l-vāḳifeti meşkūran ve cezāen mevfūran." (B nüshası)

(**Ẕerrāt**-ı maḥabbet gil-i Ādem nesirişti)
Ādem çamurın ʿışḳ **ẕeresi** yoġıramazdı
(H.250a, N.260a, B.223a)

Mısraın Farsçasındaki *ẕerrāt* kelime (درّاست), Türkçesindeki *ẕerresi* kelimesi ise (دره سی) şeklinde yazıldığı görülmektedir. Sûdî, Sürûrî ve Şem'î şerhlerine bakıldığında bu kelimenin *ẕerrāt* (ذرات) olması gerektiği kanaatine varılmıştır. Kaynak metindeki söz konusu kelimeyi mütercim yanlış veya farklı yazmış olsaydı, tercümesi de bu yazıma uygun olacaktı. Anlaşıldığı kadarıyla *ẕerrāt* kelimesi bir müstensih tarafından yanlış okunmuş ve yazılmış, Türkçe mısrada ise muhtemelen anlamına dikkat edilmeden "deresi" şeklinde okunabilecek bir yazım ortaya çıkmıştır. Söz konusu yanlışlık ulaşamadığımız bir nüshadan kaynaklanmış ve elimizdeki nüshalarda tekrar edilmiş olabilir. Bir diğer ihtimal ise H veya N nüshalarından biri müellif hattından istinsah edilirken bu yanlışlığın yapılmış ve aynı hatanın diğer nüshalarda tekrarlanmış olmasıdır.

H ve N nüshalarının ilk sayfalarında (H 10a ve N 10a'ya kadar) Hâfız'a ait Farsça mısraların altındaki her kelime sırasıyla (örnek: 1, 2, 3, 4 ..) numaralandırılmış, ardından Türkçe tercümesinde her kelimenin mukabili olan kelime için aynı rakam yazılmıştır. Tercümede kelimelerin sırası kaynak metinden farklı olduğu için numaralar sırayla değil (örnek: 4, 5, 1, 3, 2 ..) karışık biçimde devam etmektedir. Böylece tercümede her kelimenin hangi kelimeye karşılık geldiği görülebilmektedir. Böyle bir numaralandırma B nüshasında bulunmamaktadır.

Söz konusu numaralandırma, Farsça öğrenmek, Hâfız'ı daha iyi anlamak isteyen kişiler, hatta medrese öğrencileri düşünülerek yapılmış olabilir. Ancak ilerleyen sayfalarda (10a'dan sonra), belki artık Farsçaya aşina olup anlaşılacağı düşüncesiyle veyahut da bütün metni bu şekilde istinsah etmek güç olacağından, bundan vazgeçilmiştir.

Tenkitli Metnin Kurulması

A – Metin Tertibiyle İlgili Hususlar [24]

1. Nüshaların sayfa numaraları, nüshaların tanıtıldığı bölümde gösterilen rumuzlarla birlikte, metin içinde gösterilmiştir ("[H 1b], [N 1b], [B 1b]…" gibi).
2. Nüshalardaki varak numarasıyla ilgili yanlışlar metinde düzeltilmiştir. Bu yolun tercih edilmesindeki temel sebep ise neredeyse birebir aynı olan H nüshasıyla N nüshası arasındaki sayfa uyumunun bozulmamasıdır.
3. Nazım şekillerinin sıralanmasında mütercimin tertibine uyulmuş; eser, nazım şekline göre tarafımızdan bölümlendirilmiş (Gazel, Kıt'a, Tarih, Rübâî, Mesnevi, Kasîde) ve sonrasında ilgili bölümdeki her öge numaralandırılmıştır (1, 2, 3, ...).
4. Anlam yahut vezin gereği yapılan eklemeler ve metin tamirleri köşeli parantez [ ] içinde gösterilmiş; okunamayan kelimeler metinde (...) işaretiyle gösterilip aparatta da belirtilmiş; okunduğu hâlde anlamlandırılamayan kelimelerin yanına ise (?) işareti konulmuştur.
5. Metinde vezni belirtilmeyen rubâî veya başka nazım şekillerinin vezni tarafımızdan tespit edilerek köşeli parantez [ ] içinde gösterilmiştir.

B – Vezinle İlgili Hususlar

1. Vezin bozukluğu, kafiye problemi veya vezin farklılığı gibi özel durumlar dipnotta zikredilmiştir.
2. İmâle sebebiyle elif, vav veya ya harfleri ilâve edilerek standart imlâdan farklı olarak yazılmış Türkçe kökenli kelimeler (sâna, bîz gibi) için transkripsiyonda uzatma (med) işareti kullanılmamıştır.
3. Zihaflar metinde gösterilmemiştir. Ancak mütercimin imlâda gösterdiği zihaflar metinde korunmuş ve harf düştüğü durumlarda

[24] Tenkitli metnin oluşturulmasıyla ilgili hususlarda M. F. Köksal (2012) ve A. Ateş'in (1942) metin neşrine dair makalelerinde belirtilen ilkelere uyulmaya çalışılmıştır.

dipnotta açıklanmıştır (perşân (پرشان) H 38a; netce (نتجه) H 80b; kilse (كِلسه) H 39b; vaḥşlik (وحشلك) H 158b; arzūm (اَرزوم) H 159a; tiġ (تغ) H 141a). Ancak vezin zaruretiyle ünlünün hazfedildiği veya kısa okunduğu hâlde kelime bu şekliyle Türkçede mevcutsa dipnotta ayrıca belirtilmemiştir. (āyine yerine ayna okunması gibi H 4a) .

4. Mütercimin bazen aruz zaruretiyle kaynaştırma harfini hazfettiği durumlarda bu hususiyet çeviri yazıda muhaza edilmiş ve dipnotta belirtilmiştir. ("ufuḳ gürziyle" yerine "ufuḳ gürzi'le" H.141a; "kelām seyfiyle" yerine "kelām seyfi'le" H.143a yazılması gibi.)
5. Şeddeli kelimelerin imlâsında vezne uyulmuştur. Vezne göre şeddeli veya şeddesiz okunmuştur. (Kadd-i veya kad-i gibi)
6. Ünlü türemesi: Bazı kelimeler vezne göre iki farklı şekilde okunmuştur: (ilm/ilim, şükr/şükür, mühr/mühür...) gibi. Türkçede yerleşmiş ve kullanımı olan bu tür durumlar için dipnotta açıklama yapılmamıştır.
7. Kullanımı yaygın olmayan fakat mütercimin harekelendirmek sûretiyle ünlü ilâvesini murad ettiği anlaşılan durumlarda söz konusu ünlü muhafaza edilmiş ve dipnotta belirtilmiştir (Arapça Farsça kelimelerde: ṭabıl H 123a; sūḫitenüñ H 44a; bezimiden H 93b; Türkçe kelime veya eklerde: reftārıñıdan H 282a; maşrıḳıdan H 191b; görime H 58b; muḥtācılıḳda H 72a; urıduñ H 217a).
8. Mütercimin bu yöndeki tasarruflarına binaen ve bu usûle riayeten benzer durumlarda vezin zaruretiyle bazı kelimelerde ünlü ilâve edilmiştir. Bu kelimeler şunlardır: levin, ḫamır, şemiʿ, ṭabıl ḥüsün, zaḫım, hecir, ʿadin, yevim, nedim, ġayıb, naḳış, mekir, nevim, ʿavin, faḳır, ḫuluḳ, ʿaciz, kesir, ebir, rıṭıl, cemiʿ, leyil, ḥaşir.
9. Vezin gereği yapılması gereken ünlü ulamaları alt çizgi ile (_) gösterilmiştir. Örneğin "Ḥayfā ki gizlü sırrım ister ola_āşikārā" mısraındaki *müstef'ilün* tefʿilesine denk gelen "ister ola ā"nın "ister ola_ā" şeklinde yazılması gibi.

10. *feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün* kalıbının ilk tefʿilesi bazen uygulamada *fāʿilātün* şeklini alabilmektedir. Bu kullanım, şairlerin kendi tasarrufu dâhilindedir. Ferîdî tercümesinin üzerinde çalışılan nüshalarında, söz konusu durumlarda ilk tefʿile *fāʿilātün* şeklinde yazıldığı için bu kalıbın yazımında nüshalardaki şekle uyulmuştur.

C – İmlâyla İlgili Hususlar

1. Metinde bazı kelimelerin yazımında farklı imlâlar kullanıldığı görülmektedir. Bu farklılıklar bazen vezin zaruretinden kaynaklanmaktadır ve çoğunlukla üç nüshada aynıdır dolayısıyla kelime olduğu gibi yazılmıştır, nüshalar arasında farklılık varsa vezne uygun olan tercih edilmiş, diğeri aparatta gösterilmiştir:

   fırsat: fırṣand (H 34a)

   görme (ziyaret): görime (H 58b) (vezin sebebiyle)

   göz bebegi: göz bübegi (H 68a) (imâle maksadıyla)

2. Aynı kelimenin iki farklı yazımı metinde kullanılmışsa ve üç nüshada da aynı ise (vezin zarureti olsun veya olmasın) kelimelerin metindeki yazımı korunmuştur:

   yoḳsa (H 43b) / yoḫsa (H 15a)

   bulut (H 226a) / buluṭ (H 83b)

   ḫıdmet (H 100b) / ḫiẓmet (H 19a)

   çömlek: (H 164a) / çölmek (H 227a, H 259b)

   kirpik (H 186b) / kiprik (H 10a)

   ʿanber (H 169a) / amber (H 47a)

   ter (H 275a) / der (H 187a)

   diger (H 29b) / dīger (H 18b)

3. Eğer bir kelimenin farklı yazımı varsa ve nüshalarda ittifak yoksa kullanımı yaygın olan imlâ tercih edilmiş, farklı olan imlâ dipnotta gösterilmiştir:

   Örneğin "başka" kelimesi metinde büyük ölçüde "başḳa" biçiminde yazılmıştır. Ancak H nüshasında bir kez (H 35a) başġa yazılmış, diğer nüshalarda ise "başḳa" (B 32a, N 35a) şeklinde ya-

zılmıştır. Metinde "başḳa" biçimindeki imlâ tercih edilmiş, H'deki imlâ ise dipnotta verilmiştir.

4. Metinde kimi zaman ayrı kimi zaman bitişik yazılan kelimelerin imlâsında metne uyulmuştur: "Ḥaḳḳ için" (H 125a), "Ḥaḳḳiçün" (H 7a) gibi.
5. Bazı kelimelerin metindeki imlâsıyla derkenardaki imlâsının farklı olduğu görülmüştür. Metin ve derkenar arasındaki imlâ farklılığı üç nüshada ortaktır. Bu farklılıklar muhafaza edilmiştir:

Metinde	Derkenarda
ş**a**st (H 20a)	ş**a**ṣt (H 20a)
ṭaġ (H 14a)	**d**aġ (H 14a)

6. Eserde, ikinci tekil şahıs iyelik ekinden önce bazen "*ya"* (ی) harfi kullanılmıştır:

   iş**i**ñe var yüri vāʿiẓ ... (H 20b, derkenar): *işüñ* yerine *işiñ* (ایشیڭ) şeklinde imlâ edilmiştir.

   velī ne fāʾide ki iplik ucı emr**i**ñe bend (24a, metin): *emrüñ* yerine *emriñ* (امریڭ) şeklinde yazılmıştır.

7. Genitif ekinin bazen "ya+nun" (ین) ile yazıldığı görülmektedir:

   Siz şeh**in** biz bendesiyüz ... (2b) (شهین)

   ... ṭoprağını köşk**in** ... (2b) (کوشکین)

   Ruḫsār-ı yār**in** ʿaksi ... (2b) (یارین)

   Metnin bir imlâ hususiyeti olarak kabul edilen bu tür durumlarda imlâya müdahale edilmemiş, ünlünün belirtilmediği durumlarda ise (-ün) şeklinde yazılmıştır.

8. Bazı terkiplerin yazımında, izafet kesresinin (-i) "ya*"* (ی) harfi ile gösterildiği görülmektedir:

   Hâfız: (... ʿilm-i heyʾet-i ʿışḳ)

   Ġarāʾib bilme şekl-**i** ʿışḳı bilme (H 52b) (...شکلی عشقی)

   (*mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün*)

   Hâfız: (... çü nesīm-i seḥer ...)

   Bād-**ı** seḥerce ḫod o bize itmedi güẕer (H 64b) (...بادی سحرجه)

(*mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilāt*)

Hâfız: (gūşe-i miḥrāb ...)

O kim bize ḫam-ı ebrū bucaġ-**ı** miḥrāb-vār (H 53b)

(بوجاغی محراب)

(*mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün*)

Hâfız: (be ʿazm-i merḥale-i ʿışḳ ...)

Ḳo ḳaṣd-**ı** menzil-i ʿışḳa ayaġı sen ilerü (H 62a)

(قصدی منزل عشق)

(*mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün*)

İmlâdaki bu uygulamanın ilk bakışta imâle olan heceleri göstermek için yapıldığı düşünülebilir. Ancak bu ihtimal birçok örnek için geçerli görünse de, buna uymayan örnekler de (yukarıdaki 3 ve 4. mısralar: H 53b, H 62a) bulunmaktadır.

9. (ڭ–ن) karışıklığı başta olmak üzere kimi eklerin standart imlâya uygun yazılmadığında anlam karışıklığına yol açabilecek durumlarında standart imlâya uyulmuştur.
10. Aynı şekilde, kimi zaman karşılaşılan farklı imlâlarda (“virdüñ” yerine “virdiñ” imlâsı gibi) metne uyulmuş, yardımcı ünlü olmayan durumlarda standart imlâ tercih edilmiştir (“virdüñ” gibi). Bu durum ayrıca aparatta belirtilmemiştir.
11. Metin tespitinde bir birlik sağlamak amacıyla Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalarda İsmail Ünver tarafından yayımlanan ve metin neşirlerinde büyük ölçüde kabul gören “Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler” (Ünver, 2008) başlıklı makalede getirilen esaslara uyulmaya çalışılmıştır.
12. Neşirde klasik transkripsiyon sistemi kullanılmıştır. Kimi neşirlerde farklı şekillerde gösterilen harflerdeki tercihlerimiz şu şekilde olmuştur:

ث: ṣ

خ: ḫ

ق: ḳ

ڭ: ñ

Farsça'daki "vâv-ı ma'dûle"ler ise "ᵛ" ile gösterilmiştir.

D – Nüsha Farklarının Gösterilmesi

1. Müellif hattı olmaması sebebiyle hiçbir nüsha tek başına metne esas olarak alınmamış, tenkitli metinde kullanılan nüshaların hepsi kullanılarak müellifin kaleminden çıkan metne en yakın "metin" ortaya konulmaya çalışılmıştır.
2. Derkenarda yer alan alternatif kelime, ibare (bir mısraın bir kısmının alternatif çevirisi), mısra veya beyit varyantları tilde (~) ile gösterilmiştir. Farklı ibarelerin varyantları noktalı virgül işaretiyle (;) birbirinden ayrılmıştır. Aparatta verilen beyitlerdeki iki mısraın arası eğik çizgi (/), beyitlerin arası ise çift eğik çizgi işaretiyle (//) ayrılmıştır.
3. Nüshalarda herhangi bir kelimenin altına veya üstüne alternatif kelime yazılmışsa aparatta asıl metne alınan kelime gösterilmiş, ardından tilde (~), sonrasında mısra altı veya üstündeki söz konusu kelime yazıldıktan sonra ilgili nüsha rumuzları belirtilmiştir: "dil-ārā ~ dil ehli H, N" gibi. (Buna göre tercüme metin içerisinde geçen "dil-ārā" kelimesinin alternatifi olarak satır arasında veya derkenarda "dil ehli" ibaresi mevcuttur. Derkenar veya satır arasında yazılan alternatif kelimelerin aparatta gösterilmesinde herhangi bir ayrıma gidilmemiştir.)
4. Ana metindeki bir kelimenin veya ibarenin satır arasında veya derkenarda alternatifi gösterilirken, ana metindeki kelime üç nüshada da mevcut veya aynıysa nüsha rumuzu gösterilmemiştir: "dil-ārā ~ dil ehli H, N". Buna göre "dil-ārā" kelimesi üç nüshada aynıdır, bunun alternatifi olan "dil ehli" ibaresi ise H ve N nüshasında vardır, B'de yoktur.
5. Nüsha farkları gösterilirken önce ana metne alınan, doğru olarak kabul ettiğimiz şekil verilmiş, iki nokta işaretinden (:) sonra diğer nüsha veya nüshalardaki varyant(lar) gösterilmiş, boşluktan sonra da asıl metne alınmayan şeklin bulunduğu nüshanın/nüshaların rumuzuna/rumuzlarına yer verilmiştir: "gülini: gülin B." gibi.

6. Eğer bir kelime, ibare, mısra veya beyitin derkenarda veya satır arasında alternatif tercümesi varsa aparatta tilde (~) ile belirtilmiş, ardından derkenardaki veya satır arasındaki tercüme verilmiş, boşluktan sonra ise ilgili nüshanın rumuzu gösterilmiştir: "~ Ildır be sāḳi şevḳ-ı şarāb ile cāmımuz H, N, B" gibi.
7. Eğer bir mısrada varyant farkı varsa önce bu belirtilmiş, mısraın derkenarda alternatif bir çevirisi varsa söz konusu varyant farkının ardından gösterilmiştir: "gülini: gülin B; ~ Gençlik revān bir gül-i ẕevḳ dirmedüñ göñül H, N, B" gibi.
8. Vezin veya kafiye gibi sebeplerle derkenardaki tercüme ana metne alınmışsa, asıl tercüme aparatta tilde (~) ve köşeli parantez içinde "metin" diye belirtildikten sonra gösterilmiştir. "~ [metin] Süpürge ḫāk-i der-i meygeh idem müjgānı H, N, B" gibi. Ardından derkenardaki varyantın tercih sebebi belirtilmiştir: [Kafiye sebebiyle derkenar tercih edildi.] gibi.
9. Aynı kelime veya mısra üzerinde birden fazla dipnot kullanıldıysa (örneğin hem alternatif bir çeviri hem de açıklama varsa) açıklama için (*) işareti diğeri için sayı kullanılmıştır. Bir ibareyle ilgili açıklamada metnin Farsçasından bahsederken [KM'de geçen] (KM: kaynak metin) ifadesi kullanılmıştır.
10. Aparatta verilen mısra veya beyitle ilgili bir nüsha farkı varsa ilgili beyit ve mısradan sonra ok işareti (→) kullanılmış ve ardından nüsha farkı gösterilmiştir: "~ Mecāl-i ẕem köti bīn bed pesendīde olımaya H, N, B → mecāl: cemāl B"

E - Farsça Metnin Kurulması ve İzlenen Yol

Hâfız Dîvânı'nın günümüze kadar birçok neşri yapılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada yeni olan ve çalışmanın odak noktasını oluşturan metin bizim açımızdan Ferîdî'nin yaptığı tercümedir. Ancak tercümede bazı arkaik kelimelerin kullanılması ve mütercimin vezin ve kafiye gibi zaruretlerle sözdiziminde yaptığı kimi tasarruflar metnin Farsçasının da neşre dahil edilmesini zorunlu kıldı. Aslında böylelikle satır arası bir tercüme olan Ferîdî tercümesine sadık kalınmış oldu. Bununla birlikte bu neşirde Farsça metin, tercümenin anlaşılmasında yardımcı bir unsur olarak düşü-

nülmüştür. Nitekim mütercim veya müstensihlerin Farsça metnin yazımında kısmen daha özensiz davrandıkları (özellikle harflerde nokta fazlalığı veya eksikliği, kelimede harf eksikliği gibi) söylenebilir. Bu sebeple metne bir katkı sunmadığını düşündüğümüz ve okuyucuyu gereksiz yere metinden koparıp dipnotla meşgul edecek yazım yanlışı niteliğindeki farklılıkları göstermeye gerek duymadık. Fakat metne farklı anlam ve bağlam kazandırabilecek nüsha farkı mahiyetindeki farklılıklar dipnotta belirtildi.

Ferîdî tercümesinin üç nüshasının yetersiz kaldığı veya Farsça metin ile tercüme arasında uyumsuzluğun ortaya çıktığı durumlarda Hâfız şerhlerine müracaat edildi ve bunlar tercih sebebiyle birlikte dipnotta belirtildi.

Farsça metnin imlâsında büyük ölçüde Ferîdî tercümesinin imlâsına sadık kalınmaya çalışıldı. Ancak anlam karışıklığına yol açabilecek bazı yerlerde imlâda az sayıda değişiklik yapıldı ve bunlar ayrıca dipnotta belirtilmedi. Farsça metnin kurulmasıyla ilgili hususlar şöyledir:

1. Yazım hatası kabilinden olan nüsha farklılıkları dipnotta gösterilmedi. Mesela bir nüshada çîn-i zülf yerine cîn-i zülf yazılmışsa, bunun bir nüsha farkı olmaktan ziyade yazım hatası olduğu açıktır.

   پاك (temiz) [H 139b] [N 149b] kelimesinin باك (korku) [B 122b]; گیتی (Dünya) kelimesinin گینی [B 153a] şeklinde yazılması bu tür yanlışlara örnek olarak gösterilebilir. Başka bazı örnekler:

   مبرس [B 109a] [H 124b] [N 134b]: Doğrusu: مپرس

   پوسه [B 101a]: Doğrusu: بوسه

   مژد [B 117b]: Doğrusu:مزد

   حجل [H 179a] [N 189a] [B 158b]: Doğrusu: خجل

2. Farsça bir kelimenin Türkçe telaffuzu farklı ise ve bu, imlâya yansımışsa Farsça metinde Farsça imlâya göre yazıldı ve dipnotta belirtilmedi:

   پازار: [H 232a] [N 242a] بازار [B 207a] Doğrusu: بازار Bâzâr yazıldı ve ayrıca belirtilmedi (Farsça).

   Türkçe metinde ise vezin esas alındı:

پزار: [H 232b] [N 242b] بازار [B 207a] (Zihaf yapmak yerine "pazar" şeklinde okumayı tercih ettik.)

3. Aynı kelimenin bir nüshada Arapçası ve diğerinde Farsçası varsa (vezinle ilgili bir problem oluşturmadığı takdirde) Farsçası tercih edildi, dipnotta ayrıca belirtilmedi:

   شکر [H 142b] [N 152b] سکر [B 125b] veya müşk-misk gibi.

4. Bazı kelimelerde noktalı olması gereken bir harfin noktasız, noktasız olması gereken harfin ise noktalı yazıldığı tespit edilmiştir. Süreklilik arz eden ve üç nüshada da ortak olan bu kelimeler şunlardır:

Doğrusu	Ferîdî
حلقه	خلقه
خجیل	حجیل
خضر	حضر

   Lugatlarda rastlamadığımız bu gibi yazımlar düzeltildi, dipnotta ayrıca belirtilmedi.

5. İki farklı yazım lugatlarda yer alıyorsa metindeki yazıma riayet edildi:

Ferîdî	Günümüzde
صراخی	صراحی
خذمت	خدمت
شَعبده (şeʿbede)	شُعبده (şuʿbede)
پُسته	پسته

   Diğer yazım günümüzde veya klasik metinlerde yaygın bile olsa Ferîdî tercümesindeki yazıma uyuldu, dipnotta belirtilmedi.

6. Metinde, h (ه) ile biten kelimelerde kendinden sonra çokluk eki (ها) gelmişse kelime sonundaki h (ه) çoğunlukla yazılmamıştır. Veya aşağıdaki örnekte olduğu gibi aynı beytin bir mısraında h'li bir mısraında h'siz yazılabilmektedir:

Şem'î	Günümüzde	Ferîdî
شیوه‌ها، عشوه ها [299a]	شیوه‌ها، عشوه ها	**شیوها**، عشوها [H 181b] [N 191b] [B 160b]

Ferîdî tercümesinde çoğunlukla kelime sonundaki h hazfedilerek yazılmakla birlikte bu konuda bir tutarlılık olmadığı görülmektedir. Tercümenin anlaşılmasında yer yer karşılaşılan güçlükleri aşmada yardımcı olacağını düşündüğümüz Farsça metnin okunmasını kolaylaştırmak maksadıyla çokluk ekinin geldiği kelime sonlarındaki h'leri muhafaza ettik ve bu değişikliği dipnotta ayrıca belirtmedik.

7. Farsçada h (ه) ile biten kelimelere mastar y'si (ی) geldiğinde h (ه) g'ye (گ) dönüşür ve artık h (ه) yazılmaz. Ancak Ferîdî tercümesinde çoğu kez kelime sonundaki h'nin (ه) yazıldığı görülmüştür. Burada da günümüzdeki yaygın kullanımı esas aldık ve bu değişiklik dipnotta ayrıca belirtilmedi:

Şem'î	Günümüzde	Ferîdî
زندگی [304b]	زندگی	زنده‌گی [H 185b]

Okunmasını kolaylaştırmak için günümüzde yaygın olan ve Şem'î şerhinde de kullanılan (istinsah tarihi: 1574) imlâyı tercih ettik ve dipnotta bu durum ayrıca gösterilmedi.

8. Metinde h (ه) ile biten kelimelerde yâ-i vahdet ve ikinci tekil şahıs eki hemze ile yazılmıştır. Ancak bu bazen izafet kesresiyle karışabileceği için günümüzdeki yazım esas alınmıştır:

گفتهٔ حافظ: Ferîdî tercümesindeki imlâya göre bu söz "söylemişsin Hâfız/ Hâfız'ın söylediği" şeklinde anlaşılabilir.

Neşrettiğimiz metinde ise eğer şahıs ekiyse (söylemişsin Hâfız) günümüzdeki yaygın imlâya uyarak elif-ye (ای) ile yazılmıştır (گفته‌ای حافظ). Eğer terkip ise (Hâfız'ın söylediği) metindeki yazım korunmuştur (گفتهٔ حافظ).

9. Metinde "be" (به), "ra" (را) gibi edatlar büyük çoğunlukla birleşik yazılmıştır. Bu hususta metne uyuldu, anlam karşılıklığına yol açabilecek az sayıdaki kelimede hareke kullanıldı:

به میکده = بمیکده؛ به عشق = بعشق

10. Metinde şeddeli kelimelerde şedde büyük ölçüde gösterilmiştir. Şeddenin ihmal edildiği az sayıdaki kelimede, eğer vezin gereği değilse, şedde ilâve edilmiş ve bu durum dipnotta ayrıca belirtilmemiştir.
11. Medli eliflerde ihmal edilen yerlerde med ilave edildi: افاق [H 316a] = آفاق olarak düzeltilmiştir.
12. Terkiplerde bazen izafet kesresi y (ی) ile yazılmıştır. Tercümedeki anlamla ve Sûdî şerhiyle karşılaştırılarak bunlar düzeltilmiş, dipnotta gösterilmemiştir:

    امیدی کرمم: [H 58a, N 58a, B 52b]; امید کرمم: [Sûdî I/299]

    بر سری تربت: [H 89a N 99a B 78a]; بر سر تربت : [Sûdî II/48]

    محملی جانان: [H 158a, N 168, B 139a]; محمل جانان: [Sûdî II/336]
13. Metnin hiçbir yerinde kaf-ı Fârisî (گ) kullanılmamıştır. Sadece az sayıda kelimede kaf-ı Fârisîlerin, kefin üzerine konulan iki nokta ile belirtildiği görülmektedir. Neşrettiğimiz metinde kaf-ı Fârisîlerin hepsi (گ) olarak yazılmıştır.
14. Manzumelerin (gazel, kaside, rubâî...) başına ilk mısraları transkribe edilerek yazıldı, Farsça edatlar araya çizgi konularak ilgili kelimeye bitişik yazıldı: ber-, -âsâ, be-, ez-, zi-, der- gibi.
15. Farsça transkripsiyonda Farsçada "o" şeklinde telaffuz edilen ötreler "u" olarak okunmuştur (*guften, şuden* gibi). Türkçede kullanılan kelimelerde ise Türkçe telaffuz esas alınmıştır (*bolbol* veya *bulbul* yerine bülbül, *gol* veya *gul* yerine gül gibi).

TENKİTLİ METİN

TERCÜME-İ DÎVÂN-I HÂFIZ

FERÎDÎ

1. CİLT

GAZELLER

[H 1b] [N 1b] [B 1b] Elā ey server-i ʿuşşāḳ göñül ḳapuñda sāʾil hā
Ferīdī derdmende himmet it gözi yaşın sil hā

1
mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

الا یا ایّها السّاقی ادر کأسا و ناولها
که عشق آسان نمود اوّل ولی افتاد مشکلها

Be ey ṣāḳī̇ kadeḥ döndür bizi ḳıl daḫı nāʾil hā[1]
Ki ʿışḳ āsān göründi öñ velī düşkine müşkilhā

ببوی نافه‌ای کاخر صبا زان طرّه بگشاید
ز تاب جعد مشکینش چه خون افتاد در دلها

Göbek miskiyle kim āḫir ṣabā ol zülfeden açdı
Ḳıvırcıḳ misklü zülfinden ne ḳanlar düşdi der-dilhā

بمی سجّاده رنگین کن گرت پیر مغان گوید
که سالک بی‌خبر نبود ز راه و رسم منزلها

Eger dirse saña üstād be-mey seccāde rengīn it
Ḫabersiz olmaya şākird ki rāh u resm-i menzilhā

مرا در منزل جانان چه امن عیش چون هر دم
جرس فریاد میدارد که بربندید محملها

Baña cānān ilinde ne ṣafā vü ẕevḳ çün her dem
Ṭutar feryād ü efġān çañ ki baġlanmaḳda maḥmilhā[2]

---

[1] ~ nüsḫa: Ol āgāh döndür ey sāḳī ḳadeḥ ḳıl bizi nāil hā ~ Ol āgāh sāḳiyā döndür ḳadeḥ ḳıl bizi nāil hā H, N, B

[2] ~ yüklerhā H, N, B

شب تاریک و بیم موج و گردابی چنین هائل
کجا دانند حال ما سبکباران ساحلها

Ḳaranu gice ṭalġa ḫavflü girdāb böyle ḳorḳunclu
Bizüm ḳande bilürler ḥālimüz ṭaşra selīm ilhā

همه کارم ز خود کامی ببدنامی کشید آخر
نهان کی ماند آن رازی کزو سازند محفلها

İşim hep öz murādumdan çeker bed-nāmlıġa āḫir
Nice gizlü ḳala ol sır ki andan naẓm maḥfilhā[1]

حضوری گر همی‌خواهی از او غافل مشو حافظ
متی ما تلق من تهوی دع الدّنیا و اهملها

Eger rāḥat dileñ Ḥāfıẓ hemīn olma berī andan
Ne dem maḥbūba vāṣılsañ ḳo dünyāyı vü ehmilhā

[H 2a] [N 2a] [B 2a]

2
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilāt

ای فروغ ماه حسن از روی رخشان شما
آب روی خوبی از چاه زنخدان شما

Ey ki ḫūbluḳ ayı şavḳı nūr-ı vechüñden sizüñ
Ḫūbluġın[2] yüzi ṣuyı eñek ḳuyusından sizüñ[3]

کی دهد دست این غرض یا رب که همدستان شوند
خاطر مجموع ما زلف پریشان شما

[1] ~ ḳāfilhā H, N, B

[2] ḫublıġın: genitif eki ya-nun (ين) ile yazılmış.

[3] ~ nüsḫa: vech-i ḫūbluḳ ṣuyı eñek ḳuyusından sizüñ H, N, B

Bu murād ḳande_el vire yā Rab ki birlikde_oldılar
Ḫāṭır-ı mecmūʿamız gīsū-yı perīşān sizüñ

عزم دیدار تو دارد جان بر لب آمده
بازگردد یا برآید چیست فرمان شما

Görmege yüzüñ senüñ ʿazm itdi aġza geldi cān
ʿAvdet itsün mi yā çıḳsun mı nedür fermān sizüñ

دور دار از خاک و خون دامن چو بر ما بگذری
کاندر این ره گشته بسیارند قربان شما

Ḫāk u ḳandan ṭut ıraḳ dāmen çün uġrarsañ bize[1]
Kim bu yolda çoḳçalar olmuş-durur ḳurbān sizüñ

دل خرابی میکند دلدار را آگه کنید
زینهار ای دوستان جان من و جان شما

Dil ḫarāblıḳ ideyor dildārı āgāh eyleyün
Ṣaḳın ey dostlar benüm cānum daḫı k'ol cān sizüñ[2]

کس بدور نرگست طرفی نبست از عافیت
بِه که نفروشند مستوری بمستان شما

Ṣūfilıḳdan bağlamaz devr-i gözüñde kimse feyż
Ṣūfilıḳ yegdür ki kes mestüñe ṣatmasun sizüñ

[1] ~ nüsḫa-i Surūrī: Üstümüzden çün geçeñ toprak u ḳandan çek etek H, N, B
[2] ~ [metin] Ṣaḳın ey dostlar benüm cānum u cānıñız siziñ H, N, B [Kafiyeye uygun olduğu için derkenardaki tercüme tercih edildi.]

بخت خواب آلود من بیدار خواهد شد مگر
زانکه زد بر دیده آب روی رخشان شما

Baḫt-ı ḫ^{v}āb-ālūdum ister uyanıḳ ola meger
Ol sebebden urdı göze ṣu rūy-ı nūrān sizüñ

با صبا همراه بفرست از رخت گلدسته‌ای
بو که بویی بشنویم از خاک بستان شما

Bir ṭuṭam gül yanaġuñdan rīh ile gönder enīs
Ola kim bir rīḥ duyalım ḫāk-i bāġuñdan sizüñ

عمرتان باد و مراد ای ساقیان بزم جم
گر چه جام ما نشد پرمی بدوران شما

ʿÖmrüñüz[1] kām ile olsun bezm-i Cem sāḳīleri
Gerçi kim pür olmadı mey cāmımuz devrān sizüñ

[H 2b] [N 2b] [B 2b]

میکند حافظ دعائی بشنو آمینی بگو
روزئ ما باد لعل سکّرافشان شما

Ḥāfiẓ eyler bir duʿā işit bir āmīn söyle sen
Ḳısmet olsun bize laʿl-i sükker-efşān sizüñ

ای صبا با ساکنان شهر یزد از ما بگو
کای سر حق ناشناسان گوی چوگان شما

Söyle bizden ey ṣabā şehr-i Yezid süknāsına
Kim o Ḥaḳ bilmezlerin[2] başı ṭōp u çevgān sizüñ

---

[1] ʿömrüñüz: همریکز H

[2] genitif eki ya-nun (ین) ile yazılmış.

گرچه دوریم از بساط قرب همّت دور نیست
بنده شاه شماییم و ثناخوان شما

Gerçi dūrız ḳalb-i vuṣlatdan degül himmet ıraḳ
Siz şehin[1] biz bendesiyüz hem duʿā-gūyān sizüñ

ای شهنشاه بلنداختر خدا را همّتی
تا ببوسم همچو گردون خاک ایوان شما

Ey yüce baḫtlu şehenşāh Ḥakk'içün bir himmet it
Tā öpem gökler gibi ṭopraġını köşkin[2] sizüñ

3
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilāt

ساقی بنور باده برافروز جام ما
مطرب بگو که کار جهان شد بکام ما

Parlat be sāḳi şevḳ-ı şarāb ile cāmımuz[3]
Sāzende ırla kār-ı cihān k'oldı kāmımuz[4]

ما در پیاله عکس رخ یار دیده‌ایم
ای بی‌خبر ز لذّت شرب مدام ما

Ruḫsār-ı yārin[5] ʿaksini biz cāmda görmüşüz
Ey bī-ḫaber ki ẕevḳ-i içmeden müdāmımuz

---

[1] genitif eki ya-nun (ین) ile yazılmış.

[2] genitif eki ya-nun (ین) ile yazılmış.

[3] ~ nüsḫa: Ildur be sāḳi şevḳ-ı şarāb ile cāmımuz H, N, B

[4] ~ nüsḫa: Ḫᵛānende söyle kār-ı cihān k'oldı kāmımuz ~ K'oldı merāmca kār-ı cihān ırla sāzcımuz H, N, B

[5] genitif eki ya-nun (ین) ile yazılmış.

چندان بود کرشمه و ناز سهی قدان
کاید بجلوه سرو صنوبرخرام ما

Ol deñlü ola cilve vü nāz serv-ḳadlere
Kim cilveye gele sehī ʿarʿar-ḫırāmımuz[1]

هرگز نمیرد آن که دلش زنده شد بعشق
ثبت است بر جریدهٔ عالم دوام ما

Ölmez müdām o kes ki ola zinde ʿışḳ dili
ʿĀlem cerīdesinde muḳayyed devāmımuz

ترسم که صِرفه‌ای نبرد روز بازخواست
نان حلالی شیخ ز آب حرام ما

Ḳorḳam ki rūz-ı maḥşere faẕlı iletmeye
Şeyḫüñ ḥelālce nānı ṣudan ki ḥarāmımuz

[H 3a] [N 3a] ای باد اگر بگلشن احباب بگذری
زنهار عرضه ده بر جانان پیام ما

Ey yel eger ki gülşen-i aḥbāba varasın
ʿArż eyle diḳḳat ile ḥabībe peyāmımuz[2]

[B 3a] گو نام ما ز یاد بعمداً چه می‌بری
خود آید آن که یاد نیاید ز نام ما

Di adımuzı ḳaṣdī ḫātırdan ne giderüñ
Ol dem gelür ki gelmeye hīç yāde nāmımuz

[1] ~ nüsḫa: ʿIşḳuñla aña ʿarʿar u servler ḫırāmımuz H, N, B
[2] ~ Diḳḳatle eyle yāre ʿayān sen peyāmımuz ~ Vir yāre ihtimāmca beyān sen peyāmımuz H, N, B

مستی بچشم شاهد دلبند ما خوش است
زان رو سپرده‌اند بمستی زمام ما

Mestlik güzel gözine göñül bağımuz ne ḫoş
Andan ḥavāle mestlige bizüm likāmımuz

حافظ ز دیده دانهٔ اشکی همی‌فشان
باشد که مرغ وصل کند قصد دام ما

Ḥāfıẓ hemīşe saç göziñüñ yaşı dānesin
Ola ki ide murġ-ı viṣāl ārzū dāmımuz

دریای اخضر فلک و کشتی هلال
هستند غرق نعمت حاجی قوام ما

Gögüñ yeşil deñizi hem ayuñ sefīnesi
Oldı ġarīḳ-i niʿmet-i Ḥācī Ḳıvāmımuz

4
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilāt

صوفی بیا که آینه صافیست جام را
تا بنگری صفای می لعل فام را

Ṣūfī be gel ki āyīne-i ṣāfī cāmda[1]
Tā göresin ṣafāyı mey-i laʿl-fāmda[2]

عنقا شکار کس نشود دام بازچین
کان جا همیشه باد بدستست دام را

ʿAnḳā şikār kimsenüñ olmaz ṭuzaġı dür
Kim yel elindedür orada cümle dāmda[3]

[1] ~ cāmımuz H, N, B
[2] ~ fāmımuz H, N, B ~ rengimüz H, N
[3] ~ dāmımuz H, N, B

در عیش نقد کوش که چون آبخور نماند
آدم بهشت روضهٔ دارالسلام را

Çalış ki naḳd-i ẕevḳe çü ḳalmadı ṣu naṣīb[1]
Ādem bıraḳdı gülşen-i dārü's-selāmda[2]

در بزم دور یک دو قدح درکش و برو
یعنی طمع مدار وصال دوام را

Çek bir iki piyāle cihān meclisinde git
Yaʾni ümīd ṭutma ki vuṣlat-ı müdāmda

[H 3b] [N 3b]

ای دل شباب رفت و نچیدی گلی ز عمر
پیرانه سر بکن هنری ننگ و نام را

Gençlik revān ʿömür gülini[3] dirmedüñ göñül[4]
Pīrāne bir hüner idegör ʿār u nāmda

راز درون پرده ز رندان مست پرس
کاین حال نیست زاهد عالیمقام را

Ol mest ü rinde ṣor içerü perde sırrını
Kim yoḳ bu ḥāl ṣūfī-i ʿālī-maḳāmda[5]

[B 3b]

ما را بر آستان تو بس حقّ خدمتست
ای خواجه بازبین بترحّم غلام را

[1] ~ ḳalmaya H, N, B; ~ ṣu virür H, N
[2] ~ selāmımuz H, N, B
[3] gülini: gülin B
[4] ~ Gençlik revān bir gül-i ẕevḳ dirmedüñ göñül H, N, B
[5] ~ maḳāmımuz H,N, B

Bāña senüñ işigüñe çoḳ ḫıdmetim ḥaḳı
Raḥm eyle ḳıl naẓar ḳuluña ey efendimüz

حافظ مرید جام میست ای صبا برو
وز بنده بندگی برسان شیخ جام را

Ḥāfıẓ diler ki cām-ı şarāb ey ṣabā yüri
Ḳuldan duʿā ulaşdıragör şeyḫ-i cāmda

5
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilāt

ساقیا برخیز و درده جام را
خاک بر سر کن غم ایّام را

Ḳalḳ be hey sāḳī daḫı ṣun cām-ı Cem
Ġamlu günler başına saç ḫāki hem[1]

ساغر می بر کفم نه تا ز بر
برکشم این دلق ازرق فام را

Cām-ı mey ṣun destime[2] tā sīneden
Bu çivīd renklü ʿabāyı ḳaldıram[3]

گر چه بدنامیست نزد عاقلان
ما نمی‌خواهیم ننگ و نام را

Gerçi ʿinde'l-ʿāḳilān bed-nāmlıḳ
İstemeyüz ʿār u nāmūs biz dedem

[1] ~ topraḳ saçam H, N, B
[2] ~ avcuma H, N
[3] ~ Nusḫa-i Sūdī: Cām-ı mey ṣun avcuma tā üstüden / Bu çivid renklü ʿabāyı giderem H, N, B

باده درده چند ازین باد غرور
خاک بر سر نفس نافرجام را

Bāde vir nice bu maġrūrluḳ yeli
Ḫayrı yoḳ nefsin[1] başın ṭopraḳlayam

دود آه سینهٔ نالان من
سوخت این افسردگان خام را

Yanaġan gögsümüñ āhı tütüni
Yaḳdı bu düşmüşleri bi ʾl-cümle ḫam[2]

[H 4a] [N 4a]

محرم راز دل شیدای من
کس نمی‌بینم ز خاص و عام را

Kendü şeydā göñlümüñ sırrın bilür
Bir kimesne ʿām u ḫāṣdan göremem

با دلارامی مرا خاطر خوشست
کز دلم یک باره برد آرام را

Bir dil-ārāmla baña ḫāṭır ṣafā
Kim dilimden birden aldı_ārāmı hem[3]

ننگرد دیگر بسرو اندر چمن
هر که دید آن سرو سیم اندام را

Bir daḫı baḳmaz çemende serviye
Her kim ol gördi sīm-endām ʿarʿarım

---

[1] genitif eki ya-nun (ین) ile yazılmış.

[2] ḫam: ġam B ~ Yaḳdı bu düşmüşleri kim çig ü ḫam H, N, B. → ḫam: ġam B

[3] hem: hey N

[B 4a]

صبر کن حافظ بسختی روز و شب
عاقبت روزی بیابی کام را

Rūz u şeb ṣabr it be Ḥāfıẓ şiddete
ʿĀḳıbet bir gün bulursuñ sen merām

6
müstefʿilün feʿūlün müstefʿilün feʿūlün

دل میرود ز دستم صاحب دلان خدا را
دردا که راز پنهان خواهد شد آشکارا

Dil gideyor elimden Ḥaḳḳ içün ey dil-ārā[1]
Ḥayfā ki gizlü sırrum ister ola_āşikārā

کشتی نشستگانیم ای باد شرطه برخیز
باشد که بازبینم آن یار آشنا را

Zevraḳ oturtmuşuz biz es rūzigār muvāfıḳ[2]
Ola ki yine görem ol āşinā-yı yārā

ده روزه مهر گردون افسانه است و افسون
نیکی بجای یاران فرصت شمار یارا

Dünyā vefāsı on gün efsānedür vü efsūn
Yārāna iylik eyle ṣay furṣat ānı yārā

در حلقهٔ گل و مل خوش خواند دوش بلبل
هات الصّبوح هبّوا یا ایّها السّکارا

Dün gice ḫoş oḳudı gül mey yerinde bülbül
Ey ʿāşıḳān derilüñ bāde ṣabūḥı vir ā[3]

---

[1] ~ dil ehli H, N
[2] ~ Zevraḳ şımışlarız biz es rūzigār muvāfıḳ H, N, B
[3] ~ Ḥāżırlayın getürüñ mey-i ṣubḥı ey sükārā H, N, B [Vezin sebebiyle derkenar tercih edildi.]

آیینهٔ سکندر جام میست بنگر
تا بر تو عرضه دارد احوال ملک دارا

İskender aynasıdur cām-ı meye naẓar ḳıl
Tā kim saña ide ʿarż aḥvāl-i mülk-i Dārā

[H 4b] [N 4b]

ای صاحب کرامت شکرانهٔ سلامت
روزی تفقّدی کن درویش بی‌نوا را

Ey ṣāḥib-i kerāmet şükrāne-i selāmet
Ṣormaḳlıḳ eyle bir gün dervīşe kim fuḳārā

آسایش دو گیتی تفسیر این دو حرفست
با دوستان تلطّف با دشمنان مدارا

Eylügi dü cihānuñ tefsīr-i bu iki söz[1]
Dostlar telaṭṭuf ile düşmānlara müdārā[2]

در کوی نیک نامی ما را گذر ندادند
گر تو نمی‌پسندی تغییر کن قضا را

Eylik adı yerinde yol bize virmediler
Ger sen begenmez iseñ tebdīl ḳıl ḳażā rā

آن آب تلخ صوفی امّ الخبائثش خواند
اشهی لنا و احلی من قبلة العذارا

Ol acı ṣu ki ṣūfī bedler anası oḳur[3]
İsteklü ṭatlu bize būs itmeden ʿiẕārā

[1] ~ nüsḫa: İki cihānıñ ḫużūrı tefsīr-i bu iki şey H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Aḥbāba ḫoş tekellüm düşmānlara müdārā ~ Aḥbāba eylik itmek aʿdālara müdārā H, N, B
[3] ~ nüsḫa: K'ol acı şekle ki ṣūfī bedler anası oḳur H, N, B

[B 4b]

هنگام تنگدستی در عیش کوش و مستی
کاین کیمیای هستی قارون کند گدا را

El ṭarlıġı zamānda ʿayş u ṣafāya saʿy it
Bu kīmyā-yı varlıḳ Ḳārūn'ı_ider fuḳārā[1]

سرکش مشو که چون شمع از غیرتت بسوزد
دلبر که در کف او مومست سنگ خارا

Mūm gibi olma serkeş ġayret seni yaḳar kim
Bir dilber ki elinde[2] mūmdur ḳatı ḥicārā

خوبان پارسی گو بخشندگان عمرند
ساقی بده بشارت پیران پارسا را

Fārs diyen güzeller ṣıḥḥat viricilerdür
Şeyḫān-ı Fārisīye vir sāḳiyā beşārā

حافظ بخود نپوشید این خرقهٔ می آلود
ای شیخ پاکدامن معذور دار ما را

Ḥāfiẓ öz ile gitmez bu ḫırḳa kim mey-ālūd
Ey şeyḫ-i pāk-dāmen maʿẕūr ṭut bizi rā[3]

---

[1] Ḳārūn'ı ider fuḳārā: Bu ifade kaynak metninde söylenmek istenenin tam tersidir. Mısraın Farsçasının anlamı şöyledir: "Bu varlık kimyası gedâyı (dilenciyi) Kârûn eyler" (Sûdî, I/29). Bu durumda "Ḳārūn ider fuḳārā" (Fukarayı Kârûn eder) şeklinde söylenmesi durumunda kaynak metnin anlamına daha uygun olur. Ayrıca "Kârûn" biçiminde okunduğunda vezin açısından ulama (vasl) yapmaya gerek kalmaz.

[2] bir dilber ki elinde: metinde "bir dilber ol ki elinde" bu şekliyle vezin bozulmaktadır. "ol" çıkarılarak hem vezin hem de anlam bozukluğu giderilmiştir.

[3] bizi rā: Kafiyeyi muhafaza için bizi kelimesine Farsça bir ek olan "rā" ilave edilmiştir.

7
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

رونق عهد شبابست دگر بستانرا
می‌رسد مژده گل بلبل خوش الحانرا

Başḳa şenlik ola gülzāra şebābet ānı
İrişür bülbül-i ḫoş-ṣavta gülüñ büşrānı[1]

[H 5a] [N 4a]

ای صبا گر بجوانان چمن بازرسی
خذمت ما برسان سرو [و] گل و ریحانرا

Ger irerseñ be ṣabā yine çemen gençlerine[2]
Serv ü gül sünbüle ārzūmuzı irgür cānı

گر چنین جلوه کند مغبچهٔ باده فروش
خاکروب در میخانه کنم مژگانرا

Böyle ger bāde-fürūş tāze iderse şīve
Ḫāk-i cārūb-ı der-i meygeh idem müjgānı[3]

ای که بر مه کشی از عنبر سارا چوگان
مضطرب حال مگردان من سرگردانرا

Ey ki meh üzre çeken zülf-i ʿabīrden çevgān
Eyleme ḥāl-i müşevveş ben ser-gerdānı[4]

ترسم این قوم که بر دردکشان می‌خندند
در سر کار خرابات کنند ایمانرا

---

[1] büşrānı: [Büşrā (müjde) anlamındaki kelimeye kafiyeye uyması için -nı eki getirilmiştir.]

[2] [mısra altı] gençlerine H, N ~ [metin] gençligine H, N, B [Kaynak metindeki anlama uygunluk açısından mısra altındaki kelime tercih edilmiştir.]

[3] ~ [metin] Süpürge ḫāk-i der-i meygeh idem müjgānı H, N, B [Vezne uyduğu için derkenar tercih edildi.]

[4] ~ nüsḫa: Eyleme ḥāl-i müşevveş ki bu sergerdānı H, N, B

Ḳorḳam ol ṭā ʾife kim dürd çekene gülerler
İdeler meykedenüñ işi başında īmānı[1]

یار مردان خدا باش که در کشتئ نوح
هست جانی که بآبی نخرد طوفانرا

Ḥakk erenler sever ol kim gemi-yi Nūḥ içre
Var ki cān almayısar ḳaṭre ṣuya ṭūfānı

[B 5a] هر کرا خوابگه آخر مشتی خاکست
گو چه حاجت که بر افلاک کشد ایوانرا

Her kime uyḫu yeri ṣoñ bir avuç ṭoprakdur
Di ne ḥācet ki çeker göge degin eyvānı

برو از خانهٔ گردون بدر و نان مطلب
کان سیه کاسه در آخر بکشد مهمانرا

Yüri var ḫāne-i gökden dileme niʿmet ü nān
Bu siyāh kāse ki ṣoñ öldürici mihmānı

ماه کنعانئ من مسند مصر آن تو شد
گاه آنست که بدرود کنی زندانرا

Ey benüm meh Yūsufum oldı maḳar saña Mışır
Dem odur kim idesin terk ü vedāʿ zindānı

در سر زلف ندانم که چه سودا داری
باز برهم زده‌ای گیسوی مشك افشانرا

Bilmezem kim ser-i zülfüñde ne sevdā ṭutañ
Yine birbirine_urañ kākül-i ʿūd-efşānı

[1] ~ nüsḫa: Meygeh semtinde ʿamel eyleyeler īmānı H, N, B

حافظا می خور و رندی کن و خوش باش ولی
دام تزویر مکن چون دگران قرآنرا

[H 5b] [N 5b] Yi vü iç rindlik it ḫoş göñül ol Ḫ^{v}āce velī
İtme aġyār gibi sen dām u ṭuzaḳ Ḳur^{ɔ}ānı

8
mefā^{ʿ}īlün mefā^{ʿ}īlün mefā^{ʿ}īlün mefā^{ʿ}īlün

اگر آن ترک شیرازی بدست آرد دل ما را
بخال هندویش بخشم سمرقند و بخارا را

Eger göñlüm ele alsa o Şīrāzlu dil-ārāyı
Virürdüm hindū ḫāline Semerḳand u Buḫārāyı

بده ساقی می باقی که در جنّت نخواهی یافت
کنار آب رکن آباد و گلگشت مصلّا را

Vir ey sāḳī mey-i bāḳī ki uçmaḳda bulamazsuñ
Kenār-ı āb-ı Rükn-ābādı gül-geşt-i muṣallāyı

فغان کاین لولیان شوخ و شیرین کار شهرآشوب
چنان بردند صبر از دل که ترکان خوان یغما را

Meded kim böyle nāzük şūḫ u şīrīn-kār-ı şehr-āşūb[1]
Ki böyle dil-rübā dilden alupdur ṣabr u yaġmāyı

ز عشق ناتمام ما جمال یار مستغنیست
برنگ و بوی و خال و خط چه حاجت روی زیبا را

Kemālsiz ^{ʿ}ışḳımuzdandur cemāl-i yāre istiġnā
Ne ḥācet reng ü ḳoḳu ḫāl ü ḫaṭṭa vech-i ra^{ʿ}nāyı[2]

---

[1] ~ Meded kim böyle nāzük kār u ḫoş dürdāne şehr-āşūb H, N, B

[2] ~ nüsḫa: Ne aḳlıḳ ṣuya ḫāl ü ḫaṭṭa ḥācet vech-i ra^{ʿ}nāyı H, N, B [Anlam gereği "vech-i ra^{ʿ}nāya" denilmesi gerektiği hâlde kafiyeyi korumak için belirtme hâli (-i) kullanılmıştır.]

حدیث از مطرب و می گو و راز دهر کمتر جو
که کس نگشود و نگشاید به حکمت این معمّا را

Di söz sāzende vü meyden cihān esrārın az iste
Ki kimse açmadı açmaz ʿilimle bu muʿammāyı

[B 5b] من از آن حسن روزافزون که یوسف داشت دانستم
که عشق از پردهٔ عصمت برون آرد زلیخا را

Ben ol ḥüsni bilürdüm gün gün[1] artar ṭutdı Yūsuf kim
Getürdi taşra ʿismet perdesinden ʿışḳ Züleyḫāyı

بدم گفتی و خرسندم عفاك الله نکو گفتی
جواب تلخ نمیزیبد لب لعل شکرخا را

Kötüm didüñ begendüm Ḥak baġışlasın eyü didüñ
Cevāb-ı_acı yaraşdırma leb-i laʿl-i şeker-ḫāyı[2]

نصیحت گوش کن جانا که از جان دوستتر دارند
جوانان سعادتمند پند پیر دانا را

Naṣīḥat işit ey cān kim ṭutarlar sevgülü cāndan
Saʿādetlü yigitler pend ü nuṣḥ-ı şeyḫ-i dānāyı

غزل گفتی و در سفتی بیا و خوش بخوان حافظ
که بر نظم تو افشاند فلک عقد ثریّا را

[H 6a] [N 6a] Ġazel didüñ ü incü deldüñ oḳu ḫoşca gel Ḥāfıẓ
Ki naẓmuñ üzre ṣaçsun tā felek baġ-ı Ṣüreyyāyı

---

[1] gün gün: gün be gün B

[2] ~ Kötüm didüñ begendüm ṣaḳlasun Allāh eyü didüñ / Yaraşur mı acı sözler leb-i laʿl-i şeker-ḫāyı H, N, B [Kafiye zaruretiyle "şeker-ḫāya" yerine belirtme hâli (-i) kullnılmıştır.]

9
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

صبا بلطف بگو آن غزال رعنا را
که سر بکوه و بیابان تو دادهای ما را

Güzelce söyle ṣabā ol ġazāl-i raʿnāya
Ki sen başımuzı virdüñ ṭaġa vü ṣaḥrāya

شکرفروش که عمرش دراز باد چرا
تفقّدی نکند طوطئ شکرخا را

Şeker ṣatanuñ uzun ola ʿömri kim niçün[1]
O eylemez ṣoruşı ṭūṭī-yi şeker-ḫāya[2]

چو با حبیب نشینی و باده پیمایی
بیاد دار محبّان باده پیما را

Çü yār ile otursañ u bāde ölçerseñ
Teẕekkür eyle süci ölçüci eḥibbāya[3]

غرور حسنت اجازت مگر نداد ای گل
که پرسشی نکنی عندلیب شیدا را

Meger ki virmedi ey gül ġurūr-ı ḥüsnüñ iẕin
Ki itmedüñ ṣoruşı ʿandelīb-i şeydāya

بحسن و خلق توان کرد صید اهل نظر
به بند [و] دام نگیرند مرغ دانا را

Güzelce ḫuyla naẕar ehli ṣayd ola mümkin
Ṭutulma yoḳ aġ u fāḳ ile murġ-i dānāya

---

[1] niçün: içün H
[2] şeker-ḫāya: [şeker-ḫāyı olması gerekirken kafiye zaruretiyle yönelme hâli (-e) kullanılmıştır.]
[3] eḥibbāya: [eḥibbāyı yerine kafiye için yönelme hâli kullanılmıştır.]

ندانم از چه سبب بوی آشنایی نیست
سهی قدان سیه چشم ماه سیما را

Neden sebeb bilemem būy-ı āşinālıḳ yoḳ
Gözi ḳara vü boyı_uzun u[1] māh-sīmāya

[B 6a]

جز این قدر نتوان گفت در جمال تو عیب
که رنگ حبّ و وفا نیست روی زیبا را

Bu dekce ġayr ʿayıb dime ḥüsnüñe olmaz
Nişān-ı ḥubb u vefā yoḳ ki vech-i zībāya[2]

بشکر صحبت اصحاب و آشنایی بخت
بیاد دار غریبان دشت و صحرا را

Sitāre vüsʿati vü yārānuñ ülfeti şükri
Teẕekkür it ġurebā-yı yabān u ṣaḥrāya

[H 6b] [N 6b]

بر آسمان نه عجب گر ز گفتهٔ حافظ
سماع زهره برقص آورد مسیحا را

ʿAceb degül ġazel-i Ḫʷāceden semāda eger
Semāʿ-ı Zühre[3] getürse ṣafāyı ʿĪsāya

---

[1] u: B

[2] ~ nüsḫa: Bu deñlüden dīger ʿayb dime ḥüsnüñe olmaz / Ki resm-i ḥubb u vefā yoḳ o vech-i zībāya H, N, B

[3] Semāʿ-ı Zühre: Semāʿı Zühre H, N, B [Üç nüshada da "سماعی زهره" şeklinde yazılmıştır.]

10
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilāt

دوش از مسجد سوی میخانه آمد پیر ما
چیست یاران طریقت بعد از این تدبیر ما

Geldi mescidden ḫarābāt yaña bu şeb pīrimüz
N'ola bundan ṣoñra ey ehl-i ṭarīḳ tedbīrimüz

ما مریدان روی سوی کعبه چون آریم چون
روی سوی خانهٔ خمار دارد پیر ما

Biz mürīdleriz nice Kaʿbe yaña yüz idelim[1]
Çünki ṭutar cānib-i meyḫāneye yüz pīrimüz

در خرابات مغان ما نیز هم منزل شویم
کاین چنین رفتست در عهد ازل تقدیر ما

Biz ḫarābāt-ı muġānda hem ḳonaḳdaş olalım
Çünki gitmişdür bu-veş rūz-i ezel taḳdīrimüz

عقل اگر داند که دل در بند زلفش چون خوشست
عاقلان دیوانه گردند از پی زنجیر ما

ʿAḳl eger bileydi dil zülfi bağında nice ḫoş
Uṣlular zencīrimüz çün olalar mecnūnumuz

مرغ دلرا صید جمعیّت بدام افتاده بود
زلف بگشادی ز دست ما برفت نخجیر ما

Dil ḳuşı ṣaydına cemʿiyyet aġa düşmüş idi
Zülfüñ açduñ destimüzden gitdi bizüm avımuz

[1] ~ [metin] Biz şākirdiz nice yüz Kaʿbe yaña getürelüm H, N, B [Metindeki mısraın ilk tef'ilesi vezne uymadığı için derkenar tercih edildi.]

روی خوبت آیتی از لطف بر ما کشف کرد
زان سبب جز لطف و خوبی نیست در تفسیر ما

Ḫūb yüzüñ keşf itdi luṭfından bir āyet bizlere
Ol sebebden luṭf u ḫūbluḳ ġayrı yoḳ taʿbīrimüz[1]

با دل سنگینت آیا هیچ درگیرد شبی
آه آتشناک و سوز سینهٔ شبگیر ما

Ṭaşça göñlüne şarar mı ey ʿaceb hīç bir gice
Odlu āh ile yanıḳlu sīne-i şeb-gīrimüz

باد بر زلف تو آمد شد جهان بر من سیاه
نیست از سودای زلفت بیش ازین توفیر ما

Geldi zülfüñ üzre yel oldı baña dünyā siyāh
Yoḳ hevā-yı kākülüñden bundan artıḳ aṣṣımuz

تیر آه ما ز گردون بگذرد حافظ خموش
رحم کن بر جان خود پرهیز کن از تیر ما

[H 7a] [N 7a] [B 6b] Āhımuz oḳı geçer Ḥāfıẓ felekden it sükūt
Ḳıl ḥaẕer öz cānuña raḥm it ki āhdan tīrimüz[2]

11
mütefāʿilün feʿūlün mütefāʿilün feʿūlün

بملازمان سلطان که رساند این دعا را
که بشکر پادشاهی ز نظر مران گدا را

Nüdemā-yı şāha her kim götürürse bu duʿāyı
Ki ṣenā-yı şāhlıġiçün ḳoma baḳmadan gedāyı[3]

---

[1] ~ nüsḫa: Ol içün yoḳ luṭf u ḫūbluḳdan dīger taʿbīrimüz H, N, B

[2] ~ Kimse dād almaz cihānda ẓālim olan şāhdan / Pādişāhuñ ḥavfı lāzımdur hemān Allāhdan H, N, B

[3] ~ Nüdemā-yı pādişāha güre-ir ki bu duʿāyı ~ nüsḫa: kim irü ki bu duʿāyı / Salṭanat şükrānesi olsun tekebbür eyleme ~ Sāili maḥrūm idüp sürme begim dergāhdan H, N, B [güre-ir: Farsça resânden fiilinin karşılığı olan irgürmek (ulaştırmak, yetiştirmek) fiili vezin zaruretiyle güre-ir (گوره ایر) şeklinde kullanılmıştır.]

ز رقیب دیوسیرت بخدای خود پناهم
مگر آن شهاب ثاقب مددی کند خدا را[1]

Ḫūyı dīv bed ʿadūdan iñilerim öz Ḥaḳıma
Meger ol nücūm-ı nāzil[2] meded ide Ḥaḳ edāyı[3]

دل عالمی بسوزی چو عذار برفروزی
دل و جان فدای رویت بنما عذار ما را

Dil-i ʿālemi yaḳarsuñ çü yanaġı parladırsuñ
Dil ü cān fedā yüzüñe bize göster ol yüz ayı[4]

چه قیامتست جانا که بعاشقان نمودی
رخ همچو ماه تابان قد سرو دلربا را

Nice boydur ey güzel sen ki muḥibbe gösterirsin
Yanaġı ḳamerce parlaḳ[5] boyı serv-i dil-rübāyı

مژهٔ سیاهت ار کرد بخون ما اشارت
ز فریب او بیندیش و غلط مکن نگارا

Ḳara kirpigüñ işāret ḳanımuza ger iderse
Düşün anuñ aldamından ġalat itme ey yüz ayı[6]

---

[1] ~ nüsḫa: کند سُها را ; küçük yıldız. H, N, B

[2] ~ inen sitāre N

[3] ~ nüsḫa: Köti ḫūylu bu ʿadūdan iñilerim öz Ḥaḳ[ım]a H, N

[4] ~ nüsḫa: تو از این چه سود داری که نمی‌کنی مدارا: Ki ne bundan aṣṣı ṭutañ ki müdārā eylemezsin H, N, B

[5] parlaḳ ~ tābān H, N

[6] ey yüz ay'ı H, N ~ [metin] dil-rübāyī H, N, B [Farsça metindeki "nigārā" (ey nigār) dil-rübā veya ey dil-rübā şeklinde yalın olması gerekirken kafiye için kelimeye "yî" ilave edilmiş. Anlam bakımından derkenar tercih edildi.]

ز فریب چشم جادو دل دردمند خون شد
نظری کن ای عزیزم که چه گونه کشت ما را

Gözi cādū aldamından dil-i derdmend ḳan oldı
Nice öldüre naẓar it be ʿazīz ki biz gedāyı

بخدا که جرعه‌ای ده تو بعاشق سحرخیز
که دعای صبحگاهی اثری کند شما را

Seḥerīce ḳalḳan ʿāşıḳlara curʿa vir Ḥaḳḳiçün
Ki seḥer zamānı size eṣer itdire duʿāyı[1]

دل دردمند حافظ که ز هجرت تست بر خون
چه چود اگر زمانی برسد بوصل ما را

Ṭolı ḳan senüñ oduñdan dil-i derdmend-i Ḥāfıẓ[2]
N'ola ger viṣāle bir dem güreñ-ir[3] biz āşināyı

[B 7a]

12

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

[H 7b] [N 7b]

صلاح کار کجاست و من خراب کجا
ببین تفاوت ره کز کجاست تا بکجا

Ḫayır ʿamel nerededür ü ben ḫarāb nere
Yolın tefāvütini gör ki ḳandeden tā nere

چه نسبتست برندی صلاح و تقوا را
سماع وعظ کجا نغمهٔ رباب کجا

Münāsebet ne ki mestlige ittiḳā vü ṣalāḥ
İşitme ḳande naṣīḥat ṣadā-yı sāz nere

---

[1] duʿāyı: [Anlam bakımından duʿā olması gerekirken kafiye için "-yı" ilave edilmiş.]
[2] ~ Ḫᵛācenüñ ki dertli göñli ṭolı ḳan senüñ firākdanH, N, B
[3] güren-ir: [irgüreñ (eriştirsen) anlamında. Vezin için kelime bu şekle dönüştürülmüş.]

دلم ز صومعه بگرفت و خرقهٔ سالوس
کجاست دیر مغان و شراب ناب کجا

Göñül uṣandı riyālu ʿabā vü maʿbedden
Ne semtde[1] meykede daḫı ṣarāb-ı ṣāfī nere[2]

بشد که یاد خوشش باد روزگار وصال
خود آن کرشمه کجا رفت و آن عتاب کجا

Gidüp viṣāl demi olsun ḫayır anuñ ẕikri
O nāz-ı ḫoş nere gitti vü ol ʿitāb nere

ز روی دوست دل دشمنان چه دریابد
چراغ مرده کجا شمع آفتاب کجا

ʿĀdūların[3] göñüli rūy-ı yārdan ne duyar[4]
Sönük çıraḳma[5] nere güneşin ṣuʿāʿı nere

چو کحل بینش ما خاک آستان شماست
کجا رویم بفرما ازین جناب کجا

Sizüñ çü ḫāk eşigüñüz gözimüzüñ küḥli
Buyur nere gidevüz bu cenābdan da nere

مبین بسیب زنخدان که چاه در راهست
کجا همی‌روی ای دل بدین شتاب کجا

Çeñe_elmasına ḳo baḳma ki var ḳuyı yolda[6]
Göñül gidiş nereye dek müdām bu ivce nere

---

[1] ~ yanda ~ yaña H, N
[2] ~ Ne yaña menzil-i bāde ṣarāb-ı ṣāfī nere H, N, B
[3] genitif eki ya-nun (ین) ile yazılmış.
[4] ~ Ne duya rūy-ı güzelden ʿadūlarıñ göñli H, N, B
[5] çıraḳma: [şamdan. çerāġ kelimesinin karşılığı olarak kullanılmış.]
[6] ~ Ḳo baḳma çāh-ı zenaḫdāna kim ḳuyı yolda H, N, B

قرار و صبر ز حافظ طمع مدار ای دوست
قرار چیست صبوری کدام و خواب کجا

Ḳarār u ṣabrı ümīd ṭutma Ḫ^{v}āceden ey dōst
Ḳarār nedür ü ṣabūrluḳ ḳanı vü uyḫu nere

[H 8a] [N 8a]

13
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün fāʿilāt

ما برفتیم و تو دانی و دل غمخوار ما
بخت بد تا بکجا میبرد آبشخوار ما

Sen bilürsüñ daḫı ġam yiy'ci göñül gitdük biz
Kötü baḫt tā nere dek ilte bizüm ḳısmetimüz

از نثار مژه چون زلف تو در زر گیرم
قدمی کز تو سلامی برساند بر ما

Baḫṣ-ı kiprikden uram kākülüñ-āsā zer ḳap
Bir ayaḳ kim selām irgüre bize senden tīz[1]

[B 7b]

بدعا آمده‌ام هم بدعا دست بر آر
که وفا با تو قرین باد و خدا یاور ما

Gelmişem daʿvete ben sen de duʿāya el ṭut[2]
Kim vefā saña yaḳīn ola muʿīn baña ʿazīz

بسرت گر همه عالم بسرم تیغ زنند
نتوان برد هوای تو بیرون از سر ما

Başuñ içün ḳamu ḫalḳ ger başıma ursa ḳılıç
Başımuzdan degül imkān dışa ilte seviñiz

[1] ~ nüsḫa: Zülfüñ asā müje baḫṣından uram altun ḳap / Bir ayaḳ kim güre-ir bize selām senden tīz H, N, B

[2] ~ Ben duʿāya gelübem sen de duʿāya el ṭut H, N, B

فلک آواره بهر سو کندم میدانی
رشک می آیدش از صحبت جان پرور ما

İtdi āvāre bilürsin beni her yañe felek
Aña köti geliyor rāhat-ı cān sözlerimüz

گر همه خلق جهان بر من و تو حیف کنند
بکشد از همه انصاف ستم داور ما

Ger iderlerse saña baña cihān ḫalḳı ẓulüm[1]
Cümleden ẓulm ü teʿaddīyi çeker ḥākimimüz

روز باشد که بیاید بسلامت بازم
ای خوش آن روز که آید بسلامی بر ما

Bir gün ola ki gele yine selāmet baña
Ey o gün ḫoş ki selāmla gele bize yārimüz[2]

هر که گوید سفر دور ندارد حافظ
گو درازئ سفر سر نبرد از سر ما

Kim ki dir ise ki Ḥāfıẓ ıracaḳ yol ṭutmaz
Baş çıḳarmaz başımuzdan yol ıraḳlıġı diñüz

14
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilāt

لطف باشد گر نپوشی از گداها روت را
تا بکام دل ببیند دیدۀ ما روت را

Luṭf olur ger örtmez iseñ kim faḳīrlerden yüzüñ
İstedigince göñül tā göre gözimüz yüzüñ

[1] ~ Ger ḳamu ḫalḳ-ı cihān saña baña ẓulm ideler H, N, B
[2] ~ Ey o gün ḫoş ki selāmet gele sevdigimüz H, N, B

[H 8b] [N 8b]

همچو هاروتیم دائم در بلای عشق را
کاشکی هرگزندیدی دیدهٔ ما روت را

Dā'imā Hārūt gibiyüz ʿışḳ belāsında ḥazīn
Keşke hergiz görmeyeydi gözimüz bizüm yüzüñ

کی شدی هاروت در چاه زنخدانت اسیر
گرنگفتی شمّه‌ای ازحسن تو ماروت را

Ḳande olurdı esīr Hārūt çeneñ ḳuyusına
Ḥūbluġuñdan dimese ger ẕerre Mārūta sizüñ[1]

بوی گل بر خواست گویا ای پری اندر چمن
بلبلان مستند و گویا دیدهٔ ماروت ما

Ey perī gūyā çemende oldı peydā ʿıṭr-ı gül
ʿAndelībler gūyiyā mestāne-i sāḥir gözüñ[2]

[B 8a]

میکشد جور و جفاهایت زهجران ای صنم
لطف فرما تا ببیند حافظ ما روت را

İftirāḳuñdan çeker cevr ü cefālar ey ṣanem
Tā buyur luṭf ü kerem göre bizüm Ḥāfıẓ yüzüñ

15
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilāt

تا جمالت عاشقانرا زد بوصل خود صلا
جان و دل افتاده‌اند از زلف و خالت در بلا

Tā cemālüñ ʿāşıḳāna urdı öz vaṣluñ ṣalā
Zülf ü ḫālüñden düşüpdürler dil ü cān der-belā

[1] ~ [metin] Dimeyeydi ger biraz Mārūt'a ḥüsnüñden senüñ H, N, B [Kafiye için ana metinde derkenar tercih edildi.]

[2] ~ nüsḫa: Ḳalḳdı bāġda ey perī gül ʿıṭrı gūyā dimese / Dirmedi mestāne bülbüller ki ola sāḥir gözüñ H, N, B

آنچه جان عاشقان از دست هجرت می کشد
کس ندیده در جهان جز تشنگان کربلا

Ol ne kim hecrüñ elinden ʿāşıkān cānı çeker
Görmemiş ʿālemde kes ʿaṭşān-ı ġayr-ı Kerbelā

تُرك من گر میکند رندی و مستی جان من
تَرك مستوری و زهدت کرد باید اوّلا

Ger benüm yārim iderse mest ü maḥmūrluḳ göñül
Zühd ile taḳvā gerek terk itme saña evvelā

وقت عیش و موسم شادی و هنگام شراب
پنج روز ایّام فرصت تو غنیمت دان هلا

Vaḳt-i ʿişret hem sürūr eyyāmı hem devrān-ı mey
Sen ġanīmet bil beş on gün furṣat eyyāmın helā[1]

حافظا گر پای بوی شاه دستت میدهد
یافتی در هر دو عالم رتبت عزّ و علا

Şāh ayaḳ öpmek virürse destüñe Ḥāfıẓ eger
İki ʿālemde bulursuñ rütbe-i ʿizz ü ʿalā

[H 9a] [N 9a]

16
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilāt

گفتم ای سلطان خوبان رحم کن بر این غریب
گفت در دنبال دل ره گم کند مسکین غریب

Merḥamet ḳıl bu ġarībe didüm ey şāh-ı ḥabīb
Didi dil ardınca yol żāyiʿ idüp miskīn ġarīb

[1] helā: [Tenbih ve teşvik ifade eden bir kelimedir.]

گفتمش مگذر زمانی گفت معذورم بدار
خانه پروردی چه تاب آرد غم چندین غریب

Didüm aña geçme bir dem didi ṭut maʿẕūr beni
Nice çeksün evde besli ḳasvet-i bunca ġarīb[1]

خفته در سنجاب شاهی نازنینی را چه غم
گر ز خار و خاره سازد بستر و بالین غریب

Ululuḳ kürkinde yatan nāzenīne ḳayġu ne
Ḫār u ḫāşākdan döşek yaṣdıḳ eger itse ġarīb[2]

ای که در زنجیر زلفت جای چندین آشناست
خوش فتاد آن خال مشکین بر رخ رنگین غریب

Ey güzel zencīr-i zülfüñde bu dek cān āşinā
Ḫoş ruḫ-ı rengīnüñe düşmüş o miskīn beñ ʿacīb

[B 8b] می‌نماید عکس می در رنگ روی مه وشت
همچو برگ ارغوان بر صفحهٔ نسرین غریب

Ay gibi rengīn yüzüñde görinür ʿaks-i şarāb
Erġuvān yapraġı-veş aḳ kāġıd üstinde ʿacīb

بس غریب افتاده است آن مور خط گرد رخت
گر چه نبود در نگارستان خط مشکین غریب

Çoḳ ʿaceb düşmüş o mūr-ı ḫaṭ ruḫuñ eṭrāfına
Naḳş-ı müşkīn gerçi kim olmaz nigāristanda_ʿacīb

[1] ~ Evde besli nice tāb-āver-i ġam bunca ġarīb H, N
[2] ~ nüsḫa: Ḫār u ḫāşākden eger yaṣduḳ döşek itse ġarīb H, N

گفتم ای شاه غریبان طرّهٔ شبرنگ تو
در سحرگاهی حذر کن گر بنالد این غریب

Didüm ey şāh-ı faḳīrān gice reng zülfüñ senüñ
İt ḥażer vaḳt-ı seḥerde ger iñiler bu ġarīb[1]

گفت حافظ آشنایان در مقام حیرتند
دور نبود گر نشیند خسته و مسکین غریب

Āşinālar vādi-i ḥayretdedür Ḥāfıẓ didi
Ger otursa ḫaste vü ġamgīn baʿīd olmaz ġarīb

17
fāʿilātün mefāʿilün feʿilün

میدمد صبح و کله بست سحاب
الصّبوح الصّبوح یا اصحاب

Ṭañ olup baġladı vü perde seḥāb
Ey ʿazīzler seḥer şarābı şarāb

[H 9b] [N 9b]

میچکد ژاله بر رخ لاله
المدام المدام یا احباب

Lālenüñ ṭamlıyor yanaġına çi[2]
Ey ḥabībler şarāb-ı ʿışḳ şarāb

می‌وزد از چمن نسیم بهشت
پس بنوشید دائما می ناب

Gülsitāndan behişt yeli esiyor
İmdi içüñ hemīşe ṣāfī şarāb

[1] ~ nüsḫa: İt ḥażer vaḳt-ı seḥer ger iñīlerse bu ġarīb H, N

[2] çi: [çig. Bu kelime metinde çi (چه) biçiminde yazılmıştır.]

تخت زمرد زده است گل بچمن
راح چون لعل آتشین دریاب

Zümrüdī taḫt çemende gül urmuş
Od beñizlü getür laʿlce şarāb[1]

در چنین موسمی عجب باشد
که ببندند میکده بشتاب

Böyle mevsimde olısar ki ʿaceb
Tīzerek kim ḳapana ḫāne-şarāb[2]

در میخانه بسته‌اند دیگر
افتتح یا مفتّح الابواب

Yīne baġlandı meykede bābı
Ey ḳapular açıcı sen aç bāb

[B 9a]

لب لعل ترا حقوق نمک
هست بر ریش سینه‌های کباب

Kırmızı dudaġıña ṭuz ḥaḳḳı
Var yaralu gögüsler içre kebāb

حافظا غم مخور که شاهد بخت
عاقبت بر کشد ز چهره نقاب

Ḥāfıẓā ġam yime ki dilber-i baḫt
Çehresinden çeker ṣonuca niḳāb

---

1 Vezne uymuyor.

2 ḫāne-şarāb: [meyḫānenin karşılığı olarak vezin zaruretiyle ḫāne-i şarāb takdirinde ḫāne-şarāb olarak kullanılmıştır.]; ~ Böyle demde taʿaccüb olısar / Kim ḳapana ʿacāle ḫāne-şarāb H, N, B

18
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilāt

صبح دولت میدمد کو جام همچون آفتاب
فرصتی زین بِه کجا باشد بده جام شراب

Ṣubḥ-ı devlet açılıyor ḳanı gün gibi şarāb
Ḳande_olur bundan güzel[1] furṣat ki vir cām-ı şarāb[2]

خانه بی‌تشویش و ساقی یار و مطرب بذله‌گو
موسم عیشست و دور ساغر و عهد شباب

Dil evi ġamsız u dost sāḳī vü muṭrib nükte-dān[3]
ʿİşret eyyāmı vü gençlik mevsimi devr-i[4] şarāb

از پی تفریح طبع و زیور حسن طرب
خوش بود ترکیب زرین جام با لعل مذاب

Ṭabʿı açmaḳ ḫūbluġun şenligini tezyīn içün[5]
Ḫoş ola altunla yoġruḳ laʿl ezik cām-ı şarāb

شاهد و مطرب بدست‌افشان و مستان پایکوب
غمزهٔ ساقی چو چشم می‌پرستان مست خواب

Dilber ü ḫᵛānende el çırpar ayaḳ mestān ḳaḳar
Bāde-nūşlar gibi sāḳī ġamzesi de mest-i ḫᵛāb[6]

---

[1] ~ eyü H, N

[2] ~ Ṭañ yeli esmekde ḳanı gün gibi cām-ı şarāb / Bundan artıḳ ḳande_olur furṣat ki vir cām-ı şerāb H, N, B

[3] nükte-dān ~ beste-ḫᵛān H, N

[4] mevsimi devri ~ devri eyyām-ı H, N [Farsça terkip olarak transkiribe edilen "devr-i şarāb" metinde "devri şarāb" (دوری شراب) biçiminde yazılmış. Tamlayan ve tamlanan unsurlarının yer değiştirdiği Türkçe tamlama olarak da düşünülebilir: devri şarāb: şarāb devri.]

[5] ~ Ṭabʿı açmaḳ ḫūbluġı vü şenligi zeyn içün H, N, B

[6] ~ Dilber ü sāzende el ṣarṣar u mestān raḳs ider / Ġamze-i dilberde sarḫoşlar gice mest ü ḫᵛāb H, N, B

خلوت خاصت جای امن و نزهتگاه انس
هرکه این صحبت بیابد یابد او صد فتح باب

Ḫalvet-i ḫāṣ bezm-i emniyyet güzel doṣtluḳ yeri
Kim bulursa böyle meclis ol bulur yüz feṯḥ-i bāb

خط تو نارسته بنماید اندر زیر پوست
چون خیال سبزهٔ نورسته اندر زیر آب

[H 10a] [N 10a]

Bitmedük ḫaṭṭuñ görinür taḥt-ı cildüñde senüñ
Tāze bitmiş sebze şekli gibi ṣu altında tāb[1]

از خیال لطف می مشّاطهٔ چالاک طبع
در ضمیر برگ گل خوش میکند پنهان گلاب

Ṭabʿ-ı tīz naḳḳāşı elṭāf-ı meyi fikr itmeden[2]
Ġoncenüñ yapraġı içre ḫoş nihān eyler gülāb

باشد آن مه مشتری دُرهای حافظ را بجان
میرسد هر دم بگوش زهره گلبانگ رباب

Oldı ol meh müşterī cānıyla Ḥāfıẓ şiʿrine
Zührenüñ her dem ḳulaġına irer ṣīt-i rebāb

---

[1] Bitmedük ḫaṭṭuñ görinür **cildüñ altında** senüñ / Tāze bitmiş sebze şekli gibi ṣu **içinde** tāb H, N [Bu beyit H ve N nüshalarında küçük değişiklikle ana metin olarak mükerreren yazılmıştır. B nüshasında ise böyle bir tekrar yok. Yukarıdaki beytin alternatif bir çevirisi gibi görünen bu beyit, derkenara yazılacak yerde sehven ana metin kısmına yazılmış olabilir.]

[2] ~ [metin] Luṭf-i mey fikr itmeden zīnet-ger-i zīrek-tabʿ H, N, B [Anlam bakımından derkenar tercih edildi.]; meāb: dönüp varılacaḳ yer N

[B 10a]

19

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

ز باغ وصل تو یابد ریاض رضوان آب
ز تاب هَجر تو دارد شرار دوزخ تاب

Bulur viṣāl baġuñdan behişt gülşeni āb
Ṭutar firāḳ āteşüñden ṭamu ḳıġılcımı tāb

بحسن و عارض و قدّ تو برده‌اند پناه
بهشت و طوبی و طوبا لهم و حسن ماب

İletdiler ruḫ u ḳaddüñ güzelligine naẓar
Cinān u Ṭūbā ne ḫoş hem olara ḫoşça meʾāb[1]

چو چشم من همه شب جویبار باغ بهشت
خیال نرگس مست تو بیند اندر خواب

Benüm gözüm gibi her şeb bıñar-ı bāġ-ı naʿīm[2]
Ḫayāl-i serhōş gözüñ görür senüñ der ḫᵛāb

بهار شرح جمال تو داده در هر فصل
بهشت ذکر جمیل تو کرده در هر باب

Senüñ cemālüñi her dem bahār virür tafṣīl
Cinānda ẕikr-i cemīlüñ senüñ ider her bāb[3]

بسوخت این دل و جانم بکام دل نرسید
بکام اگر برسیدی نریختی خوناب

Yanup bu cān u yürek irmedi murāda göñül
Eger ireydi murāda döker mi’di ḫūn-āb

---

[1] ~ Didi İremle vü Ṭūbā olara ḫoşça meʾāb H
[2] naʿīm ~ cinān ~ İrem H, N, B
[3] cinānda ~ İremde H, N

لب و دهان تو را ای بسا حقوق نمک
که هست بر جگر ریش و سینه‌های کباب

Behey ḫuḳūḳ-ı nemek çoḳ dudaġ u aġzuñla[1]
Ki var yaralu cigerde vü sīnelerde kebāb

گمان مبر که بدور تو عاشقان مستند
خبر نداری ز احوال زاهدان خراب

[H 10b] [N 10b] İletme şübhe ki devrüñde ʿāşıḳān sarḫoş
Ki yoḳ mu āgehüñ aḥvāl-i ṣūfiyānda[2] ḫarāb

مرا بدور رخت شد یقین جوهر لعل
پدید میشود از آفتاب عالم تاب

ʿAyān olup baña devr-i lebüñde al yāḳūt
Pedīd ü ẓāhir olur günden ol ki ʿālem-tāb[3]

نقاب بازگشا تا کی این حجاب کنی
ازین نقاب چه بر بسته‌ای بغیر حجاب

Ḥicābı aç nice dek bu ḥicābı eylersüñ
Bu perdeden n'ola ḥāṣıl ki ey be-ġayr-ı ḥicāb

بدید روی ترا گل فتاد در آتش
شنید بوی ترا وز شرم گشت آب گلاب

Senüñ cemālüñi gördi gül āteşe düşdi
Senüñ ḳoḳuñı işitdi ḥicābdan oldı gülāb

---

[1] ~ [metin] Senüñ dehān u lebüñe behey tuz ḥaḳḳı çoḳ H, N, B [Vezne uygunluk sebebiyle derkenar tercih edildi.]

[2] ṣūfiyānda: ["ṣūfiyāndan" yerine vezin sebebiyle "ṣūfiyānda" yazılmış.]

[3] ~ nüsḫa: Olur o Günden ʿayān kim o şems-i ʿālem-tāb H, N

مهل که عمر ببیهوده بگذرد حافظ
بکوش و حاصل عمر عزیز را دریاب

Ḳoma ki ʿömriñi beyhūde geçsün ey Ḫᵛāce
Çalış u ḳıymet-i ʿömr-i ʿazīzi bil der-yāb[1]

20
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

بجان خواجه و حق قدیم و عهد درست
انیس همدم صبحم دعای دولت تُست

Be ḥakk-ı cān-ı Ḫᵛāce and-ı ṣaġ u ḥaḳḳ-ı_ezelī[2]
Seḥer demüñde refīḳım saʿādetüñ dilegi

سرشک من که ز طوفان نوح دست بَبُرد
ز لوح سینه نیارست نقش مهر تو شست

Benüm ki göz yaşı ṭūfān-ı Nūhdan üstün
Sevüñ yazusını levḥ-i gögüsden alamadı[3]

بکن معامله‌ای وین دل شکسته بخر
شکستگی که او آرد ز صد هزار دروست

Bilişlik it ü ṣatun al bu ḫaste göñlümi sen
Ki ṣad hezār dürüstden güzel anuñ ṣınığı

---

[1] ʿazīzi bil der-yāb: ~ ʿazīzüñ añla vü yāb H, N [der-yāb: (añla) kafiye için kelimenin Farsçası tekrar edilmiş.]; [Nüsha farkı olduğu anlaşılan aşağıdaki beyit B'de sayfa içinde H ve N'de derkenarda yazılmıştır:] Be ʿışḳ-ı rūy-ı to Ḥāfıẓ ġarīḳ-i baḥr-i belāst / Ki fevt mīşeved īnek be-yād-ı kī der-yāb
Nüsḫa-i ṣaḥ: Yüzüñ sevisiyle Ḥāfıẓ belā deñizine ġarḳ / Ki şimdi fevt olur anı biraz añış eyle yāb H, N, B [yāb: kafiye için kaynak metindeki kelime tekrar edilmiştir.]

[2] ~ Dürüst yemīn ü Ḫᵛācem cānı ḥaḳḳ u ḥakk-ı_ezelī H, N

[3] ~ nüsḫa: benüm gözüm yaşı ṭūfān-ı Nūḥdan el üstün / Ki naḳṣ-ı ʿışḳuñı levḥ-i sīnemden alamadı H, N, B

ملامتم بخرابی مکن که مرشد عشق
حوالتم بخرابات کرد روز نخست

Ḫarāblıġıla beni itme ẕem ki mürşid-i ʿışḳ
İḥāle itdi ezel güni meykedeye beni

بصدق کوش که خورشید زاید از نفست
که از دروغ سیه روی گشت صبح نخست

[H 11a] [N 11a] Ṣadāḳat ile çalış kim özüñden arta güneş
Ki kiẕbden ḳara yüzli olup ṣabāḥuñ öñi[1]

دلا طمع مبر از لطف بی‌نهایت دوست
چو لاف عشق زدی سر بباز چابک و چست

Göñül nihāyeti yoḳ luṭf-i yārdan um kesme
Çü lāf-ı ʿışḳ urañ oynat şevikçe[2] tīzce başı

شدم ز دست تو شیدای کوه و دشت و هنوز
نمی‌کنی بترحّم نطاق سلسله سُست

Elüñden olmışam ova vü daġ delüsi henüz
Bol itmedüñ acımaḳla ki zencīrin bağını

زبان مور بآصف دراز گشت ازان
که خواجه خاتم جم یاوه کرد و بازنجست

Lisān-ı mūr anuñ içün vezīre oldı ṭavīl[3]
Ki Ḫ^{v}āce Cem yüzigin żāyiʿ itdi hem aradı

[1] ~ Yalandan oldı ḳara yüzüñ ki şeb öñinde ṭañı H, N, B
[2] şevikçe: [çevikçe, hafifçe anlamında]
[3] ~ nüsḫa: Ḳarınca dili anuñ çün vezīre oldı ṭavīl H, N, B

[B 10b]

مرنج حافظ و از دلبران حُفاظ مجوی
گناه باغ چه باشد چو این درخت نرست

Gücenme Ḫ^{v}āce vü ḫūblardan isteme dostluḳ
Bitirmeye bu aġaç çün ne ola bāġ günehi[1]

21
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

رواق منظر چشم من آشیانهٔ تست
کرم نما و فرود آ که خانه خانهٔ تست

Görür gözüm yeri ḳaṣrı maḳāmuñ oldı senüñ[2]
Aṣaġa gel kerem eyle ki ḫāne ḫāne senüñ[3]

بلطف خال و خط از عارفان ربودی دل
لطیفه‌های عجب زیر دام و دانهٔ تست

Nüvāziş-i ḫaṭ u beñle dil-i_ʿārifānı ḳapañ
Aġ ile dāneñüñ altı ʿaceb lüṭuflu senüñ[4]

دلت بوصل گل ای بلبل سحر خوش باد
که در چمن همه گلبانگ عاشقانهٔ تست

Viṣāl-i gül ile göñlüñ seḥer ḳuşı ola ḫoş
Ki naġmeñe ḳamu ḫalḳdur çemende teşne senüñ

علاج ضعف دل ما بلب حوالت کن
که این مفرّح یاقوت در خزانهٔ تست

---

[1] bāġ günehi: [ʾbāġın günehiʾ anlamında, vezin zaruretiyle bāġ günehi yazılmış.]

[2] ~ [metin] benüm gözüm naẓarı çardağı maḳām senüñ H, N, B [Anlam için derkenar tercih edildi.]

[3] Aṣaġa gel kerem eyle ḫāne ḫāne senüñ H, N Aṣaġa gel kerem eyle ki ḫāne senüñ B [iki şekilde de vezne uymuyor. bu yüzden hem B nüshasındaki "ki" hem de diğer iki nüshada yer alan ikinci "ḫāne" kelimesi metinde birlikte kullanıldı.]

[4] ~ Ṭuzaġ u dāneñüñ altı ʿaceb güzelce senüñ H, N, B

Żaʿīfce gönlüm ʿilācın ḥavāle it lebiñe[1]
Ki ol feraḥlu cevāhir ḫazīneñ içre senüñ

[H 11b] [N 11b]

بتن مقصرّم از دولت ملازمتت
ولی خلاصهٔ جان خاک آستانهٔ تست

Ḳapuñı beklemeden ʿācizim żaʿīf tenle
Velīk arıca cān işigüñ türābı senüñ[2]

من آن نِیَمْ که دِهم نقد دل بهر شوخی
در خزانه بمهر تو و نشانهٔ تست

Ben ol virür degülem naḳd-ı dil ki her güzele
Defîne bābı nişānuñla mührüñ ile senüñ

تو خود چه لعبتی ای شهسوار شیرین کار
که توسنی چو فلک رام تازیانهٔ تست

Ne sen vücūd-ı çāpüksin be şeh-süvār-ı_işi ḫoş
Ki āsumānca bir aṭ kamçuña muṭīʿ senüñ[3]

چه جای من که بلغزد سپهر شعبده باز
ازین حیل که در انبانهٔ بهانهٔ تست

Ne ḳadr ola baña kim ḥoḳḳa-bāz felek sürçer
Bu ḥīleden ki bahāneñ ṭaġarcıġında senüñ[4]

---

[1] ~ nüsḫa: Ḥavāle it lebüñe ḫaste-dil ʿilācını sen H, N; lebiñe/lebüñe: [sayfa içinde lebiñe derkenarda lebüñe yazılmış.]

[2] ~ Velīk cān işigüñ ḫākdür arıca senüñ H, N,

[3] ~ nüsḫa: Sen ey ne ẕāt-ı çāpük şeh-süvār-ı ḫoş kārsın / Muṭīʿa ḳamçuña bir gökçe aṭ hemīşe senüñ H, N

[4] ~ Ne ḳadr ola baña sürçer ki ḥoḳḳa-bāz felek / Ṭaġarcıġında bu renkden ki var bahāne seniñ H, N, B

سرود مجلست اکنون فلک برقص آرد
که شعر حافظ شیرین سخن ترانهٔ تست

Ṣadā-yı meclisüñ el-ān gögi virür raḳṣa
Ki ṭatlu sözlü şiʿir[1] Ḫᵛāce'nüñ terāne senüñ[2]

[B 11a]

22
fāʿilātün mefāʿilün feʿilāt

دل سراپردهٔ محبّت اوست
دیده آیینه دار طلعت اوست

ʿIşḳınuñ iç ḥicābıdur dil anuñ
Pertevi āyine-dārıdur göz anuñ

من که بر سر نیاورم بدو کون
گردنم زیر بار منّت اوست

Ben ki baş egmezem iki kevne
Boynum altında bār-ı minnetinüñ

بر تو طوبی و ما را قامت یار
فکر هر کس بقدر همّت اوست

Saña Ṭūbā vü bize ḳāmet-i yār
Ḳaṣdı miḳdārı fikri her kişinüñ

من که باشم در آن حرم که صبا
پرده دار حریم حرمت اوست

Ben kim olam ki ol ḥaremde ṣabā
Perde ṭutar ḥarīm-i ʿizzetinüñ

---

[1] şiʿir ~ ġazel H, N

[2] ~ Ki Ḥāfıẓuñ güzel eşʿār hem terāne senüñ H, N, B

[H 12a] [N 12a]

گر من آلوده دامنم چه عجب
همه عالم گواه عصمت اوست

Ben etek pis isem aña ne żarar
Cümle ḫalḳ şāhidi ki pāklıġınuñ

دور مجنون گذشت و نوبت ماست
هر کسی پنج روز نوبت اوست

Geçdi Ḳaysın[1] demi bizüm nevbet
Beş gün ola zamānı her kişinüñ

ملکت عاشقی و کُنج طرب
هر چه دارم ز یمن دولت اوست

Kişver-i ʿışḳ bucaġ-ı rūşenlik
Her ne varım ḫoş illiginden anuñ

گر من و دل فدا شدیم چه باک
غرض اندر میان سلامت اوست

Ger olursaḳ fedā ne ġam dil ü men
Maḳṣad ortada eylügidür anuñ

بی خیالش مباد منظر چشم
زان که این گوشه جای خلوت اوست

Olmasun göz naẓar-gehi ansız
Zīrā maḫṣūṣ yeri bu gūşe anuñ

[1] genitif eki ya-nun (ین) ile yazılmış

هر گل نو که شد چمن آرای
ز اثر رنگ و بوی صحبت اوست

Her yeñi gül ki_olup çemen bezegi
Reng ü ḳoḳı nişān-ı ḥükmi anuñ

[B 11b]

فقر ظاهر مبین که حافظ را
سینه گنجینهٔ محبّت اوست

Ḥāfıẓuñ baḳma faḳr-ı ẓāhirine
Sīnesi ʿışḳ ḫazīnesidür anuñ

23
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

سر ارادت ما و آستان حضرت دوست
که هر چه بر سر ما میرود ارادت اوست

Murādımuz başı yār ḥażreti eşigiyledür
Ki her ne başımuz üzre eserse istek odur[1]

نظیر دوست ندیدم اگر چه از مه و مهر
نهادم آینه‌ها در مقابل رخ دوست

Egerçi görmedüm emṣāl-i yāri meh günden
Ḳodum güzel yüzine ḳarşu āyine çoḳdur[2]

[H 12b] [N 12b]

صبا ز حال دل تنگ ما چه شرح دهد
که چون شکنج ورقهای غنچه تو بر توست

Ne şerḥ virür bizüm aḥvāl-i ṭar-göñülden yel
Ki ġonce yapraġı-veş büklüm üst üstinedür

[1] eserse B: aşarsa H, N / ~ nüsḫa: Ki her ne başımuz üzre revāne emr-i odur H, N, B
[2] ~ Yanaġ-ı yāre muḳābil ḳodum dil āyinedür H, N, B

نه من سبوکش این دیر رندسوزم و بس
بسا سرا که درین کارخانه خاك سبوست

Bu rind yaḳan eve ben cām çeken degül ancaḳ
Bu kār-ḫānede çoḳ baş ki desti ṭopraġıdur

مگر تو شانه زدی زلف عنبرافشانرا
که باد غالیه سا گشت و خاک عنبربوست

Meger ki sen ṭaraḳ urduñ ʿıṭır ṣaçan zülfe
Ki ʿanberīn yel olup ḫāk de miskce ḳoḳulıdur

نثار روی تو هر برگ گل که در چمنست
فدای قدّ تو هر سروبُنْ که بر لب جوست

Çemende her gülüñ evrāḳı yüzüñe mebẕūl
Boyuña servi fedā köki ṣu kenārınadur[1]

زبان ناطقه در وصف شوق او لالست
چه جای کلک بریده زبان بیهده گوست

Lisān-ı söyleyen ebkem sevisi vaṣfında
Ne ḳadr-i ḫāme kesik dil kelāmı bīhūdedür

رخ تو در دلم آمد مراد خواهم یافت
چرا که حال نکو در قفای فال نکوست

Ruḫuñ ki göñlüme geldi merām bulam dilerim
Niçün ki fāl-i güzel eñsesinde ḥāl ḫoşdur[2]

[1] ~ nüsḫa: Bıñar başında köki serv boyuña fedādur H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Niçün ki fāl-i ḫoş ardınca cümle ḥāl eyüdür H, N, B

نه این زمان دل حافظ در آتش هوس است
که داغدار ازل همچو لالهٔ خودروست

Bu dem degül dil-i Ḥāfıẓ ṭaleb odunda yanar
Ki daġ ṭutar ezelī lāle-veş bitek özidür

[B 12a]

24
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

آن سیه چرده که شیرینئ عالم با اوست
چشم میگون لب خندان دل خرّم با اوست

Ol siyāh çerde ki ḫoşluġ-ı cihāndur o ile[1]
Çeşm-i ḫūnāb ü güleç leb dil-i rūşen o ile[2]

گرچه شیرین دهان پادشاهانند ولی
او سلیمان زمانست که خاتم با اوست

Gerçi kim aġzı leẕīẕ şāh-ı cihāndur ammā
Ol Süleymān-ı zamāndur ki mühürdür o ile[3]

[H 13a] [N 13a]

خال مشکین که بران عارض گندم گونست
سرّ آن دانه که شد رهزن آدم با اوست

Ḫāl-i müşkīn ki ruḫı üzre o buġday rengdür
Reh-zen-i Ādem olan dāne sırı kim o ile[4]

دلبرم عزم سفر کرد خدا را یاران
چه کنم با دل مجروح که مرهم با اوست

---

[1] Derkenardaki bu mısra B nüshasında yok.

[2] ~ [metin] Ol siyāh eñlü ki ḫoşluġ-ı cihān anuñla / ʿAyn-ı ḫūnābī güleç leb dil-i şen anuñla H, N, B [Üçüncü ve sonraki beyitler "o ile" redifiyle devam ettiği için derkenar tercih edildi.] eñ: [beniz, renk]

[3] Derkenardaki bu beytin ilk mısraı B nüshasında yok.; ~ [metin] Gerçi kim şāh-ı cihān aġzı leẕīẕler ammā / Ol Süleymān-ı zamāndur ki mühr anuñla H, N, B

[4] ~ Ḫāl-i müşkīn ki o buġday eñlü yüz üzre / K'oldı ol dāne sırı rehzen-i Ādem k'o ile H, N, B

Sevdigim ḳaṣd-ı sefer itdi be yārān Ḥaḳiçün
Neyleyim yārelü göñlüme ki merhem o ile

روی خوبست و کمال هنر و دامن پاک
لاجرم همّت پاکان دو عالم با اوست

Ḫūb cemāl maʿrifeti kāmil ü dāmen pākdür[1]
Dü cihān pāklarınuñ himmeti şeksiz o ile

با که این نکته توان گفت که آن سنگین دل
کشت ما را و دم عیسئ مریم با اوست

Kime mümkin dime bu remzi ki ol baġrı ḥacer
Bizi öldürdi vü ḥāl kim dem-i ʿĪsā o ile

حافظ از معتقدانست گرامی دارش
زان که بخشایش بس روح مکرّم با اوست

ʿĀşıḳāndan Ḫᵛāce Ḥāfıẓ ṭut[2] anı ḥürmetlü
Zīra çoḳ rūḥ-ı erenler keremidür o ile[3]

25
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilāt

دارم امید عاطفتی از جناب دوست
کردم جنایتی و امیدم بعفو اوست

Şefḳat cenāb-ı yārdan ümīd ben ki ṭutarum
ʿİşyānı eyledim ü anuñ ʿafvıdur umum

---

[1] ~ Yüzi ḫūb kāmil sanʿat daḫı pāk dāmendür H, N

[2] ṭut: طوتی H, N, B Vezin ve anlam gereği "ṭut" olarak okundu.

[3] Ḥāfıẓ ṭut anı ḥürmetlü: ~ Ḥāfıẓ ki ṭut anı ḫoş H, N, B

دانم که بگذرد ز سر جرم من که او
گر چه پریوششست ولیکن فرشته خوست

Cürmüm ucından ol bilürem kim geçer benüm
Gerçi perīçe līk melek ḫūylu dilberim

[B 12b] چندان گریستیم که هر کس که برگذشت
در اشک ما چو دید روان گفت کاین چه جوست

Ol deñlü aġladuḳ ki ḳamu uġrayan aña
Gördi çü cārī yaşı didi bu ne çay bizüm[1]

سرها چو گوی در سر کوی تو باختیم
واقف نشد کسی که چه گویست و این چه کوست

Semtüñ ucında ṭopca ne başlar ki oynaduḳ[2]
Kes vāḳıf olmadı ki ne ṭop bu ne yer begim

[H 13b] [N 13b] بی گفت و گوی زلف تو دلرا همی‌کشد
با زلف دلکش تو کرا روی گفت و گوست

Zülfüñ müdām çeker göñüli güft ü gūsızın
Dil-keş ḫaṭuñla dime ḳoma kime var begim

هیچست آن دهان و نبینم ازو نشان
مویست آن میان و ندانم که آن چه موست

Yoḳdur o fem ki görmezem andan nişān eṣer
Ḳıldur o bil de līk ne ḳıldur k’o bilmedüm

عمریست تا ز زلف تو بویی شنیده‌ام
زان بوی در مشام دل من هنوز بوست

[1] ~ Gördi çü cārī didi bu ne çaydurur yaşım H, N, B
[2] ucında ~ başında H, N

Bir nice dem ki bir ḳoḳı zülfüñden almışam
Ḥālā demāġ-ı dilde ḳoḳar ol ḳoḳı benüm

دارم عجب ز نقش خیالش که چون گذشت
از دیده‌ام که دمبدمش کار شست و شوست

Ṭañ ṭutaram ki naḳş-ı ḫayālüñ ne gitmedi
Gözümden arınup yuma her demde işi kim[1]

حافظ بدست حال پریشان تو ولی
بر بوی زلف یار پریشانیت نکوست

Ḥāfıẓ senüñ dağınṭılı ḥalüñ köti velī
Yārin ümīd-i zülfi ile ḫoşdur ol begim[2]

26
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilāt

آن شب قدری که گویند اهل خلوت امشبست
یا رب این تأثیر دولت در کدامین کوکبست

Ol şeb-i ḳadrī ki dir ehl-i ṭarīḳ bu gicedür
Ḳanġı kevkebden ʿaceb bu devletüñ teʾşīridür

اندر آن موکب که بر پشت صبا بندند زین
با سلیمان چون برانم من که مورم مرکبست

Şol süvārān içre kim urmış eyer yel ṣırtına
Nice aṭ sürem Cem ile binitim[3] ḳarıncadur[4]

---

[1] ~ Her dem gözümden anı yuma arıma işüm H, N, B
[2] ~ Ümmīd-i ḫaṭṭ-ı yārla ḫoş gömlegüñ begüm H, N
[3] binitim ~ merkebim H, N
[4] ~ nüsḫa: K'aṭ sürem nice Cem ile binitim ḳarıncadur H, N, B

تا بگیسوی تو دست ناسزایان کم رسد
هر دلی از حلقه‌ای در ذکر یارب یاربست

Tā senüñ zülfüñe dest-i nā-sezāyān irmeye
Her göñül bir ḥalḳadan yā Ḥaḳ deyu añmaḳdadur

[B 13a]

کشتهٔ چاه زنخدان توام کز هر طرف
صد هزارش گردن جان زیر طوق غبغبست

Ben çeñeñ bi'ri helākiyem ki her bir yañeden
Ṣad hezār cān boynı ġabġab çenberi altındadur

[H 14a] [N 14a]

شهسوار من که مه آیینه دار روی اوست
تاج خورشید بلندش خاک نعل مرکبست

Şeh-süvār-ı ben ki yüzi_āyine-dārıdur hilāl
Yüce şemsüñ tācı anuñ aṭı naʿli ḫākidür[1]

عکس خوی بر عارضش بین کآفتاب گرمرو
در هوای این عرق تا هست هر روزش تبست

Gör ruḫı üzre ʿaraḳ ʿaksini kim tīz-rev güneş
Bu der ārzūsında her gün tā ki var öz ditredür

من نخواهم کرد ترک لعل یار و جام می
زاهدان معذور داریدم که اینم مذهبست

Ben leb-i yāri vü cām-ı mey degülven terk ider[2]
Ṣūfiler ṭutuñ beni maʿẕūr kim yolum budur

آب حیوانش ز منقار بلاغت میچکد
زاغ کلک من بنام ایزد چه عالی مشربست

[1] ~ Bir efendüm var benüm meh ayna-dārıdur anuñ / Aṭınuñ naʿli türābı yüce ḫurşīd tācıdur H, N, B
[2] ~ nüsḫa: İstemem ben terk idem cām-ı mey ü yār dudaġın H, N, B

Iṣṭılāḥ burnından anuñ āb-ı ḥayvān damlıyor
Bārekallāh ḳarġa-i ḫāmem ne ʿālī ṭabʿdur

آن که ناوک بر دل من زیر چشمی میزند
قوت جان حافظش در خندهٔ زیر لبست

Ol ki baġrıma göz altından urar ġamze oḳın
Dudaḳ altından gülüşi Ḥāfıẓuñ cān-baḫşıdur

27
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

مطلب طاعت و پیمان و صلاح از من مست
که به پیمانه کشی شهره شدم روز الست

İsteme ʿahd ü ṣalāḥ ḳulluġı ben sarḫoşdan
Meşhūr oldum ki ḳadeḥ-keşlikile öñ günden

من همان دم که وضو ساختم از چشمهٔ عشق
چارتکبیر زدم یکسره بر هر چه که هست

Ben o saʿat ki vużū çeşme-i ʿışḳdan aldım
Cümle var olana dört tekbīri[1] urdum birden[2]

می بده تا دهمت آگهی از سرّ قضا
که بروی شدهام عاشق و که از بوی مست

Bāde vir sırr-ı ḳażādan saña virmege ḫaber
ʿĀşıḳ oldum kime kimüñ būyına mestim ben[3]

---

[1] Cenāze namazı tekbīridür ki dörtdür. H, N, B

[2] ~ nüsḫa: Her ne var urdum aña erbaʿ-ı tekbīr birden H, N, B

[3] ~ nüsḫa: Vir baña mey ki virem sırr-ı ḳażādan olañ āgāh / Kime ʿāşıḳ u kimüñ ʿıṭrına ġarḳ oldum ben H, N, B [Beytin ilk mısraında vezin hatası var.]→ olañ: urañ H, N

کمر کوه کمست از کمر مور اینجا
ناامید از در رحمت مشو ای باده پرست[1]

Mūr belinden burada ṭaġ beligi eksikdür
Olma umsız mey içen merḥameti bābından[2]

[H 14b] [N 14b] [B 13b]

بجز آن نرگس مستانه که چشمش مرساد
زیر این طارم فیروزه کسی خوش ننشست

Degmesün göz aña k'ol nergis-i mestden ġayrı
Kimse oturmadı bu gök ṭamın altında eymen[3]

جان فدای دهنت باد که در باغ نظر
چمن آرای جهان خوشتر ازین غنچه نبست

Ola cān aġzuña ḳurbān ki naẓar bāġında
Bunda bundan eyü gül baġlamadı_ārāy[4] çemen[5]

حافظ از دولت عشق تو سلیمانی شد
یعنی از وصل تواش نیست بجز باد بدست

Oldı Cem Ḫ^{v}āce senüñ devlet-i ʿışḳuñdan kim
Yaʿni vaṣluñdan anuñ elde yoḳ āḫar yelden[6]

---

[1] نا امید: تا ح، ن

[2] ~ Daġ beli eksik ola bunda miyān-ı mūrdan / Olma raḥmet ḳapusından ki ümīdsiz mey içen H, N, B

[3] eymen ~ rūşen H, N, B

[4] ārāy ~ zeyn H, N

[5] ~ nüsḫa: Dügmedi zeyn-i cihān baġçesi gül bundan sen H, N, B

[6] ~ nüsḫa: Oldı Ḥāfıẓ ki senüñ devlet-i ʿışḳuñdan Cem / Yaʿni yoḳ āḫar yel elde anuñ vaṣluñdan H, N, B

28
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilāt

زاهد ظاهرپرست از حال ما آگاه نیست
هر چه گوید در حق ما جای هیچ اکراه نیست

Ḥālimüzden ṣūfī-i ẓāhir-perest āgāh degül
Ḥaḳḳımuzda her ne dirse hīç gelür güç yer degül[1]

در طریقت هر چه پیش سالک آید خیر اوست
در صراط مستقیم ای دل کسی گمراه نیست

Sālik öñine ne kim gelse ṭarīḳatde o ḫayr
Doġrı yolda ey göñül hīç bir aḥad gümrāh degül[2]

تا چه بازی رخ نماید بیدقی خواهیم راند
عرصهٔ سطرنج رندان را مجال شاه نیست

Tā ne luʿbet göstere yüz sürme paydaḳ isterüz
Rindlere ṣaṭranc bezinde olma imkān şāh degül[3]

چیست این سقف بلند ساده بسیارنقش
زین معمّا هیچ دانا در جهان آگاه نیست

İşbu sāde ḳubbe-i bālā nedür kim naḳşı çoḳ
Bu luġazdan ʿālimān ʿālemde hīç āgāh degül

---

[1] sūfī ~ zāhid H, N
~ nüsḫa: Her ne dirse ḥaḳḳımuzda hiç gücendi yer degül H, N, B

[2] aḥad [mısra altı] kişi H, N

[3] olma imkān şāh degül: ["şāh olma imkānı yok" anlamında. Kafiye içindegül kullanılmış.] ~ [metin] Ne oyun yüz gösterür tā yaya sürmek isteriz / ʿĀṣıḳān saṭranç bezinde kişte tāb-āver degül H, N, B → kişt [mısra altı] şāh H, N; ʿĀṣıḳān ~ rindlere H, N [Kafiye sebebiyle derkenar tercih edildi.]

این چه استغناست یا رب وین چه قادر حاکمتست
کاین همه زخم نهان هست و مجال آه نیست

Bu ne istiġnādur āyā ḥikmete ḳudretde ne
Bu ḳadar gizlü zaḫım[1] var hem mecāl-i āh degül[2]

صاحب دیوان ما گویا نمی‌داند حساب
کاندرین طغرا نشان حسبة لله نیست

Ṣanki bilmez ṣāḥib-i dīvānımuz rūz-i ḥisāb
Kim bu aḥkāmda ʿalāmet ḥasbeten-lillāh degül

[H 15a] [N 15a] [B 14a]

هر که خواهد گو بیا و هر چه خواهد گو بگو
کبر و ناز و حاجب و دربان بدین درگاه نیست

Her kim ister söyle gel hem her ne ister söyle di
Kibr ü nāz ü perdeci bevvāblu bu dergāh degül[3]

هر چه هست از قامت ناساز بی اندام ماست
ور نه تشریف تو بر بالای کس کوتاه نیست

Her ne var uyġunsuz endāmsuz boyumuzdan bizüm
Yoḫsa herkes boyına luṭfuñ senüñ kūtāh degül

بر در میخانه رفتن کار یکرنگان بود
خودفروشانرا بکوی میفروشان راه نیست

Ola bir yüzlü işi gitmek der-i meyḫāneye
Mey ṣatanlar yaña kendüzin ṣatana rāh degül[4]

---

[1] zaḫım: [zaḫm. Vezin zaruretiyle mütercimin benzer tasarruflarına riayet edildi.]

[2] degül: [“yok” anlamında. Kafiye zarureti.] ~ nüsḫa: Bundan istiġnā ne ḳudret ṣāḥibi ṣāhdur ʿaceb / Kim bu deñlü var zaḫım maḫfī mecāl-i āh degül H, N, B

[3] bu dergāh degül: [“bu dergāhda yoḳ” anlamında. Kafiye zarureti.]

[4] rāh ~ [metin] yol H, N, B [Kafiye için rāh tercih edildi.]; rāh degül: [“rāh yoḳ” anlamında. Kafiye zarureti]

بندهٔ پیر خراباتم که لطفش دائمست
ور نه لطف شیخ و زاهد گاه هست و گاه نیست

Ḳulıyam pīr-i ḫarābātuñ ki luṭfı her zamān
Yoḫsa şeyḫ ü zāhidin iḥsānı geh var gāh degül[1]

حافظ ار بر صدر ننشیند ز عالی همّتست
عاشق دردکشی در بند مال و جاه نیست

Ṣadra oturmazsa ʿālī himmetindendür Ḫᵛāce
Derdmend ʿāşıḳ hevā-yı māl ü manṣıbda degül[2]

29
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilāt

آن پیک نامه بر که رسید از دیار دوست
آورد حرز جان ز خط مشکبار دوست[3]

Ol irgüren şāṭır ki biti semt-i yārdan
Cān ṣıġını getürdi saçı misklü yārdan[4]

خوش میدهد نشان جمال و جلال دوست
تا در طلب شود دل امیدوار دوست

Yārüñ[5] virür cemāl ü celālin güzel ḫaber
Tā kim dilekde dil ola ümīdlü yārdan

دل دادمش بمژده و خجلت همی‌برم
زین نقد کم عیار که کردم نثار دوست

Göñlümi müjde virdüm aña hem utanıram
Ki_itdüm niṯār-ı yāre bu var-ı kem-ʿayārdan

---

[1] gāh degül: [“gāh yok” anlamında. Kafiye zarureti]

[2] ~ ʿIşḳ çeken ʿāşıḳda ḳayd-ı māl ü manṣıb cāh degül H, N, B

[3] حرز: حزن ح، ن، ب [Üç nüshada *ḥüzn* yazılmış. Tercümeye ve Sûdî şerhine uygun olarak düzeltildi.]

[4] ~ nüsḫa: Cān melceʾ getürdi ʿabīr-i zülf-i yārden H, N, B

[5] yārüñ: ~ dostuñ H, N

شکر خدا که از مدد بخت کارساز
بر حسب آرزوست همه کاربار دوست

Ḥaḳḳa şükür ki iş düzici baḫtdan meded
Hep özümizce işi güci emr-i yārdan

[H 15b] [N 15b] سیر سپهر و دور قمر را چه اختیار
در گردشند بر حسب اختیار دوست

Devrān-ı māha seyr-i semāya ne isteyiş
Dönmekde iḳtiżāya göre emr-i yārdan

گر باد فتنه هر دو جهان را بهم زند
ما و چراغ چشم و ره انتظار دوست

İki cihānı fitne yeli ursa bir yere
Bizüz çerāġ-ı gözle reh-i ṭarf-ı yārdan[1]

[B 14b] کحل الجواهری بمن آر ای نسیم صبح
زان خاک نیکبخت که شد رهگذار دوست

Ey ṣubḥ dem getür baña tūtiyā cevāhirin
Ḫoş-baḫtlu yār geçidi olan ol turābdan

مابیم و آستانهٔ یار و سر نیاز
تا خواب خوش کرا بود اندر کنار دوست

Bizüz ü yār eşigi vü yalvarmanuñ başı
Tā ḫoşça uyḳu kime ola yār civārdan[2]

---

[1] ~ Biz şemʿ-i gözleyüz (کوزاریز)? rāh-ı yārdan H, N, B → biz: bir H [Sûdî'ye göre beytin açıklaması şöyledir: Eger fitne yeli iki ʿālemi birbirine ḳatup ḳarış muruş iderse biz çerāġ-ı çeşmle dostuñ intiẓārından ayırmazuz (Sûdî 1857: I/89).]

[2] ~ nüsḫa: Bizüz ü āstāne güzel hem niyāz ucı H, N / Yār ḳucaġında kime ola uyḳu vardan H, N, B

دشمن بقصد حافظ اگر دم زند چه باک
منّت خدایرا که نیم شرمسار دوست

Düşmān nefes ururse ne ġam ḳaṣd-ı Ḥāfıẓa
Ḥaḳḳa şükür ki ben degülem şerm yārdan

30
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilāt

مرحبا ای پیک مشتاقان بده پیغام دوست
تا کنم جان از سر رغبت فدای نام دوست

Merḥabā ey ʿāşıḳānuñ peyki vir peyġām-ı yār
Tā sevincimden idem ben cān fedā-yı nām-ı yār

واله و شیداست دائم همچو بلبل در قفس
طوطئ طبعم ز عشق سکر و بادام دوست

ʿAndelīb-āsā ḳafesde mest ü şeydādur hemīn
Murġ-ı ṭabʿım ʿışḳ-ı ḳand [ü] çeşm-i yārdan ṭūṭī-vār

زلف او دامست و خالش دانهٔ آن دام من
بر امید دانه‌ای افتاده‌ام در دام دوست

Aġdur anuñ zülfi ḫāli dānedür ol aġa ben[1]
Dānesi ümniyyesiyle düşmüşüm der-dām-ı yār

سر ز مستی برنگیرد تا صباح روز حشر
هر که چون من در ازل یک جرعه خورد از جام دوست

Başı mestlikden ṣabāh-ı ḥaşr[e] dek ḳaldırmaz ol
Ben gibi her kim ezel bir curʿa nūş ez-cām-ı yār

[1] beñ (بڭ): ben (بن) H, N, B ["ḫāl" kelimesinin karşılığı olduğu için sağır kef (ڭ) olarak düzeltildi.]

[H 16a] [N 16a]

بس نگفتم شمّه‌ای از شرح شوق خود از آنک
دردسر باشد نمودن بیش از این ابرام دوست

Anuñ içün dimedüm öz şevḳ-ı şerḥimden biraz
Ki_ola bundan öñ baş aġrı gösteriş ibrām-ı yār[1]

میل من سوی وصال و قصد او سوی فراق
ترک کام خود گرفتم تا برآید کام دوست

Mā ʾilem vuṣlat yaña ben semt-i fürḳat ḳaṣdı_anuñ
Kendü kāmım terkini ṭutdum ki olsun kām-ı yār

گر دهد دستم کشم در دیده همچون توتیا
خاک راهی که آن مشرّف گشت از اقدام دوست

El virürse baña tūtiyā gibi göze çekem
Bir yolın ḫāki mükerrem oldı ez-iḳdām-ı yār[2]

[B 15a]

حافظ اندر درد او می‌سوز و بی‌درمان بساز
زانکه درمانی ندارد درد بی‌آرام دوست

Yan anuñ ʿışḳında Ḥāfıẓ çāresizlikle uyul[3]
Zīrā kim ṭutmaz ʿilāc ol derd-i bī-ārām-ı yār

31
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

صبا اگر گذری افتد بکشور دوست
بیار نفحه‌ای از گیسوی معنبر دوست

Eger düşerse ṣabā semt-i yāre geçme saña
ʿIṭırlu kākül-i yārdan getür ki ḳoḳı baña

[1] ~ Bundan öñ ola baş aġrı gösteriş ibrām-ı dost H, N, B
[2] ~ Bir ṭarīḳ ḫāki ki oldı ḫoş o ez-iḳdām-ı yār H, N, B
[3] uyul ~ düzül H, N

بجان او که بشکرانه جان برافشانم
اگر بسوی من آری پیامی از بر دوست

Niṣār idem cānı şükrāne cānı içün anuñ[1]
Eger ki yār ṭarafından ḫaber vireñse baña

و گر چنان که در آن حضرتت نباشد یار
برای دیده بیاور غباری از در دوست

Ve ger ki şöyle saña yār yanında olmaya iẕn
Getür yārin ḳapusından gözüm içün ṭūtiyā[2]

بمن گدا و تمنّای وصل او هیهات
مگر بخواب ببینم خیال منظر دوست

Ümīd-i vaṣl-ı anuñ ben faḳīre emr-i muḥāl
Meger ki düşde görem yār yüzi ḫayālini hā

دل صنوبریم همچو بید لرزانست
ز حسرت قد بالای چون صنوبر دوست

Ṣanavberī yüregim titregen sögüt gibice[3]
Firāḳ-ı yüce boyından yārin ki serv-edā

[H 16b] [N 16b]

اگر چه دوست بچیزی نمیخرد ما را
بعالمی نفروشیم مویی از سر دوست

Egerçi dost bizi bir nesneye ṣatun almaz
Başı ḳılını yārin ṣatmazuz cihāna helā[4]

---

[1] ~ nüsḫa: Teşekkürāne idem cānı niṣār cānı içün H, N, B

[2] ~ nüsḫa: Ümīdce ger saña olmaz ḥużūr-ı yāre güzār / Gözüm içün der-i yārdan getür ki tūtya baña H, N, B

[3] ~ Firāḳ yüreklüce hem titregen sögüt gibice H, N

[4] helā: [Tenbih ve teşvik ifade eden bir kelimedir.]

چه باشد ار شود از بند غم دلش آزاد
چو هست حافظ مسکین غلام و چاکر دوست

N’olur olursa eger göñli ḳayd-ı ġamdan āzād
Çü derdmend Ḫᵛāce yārin ḳul u kölesi ola

32
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

بیا که قصر امل سخت سست بنیادست
بیار باده که بنیاد عمر بر بادست

Be gel ki ḳaṣr-ı ümīd pek żaʿīfce bünyāddur
Getür piyāle ki ʿömrün de aṣlı ber-bāddur

غلام همّت آنم که زیر چرخ کبود
ز هر چه رنگ تعلّق پذیرد آزادست

O kimse saʿyi ḳuluyam ki gög gök altında
Ḳabūl-i reng-i taʿalluḳ idenden āzāddur

[B 15b] چه گویمت که بمیخانه دوش مست و خراب
سروش عالم غیبم چه مژده‌ها دادست

Diyem ne saña ḫarābātda dün gice sarḫoş
Sürūş-ı ġayb ne müjde baña kerem-dāddur[1]

که ای بلندنظر شاهباز سدره نشین
نشیمن تو نه این کُنج محنت آبادست

Ki ʿālī-immet ü sidre-nişīn olan şehbāz
Degül saña oturaḳ bu bucaḳ ġam-ābāddur[2]

---

[1] ~ [metin] Ne müjdeler baña ʿālem-i ġayb ki virmişdür H, N, B [Bu ve sonraki mısralarda kafiyenin gerektirdiği durumlarda derkenar tercih edilmiştir.]

[2] ~ Bu köhne gūşe saña yer degül ġam-ābāddur H, N, B

تو را ز کنگرهٔ عرش میزنند صفیر
ندانمت که درین دامگه چه افتادست

Saña ururlar üñ ʿarşın şerāfesinden kim
Bu aġ yerinde ki bilmem saña ne üftāddur[1]

نصیحتی کنمت یاد گیر و در عمل آر
که این حدیث ز پیر طریقتم یادست

İdem saña bir ögüt ezber al u işe götür[2]
Ki bu kelām baña pīr-i ṭarīḳdan yāddur[3]

مجو درستئ عهد از جهان سست نهاد
که این عجوزه عروس هزاردامادست

Çürük temelli cihāndan ṣaḥīḥ vefā dileme
Ki bu ʿacūze geline hezār dāmāddur[4]

[H 17a] [N 17a]

غم جهان مخور و پند من مبر از یاد
که این لطیفهٔ خوبم ز رهروی یادست

Cihān ġamın yime ḫāṭırdan ögüdimi ḳoma
Ki bu bu laṭīfe-i ḫoş yoldaşumdan ezberedür[5]

رضا بداده بده وز جبین گِره بُگشای
که بر من و تو درِ اختیار نگشادست

Rıżā virilmişe vir aç dügümi alnuñdan
Ki sen ben üzre der-i iḫtiyār açıḳsızdur[6]

---

[1] üftāddur H, N ~ [metin] vākiʿdür H, N, B ~ düşmüşdür H, N

[2] ~ nüsḫa-i mışrāʿ -ı ūlā: Yoluñdan azma felek ayasına varma ṣaḳın H, N, B

[3] ~ [metin] Ki bu kelām tarīḳat pīrinden ezberedür H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

[4] ~ [metin] Ki biñ güyegü gelini bu ḳoca ḳarıdur H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

[5] ~ nüsḫa: Cihān ġamın yime nuṣḥum iletme ḫāṭırdan / Ki bu laṭīfe-i ḫoş bir refīḳden al? yāddur H, N, B[Derkenardaki beyit kafiyeye uygundur. Fakat anlam bakımından metin tercih edildi.]

[6] ~ nüsḫa: Ki ben sen üzre dilek bābı ḳapanu? yāddur H, N, B → ḳapanu? (قاپەنو)? N: ḳapatu? (قاپەتو)? H, B [negoşādest (açık değildir) kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır.]

نشان عهد و وفا نیست در تبسّم گل
بنال بلبل شیدا که جای فریادست

Nişān-ı ʿahd ü vefā yoḳ açılmasında gülüñ[1]
İñile bülbül-i şeydā maḥall-i feryāddur[2]

حسد چه می‌بری ای سست نظم بر حافظ
قبول خاطر و لطف سخن خدادادست

Be hey żaʿīfce naẓım Ḥāfıẓa günü[3] ne çekeñ
Laṭīf kelām u göñül ḫaṭlu söz Ḫudā-dāddur

33
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

تا سر زلف تو در دست نسیم افتادست
دل سودازده از غصّه دو نیم افتادست

Tā senüñ zülfüñ ucı yel eline düşmüşdür
Güniden[4] sevdālı dil iki bölük düşmüşdür

[B 16a] چشم جادوی تو در عین سواد سحرست
این قدر هست که این نسخه سقیم افتادست

Çeşm-i cāduñ senüñ ey ʿayn-ı siḥir tesvīdi
Bu ḳadar var ki bu tesvīde sehiv düşmüşdür

---

[1] Bī-vefāya dil viren olur peşīmān ʿāḳıbet / Ḥasret ü fürḳatle ider āh ü efġān ʿāḳıbet / Müşkil ancaḳ ʿāşıḳ olmaḳ bī-vefāya doġrısı / Zaḥmet ancaḳ rāżı olmaḳ her cefāya doġrısı H, N, B [konuyla ilgili yazılmış, kaynak metinden bağımsız bir dörtlük.]

[2] ~ [metin] İñile bülbül-i şeydā ki āh ü feryād yeridür H, N, B

[3] günü: [güni. Kıskançlık, haset anlamında.]

[4] güni: [günü. Kıskanlık, haset.]

در خم زلف تو آن خال سیه دانی چیست
نقطهٔ دوده که در حلقهٔ جیم افتادست

Zülf-i büklümde nedür ol ḳara beñ bildüñ mi
Bir siyāh noḳṭa ki cīm ḥalḳasına düşmüşdür

زلف مشکین تو در گلشن فردوس عذار
چیست طاؤس که در باغ نعیم افتادست

Bāġ-ı ruḫsār-ı İremde ne mümessek zülfüñ
Murġ-i ṭāvus ki cinān baġçesine düşmüşdür

دل من در هوس روی تو ای مونس جان
خاک راهیست که در پای نسیم افتادست

Ey cān eglencesi ʿıṭruñ hevesinden göñlüm
Bir yolın ḫāki ki yel ayaġına düşmüşdür

[H 17b] [N 17b]

همچو گرد این تن خاکی نتواند برخاست
از سر کوی تو زان روی عظیم افتادست

Toz gibi bu ten-i ḫāk ḳalḳa degüldür imkān[1]
Ṭarf-ı semtüñden anuñçün ki metīn düşmüşdür[2]

سایهٔ قدّ تو بر قالبم ای عیسی دم
عکس روحیست که در عظم رمیم افتادست

Sāyeʾ-i serv-i ḳadüñ cismime ey nuṭḳı Mesīḥ
ʿAḳs-i cāndur ki çürük göñüllere düşmüşdür

[1] ~ Bu beden ḫāki degül toz gibi ḳalḳa imkān H, N, B
[2] ~ Şöyle düşdüm semt-i yāre kim ölem ṭoprak olam / Rūz-ı maḥşer olmayınca başımı ḳaldırmayam H, N, B [Bu beyit Sürûrî şerhinde geçmektedir. Sürûrî, 29b]

آن که جز کعبه مقامش نبد از یاد لبت
بر در میکده دیدم که مقیم افتادست

Kaʿbeden ġayrı yeri olmayan andıḳda lebüñ[1]
Bāb-ı meyḫāneye gördüm ki muḳīm düşmüşdür[2]

حافظ گمشده را با غمت ای یار عزیز
اتّحادیست که در عهد قدیم افتادست

Göñli yitmiş Ḫᵛācenüñ cān-ı ʿazīz ʿışḳuñla
Öyle var birligi kim ʿahd-i ezel düşmüşdür[3]

34
mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

گل در بر و می بر کف و معشوقه بکامست
سلطان جهانم بچنین روز غلامست

Gül öñde vü mey elde vü yār ʿayn-ı merāmdur
Sulṭān-ı cihān baña bu-veş günde ġulāmdur

گو شمع میارید درین جمع که امشب
در مجلس ما ماه رخ دوست تمامست

Var söyle getürmeñ bu gice şemʿa bu cemʿa
Dostuñ yüzi mehtābı bizüm bezme tamāmdur[4]

[B 16b] در مذهب ما باده حلالست ولیکن
بی روی تو ای سرو گل اندام حرامست

---

[1] ~ nüsḫa: Kaʿbeden özge yeri olmayan andıḳda lebüñ H, N, B

[2] ~ Lebüñ keyfiyyetinden leẕẕet almışım ṣūfīyā bes / Bilüp esrārı gör anı der-i meyḫānede cālis H, N [Beyit Farsça kaynak metinden bağımsız ve farklı vezindedir.]

[3] ~ nüsḫa: Dil yitirmiş Ḫᵛāce ʿışḳuñla behey cān-ı ʿazīz / Birligi var ki ezel vaḳti vuḳūʿ bulmuşdur H, N, B

[4] ~ Şeb-çerāġı neyleyem nūr-ı cemāl yār iken / Şemʿa ḥācet mi ḳalur nūr-ı tecelli var iken H, N, B [Bu beyit Sürûrî şerhinde geçmektedir: 30a]

ʿIşḳ bādesi ḫoşdur yolımuzda bizüm ammā[1]
Ey serv-i gül-endām ki yüzüñsüz o ḥarāmdur

در مجلس ما عطر میامیز که جانرا
هر دم ز سر زلف تو خوشبوی مشامست

Meclisde bizüm ḳarma ḳoḳu cānumuza kim
Her dem ser-i zülfüñden o ʿanberlü meşāmdur[2]

گوشم همه بر قول نی و نغمه چنگست
چشمم همه بر لعل لب و گردش جامست

Her dem ḳulaġım ṣavt-ı ney ü naġme-i sāzdur
Gözüm leb-i laʿl üzre ḳadeḥ devre müdāmdur[3]

[H 18a] [N 18a]

از چاشنئ قند مگو هیچ و ز سکّر
زان رو که مرا با لب شیرین تو کامست

Hīç añma kişi ḳand ü şeker leẕẕetini sen
Andan ki o şīrīn dudaġuñ baña merāmdur

تا گنج غمت در دل ویرانه مقیمست
همواره مرا کنج خرابات مقامست

Tā kenz-i ġamuñ kim dil-i vīrānede ṣābit[4]
Her dem baña ol gūşe-i meyḫāne maḳāmdur[5]

---

[1] ~ nüsḫa: Ḫoşdur mey-i ʿışḳ meẕhebimüzde amma H, N, B

[2] ~ Her dem ser-i zülfüñden o ḫoş ḳoḳulı kāmdur H, N, B

[3] ~ [metin] Gözümde ḳamu laʿl lebe devr-i mey-i cāmdur H, N, B [laʿl leb: Mütercim vezin zaruretiyle "laʿl leb" olarak çevirmiştir. Derkenardaki tercüme daha başarılı bulunduğu için tercih edildi.]

[4] ~ nüsḫa: Mādām ki ḫarāb dilde ġamuñ kenzi muḳīmdur H, N, B

[5] ~ Künc-i vīrānda olurmuş çünki genc / N'ola vīrān olsa ḳalb-i müsteṭāb / Ben ḫarāb itdüm ḫarābātı maḳām / Tā olam ġāyet ḫarāb ender ḫarāb H, N, B [Sürûrî şerhinde geçmektedir: 30b]

از ننگ چه گویی که مرا نام ز ننگست
وز نام چه پرسی که مرا ننگ ز نامست

ʿĀrdan ne añarsın baña kim ʿayn-ı adım ʿār
İsmim ne ṣorañ baña ki nāmūs baña nāmdur

میخوار و سرگشته و رندیم و نظرباز
وانکس که چو ما نیست درین شهر کدامست

Maḥbūbı sever sarḫoş u ḥayrān ayıġuz
Ol kes burada bizce degül ḳanġı adamdur[1]

با محتسبم عیب مگویید که او نیز
پیوسته چو ما در طلب شرب مدامست

ʿAybım dimeyüñ muḥtesibe kim o kişi hem
İstekde meyi pey-der-pey bizce müdāmdur

حافظ منشین بی می و معشوق زمانی
کایّام گل و یاسمن و عید صیامست

Meysüz ü güzelsüz Ḫᵛāce oturma bir an sen
Gül yāsemen eyyāmı ki hem ʿıyd-i ṣıyāmdur[2]

[1] ~ ʿÂḳil oldur şehrimüzde dāimā medhūş ola / Bī-zebān ola velīkin cümle çeşm ü gūş ola H, N, B [Sürûrî şerhinde geçmektedir: 30b]

[2] ~ Mey içme güzel sevme dimezler saña Nevʿī / Ol ẕevḳi hemān ẕümre-i nādān e duyurma H, N, B [Nev'î'den müktebes] ~ Kesbeyle ḳudret var iken ṣarf eyle aña ḳudreti / Furṣat seni fevt itmeden fevt eyleme sen furṣatı H, N, B [Bu beyit Sürûrî şerhinde şu şekilde yer almaktadır: "Eyyām-ı kesbün var iken ṣarf eyle [aña] ḳudreti / Furṣat seni fevt itmeden fevt eyleme sen furṣatı" Sürûrî 30b].

35
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilāt

باغ مرا چه حاجت سرو و صنوبرست
شمشاد خانه پرور من از که کمترست

ʿArʿarla serve bāġımuzuñ ḥāceti nedür
Kimden evimde besli fidan boyda kemcedür

[B 17a] ای نازنین پسر تو چه مذهب گرفته‌ئی
کت خون ما حلالتر از شیر مادرست

Ey nāzenīn oġul ne ṭarīḳ sen ki tutmuşuñ
Ḳanım saña ki anne südünden ḥelālcedür

چون نقش غم ز دور ببینی شراب خواه
تشخیص کرده‌ایم و مداوا مقرّرست

Ġam ḥālini çü göreñ ıraḳdan dile şarāb[1]
Biz añladuḳ ki aña ʿilāc bu ṣaḥīḥcedür[2]

[H 18b] [N 18b] از آستان پیر مغان سر چرا کشیم
دولت درین سراست و گشایش در آن درست

Baş āsitān-ı pīr-i muġāndan niçün çekem
Devlet bu evdedür ü açıḳlıḳ bu bābdadur[3]

در راه ما شکسته دلی میخرند و بس
بازار خودفروش ازان راه دیگرست

Ancaḳ tarīḳımuzda alurlar ḳırıḳ göñül
Kendin ṣatan bazārı o yoldan dīgercedür

---

[1] ~ ʿIşḳ bādesini iste göreñ çünki naḳş-ı ġam H, N, B

[2] ~ Her ḳaçan ḳılsam namazı gözlerim pür-nūr olur / Ḫāṭır-ı ġamgīnime şādī irer mesrūr olur / [H.18b] [N.18b] Kūy-ı yāre varmasam olur ṣafā cānumda az / Kim ḥużūr-ı ḳalbim olmazsa tamām olmaz namāz H, N, B [Bu dörtlüğün ilk iki mısrası Sürûrî şerhinde yer almaktadır: pür-nûr: magrûr Sürûrî 31a]

[3] ~ nüsḫa: Devlet bu evdedür ü feraḥ hem bu bābdadur H, N, B

دَی وعده داد وصلم و در سر شراب داشت
امروز تا چه گوید و بازش چه در سرست

Dün mey başında virdi baña vaʿde vaṣlını
Bugün ʿaceb ne der ki başında ne fikredür

یک قصّه بیش نیست غم عشق وین عجب
کز هر کسی که میشنوم نامکرّرست

Bir fiḳra ʿışḳ ġamı degül artuḳ budur ʿaceb
Kimden k'işidirem o mükerrer degülcedür

باز آ که در فراق تو چشم امیدوار
چون گوش روزه‌دار بر الله اکبرست

Gel girü kim ümīdlü gözüm fürḳatüñde yār
Ṣāʾim ḳulaġı gibi müeẕẕin ṣadācadur

شیراز و آب رکنی و آن باد خوش نسیم
عیبش مکن که آب رخ هفت کشورست

Şīrāz u āb-ı Rükn ile ol ḫoş ḳoḳan yelüñ
ʿAybını itme yüz ṣuyı iḳlīm-i sebʿadur[1]

فرقست از آب خضر که ظلمات جای اوست
تا آب ما که منبعش الله اکبر است

Farḳ var Ḫıżır ṣuyından anuñ karañu yeri
Bizüm ṣuyuñ ki maḫreci ol namlu daġdadur

ما آب روی فقر و قناعت نمی‌بریم
با پادشه بگویی که روزی مقدّر است

[1] ~ nüsḫa: ʿAyb itme āb-ı rūy-ı eḳālīm-i sebʿadur H, N, B

Biz āb-ı rū-yı faḳr u ḳanāʿat iletmeziz
Söyleñ ki şāha ḳısmet olan ḥaḳ kadarcadur

[B 17b] حافظ چه طرفه شاخ نباتیست کِلک تو
کش میوه دلپذیرتر از شهد و سکّر است

Ḥāfıẓ ne ḫoş nebāt dalıdur ḳalemüñ senüñ[1]
K'ol mīve dil-pezīri şekerden leẕīẕcedür

36
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

[H 19a] [N 19a] روضهٔ خلد برین خلوت درویشانست
مایهٔ محتشمی خدمت درویشانست

Bāġ-ı Firdevs-i ʿalā ḫalvet-i dervīşāndur
Salṭanat māyesi hem ḫiẕmet-i dervīşāndur

گنج عزلتکه طلسمات عجایب دارد
فتح آن در نظر رحمت درویشانست

Kenz-i ʿuzlet ki ʿacāʾib ṭılısımlar ṭutar
Ol ḳapu fetḥi naẓar-ı raḥmet-i dervīşāndur[2]

آنکه پیشش بنهد تاج تکبّر خورشید
کبریاست او که در حشمت درویشانست

Ol ne kim tāc-ı kibir ḳor güneş öñinde anuñ
Bir ululuḳdur o kim şevket-i dervīşāndur

[1] ~ Kilküñ senüñ be Ḫᵛāce ne ḫoş dal-ı ḳandcedür H, N, B

[2] Anlam gereği "nazar-ı" okundu. Vezin hatası var.

قصر فردوس که رضوانش بدربانی رفت
منظری از چمن نزهت درویشانست

Köşk-i uçmaḳ ki kapucılığına vardı melek
Ḳalb-i şenden görilen ṣūret-i dervīşāndur[1]

آنچه زر می‌شود از پرتو آن قلب سیاه
کیمیاییست که در صحبت درویشانست

Ol ne kim altun olur ol ḳara dil şevḳinden
Maḥż-ı kīmyādur o kim ṣoḥbet-i dervīşāndur[2]

از کران تا بکران لشکر ظلمست ولی
از ازل تا بأبد فرصت درویشانست

Yeryüzi ucdan uca ʿasker-i ẓulmet amā[3]
Evvelinden ṣoña dek ruḫṣat-ı dervīşāndur

دولتی را که نباشد غم از آسیب زوال
بی تکلّف بشنو دولت درویشانست

Bir saʿādet ki zevāl zaḥmeti olmaya aña
Diñle teklīfsiz anı devlet-i dervīşāndur

خسروان قبلهٔ حاجات دعااند ولی
سببش بندگیٔ حضرت درویشانست

Ehl-i ḥācāt ü duʿā ḳıblesi şāhlar ammā
Bāʿiṣi ḳullucaġı ḥażret-i dervīşāndur

---

[1] [mısra altı] ṣūret H, N ~ [metin] manẓar H, N, B [kafiye için mısra altındaki kelime tercih edildi.]

[2] ~ nüsḫa: Ol ne şevḳından anuñ altun olur ḳara göñül / Kibrit-i aḥmer o kim ṣıḥḥat-i dervīşāndur H, N, B

[3] ~ [metin] ʿĀlem ucdan uca dek ehl-i ẓulümdür ammā H, N, B [Anlam yönünden derkenar tercih edildi.]

ای توانگر مفروش این همه نخوت که ترا
سر و زر در کرم همّت درویشانست

Ey ġanī ṣatma bu dek debdebe zīrā ki senüñ
Māl ü başuñ kerem-i himmet-i dervīşāndur

[H 19b] [N 19b] [B 18a]

گنج قارون که فرو میرود از قهر هنوز
خوانده باشی که هم از غیرت درویشانست

Māl-ı Ḳārūn ki gider aşaġa ḥālā ḳahren
Olasın hep oḳımış ġayret-i dervīşāndur

روی مقصودیکه شاهان به دعا می‌طلبند
مظهرش آیینهٔ طلعت درویشانست

Bir merām yüzi ki şehler diler edʿiye ile
Maṭlaʿı āyine-i çehre-i dervīşāndur

من غلام نظر آصف عهدم که او را
صورت خواجگی و سیرت درویشانست

Ben bu ān[1] Āṣafınuñ bendesiyem kim anuñ
Şekli Āṣaf u kibār sīreti dervīşāndur[2]

حافظ از آب حیات ابدی میطلبی
منبعش خاک در خلوت درویشانست

Ḥāfıẓ isterseñ ebed āb-ı ḥayātdan sen
Maḫreci ḫāk-i der-i ḥalvet-i dervīşāndur

[1] ān ~ dem H, N

[2] ~ Ḳulıyam ben naẓar-ı Āṣaf-ı vaḳtin kim anuñ H, N, B

حافظ اینجا بأدب باش که سلطانئ ملك
همه از بندگئ حضرت درویشانست

Ol edeble burada Ḫᵛāce cihān salṭanatı
Cümleten ḳullucaġı ḥażret-i dervīşāndur

37
mefʿūlü mefāʿīlün mefʿūlü mefāʿīlün

در دیر مغان آمد یارم قدحی در دست
مست او می و میخواران از نرگس مستش مست

Yārim ki ḫarābāta geldi ḳadeḥi der dest[1]
Mey mesti o mey-ḫorlar mestāne gözinden mest[2]

در نعل سمند او شکل مه نو پیدا
وز قدّ بلند او بالای صنوبر پست

Anuñ aṭı naʿlinde ẓāhir yeñi ay şekli
Anuñ yüce ḳaddinde hem ḳāmet-i ʿarʿar pest

آخر بچه گویم هست از خود خبرم چون نیست
وز بهر چه گویم نیست با او نظرم چون هست

Āḫar niçe var diyem çün yoḳ ḫaberim özden
Hem yoḳ naẓarım niçün diyem aña kim çün hest

شمع دل دمسازان بنشست چو او برخاست
و افغان ز دل یاران برخاست چو او بنشست

[1] ~ [metin] Sārāy-ı muġāna yārim geldi ḳadeḥi der dest H, N, B [Vezin sebebiyle derkenar tercih edildi.]

[2] Menzil almaz yol eri rehber ḳafadār olmasa / İremez maḳṣūda sālik ʿaḳl-ı küll yār olmasa / Rūḥ sulṭāndur vezīri ʿaḳl u ʿaskerdür ḥavās / Münhezim olmaz ʿadū bu cümle hemvār olmasa H, N, B [Dörtlük Sürûrî şerhinde yer almakla birlikte ilk iki mısrada farklılıklar vardır: "Menzil almaz yol eri çün rehber-i hemrâhsız / Sālik irer mi murâda ʿaḳl ana yār olmasa" Sürûrî 33a]

Yārān göñüli şemʿi şöyündi çün o yār ḳalḳdı
Yārān göñülünden āh ḳalḳdı çün oturdı dost

[H 20a] [N 20a]

گر غالیه خوش بو شد در گیسوی او پیچید
ور وسمه کمانکش گشت در ابروی او پیوست

Ger nāfe güzel ḳoḳsa zülfine ṣarıldı_anuñ
Ger olsa kemān-keş rastıḳ ḳaşına_anuñ peyvest

[B 18b]

بازآی که بازآید عمر شدهٔ حافظ
هر چند که ناید باز تیری که بشد از شصت

Gel sen girü gelsün kim geçmiş Ḫᵛāce ʿömri pes
Şas[t]dan çıḳan oḳ gelmez her nice gerü ey dost[1]

38
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilātün[2]

خواب آن نرگس فتّان تو بی چیزی نیست
تاب آن زلف پریشان تو بی چیزی نیست

Ol senüñ fitne gözüñ ḫᵛābı degül ḥikmetsiz
Ol perīşān ṣaçuñuñ tābı degül ḥikmetsiz

از لبت شیر روان بود که من میگفتم
کین شکر گرد نمکدان تو بی چیزی نیست

Süd aḳar idi lebüñden ki vü ben söylerdim
Ṭuzluġuñ ṭarfına bu ḳand degül ḥikmetsiz

[1] ~ nüsḫa: Gelmezse ne dek şaş[t]dan gerü aṭılan oḳ dost H, N

[2] Vezin yanlış yazılmış: *fāʿilātün feʿilātün feʿilātün faʿlün*

چشمهٔ آب حیاتست دهان تو امّا
بر لبش چاه زنخدان تو بی چیزی نیست

Çeşme-i āb-ı ḥayātdur senüñ aġzuñ ammā
Dudaġuñ üzre çeñeñ ḳuysı degül ḥikmetsiz[1]

جان درازئ تو بادا که یقین میدانم
در کمان ناوک مژگان تو بی چیزی نیست

ʿÖmr uzunluġı senüñ ola ki şeksiz bilürem[2]
Kirpigüñ oḳı senüñ yayda degül ḥikmetsiz

مبتلایی بغم و محنت و اندوه فراق
ای دل این ناله و افغان تو بی چیزی نیست

Mübtelāsın ġam u miḥnet keder ü fürḳate sen
Ey göñül bu iñüñ[3] āhuñ ki degül ḥikmetsiz[4]

دوش باد از سر کویش بگلستان بگذشت
ای گل این چاک گریبان تو بی چیزی نیست

Uġradı gülşene yel semtüñ ucından dün şeb[5]
Bu yaḳa yırtma senüñ gülde degül ḥikmetsiz

درد عشق ار چه دل از خلق نهان میدارد
حافظ این دیدهٔ گریان تو بی چیزی نیست

Gerçi ʿışḳ derdini dil maḫfī ṭutar ʿālemden
Ḥʸāce bu aġlaġan ʿaynuñda degül ḥikmetsiz

---

[1] ḳuysı: ḳuyısı. Vezin için ḳuysı okundu. ~ nüsḫa: Hem şefüñ üzre çeñeñ ḳuysı degül ḥikmetsiz H, N, B

[2] ~ nüsḫa: ʿÖmrüñ olsun ki uzun ben bilürüm şeksizce H, N, B

[3] iñüñ: ["inleyişin" anlamında.]

[4] ~ Ey göñül bu iñ ü āhıñ ki degül ḥikmetsiz H, N, B

[5] ~ Dün gice uġradı yel gülşen-i semtüñ yañadan H, N, B

[H 20b] [N 20b]

39

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

برو بکار خود ای واعظ این چه فریادست
مرا فتاد دل از ره ترا چه افتادست

Yüri be vāʿiẓ öz işüñe bu ne feryāddur
Düşükse dil baña yoldan saña ne üftāddur[1]

میان او که خدا آفریده است از هیچ
دقیقه‌ایست که هیچ آفریده نگشادست

Anuñ bilini ki Ḥaḳ var idüpdürür yoḳdan
El urmamış aña maḫlūḳ daḳīḳ bir īcāddur[2]

[B 19a]

گدای کوی تو از هشت خلد مستغنیست
اسیر بند تو از هر دو عالم آزادست

Kūyuñ faḳīri ġınālu sekiz İremden dut
Esīr-i bendüñ olan dü cihāndan āzāddur

اگر چه مستئ عشقم خراب کرد ولی
اساس هستئ من زان خراب آبادست

Ger itdi sekr-i maḥabbet beni ḫarāb ammā[3]
Vücūdumuñ temeli ol ḫarābdan ābāddur

---

[1] [mısra altı] üftāddur H, N ~ [metin] düşmüşdür [Kafiye için derkenar tercih edildi.] H, N, B; ~ İşiñe var yüri vāʿiẓ ki bu ne feryāddur H, N, B

[2] daḳīḳ bir: daḳīḳ bu bir H, N; daḳīḳ bu ne B [Vezin ve anlam gereği H ve N'deki "bu" B'deki "ne" yazılmadı.] ~ [metin] Hīç açmamış añı maḫlūḳ ki bir daḳīk işdür H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi]

[3] ~ Şarāb-ı ʿışḳ beni itdi ḫarāb egerçi velī H, N, B

دلا منال ز بیداد و جور یار که یار
ترا نصیب همین کرده‌است و این دادست

Cefā vü cevr-i güzelden dil iñleme kim yār
Saña naṣīb bunı itmiş ü maḥż-ı dilşāddur

بکام تا نرساند مرا لبش چون نای
نصیحت همه عالم بگوش من بادست

Lebi merāma beni nāyca tā ki[1] irgürmez
Benüm ḳulaġıma nuṣḥ-ı ḳamu cihān bāddur[2]

برو فسانه مخوان و فسون مدم حافظ
کزین فسانه و افسون مرا بسی یادست

Yüri meṣel oḳuma ey Ḫ̬āce üfürme siḥir
Ki böyle siḥr ü miṣālden baña ḳatı yāddur[3]

40
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

لعل سیراب بخون تشنه لب یار منست
وز پی دیدن او دادن جان کار منست

Ṣuya ṭoḳ ḳana ṣusuz laʿl leb-i yārümdür
Görmeg-içün anı cān virme benüm kārumdur

شرم از آن چشم سیه بادش و مژگان دراز
هر که دل بردن او دید و در انکار منست

---

[1] tā ki: nāgeh H

[2] bāddur: yeldür B / [metin] Ḳulaġıma ḳamu ʿālem naṣīḥati yeldür H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

[3] ~ ḳatı yāddur H, N ~ [metin] bilim çoḳdur H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

[H 21a] [N 21a] Eylesün şerm o siyeh çeşm ü uzun kirpikden
Ol k'anuñ dil alışın gördi baña[1] münkirdür[2]

ساربان رخت بدروازه مبر که آن سر کوی
شاه راهیست که سرمنزل دلدار منست

Bāb-ı şehre deveci yüküm iletme ki o semt
Bir ulu yol ki ucı menzil-i dildārumdur

بندۀ طالع خویشم که درین قحط وفا
عشق آن لولئ سرمست خریدار منست

Kendü baḫtum ḳuluyam kim bu vefā ḳaḥṭında
ʿIşḳ-ı ol lūlī-yi mestāne ḫarīdārumdur[3]

طبلۀ عطر گل و درج عبیرافشانش
فیض یک شمّه ز بوی خوش عطّار منست

Gül yaġı ṭablası hem ḥoḳḳa-i ʿanber-efşān
Ḫōş būyından birazcıḳ feyż-i nigārumdur[4]

[B 19b] باغبان همچو نسیمم ز در باغ مران
که آب گلزار تو از اشک چو گلنار منست

Baġçevān sürme beni bāġ ḳapusından yelce
Kim bāġuñ ṣuyı yaşımdan ki çü gül-nārımdur[5]

---

[1] baña N, B: H'de yok.

[2] ~ İtsün ol ḳara göz ü kirpik-i aṭvelden şerm / Kim anuñ dil alışın gördi bana münkirdür H, N [Gerek sayfa içinde gerekse derkenarda kafiye sağlanamamıştır.]

[3] B'de yok. ~ [metin] Bāña ol lūliʾ-i mestiñ sevisi māʾildür H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

[4] B'de yok. ~ [metin] Yārimiñ ʿıṭr-ı ḫoşından biraz artma ḳoḳ[u]dur H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

[5] B'de yok. ~ [metin] Zīrā gülnārca gözüm yaşı bāġıñ yüz ṣuyıdur H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

شربت قند و گلاب از لب یارم فرمود
نرگس او که طبیب دل بیمار منست

Gül şulu şerbet-i ḳand didi leb-i yārümden
Çeşmi anuñ ki ṭabīb-i dil-i bīmārumdur

آن که در طور غزل نکته بحافظ آموخت
یار شیرین سخن نادره گفتار منست

Ol ki ögretdi rumūz ṭarz-ı ġazelde Ḫʷāceye[1]
Söyleyen nādir ü leẕẕetlü süḫan yārümdür[2]

41
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

روزگاریست که سودای بتان دین منست
غم این کار نشاط دل غمگین منست

Nice demdür ki güzel sevme benüm yolumdur
Bu işin ḳayġusı ġamlu dilimüñ şādlıġıdur[3]

دیدن لعل ترا دیدهٔ جان بین باید
وین کجا مرتبهٔ چشم جهان بین منست

Cān gören dīde gerek görmege laʿlīn lebüñi
Ḳande bu ḳande cihān-bīn gözimüñ pāyesidür[4]

[H 21b] [N 21b]

یار ما باش که زیب فلک و زینت دهر
از مه روی تو و اشک چو پروین منست

Baña yār ol felegin ferri cihān şenligi hem
Meh yüzüñden ü benüm Ülkerī yaşımdandur [5]

---

[1] ~ Remzi ögretdi o kim ṭarz-ı ġazelde Ḫʷāceye H, N
[2] süḫan ~ kelām H, N
[3] şādlıġıdur ~ ḫoşluġıdur H, N
[4] pāyesidür: ~ nüsḫa: rütbesidür H, N
[5] ~ nüsḫa: Meh yüzüñden gözimüñ yaşı ki ṣan Ülkerīdür H, N

تا مرا عشق تو تعلیم سخن گفتن داد
خلق را ورد زبان مدحت و تحسین منست

Söz dimek taʿlīmini baña ki virdi sevüñ
ʿĀlemin vird-i dili midḥat ü taḥsīnümdür

دولت فقر خدایا بمن ارزانی دار
کاین کرامت سبب حشمت و تمکین منست

Yā ilāhī baña ṭut devlet-i faḳrı şāyān
Kim bu ikrām sebeb-i şevket ü iʿzāzumdur

واعظ شحنه شناس این عظمت گو مفروش
زان که منزلگه سلطان دل مسکین منست

Ṣatma bu kibri baña şahne bilen vāʿize de
Kim bu miskīn göñülüm[1] ḫāne-i şāhen-şehdür[2]

یا رب این کعبه مقصود تماشاگه کیست
که مغیلان طریقش گل و نسرین منست

Bu murād Kaʿbesi yā Rab kime seyrān-gehdür
Kim yolınuñ dikeni baña gül-i nesrīndür[3]

[B 20a] رسم عاشق کُشی و شیوهٔ شهرآشوبی
کار آن شوخ سیه چردهٔ شیرین منست

Ṭavr-ı fitne şöhre-i ʿāşıḳı öldürme edā
Ol benüm şūḫ-ı siyeh-çerde-i şīrīn işidür[4]

---

[1] göñülüm: [göñlüm. Vezin zaruretiyle göñülüm.]

[2] ~ nüsḫa: Ṣatma bu kibri di ol şeyḫe ki ẓābiṭ añlar / Kim bu miskīn göñlüm ḫānesinüñ şehenşehidür H, N [vezin hatalı.]

[3] Gül-i nesrīn Edirne güli ki aña gül-i nāṣırī derler. H, N

[4] ~ nüsḫa: ʿAşıḳ öldürme edā fitne-i belde ṭavrı / Ol benüm şūḫ-ı siyeh çerde güzel meslekdür H, N

از که دریاگری آموخت خیال تو مگر
رهنمایش شده این اشك چو پروین منست

Kimden ögrendi ḫayālüñ gemiciligi meger
Ülker-āsā bu yaşım aña delīl olmuşdur[1]

حافظ از حشمت پرویز دگر قصّه مخوان
که لبش جرعه کش خسرو شیرین منست

Oḳuma fıḳra Ḫᵛāce şevket-i Pervīzden ġayr
Kim lebi curʿa-keş-i Ḫüsrev ü Şīrīnümdür

42
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

منم که گوشهٔ میخانه خانقاه منست
دعای پیر مغان ورد صبحگاه منست

Benüm ki gūşe-i meyḫāne tekye-gāhumdur
Seḥerde pīr-i muġāna duʿā da virdümdür

[H 22a] [N 22a]

گرم ترانهٔ چنگ صبوح نیست چه باک
نوای من بسحرگاه عذرخواه منست

Eger ki sāz-ı ṣabūḥum ṣadāsı yoḳsa ne ġam
Baña seḥerde ʿözür-ḫᵛāh ṣadāsı sāzumdur

ز پادشاه و گدا فارغم بحمدالله
گدای خاک در دوست پادشاه منست

Şükür Ḫudāya ki şāh u gedādanım fāriġ
Ki yār ḳapusı türābı gedāsı şāhumdur

[1] ~ nüsḫa: Reh-nümūn olmuş ola bir yaşımuñ Ülkeridür. H, N

غرض ز مسجد و میخانه‌ام وصال شماست
جز این خیال ندارم خدا گواه منست

Viṣālüñüz ġarażım mescid ile meykededen
Bunuñ dīger fikirim yoḳ Ḫudā güvāhumdur

مرا گدای تو بودن ز سلطنت بهتر
که ذلّ جور و جفای تو عزّ و جاه منست

Baña senüñ fuḳarañ olma salṭanatdan yeg
Ki ẕüll-i cevr ü cefañ baña ʿizz ü cāhumdur

از آن زمان که برین آستان نهادم روی
فراز مسند خورشید تکیه گاه منست

O laḥẓadan beri kim bu işige yüz ḳoydum
Güneş duracağı yer üsti tekye-gāhumdur

مگر به تیغ اجل خیمه برکنم ور نی
رمیدن از در دولت نه رسم و راه منست

Meger be-seyf-i ecel ḳaldıram tenim yoḳsa[1]
Yolum törem der-i devletden ürkme degüldür

[B 20b] گناه اگر چه نبودِ اختیار ما حافظ
تو در طریق ادب کوش و گو گناه منست

Sevim günāh Ḫ^{v}āce olmaz ger iḫtiyār yoġısa
Edeb yolına çalış di benüm günāhumdur

[1] ~ nüsḫa: Meger ecel ḳılıcıyla göç eyleyem yoḳsa H, N, B → ecel: ehl H; ~ Meger ki seyf-i ecelle göç eyleyem yoḳsa H, N, B

43
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

شکفته شد گل حمرا و گشت بلبل مست
صلای سرخوشی ای صوفیان باده پرست

Açılmış oldı ḳızıl gül ü oldı bülbül mest
Ṣalā ki mestlige ey ṣūfiyān-ı ʿışḳ pür-est

[H 22b] [N 22b]

اساس توبه که در محکمی چو سنگ نمود
ببین که جام زجاجی چه طرفه‌اش بشکست

Binā-yı tevbe ki berklikde ṭaş gibi görinür
Gel it naẓar ki şīşe cāmdan ol ne ḫoşça şikest[1]

بیار باده که در بارگاه استغنا
چه پاسبان و چه سلطان چه هوشیار و چه مست

Getür ḫamır[2] ki cenāb-ı[3] ġınā-yı cānānda[4]
Ne pādişāh ü ne bekçi ne ayıḳ u ne de mest

از این رباطهٔ دودر ضرورتست رحیل
رواق و طاق مقرنس[5] چه سربلند [و] چه پست

Bu iki ḳapulı ḫāndan żarūrī göç itmek
Oturacaḳ kemer öñi ne yüce ola ne pest[6]

مقام عیش میسّر نمی‌شود بی‌رنج
بلی بحکم بلا بسته‌اند عهد الست

---

[1] ~ nüsḫa: Binā-yı tevbe ki muḥkem ḥacerce görinür / Gör anı şīşe-i cāmdan ne ḫoş ki oldı şikest H, N, B

[2] ḫamır: [ḫamr. Vezin zaruretiyle mütercimin benzer tasarruflarına riayet edildi.]

[3] cenāb ~ ḫużūr H, N

[4] ~ Getür şarāb ki ḫużūr-ı ġınā-yı cānānda H, N, B

[5] معیشت ح، ن ~ مقرنس

[6] ~ Kemer başında degül ẕevḳe yer ne yüce ne pest H, N, B

Ṣafā yeri ḳolay olmaz elem ü zaḥmetsiz[1]
Belī ḳażā-yı belā baġladılar ʿahd-i elest

به هست و نیست مرنجان ضمیر و خوش میباش
که نیستیست سرانجام هر کمال که هست

Var ile yoḳluġa incinme ol güzelce göñül[2]
Ki her kemāl soñı yoḳluḳ u yoḳluġı daḥı hest

شکوه آصفی و اسب باد و منطق طیر
بباد رفت و ازو خواجه هیچ طرف نبست

Yel-aṭ u ḳuş dili bilmek ü Āṣaf ululuġı
Gidüp yele Ḫ̬ᵛāce andan ki hīç nesne ne-best[3]

ببال و پر مرو از ره که تیر پرتابی
هوا گرفت زمانی ولی بخاک نشست

Ḳanad u perr ile yoldan ki çıḳma menzil oḳı
Aġar havāya bir az dem soñı türāba nişest

زبان کلک تو حافظ چه شکر آن گوید
که گفتهٔ سخنش می‌برند دست بدست

Lisān-ı ḫāmeñ anuñ nice şükrin ide Ḫ̬ᵛāce
Dinen sözin k'iledirler hemīşe dest-be-dest

[1] ~ nüsḫa: Ṣafā maḥalli olamaz ḳolayca zaḥmetsiz H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Gücenme varlıġ u yoḳluġa ol güzelce göñül H, N, B
[3] ~ nüsḫa: Gidüp yele Ḫ̬ᵛāce andan ki nesne hiç ne-best H, N, B

[B 21a]

44

fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

زلف آشفته و خوی کرده و خندان لب و مست
پیرهن چاک و غزل خوان و صراحی در دست

Zülfi daġıḳ u der[1] itmiş ü güler leb daḫı mest
Gömlegi çāk u ġazel söyleyerek cām da be-dest

[H 23a] [N 23a]

نرگسش عربده جوی و لبش افسوس کنان
نیم شب دوش ببالین من آمد بنشست

Gözi ġavġācı lebi nāz u leṭāyif diyerek
Dün gice nışfı gelüp yaṣdıġım ucına nişest

سر فرا گوش من آورد بآواز حزین
گفت ای عاشق بیچارهٔ من خوابت هست

Ḳulaġıma getürüp baş u yavaşça sesle
Didi ki ey ʿāşıḳ-ı bīçāre saña uyḳu da hest

عارفی را که چنین بادهٔ شبگیر دهند
کافر عشق بود گر نبود باده پرست

Böyle şeb-gīr meyi bir ehl-i dile ger vireler
Aşḳa münkīr ola ger ol olmaz ise bāde-perest

برو ای زاهد که بر دردکشان خرده مگیر
که جز این تحفه ندادند بما روز الست

Yüri ey ṣūfī ki ṭaʿn itme maḥabbet çekene
Kim bu pīş-keş dīgerin virmediler baña elest[2]

---

[1] der: [“ter” anlamında. der itmiş: terlemiş.]

[2] ~ nüsḫa: Virmediler baña bu pīş-keşin āḫar ki elest H, N, B

آن چه او ریخت بپیمانهٔ ما نوشیدیم
اگر از خمر بهشتست وگر بادهٔ مست

Ol ne kim dökdi o peymānemize nūş itdük[1]
Ger İrem ḫamrıdur o daḫı eger bāde-i mest

خندهٔ جام می و زلف گره گیر نگار
ای بسا توبه که چون توبهٔ حافظ بشکست

Cām-ı bāde gülümi zülf-i güzel düg bükümi
Ey nice tevbe-i Ḥāfıẓ gibi kim tevbe-şikest[2]

45
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilāt

زلفش هزار دل بیکی تار مو ببست
راه هزار چاره که از چار سو ببست

Bir ḳıl teline zülfi hezār gönli baġladı
Dört yañadan hezār devā yolı baġladı

تا هرکسی ببوی نسیمی دهند جان
بگشود نافه‌ای و در آرزو ببست

Tā her kişi devāsı ümīdiyle cān vire
Müşkīn saçını açdı der-i kāmı baġladı[3]

[B 21b] شیدا از آن شدم که نگارم چو ماه نو
ابرو نمود و جلوه گری کرد و رو ببست

Oldum ez-ān delü ki yārim yeñi ay gibi
Gösterdi ḳaş u cilve idüp yüzi baġladı

[1] ~ nüsḫa: Anı kim kāsemize dökdi o biz nūş etdik H, N
[2] ~ nüsḫa: Ey nice kimse Ḫᵛāce tevbesi-veş tevbe şikest H, N, B
[3] ~ nüsḫa-i Sürūrī: Tā ʿāşıḳān ṣabāsı ḳoḳusına vire cān / Bir nāfe açdı ārzū ḳapusını baġladı ~ Çözdi ʿıṭırlu ṣaçı merām bābı baġladı H, N, B

[H 23b] [N 23b]

ساقی بچند رنگ می اندر پیاله ریخت
این نقشها نگر که چه خوش در کدو ببست

Cām içre dökdi sāḳi ḫamır nice rengile[1]
Görsen ne ḫoş ḳabaḳda ki bu naḳşı baġladı

یا رب چه جرم[2] کرد صراخی که خون خُم
با نغمه‌های قلقلش اندر گلو ببست

Āyā ne cürmi itdi ṣurāḥī ki ḫūn-ı küp
Ḳulḳul ṣadālarıyla boġaz içi baġladı

مطرب چه پرده ساخت که در پردهٔ سماع
بر اهل وجد و حال در های و هو ببست

Muṭrib ne naġme düzdi semāʿ ḥalḳasında kim
Erbāb-ı ʿışḳ u ḥāle der-i hūy baġladı

دانا که زد تفرّج این چرخ خقّه باز
هنگامه باز چید و در گفت و گو ببست

ʿĀlim ki itdi seyr felek ḫoḳḳa-bāzını
Cemʿini dürdi bāb-ı söz ü ṣavı baġladı

گفتم که حسن چهرهٔ تورا صفت کنم
او روی خود نمود در گوفت و گو ببسی

Didüm aña ki lehçe-i ḫüsnüñi vaṣf idem
Ol ḫod belürtdi yüz ü der-i güfti baġladı[3]

---

[1] ḫam[ı]r [mısra altı] süci H, N; ḫam[ı]r: [ḫamr. Vezin zaruretiyle mütercimin benzer tasarruflarına riayet edildi.]

[2] جرم ح، ن ~ نعره ح، ن، ب

[3] ~ nüsḫa: Gösterdi ḫod yüz ol söz ü ṣav bābı baġladı H, N

حافظ هر آن که عشق نَوَرْزید و وصل خواست
احرام طوف کعبهٔ دل بی وضو ببست

Ḥāfıẓ her ol ki ʿışḳ u viṣāl bī-elem diler
Bī-pāk ṭavāf-ı beyt-i dile iḥrām[1] baġladı[2]

46
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

خدا چو صورت ابروی دلگشای تو بست
گشای کار من اندر کرشمه‌های تو بست

Göñül küşādını Ḥaḳ çün ḳaşuñ ḳılıġuña bend
Benüm işim feraḥını senüñ baḳışuña bend

مرا و سرو چمن را بخاک راه نشاند
زمانه تا قصب نرگسین قبای تو بست

Beni vü serv-i çemen-zārı dikdi ḫāk-i rehe
Felek ki ḳaṣbī kemer ṣevb-i nergisīnüñe[3] bend[4]

ز کار ما و دل غنچه صد گره بگشود
نسیم گل چو دل اندر پی هوای تو بست

Hezār düğüm işimüzden ü ḳalb-i gülden açup
Gülüñ yeli içi çünkim hevā vü ʿışḳuña bend[5]

---

[1] iḥram ~ ṣevbi H, N [mısra üstü] ḥırḳa H, N

[2] ~ nüsḫa: Bī-pāk ṭavāf-ı beyt-i dile ṭavāfı baġladı H, N

[3] Ḳabā-yı nergisī didikleri ḳaftanı ʿAcem ve Gürci beyzādeleri giyüp öñi açıḳ olmaġla fisdan uçḳurlığı gibi ortasında maḥal aña uçḳur geçürüp ve uçḳuruñ uçları ḳılabdān ve ipek veyāḫud altun tel olmaġın öñlerine ṣalıvirirler ve uçḳurlığı burma burmadur, gibi. H, N, B

[4] ~ nüsḫa: Ki tā felek kemer-i nāy-ı ṣevbi çeşmüñe bend H, N, B

[5] ~ Gülüñ içi ḳoḳusı çün hevā-yı ʿışḳıña bend H, N, B

[H 24a] [N 24a] [B 22a]

مرا ببند تو دوران چرخ راضی کرد
ولی چه سود که سررشته در رضای تو بست

Beni senüñ baġuña rāżı itdi devr-i felek
Velī ne fāʾide kim iplik ucı emrüñe bend

چو نافه بر دل مسکین من گره مفکن
که عهد با سر زلف گره گشای تو بست

Dügüm bıraḳma göbekce benüm ġarīb göñle
Çün ʿahdi dügüm açıcı senüñ ṣaçuñ ile bend[1]

تو خود حیات دیگر بودی ای نسیم وصال
خطا نگر که دل امّید در وفای تو بست

Be hey nesīm-i viṣāl sen imişsin āḫare cān
Ḫaṭāyı gör ki göñül umısını ʿahdüñe bend[2]

ز دست جور تو گفتم ز شهر خواهم رفت
بخنده گفت که حافظ برو که پای تو بست

Didüm cefānuñ elinden gidiserim buñdan
Gülümle git didi Ḥāfıẓ kim urdı pāyüñe bend

47
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

درین زمانه رفیق که خالی از خلل است
صراخی و می صاف و سفینهٔ غزل است

Bu devr içinde żarardan tehī refīḳ kimdür
Ṣurāḥi bāde-i ṣāfī ġazel sefīnesidür

[1] ~ nüsḫa: Çü ʿahdi dügüm açıcı şaçuñ ucı ile bend H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Göñül ḫaṭāsını gör kim ümīdi ʿahdiñe bend H, N, B

جریده رَو که گذرگاه عافیت تنگ است
پیاله گیر که عمر عزیز بی‌بدل است

Mücerreden yüri kim ṣıḥḥat uġraġı yer ṭar
Piyāle ṭut ki ʿazīz ʿömr bī-muḳābildür

نه من ز بی عملی در جهان ملولم و بس
ملالت علما هم ز علم بی عمل است

Hemān ḥazīn ne benem bī-ʿamellige bunda
Ki ʿālimān kederi ʿilm-i bī-ʿameldendür

بچشم عقل درین رهگذار پرآشوب
جهان و کار جهان بی‌ثبات و بی‌محل است

ʿAḳıl gözine bu çoḳ fitnelü yol-uġraḳda
Cihān ü kār-ı cihān bī-ṣebāt ʿabes yerdür[1]

دلم امید فراوان بوصل روی تو داشت
ولی اجل بره عمر رهزن امل است

Yüzüñ viṣāline göñlüm çoḳ um ṭutardı velī
ʿÖmür yolında umuñ reh-zeni ecel demdür

[H 24b] [N 24b]

بگیر طرّهٔ مه چهره لیك قصّه مخوان
که سعد و نخس ز تأثیر زهره و زحل است

Ṭut ayca yüzlü saçını velī oḳuma meṣel
Ki saʿd ü naḥs eṣeri Zühre vü Zuḥaldendür

[1] ~ nüsḫa: Cihān u kār-ı cihān bī-ḳarār u ṣebt yeridür H, N, B

[B 22b]

بهیچ دور نخواهند یافت هشیارش
چنین که حافظ ما مست بادهٔ ازل است

Bir anda bulmayısarlar hiç ayıḳ ol şaḫṣı
Bu gūne kim Ḫ^{v}ācemiz mey elesti sarḫoşdur

48
mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

ما را ز خیال تو چه پروای شرابست
خم گو سر خود گیر که خمخانه خرابست

Fikrüñi idişden bize ne ḳayd-ı şarābdur[1]
Di küpe başuñ ḳaydını gör ḫāne ḫarābdur[2]

گر خمر بهشت است بریزید که بی دوست
هر شربت عذبم که دهی عین عذابست

Uçmaḳ meyi ger ise dökin yārsız anı siz
Her ṭatlu şarāb kim viresin ʿayn-ı ʿaẕābdur

افسوس که شد دلبر و در دیدهٔ گریان
تحریر خیال خط او نقش بر آبست

Ḥayfā güzelim gitdi vü giryān gözümde[3]
Anuñ ḫaṭ-ı efkārı yazu naḳş-ı ber-ābdur

بیدار شو ای دیده که ایمن نتوان بود
زین سیل دمادم که مدام منزل خوابست

[1] ~ nüsḫa: Fikrüñ düşümünden bizi ne ḳayd-ı şarābdur H, N, B

[2] ~ Ḥaḳ kelāmıdur ki müʾmīn mescidi maʿmūr ider / Bir nice fāsıḳ ki ol meyḫāneyi maʿmūr ider H, N, B [Bu beyit Sürûrî şerhinde geçmekle birlikte ilk mısraı farklıdır: "Müʾmīn mescidi maʿmūr ider kelām-ı Ḥaḳ budur" Sürûrî 41b]

[3] ~ nüsḫa: Ḥayfā ki güzel gitdi vü giryānca gözümde H, N, B

Ey göz uyanıḳ ol ki emīn olmaḳ olımaz
Bu seyl-i ölümden ki müdām menzil-i ḫ̬ᵛābdur

معشوق عیان میگذرد بر تو ولیکن
اغیار همی‌بیند از آن بسته نقابست

Maʿ şūḳa yanuñdan geçiyor bellü velākin[1]
Aġyārı görüp anuñ içün baġlu niḳābdur

گل بر رخ رنگین تو تا لطف عرق دید
در آتش رشك از غم دل غرق گلابست

Tā renklü yanaġında görüp ḫ̬oşça deri gül
Nār-ı günide dil ġam ile ġarḳ-ı gül-ābdur[2]

در کُنج دماغم مطلب جای نصیحت
کاین حُجره پر از زمزمهٔ چنگ و ربابست

Beynim bucaġında dileme nuṣḫa maḥal sen
Zīrā bu maḥal ṭolu ses-i sāz u rebābdur[3]

[H 25a] [N 25a]

راه تو چه راهست که از غایت تعظیم
دریای محیط فلکش عین سرابست

ʿIşḳuñ yolı ne yol ki be-ġāyet ululuḳdan
Deryā-yı muḥīṭ-i felegi ʿayn-ı serābdur

[1] ~ nüsḫa: Ẓāhirce öñüñden geçiyor maʿ şūḳañ ammā H, N, B

[2] der: [“ter” anlamında.]; güni: [“kıskançlık, reşk” anlamında.]

[3] beynim ~ [metin] geñzim H, N, B [Kaynak metinde “dimāġ” (geñiz, beyin). Beytin anlamı açısından daha uygun görüldüğü için derkenardaki “beynim” kelimesi tercih edildi.]; Ey baña nuṣḥ eyleyen taḥṣīl-i māl ü cāh içün / Bende yer yoḳ ḳo beni öz başıma Allāh içün H, N, B [Beyit Sürûrî şerhinde geçmektedir. öz başıma: lutf eyle gel Sürûrî 42b].

سبزست در و دشت بیا تا نگذاریم
دست از سر آبی که جهان جمله سرابست

Ṭaġ u ova gel oldı yeşil ḳomayalım tā
El bir ṣu başından ki cihān cümle serābdur

[B 23a]

در بزم دل از روی تو صد شمع بر افروخت
وین طرفه که بر روی تو صد گونه حجابست

Meclisde göñül yaḳdı yüzüñden nice yüz mūm
Bu ʿucbe ki yüzüñde senüñ yüzce ḥicābdur

بی روی دل آرامئ تو ای شمع دل فروز
دل رقص کُنان بر سر آتش چو کبابست

Ey dil uyaran şemʿa dil eglenci yüzüñsüz
Fürḳat ateşinde dönerek dil çü kebābdur[1]

حافظ چه شد ار عاشق و رندست و نظرباز
بس طور عجب لازم ایّام شبابست

Ger ʿāşıḳ-ı mey-ḫᵛār u naẓar-bāz ise Ḥāfıẓ[2]
Çoḳ ṭavr-ı ʿaceb lāzım-ı eyyām-ı şebābdur

49

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

کنون که بر کف گل جام بادهٔ صافست
بصد هزار زبان بلبلش در اوصافست

Gülüñ elinde ki şimdi ṣürāḥ-ı mey-i ṣāfdur[3]
Lisān-ı yüz biñle bülbül aña vaṣṣāfdur

[1] ~ nüsḫa: Od üzre göñül raḳṣ idici ṣanki kebābdur H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Ger Ḫᵛāce n'ola rind ü naẓar-bāzsa hem ʿāşıḳ H, N, B
[3] ~ [metin] Gülüñ elinde ki şimdi mey ḳadeḥ-i ṣāfdur H, N, B [Sözdizimi daha doğru olduğu için derkenardaki tercüme tercih edildi.]

بخواه دفتر اشعار و راه صحرا گیر
چه وقت مدرسه و بحث کشف کشّافست

Yaban ṭarīḳini ṭut iste mecmaʿ-ı eşʿār
Ne ān-ı medrese ne baḥṯ-i keşf-i Keşşāfdur

ببر ز خلق و چو عنقا قیاس کار بگیر
که صیت گوشه نشینان ز قاف تا قافست

Kesil ḳamudan işi ṭut ḳıyās ʿanḳādan
Ki üni gūşe-nişīnüñ tā ḳāfdan ḳāfdur

فقیه مدرسه دی مست بود و فتوی داد
که می حرام ولی بِه ز مال اوقافست

Faḳīh-i medrese dün mest iken virüp fetvā
Ki mey ḥarām velī yeg māldan ki evḳāfdur

[H 25b] [N 25b] بخمر[1] و صاف تو را حکم نیست خوش درکش
که هر چه ساقئ ما کرد عین الطافست

Güzīde ḫamra saña yoḳ ḥüküm güzel haẓm it
Ki her ne sāḳimüz itdi o ʿayn-ı elṭāfdur

حدیث مدّعیان و خیال همکاران
همان حکایت زردوز و بوریابافست

Kelām-ı müddeʿī şirket ḫayāl-i şiʿrīde
Hemān ḥaṣīr ṭoḳur ile ḳumaşçı lāf[ı]dur[2]

---

[1] خمر ح، ن ~ درد ح، ن، ب

[2] lāf[ı]dur: [Hâfız'ın beytindeki mânaya göre kelimenin bir harfi eksik istinsah edildiği düşünülerek metin tamiri yapılmıştır. Bununla beraber mütercim kafiye için böyle bir söyleyişi tercih ettiyse bu durum ciddi bir anlam zaafı teşkil eder.]

خموش حافظ و این نکته‌های چون زر سرخ
نگاه دار که قلّاب شهر صرّافست

Ṣuṣ ey Ḫᵛāce bu rumūzātı ṣanki zer-i_aḥmer
Ṭut anı ṣaḳlu şehir ḳalbazānı ṣarrāfdur

[B 23b]

50
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

اگر بلطف بخوانی مَزید الطافست
وگر بقهر برانی درون ما صافست

Eger ki eylükle oḳuñ ziyāde elṭāfdur [1]
Ve ger ki ḳahr ile süreñ derūnumuz ṣāfdur

بنامه وصف تو کردن نه حدّ امکانست
چرا که وصف تو بیرون ز حدّ اوصافست

Ḳalemle vaṣfuñı itmek ne ḥadd-i imkāndur
Niçün ki ḥadd-i vaṣıfdan birūn saña evṣāfdur

بچشم عشق توان دید روی شاهد ما
که نور صورت خوبان ز قاف تا قافست

Cemāl-i yārimüz imkān ki ʿışḳ göziyle görem
Ki ḫūblaruñ yüzi nūrı tā Ḳāfdan Ḳġfdur

ز مُصحف رخ دلدار آیتی بر خوان
که آن بیان مقامات کشف کشّافست

Yañaġ-ı muṣḥaf-ı yārdan sen oḳı bir āyet
Ki ol maḥal ʿalenen cāy-ı keşf-i Keşşāfdur

[1] ~ nüsḫa: Oḳursañ eylikle ger ziyāde elṭāfdur H, N, B

چو سرو سرکشی ای یار سنگدل با ما
چه چشمهاست که بر روی تو ز اطرافست

Bizümle service serkeşlik ey dili ṭaş yār
Yüzüñe nice çeşmler ki nāẓır-ı_eṭrāfdur

ترا که مایهٔ خُلدست و نُزل همتا نیست
از این مثال گزینم روان در اعرافست

Saña ki māye-i cennet ü miṣli yoḳ niʿmet
Ki bu güzīde miṣālden mekān baña_aʿrāfdur

[H 26a] [N 26a]

عدو که منطق حافظ طمع کند در شعر
همان حدیث هُمای و طریق خُطّافست

Ḫaşım ki Ḫᵛāce kelāmın şiʿirde eyler ümīd
Hemān ki hümā vü perestū ṭarīḳi bir lāfdur[1]

51
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilāt

خلوت گزیده را بتماشا چه حاجتست
چون کوی دوست هست بصحرا چه حاجتست

ʿUzlet-nişīne seyr ü temāşā ne iḳtiżā
Çün var güzel maḥallesi ṣaḥrā ne iḳtiżā[2]

جانا بحاجتی که ترا هست با خدا
کآخر دمی بپرس که ما را چه حاجتست

Ey yār senüñ Ḫudā ile bir ḥācetüñ ki var
Ṣoñ bir nefesde ki_it ṣorı baña ne iḳtiżā

---

[1] Bu bābda ḳırlanġıç hümāya ḫiṭāb idüp dimiş kim senüñ bir ayda vardıġuñ yola ben bir günde varır, sebük reftārım, ne iʿtibāruñ var didigi gibi temṣīldür. H, N, B

[2] ~ Çün kūy-ı yār var aña ṣaḥrā ne iḳtiżā H, N, B

ارباب حاجتیم و زبان سؤال نیست
در حضرت کریم تمنّا چه حاجتست

Biz ḥācet ehliyüz dilege yoḳ lisān bize
Cömerd kişi ḳatında temennā ne iḳtiżā

[B 24a] محتاج قصّه نیست گرت قصد خون ماست
چون رخت از آن تُست بیغما چه حاجتست

Ḥācet degül ḥikāye bizüm cānsa ḳaṣd saña
Çün māl senüñ olunca ki yaġmā ne iḳtiżā

جام جهان نماست ضمیر منیر دوست
اظهار احتیاج خود آنجا چه حاجتست

Mirʾat-ı gīti-bīn güzelüñ ḳalb-i enveri
Bildirme öz murāduñı aña ne iḳtiżā

آن شد که بار منّت ملّاح بُردمی
گوهر چو دست داد بدریا چه حاجتست

Ol gitdi kim gemici minen ḥamli çekmezem[1]
Cevher çü virdi el baña deryā ne iḳtiżā

ای عاشق گدا چو لب روح بخش یار
میداندت وظیفه تقاضا چه حاجتست

Yārin çü baḫş-ı cān dudaġı ey muḥib faḳīr
Bilür vażīfeñi ki taḳāżā ne iḳtiżā

ای پادشاه حسن خدا را بسوختیم
آخر سؤال کن که گدا را چه حاجتست

[1] ~ nüsḫa: K'ol gitdi bār-ı minnet-i mellāḥı çekmezem H, N, B

Ey ḫūblıġın şehenşehi yanduḳ Ḫudā içün
Gel ṣormaḳ eyle sen ki gedāña ne iḳtiżā[1]

[H 26b] [N 26b] ای مدّعی برو که مرا با تو کار نیست
احباب حاضرند بأعدا چه حاجتست

Var git ʿadū ki baña senüñle yoḳ iş ü güç
Ḥāżırlar asdiḳā baña aʿdā ne iḳtiżā

حافظ تو ختم کن که هنر خود عیان شود
با مدّعی نزاع و محاکا چه حاجتست

Söz ḫatmin it ki Ḫ[v]āce olur ṣanʿatuñ ʿayān
Düşmenle iddiʿā daḫı ġavġā ne iḳtiżā

52
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilāt

صحن بستان ذوق بخش و صحبت یاران خوشست
وقت گل خوش باد کز وی وقت میخواران خوشست

Ṣaḥn-ı gülzār ẕevḳ baġışlar ṣoḥbet-i yār anda ḫoş
Vaḳti ḫoş olsun gülüñ kim vaḳt-i mey-nūşān da ḫoş

از صبا هر دم مشام جان ما خوش میشود
آری آری طیب انفاس هواداران خوشست

Cān demāġımuz olur dāʾim ṣabādan ʿıṭr-nāk
Gerçegi kim ḫoş-hevādārānun enfāsı da ḫoş

[1] ~ Vācib oldur şāha kim göre Ḫudānuñ ḫıdmetin / Ḫıdmeti oldur ki göre her gedānun ḫıdmetin H, N, B ~ ol göre gedānuñ ḫıẓmetin H, N, B; [Sürûrî şerhinde geçmekte olan beyit şu şekildedir: "Pâdişâh üstine vâcibdür Ḫudānuñ ḫıdmeti / Ḫıdmeti budur ki ol ide gedānun ḫıdmeti" Sürûrî 44a]

ناگشوده گل نقاب آهنگ رحلت ساز کرد
ناله کن بلبل که فریاد دل افکاران خوشست

Açmadan gül perde itdi göç yaraġı ḳaşdını
İt fiġāñ bülbül ki dil-mecrūḥlaruñ dādı da ḫoş

[B 24b]

مرغ شبخوان را بشارت باد کاندر راه عشق
دوست را با نالهٔ شبهای بیداران خوشست

Müjde olsun ʿışḳ yolında gice oḳuyan ḳuşa
Giceler bīdār olan feryādıdur dosta ne ḫoş

از زبان سوسن آزادهام آمد بگوش
کاندر این دیر کهن کار سبکباران خوشست

Lāle-i āzādenüñ geldi dilüñden semʿime[1]
Kim taʿalluḳsuz işi bu köhne menzil içre ḫoş

نیست در بازار عالم خوشدلی و ار زانکه هست
شیوهٔ رندی و خوش باشیٔ عیّاران خوشست

Dernek-i ʿālemde yoḳ ḫoş-dil meger kim ola var
Rindlik işi vü ʿayyārlıḳda ḫoş olmaḳ da ḫoş

حافظا ترک جهان گفتن طریق خوشدلست
تا نپنداری که احوال جهان داران خوشست

Ḥāfıẓā dünyāyı terk itdüm dimek ḫoş-dil yolı
İtme ẓan tā sen ki māldār-ı cihān ḥāli de ḫoş

[1] semʿime: semʿa H

[H 27a] [N 27a]

53
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

یا رب آن شمع دل افروز ز کاشانهٔ کیست
جان ما سوخت بپرسید که جانانهٔ کیست

Ḫānesinden ʿaceb ol dil yaḳıcı şemʿa kimüñ
Cānumuz yaḳdı soruñ kim kime yār ya ne kimüñ[1]

حالیا خانه برانداز دل و دین منست
تا هم آغوش که میباشد و همخانهٔ کیست

Gönlümüñ dīn ü evin şimdi ḫarāb ide benüm
Ḫānesinde kimüñ āyā vü ḳucaġında kimüñ

بادهٔ لعل لبش کز لب من دور مباد
راح روح که و پیمان ده پیمانهٔ کیست

Olmasun laʿl-i lebi ḫamrı lebimden ayru
Kime söz virdi vü cān rūḥına peymāne kimüñ[2]

میدهد هر کسش افسونی و معلومی نشد
که دل نازک او مائل افسانهٔ کیست

Herkes aña oḳur esmā vü ʿayān olmadı hiç
Ki anuñ ḫoş göñüli meyli miṣāline kimüñ

یا رب آن شاه وش و ماه رخ و زهره جبین
دّر یکتای که و گوهر یک دانهٔ کیست

Yā Rab ol Zühre-cebīn yüzi ḳamer şāh gibice
Miṣli yoḳ incü kimüñ cevher-i bir dāne kimüñ

---

[1] şemʿa ~ şuʿle H, N

[2] ~ [metin] Söz virüp kim sözine cān ola rūḥına kimüñ H, N, B [Anlam için derkenar tercih edildi.]

دولت صحبت آن شمع سعادت پرتو
بازپرسید خدا را که بپروانهٔ کیست

Ol saʿādet şerefi mūmla nişīnlik şānı
Ṣormaḳ eyleñ Ḥaḳiçün kime vü pervāne kimüñ[1]

[B 25a]

گفتم آه از دل دیوانهٔ حافظ بی تو
زیر لب خنده زنان گفت که دیوانهٔ کیست

Didüm āh kim Ḫ̬ʷācenüñ sensizin āvāre dili
Dudaḳ altı gülerek didi bu dīvāne kimüñ[2]

54
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

اگر چه عرض هنر پیش یار بی‌ادبیست
زبان خموش ولیکن دهان پر از عربیست

Egerçi ʿarż-ı hüner yār öñinde bī-edebī
Lisānımuz sükūt ammā_aġzımuz ṭolu ʿarabī

[H 27b] [N 27b]

پری نهفته رخ و دیو در کرشمه حسن
بسوخت عقل ز حیرت که این چه بوالعجبیست

Melek yañaḳ ḫafī ḳalmış u dīvde nāz u ḥüsün[3]
Ki yandı uş ṭañalıḳdan[4] bu ne ġarīb ü ʿacīb[5]

سبب مپرس که چرخ از چه سفله پرور شد
که کام بخشئ او را بهانه بی سببیست

---

[1] ~ nüsḫa: Meclisüñ devleti ol pertev-i iylik şemʿa / Ḥaḳ içün aña şoruñ kim aña pervāne kimüñ H, N, B

[2] ~ nüsḫa: Gülerek didi leb altıyla bu dīvāne kimüñ H, N, B

[3] ḥüsün: [ḥüsn. Vezin zaruretiyle mütercimin benzer tasarruflarına riayet edildi.]

[4] ṭañalıḳ: [ḥayret anlamında.]

[5] ~ nüsḫa: Peri yañaġı ḫafī şīve-i ḥüs[ü]n dīvde H, N, B]

Felek neden ki denī besler oldı ṣorma sebeb
K’anuñ murād virişine bahāne bī-sebebī

درین چمن گل بیخار کسی نچید آری
چراغ مصطفوی با شرار بولهبیست

Bu bāġda dirmedi bir kes evet dikensiz gül
Çerāġ-ı Aḥmede nisbet cefā-yı Bū-lehebī

بنیم جو نخرم طاق خانقاه و رباط
مرا که مصطبه ایوان و پای خُم طنبیست

Yarım şaʿīre medāris ü tekye-gāh almam
Baña ki meykede çāder ü küp dibidür ipi[1]

جمال دختر رز نور چشم ماست مگر
که در نقاب زجاجی و پردهٔ عنبیست

Meger ki aşma ḳızı ḫūbluġı gözüm bebegi
Ki şırça örtüde dergāh u perde-i ʿinebī

دوای درد خود اکنون ازان مفرّح جوی
که در صراخیٔ چینی و شیشهٔ حلبیست

Devā-yı derdüñi şimdi o şenlüden[2] iste
Ki Çīnī bülbülededür ü ṣırça-i Ḥalebī

هزار عقل و ادب داشتم من ای خواجه
کنونکه مست خرابم صلاح بی‌ادبیست

Hezār ʿaḳl u edeb ben ṭutardum ey Ḫ̲ᵛāce
Ki şimdi mest [ü] göçügüm ṣalām ki bī-edebī[3]

---

[1] çāder ü küp dibidür ~ [metin] eyvān u küp dibi de H, N, B [Anlam için derkenar tercih edildi.]
[2] şenlüden ~ çenciden H, N
[3] ~ nüsḫa: Ki şimdi mest ü ḫarābım üniyle bī-edebī H, N, B

بیار می که چو حافظ مدامم استظهار
بگریهٔ سحری و نیاز نیم شبیست

Getür meyi ki müdām arḳalandıġım Ḫᵛāce-veş
Seḥer bükāsına yalvarmasına nıṣf-ı şebī

[B 25b]

55
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilāt

خوشتر ز عیش صحبت باغ بهار چیست
ساقی کجاست گو سبب انتظار چیست

Bāġ-ı bahārda ẕevḳ-i muṣāḥibden özge ne[1]
Sāḳi di ḳande hem sebeb-i intiẓār da ne

[H 28a] [N 28a]

هر وقت خوشکه دست دهد مغتنم شمار
کس را وقوف نیست که انجام کار چیست

Her ḫoş vaḳit ki el virür anı ġanīme ṣay
Bir şaḫṣa yoḳ biliş ki her işde netīce ne

پیوند عمر بسته بمویست هوش دار
غمخوار خویش باش غم روزگار چیست

ʿÖmr ittişāli bir ḳıl ile baġlu ʿaḳl uyar
Kendi ġamuñı ol yiyici vaḳte ġuṣṣa ne[2]

معنئ آب زندگی و روضئ اِرم
جز طرف جویبار و می خوشگوار چیست

Maʿnā-yı bāġ-ı uçmaġıla hem ḥayāt ṣuyı
Ḫażmı güzel mey ile bıñar semti başḳa ne

[1] ~ nüsḫa: İlk yaz bağında ẕevḳ-i muṣāḥibden özge ne H, N, B
[2] ~ Ol öz ġamuñ yiyici ġam-ı devri yime ne H, N, B

مستور و مست هر دو چو از یک قبیله‌اند
ما دل بعشوهٔ که دهیم اختیار چیست

Ṣāliḥle ṭāliḥ ikisi çün bir ḳabīleden
Biz dil kimüñ yaña virelim semt-i ḫoşca ne

راز درون پرده چه داند فلک خموش
ای مدّعی نزاع تو با پرده دار چیست

Bir sır ki perde içre ne añlar felek sükūt
Ġavġañ senüñ be ṣūfī-i echel felekle ne[1]

سهو و خطای بنده گرش نیست اعتبار
معنئ عفو و رحمت آمرزگار چیست

Ḳuluñ ḫaṭā vü ġafleti ger muʿteber degül
Maʿnā-yı ʿafv ü raḥmet-i raḥmān raḥīm de ne

زاهد شراب کوثر و حافظ پیاله خواست
تا در میانه خواستهٔ کردگار چیست

Zāhid şarāb-ı kevṣer ü cām istedi Ḫʸāce
Ḥaḳḳın murādı tā bularuñ ortasında ne

56
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

ماهم این هفته شد از شهر و به چشمم سالیست
حال هجران تو چه دانی که چه مشکل حالیست

Gitdi bundan mehim ʿaynıma bu hafta sāldür
Ḥāl-i hecri ne bileñ sen ki ne müşkil ḥāldür

[1] felekle: felek H

[B 26a]

مردم دیده ز لطف رخ او در رخ او
عکس خود دید و گُمان برد که مشکین خالیست

Ḫoşluġından ruḫınuñ göz bebegi ḥaddinde[1]
Gördi öz miṣlini vü sezdi ki müşkīn ḫāldür

[H 28b] [N 28b]

میچکد شیر هنوز از لب همچون شکرش
گرچه در شیوه گری هر مژه‌اش قتّالیست

Süd lebinden ṭamar anuñ şeker-āsā el-ān
Cilvelikde müjesi gerçi anuñ ḳattāldür

ای که انگشت نمایی بکرم در همه شهر
واه که در کار غریبان عجبت اهمالیست

Ey o kim luṭfıla parmaḳla müşīr her yerde[2]
Vāh saña kim emr-i ġarīblerde ʿaceb ihmāldür

بعد ازینم نبود شائبهٔ جوهر فرد
که دهان تو برین نکته خوش استدلالیست

Baʿd ez-īn cevher-i ferd-vārına olmaz baña şek
Kim bu remz üzre dehānuñ güzel istidlāldür

مژده دادند که بر ما گذری خواهی کرد
نیّت خیر مگردان که مبارک فالیست

Virdiler müjde ki sen uġrayısarsın bize
Niyyet-i ḫayrı çevirme ki mübārek fāldür

کوه اندوه فراقت بچه حیلت بکشد
حافظ خسته که از ناله تنش چون نالیست

---

[1] ḥaddinde ~ yüzinde H, N ~ nüsḫa: Şuʿlesinden ruḫınuñ göz bebegi yüzinde H, N, B

[2] ~ Ey ki parmaḳla müşīr luṭf ile her yerlerde H, N

Fürḳatüñ ġuṣṣası ṭaġını ne ḥayl ile çeker
İñlemekden ki żaʿīf Ḫᵛāce teni ṣan nāldür[1]

57
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

اگر چه باده فرح بخش و باد گل‌بیزست
ببانگ چنگ مخور می که محتسب تیزست

Egerçi mey virici şād ü gül eleyci ṣabā
Ṣadā-yı sāz ile içme şarāb ki yavuz aġa

صراخئ و حریفی گرت بچنگ افتد
بعقل نوش که ایّام فتنه انگیزست

Eger ki_elüñe[2] düşe yār ü bir ṣürāḥi senüñ
Uṣūlca iç ki felek ḳoparıcıdur ġavġā

در آستین مرقّع پیاله پنهان کن
که همچو چشم صراخی زمانه خون‌ریزست

Yeñinde ḫırḳanuñ eyle ḳadeḥle cāmı ḫafī
Dehān-ı bülbüle-āsā ki ḳan dökici semā

ز رنگ باده بشوییم خرقه‌ها در اشك
که موسم ورع و روزگار پرهیزست

ʿAbāları yuyalım göz yaşında mey rengden
Ki mevsim-i ṣūfīliḳ hem zamān-ı ehl-i taḳā

---

1 Nāl, yazu ḳaleminüñ içindeki ince tellere dirler. H, N, B

2 Çeng, arslan ve şāhin ḳaynaġı yaʿni pençesi, bunda murād avucdur. H, N, B

[H 29a] [N 29a] [B 26b]

سپهر برشده پرویزنیست خون افشان
که ریزه‌اش سر کسری و تاج پرویزست

Yuḳaruluḳ olan eflāk ki ṣaçıcı ḳandur
Dökündisi ser-i Kisrā vü tāc-ı Pervīz tā[1]

مجوی عیش خوش از دور واژگون سپهر
که صاف این سر خم جمله دردی آمیزست

Ṣafā-yı ḫoş dileme tersine dönen çarḫdan
Ki hep bu küp başı maḫlūṭ-ı ṣāfī dürd ü belā[2]

عراق و فارْسی گرفتی بشعر خوش خواجه
بیا که نوبت بغداد و وقت تبریزست

Güzel ġazelle Ḫᵛāce ṭutduñ İṣfahān ü Şīrāz
Ki devr-i Tebrīz ü Baġdād zamānıdur gel hā

58
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

بنال بلبل اگر با منت سر یاریست
که ما دو عاشق زاریم و کار ما زاریست

İñile bülbül eger varsa benle ʿışḳ-ı yārī
Ki iki ʿāşıḳ-ı zārız u işimüz zārī

در آن زمین که نسیمی وزد ز طرّهٔ دوست
چه جای دم زدن نافه‌های تاتاریست

O yerde kim güzelüñ kākülinden ese ṣabā
Ne yerdür ol ki nefes ura misk-i Tātārī[3]

---

[1] ~ [metin] Ufaḳ dökindisi Pervīze tācı ser-i kisrā H, N [Anlam ve vezin için derkenar tercih edildi.]
[2] ~ Ki ḳarışıḳ bu küp başı cümle ṣāfī belā H, N
[3] ese ṣabā: ~ nüsḫa: esmede yel H, N, B

بیار باده که رنگین کنیم جامهٔ زرق
که مست جام غروریم و نام هُشیاریست

Getür şarāb ki riyā ḫırḳasını renkleyelim
Ki mest-i cām-ı ġurūruz adımuz uṣ-yārī[1]

خیال زلف تو پختن نه کار خامانست
که زیر سلسله رفتن طریق عیّاریست

Ḫayāl-i zülfüñi çiyler bişürmek işi degül
Ki kākül altına gitmek ʿaḳıllular kārı

لطیفه‌ایست نهانی که عشق ازان خیزد
که نام آن نه لب لعل و خطّ ژنگاریست

Ḫafīce cilvedür andan ki ʿışḳ olur peydā
Degüldür adı leb-i laʿl ü ḫaṭṭ-ı çengārī

جمال شخص نه چشم است و زلف و عارض و خال
هزار نکته درین کار و بار دلداریست

Degül güzelligi şaḥṣuñ yanaġ u göz ḫaṭ u beñ[2]
Bu işde güçde hezār iş dil almada yārī [*3]

[H 29b] [N 29b]

قلندران حقیقت بنیم جو نخرند
قبای اطلس آن کس که از هنر عاریست

Yarımca arpaya almazlar ehl-i Ḥaḳḳānī
Kişinüñ aṭlāsī ṣevbin ki Ḥaḳdan ol ʿārī

---

1 uṣ-yārī: [hüşyâr kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır.]

2 ḫaṭ u beñ ~ ḫaṭ u ḫāl H, N

* [İkinci mısrada tercüme zaafından dolayı anlam yeterince açık değildir. Sûdî şerhinde bu beytin açıklaması şöyledir: "Güzelüñ cemāli yaʿnī güzellik meẕkūr esbābla degüldür. Belki bu dildārlıḳ kārında yaʿnī ḫāṭıra riʿāyetinde biñ nükte var." Sûdî, I/164]

3 ~ Dilberde murād ān olur endām degüldür / Keyfiyyet olur meyde ġaraẓ cām degüldür. H, N, B [Bu beyit Sûdî şerhinde ismi zikredilmeyen bir şairden nakledilmiştir: C.I/163].

[B 27a] بآستان تو مشکل توان رسید آری
عروج بر فلک سروری بدشواریست

Senüñ işigüñe müşkil olur belī irmek
Sipihr-i şehlige çıḳmaġın ola güç kārī

سحر کرشمهٔ چشمت بخواب میدیدم
زهی مراتب خوابی که بِه ز بیداریست

Seḥerde şīve-i vaṣlını görmüşem düşde
Ne ḫoş uyuma ki ḳadri uyanmadan ārī

جفای دوست بغایت رسید و میترسم
که انتهای جفا ابتدای بیزاریست

İrişdi ġāyete dostuñ cefāsı ḳorḳaram
Ki cevrīler ṣoñıdur ibtidā-yı bīzārī

دلش بناله میازار و ختم کن حافظ
که رستگارئ جاوید در کم آزاریست

Fiġānla ḫāṭırın incitme Ḫ^{v}āce ḫatm eyle
Ebed felāḥlıḳ işi eksik itmek āzārı

59
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

عیب رندان مکن ای زاهد پاکیزه سرشت
که گناه دگران بر تو نخواهند نوشت

İtme ey ḫilḳati pāk ṣūfi ʿayıb mestānı
Üstine yazmayısarlar ki diger ʿişyānı

من اگر نیکم و گر بد تو برو خود را باش
هر کسی آن دِرَوَد عاقبت کار که کِشت

Ger fenā ger eyüyem sen yüri var özüñe ol
Herkes ekdigini ṣoñ demde biçer kim anı

ناامیدم مکن از سابقهٔ لطف ازل
تو چه دانی که پس پرده که خوبست و که زشت

İtme meʾyūs beni kim raḥm-ı ezelden ṣebḳat
Ḫoş mı yā bed ne bileñ ne ki pes-i perde anı[1]

همه کس طالب یارند چه هشیار و چه مست
همه جا خانهٔ عشقست چه مسجد چه کنشت

Her şaḫış ṭālib-i yārdur nedür ayıḳ ne de mest
Her maḥal ʿışḳ evi ne mescid [ü] ne put ḫānı

[H 30a] [N 30a]

نه من خلوت تقوا بدرافتادم و بس
پدرم نیز بهشت ابد از دست بهشت

İttiḳādan yaluñuz ben degülem anca düşük
Ḳodı elden pederim daḫı ebed gülşeni

سر تسلیم من و خِشت در میکده‌ها
مدّعی گر نکند فهم سخن گو سر و خشت

Kerpiç ü bāb-ı ḫarābātla ser-i teslīmem
Ger ḫaşım fehm-i kelām itmeye di ḫışt u teni[2]

[1] ~ [metin] Nā-ümīd etme beni raḥm-ı ezel ṣābıḳadan / Sen ne bileñ ki pes-i perde ki ḫūb ya bed anı H, N, B [Anlam ve vezin için derkenar tercih edildi.]

[2] ḫışt kerpiç ile teni bir olsun. H, N, B

[B 27b]

باغ فردوس لطیفست ولیکن زینهار
تا غنیمت شمری سایهٔ بیدولت گشت

Bāġ-ı uçmaḳ güzel ammā ḥaẕer it elbetde
Tā sögüt altın ekin ucını ṣay ruḫṣat anı[1]

بر عمل تکیه مکن زانکه دران روز ازل
تو چه دانی قلم صنع بنامت چه نوشت

Dayan itme ʿamele ol ezelī günde zīrā
Sen ne bileñ aduña yazdı ne Ḥaḳ kilki anı[2]

حافظا روز اجل گر بکف آری جامی
یک سر از کوی خرابات برندت ببهشت

Bir ḳadeḥ vaḳt-i ecel ger getüreñ Ḥāfıẓ ele
İlteler uçmaġa meyḫāneden ānīde seni

گر نهادت همه اینست زهی نیك نهاد
ور سرشتت همه اینست زهی خوب سرشت

Cümle ṭabʿuñ bu ise ḫoş ne güzel ṭabʿ-ı selīm
Cümle ḫulḳuñ bu ise ḫoş ne güzel ḫulḳ u ānı

60
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

کنون که میدمد از بوستان نسیم بهشت
من و شراب فرح بخش و یار حورسرشت

Ki şimdi bāġ-ı çemenden İrem ṣabāsı eser[3]
Feraḥ viren mey ile ben ü ṭabʿ-ı ḫoş dilber[4]

---

[1] ~ Ṣay sögüt altını tā ruḫṣat ekin hem ucını H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Adıña sen ne bileñ yazdı ne Ḥaḳ ḫāmesini H, N, B
[3] Ki şimdi ~ Bu dem ki H, N
[4] ṭabʿ-ı ḫoş dilber: ~ nüsḫa: ṭabʿ-ı ḫūr dilber H, N

گدا چرا نزند لاف سلطنت امروز
که خیمه سایهٔ ابرست و بزمگه لب کشت

Faḳīr bugün ne içün lāf-ı salṭanat urmaz
Ki çāder aña bulut gölgesi ekin ucı yer

چمن حکایت اردیبهشت میگوید
نه عارفست که نسیه خرید و نقد بهشت

Çemen bahār ayınuñ ortasın ḥikāyet ider
Ẓarīf degül o ki alup viresi naḳdi ḳoyar

[H 30b] [N 30b]

بمی عمارت دل کن که این جهان خراب
بر آن سرشت که از خاک ما بسازد خشت

Mey ile eyle bu vīrān cihānda dil maʿmūr
Ki ḫākimüzden o kerpiç düzülmesini diler[1]

وفا مجوی ز دشمن که پرتوی ندهد
که شمع صومعه افروزی از چراغ کنشت

ʿAdūdan isteme dostluḳ ki şaʿşaʿa virmez
Ki mūm-ı zāviye ḳandīl-i kilseden[2] nūr arar

مکن بنامه سیاهی ملامت من مست
که آگهست که تقدیر بر سرش چه نوشت

Melāmet itme ḳara defter ile ben mesti[3]
Kim añladı ki anuñ başına ḳader ne yazar

---

[1] sirişt-ṭabʿ ẕikr-i ḥāl irāde-i maḥal ḳabīlesinden olmaġla ārzū, istek murād olunur. H, N, B

[2] ḳandīl-i kilse: [ḳandīl-i kilise. Vezin gereği "kilse" okundu. Mütercim muhtelif yerlerde bu yönde tasarruflarda bulunmuştur. bkz. perşān (perīşān): H.38a; netce (netīce): H.80b; vaḥşlik (vaḥşīlik): H158b; kilse: H.39b]

[3] ~ nüsḫa-i Sūdī: Melāmet itme günāhkārlıġıla ben mesti H, N, B

[B 28a]

قدم دریغ مدار از جنازهٔ حافظ
که گرچه غرق گناهست میرود ببهشت

Cenāzesinden ayıḳ Ḥāfıẓuñ dirīġ ṭutma
Ġarīḳ-i cürm ü günāh gerçi kim cināna gider

61
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

برو ای زاهد و دعوت مکنم سوی بهش
که خدا در ازل از اهل بهشتم نه سرشت

Daʿvet itme beni uçmaḳ yaña ey ṣūfī yüri
Ḥaḳ yaratmadı beni ehl-i cinândan ki_ezelī[1]

یک جو از خرمن هستی نتواند برداشت
هرکه درکوی فنا در ره حق دانه نکشت

Bir şaʿīr ḳaldıramaz ḫırmen-i varlıḳdan hā
Kim ki dünyāda Ḫudā yolına toḫm ekmedi[2]

تو و تسبیح و مصلّا و ره زهد و صلاح
من و میخانه و ناقوس و ره دیر و کنشت

Ẕikr ü seccāde ile zühd ü ṣalāḥ yolı senüñ
Baña ḥavrā vü kenīs çañı vü meyḫāne yolı[3]

مَنعم از می مکن ای صوفیٔ صافی که حکیم
درازل طینت ما را به می ناب سرشت

[1] ~ nüsḫa: Daʿvet itme beni var yüri behişt yaña ṣūfī / Ḥaḳ yoġurmadı beni ehl-i İremden ki ezelī H, N, B

[2] ~ nüsḫa: Varlıḳ ḫırmeni ḳaldırmaya bir dāne şaʿīr / Kim ki fenā evde Ḫudā yolına toḫm saçmadı H, N, B

[3] ~ nüsḫa: Saña tesbīḥ ü muṣallā vü reh-i zühd ü ṣalāḥ / Baña ḥavrā vü kenīs sāzı daḫı meygeh yolı H, N, B

İtme meyden beni ey ṣūfī-i ṣāf menʿ ki Ḥaḳ
Ṣāfī meyle yoġurup balçıġımuz Ḥaḳ ezelī[1]

صوفیٔ صافی بهشتی نبود هرکه چومن
خرقه درمیکده ها در گرو باده نهشت[2]

Olmadı ʿAdne sezā ṣūfī-i ṣāf bence o kim
Ḫırḳasın meykedelerde ḳomadı rehn-i süci[3]

[H 31a] [N 31a] راحت از عیش و بهشت و لب حورش نبود
هر او دامن دلدار خود از دست بهشت

Leẕẕet almaz leb-i ḥūrdan ü İrem ẕevḳinden[4]
Kim ki kendü güzeli dāmenüñ elden o ḳodı

حافظا لطف حق ار با توعنایت دارد
باش فارغ زغم دوزخ و ایمن زبهشت

Ger senüñle ṭuta Ḥaḳ luṭfı Ḫᵛāce ʿavn ü kerem
Fāriġ ol nār-ı caḥīmden ü emīn ʿan-İremī

62
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

ای نسیم سحر آرامگه یار کجاست
منزل آن مه عاشق کش عیار کجاست

Dostuñ ey bād-ı ṣabāḥ ṭurdıġı mesken nerede
ʿĀşıḳ öldürci o meh uşlu mekānı nerede

---

[1] ~ nüsḫa: Bādeden itme beni ṣāfī ṣufi menʿ ki Ḥaḳ / Ṣāfī meyle yoġurupdur ezelī māyemizi H, N, B ~ Vaḳt-ı ān ṣīrin ḳalender ḫoş ki der eṭvār-ı seyr / Ẕikr ü tesbīḥ-i melek der ḫalḳa-i zünnār dāşt H, N, B [Bu beyit 69. gazel 7. beytin (35a) Farsçasıdır.]

[2] نهشت: بهشت ح، ن، ب [Üç nüshada "behişt" yazılmış. Anlam gereği "nehişt" (komadı, bırakmadı) olarak düzeltildi.]

[3] ~ nüsḫa: Ṣāfi ṣūfī İremī ben gibi olmaz her kim/Ḫırḳasın rehn-i şarāb meykedelerde ḳomadı H, N, B

[4] ~ nüsḫa: Aña olmaz leb-i ḥūrdan u ṣafā uçmaḳdan H, N, B

شب تارست و ره وادئ ایمن در پیش
آتش طور کجا موعد دیدار کجاست

Şeb ḳaranlıḳ ve[1] reh-i vādi-yi Eymen öñde
Ḳande Ṭūr āteşi dīdār göziken yer nerede

[B 28b]

هر که آمد بجهان نقش خرابی دارد
در خرابات بپرسید که هشیار کجاست

Geldi her kim bu fenāya ṭutar ol naḳş-ı fenā
Fānī dünyāda ṣoruñ kim ayıḳ insān nerede[2]

آنکسست اهل بشارت که اشارت داند
نکته‌ها هست بسی محرم اسرار کجاست

Lāyıḳ-ı müjde o kesdür ki bile nükte-i ʿışḳ
Remz-i ʿışḳ var ḳatı çoḳ maḥrem-i esrār nerede

هر سر موی مرا با تو هزاران کارست
ما کجاییم و ملامت گر بیکار کجاست

Var senüñle biñ işi her ḳılımuñ ucı benüm
Biz nereyüz v'işi yoḳ[3] senle sögici nerede[4]

عقل دیوانه شد آن سلسلهٔ مشکین کو
دل ز ما گوشه گرفت ابروی دلدار کجاست

Ḳande ol misklü zülüf oldı ʿaḳıl dīvāne
Ṭutdı bizden gūşe dil ebrū-yı cānān nerede

---

[1] ve: [Mütercim veya müstensih tarafından fetha (üstün) olarak harekelendirilmiş.]
[2] ~ şerrāḥuñ "mepürsīd" nüsḫasınca tercüme: Ṣormayuñ meykedelerde ki ayıḳlar nerede H, N, B
[3] bīkār, işsiz güçsüz yaʿni senüñle ʿalāḳası olmayan H, N, B
[4] ~ nüsḫa: Ḳandeyüz biz ü melāmetçi mürāī nerede H, N, B

باده و مطرب و می جمله مهیّاست ولی
عیش بی یار مهیّا نشود یار کجاست

Sāz u söz cām u şarāb cümleten āmāde velī
Yārsız olmaz be-kemāl ẕevḳ ü ṣafā yār nerede[1]

[H 31b] [N 31b]

حافظ از باد خزان در چمن دهر مرنج
فکر معقول بفرما گل بیخار کجاست

Bāġ-ı ʿālemde Ḫᵛāce bād-ı ḫazāndan yime ġam
ʿĀḳılāne fikir it kim gül-i bī-ḫār nerede[2]

63
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

خَمی که ابروی شوخ تو در کمان انداخت
بقصد خون من زار ناتوان انداخت

Senüñ ki büklümi ḫoş şūḥ ḳaşuñ kemāna aṭdı
Ki ben-i żaʿīf ü naḥīf ḳanı ḳaṣdına aṭdı

شراب خورده و خوی کرده کی شدی بچمن
که آب روی تو آتش در ارغوان انداخت

Ḳaçan şarāb içüben der idüp baġa[3] varduñ
Senüñ yüzüñ ṣuyı āteş ki erġuvāna aṭdı

بیک کرشمه که نرگس بخودفروشی کرد
فریب چشم تو صد فتنه در جهان انداخت

Yegāne nāz ile nergis ki itdi öz ṣatışın
Gözüñ edāsı senüñ yüz fiten cihāne aṭdı

---

[1] ~ Meclis esbābı ḳamu ḥāżır u āmāde veli / Yārsız olmaz siñici ẕevḳ ü ṣafā yār nerede H, N, B

[2] ~ nüsḫa: Güz yelinden çemen-i dehrde Ḥāfıẓ yime ġam / ʿAḳl u fikr ile buyur dikeni yoḳ gül nerede H, N, B

[3] baġa: [Bu kelime vezin zaruretiyle üç nüshada da elifsiz yazılmıştır.]

ز شرم آن که بروی تو نسبتش کردند
سمن بدست صبا خاک در دهان انداخت

O ḥicbden ki yüzüñe uyuşluḳ eylediler
Türābı aġzına aḳ gül ṣabā eliyle aṭdı

[B 29a]

ببزمگاه چمن دوش مست بگذشتم
چو از دهان توام غنچه در گمان انداخت

Bezim-geh-i çemene dün gice_uġradım sarḫoş
Beni senüñ aġızuñdan gümāna ġonce aṭdı

بنفشه طرّهٔ مفتول خود گره میزد
صبا حکایت زلف تو در میان انداخت

Benefşe büklümi öz zülfine ururdı dügüm
Ṣabā rivāyet-i zülfüñ senüñ miyāne aṭdı

من از ورع می و مطرب ندیدمی هرگز
هوای مغبچگانم باین و آن انداخت

Ṣalāḥdan mey ü sāz ben hemīşe görmezdim
Beni o muġbeçeler ʿışḳı buña aña aṭdı[1]

کنون بآب می لعل خرقه می‌شویم
نصیبهٔ ازل از خود نمی‌توان انداخت

Ḳızılca bāde ṣuyıyla libās yudum şimdi
Ezel payını özinden ne-ḳābile aṭdı[2]

[H 32a] [N 32a]

نبود نقش دو عالم که رنگ الفت بود
زمانه طرح محبّت نه این زمان انداخت

[1] ~ nüsḫa: Beni o Rum uşaġı ʿışḳı ḫamr u sāza aṭdı H, N, B
[2] ~ Ḳızılca āb-ı mey ile henüz yudum ḫırḳa / Ezel naṣībini özden ki güç ile aṭdı H, N, B

Dü gītī şekli yoġ iken var idi dostluḳ edā[1]
Zamāne ʿışḳ temelin ṣanma kim bu āne aṭdı

خراب خطّ عذار توام تعالی الله
چه كلك بود كه اين نقش دلستان انداخت

Senüñ yüzüñ ḫaṭınuñ ben ḫarābıyam ʿacebā
Ne ḫāme idi ki bu dil alıcı şekle aṭdı

مگر گشایش حافظ درین خرابی بود
كه بخشش ازلش در می مغان انداخت

Ḫᵛācenüñ[2] idi bu meslekde inkişāfı meger
Ki luṭf-i Ḥaḳ ezel anı mey-i muġāne aṭdı

جهان بكام من اكنون شود كه دور زمان
مرا ببندگئ خواجهٔ جهان انداخت

Benüm merāmca olur şimdi dünye devr-i felek[3]
Zamāne Āṣafınuñ ḳulluġını baña aṭdı

64
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

بكوی میكده هر سالكی كه ره دانست
دری دیگر زدن اندیشهٔ تبه دانست

Be-her mürīd ki ḫarābātı yaña yol bildi
Diger ḳapu ḳaḳımaġı köti fikir bildi[4]

---

[1] ~ nüsḫa: Yoġ idi şekl-i dü ʿālem ki reng-i ʿışḳ var idi H, N, B

[2] ḫᵛāce: [Vezin dolayısıyla Ḫoca yazılmış, ancak mısra altında Ḫᵛāce olarak düzeltilmiş. Hâfız'ın mahlası olarak kullanıldığı için Ḫᵛāce tercih edildi.]

[3] ~ nüsḫa: Olur cihān dilegince ki şimdi devr-i felek H, N, B

[4] ~ nüsḫa: Diger ḳapu urumaġı fenā fikir bildi H, N, B

بر آستانهٔ میخانه هر که یافت رهی
ز فیض جام می اسرار خانقه دانست

Eşig-i meykedeye her kişi ki yol buldı
Rumūz-ı tekye-i mey ṭaşma cāmıdan bildi[1]

[B 29b]

زمانه افسر رندی نداد جز بکسی
که سرفرازئ عالم درین کله دانست

Külāh-ı mesti felek virmedi dīger şaḫṣa[2]
Ki ʿālemin ululıġın bu taḳyede bildi

ورای طاعت دیوانگان ز ما مطلب
که شیخ مذهب ما عاقلی گنه دانست

Arama şeydālıġın ġayrı ittiḳā bizden
Ki yolımuz pīri ʿāḳılluġı güneh bildi[3]

هر آن که راز دو عالم ز خطّ ساقی خواند
رموز جام جم از نقش خاک ره دانست

Oḳudı zülf-i güzelden dü gītī sırrın o kes
Ki remz-i cām-ı Cemi naḳş-ı ḫāk-i yol bildi[4]

[H 32b] [N 32b]

دلم ز نرگس ساقی امان نخواست بجان
چرا که شیوهٔ آن تُرک دل سیه دانست

Cān ile çeşm-i güzelden emān dil istemedi
Niçün ki dil-ḳara yārin edāsını bildi[5]

---

[1] taşma ~ coşma H, N, B; [*cām* kelimesi vezin gereği 1,5 hece okunması gerekmektedir. Bu maksatla mütercim mim'in alltına kesre koyduğu için *cāmıdan* şeklinde transkribe edildi.]

[2] ~ nüsḫa: Külāh-ı mestligi gök virmedi dīger şaḫṣa H, N, B

[3] ~ nüsḫa: İṭāʿat isteme bizden dīvānelikten öte / Ki yolımuz pīri uşlulıġı güneh bildi H, N, B

[4] ~ nüsḫa: Her ol ki sırr-ı dü gītī oḳur ḫaṭır yārdan / Yol izi ḫākden o remz-i cām-ı Cem bildi H, N, B

[5] ~ nüsḫa: Yürekle çeşm-i güzelden meded ol istemedi / Niçün ki yār-ı siyeh-dil edāsını bildi H, N, B → meded ol istemedi B: meded-i dil istedi H; ~ yār-ı siyeh-dil H, N, B; ~ göz bebegi H, N, B

ز جور کوکب طالع سحرگهان چشمم
چنان گریست که ناهید دید و مه دانست

Cefā-yı encüm-i baḫtdan gözüm āvān-ı seḥer[1]
O deñlü aġladı kim Zühre gördi māh bildi

خوش آن نظر که لب جام و روی ساقی را
هلال یکشبه و ماه چارده دانست

Ne ḫoş naẓar o ki sāġar lebin ü sāḳī yüzin
Birinci gicelik ayla bedir ḳamer bildi[2]

حدیث حافظ و ساغر که میزند پنهان
چه جای محتسب و شحنه پادشه دانست

Kelām-ı Ḥāfıẓı hem gizlü cāmda urdığını
Münāsebet ne ṣubaşı ne mollā şāh bildi[3]

بلند مرتبه شاهی که نُه رواق سپهر
نمونه‌ای ز خم طاق بارگه دانست

Merātibi yüce bir şāh ki nüh felek kemerin
Oṭaġınuñ kemeri büklüminden az bildi

65
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

سینه‌ام از آتش دل در غم جانانه بسوخت
آتشی بود درین خانه که کاشانه بسوخت

Nār-ı dilden gögüsüm ġuṣṣa-i cānānda yanup
Bir ateş idi bu menzilde ki ḳış-ḫāne yanup

[1] ~ nüsḫa: Seḥer zamānı gözüm cevr-i necm-i baḫtdan H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Ḫoş ol görüş ki ḳadeḥ aġzını vü sāḳī yüzin / Hilāl-i ġarrā vü on dört gicelik ay bildi H, N, B
[3] ~ nüsḫa: Kelām-ı Ḫᵛāceyi maḫfī ḳadeḥde urdığını / Ne muḥtesib yeri ne ẓābiṭ ne şāh bildi H, N, B

تنم از واسطهٔ دورئ دلبر بگداخت
جانم از آتش مهر رخ جانانه بسوخت

Buʿd-i dilber sebebinden eridi cism ü tenim
Nār-ı ʿışḳ-ı ruḫ-ı yārdan dil ü cānum da yanup

[B 30a]

هر که زنجیر سر زلف پری رویی دید
دل سودازدهاش بر من دیوانه بسوخت

Kim ki zencīr-i ser-i zülf-i melek yüzlü görüp
Derdmend göñli anuñ ben delüce cāne yanup

سوز دل بین که ز بس آتش اشکم دل شمع
دوش بر من ز سر مهر چو پروانه بسوخت

Göñlümüñ gör yanıġın eşkim odından mūm ucı
ʿIşḳ yañadan baña pervānece dün gice yanup[1]

[H 33a] [N 33a]

آشنایی نه غریبست که دلسوز منند
چون من از خویش برفتم دل بیگانه بسوخت

Āşinālar degül aġreb ki benüm-çün yaḳa dil
Çünki ben gitdüm özümden dil-i bīgāne yanup

خرقهٔ زهد مرا آب خرابات ببرد
خانهٔ عقل مرا آتش میخانه بسوخت

Zühdimüñ ḫırḳasın iletdi ḫarābāt ṣuyı
ʿAḳlımuñ ḫānesini meykedenüñ odı[2] yaḳup[3]

---

[1] ~ nüsḫa: Gör göñül yanıġı çoḳ eşkim odından mūm ucı / Raḥm içün baña ki dün gice çü pervāne yanup H, N, B → odından: özinden H

[2] odı ~ nārı H, N

[3] ~ nüsḫa: Zühdimüñ ḫırḳasını meykedenüñ aldı ṣuyı H, N, B

چون پیاله دلم از توبه که کردم بشکست
همچو باده جگرم بیمی و میخانه بسوخت

Ṣan ḳadeḥ ṣındı göñül k'itdigim istiġfārdan
Bāde-veş hem cigerim bī-mey ü meyḫāne yanup[1]

ماجرا کم کن و بازآ که مرا مردم چشم
خرقه از سر بدرآورد و بشکرانه بسوخت

Mācerāyı az idüp gel berü gözüm bebegi
Ṣevbi başdan çıḳarup v'āteşe şükrāne yaḳup[2]

ترک افسانه بگو حافظ و می نوش دمی
که نخفتیم شب و شمع بأفسانه بسوخت

Söyle ey Ḥ^{v}āce meṣel terkini bir dem de mey iç
Kim gice uyumaduḳ mūm da meṣel ile yanup[3]

66
fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilāt

عارف از پرتو می راز نهانی دانست
گوهر هر کس ازین لعل توانی دانست

Bildi esrār-ı ḫafī şevḳ-ı şarābdan ẓürefā
Ḳadr-i kes bilme güci var bu şarābdan da saña[4]

---

[1] ~ nüsḫa: Bādesüz meykedesüz hem cigerim meyce yanup H, N, B

[2] ~ nüsḫa: Gel berü göz bebegi cevri bıraḳ külliyyen / Başdan aṭ ḫırḳayı hem āteşe şükrāne yaḳup H, N, B

[3] ~ nüsḫa: Fıḳra terkin be Ḥ^{v}āce söyle vü mey iç bir dem / Kim gice uyumaduḳ fıḳra ile mūm da yanup H, N, B

[4] ~ Herkesin ḳadrini var bilme bu meyden de saña H, N, B → meyden de: meyden

قدر مجموعهٔ گل مرغ سحر داند و بس
که نه هرکو ورقی خواند معانی دانست

Ḳadr-i gül mecmuʿasın murġ-ı seḥer anca bilür
Her kim ol oḳudı bir yapraḳ o bilmez maʿnā[1]

عرضه کردم دو جهان بر دل کارافتاده
بجز از عشق تو باقی همه فانی دانست

Görgüli göñle iki ʿālemi ʿarż itdüm ben
ʿIşḳuñı bāḳī bilüp sāʾirini cümle fenā[2]

[B 30b] سنگ و گِل را کند از یمن نظر لعل و عقیق
هر که قدر نفس باد یمانی دانست

Ḫoş naẓardan çamurı vü ṭaşı_ider laʿl ü ʿaḳīḳ
Kim ki bildi nefes-i bād-ı Yemen ḳadrini hā

[H 33b] [N 33b] آن شد اکنون که ز ابنای عوام اندیشم
محتسب نیز درین عیش نهانی دانست

Şimdi ol gitdi kim ebnā-yı ʿavāmdan düşünem[3]
Muḥtesib daḫı bilür ʿayş-i nihānī de ṣafā[4]

ای که از دفتر عقل آیت عشق آموزی
ترسم این نکته بتحقیق ندانی[5] دانست

Ey ki ʿışḳ āyetini defter-i uṣdan okuduñ
Ḳorḳaram kim bu işi bilmeyesin taḥḳīḳa

---

[1] ~ Faṣl-ı gül ḳadrini ol murġ-ı seḥer anca bilür / Her kim ol k'oḳudı bir ṣafḥa o bilmez maʿnā H, N, B

[2] ~ Bildi bāḳī seviñi sāirini cümle fenā H, N, B

[3] düşünem ~ fikrim H, N

[4] ~ nüsḫa: Muḥtesib daḫı bilür kim bu ḥafī ẕevḳde ṣafā H, N, B

[5] nedānī [=bilmeyesin] ve netevānī nüsḫadur. Netevānī tadīrinde ikisi daḫı bir maʿnādur.

می بیاور که ننازد بگل باغ جهان
هر که غارتگرئ باد خزانی دانست

Mey getür bāġ-ı cihān güli ile faḫr itmez
Kim ki yaġmācılıġın bildi ḥazānuñ yeli hā[1]

دلبر آسایش ما مصلحت وقت ندید
ور نه از جانب ما دل نگرانی دانست

Görmedi vaḳt işine rāḥatımuz uya ki yār
Biz yañadan göñülüñ meylini bildi yoḫsa

حافظ این گوهر منظوم که از طبع انگیخت
اثر تربیت آصف ثانی دانست

Ḥ^vāce bu cevher-i manẓūmı ki dilden ḳoparup
Bildi ikinci vezīr terbiyesi neş'esi hā

67
mef'ūlü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilāt

حسنت بإتّفاق ملاحت جهان گرفت
آری بإتّفاق جهان میتوان گرفت

Ḥüsnüñ ṣafāsı birlik ile ṭutdı lā velā[2]
Evet cihānı birlikle ṭutma hep evlā

---

[1] ~ Bildi her kim ki ḥazān bādıdur ehl-i yaġma H, N, B

[2] lā velā? (لاولا): [Bu kelime Farsça metinde "cihân" kelimesine tekabül etmektedir. Lugatnâme-i Dehhudâ'ya göre *velā;* mülk, padişahlık demektir. lâvelâ ise Kurân'daki "**lā** şarḳiyye ve **lā** ġarbiyye" ibaresine telmihtir: "Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir. O lamba kristal bir fanus içindedir; o fanus da sanki inciye benzer bir yıldız gibidir ki, **doğuya da, batıya da nisbet edilemeyen** mübarek bir ağaçtan, yani zeytinden (çıkan yağdan) tutuşturulur. Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (Bu,) nûr üstüne nûrdur. Allah dilediği kimseyi nûruna eriştirir. Allah insanlara (işte böyle) temsiller getirir. Allah her şeyi bilir" (Kur'ân-ı Kerîm: 24/35).]

افشای راز خلوتیان خواست کرد شمع
شکر خدا که سرّ دلش در زبان گرفت

Mūm istedi ki ḥalvetīler sırrın ide fāş
Ṭutdı derūn-ı sırrı dilin Ḥaḳḳa çoḳ şenā

میخواست گل که دم زند از رنگ و بوی دوست
از غیرت صبا نفس اندر دهان گرفت

İsterdi gül ki reng ü bū-yı yārdan ura dem
Aġzında ṭutdı ġayretiden ṣoluġın ṣabā[1]

زین آتش نهفته که در سینهٔ من است
خورشید شعله‌ایست که در آسمان گرفت

Bu nār-ı maḫfiden ki benüm sīnem içredür
Gün bir ʿalev durur ki ulaşdı o tā semā[2]

[H 34a] [N 34a] [B 31a]

آسوده بر کنار چو پرگار میشدم
دوران چو نقطه عاقبتم در میان گرفت

Pergel gibi kenārda olurdum ḥużūrda
Ṭutdı ṣoñumı noḳṭa gibi ortada semā

آن روز شوق ساغر می خرمنم بسوخت
کآتش ز عکس عارض ساقی در آن گرفت

Ol gün hevā-yı cām-ı ṣarāb yaḳdı ḫırmenim
Sāḳī ruḫınuñ ʿaksi odı kʾulaşıḳ aña

---

[1] ġayretiden (غیرتدن) H, N, B: [ġayretinden vezin zarureti.]; ~ nüsḫa: Gül-reng ü ʿıṭr-ı yārdan ura diler idi dem / Aġzında ṭutdı ṣoluġını ġayret-i ṣabā H, N, B

[2] ~ nüsḫa: Bir pāre nūr güneş ki irişdi o tā semā H, N, B

خواهم شدن بکوی مغان آستین فشان
زین فتنه‌ها که دامن آخرزمان گرفت

Meyḫāne yaña gidiserem silkerek yeñim
Bu fitneden ki ṭutdı etek ṣoñ zamāne hā

می خور که هر که آخر کار جهان بدید
از غم سبک برآمد و رطل گران گرفت

İç mey ki kim ki gördi cihānuñ ṣoñ işini
Tīz çıḳdı ġuṣṣadan u büyük cāmı ṭutdı hā[1]

بر برگ گل بخون شقایق نوشته‌اند
کان کس که پخته شد می چون ارغوان گرفت

Gül yapraġına ḫūn-ı şaḳāyıḳla yazdılar
K'ol kes ki pişkin oldı ṭutar elde al şıra

می ده بجام زر که صبوحی صباحیان
چون پادشه بتیغ زرافشان جهان گرفت

Vir zer ḳadeḥle mey ki saḥūr içilen şarāb
Zer serpme tīġla ʿālemi ṣan ṭutdı pādişāh

حافظ چو آب لطف ز نظم تو میچکد
حاسد چه گونه نکته تواند بر آن گرفت

Naẓmuñdan ey Ḥʸāce çü ṭamar āb-ı ḫoş senüñ
Ḥāsid ne gūne üstine ḳādir ki zemm ṭuta[2]

[1] ~ nüsḫa: Ḫoş çıḳdı ġuṣṣadan u aġır cāmı ṭutdı hā H, N, B

[2] ~ nüsḫa: Çün ṭamlıyor senüñ Ḥʸāce naẓmuñdan āb-ı ḫoş / Ḥāsid ne gūne ḳādir ola zem ṭuta aña H, N, B

فرصت نگر که فتنه چو در عالم افتاد
حافظ بجام می زد و از غم کران گرفت

Furṣanda baḳ ki düşdi fiten çünki ʿāleme[1]
Ġamdan kenārı ṭutdı urup cām-ı mey Ḫocā[2]

68
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilāt

ساقی بیا که یار ز رخ پرده برگرفت
کار چراغ خلوتیان باز درگرفت

Sāḳī be gel ki perde-i yār yüzden üst ṭutup
Yine çerāġ-ı ḫalvetīler işi şevḳ ṭutup

[H 34b] [N 34b] آن شمع سرگرفته دگر چهره برفروخت
وین پیر سالخورده جوانی ز سر گرفت

Ol baş sönük çıraḳma yine rūşen itdi yüz
Başdan bu pīr-i ḫorde-i sāl[3] gençligi ṭutup

[B 31b] آن عشوه کرد عشق که تقوی ز ره برفت
وان لطف کرد دوست که دشمن حذر گرفت

Ol ṭavrı itdi ʿışḳ ki ṣalāḥ gitdi rāhdan
Ol luṭfi itdi yār ki raḳīb iḥtirāz ṭutup[4]

---

[1] furṣanda: (فورصنده) H, N, B [fursat anlamında. Vezin zaruretiyle fursand telaffuzu tercih edilmiş.]

[2] Ḫocā: [Ḫᵛāce (خواجه) kelimesi kafiye zaruretiyle Ḫocā (خواجا) yazılmış.]

[3] Ḫorde-i sāl, yıl yimiş, yaʿni çoḳ yaşamış dimekdür. H, N, B

[4] ~ nüsḫa: V'ān cilve kerd yār ki müfti zi-reh girift: Ol nāzı itdi yār ki çıḳup müftī rāhdan [*Hâfiz Dîvânı*'ndaki nüsha farkının çevirisi] H, N, B / nüsḫa: Ol luṭfı itdi mey ki çıḳup müfti rāhdan H, N, B [2. mısraın alternatif bir çevirisi]

زنهار از آن عبارت شیرین و دلفریب
گویی که پستهٔ تو سخن در شکر گرفت

Bu ḫoş dil aldayıcı sözüñden amān senüñ
Söz fısdıġın keennehū sen ḳande ṭutdırup[1]

بار غمی که خاطر ما خسته کرده بود
عیسی دمی خدا بفرستاد و برگرفت

Bir ġam yüki ki itmiş idi ḫaste tabʿımuz
Gönderdi Tañrı ʿĪsā-nefes ānı ḳaldırup

هر سروقد که بر مه و خور حسن میفروخت
چون تو درآمدی پی کاری دگر گرفت

Her serv boy ki aya güne ṣatar idi ḥüsn
Geldüñ çü sen ẓuhūra olar āḫar iş ṭutup

زین قصّه هفت گنبد افلاک پرصداست
کوته نظر ببین که سخن مختصر گرفت

Bu fıḳradan ṭolu yedi gög ḳubbesi ṣadā
Gör kem naẓar ki ʿışḳ sözini muḫtaṣar ṭutup

حافظ تو این دعا ز که آموختی که یار
تعویذ کرد شعر تو را و بزر گرفت

Kimden sen oḳuduñ Ḫᵛāce kim bu duʿāyı yār
Ṣiʿrüñi itdi nüsḫa senüñ zer ile ṭutup[2]

[1] ~ nüsḫa: Bu dil-firīfte ṭatlu sözüñden emān senüñ / Gūyā kelām fısdıġı sen ḳande [ṭutdurup] H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Naẓmıñı nüsḫa daḫı ezber eyleyüp / Ṣiʿrüñi itdi nüsḫa senüñ zerle ḳaplayup H, N, B

69
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün feʿilāt

بلبلی برگ گلی خوش رنگ در منقار داشت
و اندر آن برگ و نوا خوش ناله‌های زار داشت

Rengi ḫoş gül yapraġın bülbül dehānında ṭutar
Niʿmet-i[1] vuṣlatda hem ol ḫoş fiġān ü āh ṭutar

گفتمش در عین وصل این ناله و فریاد چیست
گفت ما را شیوهٔ معشوق در این کار داشت

Didüm aña ʿayn-ı vuṣlatda nedür bu āh ü zār
Didi kim eṭvār-ı cānān bizi bu ḥālde ṭutar

[H 35a] [N 35a]

یار اگر ننشست با ما نیست جای اعتراض
پادشاه کامران بود از گدایان عار داشت

Yār bizümle ger oturmazsa degül gücendi yer
Pādişāh-ı kāmrāndur miskinándan kerh[2] ṭutar[3]

در نمی‌گیرد نیاز و ناز ما با حسن دوست
خرّم آن کز نازنینان بخت برخوردار داشت

Ḥüsn-i yāre eylemez nāz ü niyāzımuz eṯer
Ḳutlu ol kim baḫt-ı ḫoş ḫublardan ol ḥiṣṣe ṭutar[4]

---

[1] Her ne maḥalde berg ü nevā yazılmış olsa niʿmetüñ kemāli murād ve keẕālik berg sāz daḫı ḳonuġa iḥżār olunan ṭaʿām murād olunur. H, N, B

[2] kerh ~ ʿār H, N

[3] ~ nüsḫa: Yār oturmazsa degül bizümle maḥall-i iʿtirāż H, N, B

[4] ~ nüsḫa: Ḳutlu ol kes kim güzellerden naṣîblü baḫt ṭutar H, N, B

[B 32a]

خیز تا بر کلک آن نقّاش جان افشان کنیم
کاین همه نقش عجب در گردش پرگار داشت

İdelim ol ḫāme-i naḳḳāşa ḳalḳ tā cān fedā
Kim bu dek naḳş-ı ġarībe devr-i pergelde ṭutar[1]

گر مرید راه عشقی فکر بدنامی مکن
شیخ صنعان خرقه رهن خانهٔ خمار داشت

Rāh-ı ʿışḳa ṭālib iseñ itme bed-nāmlıḳ fikir
Pīr-i Ṣanʿān meykede ḫamrına rehn-ḫırḳa ṭutar

وقت آن شیرین قلندر خوشکه در اطوار سیر
ذکر تسبیح ملک در حلقهٔ زنّار داشت

Vaḳti ḫoş aḥvāl-i seyrinde o şīrīn dervişin[2]
Ẕikr ü tesbīḥ-i sürūşı şehr-i küffārda ṭutar[3]

چشم حافظ زیر بام قصر آن حوری سرشت
شیوهٔ جنّات تجری تحتها الانهار داشت

Ol melek-ḫū köşkinüñ taḫt-ı ṭamında gözi_anuñ
Kim İrem ẕevḳin ṭutar altında ırmaḳlar aḳar

---

[1] ~ nüsḫa: Ḳalḳ o naḳḳāş kilkine tā idelim īşār-ı cān H, N, B → īşār-ı cān ~ cānı nişār H, N, B

[2] Pīr-i Ṣanʿān buyurdığı kemā fi's'sābıḳ Şeyḫ ʿAbdürrezzāḳ-ı Ṣanʿānīdür ki Medīne-i Ḳayseriyye küffār elinde iken seyāḥati ḫālinde varup bir ḳıza dūçār u giriftār olmaġla ḳız andan mey ṭaleb [etdi] ve nesnesi bulunmadığından meykedeye ḫırḳasın rehin idüp mey getürdigi fıḳradur ki maḥallinde tafṣīlen ʿayān ve beyāndur. H, N, B

[3] ~ nüsḫa: Ḫoş o şīrīn pīr-i Ṣanʿān vaḳt-i ḥāl-i seyrde / Ẕikr ü tesbīḥ-i ferişte devr-i zünnārda ṭutar H, N, B

70
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilāt

دیدی که یار جز سر جور و ستم نداشت
بشکست عهد وز غم ما هیچ غم نداشت

Gördüñ mi yār cefā hevesin başġa[1] ṭutmadı
ʿAhdi şıdı vü ḳayġumuza ġuṣṣa ṭutmadı

یا رب مگیرش ار چه دل چون کبوترم
افکند و کُشت و عزّت صید حرم نداشت

Ṭutma İlāhi dostı eger dil gügercinüm
Öldürdi yıḳdı ʿizzi ḥarem murġına_itmedi[2]

بر من جفا ز بخت من آمد وگرنه یار
حاشا که رسم لطف و طریق کرم نداشت

Öz ṭāliʿimden özime ġam geldi yoḫsa yār
Ḥāşā ki resm-i luṭfı kerem yolı ṭutmadı

[H 35b] [N 35b]

با این همه هر آن که نه خواری کشید ازو
هر جا که رفت هیچ کسش محترم نداشت

Bunlarla ol ki çekmedi ḫorluḳ o yārdan
Her ḳande gitdi kimse anı ḫoşca ṭutmadı[3]

ساقی بیار باده و با محتسب بگو
انکار ما مکن که چنین جام جم نداشت

Sāḳī getür piyāle vü di müdeʿīye kim
İnkār bize_itme Cem bu gibi cāmı ṭutmadı

---

[1] başḳa B, N: başġa H
[2] murġına itmedi ~ ḳuşına itmedi H, N, B
[3] ~ [metin] Her ḳande gitdi kimse aña ḥürmet itmedi H, N, B

هر راهرو که ره بحریم درش نبرد
مسکین برید وادی و ره در حرم نداشت

Her yolcı yol iletmedi ḥavlü ḳapusına
Miskīn belengi kesdi ḥarem yolı ṭutmadı[1]

[B 32b]

حافظ ببر تو گوی فصاحت که مدّعی
هیچش هنر نبود و خبر نیز هم نداشت

Sen al ilet feṣāḥa tūbın Ḫ^{v}āce ḫaṣma kim
ʿİrfānı yoḳ hüner ḫaberin daḫı ṭutmadı[2]

71
mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

بی مهر رخت روز مرا نور نماندست
وز عمر مرا جز شب دیجور نماندست

Ḫurşīd-i ruḫuñsız günüme ḳalmadı ṣavḳlıḳ
Ḳara giceden ġayrı bańa ḳalmadı ṣaġlıḳ

هنگام وداع تو ز بس گریه که کردم
دور از رخ تو چشم مرا نور نماندست

Ben ayruluġuñ vaḳtine çoḳ aġlamaḳ itdüm
Ḳalmadı yañaġuñdan ıraḳ gözime ṣavḳlıḳ

میرفت خیال تو ز چشم من و میگفت
هیهات ازین گوشه که معمور نماندست

Giderdi ḫayālüñ naẓarımdan daḫı dirdi
Ḥayfā bu gibi gūṣeye kim ḳalmadı ṣaġlıḳ

---

1 belengi (beleñ) ~ ovayı H, N
2 sen al: suʾāl B

وصل تو اجل را ز سرم دور همی‌داشت
از دولت هجر تو کنون دور نماندست

Ṭutardı viṣālüñ eceli ayru başımdan
Ḳalmadı bu dem devlet-i hecrüñden ıraḳlıḳ

نزدیک شد آن دم که رقیب تو بگوید
دور از درت آن خسته مهجور نماندست

Ol dem yaḳın oldı ki raḳībüñ diye cānā
Ḳapuñdan ıraḳ ḳalmadı ol ḫaste vü yanıḳ

[H 36a] [N 36a]

من بعد چه سود از قدمی رنجه کند دوست
کز جان رمقی در تن رنجور نماندست

Şimden girü dost rence[1] ḳadem itse ne aṣṣı
Kim ḳalmadı cāndan bu ża῾īf tende azacıḳ

در هجر تو گر چشم مرا آب نماند
گو خون جگر ریز که معذور نماندست

Ḳalmazsa firāḳuñda eger gözimüñ ābı
Dök ḫūn-ı ciger ḳalmadı di aña ᶜöẕürlüḳ[2]

صبر است مرا چارهٔ هجران تو لیکن
چون صبر توان کرد که مقدور نماندست

Ṣabr itme senüñ hecrüñe dermān baña ammā
Ṣabr itme nice mümkin ola ḳalmadı güçlüḳ

---

1 rence: H, N [B'de yok. H ve N'de mısra üstüne (رنجم) şeklinde yazılmış, vezin ve anlam gereği "rence" okundu.]

2 di aña ᶜöẕürlüḳ ~ di bende ḳuṣurluḳ H, N, B

حافظ ز غم از گریه نپرداخت بخنده
ماتم زده را داعیهٔ سور نماندست

Ġamdan ü bükādan gülüme uymadı Ḥāfıẓ
Yaslu kişiye ḳalmaya şenlige heveslik̟[1]

[B 33a]

72
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

ز گریه مردم چشمم نشسته در خونست
ببین که در طلبت حال مردمان چونست

Oturdı ḳana bükādan gözüm bebegi benüm
Aramada seni gör nice ḥāl göz bebegim[2]

بیاد لعل تو و چشم مست میگونت
ز جام غم می لعلی که میخورم خونست

Senüñ lebüñi vü mestāne gözüñ añmaġla
Ki cām-ı mey olup al ḳan kederden içdigim[3]

ز مشرق سر کوی آفتاب طلعت تو
اگر طلوع کند طالعم همایونست

Senüñ güneş ṭoġuşuñ semtüñ ucı şarḳından[4]
Eger ṭulūʿ ider ise güzelcedür baḫ̟tım[5]

---

[1] ~ nüsḫa: Mātem-zedeye ḳalmaya dügine heveslik̟ H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Seni aramada ḥalḳuñ ki gör nice ḥāli H, N, B
[3] ~ nüsḫa: Lebüñi ẕikr ile mey şekli çeşm-i mestüñsüz H, N, B; al ḳan kederden içdigüm ~ [metin] al ḳan ki ġamdan içerem H, N, B [Vezin için derkenar tercih edildi.]
[4] şarḳından ~ maşrıḳdan H, N
[5] ~ nüsḫa: Ṭulūʿ ider ise ger ḳutludur benüm baḫ̟tum H, N, B

حکایت لب شیرین کلام فرهادست
شکنج طرّهٔ لیلی مقام مجنونست

Şīrīn lebini ḥikāye muṣāḥib-i Ferhād[1]
Maḳām-ı Ḳays da Leylā ṣaçındaki büklüm

دلم بجو که قدت همچو سرو دلجویست
سخن بگو که کلامت لطیف و موزونست

Ara ki gönlümi ḳaddüñ çü servi dil-cūdur
Tekellüm it ki sözüñ ḫoş niẓāmludur dostum[2]

[H 36b] [N 36b]

ز دور باده بجان راحتی رسان ساقی
که رنج خاطرم از جور دور گردونست

Be sāḳī cāna ṣafā devr-i bādeden irgür
Ki cevr-i devr-i felekden elemlüdür gönlüm

از آن زمان که ز چنگم برفت رود عزیز
کنار دامن من همچو رود جیخونست

Ez-ān vaḳit ki elümden ʿazīz oġul gitdi[3]
Eteklerim ucı Ceyḫūn çayı gibice benüm

چه گونه شاد شود اندرون غمگینم
بإختیار که از اختیار بیرونست

Ne dürlü şādmān olur kederlü gönlüm içi[4]
Ki isteyişden öte ṭaşra isteyişle benüm

---

[1] ~ Şīrīn dudaġını añmaḳ kelām-ı Ferhāddur H, N, B
[2] ḫoş niẓāmludur dostum: ~ nüsḫa: ḫoş u muntaẓam dostum H, N, B
[3] Ez-ān vaḳit ki elimden ~ O devrden ki elimden H, N
[4] ~ nüsḫa: Ne dürlü ḫürrem olısar kederlü gönlüm içi H, N, B

ز بیخودی طلب یار میکند حافظ
چو مفلسی که طلبکار گنج قارونست

Bī-ḫodluġundan ider yār ṭaleb Ḫᵛāce Ḥāfıẓ
Ki kenz-i Ḳārūn aray'cı[1] faḳīr gibi ṣankim[2]

73
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

[B 33b]

مردم دیدهٔ ما جز برخت ناظر نیست
دل سرگشتهٔ ما غیر ترا ذاکر نیست

Yañaġuñ nāẓırı göz[3] merdümi ġayrıya degül
Serserī dil de seni añıcıdur ġayra degül

اشکم احرام طواف حرمت میبندد
گر چه از خون دل ریش دمی طاهر نیست

Ḫāneñi ide ṭavāf gözyaşım iḥrām baġlar
Gerçi ḫūn-ı dil-i mecrūḥdan ārī laḥẓa degül[4]

عاشق مفلس اگر قلب دلش کرد نثار
مکنش عیب که بر نقد روان قادر نیست

ʿĀşıḳ-ı müflis eger ḳalb göñlüñ itse niṣār
İtme ʿayb k'anı geçer aḳçeye güçlüce degül[5]

---

1 aray'cı: [arayıcı. Talebkâr kelimesinin karşılığı. Vezin zaruretiyle aray'cı okundu.]
2 faḳīr gibi ~ faḳīrkeyin H, N
3 göz: gör H
4 ~ nüsḫa: Gerçi ḳandan dil-i mecrūḥum ārī bir laḥẓa degül H, N, B
5 güçlüce ~ ḳādirce H, N; ~ nüsḫa: Anı ʿayb itme ki ḳādir geçer aḳçeye degül H, N, B

عاقبت دست بدان سرو بلندش برسد
هر که را در طلبت همّت او قاصر نیست

ʿĀḳıbet desti irer ol yüce ḳaddüñe senüñ
Kim ki saʿyi anuñ istekde seni ḳışa degül

از روان بخشئ عیسی نزنم پیش تو دم
زانکه در روح فزایی چو لبت ماهر نیست

Urmazam baḫşi-yi rūḥ Īsīden öñüñde nefes
Cān-fezālıḳda lebüñ gibi yavuz zīre degül

[H 37a] [N 37a]

من که در آتش سودای تو آهی نزنم
کی توان گفت که بر داغ دلم صابر نیست

Ben ki ʿışḳuñ āteşinde senüñ urmam feryād
Nice_ola dāġ-ı dile dime ṣabūr baña degül[1]

بستهٔ دام و قفس باد چو مرغ وحشی
طائر سدره اگر در طلبت طائر نیست

Murġ-ı vaḥşī gibi baġlu ḳafes aġında ola
Murġ-ı Sidre[2] seni istekde eger uça degül

روز اوّل که سر زلف تو دیدم گفتم
که پریشانئ این سلسله را آخر نیست

Göricek rūz-ı ezel zülfüñ ucın didüm kim
Kim bu zencīr-i perīşānuñ ucı ṣoñca degül

[1] ~ Nice_ola dāġ-ı dile eyle ṣabır tā ki degül ~ Nüsḫa-i Sürūrī: Nice dimek ola göñlüm ṣabūr dāġa degül H, N, B

[2] Cibrīl-i emīn ki Sidretü'l-Müntehā maḳāmıdur, seni istekle uçar degül ise dām-ı ḳafesde baġlanmış ola. H, N, B

سر پیوند تو تنها نه دل حافظ راست
کیست آن کش سر پیوند تو در خاطر نیست[1]

Yaluñuz ʿışḳuña baġlu Ḫ̲ʷācenüñ gönli degül
Kimdür ol kes ki viṣālüñ hevesi anda degül

74
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilāt

راهیست راه عشق که هیچش کناره نیست
آنجا جز آنکه جان بسپارند چاره نیست

ʿIşḳ yolı bir ṭarīḳ ki aña hīç kenāre yoḳ
Öyle maḥal ki cān virilür ġayrı çāre yoḳ

[B 34a] ما را ز منع عقل مترسان و می بیار
کان شحنه در ولایت ما هیچ کاره نیست

Ḳorḳutma menʿ-i uṣ-ıla bizi getür şarāb
Kim ḥükmi ol bölükbaşınuñ şehrimüzde yoḳ

هر گه که دل بعشق دهی خوش دمی بود
در کار خیر حاجت هیچ استخاره نیست

Her dem ki ʿışḳa dil viresin ḫ̲oş o dem ola
Ḫ̲ayr işde istiḫ̲āreye hīç iḥtiyāc da yoḳ

از چشم خود بپرس که ما را که میکُشد
جانا گناه طالع و جرم ستاره نیست

Kendi gözüñe ṣor ki bizi kimdür öldürür
Baḫ̲tuñ günāhı yoḳ be güzel ṣuç da necme yoḳ

---

[1] [Kīst ān keş] Kīst ān kes ki−eş [=Kimdir ol kes ki] taḳdīrindedür. H, N, B

او را بچشم پاک توان دید چون هلال
هر دیده جای جلوهٔ آن ماه پاره نیست

Görmek güzelce gözle olur anı ay gibi
Her gözde yer o pāre mehüñ şīvesine yoḳ

[H 37b] [N 37b]

فرصت شمر طریقهٔ رندی که این نشان
چون راه گنج بر همه کس آشکاره نیست

Ruḫṣat ṭarīḳ-i rindligi ṣay bu nişāne kim
Rāh-ı defīne gibi ʿayānlıḳ ḳamuya yoḳ[1]

نگرفت در تو گریهٔ حافظ بهیچ روی
حیران آن دلم که کم از سنگ خاره نیست

Ḥāfıẓ bükāsı ṭutmadı bir yüzle hīç seni
Ol göñle ḥayretimde ḥacerden naḳīṣa yoḳ[2]

75
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

ساقیا آمدن عید مبارک بادت
وان مواعید که کردی مرواد از یادت

Sāḳiyā gelmesi bayramuñ ola ḫoşca saña
Ḫāṭıruñdan o vaʿīd ki_itdüñ idi gitmeye hā

برسان بندگیٔ دختر رز گو بدرآی
که دم همّت ما کرد ز غم آزادت

Ḳulluḳ irgür meye[3] ey sāḳī vü di ḫārice çıḳ
İtdi himmet demimüz ġamdan āzād özüñi hā[4]

---

[1] ~ nüsḫa: Ṣan kim defīne yolı ʿayānlık ḳamuya yoḳ H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Ḥayrānım ol göñüle ki ṭaşdan naḳīṣa yoḳ H, N, B
[3] Duḫter ḳız ve rez üzüm çubuġı olup murād üzümdür H, N, B
[4] ~ nüsḫa: Ḳulluḳ irgür üzüm ḳızına çıḳ ṭaşra di / Kim bizüm himmetimüz ġamdan āzād eyledi hā H, N, B

در شگفتم که درین مدّت ایّام فراق
برگرفتی ز حریفان دل و دل میدادت

Bu firāḳ günleri vaḳtinde taʿaccüb k'etdim
Gönlüñi alduñ o kesden ki göñül virdi saña

شکر ایزد که ازین باد خزان رخنه نیافت
بوستان سمن و سرو و گل و شمشادت

Bulmadı raḫne şükür Ḥaḳḳa ki bu kem yelden
Serv ü reyḥān ü gül ü ʿarʿar bāġında şehā[1]

[B 34b]

چشم بَد دُور کزآن تفرقه خوش بازآورد
طالع نامور و دولت مادرزادت

Ola bed gözden ıraḳ ḫoş getürüp yine seni
Namlu baḫtuñ u anadan ṭoġuşuñ ḥürmet eyā[2]

شادئ مجلسیان در قدم مقدم تُست
جای غم باد هر آن دل که نخواهد شادت

Ehl-i bezmüñ feraḥı ḫoş ayaġuñ başdıġı yer
Her göñül ki_istemeye ʿayşüñi ġam cāyı ola

حافظ از دست مده صحبت این کشتئ نوح
ور نه طوفان حوادث ببرد بنیادت

Virme elden Ḫʸāce bu Nūḥ gemisi ṣoḥbetini
Yoḫsa bünyāduñı ilter bu ẓuhūrāt-ı belā

---

[1] ʿarʿar: (عروعر) H

[2] ~ nüsḫa: Anadan ṭoġma güzel baḫtuñ ola devlet eyā H, N, B

[H 38a] [N 38a]

76

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

شنیده‌ام سخنی خوش که پیر کنعان گفت
فراق یار نه آن میکند که بتوان گفت

İşitmişim bir eyü söz ki didi şeyḫ-i Kenʿān
Firāḳ-ı dost anı itmez k'ola dimek imkān

حدیث هول قیامت که گفت واعظ شهر
کنایتیست که از روزگار هجران گفت

Didigi ḫavf-ı ḳıyāmet ki vāʿiẓ-i belde
Ki bir kināye didi rūzigār-ı hicrāndan

نشان یار سفرکرده از که پرسم باز
که هر چه گفت برید صبا پریشان گفت

Nişān-ı yārı ki itmiş sefer ṣoram kimden
Ki her ne söyledi peyki ṣabā didi perşān[1]

غم کهن بمی سالخورده دفع کنید
که تخم خوشدلی اینست و پیر دهقان گفت

Ġumūm-ı köhneyi defʿ eyleñüz ʿatīḳ mey ile
Ki ḫoş dile bu sebeb didi köylüce ḳocaman

فغان که آن مه نامهربان دشمن دوست
بترک صحبت یاران خود چه آسان گفت

Ḥayıf ki ol meh-i nā-mihribān sevici ʿadū
Ki kendü dostı sözini ḳomaḳ didi ne āsān[2]

---

[1] ~ nüsḫa: Ki her ne didi ṣabā peyki söyledi perīşān H, N, B perşān: [Üç nüshada perīşān kelimesi vezin zaruretiyle perşān (پرشان) şeklinde yazılmış ancak sözlüklerde böyle bir kullanıma rastlanmadı.]

[2] ~ Ḳovmaḳla kendü ḥabībi sözin didi ne āsān H, N, B

من و مقام رضا بعد ازین و شکر رقیب
که دل بدرد تو خو کرد ترک درمان گفت

Benümle cāy-ı rıżā baʿd ez-īn ʿadūya ṣenā
Ki dil alışdı oduñla vü terk didi dermān[1]

گره بباد مزن گر چه بر مراد رود
که این سخن بمثل باد با سلیمان گفت

Ṭayanmaḳ eyleme bāda merāmca gerçi ese
Ki söyledi bu sözi yel maṣalca bā Süleymān[2]

[B 35a] بمهلتی که سپهرت دهد ز راه مرو
ترا که گفت که این زال ترک دستان گفت

Saña ki çarḫ vire ruḫṣat tarīḳden çıḳma
Ki kim didi saña bu zen didi ḳoya destān[*3]

مزن ز چون و چرا دم که بندهٔ مقبل
قبول کرد بجان هر سخن که سلطان گفت

Dem urma çūn ü çerādan ki bende-i maḳbūl
Ḳabūl ider cān ile her sözi ki dir sulṭān

[H 38b] [N 38b] که گفت حافظ از اندیشهٔ تو آمد باز
من این نگفته‌ام آنکس که گفت بهتان گفت

Kim ol ki didi hevāñdan ki Ḫʷāce vaz geldi
Ben anı dimedüm ol kim didi didi bühtān

---

[1] ~ Ki dil sevüñle ḫūy itdi ḳodı didi dermān H, N, B

[2] vezin hatalı.

[*] Destān ḥīle ve mekr maʿnāsınadur. H, N; Destān, ṣabır ve şükür maʿnāsınadur. B

[3] ~ nüsḫa: Saña ki gök vire bir furṣa çıḳma sen yoldan H, N

77
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

صبحدم مرغ چمن با گل نوخاسته گفت
ناز کم کن که درین باغ بسی چون تو شکفت

Vaḳt-i ṭañ tāze açılmış güle bülbül didi
Nāzı terk it ki bu bāġda nice sence_açıldı[1]

گل بخندید که از راست نرنجیم ولی
هیچ عاشق سخن سخت بمعشوق نگفت

Güldi gül doġrıdan incinmeyevüz ammā kim[2]
Pek sözi sevdigine ʿāşıḳı hiç söylemedi

تا ابد بوی محبّت بمشامش نرسد
هر که خاک در میخانه برخساره نَرُفت

Ḥaşre deg irmez anuñ ʿışḳ ḳokısı geñzine
Kim ki meyḫāne derin yüz ile süpüremedi[3]

گر طمع داری از آن جام مرصّع می لعل
ای بسا دُر که بنوک مژهات باید سُفت

İsteyiñ varsa o cevherlü ḳadeḥden mey-i laʿl
Ey çoḳ incü müjeñ ucıyla gerek delme didi[4]

در گلستان ارم دوش چو از لطف هوا
زلف سنبل ز نسیم سحری می‌آشفت

---

[1] ~ nüsḫa: Çin seḥer tāze açılmış güle bülbül didi / Nāzı az it burada sence ki çoḳ açıldı H, N, B [çin: sahih, doğru. çin seḥer: subḥ-ı ṣādıḳ. Tan yeri ağarmak üzere olduğu zaman, suphu sadık.]

[2] ~ Güldi gül gerçege incinmezüz ammā kim H, N

[3] ~ [metin] Kim ki süpürmedi ruḥsārla der-i meykedeyi H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

[4] -B ~ [metin] Ey nice dür müjeñ ucıyla gerek delme kişi H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

Dün gice luṭf-i hevādan çün İrem bāġında
Ṣubḥī yelden perişān sünbülī zülf olur idi

گفتم ای مسند جم[1] جام جهان بینت کو
گفت افسوس که آن دولت بیدار بخفت

Ṣāh-ı gül taḫtı didüm ḳande cihān-bīn ḳadeḥüñ
Didi ol ḫoş uyanıḳ baḫtlu ḥayf kim uyudı[2]

سخن عشق نه آنست که آید بزبان
ساقیا می ده و کوتاه کن این گفت و شُنُفت

ʿIşḳ kelāmı degül ol nesne ki ol dile gele
İşüdüp bu dimeyi it ḳışa yār vir meyi di[3]

[B 35b] اشک حافظ خِرد و صبر بدریا انداخت
چه کند سوز غم عشق نیارست نُهُفت

Ḥāfıẓuñ göz yaşı ṣabr ile ʿaḳıl aṭdı yeme
Ne_eyleye nār-ı ġam-ı ʿışḳı ḫafī idemedi[4]

78
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

[H 39a] [N 39a] دل و دینم شد و دلبر بملامت برخاست
گفت با ما منشین کز تو سلامت برخاست[5]

Dīn ü dil gitdi vü yār baña azara ḳalḳdı
Bizle oturma ki senden didi rāḥa ḳalḳdı

---

1 Cem ıṭlāḳı, çiçeklerin şāhı olan gül maḥalline, yaʿni gülistāna didüm gül nerede H, N, B
2 Didüm ey ġonce yeri cām-ı cihān-bīn nerede / Didi ol baḫtı açıḳ ġonce yazıḳ kim uyudı H, N, B
3 ~ [metin] Vir şarāb sāḳī bıraḳ işidüben bu dimeyi H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]
4 ~ [metin] Nide yoḳ gizlemege nār-ı ġam-ı ʿışḳa güci H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]
5 برخاست ب: برخاسته ح، ن [Tercümeyle daha uyumlu olan B nüshasındaki varyant tercih edildi.]

که شنیدی که درین بزم دمی خوش بنشست
که نه در آخر صحبت بندامت برخاست

Bu maḥalde kim işitdüñ ki oturdı ḫoş dem
Meclisüñ soñı degül mi ki nedāme ḳalḳdı

شمع اگر زان رخ خندان بزبان لافی زد
پیش عشّاق تو شبها بغرامت برخاست

Ol güler yüzden eger urdısa dem dil ile mūm
Nice şeb ḳarşuluḳ ʿuşşāḳuñ öñinde ḳalḳdı[1]

در چمن باد بهاری ز کنار گل و سرو
بهوادارئ آن عارض و قامت برخاست

Gülsitānda gül ü servi yañadan bād-ı bahār
Ol boyı servi yañaġı hevesiyle ḳalḳdı

مست بگذشتی و از خلوتیان ملکوت
بتماشای تو آشوب قیامت برخاست

Sen ki mestāne melekler yaḳasından geçdüñ[2]
Sen görünmeñle ḳıyāmet ile fitne ḳalḳdı

پیش رفتار تو پا برنگرفت از خجلت
سرو سرکش که بناز قد و قامت برخاست

Şermden aṭmadı ayaḳ yürişüñüñ öñinde
Serv-i serkeş ki boy u şekl ile nāza ḳalḳdı

حافظ این خرقه بینداز مگر جان ببری
کاتش از خرقهٔ سالوس و کرامت برخاست

[1] ~ nüsḫa: Nice şeb ʿāşıḳuñ öñünde ḳıyāma ḳalḳdı H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Sen ki mestānece geçdüñ melekūt semtinden H, N, B

Bu libāsı Ḫᵛāce aṭ ola ki cān ḳurtarasın
Ḫırḳa-i zühd ü kerāmetden āteş ki ḳalḳdı

79
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilāt

روی تو کس ندید و هزارت رقیب هست
در غنچه‌ای هنوز و صدت عندلیب هست

Yüzüñ kimesne görmedi biñ düşmenüñ de var
Ḥālen ki ġoncesin daḫı yüz bülbülüñ de var

گر آمدم بکوی تو چندان غریب نیست
چون من درین دیار فراوان غریب هست

[H 39b] [N 39b] Geldimse ger maḥalleñe ol dek ʿaceb degül
Bu şehr içinde ben gibi öksüzce çoḳça var

[B 36a] هر چند دورم از تو که دور از تو کس مباد
لیکن امید وصل توأم عن قریب هست

Senden ne deñlü ayru isem kimse olmasun
Lākin viṣālüñ ummı baña ʿan-ḳarībde var

در عشق خانقاه و خرابات فرق نیست
هر جا که هست پرتو روی حبیب هست

ʿIşḳ tekyesinde mescid ü meyḫāne farḳı yoḳ
Her yer ki vardur anda yüzi şevḳ-i dost da var

آنجا که کار صومعه را جلوه میدهند
ناقوس دیر و راهب و نام صلیب هست

Ol yer ki ṭavr-ı maʿbedeye şīve vireler
Kilse[1] çanı vü rāhibi hem nām-ı haç da var

عاشق که شد که یار بحالش نظر نکرد
ای خواجه درد نیست وگرنه طبیب هست

ʿĀşıḳ kim oldı ḥāline yār ki_itmedi naẓar
Yoḳ bir maraż u yoḫsa ṭabīb yoḳ mı Ḫᵛāce var[2]

فریاد حافظ این همه آخر بهرزه نیست
هم قصّه‌ای غریب و حدیثی عجیب هست

Āḫir bu Ḥāfıẓuñ degül āhı ʿabeṣ ḳamu
Bir fıḳra-i ġarībe vü ʿucbe sözi de var

80
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

بدام زلف تو دل مبتلای خویشتنست
بکُش بغمزه که اینش سزای خویشتنست

Duzaġ-ı zülfüñe dil kendüziyle uġramadur
Gözüñle öldür anı sen ki kendü lāyıḳdur

گرت ز دست برآید مراد خاطر ما
بدست باش که خیری بجای خویشتنست

Eger gelürse elüñden merām-ı ḫāṭırımuz
Tiz ol ki kendü yerinde (یوکانجه)?[3] eylikdür[4]

---

[1] kilse: [kelīse (کِلسه) Vezin için -i hazfedilmiş ve harekelendirilmiş.]

[2] ~ nüsḫa: Yoḳdur maraż u yoḫsa ṭabīb var be Ḫᵛāce var H, N, B

[3] (یوکانجه)?: (بوکاتجه) N?

[4] ~ nüsḫa: Tīz ol maḥall-i ḫayrdur ki_özüñe eylikdür H, N, B → ḫayrdur: cūdur B; özüñe: öziñe B

بجانت ای بت شیرین دهن که همچو شمع
شبان تیره مرادم فنای خویشتنست

Başuñ-çün ey büt-i şīrīn-i men ki şemʿa gibi
Ḳarañu şebde özüm fānī itmek istekdür

چو رای عشق زدی با تو گفتم ای بلبل
مکن که آن گل خودرو برای خویشتنست

[H 40a] [N 40a] Çü fikr-i ʿışḳı sen urduñ diyem saña bülbül
Ḳo itme k'ol gül-i ḫod bitme kendü reʾyiledür

بمسک چین و چگل نیست بوی گل محتاج
که نافه‌هاش ز بند قبای خویشتنست

Gülüñ degül būyı muḥtāc Çigil ü Çīn ʿıṭra
Ki ḫoş göbekleri öz ṣevbi ipligindendür[1]

[B 36b] مرو به خانهٔ ارباب بی‌مروّت دهر
که کُنج عافیتت در سرای خویشتنست

Cihānuñ ehl-i mürüvvetsiz evine gitme
Ki rāḥatuñ bucaġı kendü menzilüñdedür

بسوخت حافظ و در شرط عشق و جانبازی
هنوز بر سر عهد و وفای خویشتنست

Ṭutuşdı Ḥʿāce vü ʿışḳ şarṭlarında cān oynar
Henüz k'ezel özinüñ ʿahd ü ḳavli üstinedür

[1] ~ nüsḫa: K'anuñ göbekleri öz ṣevbi dügmesindendür H, N, B

81
fāʿilātün mefāʿilün feʿilün

حال دل با تو گفتنم هوسست
خبر دل شنفتنم هوسست

Saña ḥāl-i dili dimek hevesim
Dil peyāmını diñlemek hevesim

طمع خام بین که قصّهٔ فاش
از رقیبان نهفتنم هوسست

Ḫām ṭamaʿ gör ki fāş olan ʿışḳı
Düşmenāndan ḫafîlemek hevesim[1]

شب قدری چنین عزیز و شریف
با تو تا روز خفتنم هوسست

Böyle bir ḳadri ʿālī ulu gice
Sen ile yatma ṣubḥa dek hevesim

واه که دُردانه‌ای چنین نازک
در شب تار سُفتنم هوسست

Vāh ki bir böyle ḫoşça incüyi
Ḳarañu gice delmecek hevesim

ای صبا امشبم مدد فرمای
که سحرگه شکفتنم هوسست

Baña bu şeb ṣabā buyur imdād
Kim seḥer-geh güşādelik hevesim

[1] ~ nüsḫa: Gör ki ḫām ṭamaʿ fāş olan ʿışḳı / Düşmenāndan ki gizlemek hevesim H, N, B

از برای شرف بَنَوْک مژه
خاک راه تو رُفتنم هوسست

[H 40b] [N 40b] Kirpik ucıyla rifʿatim içün
Ḫāk-i rāhüñ süpürmecek hevesim

همچو حافظ برغم مدّعیان
شعر رندانه گفتنم هوسست

Ḥāfıẓ-āsā ʿadūlara körlük[1]
Naẓm-ı rindāne söylemek hevesim

82
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilāt

[B 37a] ای هدهد صبا بسبا میفرستمت
بنگر که از کجا بکجا میفرستمت

Ey yel ḳuşı seni be-Sebā gönderiserem
Ḳanden ki gör seni ne yaña gönderiserem[2]

حیفست طائری چو تو در خاکدان غم
زینجا بآشیان وفا میفرستمت

Ġam çöplüginde sencileyin ḳuş yazıḳdur
Bundan seni be-ḫāne-i vefā gönderiserem[3]

در راه عشق مرحلهٔ قرب و بعد نیست
می‌بینمت عیان و دعا میفرستمت

Yoḳdur ṭarīḳ-ı ʿışḳda menzil yaḳīn ırak
Görem seni ʿayān ü duʿā gönderiserem

---

[1] ādūlara körlük: [düşmanlara rağmen]
[2] ne: N, B
[3] Vezin hatalı.

هر صبح و شام قافله‌ای از دعای خیر
در صحبت شَمال و صبا میفرستمت

Bir kārbān duʿā-yı ḫayırdan seḥer ü ṭañ[1]
Hem-reh ṣabā lodosla saña gönderiserem

ای غائب از نظر که شدی همنشین دل
میگویمت دعا و ثنا میفرستمت

Ey görmeden ḫafī vü dile hem-nişīn olan
Direm saña duʿā vü ṣenā gönderiserem

تا لشکر غمت نکند ملک دل خراب
جان عزیز خود بنوا میفرستمت

Tā mülk-i göñli itmeye ġam ʿaskerüñ ḫarāb[2]
Öz cān-ı_ʿazīzim aña nevā gönderiserem

تا مطربان ز شوق منّت آگهی دهند
قول و غزل بساز و نوا میفرستمت

Şevḳimden āgāh itmege tā muṭribān saña
Düzdi ġazel ü ḳavl ü nevā gönderiserem

ساقی بیا که هاتف غیبم بمژده گفت
با درد صبر کن که دوا میفرستمت

[H 41a] [N 41a]

Gel sāḳi baña hātif-i ġayb didi müjde kim
Ṣabr it ki derde saña devā gönderiserem

در روی خود تفرّج صنع خدا بکن
کآیینهٔ خدای نما میفرستمت

[1] ~ ṣubḥ u ṣām H

[2] ġam ʿaskerüñ ḫarāb: ~ ceyş-i ġamuñ ḫarāb

Kendü yüzüñde sunʿ-ı Ḥaḳı eyle sen seyir
Ḥaḳ gösterür bir āyna saña göñderiserem

حافظ سرود مجلس ما ذکر خیر تُست
تعجیل کن که اسب و قبا میفرستمت

Ḫayr ile añma Ḫᵛāce seni bezmimüz seni[1]
Tīz ol libās ü aṭ ki saña gönderiserem

83
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilāt

[B 37b] ای غائب از نظر بخدا میسپارمت
جانم بسوختی و بدل دوست دارمت

Ey dīdeden nihān seni Ḥaḳḳa ṣımarladım
Yaḳduñ cānumı dille seni yār da ṭutarım

تا دامن کفن نکشم زیر پای خاک
باور مکن که دست ز دامن بدارمت

Tā çekmeyem kefen etegin taḫt-ı pāy-ı ḫāk
İnanmaḳ itme kim etegüñden elim çekem

محراب ابروان بنما تا سحرگهی
دست دعا برآرم و در گردن آرمت

Miḥrāb-ı ḳaşlaruñ baña göster ki çin seher[2]
El ḳaldıram duʿāya vü boynuña ṣarılam

---

1 şeni: seni H

2 çin seḥer ~ ṣubḥī dem H, N

گر بایدم شدن سوی هاروت بابلی
صد گونه جادویی بکنم تا بیارمت

Ger baña semt-i Bābil-i Hārūt gereklü_ola
Yüz dürlü siḥr idem seni tā elde eyleyem

بارم ده از کرم بر خود تا بسوز دل
در پات دمبدم گهر از دیده بارمت

Luṭfuñdan iẕni vir baña tā sūz-ı dil ile
Gözden ayaġuña heme ān incü yaġdıram

صد جوی آب بسته‌ام از دیده بر کنار
بر بوی تخم مهر که در دل بکارمت

Gözden yanımda baġlamışam yüz ṣu ırmaġı
Şol umm ile ki ʿışḳ toḫumuñ göñlüñe ekem

میگریم و مرادم از این سیل اشکبار
تخم محبّتست که در دل بکارمت

Ben aġlaram bu sel yüki yaşdan merām baña
Göñlüñe tā ki toḫm-ı maḥabbet senüñ ekem[1]

[H 41b] [N 41b]

خونم بریخت وز غم هجرم خلاص داد
منّت پذیر غمزهٔ خنجر گذارمت

Dökdi ḳanım u virdi ġam-ı hecrden ḫalāṣ
Ḫançer geçir'ci ġamzeñüñ ey şādmānıyam

خواهم که پیش میرمت ای بی‌وفا طبیب
بیمار باز پرس که در انتظارمت

[1] işbu beyit mükerrerdir. H, N, B

Öñüñde ölmek isterim ey bī-vefā ḥekīm
Ṣor ḫasteñi ki anca seni gözlemekdeyem

حافظ شراب و شاهد و رندی نه وضع تُست
فی الجمله میکنی و فرو میگذارمت

Ḥāfıẓ mey içme yār ü sekir saña şān degül[1]
Eylersüñ azucuḳda seni terk idiserem

84
mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

[B 38a]

یا رب سببی ساز که یارم بسلامت
بازآید و برهاندم از چنگ ملامت

Ḥaḳ bir sebeb it kim güzelim ṣaġ u selāmet
Girü gele ḳurtara beni_ez-dest-i melāmet

خاک ره آن یار سفرکرده بیارید
تا چشم جهان بین کنمش جای اقامت

Ol yola giden yār yolınuñ ḫāki getürüñ
K'idem görici gözüm aña cāy-ı iḳāmet

فریاد که از شش جهتم راه ببستند
آن خال و خط و زلف و رخ و عارض و قامت

Ḥayfā ki yolum baġladılar altı ṭarafdan
Ol ḫāl ü ḫaṭ ü zülf ü ruḫ u ʿārıż ü ḳāmet

[1] ~ nüsḫa: Mestlik mey içme tāze saña şān degül Ḫʸāce H, N, B

امروز که در دست توام مرحمتی کن
فردا که شوم خاک چه سود اشک ندامت

Bugün baña raḥm eyle ki destüñde-i-yüm[1] ben
Yarın ki olam ḫāk ne sūd eşk-i nedāmet

ای آن که بتقریر و بیان دم زنی از عشق
ما با تو نداریم سخن خیر و سلامت

Ey ol ki seviden dem uran söz ü beyānla
Yoḳ senle sözimüz yüri var ḫayr u selāmet[2] *

درویش مکن ناله ز شمشیر احبّا
کاین طائفه از کُشته ستانند غرامت

Dostlar ḳılıcından be dede eyleme feryād
Bu zümre ki ölmüşden alur resm ü cināyet

[H 42a] [N 42a]

در خرقه زن آتش که خم ابروی ساقی
بر میشکند گوشهٔ محراب امامت

Od ḫırḳaya ur muġbeçenüñ k'egrice ḳaşı
Vīrān idiser gūşe-i miḥrāb-ı imāmet

حاشا که من از جور و جفای تو بنالم
بیداد لطیفان همه لطفست و کرامت

Ḥāşā ki senüñ cevr ü cefāñdan iñleyem
Ṣāḥib-keremüñ ẓulm[i] de hep luṭf u ʿ ināyet

---

[1] destüñde-i-yüm: [destüñdeyüm anlamında.]

[2] ~ bi-ḥasbi'l-luġat maʿmūn-ı mışrāʿ -ı ṯānī: Biz saña kelām ṭutmazız, ey var u selāmet H, N, B

* müfred: Taṣavvuf terk-i ḳīl ü kāle dirler / Hemān vecd ü semāʿ u ḥāle dirler H, N, B [Sûdî, I/228]

کوته نکند بحث سر زلف تو حافظ
پیوسته شد این سلسله تا روز قیامت

Ḥāfıẓ ser-i zülfüñ sözini muḫtaṣar itmez
Bu zencīr ola ulaşa tā rūz-ı ḳıyāmet

85
müstefʿilün feʿūlün müstefʿilün feʿūlün

زان یار دلنوازم شکریست با شکایت
گر نکته دان عشقی بشنو این حکایت

Ol oḫşayan göñül yār şükrāne var şikāyet
Ger nüktedān-ı ʿışḳsañ ḫoş diñle bu ḥikāyet

[B 38b]

بی مُزد بود و منّت هر خذمتی که کردم
یا رب مباد کس را مخدوم بی عنایت

Her ḫizmeti ki itdüm bī-ecr ü imtinānsuz
Ḥaḳḳ olmasun kişinüñ maḫdūmı bī-irādet

رندان تشنه لب را آبی نمی‌دهد کس
گویی ولی شناسان رفتند ازین ولایت

Ṣusuz dudaḳlu şaḫsa kes bir içim ṣu virmez[1]
Ṣan gitdiler bu yerden añlar velī vü himmet

در زلف چون کمندش ای دل مپیچ کانجا
سرها بریده بینی بی جرم و بی جنایت

Dolaşma oḳruḳ-āsā zülfine dil ki anda
Başlar kesik görürsüñ bī-cürm ü bī-cināyet

[1] ~ nüsḫa: Dil-teşne ṣāliḥīne bir ṣu kimesne virmez H, N, B

چشمت بغمزه ما را خون خورد و میپسندی
جانا روا نباشد خونریز را حمایت

Ġamzeñle içdi gözüñ ḳanım pesend idersin
Olmaya lāyıḳ ey cān ḳan dökene ḥimāyet

در این شب سیاهم گُم گشت راه مقصود
از گوشهای برون آی ای کوکب هدایت

Vuṣlat yolum güm oldı işbu ḳarañu şebde
Çıḳ ṭaşra bir bucaḳdan ey encüm-i hidāyet

[H 42b] [N 42b]

از هر طرف که رفتم جز وحشتم نیفزود
زنهار ازین بیابان وین راه بینهایت

Her bir yaña ki gitdüm ürkümden artmadı ġayr
Bu rāh ü bu ḳırañdan zīnhār ki bī-nihāyet[1]

این راه را نهایت صورت نمی توان بست
کش صد هزار منزل بیشست در بدایت

Bu yol ṣoñına ṣūret yoḳ baġlamaḳlıḳ imkān
Zīrā ki öñ ḳonaġı yüz biñ ḳonaḳ ziyādet[2]

ای آفتاب خوبان میجوشد اندرونم
یک ساعتم بگُنجان در سایهٔ حمایت

Ey ḫūblar āfitābı ḳaynar benüm derūnum
Bir dem beni ṣıġındur sāyeñde ḳıl ḥimāyet

[1] ~ nüsḫa: Her cānibe ki vardum ürkmekden artmadı ġayr / Bu rāhdan emān hem bu ova bī-nihāyet H, N, B

[2] ~ nüsḫa: Yoḳ baġlamaḳ bu yolın ṣoñına ṣūret imkān / Kim anuñ ilk ḳonaġı yüz biñ ḳonaḳ ziyādet H, N, B

هر چند بُردی آبم روی از درت نتابم
جور از حبیب خوشتر کز مدّعی رعایت

ʿIrżum ne dek iletseñ yüz dönmezem ḳapuñdan
Ḫoşdur cefā ḥabībden kim ḫaşımdan riʿāyet

عشقت رسد بفریاد ار خود بسان حافظ
قرآن ز بر بخوانی در چارده روایت

ʿIşḳuñ fiġāne ire Ḥāfıẓ gibi eger sen
On dört vecihle Ḳurʾān ezber oḳuñ ḳırāʾat

86
mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

[B 39a]

مدامم مست میدارد نسیم جعد گیسویت
خرابم میکند هر دم فریب چشم جادویت

Senüñ büklüm ṣaçuñ ʿıṭrı beni dāʾim ṭutar mestān
Hemīn cādū gözüñ aldanması eyler beni vīrān

پس از چندین شکیبایی شبی یا رب توان دیدن
که شمع دیده افروزیم در محراب ابرویت

ʿAceb bunca ṣabırdan ṣoñ görem mümkin mi bir gice
Senüñ miḥrāb ḳaşuñda ki idevüz göz mūmın nūrān

سواد لوح بینش را عزیز از بهر آن دارم
که جان را نسخه‌ای باشد ز نقش خال هندویت

Görüm levḥi ḳarası ṭutaram ḥürmetlü anuñ-çün
Ki olsun hindū ḫālüñ naḳşına cān nüsḫası cānān

تو گر خواهی که جاویدان جهان یکسر بیارایی
صبا را گو که بردارد زمانی بُرقع از رویت

Cihānı ger dilerseñ idesin birden ebed sen zeyn
Ṣabāya söyle ḳaldırsın yüzüñden örtüyü bir ān

[H 43a] [N 43a]

و گر رسم فنا خواهی که از عالم براندازی
بیفشان تا فروریزد هزاران جان ز هر مویت

Dilersen daḫı ḳaldırmaḳ fenā resmini dünyādan
Dökülsin aşaġa silk her ḳıluñdan nice yüz biñ cān

من و باد صبا مسکین دو سرگردان و بیحاصل
من از افسون چشمت مست و او از بوی گیسویت

Seḥer bādıyla ben miskīn iki bī-ḥāṣıl u sersem
Gözüñ siḥriyle ben mest ü ṣaçuñ ʿıṭrından ol ḥayrān

زهی همّت که حافظ راست از دنیی و از عقبی
نیاید هیچ در چشمش بجز خاک سر کویت

Ne ḫoşdur himmet-i Ḥāfıẓ ki dünyādan vü ʿuḳbādan[1]
Gözine gelmez aṣlā ġayr-i ḫāk-i ser-kūyuñ ey cān

87
mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

المنة لله که در میکده بازست
زان رو که مرا بر در او روی نیازست

Ḥaḳḳuñ ola minnet ki der-i meykede bāzdur
Ol vech içün ol bābda baña rūy-ı niyāzdur[2]

[1] ~ nüsḫa: ʿAcebdür himmet-i Ḥāfıẓ ki dünyādan u ʿuḳbādan H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Minnet ki Ḫudāya der-i meyḫāne bāzdur / Ol bābda baña anuñ içün vech-i niyāzdur H, N, B

خُمها همه در جوش و خروشند ز مستی
وان می که در آن جاست حقیقت نه مجازست

Küpler ḳamu sarḫoşluġıla cūş u ḫurūşlar[1]
Ol mey ki o yerde mey-i ḥaḳ ṣanma mecāzdur

از وی همه مستی و خروشست و تکبّر
وز ما همه بیچارگی هم عجز و نیازست

Andan ḳamu mestlik ü ḫurūşluḳ u büyüklük
Bizden ḳamu bīçārelik ü ʿacz ü niyāzdur

[B 39b] رازی که بر خلق نگفتیم و نگوییم
با دوست بگوییم که او محرم رازست

Bir rāzı ki ḫalḳa dimedük hem dimeyüz biz
Dosta diyelim kim o ḥabīb maḫrem-i rāzdur[2]

شرح شکن زلف خم اندر خم جانان
کوته نتوان کرد که این قصّه درازست

Egrice vü bügrice büküm zülf-i berīn şerḥ
Mümkin degül itmek ḳıṣa bu fıḳra dırāzdur

بار دل مجنون و خم طرّهٔ لیلی
رخسارهٔ محمود و کف پای ایازست

Dil ḳayġusı Ḳaysuñ saç-ı Leylā bükümiyle
Maḥmūd ruḥı da hem ṭaban-ı pāy-ı Ayāzdur*[3]

---

[1] sarḫoşluġıla: sarḫoşluġa H; ~ nüsḫa: ʿUşşāḳ ḳamu sarḫoşluġıla cūş u ḫurūşlar H, N, B → sarḫoşluġıla: sarḫoşluġa H

[2] ~ nüsḫa: Bir sır ki biz anı dimedik ḫalḳa dimeyüz / Ol dosta dirüz hem diyelim maḫrem-i rāzdur H, N, B

* Sulṭān Maḥmūd Ġaznevīnüñ Ayāz nāmında maḥbūb-ı dilārāsınuñ keyf ḥālinde bir gice zülüflerini ḳaṭʿ itdirüp ʿale'ṣ-ṣabāḥ maḥbūbını bilā zülf gördükde nedāmet vāḳiʿ oldıġı ḳıṣṣasını Ḫᵛāce merḥūm bu ġazelde beyān itmişdür. N

[3] ~ nüsḫa: Ḳayġu-yı dil-i Ḳays u ṣaç-ı büklüm-i Leylā / Maḥmūd yañaġı hem ṭaban-ı pāy-ı Ayāzdur H, N, B

[H 43b] [N 43b]

بردوخته‌ام دیده چو باز از همه عالم
تا دیدهٔ من بر رخ زیبای تو بازست

Dikdüm gözümi cümle cihāndan ṭoġan-āsā
Tā kim ruḫ-ı zībāña gözüm açuḳ u bāzdur

در کعبهٔ کوی تو هر آن کس که درآید
از قبلهٔ ابروی تو در عین نمازست

Her ol kişi kim Kaʿbe-i kūyuña girüpdür
Miḥrāb-ı ḳaşuñdan o kese ʿayn-ı namāzdur[1]

ای مجلسیان سوز دل حافظ مسکین
از شمع بپرسید که در سوز و گدازست

Ey yār bizüm derdlü Ḥᵛāce baġrı yanıġın
Ṣoruñ ki şem[i]ʿden[2] be seḥer sūz u güdāzdur[3]

88
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

حاصل کارگه کون و مکان این همه نیست
باده پیش آر که اسباب جهان این همه نیست

Kārḫāne-i cihān ḥāṣılı hīç nesne degül
Mey getür öñe ki emvāl-i cihān nesne degül

---

[1] kūyuna: (کویویه) H, N, B [Anlam gereği “kūyuna” okundu.]

[2] şem[i]ʿ: [şemʿ. Vezin zaruretiyle mütercimin benzer tasarruflarına riayet edildi.]

[3] ~ Mūmdan ṣoruñ ol yanma erimekde ne bāzdur H, N, B

از دل و جان شرف صحبت جانان غرض است
همه آنست وگرنه دل و جان این همه نیست

Cān ü dilden ġaraż ol yār ile ṣoḥbet şerefi
Yoḳsa bi'l-cümle odur cān u cenān nesne degül

دولت آنست که بی خون دل آید بکنار
ور نه با سعی و عمل باغ جِنان این همه نیست

Devlet oldur ki gele yañına bī-zaḥmet-i dil
Yoḳsa bā saʿy ü ʿamel bāġ-ı cinān nesne degül

منّت سدره و طوبی ز پی سایه مکش
که چو خوش بنگری ای سرو روان این همه نیست

Çekme sen sāye içün Sidre vü Ṭūbā minenin
Ḫoşça baḳsañ ki çün ey serv-i revān nesne degül

[B 40a] پنج روزی که در این مرحله مهلت داری
خوش بیاسای زمانی که زمان این همه نیست

Beş gün imhāl ki ṭutarsın bu maḥalde ey cān
Ḫoş geçür devriñi sen ki ān ü zamān nesne degül

بر لب بحر فنا منتظریم ای ساقی
فرصتی دان که ز لب تا بدهان این همه نیست

Sāḳiyā munṭaẓırız baḥr-i fenā ucında
Bil ki lebden feme dek ruḫṣat-ı ān nesne degül

[H 44a] [N 44a] از تهتّك مکن اندیشه و چون گل خوش باش
زانکه تمکین جهان گذران این همه نیست

Ḫoşça ol gül gibi fikr itme tehettük-i_ʿırżdan
Kim cihān ḳudreti geçmekde hemān nesne degül

زاهد ایمن مشو از بازئ غیرت زنهار
که ره از صومعه تا دیر مغان این همه نیست

Zāhidā olma emīn mekr-i ġayūrdan zinhār
Tekyeden mey-gehe dek yol ki revān nesne degül

دردمندیئ من سوخته زار و نزار
ظاهرا حاجت تقریر و بیان این همه نیست

Ben ża‘īf ü iñilü sūḫitenüñ[1] derdlüligin
Ẓāhirī ḥācet-i taḳrīr ü beyān nesne degül

نام حافظ رقم نیک پذیرفت ولی
پیش رندان رقم سود و زیان این همه نیست

Eylik adın Ḥʸācenüñ nāmı ḳabūl itdi velī
Nezd-i ‘uşşāḳda ne sūd aṣṣı ziyān nesne degül

89
mefā‘ilün fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilāt

چه لطف بود که ناگاه رشحهٔ قلمت
حقوق خذمت ما عرضه کرد بر کرمت

Ne luṭf idi ḳalemüñ neşvi nāgehān ki baña
Ki itdi ḫizmetimüz ḥaḳḳını ifāde saña

بنوک خامه رقم کرده‌ای سلام مرا
که کارخانهٔ دوران مباد بی رقمت

Ḳalem ucıyla selām baña taḥrīr itmişsin
Ḫaṭuñsuz olmaya tā kārḫāne-i dünyā[2]

---

[1] suḫite: (سوخته) H, N, B [*suḫte* kelimesi vezin gereği *suḫite* okundu. Kelime her üç nüshada *suḫite* şeklinde harekelendirilmiştir.]

[2] ~ nüsḫa: Ḳalem ucıyla selāmım ki taḥrīr itmişsin ~ Ḳalem ucıyla ki taḥrīr-i selām itmişsin / Ki kārḫāne-i ‘ālem yazuñsız olmaya tā H, N, B

نگویم از من بی‌دل بسهو کردی یاد
که در حساب خرد سهو نیست بر قلمت

Dimem ki sehvle ben-i bī-göñülden itdüñ yād
Ki ḫāmeñ üzre sehiv yoḳ ḥisāb-ı ʿaḳlda tā[1]

مرا ذلیل مگردان بشکر این توفیق
که داشت دولت سرمد عزیز و محترمت

Beni ḫor itme bu tevfīḳ teşekküri içün
Ki ṭutdı devlet-i cāvīd seni ʿazīz ü ʿalā[2]

[B 40b] بیا که با سر زلفت قرار خواهم کرد
که گر سرم برود برندارم از قدمت

Be gel ki zülfüñ ucıyla söz eylemek ḳaṣdım
Ki ger başım gide pāyüñden itmeyem bālā

[H 44b] [N 44b] ز حال ما دلت آگه شود مگر وقتی
که لاله بردمد از خاک کشتگان غمت

Bir anda göñlüñ olur ḥālimüzden āgāh līk
Ġamuñ ölüleri ḳabrinden ürpere lālā[3]

صبا ز لف تو با هر گلی حدیثی راند
رقیب کی ره غمّاز داد در حرمت

Ṣabā be-her güle zülfüñden irgürüp bir söz
Ḳaçan ḳovıcıya yol virdi semtüñe aʿdā[4]

---

[1] ~ nüsḫa: Bu ben göñülsüzi sehven dimem ki yād itdüñ / Ḥisāb-ı uṣda sehiv ḫāmeñ üzre yoḳ zīrā H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Bu tevfīḳin şükrānıyla itme ḫorca beni H, N, B [Vezin hatalı.]
[3] göñlüñ: göñlümüñ H; lālā: [Hâfız'ın beytindeki lâle kelimesine tekabül ediyor. Kafiye için lālā (لالا) yazılmış.]
[4] ~ nüsḫa: Ḳovıcıya nice yol virdi semtiñe aʿdā H, N, B

روان تشنهٔ ما را بجرعه‌ای دریاب
چو میدهند زلال خضر ز جام جمت

Ṣusuzca cānumuzı bir ḳadeḥle ḳandur sen
Çü vireler ḳadeḥ-i Cemden āb-ı Ḫıżrı saña

دلم مقیم در تست حرمتش میدار
بحکم آن که خدا داشتست بی المت

Dilüm ḳapuñda[1] muḳīmdür ṭut anı ḥürmetlü
O ḥükmile ki kedersiz ṭutup seni Mevlā[2]

کمین گهست و تو خوش تیز میروی هشدار
مکن که گرد برآید ز شه ره عدمت

Pusı yeri daḫı sen ḫoş revişdesin uṣlan
ʿAdem tozuñ ulu yoldan ki eyleme ḳalḳa

همیشه وقت تو ای عیسئ صبا خوش باد
که جان حافظ دلخسته زنده شد بدمت

Hemīşe vaḳtüñ ola ḫoş Mesīḥī-veş be ṣabā
Demüñle ḫaste Ḫʿāce rūḥı ṣaġ olup zīrā

90
mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

ای شاهد قدسی که کشد بند نقابت
وی مرغ بهشتی که دهد دانه و آبت

Ey ḳudsī güzel kim çekiyor baġ-ı niḳābuñ
Vāy murġ-i İrem kim vireyor dāne vü ābuñ

[1] ~ göñül ḳapuñda H, N
[2] ~ nüsḫa: Anuñ içün ki kedersiz ṭutup seni Mevlā H, N, B

خوابم بشد از دیده در این فکر جگرسوز
کاغوش که شد منزل و مأوای که خوابت

Bu fikr-i ciger-sūzda gidüp uyḫu gözümden
Kimüñ ḳucaġı k'oldı yer ü menzil-i ḫ^{v}ābuñ

رفتی ز کنار من دلخسته ناگاه
تا جای که شد منزل آسایش و خوابت

Gitdüñ men-i dil-ḫaste yanından ānsız[1]
Kimüñ yeri tā rāḥat evüñ oldı vü ḫ^{v}ābuñ

[H 45a] [N 45a] [B 41a]

هر ناله و فریاد که کردم نه شنیدی
پیداست نگارا که بلندست جنابت

İtdüm ne ḳadar āh ü fiġān yoḳ işidişüñ
Ẓāhir ki be-ġāyet güzelim ʿālī-cenābuñ

درویش نمی‌پرسی و ترسم که نباشد
اندیشهٔ آمُرزش [و] پروای ثوابت

Ṣormazsın a yār dervīşi sen ḳorḳum odur kim
Yoḳ saña ʿafıv[2] fikri vü tedbīr-i ṣevābuñ

ای قصر دل افروز که منزلگه انسی
یا رب مکناد آفت ایّام خرابت

Ey mesken-i ülfet ü göñül ṣādı olan köşk[3]
Āfāt-ı cihān itmeye yā Rabb ḫarābuñ

---

1 ānsız: añsız H, N, B [KM'deki nāgāh kelimesinin karşılığı. Nun'la yazılması gerekir. İlk mısrada vezin hatalı.]

2 ʿafıv: [ʿafv. vezin gereği ʿafıv okundu.]

3 mesken: miskīn H

دورست سر آب درین بادیه هُشدار
تا غول بیابان نفریبد بسرابت

Bu çölde ıraḳdur şu başı ʿaḳluñı cemʿ it
Vaḥşī kişi tā aldamaya sisle cenābuñ

تیری که زدی بر دلم از غمزه خطا رفت
تا باز چه اندیشه کند رای صوابت

Bir oḳ ki gidüp sehvle gözden dile urduñ[1]
Āyā ne fikir ide yine reʾy-i ṣavābuñ

تا در ره پیری بچه آیین روی ای دل
باری بغلط صرف شد ایّام شبابت

Āyā reh-i pīrlikde ne yolca gideñ ey dil[2]
Ṣarf oldı ġalaṭ yire hele vaḳt-i şebābuñ

راه دل عشّاق زد آن چشم خماری
پیداست ازین شیوه که مستست شرابت

Ol çeşm-i ḫumār rāh-ı dil-i ʿāşıḳı urdı
Bu şīveden aẓhar ki ḳatīl mest-i şerābuñ

حافظ نه غلامیست که از خواجه گریزد
لطفی کن و بازآ که خرابم ز عتابت

Ḥāfıẓ degül ol ḳul ki ḳaça uzaġa senden
Luṭf eyle girü gel ki ḫarāb itdi ʿitābuñ

---

[1] ~ nüsḫa [metin] Bir oḳ ki dile ġamzeden urduñ ḫaṭāen reft H, N, B [Kafiye sebebiyle derkenar tercih edildi.]

[2] ~ nüsḫa: Ey dil ḳocalıḳ vaḳti ne resm üzre gideñ tā H, N, B

91
mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

آن تُرک پری چهره که دوش از بر ما رفت
آیا چه خطا دید که از راه خطا رفت

Ol yār-i melek-rū ki yanumdan gice gitdi
K'āyā ne ḫaṭā gördi Ḫaṭā yolına gitdi

[H 45b] [N 45b]

تا رفت مرا از نظر آن چشم جهان بین
کس واقف ما نیست که از دیده چها رفت

Ol çeşm-i cihān-bīn gideli tā naẓarımdan
Bir kes degül añlar gözimüzden ki ne gitdi

[B 41b]

بر شمع نرفت از گذر آتش دل دوش
آن دود که از سوز جگر بر سر ما رفت

Dilden geçen od gitmedi dün gice mūm üzre
Yürek yanışından o duḫān kim başa gitdi

دور از رخ تو دمبدم از چشمهٔ چشمم
سیلاب سرشک آمد و طوفان بلا رفت

Yüzinden anuñ ayru müdām göz bıñarımdan
Seyl-āb-ı yaşım geldi ṭūfān keydi de gitdi[1]

از پای فتادیم چو آمد غم هَجران
در درد بماندیم چو از دست دوا رفت

Çün geldi firāḳ ġuṣṣası biz düşdük ayaḳdan
Derdde ḳalubuz çün elimüzden devā gitdi[2]

---

[1] keyd belā maʿ nāsına H, N, B

[2] ~ nüsḫa: Derd ḳaldı bize çünki bir ḳara gitdi H, N, B bir ḳara: bizlere B [Vezin hatalı.]

دل گفت وصالش بدعا باز توان یافت
عمریست که عمرم همه در کار دعا رفت

Dil didi duʿā ile olur vaṣlını bulmaḳ
ʿÖmrüm nice demdür ki duʿā işine gitdi

احرام چه بندیم چو آن قبله نه اینجاست
در سعی چه کوشیم چو از مروه صفا رفت

Ol ḳıble degül çün orada ne dügem iḥrām[1]
Ne saʿy idelim saʿye Ṣafā Merve de gitdi

دی گفت طبیب از سر حسرت چو مرا دید
هیهات که رنج تو ز قانون شفا رفت

Dün gördi beni didi ṭabīb raḥm cihetinden[2]
Ḥayfā marażuñ geçdi şifā yolını gitdi

ای دوست بپرسیدن حافظ قدمی نه
زان پیش که گویند که از دار فنا رفت

Ḥāfiẓ Ḥʿāceyi ṣormaġa ḳo dostum ayaḳ sen
Andan öñi kim dār-ı fenādan dene[3] gitdi[4]

92
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

جز آستان توام در جهان پناهی نیست
سر مرا بجز این در حواله گاهی نیست

Ṣıġınacaḳ işigüñden baña dīger yer yoḳ
Benüm başıma bu bābdan dīger dönem yer yoḳ

[1] ~ nüsḫa: Ol ḳıble degül anda niçün dügelim iḥrām H, N, B
[2] cihetinden ~ yañadan H, N
[3] dine: [denile anlamında. Yani: dâr-ı fenâdan gitti denilmesinden önce...]
[4] ~ nüsḫa: Andan öñi kim ol buradan söylene gitdi H, N, B → söylene: sevine H

[H 46a] [N 46a]

عدو چو تیغ کشد ما سپر بیندازیم
که تیغ ما بجز از ناله‌ای و آهی نیست

ʿAdū ḳılıç çeke çünkim nizāʿı biz aṭarız
Ki tīġımuz bizüm āh ü fiġāndan āḫar yoḳ

چرا ز کوی خرابات روی برتابم
کز این بهم بجهان هیچ روی و راهی نیست[1]

Niçün maḥalle-i meyḫāneden yüzüm çevirem
Ki bundan özge cihānda özime bir yer yoḳ

[B 42a]

زمانه گر فکند آتشم بخرمن عمر
بگو بسوز که بر من ببرگ کاهی نیست

Zamāne ḫırmen-i ʿömrime ger bıraġa āteş
Di yaḳ aña ki yanımda ṣaman çöpi yer yoḳ[2]

غلام نرگس جمّاش آن سهی قدّم
که از شراب غرورش بکس نگاهی نیست

O doġrı serv boyuñ göz ḳamaşı ḳuluyam
Ġurūr-ı bādeden anuñ ki ṣaḫṣa naẓar yoḳ[3]

چنین که از همه سو دام راه میبینم
بجز حمایت زلفش مرا پناهی نیست

Bu gūne kim görirem her yañadan aġlu yolum
Ṣaçı ḥimāyesinüñ ġayrı ṣığınam yer yoḳ

---

[1] هیچ : Vezin gereği Sûdî şerhine riayet edilerek ilave edilmiştir (Sûdî, I/248).

[2] ~ nüsḫa: Eger ki ḫırmen-i ʿömrime od bıraġa felek / Di aña yaḳ ki yanımda ṣaman çöpi nesne yer yoḳ H, N, B → yaḳ ki: yaḳa H; yanımda: tenimde H

[3] ġurūr-ı bāde: ġurūr-ı ziyāde H; anuñ ~ aña H, N; naẓar ~ baḳar H, N; ~ Ki ṣaḫṣa bāde-i kibrinden anuñ enẓār yoḳ N, B

عنان کشیده رو ای پادشاه کشور حسن
که نیست بر سر راهی که دادخواهی نیست

Güzellik iḳlīminüñ şāhı git yular çekerek
Ki bir yol üsti bulunmaz ki şekvā ider yoḳ

مباش در پی آزار و هر چه خواهی کن
که در شریعت ما غیر ازین گناهی نیست

Gel olma ḳayd-ı āzārda vü her ne isteñ it
Ṭarīḳımuzda ki bundan günāh-ı āḫar yoḳ[1]

عُقاب جور کشیدست بال در همه شهر
کمان گوشه نشینی و تیر آهی نیست

Taʿaddī ḳartalı yaymış ḳanad ḳamu şehre
Vücūdı yayca velī āhı oḳça bir er yoḳ

خزینهٔ دل حافظ بزلف و خال مده
که کارهای چنین حد هر سپاهی نیست

Defīne-i dil-i Ḥᵛāceyi virme zülf ü beñe[2]
Ki böyle işlere her bir sipāha[3] maḳder yoḳ

93
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilāt

[H 46b] [N 46b]

ساقی بیار باده که ماه صیام رفت
درده قدح که موسم ناموس و نام رفت

Gitdi be sāḳi bāde getür kim meh-i ṣıyām
Gitdi piyāle vir ki baña vaḳt-i ʿār u nām

[1] ~ nüsḫa: Ki yolumuzda bunuñ ġayrı bir ḳabīḥter yoḳ H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Göñül ḫazīnesini virme Ḥᵛāce zülf ü beñe H, N, B
[3] sipāha ~ kişiye H, N

وقت عزیز رفت بیا تا قضا کنیم
عمری که بی حضور صراخی و جام رفت

Gitdi ʿazīz vaḳit k'idelim gel ḳażā anı
Bir dem ki gitdi olmayaraḳ sāġar ile cām

در تاب توبه چند توان سوخت همچو عود
می ده که عمر بر سر سودای خام رفت

Yanmaḳ şuʿāʿ-ı tevbede ʿūd gibi nice_olur
Bir olmaduḳ hevāya ʿömür gitdi vir ki cām

[B 42b] مستم کن آن چنان که ندانم ز بیخودی
در عرصهٔ خیال که آمد کدام رفت

Mest it o dek beni ki bī-ḫodluḳla bilmeyem
Meydān-ı fikre kim ki gelüp gitdi hem küdām

بر بوی آن که جرعهٔ جامت بما رسد
در مصطبه دعای تو هر صبح و شام رفت

Ol umm ile ki cürʿa-i cāmuñ ire bize
Meyḫāne içre daʿvet olur saña ṣubḥ u şām[1]

دل را که مرده بود حیاتی بجان رسید
تا بویی از نسیم تواش در مشام رفت

Dil mürde idi irdi anuñ cānına ḥayāt
Bir ḳoḳı gide tā ki ḳoḳuñdan anuñ be-kām

[1] olur: oldur H, N

زاهد غروری داشت سلامت نبرد راه
رند از ره نیاز بدارالسّلام رفت

Zāhid ġurūrı ṭutdı selāmet yol iltmedi
Gitdi niyāz rehinden o mest ḫāne-i selām[1]

نقد دلی که بود مرا صرف باده شد
قلب سیاه بود از آن در حرام رفت

Dil naḳdi kim var idi benüm oldı ṣarf-ı mey
ʿĀṣī göñül di anuñ içün gitdi der-ḥarām[2]

دیگر مکن نصیحت حافظ که ره نیافت
گمگشته‌ای که بادهٔ شیرین بکام رفت

Pend itme Ḥāfıẓa ki diger bulmadı ṭarīḳ
Olmuş yitik ki ʿışḳ-ı leẕīẕ gitdi der meşām[*3]

94
mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

[H 47a] [N 47a]

غمش تا در دلم مَأوا گرفتست
سرم چون زلف او سودا گرفتست

Dilümde tā ġamı menzil ṭutupdur[4]
Başım zülfi gibi sevdā ṭutupdur

لب چون آتشش آب حیاتست
زآبش آتشی در ما گرفتست

---

[1] rehinden ~ yolından H, N; ~ nüsḫa: Gitdi niyāz yolından o mest beyte kim selām H, N, B

[2] ~ nüsḫa: Mevcūd-ı dil ki idi benüm oldı ṣarf-ı mey / ʿĀṣī dil idi anuñ içün gitdi der ḥarām H, N, B

[*] Demāġ geñiz dimekdür. H, N

[3] ~ Pend itme ġayr Ḥāfıẓa kim bulmadı ṭarīḳ / Azġun kişi ki ʿışḳ-ı leẕīẕ gitdi der-meşām H, N, B

[4] ~ Ġamı tā kim göñülde yer ṭutupdur H, N, B

Od-āsā dudaġı āb-ı ḥayātdur[1]
Ṣuyından bizde bir āteş ṭutupdur

هُمای همّتم عمریست کز جان
هوای آن قد و بالا گرفتست

Nice demdür ki saʿyüm ḳuşı cāndan
O bālā boy hevāsını ṭutupdur

شدم عاشق ببالای بلندش
که کار عاشقان بالا گرفتست

Anuñ bālā boyına ʿāşıḳ oldum
Ki aʿlā işi ʿāşıḳlar ṭutupdur

[B 43a] چو ما در سایهٔ الطاف اوییم
چرا او سایه از ما وا گرفتست

Çü biziz sāye-i luṭfında anuñ
Niçün bizden o sāye vā ṭutupdur[2]

نسیم صبح عنبر بوست امروز
مگر یارم ره صحرا گرفتست

Seḥer bādı bugün ʿamber ḳoḳulı
Meger dostum reh-i ṣaḥrā ṭutupdur

ز دریای دو چشمم گوهر اشک
جهان در لؤلؤ لالا گرفتست

İki gözüm yeminden cevher-i eşk
Mülemmaʿ dürle dünyāyı ṭutupdur[3]

---

[1] ~ Ṣan āteş dudaġı āb-ı ḥayātdur H, N, B
[2] ~ vā, be-maʿnā-yı dirīġ ṭutmaḳ [esirgemek] H, N
[3] ~ nüsḫa: Cihāñı ṣuʿledār incü ṭutupdur H, N, B

حدیث حافظ ای سرو سمن بر
بوصف قدّ تو بالا گرفتست

Be hey serv-i semen-ber Ḫᵛāce sözi[1]
Boyuñ vaṣfı gibi rifʿat ṭutupdur

95
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilāt

میر من خوش میروی کاندر سر و پا میرمت
تُرك من خوش میخرامی پیش بالا میرمت

Ḫoş yürürsüñ ey begim baştan başa cānum fedā[2]
Sevdigüm ḫoş ṣalınursuñ ḳaddiñe cānum fedā

[H 47b] [N 47b]

گفته بودی کی بمیری پیش من تعجیل چیست
خوش تقاضا میکنی پیش تقاضا میرمت

Söylemişdüñ ḳaçan ölürsüñ öñümde ivme ne
Ḫoş ideñ ḳaḳış taḳāżañ öñine cānum fedā

عاشق و مهجور و مخمورم بت ساقی کجاست
گو خرمان شو که پیش قدّ رعنا میرمت

ʿĀşıḳ-ı mehcūr u mestem ḳandedür sāḳī ṣanem
Söyle kim ol ṣalınañ ḫoş ḳaddüñe cānum fedā

آن که عمری رفت که تا بیمارم از هَجران او
گو نگاهی کن که پیش چشم شهلا میرمت

[1] ~ nüsḫa: Be hey aḳ sīne servi Ḫᵛāce sözi H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Başdan ayaġa revīşüñ ḫoş begüm cānum fedā H, N, B → begüm cānum ~ ben olayım H, N, B

Geçdi bir dem ol ki hecrinden anuñ ben ḫasteyem[1]
İt naẓar di çeşm-i şehlāñ öñine cānum fedā

گفته‌ای لعل لبم هم درد بخشد هم دوا
گاه پیش درد و گه پیش مداوا میرمت

Sen dimişsin al dudaġım derd bağışlar hem devā
Gāhi derdüñ geh müdāvāñ öñine cānum fedā

خوش خرامان میروی چشم بد از روی تو دور
دارم اندر سر خیال آن که در پا میرمت

Ḫoş gidersin ṣalınup yüzüñden ıraḳ çeşm-i bed
Var başımda ol ḫayāl kim pāyüñe cānum fedā[2]

[B 43b] گر چه جای حافظ اندر خلوت وصل تو نیست
ای همه جای تو خوش پیش همه جا میرمت

Gerçi vaṣluñ ḫalvetinde Ḥāfiẓa yoḳ bir maḥal
Her yerüñ ḫoş her yerüñ ey öñine cānum fedā[3]

96
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilāt

مدّتی شد کآتش سودای او در جان ماست
زان تمنّاها که دائم دردل ویران ماست

Bir dem oldı k'āteş-i ʿışḳı muḳīm-i cānımuz
Ol heveslerden[4] ki dāʾim der-dil-i vīrānımuz

[1] ~ nüsḫa: Bir zamān geçdi o kim hicrinden anuñ ḫasteyim H, N, B
[2] ~ Ṣalınup ḫoşca gidersin senden ıraḳ çeşm-i bed / Ṭutarım başda o fikri pāyıña cānum fedā H, N, B
[3] ~ nüsḫa: Her yerüñ ḫoş her maḥallün öñüne cānum fedā H, N, B
[4] heveslerden: (هلوسلردن) H [Kelime H nüshasında yanlış yazılmıştır.]

مردم چشمم بخوناب جگر غرقند از آن
چشمهٔ مهر رخش در سینهٔ نالان ماست

[H 48a] [N 48a] Merdüm-i dīdem anuñ-çün baġrımuñ ḳanına ġarḳ
Yanaġınuñ gün bıñarı der-ber-i nālānımuz[1]

آب حیوان قطرهای زان لعل همچون شکرست
قرص خور عکسی ز روی آن مه تابان ماست

Ol şeker gibi lebüñden āb-ı ḥayvān ḳatredür
Ḳurṣ-ı gün yüzinüñ ʿaksi ol meh-i tābānımuz[2]

تا نفخت فیه من روحی شنیدم شد یقین
برمن این معنی که ما زان وی و او ازآن ماست

Tā k'işitdüm *añа rūhumdan üfürdüm* oldı fehm
Baña bu maʿnā ki biz anuñ o bizüm cānımuz

هردلی را اطّلاعی نیست بر اسرار عشق
محرم این سرّ معنی دار علوی جان ماست

Her dilüñ esrār-ı ʿışḳa iṭṭilāʿı yoḳ-durur
İşbu ʿulvī maʿnidār esrāra maḥrem cānımuz

چند گویی ای مذکّر شرح دین خاموش باش
دین ما در هر دو عالم صحبت جانان ماست

Nice bir dirsüñ be vāʿiẓ şerḥ-i dīni ebsem ol
İki ʿālemde dīnimüz ṣoḥbet-i cānānımuz

حافظا تا روز آخر شکر این نعمت گذار
کان صنم از روز اوّل مونس و مهمان ماست

---

[1] ~ nüsḫa: Gün yañağı ırmağıdur sīne-i nālānımuz H, N, B

[2] ḳurṣ-ı gün H, N ~ [metin] gün ṭopı H, N, B * Ḳurṣ çörek dimekdür. H, N, B [Anlam bakımından mısra altındaki çeviri tercih edildi.]

Tā ölince it bu niʿmet şükrin ey Ḫᵛāce edā[1]
K’ol ṣanem rūz-ı ezelden mūnis ü mihmānımuz

97
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

خیال روی تو در هر طریق همره ماست
نسیم موی تو پیوند جان آگه ماست

Yüzüñ ḫayāli senüñ her ṭarīḳde yoldaşımuz
Ḳıluñ ḳoḳusına baġlu cān-ı āgehimüz[2]

برغم مدّعیانی که منع عشق کنند
جمال چهرهٔ تو حجّت موجّه ماست

Şu ṣūfī körlügine kim iderler ʿışḳa menʿ
Yüzüñ güzelligi yüzleşme aña ḫüccetimüz

[B 44a] ببین که سیب زنخدان تو چه میگوید
هزار یوسف مصری فتاده در چه ماست

Be gör senüñ çeñeñ elması kim neler söyler
Hezār Yūsuf-i Mıṣrī düşük bizüm ḳuyumuz[3]

اگر بر زلف دراز تو دست ما نرسد
گناه بخت پریشان و دست کوته ماست

[H 48b] [N 48b] Egerçi destimüz irmez ise uzun ṣaçuña
Dağıḳça baḫtımuzuñ ṣuç daḫı ḳıṣa elimüz

[1] ~ nüsḫa: Fevt olınca Ḥāfıẓ it bu niʿmetüñ şükrin edā H, N, B
[2] ~ [metin] Ḳıluñ ḳoḳusı ulaşıḳda cān-ı āgehimüz H, N, B [Anlam sebebiyle derkenar tercih edildi.]
[3] düşük bizüm ḳuyumuz: ~ düşükçe der-ḳuyumuz H, N → düşükçe ~ düşdükçe H

بحاجب در خلوت سرای خاص بگو
فلان ز گوشه نشینان خاک درگه ماست

Sarāy-ı ḫalvet-i ḫāṣuñ ḳapucısına di sen
Falanca gūşe-nişīn der-türāb-ı eşigimüz

بصورت از نظر ما اگر چه محجوبست
همیشه در نظر خاطر مرفّه ماست

Egerçi kim gözimüzden ḫafice ṣūretde
Hemāre ḳalb-i ṣafāmuzla añadur baḳımuz

اگر بسائلی حافظ دری زند بگشای
که سالهاست که مشتاق روی چون مه ماست

Ḳaḳırsa ger ḳapu Ḥāfıẓ dilencilik ile aç
Ki mehce yüzimüzüñ nice yıl ki ʿāşıḳımuz

98
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilāt

گر ز دست زلف مشکینت خطایی رفت رفت
ور ز هندوی شما بر ما جفایی رفت رفت

ʿAnberīn zülfüñ elinden ger ḫaṭā gitdi gider
Ger sizüñ ṣaçdan bize hem bir cefā gitdi gider

برق عشق ار خرمن پشمینه پوشی سوخت سوخت
جور شاه کامران گر بر گدایی رفت رفت

Nār-ı ʿışḳ yaḳdıysa cism-i ḫırḳa-pūşı yandırur[1]
Ulu şāh cevri faḳīre ger ola gitdi gider

[1] ~ nüsḫa: Ḫırḳa-pūş cismin eger ʿışḳ şuʿli yaḳdıysa yaḳar H, N

گر دلی از غمزهٔ دلدار باری برد برد
ور میان جان و جانان ماجرایی رفت رفت

ʿAyn-ı yārdan bir yük iltdiyse iletdi bir göñül
Cān u cānān ortasında mācerā gitdi gider[1]

از سخن چینان ملامتها پدید آمد ولی
گر میان همنشینان ناسزایی رفت رفت

Söz direnlerden gelür ṭaʿne ẓuhūra dil velī
Dost arasında vuḳūʿ ger nā-sezā gitdi gider

در طریقت رنجش خاطر نباشد می بیار
هر کدورت را که بینی چون صفایی رفت رفت

Ḫāṭır incişmek ṭarīḳatde_olmaya bāde getür
Her küdūrātı ki gördüñ ṣan ṣafā gitdi gider[2]

عشقبازی را تحمّل باید ای دل پای دار
گر ملالی بود بود و گر جفایی رفت رفت

[H 49a] [N 49a] [B 44b]

ʿIşḳ oyunbāza göñül lāyıḳ taḥammül ṣābit ol[3]
Ger melīllik oldı ger oldı cefā gitdi gider

عیب حافظ گو مکن واعظ که رفت از خانقاه
پای آزادی چه بندی گر بجایی رفت رفت

Vāʿiẓā Ḥāfıẓ giderse ḫānḳāhdan itme ʿayb
Ayaġı boşı ne baġlañ bir yaña gitdi gider[4]

---

[1] ~ nüsḫa: Bir göñül ger ġamze-i yārdan çeküpse ġam çeker / Dostlar ortasında girse nā-sezā gitdi gider H, N, B → çeküpse: çeküp B; ġamze-i: ġamda B

[2] incişmek: incinmek B

[3] ~ nüsḫa: Tāze sevmekde göñül lāyıḳ taḥammül ṣābit ol H, N, B

[4] ~ nüsḫa: Vāʿiẓā ʿayb itme di Ḫʷāce giderse tekyeden H, N, B ~ Vāʿiẓā Ḥāfıẓ giderse ḫānḳāhdan itme ʿayb H

99
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

هران حَجسته نظر کز پی سعادت رفت
بکنج میکده و خانهٔ ارادت رفت

Her ol güzelce naẓar kim saʿādet ardça revān
Bucaġ-ı meykedeye hem de beyt-i ʿışḳa revān

بجام نیم منی کشف کرد سالک راه
رموز غیب که درعالم شهادت رفت

Yarım rıṭıl[1] mey ile keşf ider ṭarīḳe revān[2]
Nikāt-ı ġaybı ki ʿālem-i müşāhedātda revān[3]

بیا و معرفت از من شنو که درسخنم
زفیض روح قدس نکته استفادت رفت

Be gel ʿirāfeti benden işit ki sözümde
Füyuż-ı Rūh-i Ḳudüsden müfīd remze revān

مجو زطالع مولود من بجز رندی
که این معامله با کوکب ولادت رفت

Dileme rindligin āḫar ṭoġuş sitāremden[4]
Ki bu ḫuṣūṣ ṭoġuşum yıldız[ıy]la bile revān

زبامداد بدست دگر برآمده‌ای
وظیفهٔ می دوشین مگر زیادت رفت

---

[1] rıṭıl: [rıṭl. Vezin zaruretiyle mütercimin benzer tasarruflarına riayet edildi.]
[2] revān ~ giden H, N
[3] ~ nüsḫa: Yarım rıṭıl mey ile ʿışḳa sālik eyler keşf H, N, B [Ana metindeki ikinci mısrada vezin hatası var, "ʿālem-i müşāhedāt" terkipsiz okunursa vezin düzelir, fakat anlam bozulur.]
[4] sitāremden ~ baḫtımdan H, N

Ṣoluña ḳalḳmışa beñzer ṣabāḥdan gelişüñ
Ve yoḳsa dün gice taʿyīn-i mey ziyāde revān[1]

مگر بمعجزه کوشد طبیب عیسی دم
چرا که کار من خسته از عیادت رفت

Meger çalışa kerāmetle ẕāt-ı ʿĪsā dem
Suʾāl-i ḥāl işi ben ḫastadan niçün ki revān

هزار شکر که حافظ رکنج میکده دوش
بکنج خانقه طاعت و عبادت رفت

Bucaġ-ı meykededen dün hezār şükür ki Ḫᵛāce
Namāz u ḳulluḳ içün tekye gūşesine revān

100
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

[H 49b] [N 49b] [B 45a]

شربتی از لب لعلش نچشیدیم و برفت
روی مه پیکر او سیر ندیدیم و برفت

Ṭatmaduḳ şerbet-i laʿlin dudaġından gitdi[2]
Görmedük yüzini ṭoyunca yüzi meh gitdi

گویی از صحبت نیك بتنگ آمده بود
بار بر بست و بگردش نرسیدیم و برفت

Geldi gūyā ġażaba ḫoş sözimüzden cānān[3]
İrmedük tozına yük baġladı ol hem gitdi

[1] ~ nüsḫa: Yaḫud seḫer içilen meye ziyāde revān H, N, B → revān: dolan H
[2] ~ nüsḫa: Ṭatmaduḳ laʿl-i lebin şerbetini āh gitdi H, N, B
[3] ~ nüsḫa: Geldi muḥkem ġażaba ḫoş sözimüzden gūyā H, N, B

بس که ما فاتحه و حرز یمانی خواندیم
وز پی اش سورهٔ اخلاص دمیدیم و برفت

Bir nice fātiḥa vü ḥırz-ı Yemānī oḳuduḳ
Hem ṣoñı sūre-i iḫlāṣı üfürdük gitdi

عشوه میداد که بر از کوی ارادت نروم
دیدی آخر که چنان عشوه خریدیم و برفت

ʿİşve virdi bize kim semt-i velādan gitmem
Şöyle gördüñ mi ki ṣoñ aldamaḳ alduḳ gitdi

گفت از خود ببُرد هر که وصالم طلبد
ما بأمّید وی از خویش بریدیم و برفت

Kim diler vaṣlumı didi ki özinden kesile
Vaṣlı ummıyla kesildük özimüzden gitdi

شد چمان در چمن حسن و لطافت لیکن
در گلستان وصالش نچمیدیم و برفت

Gülşen-i ḥüsn ü leṭāfetde ḫırām oldı velī
Vaṣlı bāġında ki biz ṣalınamaduḳ gitdi

همچو حافظ همه شب ناله و زاری کردیم
کای دریغا به وداعش نرسیدیم و برفت

Ḫᵛāce-veş gice bütün nāle vü feryād itdik
K'ey vedāʿına yazıḳ iremedük biz gitdi

101
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilāt

دردا که یار در غم و دردم بماند و رفت
ما را چو دود بر سر آتش نشاند و رفت

Derd içre ḳodı ġamla ḥayıf yār beni gidüp
Tütün gibi od üzre ḳoyup hem bizi gidüp

مخمور بادهٔ طرب انگیز شوق را
جامی نداد و زهر جدائی چشاند و رفت

ʿIşḳuñ viren şetāret-i ḥamrın ḫumārına
Cām virmedi ṭadurdı firāḳ zehrini gidüp

[H 50a] [N 50a]

چون صید او شدم من مجروح خسته را
در بحر غم بماند و جنیبت براند و رفت

Çün oldum anuñ avı żaʿīf yārelü beni
Deryā-yı ġamda ḳodı vü aṭın sürüp gidüp[1]

[B 45b]

گفتم مگر بحیله بقیدش در آورم
از من رمید و توسن بختم رماند و رفت

Didüm getürem aġa anı mekr ile meger
Benden ḳaçup u baḫtım aṭın ürkidüp gidüp[2]

خون دلم چون در دل من جای تنگ یافت
گلگون ز راه دیده بصحرا دواند و رفت

Baġrım ḳanı yürekde yerin çünki buldı ṭar
Al reng ḳıraña dīde yolından ṭaşup gidüp

[1] ~ [metin] nüsḫa: Deryā-yı ġamda ḳodı sürüp aṭını gidüp H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]
[2] ~ [metin] Ürkdi zi-men ü ürküdüp aḫter aṭım gidüp H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

چون بنده را سعادت خذمت نداد دست
بوسید آستانه و خذمت رساند و رفت

Çün ben ḳulına virmedi el ḫizmet eyligi
İrgürdi ḫizmetin işigin hem öpüp gidüp [1]

گل در حجاب بود که مرغ سحرگهی
آمد بباغ حافظ و فریاد خواند و رفت

Gül perde içre idi ki bülbül ṣabāḥ-demī
Ḥāfıẓ bağına geldi fiġān oḳuyup gidüp[2]

102
mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

کس نیست که افتادهٔ آن زلف دوتا نیست
در رهگذر کیست که دامی ز بلا نیست

Üftāde degül bir kişi ol zülf-i dü-tā yoḳ
Kimdür ki belādan aġı yol uġraġına yoḳ

روی تو مگر آینهٔ لطف الهست
حقّا که چنین است و درین روی ریا نیست

Yüzüñ meger āyīne-i envār-ı Ḫudādur
Gerçek bu ki böyle burada vech-i riyā yoḳ

زاهد دهدم توبه ز روی تو زهی روی
هیچش ز خدا شرم ز روی تو حیا نیست

Zāhid baña tevbe virür ʿışḳuñdan ʿaceb yüz
Ḥaḳdan aña hīç şerm ü yüzüñden de ḥayā yoḳ

---

[1] ~ [metin] Öpdi işigini gürüp-ir ḫizmeti gidüp H, N, B [Anlam bakımından derkenar tercih edildi.]
[2] oḳuyup H, N ~ [metin] oḳudı [Kafiye için mısra altı tercih edildi.]

ای شمع سحر گریه بحال من و خود کن
کین سوز نهانی نه ترا هست و مرا نیست

Ey ṭañ mūmı it ḥālüme hem kendüñe nāle
Bu gizlü yanış saña degül var u baña yoḳ

[H 50b] [N 50b] الله شهیدٌ و کفی بالله شهیداً
کین گریه کَم از ریزش خون شهدا نیست

Danıḳ durur Allāh ki şehādetde o kāfī
Kim ḫūn-ı şehīdden dökülüş kem bükā yoḳ[1]

نرگس طلبد شیوهٔ چشم تو زهی چشم
مسکین خبرش از سر و در دیده ضیا نیست

Nergis gözüñüñ şīvesin isterse ʿaceb göz
Başdan ḫaber öksüze vü gözinde żiyā yoḳ

[B 46a] از بهر خدا زلف میارای که ما را
شب نیست که صد عربده با باد صبا نیست

Zīnetleme zülfüñ Ḥaḳ-içün zīrā ki bizüm
Yoḳ gice ki yüz ʿarbede bā bād-ı ṣabā yoḳ

دی می‌شد و گفتم صنما عهد بجای آر
گفتا غلطی خواجه درین عهد وفا نیست

Giderdi getür ʿahd yerine dün didüm ey dost
Didi ġalaṭuñ var Ḫᵛāce bu demde vefā yoḳ

چون چشم تو دل میبرد از گوشه نشینان
دنبال تو بودن گنه از جانب ما نیست

Göñül iledür çünki gözüñ gūşe-nişīnden
Bizden yaña olmaḳ saña tābiʿ ki ḫaṭā yoḳ

[1] dökülüş: dökülmüş H

بازآی که بی روی تو ای شمع دل افروز
در بزم حریفان اثر نور و صفا نیست

Ey rūşen-i dil-şemʿa gerü gel ki yüzüñsüz
Cemʿiyyet-i ʿirfānda ʿayān nūr u ṣafā yoḳ

گر پیر مغان مرشد ما شد چه تفاوت
در هیچ سَری نیست که سِرّی ز خدا نیست

Ger pīr-i muġān mürşidimüz oldısa ne farḳ
Hiç olmaya bir baş ki sır-ı Ḥaḳdan aña yoḳ

گفتن بر خورشید که من چشمهٔ نورم
دانند بوزرگان که سزاوار سُها نیست

Dimek güneşe ḳarşu ki ben çeşme-i nūram
Bilür ulular k'aña Sühā[1] görme sezā yoḳ

تیمار غریبان سبب ذکر جمیل است
جانا مگر این قاعده در شهر شما نیست

Öksüzlere şefḳat sebeb-i ẕikr-i cemīldür
Bu töre sizüñ beldede illā ki dilā yoḳ

عاشق چه کند گر نخورد تیر ملامت
با هیچ دلاور سپر تیر قضا نیست

[H 51a] [N 51a]

ʿĀşıḳ ne ide ger yimeye tīr-i azārı
Taḳdīr oḳını defʿ idecek hīç fetā[2] yoḳ

---

1 Sühā bir küçük yıldızdur ki şemse ḳarīb görinür, ḥiddet-i başarı imtiḥān iderler. Her göz görmez. H, N, B

2 fetā yigit dimekdür. H, N, B

در صومعه زاهد و در خلوت صوفی
جز گوشهٔ ابروی تو محراب دعا نیست

ʿĀbidlere mescidde vü ḫalvetde ṣūfīye
Ḳaşuñ köşesi ġayrıca miḥrāb-ı duʿā yoḳ

ای چنگ فروبُرده بخون دل حافظ
فکرت مگر از غیرت قرآن خدا نیست

Ḥāfıẓ yüregi ḳanına dek pençe ṣalan yār
Fikrüñde meger ġayret-i Ḳurʾān-ı Ḫudā yoḳ

103
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

[B 46b]

روشن از پرتو رویت نظری نیست که نیست
منّت خاک درت بر بصری نیست که نیست

Bir naẓar yoḳ ki yüzüñ parlamasından şeni yoḳ
Bir başar yoḳ ki aña ḫāk-i derüñ minneti yoḳ

ناظر روی تو صاحب نظرانند آری
سر گیسوی تو در هیچ سری نیست که نیست

Hep naẓar ehli belī vechüñedür nāẓırlar
Hīç baş yoḳ ki senüñ kākülüñüñ ārzūsı yoḳ

اشک من گر زغمت سرخ برآمد چه عجب
خجل از کردهٔ خود پرده دری نیست که نیست

Ger gözüm yaşı ḳızardıysa ġamuñdan ne ʿaceb
Yoḳ ki bir perde söken öz ʿamelinden ġamı yoḳ

آب چشمم که برو منّت خاک در توست
زیر صد منّت او خاک دری نیست که نیست

Gözyaşım kim minen-i ḫāk-i derüñ var anda
Ḫāk-i der yoḳ ki yaşım altına yüz minneti yoḳ

تا بدامن ننشیند ز نسیمت گردی
سیل اشك از نظرم رهگذری نیست که نیست

Bir ġubār ḳonmaya yelden deyü dāmānuña tā
Yoḳ yol uġraġı ki göz yaşımuñ anda seli yoḳ

نازکانرا سفر عشق حرامست حرام
که بهر گامی دران ره خطری نیست که نیست

ʿĀrifāna sefer-i ʿışḳ ḥarāmdur ki ḥarām
Ḫaṭvesinde o yoluñ bir ḫaṭarın yoḳluġı yoḳ

[H 51b] [N 51b]

تا دم از شام سر زلف تو هر جا نزند
با صبا گفت و شنیدم سحری نیست که نیست

Urmasun şām-ı ṣaçuñdan demi her yerde deyü
Bir seḥer yoḳ k'özimüñ yelle dimek-diñlemi[1] yoḳ

مصلحت نیست که از پرده برون افتد راز
ور نه در مجلس رندان خبری نیست که نیست

İş degüldür ki düşe perdeden esrār ṭaşra
Yoḳsa söz yoḳ ki ẓarīf meclisinüñ āgehi yoḳ

من ازین طالع شوریده برنجم ور نی
بهره مند از سر کویت دگری نیست که نیست

[1] dimek ~ söz ü H, N

Rencīdeyüm bu ḳarışıḳ necm-i felekden yoḫsa[1]
Ġayr kes yoḳ ki maḥallüñden anuñ ḥişşesi yoḳ

از حیای لب شیرین تو ای چشمهٔ نوش
غرق آب و عرق اکنون شکری نیست که نیست

Ey ʿasel çeşmesi ṭatlu dudaġuñ şerminden
Bir şeker yoḳ ki ʿaraḳla ṣuya ġarḳ şimdiki yoḳ

نه من دلشده از دست تو خونین جگرم
گر غم عشق تو پر خون جگری نیست که نیست

Ḫaste-dil ben degülem ḳanlu ciger destüñden
Bir ciger yoḳ ki senüñ ʿışḳ ġamuñdan demi yoḳ[2]

[B 47a] شیر در بادیهٔ عشق تو روباه شود
آه ازین راه که در وی خطری نیست که نیست

Olur arslan senüñ ʿışkuñ ovasında tilki
Āh bu yoldan ki belā yoḳ ki o yolda yeri yoḳ

از وجود این قدرم نام و نشان هست که هست
ور نه از ضعف در آنجا اثری نیست که نیست

Varlıġım var bu ḳadar nām u nişān cismümden
Yoḫsa yoḳdur bir eṣer żaʿfdan anda yeri yoḳ

غیر ازین نکته که حافظ ز تو ناخشنودست
در سراپای وجودت هنری نیست که نیست

Bu rumūz āḫarı kim Ḫᵛāce degül senden ḫoş
Bir hüner yoḳ ki vücūduñda ser-ā-pā yeri yoḳ

---

1 Vezin hatalı.

2 demi ~ ḳanı H, N

104
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

نظر پیر مغان موجب عیش و طربست
روضهٔ میکده را آب و هوای عجبست

İltifāt-ı pīr-i meyḫāne ṣafā ẕevḳe sebeb[1]
Meykede baġçesinüñ āb u hevāsı da ʿaceb

[H 52a] [N 52a]

سر ارباب کرم در قدم او اولیست
غیر ازین شرح و بیان جرات ترک ادبست

Ehl-i cömerd başı ḫoş yār ayaġında olmaḳ
Cürʾet itmek bularuñ ġayrısına terk-i edeb

قصّهٔ جنّت و آوازهٔ بیت المعمور
شرحی ازجلوهٔ خمخانهٔ بنت العنبست

Cennetüñ fıḳrası hem şöhret-i Beytü'l-Maʿmūr
Bir beyān şīve-i meyḫāneden ol bintü ʿineb

خاطر عاطر ما بادهٔ لعلی طلبد
ممسک اندرطلب نقره و جذب ذهبست

Ḫāṭır-ı ʿāṭırımuz bāde-i laʿlin ister
Ceẕb ider mümsek olan aḳçe vü altunı ṭaleb

در ازل بر سر هر کس قلمی رفت خموش
کعبه و بتکده و جنّت و دوزخ سببست

Herkesin başına öñ cārī ḳalem eyle sükūt[2]
Kaʿbe hem büt evi uçmaġıla hem ṭamu sebeb

[1] ~ nüsḫa: Ülfet-i pīr-i muġān ʿişretle ẕevḳe sebeb H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Herkesüñ başına evvelde ḳalem cārī ṣuṣ H, N

گنج بی مار میسّر نشود قصّه مخوان
دولت مصطفوی را لهب بو لهبست

Olmaz āsān oḳuma fıḳra ılansız kenz[1]
Devlet-i faḫr-i cihāna nitekim cevr-i Leheb

گوهر پاک بود جوهر حشمت لیکن
بعمل کوش که حشمت نه بأصل و نسبست

Aṣl-ı pāk olma eger gevher-i ʿizzet ammā
İt ʿamel ʿizzet-i ʿuḳbā degül aṣl ile neseb

[B 47b] دل حافظ بهمین راه بتوفیق خدای
جاودان سعی کنان روز شب اندر طلبست

Feyż-i Ḥaḳla Ḫ^{v}ācenüñ göñli müdām ʿışḳ yolına
Tā ebed saʿy idegen dün ü gün itmekde ṭaleb

105
mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

خم زلف تو دام کفر و دینست
ز کارستان او یک شمّه اینست

Bükük zülfüñ duzaġ-ı küfr ü dīndür
Bu anuñ kārlığından[2] birazındur

جمالت معجز حسنست لیکن
حدیث غمزه‌ات سحر مبینست

Güzellik muʿcizātı ḥüsnüñ ammā
Gözüñ ġamze_itmesi siḥr-i mübīndür

[1] ~ nüsḫa: Ḳısmet olmaz oḳuma fıḳra ılansız kenz H, N
[2] kārlığından: kār-ı zülfinden H

[H 52b] [N 52b]

لبانت معجز عیسیست لیکن
حدیث طرّه‌ات حبل المتینست

Mesīḥī muʿcizātı leblerüñ līk
Ṣaçınuñ fıḳrası *ḥablü'l-metīn*dür

بر آن چشم سیه صد آفرین باد
که در عاشق کُشی سحرآفرینست

O ḳara göze taḥsīn ola yüz kez
Ki ḳatl-i ʿāşıḳa siḥr-āferīndür

عجب علمیست علم هیئت عشق
که هفتم آسمان هفتم زمینست

Ġarāʾib bilme şekl-i ʿışḳı bilme
Yedinci gök yedinci ḳat zemīndür

[تو] پنداری که بدگو رفت و جان برد
حسابش با کرام الکاتبینست

Göyünme öldi cān ḳurtardı bed-gū
Ḥesābcısı Kirāmen Kġtibīndür

ز چشم شوخ او جان چون توان بُرد
که دائم با کمان اندر کمینست

Nice yavuz gözinden cān ḫalāṣı
Ki ḳaş yay ile pusıda hemīndür[1]

مشو حافظ ز کید زلفش ایمن
که دل بُرد و کنون دربند دینست

[1] ~ nüsḫa: Ki yā ḳaşıyla pusıda hemīndür H, N, B

Emīn olma Ḫ[v]āce mekr-i ṣaçından
Ki dil aldı vü şimdi ḳayd-ı dīndür[1]

زجام عشق می نوشید حافظ
مدامش رندی و مسیتی ازینست

Şarābı Ḥāfıẓ içdi cām-ı ʿışḳdan
Bunuñ-çün mest ü ʿayyāşlıḳ hemīndür

[B 48a] بجان میکش چو حافظ نازش ای دل
که ناز نازنینان نازنینست

Göñül çek Ḫ[v]āce-veş nāzını cānla
Ki nāz-ı nāzenīnler nāzenīndür

106
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

روزه یک سو شد و عید آمد و دلها برخاست
می ز خمخانه بجوش آمد و میباید خواست

Bir yaña oldı oruc hem gelüp ʿīd ḳalḳdı ḳulūb
Geldi mey meykededen cūşa gerekdür maṭlūb

[H 53a] [N 53a] نوبت زهد فروشان گران جان بگذشت
وقت شادی و طرب کردن رندان پیداست[2]

Ṣıḳlet-i cān ṣufīlıḳ ṣatıcınuñ vaḳti geçüp
Mestlerin ẕevḳ ü ṣafā itmesinüñ vaḳti gelüp

[1] ~ Ki dil iletdi şimdi ḳayd-ı dīndür H, N, B

[2] بگذشت: بگذاشت ح، ن، ب [Anlam gereği بگذشت (bogẕeşt = geçti) olarak düzeltildi.]

چه ملامت رسد آنرا که چو ما باده خورد
این نه عیبست بر عاشق رند و نه خطاست

Aña ne ṭaʿn irişür biz gibi kim bāde içer
Bu degül ʿāşıḳ-ı mestāna ḫaṭā daḫı ʿuyūb[1]

باده نوشی که درو روی و ریایی نبود
بهتر از زهد فروشی که درو روی و ریاست

Bir mey içen ki aña olmayısar rūy-ı riyā
Yeg ṣalāḥ ṣatıcıdan k'anda riyā yüzi olup

ما نه رندان ریاییم و حریفان نفاق
آنکه او عالم سرّست بدین حال گواست

Biz riyā rindleri erbāb-ı nifāḳ da degülüz
Şāhid oldur bu işe ol ki o ʿallām-ı ġuyūb[2]

فرض ایزد بگزاریم و بکس بد نکنیم
وانچه گویند روا نیست نگوییم رواست

Farż-ı Ḥaḳḳı ḳılaruz kimseye bed eylemezüz
Hem aña ḥaḳ dimezüz aña ki nā-ḥaḳ dinilüp

چه شود گر من و تو چند قدح باده خوریم
باده از خون رزانست نه از خون شماست

N'ola sen ben ger içersek bir iki kāse şarāb
Ḳanuñızdan degül ol aşma ḳanından o şurūb

این نه عیبست کزین عیب کس بخلل خواهد بود
ور بود عیب چه شد مردم بی‌عیب کجاست

---

1 ʿāşıḳ: ʿışḳ H

2 ġuyūb: ʿuyūb H, N

Bu degül ʿayb ki bundan olısar şaḫṣa żarār
Ger olursa n’ola kes ḳande ki olmaya ʿuyūb

حافظ از چون و چرا بگذر و می نوش دمی
نزد حکمش چه مجال سخن چون و چراست

Bir dem iç bāde be geç çūn ü çerādan Ḥāfiẓ
Ḥükmi yanında çerā çūne ne söz güci olup

[B 48b]

107
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

دلم ملال گرفت از جهان و هر چه دروست
درون خاطر من کس نگنجد الا دوست

Ṭutup cihāndan uṣan dil ü her ne anda var
Derūn-ı göñlüme ṣıġmaz kimesne illā yār

[H 53b] [N 53b]

اگر ز گلشن وصلش بما رسد بوئی
دلم چو غنچه ز شادی نگنجد اندر پوست

Eger bize ire bir ḳoḳı vaṣlı bāġından
Feraḥla ṣıġmaya göñlüm ḳabına gülce be yār

نصیحت من دیوانه در طریقت عشق
همان حکایت دیوانه‌ای و سنگ و سبوست

Ṭarīḳ-ı ʿışḳ u maḥabbetde ben delüye ögüt
Hemān ḥikāyet-i mecẕūb ki ṭaş u destice-vār

بگو بزاهد خلوت نشین [که] عیب مکن
از آنکه گوشهٔ محراب ما خم ابروست

Be söyle zāhid-i ḫalvet-nişīne k’itme ʿayb
O kim bize ḫam-ı ebrū bucaġ-ı miḥrāb-vār

میان کعبه و بتخانه هیچ فرقی نیست
بهر طرف که نظر می کنی برابر اوست

Yoḳ aṣlā Kaʿbe vü bütḫāne arasında seçim
Be her yaña ki naẓar idesin öñünde o yār

قلندری نه بریشست و موی یا ابرو
حساب راه قلندر بدانکه موی بموست

Ṣaḳāl u saçla vü ḳaşla degül ḳalenderlik
Meẓınn-i rāh-ı ḳalender ki ḳıl be ḳıl[1] bil yār

گذشتن از سر مو در قلندری سهلست
چوحافظ آنکه زسربگذرد قلندراوست

Ḳolayca ḳıl hevesinden geçim ḳalenderlik
Ḳalender ol ki o başdan geçerse Ḥāfıẓ-vār

108
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

حدیث سرو که گوید به پیش قامت دوست
که سر بلندئ سرو سهی ز قامت اوست

Yārin[2] boyınuñ öñinde kim aña servi sözin
Ki ḳāmetinden anuñ ser-firāz serv-i sehin

خیال قامت سروش نمی کنم زان رو
که سرواگرچه بلندست قامتش خودروست

Ki ḳadd-i serviyi itmem ḫayāl ki o yüzden
Ki ḫod bitekdür egerçi yüsek[3] boyı servin

---

1 Ḳıl be ḳıl inceden inceye dimekdur. H, N, B
2 yārin ~ nigār H, N
3 yüsek: [=yüksek. Vezin zaruretiyle “k” hazfedilmiş.]

[B 49a] صبا ززلف و خط و خال او حدیثی چند
بمشک گفت از آنست کاین چنین خوشبوست

Ṣabā anuñ nice söz ḫaṭṭ u ḫāl ü ṣaçından
Didi ʿabīre anuñ-çün ki ḫoş-bū buncalayın

[H 54a] [N 54a] فراز بدر منیرش خطیست لیکن کس
نداند آنکه هلالست یا خم ابروست

Münevvir ayınuñ üstinde var ḫaṭ ammā kes[1]
Hilāl mi bilmez o ya egri ḳaş mı kim ḫaṭṭın

هزار جان گرامی فدای آنکه سرش
فتاده در خم چوگان زلف او چون گوست

Hezār cān-ı ʿazīz ḳurbān aña kim başı
Ki düşmüş egri ṣaçı çevgenine ṭōpçalayın

توازدهانش طلب کام دل اگر جوئی
چو حافظ از پی چشمش مرو که عربده جوست

Sen iste kām-ı dil aġzından isteriseñ eger
Ki gitme ġavġacı çeşmi peyince[2] Ḫʸāceleyin

109
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

سخن شناس نه‌ای دلبرا خطا اینجاست
چو بشنوی سخن اهل دل مگو که خطاست

Söz añlayıcı degülsin güzel burada ḫaṭā
Çün ehl-i dil sözin işidesin dime ki ḫaṭā

[1] ~ müṣḥa: Münevvir ay üzerinde egerçi var ḫaṭ kes H, N, B

[2] [mısra altı] peyince H, N ~ [metin] peyine H, N, B [Vezin için mısra altı tercih edildi.]

سرم بدنیی و عقبی فرو نمی‌آید
تبارک الله ازین فتنه‌ها که در سر ماست

Tenezzül itmeye[1] başım cihān u ʿuḳbāya
Ṣad āferin başımuzda bu fitnelerden ola

در اندرون من خسته دل ندانم کیست
که من خموشم و او در فغان و در غوغاست

Benüm żaʿīf dilim içre ki bilmezem kimdür
Ki ben ṣuṣum u o feryād ü nālelerde ola[2]

دلم ز پرده برون شد کجایی ای مطرب
بنال هان که ازین پرده کار ما بنواست

Ṣabırdan oldı dilim ṭaşra ḳandesin muṭrib
Gel iñle iñle ki bu naġmeden işimüz oña

مرا بکار جهان هرگز التفات نبود
رخ تو در نظر من چنین خوشش آراست

Benüm cihān işine ülfetim yoḫ idi müdām
Gözime anı ruḫuñ böyle ḫoş bezerci ola[3]

نخفته‌ام ز خیالی که میپزم شبهاست
خمار صد شبه دارم شرابخانه کجاست

Uyumadım bişürirem ki fikrden nice şeb
Ḫumār-ı yüz gicelik ṭutarım mey-evi kücā

[1] itmeye: itme H
[2] ~ Ki ebsemim ben ü o nāle ü fiġānda ola H, N, B
[3] ~ nüsḫa: Baña cihān işine hergiz iltifāt yoḫ idi / Gözime anı bezer böyle ḫoş ruḫuñ ki ola H, N, B

[H 54b] [N 54b] [B 49b]

چنین که صومعه آلوده شد ز خون دلم
گرم بباده بشویید حق بدست شماست

Bu deñlü ṣavmaʿa pis oldı ḫūn-ı baġrımdan
Sizüñ haḳ elde ki ger yursañuz beni mey ile

از آن بدیر مغانم عزیز میدارند
که آتشی که نمیرد همیشه در دل ماست

Beni kenīsede ḫoşça ṭutarlar anuñ içün[1]
Ki gönlüm içre bir od var ki sönmez o aṣlā

چه ساز بود که بنواخت دوش آن مطرب
که رفت عمر و دماغم هنوز که پر از آواست[2]

Ne sāz idi ki o muṭrib ki çaldı dün gice
Ki gitdi ʿömr ü dimāġum henüz pür zi-ṣadā[3]

ندای عشق تو دوشم در اندرون دادند
فضای سینه ز شوقم هنوز پر از آواست

Ṣadā-yı ʿışḳuñı dün gice virdiler içime
Ki sīne ovası şevḳden henüz ṭolu zi-ṣadā[4]

ازان زمانکه بحافظ رسید صوت حبیب
زشوق کوه دل او هنوز پر ز صداست

O vaḳtden beri kim ṣavt-ı yār irüp Ḫᵛāceye
Henüz ki ṭaġ-ı dili ṭolu şevḳden u ṣadā

[1] ~ nüsḫa: Mecūsīler beni ḫoşça ṭutarlar anuñ içün H, N, B
[2] Henüz pür zi-āvāzest olup zāyı ḥaẕf itmekle zi-āvāst dinmişdür. H, N, B
[3] ~ nüsḫa: ʿÖmür gidüp ṭolu geñzim ṣadādan ey ḥālā H, N, B
[4] ~ Sīnesi ovası ṭolu ṣavt u şevḳden ḥālā H, N, B

110
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilāt

درد ما را نیست درمان الغیاث
هَجر ما را نیست پایان الغیاث

Yoḳ bizüm derde be dermān el-meded
Yoḳ bizüm hicrāna pāyān el-meded

دین و دل بردند و قصد جان کنند
الغیاث از جور خوبان الغیاث

Dīn ü dil iletdiler cān ḳaṣd ider
El-amān cevr-i güzelden el-meded

در بهای بوسه‌ای جانی طلب
میکنند این دلستانان الغیاث

Bir öpüşe ḳarşuluḳ bir cān dilek
İdiyorlar bu dil alan el-meded

خون ما خوردند این کافردلان
ای مسلمانان چه درمان الغیاث

İçdiler bī-raḥm diller ḳanımuz
Ey muvaḥḥidler ne dermān el-meded

[H 55a] [N 55a] داد مسکینان بده ای روز وصل
از شب یلدای هجران الغیاث

Vir faḳīrler ḥaḳḳın ey vuṣlat güni
Leyle-i ṭūl-i firāḳdan el-meded

[B 50a] هرزمانی درد دیگر میرسد
زین حریف بی دل و جان الغیاث

İrişür her bir zamān bir tāze[1] derd
Şol dil ü cānsız kederden el-meded

همچو حافظ روز و شب بی خویشتن
گشته‌ام گریان و سوزان الغیاث

Ḥāfıẓ-āsā gice vü gündüz bī-ḫod
Olmuşam giryān u sūzān el-meded

111
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

سزد که از همهٔ دلبران ستانی تو باج
که بر سرهمه خوبان کشوری چون تاج

Gerek ki cümle güzellerden alasın sen bāc
Ki il güzellerinüñ hep başındasın ṣan tāc

دو چشم شوخ تو آشوب جمله ترکستان
بچین زلف تو ماچین [و] هند داده خراج

Ḳamu o ile dü mestāne gözlerüñ fitne
Virüp o Hind ile Māçīn ki çīn ṣaçuña ḫarāc[2]

بیاض روی تو روشنتر آمد از رخ روز
سواد زلف تو تاریکتر ز ظلمت داج

Yüzüñ beyāżı beyāżraḳ gelüp ruḫ-ı günden
Ṣaçuñ ḳarası ḳarañıcadan senüñ daḫı dāc[3]

---

1 tāze ~ ġayr H, N

2 ḫarāc: B. Bu kelime H ve N'de eksik.; ~ nüsḫa: Hep ol ile iki mestāne gözlerüñ fitne ~ Ḳamu ile iki mestāne gözlerüñ fitne H, N, B * Bu da ḫoş ama kenāre nüsḫa taḥrīr olına H, N

3 senüñ ki dāc ẓulmet maʿnāsına daḫı ḳara dimekdür. H, N, B

ازین مرض بحقیقت شفا کجا یابم
گر از تو درد دل من نمیرسد به علاج

Ḥaḳīḳatle bu derden şifā bulam ḳande
Benüm dil aġrıma senden ger irmez ise ʿilāc[1]

دهان تنگ تو داده بآب خضر بقا
لب چو قند تو برد از نبات مصر رواج

Ḥayāt ṣuyına ṭar aġzuñ ki zindegānī virüp
Lebüñ Mıṣır şekerinden iletdi ḳandce revāc

چرا همی شکنی جان من ز سنگ دلی
دل ضعیف که هست او ز نازکی چو زجاج

Niçün müdām ḳırasuñ ṭaş baġırlıġ ile be cān
Żaʿīfce göñli ki nāziklüginden ol çü zücāc

[H 55b] [N 55b]

چه گونه بسته بمویی میان بگشاده
تن چو فیل و سرونی بسان کنبد عاج

Ne güne bir ḳıla baġlu bilüñi açmışsın
Ki ṣaġrı ḳubbece ten fīlce aḳlıġı da çü ʿāc

خط تو خضر و دهان تو آب حیوانست
قد تو سرو و میان تو موی و بر چون عاج

Ḫaṭuñ yeşil u dehānuñ senüñ ḥayāt ṣuyıdur
Boyuñ da serv miyānuñ da ḳıl sīneñ de çü ʿāc

[B 50b]

فتاده در سر حافظ هوای چون تو شهی
کمینه بندهٔ خاک در تو بودی کاج

[1] ~ Eger ki derd-i dilim senden irmeye be-ʿilāc H, N, B * Kenāre nüsḫa taḥrīr olunacaḳdur. H, N, B

Sen-āsā şeh sevisi Ḥāfıẓın başına düşüp
Ḳapuñ türābınuñ ednā ḳulı ol idi ki kāc

112
mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilāt

اگر بمذهب تو خون عاشقست مباح
صلاح ما همه آنست کان تو راست صلاح

Yoluñda dökme eger ḳan-ı ʿāşıḳ ise mübāḥ
Ḳamu sezāmız odur kim odur ki saña ṣalāḥ

سواد زلف تو بنمود جاعل الظّلمات
بیاض روی چو تو بگشود فالق الاصباح

Ṣaçuñ ḳaralığı ẓulmet ḳılanı gösterdi
Yüzüñ beyāżı açup ḫāliḳ-ı beyāż-ı ṣabāḥ[1]

ز دیده‌ام شده یک چشمه در کنار روان
که آشنا نکند در میان آن ملاح

Yanımda bir bıñar aḳmış durur ki gözümden
K'anuñ içinde idemez yüzüş bilen mellāḥ

لب چو آب حیات تواست قوت روح
وجود خاکئ ما را ازوست لذت رواح

Senüñ ḥayāt ṣuyı-āsā lebüñ ki ḳūt-ı rūḥ
Bizüm türāb tene andan meyin ṭārı vü ferāḥ

[1] ~ nüsḫa: Yüzüñ beyāżı ʿayān itdi ḫāliḳu'l-aṣbāḥ H, N, B

ز چنگ زلف کمندت کسی نیافت نجات
نه از کمانچهٔ ابرو و تیر چشم نجاح

Ṣaçuñ kemend ucından ḫalāṣı bulmadı kes
Ne yā ḳaşuñda necāt var ne göz oḳuñda felāḥ

صلاح و توبه و تقوی ز ما مجو هرگز
ز رند و عاشق و مجنون کسی نجست فلاح

Hemīşe isteme bizden teḳā vü tevbe ṣalāḥ
Deli vü ʿāşıḳ u mestden kes istemez ki necāḥ

[H 56a] [N 56a]

نداد لعل لبت بوسه‌ای بصد تلبیس
نیافت کام دلم زو بصد هزار الحاح

Ḳızıl lebüñ nice mekr ile virmedi bir öpüş
Dilüm de bulmadı andan merām be biñ ilḥāḥ[1]

پیاله چیست که با یاد تو کشییم مدام
ونحن نشرب شربًا کذالك الا قدح

Nedür ki mey seni añmaḳla biz müdām çekerüz[2]
Ve biz ise içerüz ʿışḳ meyin bu-veşde ḳadeḥ[3]

دعای جان تو ورد زبان حافظ باد
مدام تا که بود متّصل مسا و صباح

Duʿā-yı cānuñ ola Ḥāfıẓuñ dili virdi
Hemīşe muttaşıl olduḳça gice vü ṣabāḥ[4]

[1] ~ Dilim de bulmadı kām o be-yüz biñ ilḥāḥ H, N, B
[2] çekerüz ~ içerüz H, N
[3] ~ nüsḫa: Ve biz ise mey-i ʿışḳ içeriz bu gūne ḳadeḥ H, N, B
[4] ~ Hemīşe muṭṭaşıl olduḳça tā giceyle ṣabāḥ H, N, B

113
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

[B 51a]

ببین هلالِ محرّم بخواه ساغر راح
که ماه اَمن و اَمانست و سال صلح و صلاح

Muḥarrem ayını gör iste sāġar-ı mey ü rāḥ
Ki emn ü rāḥat ayıdur ü ʿām-ı ṣulḥ u ṣalāḥ

نزاع بر سر دنیای دون گدا نکند
بپادشه بِنه ای نور دیده کوی فلاح

Nizāʿı eylemez alçaḳ cihān içün dervīş
Be hey gözüm nūrı ḳo pādişāha tūb-ı ferāḥ

عزیز دار زمان وصال را کان دَم
مقابلِ شبِ قدرست و روز استفتاح

Zamān-ı vuṣlatı ḥürmetlü ṭut ki ol saʿāt
Ḳadir şebine muḳābil ü yevm-i feṯḥ-i felāḥ

بیار باده که روزش بخیر خواهد بود
هر آن که جام صبوحی نهد چراغ صباح

Şarāb getür ki anuñ güni ḫayr ile geçiser
Her ol ki ḳor mey-i ṣubḥı be-tā çerāġ-ı ṣabāḥ

کدام طاعتِ شایسته آید از من مست
که بانگِ شام ندانم ز فالق الاصباح

Sezāsı ḳanġı gele ḳulluġın ki ben mestden
Eẕān-ı şāmı bilemem o ṣavtdan ki ṣabāḥ[1]

[1] Ḫāliḳu ʾl-aṣbāḥ, ṣabāḥ ḫalḳ idici dimekdür. Yaʿni işʿār idici eẕān dimekdür. H, N, B

دلا تو غافلی از کار خویش و میترسم
که کس درت نگشاید چو گُم کنی مفتاح

Ḫabīr degülsüñ işüñden göñül ki ḳorḳarım
Ḳapuñı açmaya kimse çü żāyiʿüñ miftāḥ[1]

[H 56b] [N 56b]

ببوی وصل چو حافظ شبی بروز آور
که بشکفد گل بختت ز جانبِ فتّاح

Ümīd-i vaṣlıla Ḥāfıẓca leyli güne getür
Ḫudā yañadan açıla ki sāña baḫt-ı ferāḥ

زمان شاه شجاعست و دور حکمت و شرع
براحت دل و جان کوش در صباح و رواح

Zamān-ı Şāh-ı Şecīʿ dür ü faṣl-ı ḥükm ü şerʿ[2]
Çalış ki cān ü ġöñül ẕevḳine gice vü ṣabāḥ

114 *
mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

دل من در هوای روی فرّخ
بود آشفته همچون موی فرّخ

Dilüm Ferruḫ yüzi ʿışḳında ola
Anuñ zülfi gibi āşüfte ola

بجز هندوی زلفش هیچکس نیست
که برخوردار شد از روی فرّخ

Siyāh zülfinden āḫar hīç kes yoḳ
Ki almış behre Ferruḫ yüzden ola

[1] ~ nüsḫa: Ḳapuñ kes açmaya çünki güm eyledüñ miftāḥ H, N, B
[2] ~ Zamān-ı Şāh Şücāʿ uñ u faṣl-ı ḥükm ü şerʿ H, N, B
* İşbu ġazel-i ferruḫ evlü ve siyeh-çerde bir tāze ḥaḳḳına dinilmiş ola. H, N, B

[B 51b]

سیاه نیکبختست آن که دائم
بود همراه و همزانوی فرّخ

Siyeh renk ḫoşça baḫtdur ol ki dāʾim
Ruḫına diz-be-diz hem yoldaş ola[1]

شود چون بید لرزان سرو بستان
اگر بیند قد دلجوی فرّخ

Sögütçe ola ditrer serv-i bostān
Göre ger boy-ı dil-cū Ferruḫ Aġa

بده ساقی شراب ارغوانی
بیاد نرگس جادوی فرّخ

Vir ey sāḳī ṣarāb-ı erġuvānī
Beʿışḳ-ı çeşm-i cādū Ferruḫ Aġa

دوتا شد قامتم همچون کمانی
ز غم پیوسته چون ابروی فرّخ

İki ḳat oldı ḳaddüm yayca dāʾim
Kederden ṣanki ḳaşı Ferruḫ Aġa

نسیم مشک تاتاری خجل کرد
شمیم زلف عنبربوی فرّخ

Tatārī misk ḳoḳusın itdi maḥcūb
Muʿanber zülfi ʿıṭrı Ferruḫ Aġa

[1] ruḫına ~ yüzine H, N

[H 57a] [N 57a]

اگر میل دل هر کس بجایست
بود میل دل من سوی فرّخ

Ḳamunuñ göñli meyli bir yaña ger
Benüm Ferruḫ yaña dil meylüm ola

غلام همّت آنم که باشد
چو حافظ بنده و هندوی فرّخ

O şaḫṣın ḳaṣdı ḳuluyam kim ola
Ḫʸāce-veş ḳul u çāker Ferruḫ Aġa

115
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilun

دیدی ای دل که غم عشق دگربار چه کرد
چون بشد دلبر و با یار وفادار چه کرد

Daḫı gördüñ mi göñül ʿışḳ ġamı bir kez n'itdi
Gitdi çün dilber olan yār-ı vefādārına n'itdi[1]

آه ازین نرگس جادو که چه بازی انگیخت
آه از آن مست که با مردم هشیار چه کرد

Āh bu cādūca gözinden ki ḳopardı ne oyun
Vāh o mestden ki ayıḳ göz bebegine n'itdi

اشک من رنگ شفق یافت ز بیمهرئ یار
طالع بی‌شفقت بین که درین کار چه کرد

Göz yaşım reng-i şafaḳ buldı sevisiz[2] yārdan
Bī-raḥim baḫtımı gör kim bu ḫuṣūṣda n'itdi

[1] ~ Niceyin gitdi güzel yār-ı vefādārına n'itdi H, N [Mısraın her iki varyantında vezin hatalı. Anlam gereği "yār-ı vefādāra" veya "yār-ı vefādarla" olması gerekir.]

[2] sevisiz ~ vefāsız H, N

[B 52a]

برقی از منزل لیلی بدرخشید سحر
وه که با خرمن مجنون دل افگار چه کرد

Parladı Leylā evinden seḥerī bir şimşek
Cism-i Mecnūn-ı perīşāna dirīġā n’itdi

ساقیا جام میم ده که نگارندهٔ غیب
کس ندانست که در گردش پرگار چه کرد

Bir ḳadeḥ mey baña vir sāḳī ki naḳḳāş-ı ezel
Bilmedi kimse ki devrān-ı felekde n’itdi

آنکه پرنقش زد این دائرهٔ مینایی
نیست معلومی که در پردهٔ اسرار چه کرد

Ol ki bu dāʾire-i ṣırçaya urdı zīnet
Kimse maʿlūmı degül perde-i rāzda n’itdi

فکر عشق آتش غم در دل حافظ [زد] و سوخت
یار دیرینه ببینید که با یار چه کرد

Fikr-i ʿışḳ āteş-i ġam yaḳdı Ḫᵛāce göñlünde[1]
Görüñüz yār-ı ḳadīmī ki ḥabībe n’itdi

116
mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

[H 57b] [N 57b]

سحر بلبل حکایت با صبا کرد
که عشق روی گل با ما چه‌ها کرد

Seḥer bülbül hikāyet bāda itdi
Ki bize gül yüzi ʿışḳı ne itdi

[1] ~ nüsḫa: Fikr-i ʿışḳ ġam ateşi yandı Ḫᵛāce göñlünde H, N, B

از آن رنگ رخم خون در دل انداخت
وزین گلشن بخارم مبتلا کرد

O rengīn ruḫdan aṭdı baġrıma ḳan
Beni ḫāra bu baġdan mübtelā_itdi[1]

غلام همّت آن نازنینم
که کار خیر بی روی [و] ریا کرد

O şaḫṣuñ himmetinüñ bendesiyem
Ki ḫayr aʿmāli ol ḥasbīce itdi

خوشش باد آن نسیم صبحگاهی
که درد شب نشینان را دوا کرد

Ḫoş olsun aña ol bād-ı seḥer-gāh
Devā kim şeb-nişīn derdine itdi

من از بیگانگان دیگر ننالم
که با من هر چه کرد آن آشنا کرد

Daḫı ben iñlemem bīgānelerden
Ki her ne_itdi baña ol āşinā_itdi

گر از سلطان طمع کردم خطا بود
ور از دلبر وفا جستم جفا کرد

Ümīd itsem eger şāhdan ḫaṭādur
Vefā ger diledim yārdan cefā_itdi

[B 52b] بهر سو بلبل عاشق در افغان
تنعّم در میان باد صبا کرد

[1] aṭdı: aṣdı H

Fiġānda her yaña dīvāne bülbül[1]
Aralıḳda seḥer bādı ṣafā_itdi

نقاب گل کشید و زلف سنبل
گره بند قبای غنچه وا کرد

Niḳābı çekdi gül hem zülf-i sünbül[2]
Libāsı dügmesin ḥal ġonce itdi

بشارت بر بکوی می فروشان
که حافظ توبه از زهد ریا کرد

İlet meyḫāneler semtine müjde
Ki Ḥāfıẓ ṣumʿa zühdden tevbe itdi

[H 58a] [N 58a]

وفا از خواجگان شهر با من
کمال دولت و دین بوالوفا کرد

Vücūh-ı beldemizden baña dostluḳ
Kemāl-i dīn ü devlet Bü'l-Vefā_itdi

117
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt*

بلبلی خون جگر خورد و گلی حاصل کرد
باد غیرت بصدش خار پریشان دل کرد

Ḫūn-ı dil bir ḳuş içüp bir güli itdi peydā
Rīḥ-i ġayret nice ḫār ile dil itdi ifnā

[1] ~ Beher semtde fiġānda dīvāne bülbül H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Çeküp gül perdesin sünbül ṣaçı da H, N, B
* Ḫᵛāce Ḥāfıẓ merḥūm oġlı vefātında buyurdıġı merṣiyesidür. H, N, B

طوطی ای را بهوای شکری دل خوش بود
ناگهش سیل فنا نقش امل باطل کرد

Bir şeker ʿışḳı ile ḫoş dil idi bir ṭūṭī
Añsızın seyl-i ecel naḳş emegin itdi hebā[1]

قرّةُ العین من آن میوهٔ دل یادش باد
که خود آسان بشد و کار مرا مشکل کرد

Ol göñül meyvesi göz nurı ola eẕkārda
Kim gidüp kendi ḳolay müşkil işi itdi bana

ساربان بار من افتاد خدا را مددی
که امید کرمم همره این محمل کرد

İt meded Allāh içün düşdi yüküm ey deveci[2]
K'eyledi yolcı beni luṭfuñ ümīdi bu yola

روی خاکی و نم چشم مرا خوار مدار
چرخ فیروزه طربخانه ازین کهگل کرد

Ṭutma ṭopraḳlu yüzüm göz yaşımı ḫ^vār u ẕelīl
İtdi ẕevḳ beyti bu balçıḳdan o fīrūze semā

آه و فریاد که از چشم حسود مه چرخ
در لحد ماه کمان ابروی من منزل کرد

Āh ü efġān ki gögin meh gözi reşkinden āh
Ḳaşı yā māhıma ḳabr içre benüm eyledi cā

[B 53a] نزدی شاه رخ و فوت شد امکان حافظ
چه کنم بازئ ایّام مرا غافل کرد

---

[1] añsızın: añsız H

[2] ~ nüsḫa: Bir meded Allāh içün düşdi yüküm ey deveci H, N, B

İtmedüñ erken ever mümkini fevt oldı Ḫᵛāce
Neyleyem gerdiş-i eyyām beni itdi budalā

118
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

بیا که تُرک فلک خوان روزه غارت کرد
هلال عید بدور قدح اشارت کرد

[H 58b] [N 58b] Simāṭ-ı ṣavmı be gel gök Tatārı yaġmā itdi
Ki devr-i sāġara bayram hilāli īmā itdi

ثواب روزه و حجّ قبول آنکس بُرد
که خاک میکدهٔ عشق را زیارت کرد

Ṣevāb-ı ṣavmı vü maḳbūl ḥac o kes aldı
Ki ḫāk-i meykede-i ʿışḳı görime[1] itdi

مقام اصلئ ما گوشهٔ خراباتست
خداش خیر دهاد آن که این عمارت کرد

Aṣıl bizüm yerimüz gūşe-i ḫarābātdur
Ḫaḳ aña vire ḫayır kim o bunı inşā_itdi

خشا نماز و نیاز کسی که از سر درد
بآب دیده و بخون جگر طهارت کرد

O kes namāz u niyāzı be her yañadan ḫoş
Ki ābdesti ciger ḳan u göz yaşıyla itdi

---

[1] görime (گورِمه): [= görme. KM'deki "ziyāret" kelimesinin karşılığı olarak kullanılmış ve vezin zaruretiyle harekelendirilmiştir.]

بروی یار نظر کن ز دیده منّت دار
که کار دیده همه از سر بصارت کرد

Güzel yüzine naẓar ḳıl niyāz ṭut gözden
Ki göz hep işi görüp bilmeden yaña itdi ([1])

بهای بادهٔ چون لعل چیست جوهر عقل
بیا که سود کسی بُرد کاین تجارت کرد

Nedür laʿl gibi bāde bahāsı cevher-i ʿaḳl
Be gel iletdi o kes aṣṣı bu edā itdi

فغان که نرگس جمّاش شیخ شهر امروز
نظر بدردکشان از سر حقارت کرد

Ḳıyın baḳış[2] göz-i şeyḫ-i şehirden āh ki bugün
Maraż çekenlere ḫor baḳmadan yaña itdi

نماز در خم آن ابروان محرابی
کسی کند که بخوناب دل طهارت کرد

Namāz o ḳaşları miḥrābı egriliginde
Bir er ider ki vużuʿ ḳanlu dil ṣuyıyla itdi

اگر امام جماعت طلب کند امروز
خبر دهید که صوفی بمی قصارت کن

---

[1] Nadir eserler nüshasında 132. gazelden sonra geriye dönülüp, 118. gazelden itibaren sırasıyla 15 gazelin, 132. gazel de dahil olmak üzere, farklı bir çevirisi aynı sıralamayla tekrar yapılmıştır. Bu yeniden çevirme B ve H nüshalarında bulunmamaktadır. 66a-76a arasında yer alan bu yeniden çeviriler dipnotta verilecektir. 118. gazelin farklı çevirisinin ilk dört beyti eksiktir. [N.66a] Güzel yüzine naẓar ḳıl niyāz ṭut gözden / Ki cümle gözüñ işi bilmeden yaña itdi // Bahā-yı bāde-i laʿlīn nedür ki cevher-i ʿaḳl / Be gel ki bir kes iletdi bu kār-ı aṣṣı etdi // Baḳışlu yan göz-i şeyḫ-i şehirden āh ki bugün / Marāż-ı ʿışḳ çekene ḫor baḳışluluḳ etdi // Miṣāl-i köprü-yi miḥrāb-ı ḳaşlarında namāz / Bir er ider ki vużū ḳanlu dil ṣuyıyla etdi // Eger cemāʿat imāmı ṭaleb iderse bugün / Ḫaber virüñ ki ṣūfī ġusli mey ile etdi // Kelām-ı ʿışḳı işit Ḫᵛāceden ne vāʿiẓden / Egerçi çoḳça ṣanāyiʿ tekellümünde etdi N

[2] cemmāş [ḳıyın baḳış] göz ucıyla baḳmaġa dirler. H, N, B

Eger cemāʿat imāmı ṭaleb iderse bugün
Ḫaber virüñ ki ṣūfī meyle ṭon yuma itdi

[B 53b] حدیث عشق ز حافظ شنو نه از واعظ
اگر چه صنعت بسیار در عبارت کرد

Sevi sözin Ḫᵛāceden diñle diñleme şeyḫden
ʿİbāretde o ẓarāfet egerçi çoḳça itdi

[H 59a] [N 59a]

119 ([1])
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

بآب روشن می عارفی طهارت کرد
علی الصّباح که میخانه را زیارت کرد

Vużuʿ o kimse ki ṭurıca mey ṣuyıyla_itdi
Ki çiñ seḥerde ḫarābātı ol görime itdi

همین که ساغر زرین خور نهان گردید
هلال عید بدور قدح اشارت کرد

Hemīşe kim güneş altun ḳadeḥçe oldı nihān
Ki bayram ayı ḳadeḥ devrine īmā itdi

دلم ز حلقهٔ زلفش بجان خرید آشوب
چه سود دید ندانم که این تجارت کرد

Nizāʿı ḥalḳa-i zülfinden aldı cānla dil
Ne aṣṣı gördi ki bilmem bunı_iştirā itdi

---

[1] (119. gazelin mükerrer çevirisi. Bu çeviri sadece N nüshasında vardır.) [N.66b]
Ṣarāb-ı ṣāf ile ābdesti bir kişi etdi / Ki meykedeyi ziyāret ʿale's-seḥer etdi //
Hemīşe kim Güneş altun ḳadeḥce oldı nihān / Piyāle devrine īmā hilāl-i ʿīd etdi //
Nizāʿı ḫalḳa-i zülfinden aldı göñlüm āh / Ne aṣṣı gördi ki bilmem bu iştirā itdi //
Uzun namāz hevesi var idi imām-ı Ḫᵛāce / Libāsı aṣma ḳızınuñ ḳanıyla yuma etdi //
Be gel be meyke gör ḳurb-i vażʿ-ı manṣabımuz / Egerçi ḫorlığı gözden bize ṣūfī etdi //
Nişān-ı ʿışḳa vefāyı Ḫᵛāce rūḥından ṣor / Egerçi dil evini miḥnetüñ de yaġma etdi //N

امام خواجه که بودش سر نماز دراز
بخون دختر رز خرقه را قصارت کرد

Uzun namāz hevesi varıdı ki Ḫᵛāce imām
Libās aṣma ḳızınuñ ḳanıyla yuma itdi

بیا بمیکده و وضع قرب جاهم بین
اگر چشم بما زاهد از حقارت کن

Be gel ḫarābāta gör ḳurb-i ṭavr-ı manṣıbımuz
Egerçi ṣūfī bize cevr göziyle baḳma itdi

نشان عهد محبّت ز جان حافظ پرس
اگرچه خنهٔ دل محنت تو غارت کرد

Vefā-yı ʿışḳa nişān ṣor ki rūḥ-ı Ḥāfıẓdan
Egerçi dil evini miḥnetüñ de yaġmā itdi[1]

120 ([2])
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

چو باد عزم سر کوی یار خواهم کرد
نفس ببوی خوشش مشکبار خواهم کرد

Güzel maḥallesine yelce gitme ḳaṣd iderim
Güzel ḳoḳıyla demim misk-bār idim dilerim

[1] ~ Elemlerüñ dil evini egerçi yaġma itdi H, N, B

[2] (120. gazelin mükerrer çevirisi. Bu çeviri sadece N nüshasında vardır.) [N.67a]
Güzel maḥallesine yelce gitme ḳaṣd iderim / Güzel ḳoḳuyla demim müşk-bār idim dilerim //
Ne yüz ṣuyı ki ḳazandum ʿulūmla dīnden / İdim o yār yolınuñ ḫākine ṣaçam dilerim //
ʿÖmür ki bīhūde meysiz ü yārsız geçiyor / Bugünden öte ḳażā etme bedligim dilerim //
Nesīm ḳande ki bu gülce ḳan ṭutuḳ cānı / Yārüñ ṣaçı ḳoḳusına fedā idim dilerim //
Seḥer mūmı gibi rūşen olup baña ʿışḳdan / Bu kārbān içün ʿömri ki ṣarf idim dilerim //
Senüñ gözüñi añışla ḫarāb özüm dilerim / Binā-yı ʿahd-i ḳadīmi metīn idim dilerim //
Baġışlamaz dil-i Ḥāfıẓ ṣafā nifāḳ u riyā / Ṭarīḳ-i rindi vü ʿışḳı merām idim dilerim //N

هر آبروی که اندوختم ز دانش و دین
نثار خاک ره آن نگار خواهم کرد

Ne yüz ṣuyı ki ḳazandum ʿulūmla dīnden
Niṣār o yār yolınuñ ḫākine idim dilerim

بهرزه بیمی و معشوق عمر میگذرد
بطالتم بس از امروز کار خواهم کرد

[H 59b] [N 59b] [B 54a] Bīhūde bī-mey ü yārsız ḥayātımuz geçiyor
Bugünden öte ḳażā bedligim idim dilerim

صبا کجاست که این جان خون گرفته چو گل
فدای نکهت گیسوی یار خواهم کرد

Ṣabā ne yerde ki bu gülce ḳan ṭutuḳ cānı
Yarüñ ṣaçı ḳoḳusına fedā idim dilerim

چو شمع صبحدمم شد ز مهر او روشن
که عمر در سر این کار و بار خواهم کرد

Seḥer mūmı gibi oldı ʿayān baña ʿışḳdan
Ki ʿömri bu iş içün cümle ṣarf idim dilerim

بیاد چشم تو خود را خراب خواهم ساخت
بنای عهد قدیم استوار خواهم کرد

Senüñ gözüñi añışla ḫarāb özüm dilerim[1]
Binā-yı ʿahd-i ḳadīmi metīn idim dilerim

[1] ~ nüsḫa: Gözüñ añışla ḫarāb itmek isterim özüm H, N, B

نفاق و زرق نبخشد صفای دل حافظ
طریق رندی و عشق اختیار خواهم کرد

Ṣafā-yı dil Ḫᵛāce virmez mürāyılıḳla nifāḳ[1]
Ṭarīḳ-i rindī vü ʿışḳı merām idim dilerim [2]

121 ([3])
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

کنون که در چمن آمد گل از عدم بوجود
بنفشه در قدم او نهاد سر بسجود

Çemende şimdi ʿademden ki geldi gül be-vücūd
Benefşe pāyine anuñ başın ḳodı be-sücūd

بنوش جام صبوحی بنالهٔ دف و چنگ
ببوس غبغب ساقی بنغمهٔ نی و عود

Ṣadā-yı sāz ü def ile ṣabūḥī cāmı iç
Ṣaḳāġ-ı sāḳiyi öp ṣavt-ı nāyla daḫı ʿūd[4]

بدور گل منشین بی شراب و شاهد و چنگ
که همچو دور بقا هفته‌ای بود معدود

---

[1] ~ nüsḫa: Göñül ṣafāsını virmez Ḫᵛāce nifāḳ u riyā H, N, B

[2] ʿışḳı merām idim dilerim: ʿışḳ iḫtiyār ḫᵛāhem kerd H

[3] [N.67b] (121. gazelin mükerrer çevirisi. Bu çeviri sadece N nüshasında vardır.)
Bu ān ki geldi ʿademden çemende gül be-vücūd / Menekşe anuñ ayaġına başın ḳodı be sücūd //
Seḥerce bāde-i cāmı def ile sāz ile iç / Güzel yanaġını öp bā ṣadā-yı nāy ile ʿūd //
Ṣarāb u sāz u güzelsiz oturma gül devri / Beḳāsı vaḳti ki bir hafta olısar maʿdūd //
Güzelce şekl-i çemenden semāca oldı güzel / Nücūm-ı ḫoş ile yerler ü ṭāliʿ-i mesʿūd //
Siyāḳ-ı millet-i Zerdüştī bāġda eyleye ter / ʿAlevledüp ki bu ān lāle āteş-i Nemrūd //
Mesīḥ nefeslü yanaḳ ḫoşça dest-i dilberden / Ṣarāb içüp ḳomaḳ eyle ḥadīṣ-i ʿĀd u Ṣemūd // [N.68a]
Olup cihān gül ü sünbül zamānı ḫuld-ı berīn / Velī ne aṣṣı ki imkān degüldür anda ḫulūd //
Hevāya çünki süvār oldı gül Süleymānca / Seḥerce nāleye bülbül de gelse çün Dāvud //
Ḳadeḥ ṭolu dile ʿışḳına Āṣaf-ı dehrüñ / Vezīr-i mülk-i Süleymān ʿimād-ı dīn Maḥmūd //
Getür meyi ki müdām arḳalanması Ḫᵛācenuñ / Ola baġışlayıcı raḥm-i faźl-ı Ḥaḳ ki Vedūd // N

[4] Ṣaḳaġ, Türkīdür. Çeñe çuḳurına dirler. ʿŪd didikleri bir nevʿ sāzdur. H, N, B

Şarāb u sāz u güzelsiz oturma gül vaḳti
Kim ola vaḳti beḳāsınca heftesi maʿdūd

شد از بروج ریاحین چو آسمان روشن
زمین باَختر میمون و طالع مسعود

Olup çiçek bedeninden felek gibi rūşen
Nücūm-ı ḳutlu ile yer ü ṭāliʿ-i mesʿūd

بباغ تازه کن آیین دین زردشتی
کنونکه لاله برافروخت آتش نمرود

[H 60a] [N 60a] Ter eyle millet-i Ẕerdüşt[1] töresin bāġda
Yalıñladup ki bu dem lāle āteş-i Nemrūd

[B 54b] ز دست شاهد نازک عذار عیسی دم
شراب نوش و رها کن حدیث عاد و ثمود

Mesīḥī dem yañaġı ḫoşça dilber elinden
Mey iç ü eyle ḳomaḳlıḳ kelām-ı ʿĀd u Ṣemūd

جهان چو خلد برین شد بدور سوسن و گل
ولی چه سود که در وی نه ممکنست خلود

Cihān olup gül ü sūsenle ṣan İrem bāġı
Velī ne aṣṣı ki imkān degüldür anda ḫulūd

چو گل سوار شود بر هوا سلیمان وار
سحر که مرغ درآید بنغمهٔ داوود

Havāya ṣanki Süleymān süvār ola çün gül
Seḥer demi gele bülbül fiġāna ṣan Dāvūd

---

[1] Ẕerdüşt, Ḥażret-i İbrāhim içün Nemrūdın ateşini yaḳanuñ ismidür. H, N, B

بخواه جام لبالب بیاد آصف دور
وزیر ملک سلیمان عماد دین محمود

Ṭolu ḳadeḥ dile dehrüñ vezīri ʿışḳına kim[1]
Vezīr-i il-i Süleymān[2] ʿİmād-ı dīn Maḥmūd

ز عیش کام ابد چو دولتش حافظ
که باد تا بأبد ظل رأفتش ممدود

Ṣafādan iste ebed kāmı devletinde Ḫᵛāce
Ki ola sāye-i raḥmi ḳıyāma dek memdūd

بیار باده که حافظ مدامش استظهارا
بفضل رحمت غفّار بود خواهد بود

Şarāb getür ki müdām arḳalanması Ḫᵛācenüñ
Ziyād raḥm-i Ḥaḳa idi istegi de bu ḫod

122 ([3])
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilāt

صوفی نهاد دام و سر حقّه باز کرد
بنیاد مکر با فلک حقّه باز کرد

Aġ ḳurdı ṣūfī ḥoḳḳa başın açmaḳ eyledi
Mekre temel sipihre oyunbazlıḳ eyledi

---

1 ʿışḳına ~ yārine H, N

2 Mülk-i Süleymān Şīrāz memālikidür ki taḫtı anda idi. H, N, B

3 [N.68b] (122. Gazelin mükerrer çevirisi. Bu çeviri sadece N nüshasında vardır.)
Aġ ḳurdı ḥoḳḳa başın açmaḳ eyledi / Mekkāre çerḫ ile ḥiyeli muḥkem eyledi //
Dehrüñ oyunı beyża-i börkünde ṣıdıra / Zīrā ki ehl-i sırra oyun ʿarżın eyledi //
Gel seyre sāḳī ṣūfilerüñ ḫoşça dilberi / Āḫir edāya geldi vü nāz başlıḳ eyledi //
Nerden bu sāz uran ki ʿarāḳ sāzını düzüp / Bāz geştī ḳaṣdını Ḥicāz yoldan eyledi //
Gel ey göñül ki biz varalım Ḥaḳ penāhına / Andan ki yeñ ḳışa vü uzun ellik eyledi //
İtme riyā ki doġrılıġı kim ki düzmedi / ʿIşḳ vech-i göñle iç ḳapusın yüksek eyledi //
Yarın ki Ḥaḳ öñünde olur āşikār hep / Şermende bir mürīd ki ʿamel ʿaksi eyledi //
Ey kebk-i ḫoş ḫırām gidişüñ ḳande gitme ṭur / Ḫodbīn olma ṣūfī kedi ḳılmaḳ eyledi // [N.69a]
Rindāna itme Ḥāfıẓ āzār zīrā kim ezel / Ḥaḳ bizi bī-niyāz-ı riyā zühdden eyledi // N

بازئ چرخ بشکندش بیضه در کلاه
زیرا که عَرض شَعبده با اهل راز کرد

Başında_anuñ yumurṭa ṣıda çarḫın oyunı[1]
Kim ehl-i sırra ʿarż-ı oyunbazlıḳ eyledi

[H 60b] [N 60b] ساقی بیا که شاهد رعنای صوفیان
دیگر بجلوه آمد و آغاز ناز کرد

Gel seyre sāḳi ṣūfīlerüñ ḫoşça dilberi
Ḫoş ṭavra geldi nāza da başlamaḳ eyledi

این مطرب از کجاست که ساز عراق ساخت
و آهنگ بازگشت براه حجاز کرد

Nirden bu sāz çalıcı ki düzdi ʿIrāḳī sāz
Bāz-geştī naġmesin ki Ḥicāz yoldan eyledi

[B 55a] ای دل بیا که ما بپناه خدا رویم
زآنچه آستین کوته و دست دراز کرد

Gel ey göñül ki biz varalım Ḥaḳ penāhına
Andan ki el uzun u yeñin ḳısa eyledi

صنعت مکن که هر که محبّت نه راست باخت
عشقش بروی دل در معنی فراز کرد

İtme riyā ki ʿışḳı temīz kim ki düzmedi
Dil yaña ʿışḳı iç ḳapusın berkce eyledi[2]

فردا که پیشگاه حقیقت شود پدید
شرمنده ره روی که عمل بر مجاز کرد

Yarın ḥużūr-ı Ḥaḳda olur āşikāre kim
Bir sālik ola ḥucb[3] ki k'iş egri eyledi

---

[1] ~ nüsḫa: Dehrin oyunı beyżā yüreginde şıdıra H, N, B

[2] ~ nüsḫa. ʿIşḳı göñül yüzine der-i maʿnā bağladı H, N, B

[3] ḥucb: [şermende'nin karşılığı olarak. Farsçada utanma anlamında kullanılır. bkz. Lugatname-i Dehhuda]

ای کبک خوش خرام کجا میروی بایست
غرّه مشو که گربهٔ عابد نماز کرد

Ey murġ-i ḫoş-ḫırām gidişüñ ḳande gitme dur
Ġırre_olma ṣūfī hirre[1] namāzlar kim eyledi

حافظ مکن ملامت رندان که در ازل
ما را خدا ز زهد ریا بی‌نیاز کرد

Sarḫoşa itme Ḥāfıẓ āzār zīrā kim ezel
Ḥaḳ bizi bī-niyāz riyā-zühdden eyledi

123 ([2])
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

سال‌ها دل طلب جام جم از ما میکرد
وانچه خود داشت ز بیگانه تمنّا میکرد

---

[1] Gürbe Fārisi, hirre ʿArabī, kedi dimekdür. H, N, B

[2] (123. gazelin mükerrer çevirisi. Bu çeviri sadece N nüshasında vardır.) [N.69a]
[metin]
Nice yıl cām-ı Cemi dil dilek eyler bizden /Ḥāl bu kim öz ṭutuġın eyler ümīd ġayrıdan
Bir nūrı kim ṣadef-i kevn ü mekāndan ḫāric /İstek eyler leb-i deryāda yitik olmuşdan
Kendü şübhem dün gice pīr-i muġāna iltdüm /Kim o diḳḳat naẓar eylerdi muʿammā ḥallden
Gördüm anı ki ḳadeḥ bāde be-dest şād u güleç /Yüzce eylerdi temāşā o ḳadeḥ içinden
Bu cihān-bīn cāmı saña ne ān virdi didüm /Didi bu ḳubbe-i mīnāyı ki ol günden [N.69b]
Didi ol yār ki olup şāh ser-efrāz andan /Cürmi ol idi ki esrār ʿayān etmekden
Cümle ḫālinde Ḫudā ʿāşıḳla bile idür /Ḥāl bu kim görmez anı Ḥaḳḳı arar ırāḳdan
Ol ḳamu ḫīle ki ʿaḳl eyledi bu yerlerde /Dest-i beyżā vü ʿaṣā öñine ol Sāmirden
Rūḥı-ı ḳudsīnüñ feyżi ide gör imdād /Ġayrılar hem ideler her ne olup ʿĪsādan
Zencīr-āsā güzelüñ zülfi ne içün didüm /Ḥāfıẓ eyler didi şekvā dil-i şeydādan
[aynı gazel N nüshasının derkenarında –eyler redifiyle kısmen yeniden tercüme edilmiş.] [N.69b derkenar]
Cām-ı Cem istegini dil nice yıl bizden ider /Ḥāl bu kim öz ṭutuġın ġayrıdan um eyler
Cevheri kim ṣadef-i kevn ü mekāndan ṭaşra /Semt-i deryāda güm olmuşdan istek eyler
Dün gice öz gümānım pīr-i muġāna iltdüm /K'ol da diḳḳat naẓar-ı ḥall-i muʿammā eyler
--- / Hem o cām içre o yüz gūne temāşā eyler
--- / Didi ol gün ki o bu ḳubbe-i mīnā eyler
--- / Cürmi ol idi ki esrārı hüveydā eyler
--- / Ol ise görmez anı Ḥaḳḳı ırāḳ ẓann eyler
--- / [Dest-i beyżā vü ʿaṣā öñine] sāmir eyler
--- / Ġayrılar hep ideler anı ki ʿĪsā eyler
--- / Didi Ḥāfıẓ ki şikāyet deli dilden eyler [N]

Bizden istek Cemī cām dil nice yıl eylerdi
Kendide ṭutdığını ġayrıdan um eylerdi

گوهری کز صدف کون و مکان بیرون است
طلب از گمشدگان لب دریا میکرد

Bir laʿl kim ṣadef-i kevn ü mekāndan ḫāric
ʿIşḳ kenārında ġarīḳdan o dilek eylerdi

مشکل خویش بر پیر مغان بُردم دوش
کو بتأیید نظر حلّ معمّا میکرد

[H 61a] [N 61a] Dün gice müşkilimi pīr-i muġāna iltdim
K'o naẓar ḥall-i muʿammāda daḳīḳ eylerdi

دیدمش خرّم و خندان قدح باده بدست
و اندر آن آینه صد گونه تماشا میکرد

Gördüm anı ki güleç cām-ı mey elde şādān
Yüz ḳadar seyri o cām içre daḫı eylerdi

گفتم این جام جهان بین بتو کی داد حکیم
گفت آن روز که این گنبد مینا میکرد

Bu cihān-bīn dili Ḥaḳ saña ne dem virdi didüm
Didi ol gün ki bu gök ḳubbeyi ol eylerdi[1]

[B 55b] گفت آز یار کزو گشت سر دار بلند
جرمش این بود که اسرار هویدا میکرد

Didi andan ki o yār oldı ser-efrāz-ı bülend
Ṣuçı ol idi ki Ḥaḳ rāzı ʿayān eylerdi

[1] ~ nüsḫa: Didi ol gün ki bu ḥaḍrā kemeri eylerdi H, N, B

بی دلی در همه احوال خدا با او بود
او نمی‌دیدش و از دور خدا را میکرد

ʿĀşıḳın yārı ḳamu ḥālde idi anuñla[1]
O ise görmez anı ẓannı ıra eylerdi[2]

از همه شعبدهٔ عقل که میکرد این جا
سامری پیش عصا و ید بیضا میکرد

Ol ḳamu ḥīle ki ʿaḳl eyler idi bu yerde[3]
Sāmirī pīş-i ʿaṣā hem el-i aḳ eylerdi

فیض روح القدس ار باز مدد فرماید
دیگران هم بکنند آن چه مسیحا میکرد

Rūḥ-ı Ḳudsīnüñ eger feyżi meded eylerse
Ġayrılar hem ider anı ki Mesīḥ eylerdi

گفتمش زلف چو زنجیر بتان از پی چیست
گفت حافظ گله‌ای از دل شیدا میکرد

Ḫūbların zülfi niçün silsile-āsā didüm
Ḫᵛāce şekvā deli dilden didi kim eylerdi[4]

[1] ~ nüsḫa: Ḥāl bu kim görmez anı dūrum ẓann eylerdi H, N, B

[2] ~ Benden ayru degül ol ben nice andan dūrem / Ol görir ben göremem körlük ile mehcūrem H, N, B [Bu beyit Sûdî şerhinde aktarılan bir dörtlüğün görece serbest bir çevirisidir ve Sâdî-yi Şîrâzî'ye aittir: "Dûst nezdîkter ez-men be menest / Vīn ʿacebter ki men ez-vey dūrem / Çi konem bā ki tevān goft / Der kenār-ı men u men mehcūrem" Sâdî 1376: 75; Sûdî, C.I/312].

[3] ~ nüsḫa: Ḥīle-i ʿaḳldan ol k'eyler idi hep bunda H, N, B

[4] ~ [metin] Şekve eyler Ḫᵛāce dīvāne göñülden didi H, N, B [kafiye için derkenardaki tercüme tercih edildi.]

124 ([1])
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

دوستان دختر رز توبه ز مستوری کرد
شد سوی محتسب و کار بدستوری کرد

Gizlülükden[2] ẕürefā bint-i ʿineb tevbe-itdi
Gitdi żābiṭ yaña hem ruḫṣat ile iş itdi

آمد از پرده بمجلس عرقش پاک کنید
تا بگوید بحریفان که چرا دوری کرد

[H 61b] [N 61b] Bezme geldi pusudan derlerin eyleñ arı
Ehl-i rinde diye tā kim ne içün mekṣ itdi[3]

جای آنست که در عقد وصالش گیرند
دختر مست چنین کین همه مستوری کرد

Ol maḥal ki ṭutalar vuṣlatını baġda anuñ
Böyle rind ḳız ki nihānlıḳ bu ḳadar ān itdi

---

[1] (124. gazelin mükerrer çevirisi. Bu çeviri sadece N nüshasında vardır.)
Gizlülükden ẕürefā bintü ʿineb tevbe_etdi / Gitdi ẕābiṭ yañaya ruḫṣat ile iş etdi
~ Gitdi ẕābiṭ yañaya işi icāzetle etdi // [N.70a]
Meclise geldi pusudan terini pāk eyleñ / Tā disün ehline kim ol ne içün mekṣ etdi
~ Bezme geldi pusudan derlerin eyleñ arı / Ehl-i rinde diye tā kim ne içün mekṣ etdi //
Müsteḥaḳ ol ki anı ʿaḳd-i nikāḥda ṭutalar / Böyle sarḫoş ḳızı kim bunca nihānlıḳ etdi
~ Ol maḥal ki ṭutalar vuṣlatını tezvīcde / Böyle rind ḳız ki nihānlıḳ bu ḳadar ān etdi //
Muşṭuluḳ [vir] be göñül kim yine sāzende-i ʿışḳ / Çaldı sarḫoş yolı maḫmūrlıġa çāre etdi
~ Perde-i rindī urup çāre-i ḫammār etdi //
Verd-i ṭabʿım ne ʿaceb ger açıla rīḥinden / Murġ-ı şeb nāle şulu gül varaḳından ẕevḳ etdi
~ Verd-i ṭabʿım ger açıldıysa būyından ne ʿaceb //
Āb-ı heft ile degül rengi yüz odla gitmez / Anı kim şevb-i ṣūfīye mey-i engūr etdi
~ Ol ki ṣūfī ṭonına bāde-i engūr etdi //
Virme elden Ḫ[v]āce düşkünligi zīrā düşmān / ʿIrż u mālı dil ü dīni ki ġurūrluḳda_etdi
~ ʿIrż u mālı dīn ü dili ġırrede ifnā etdi // N

[2] gizlülükden ~ ṣūfiliḳden H, N

[3] ~ nüsḫa-i mışrāʿ-ı şānī: Ehl-i rindān dimeye tā bu ırāḳlıḳ n'etdi H, N, B

مژدگانی بده ای دل که دگر مطرب عشق
راه مستانه زد و چارهٔ مخموری کرد

Muştılıḳ vir be göñül kim yine sāzende-i ʿışḳ
Perde-i rindi urup çāre-i ḫammār itdi

نه شکفت از گل طبعم ز نسیمش بشکفت
مرغ شبخوان طرب از برگ گل سوری کرد

Verd-i ṭabʿım ger açıldıysa ne ṭañ ʿıṭrından[1]
Murġ-i şeb-ḫᵛān[2] varaḳ-ı gül-i sūrīden[3] ẕevḳ itdi

[B 56a]

نه بهفت آب که رنگش بصد آتش نرود
آن چه با خرقهٔ زاهد می انگوری کرد

Āb-ı sebʿ ile degül rengi yüz odla gitmez
Anı kim ḫırḳa-i ṣūfīye mey-i_engūr itdi

حافظ افتادگی از دست مده زانکه حسود
عرض و مال و دل و دین در سر مغروری کرد

Virme elden ḪᵛāceḪ düşkünligi zīrā ki ḥasūd
ʿIrż u māl ü dil ü dīn ġırrede ifnā itdi

[1] ~ nüsḫa: Gülden açıldıysa ṭabʿım ne ʿaceb ıṭrından H, N, B

[2] murġ-ı şeb-ḫᵛān ~ şeb oḳur ḳuş H, N

[3] Gül-i sūrī, ṣuyı çıḳan gül, meṣelā Edirne güli dimek gibi yaḫud Sūrī didikleri maḥal güli ola. Meṣelā Edirne güli ve Çuḳurköy güli ve Balṭa güli taʿbīri gibi ola. H, N, B

125 ([1])
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

بسرّ جام جم آن گه نظر توانی کرد
که خاک میکده کحل بصر توانی کرد

O dem naẓar sır-ı cām-ı Ceme ideñ ḳābil
Ki ḫāk-i meykedeyi göze küḥl ideñ ḳābil[2]

مباش بی می و مطرب که زیر طاق سپهر
بإین ترانه غم از دل بدر توانی کرد

Sen olma bī-mey ü sāz taḥt-ı ṭāḳ-ı gerdūnda[3]
Bu sesle ṭaşra ġamı dilden eylemeñ ḳābil

گل مراد تو آن گه نقاب بگشاید
که خذمتش چو نسیم سحر توانی کرد

Açar niḳābını kāmuñ güli senüñ ol dem
Ki ṭañ yeli gibi ḫizmet aña ideñ kābil

---

[1] (125. gazelin mükerrer çevirisi. Bu çeviri sadece N nüshasında vardır.) [N70b]
O dem Cemüñ ḳadeḥ esrārına gücüñ yetişe / Ki ḫāk-i meykede sürme göze gücüñ yetişe //
Şarāb u çalġısız ola felek püli altında / Bu sesle ḳoma göñülden ki ġam gücüñ yetişe //
O dem senüñ gül-i kāmuñ açа nikābını kim / Ki ḫızmetine seḥer bādı veş gücüñ yetişe //
Ḳo ḳaṣd-ı menzil-i ʿışḳ ile ilerü ayaġı / Ki aşşılar idesüñ ger buña gücüñ yetişe //
Be gel ki çāre-i ẕevḳ u ṣafā vü iş düzeni / Füyūż-ı baḫş-ı naẓar ehlile gücüñ yetişe //
Niḳāb u perdede ṭutmaz cemāl-i dost ammā / Oturt toz-ı rehi baḳmaġa gücüñ yetişe //
Ki sen sarāy-ı ṭabıʿdan yabana gitmezsüñ / Nic' ola semt-i ḥaḳīḳa güẕer gücüñ yetişe // [N.71a]
Dilenciligi der-i meykede ʿacīb kīmyā / Bu işi ger idesiñ iksīre gücüñ yetişe //
Ger añlayış bulasıñ dil ki nūr-ı perhīzden / Güleçlü mūm gibi terk-i sere gücüñ yetişe //
Velī ki sen diler iseñ dudaġ-ı yār mey ü cām / Ṭamaʿ ṭutma ki āḫar işe gücüñ yetişe //
Bu şāha lāyıḳ ögüdi ger işideñ Ḥāfıẓ / Ṭarīḳuñ ulu yolından geçiş gücüñ yetişe N

~ N nüshasındaki mükerrer tercümenin derkenarında yer alan tercüme H, N, B nüshalarındaki müşterek tercümenin metin kısmıyla aynı olmakla beraber sadece redifte "ḳābil" yerine "mümkin" kelimesi kullanılmıştır.

[2] küḥl ~ sürme H, N

[3] ~ nüsḫa: Gögin be köprisi altında olma bī-mey ü sāz H, N, B

بعزم مرحلهٔ عشق پیش نِه قدمی
که سودها کنی ار این[1] سفر توانی کرد

[H 62a] [N 62a] Ḳo ḳaṣd-ı menzil-i ʿışḳa ayaġı sen ilerü
Ki aṣṣılar idesin ger bu yol ideñ ḳābil[2]

بیا که چارهٔ ذوق حضور و نظم امور
بفیض بخشئ اهل نظر توانی کرد

Be gel ki çāre-i ẕevḳ u ṣafā vü iş düzeni
Ki feyżi virmeñle ehl-i dil ideñ ḳābil

جمال یار ندارد نقاب و پرده ولی
غبار ره بنشان تا نظر توانی کرد

Niḳāb[3] u perde de ṭutmaz cemāl-i dost velī
Yolın tozını ṣula tā naẓar ideñ ḳābil[4]

تو کز سرای طبیعت نمیروی بیرون
کجا بکوی حقیقت گذر توانی کرد

Ki sen serāy-ı ṭabıʿdan yabāna gitmezsüñ
Nice ḥaḳīḳi yaña sen geçiş ideñ ḳābil

گدایئ در میخانه طرفه اکسیریست
گر این عمل بکنی خاک زر توانی کرد

Faḳīr-i bāb-ı ḫarābāt ʿacāʾib iksīrdür
Bu işi ger sen ideñ ḫāki zer ideñ ḳābil

---

[1] ار این: [Üç nüshada از این şeklinde yazılmış. Ancak tercümedeki anlam gereği Şemʿî (119a) şerhine göre düzeltildi.]

[2] ~ nüsḫa: Ki aṣṣılar bu sefer sen ger idesüñ ḳābil H, N, B

[3] niḳāb ~ ḥicāb H, N

[4] ~ nüsḫa: Oturt ġubār-ı yolı tā naẓar ideñ ḳābil H, N, B

[B 56b]

دلا ز نور ریضت گر آگهی یابی
چو شمع خنده زنان ترک سر توانی کرد

Ger añlayış bulasuñ dil ki nūr-ı perhīzden
Mūm-āsā şād olaraḳ başı terk ideñ ḳābil

ولی تو تا لب معشوق و جام می خواهی
طمع مدار که کار دیگر توانی کرد

Müdāme sen ki leb-i yār u cām-ı mey isteñ
Ümīd ṭutma ki bir ġayrı iş ideñ ḳābil

گر این نصیحت شاهانه بشنوی حافظ
بشاهراه طریقت گذر توانی کرد

Bu pādişāhī ögüdi be Ḫ^{v}āce ger işideñ
Ṭarīḳuñ ulu yolından geçiş ideñ ḳābil

126 ([1])
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

بعد ازین دست من و دامن آن سرو بلند
که ببالای چمان از بن و بیخم برکند

Baʿd ez-īn birlik ile dāmen-i ol serv-i bülend[2]
Kim ḳopardı dib ü kökden beni ol boy-ı pesend

---

[1] (126. gazelin mükerrer çevirisi. Bu çeviri sadece N nüshasında vardır.)
Bundan öte benüm el dāmen-i ol serv-i bülend / Kim dövişle ḳoparup dīb ü köküm boy-ı bülend
~ El benüm bundan öte dāmen-i ol serv-i bülend //
Aç sen örtüñi mey ü muṭribe ḥācet yoḳdur / Kim beni raḳṣa getürsin yüzüñ odı çü sipend // [N.71b]
Hiçbir yüz olımaz çehre-i baḫta mir'āt / İllā ol yüz ki süre o yüze kim sīm semend //
Söyledim sırr-ı ġamuñ her ne ola olsun di / Bundan artıḳ ṭutma ne ideyim ṣabırımı çend //
Avcı urma benüm ol misklice ceyrānım / Ṭut ḥicāb ol ḳara gözden aña baġ urma kemend //
Ben türābī ki bu bābdan degülem ḳalḳmaġa ḳādir / Ḳanden öpmek uram ol ḳaṣr kenārına be-bülend//
Ḥāfıẓuñ çün işide nāzik ü dil-keş ġazelin / Ger kemāli ola anuñ dimez ebyāt-ı Ḫocend //
Alma ol misklü ṣaçından dilüñi Ḥāfız pes / Ol sebebden ki deli ḫoşça hemīn olsa be-bend // [N.72a]
Ḥāfıẓuñ yoḳ göñli meyli ṣaçu[ñu]ñ ġayrısına / Bu göñülden nice āh yüz baġ ile ṭutmaz pend // N

[2] ~ Baʿd ez-īn birligim ey dāmen-i ol serv-i bülend H, N, B

حاجت مطرب و می نیست تو برقع بگشا
که برقص آوردم آتش رویت چو سپند

[H 62b] [N 62b] Aç sen örtüñ mey ü sāzendeye ḥācet yoḳdur
Kim yüzüñ odı beni raḳsa getürsin çü sipend[1]

هیچ رویی نشود آینهٔ چهرهٔ بخت
مگر آن روی که مالند در آن سمّ سمند

Hīç bir yüz olamaz çehre-i baḫta mirʾāt
İllā ol yüz ki süre ol yüze kim aḳ semend[2]

گفتم اسرار غمت هر چه بُود گو می‌باش
صبر ازین بیش ندارم چه کنم تا کی و چند

Söyledim sırr-ı ġamuñ her ne ola olsun di
Bundan artıḳ ṭutamam ṣabrı n'idem tā key ü çend

مکش آن آهوی مشکین مرا ای صیّاد
شرم از آن چشم سیه دار و مبندش بکمند

Ol benüm misklüce ceyrānımı urma avcı
Ol ḳara gözden utan bağlama anı be-kemend[3]

من خاکی که ازین در نتوانم برخاست
از کجا بوسه زنم بر لب آن قصر بلند

Yoḳ gücüm ḳalḳmaġa kim bu ḳapudan ben ḫākī
Ḳanden uram öpüş ol köşkin ucına ki bülend

---

1 Sipend üzerlik toḫumı ki baʿzı tesḫīr içün ḥavāṣ oḳuyanlar ateşe aṭarlar ve ḥarāret-i oddan sıçrar. H, N, B

2 semend: سلمند H, N, B [KM'de semend'in karşılığı olarak kullanılan bu kelimeye sözlüklerde rastlanmadı.]

3 [mısra altı] urma ~ çekme H, N ~ ~ [metin] öldürme H, N, B [Vezin için "urma" tercih edildi.]

چون غزلهای تر و دلکش حافظ شنود
گر کمالش بود شعر نگوید بخجند

Ḥāfıẓın çün işide nāzük ü dil-keş ġazelin
Ger Kemālde ola eşʿ ārı dimezdi vü Ḫucend[1]

[B 57a] باز مستان دل از آن گیسوی مشکین حافظ
زانکه دیوانه همان بِه که بود اندر بند

Alma ol misklü ṣaçından gerü dil ey Ḥāfıẓ
Zīrā dīvāne hemīn olması yegdür ki be-bend

جز بزلف تو ندارد دل حافظ میلی
آه ازین دل که بصد بند نمی دارد پند

Ḥāfıẓuñ göñli meyil zülfüñüñ āḫar ṭutmaz
Āh bu dilden ki nice yüz baġla ṭutmaz pend

127 ([2])
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

دست در حلقهٔ آن زلف دوتا نتوان کرد
تکیه بر عهد تو و باد صبا نتوان کرد

Ol iki ḥalḳa-i zülfe el iletmek olmaz
Vaʿdüñe bād-ı ṣabāya ṭayan itmek olmaz

---

[1] Ḫ"āce ile hem-ʿaṣr olan Kemālī şāʿir ile Ḫucend şāʿir dimekdür. H, N, B

[2] (127. gazelin mükerrer çevirisi. Bu çeviri sadece N nüshasında vardır.)
Ol iki ḥalḳa-i zülfe el iletmek olmaz / Vaʿdüñe bād-ı ṣabāya ṭayan etmek olmaz //
Ol ne çalış ki aramañda ben iẓhār iderim / Bu ḳadar var ki ḳażāya bozuş itmek olmaz //
Yüz yürek ḳanı ile düşdi ele dāmen-i dost / Ḫaṣmuñ itdigi mek[i]rle ṣalıvirmek olmaz // → mek[i]r:
[mekr. Vezin zaruretiyle mütercimin benzer tasarruflarına riayet edildi.]
Beñzedişle dimek olmaz yüzine māh-ı felek / Yāri her bī-ser ü pāya meṣel itmek olmaz //
Ol zamān kim gele raḳṣa benüm ol serv-i boyum / Cāme-i cāna ne mümkin ki ṭon itmek olmaz //
[N.72b] Ben ne diyem ki saña ṭabʿ-ı laṭīf nāzik var/Tā o merkez ki duʿā yapçacıḳ itmek olmaz//
Pāk naẓar görmege ruḥsār-ı ḥabībi ḳādir / Zīrā mirʾāta naẓar ẕevḳsizin itmek olmaz //
Ġayretim öldürdi beni yār-ı cihānsuñ ammā / Dün ü gün ḥalḳ-ı Ḥaḳ ile cidāl itmek olmaz //
Müşkil-i ʿışḳ bizüm oḳuma ḥarīmde yoḳdur / Bir ḥaṭā fikriyle bir remzi ḥal itmek olmaz //
Ḥāfıẓuñ göñline miḥrāb-ı ḳaşuñ ġayrısı yoḳ / Dīnimüzde uyuşı ġayruña itmek olmaz // N

آنچه سعیست من اندر طلبت بنمایم
این قدر هست که تغییر قضا نتوان کرد

[H 63a] [N 63a] Ol ne çalış ki aramañda[1] senüñ gösterirem
Bu ḳadar var ki ḳażā bozmasın itmek olmaz

دامن دوست بصد خون دل افتاد بدست
بفسوسی که کند خصم رها نتوان کرد

Yüz yürek ḳanı ile düşdi ele dost etegi
Ḫaşmın itdigi zulmle ṣalım itmek olmaz[2]

عارضش را بمثل ماه فلک نتوان گفت
نسبت یار بهر بی سر و پا نتوان کرد

Beñzedişle dimek olmaz yüzine māh-ı felek
Her baş u pāsızı yāre şebih itmek olmaz[3]

سروبالای من آن گه که درآید بسماع
چه محل جامهٔ جان را که قبا نتوان کرد

Ol zamān kim benüm ol serv boyım raḳsa gele
Cāna ḳudret ne ki ol çāk-i ṭon itmek olmaz

من چه گویم که ترا نازکئ طبع لطیف
تا بحدّیست که آهسته دعا نتوان کرد

Ben ne diyem ki saña ṭabʿ-ı laṭīf nāzüklük
Tā o ḥaddür ki duʿā yapcacıḳ itmek olmaz

---

[1] aramañda senüñ: [“seni aramakta” anlamında “ender ṭalebet” ifadesinin karşılığı olarak.]
[2] ~ Ḫaşmın itdigi zulümle ṣalıvirmek olmaz H, N, B
[3] ~ nüsḫa: Her ser ü pāsızı teşbīh aña itmek olmaz H, N, B

نظر پاک تواند رخ جانان دیدن
که در آیینه نظر جز بصفا نتوان کرد

Görmege yār yüzini arı baḳışuñ ḳādir
Zīra mirʾāta ṣafāsız naẓar itmek olmaz[1]

غیرتم کشت که محبوب جهانی لیکن
روز و شب عربده با خلق خدا نتوان کرد

Ġayret öldürdi beni yār-ı cihān ammā
Ḫalḳ-ı Ḥaḳḳ ile cidāl dün ü gün itmek olmaz

[B 57b] مشکل عشق نه در حوصلهٔ دانش ماست
حلّ این نکته بدین فکر خطا نتوان کرد

Yoḳ bizüm havṣala-i oḳumada müşkil-i ʿışḳ[2]
Bu ḫaṭā fikr ile bu remzi ḥal itmek olmaz

بجز ابروی تو محراب دل حافظ نیست
طاعت غیر تو در مذهب ما نتوان کرد

Yoḳ Ḫʷāce göñlinüñ āhar ḳaşınuñ miḥrābı
Yolımuzda digere ṭāʿati itmek olmaz

[1] ~ Nāẓır u āyine ṣāf olma gerek ey İsḥaḳ / Tā ki ṭarfeyn ola mirʾāt-ı muṣaffā elḥaḳ H, N, B [İshak adlı bir şaire ait olduğu anlaşılan bu beyte Hâfız şerhlerinde rastlanmadı.]

[2] ~ nüsḫa: Yoḳ bizüm müşkil-i ʿışḳ oḳumamız ḳabında H, N, B

128 ([1])
mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

دل از من برد و روی از من نهان کرد
خدا را با که این بازی توان کرد

[H 63b] [N 63b] Gönül benden alup yüz itdi pinhān
Ḥaḳ-içün kime bu luʿbı_itmek imkān

سحر تنهاییم در قصد جان بود
خیالش لطف‌های بی‌کران کرد

Seḥer tenhālıġım cān ḳaṣdına_itdi[2]
Ḫayāli itdi ḥadsiz baña iḥsān

چرا چون لاله خونین دل نباشم
که با ما نرگس او سرگران کرد

Niçün ḳanlu dil olmayam çü lāle[3]
Bize ki_itdi aġır başlıḳ o çeşmān

صبا گر چاره داری وقت وقتست
که درد اشتیاقم قصد جان کرد

---

[1] (128. gazelin mükerrer çevirisi. Bu çeviri sadece N nüshasında vardır.)
Alup benden göñül yüz itdi pinhān / Ḫaḳiçün kime bu oynı_ itmek imkāñ [N.73a]
Seḥer tenhālıġım cān ḳaṣdına_etdi / Ḫayāli itdi bī-pāyān iḥsān
Niçün ḳanlu dil olmayam çü lāle / Kim aġırbaşlıḳ itdi bize çeşm-i_ān
Ṣabā ger çāre ṭutañ vaḳtidür vaḳt / Kim itdi derd-i şevḳım ḳaṣdı ber-cān
O dek yaḳdı beni mūmca ki baña / Bükā itdi sürāḫī çögür efgān
Kime diyem ki bu cān yaḳ'cı derdi / Ki ḳaṣd itdi ẓaʿīf cānuma cānān
Güzeller içre nice dimek imkān / Bizüm k'öyle_itdi böyle didi cānān
ʿAdū itmezdi Ḫāfıẓ cānına_anı / Kim itdi oḳ-ı çeşm-i_ol ḳaşı kemān
[N.73b] [N nüshasında bulunan bu şiirin derkenarındaki tercümeler, asıl metne alınan ve üç nüshada da (H, N, B) bulunan tercümeyle aynıdır.]

[2] ~ nüsḫa: Yalınlıḳ itdi cān ḳaṣdına bir şeb H, N, B

[3] ~ nüsḫa: Niçün ḳanlu yürek olmam çü lāle H, N, B

Ṣabā ger çāre ṭutañ vaḳtdür vaḳt
Kim itdi derd-i şevḳim ḳaṣd-ı dil cān

بدان سان سوخت چون شمعم که بر من
صراخی گریه و بربط فغان کرد

O dek yaḳdı beni mūmca ki baña
Ṣürāḥi girye itdi çögür efġān

کجا گویم که با این درد جان سوز
طبیبم قصد جان ناتوان کرد

Bu cān yaḳıcı derdim kime diyem
Ki ḳaṣd itdi żaʿīf cānuma cānān

میان مهربانان کی توان گفت
که یار ما چنین گفت و چنان کرد

Güzeller içre nice dimek imkān
Ki itdi öyle didi böyle cānān

عدو با جان حافظ آن نکردی
که تیر چشم آن ابروکمان کرد

Raḳīb itmezdi Ḥāfıẓ cānına_anı
Kim itdi ol ḳaşı yā tīr-çeşmān

129 ([1])
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

[B 58a] یاد باد آن که ز ما وقت سفر یاد نکرد
بوَداعی دل غمدیدهٔ ما شاد نکرد

Bizden añılsun o kim gitdigi dem itmedi yād
Bir vedāʿ ile keder-nāk göñülüm itmedi şād

آن جوان بخت که میزد رقم خیر و قبول
بندهٔ پیر ندانم ز چه آزاد نکرد

[H 64a] [N 64a] Ol yigit baḫtlu ki ururdı ḳabūl ḫayra raḳam
Bilmezem kim ne içün itmedi bir pīr ḳul[2] āzād

کاغدین جامه بخونابه بشویم که فلک
رهنمونیم بپای عَلَم داد نکرد

Kāġadīn ṭon yuyalım ḳanlu yaş ile ki felek[3]
Ki_itmedi bize ʿadil sancaġı yaña irşād

دل بأمّید صدایی که مگر در تو رسد
نالهها کرد درین کوه که فرهاد نکرد

Saña bir sesle göñül irmek ümīdi ile kim
Nāleler itdi kim itmedi bu daġda Ferhād

---

[1] (129. gazelin mükerrer çevirisi. Bu çeviri sadece N nüshasında vardır.) [N.73b]
Bizden añmaḳ ola ol gitdigi dem ki itmedi yād / Bir vedāʿla dil-i ġam-dīdemizi itmedi şād //
Ol yigit baḫtlu ki ururdı ḳabūl ḫayra emel / Bilmezem kim ne içün itmedi bir pīr ḳul āzād //
Kāġıdın ṭon yuyalım ḳanlu yaş ile ki felek / Sancaġ-ı ʿadlle beni eylemedi kim irşād //
Saña bir sesle dil irgürmek ümīdiyle meger / Nāleler itdigim itmedi bu daġda Ferhād //
Senden ögrene gerek şanʿatı ol peyk-i ṣabā / Zīra kim bu ḥareketden tīzerek itmedi bād //
Sen çemenden gerü tā ẓıll ṭutalı murġ-ı seḥer / İtmedi ṭurre-i şemşīr bükümünde yuva ād // [N.74a]
Ṣunʿ-ı Ḥaḳ düzici kām naḳşına çekmez ḳalemi / Her kim ol itmedi iḳrārı bu ḫüsni Ḥaḳ dād //
Döndür ey sāz çalıcı perde-i ur rāh-ı ʿIrāḳ / Zīra yār gitdi bu yola vü bizi itmedi yād //
Ḥāfiẓuñ ırladıġı hep ġazeliyyāt-ı ʿIrāḳ / Kim bu cān yaḳıcı ney diñledi kim itmedi dād // N

[2] ḳul: ḳabul H

[3] ~ Aḳ kāġıd ṭona yuyalım ḳanlu yaş ile ki felek H, N, B

شاید آن پیک صبا از تو بیاموزد کار
زانکه چالاکتر از این حرکت باد نکرد

Lāyıḳ ol peyk-i ṣabā senden iş ögrensün kim
Bu gidişten tizerek itmedi zīrā kim bād

سایه تا بازگرفتی ز چمن مرغ سحر
آشیان در شکن طرّهٔ شمشاد نکرد

Sen çemenden gerü tā żıl ṭutalı mürġ-i seḥer
Büklüm-i kākül-i şemşīrde yuva itmedi cād

کلک مشّاطهٔ صُنعش نکشد نقش مراد
هر که اقرار بدین حسن خداداد نکرد

Ṣunʿ-ı Ḥaḳ nāẓımı kām naḳşına çekmez ḳalemi[1]
İʿtirāf itmedi her kim ki bu ḥüsne Ḥaḳ dād

مطربا پرده بگردان و بزن راه عراق
که بدین راه بشد یار و ز ما یاد نکرد

Dönder ey sāz çalıcı perdeyi ur rāh-ı ʿIrāḳ
Kim gidüp yār bu yola eylemedi bizden yād

غزلیّات عراقیست سرود حافظ
که شنید این ره دلسوز که فریاد نکرد

Hep ʿIrāḳī[2] ġazeliyyātı Ḫᵛāce ırladıġı[3]
K'işidüp k'itmedi bu cān yaḳıcı naġmeyi dād

---

[1] ~ nüsḫa: Çekmedi ṣunʿ-ı Ḥudā kām naḳşına kilk H, N, B

[2] ʿIrāḳī didikleri bir ṭıfl-ı tāze müstaʿid şāʿir ki Türkistān'da Fehīmī gibi ʿArabiyātda tekmīl-i nesḫ birle şiʿre heves ve Bekdāşī şūret olup ibtidā-yı eşʿārından H, N, B

[3] ~ Ḫᵛācenüñ ırladıġı hep ġazeliyyāt ʿIrāḳī H, N, B

130 ([1])
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilāt

دلبر برفت و دلشدگانرا خبر نکرد
یاد حریف شهر و رفیق سفر نکرد

Yār gitdi göñli gitmişe hem itmedi ḫaber
Şehr içre yārı yolda refīḳ itmedi eger[2]

یا بخت من طریق مروّت فروگذاشت
یا او بشاه راه طریقت گذر نکرد

[H 64b] [N 64b] [B 58b] Yā ṭāliʿim aşaġa ḳodı ʿışḳ ṭarīḳini
Yā ol ṭarīk-i şāhrehe itmedi güẕer[3]

من ایستاده تا کنمش جان فدا چو شمع
او خود گذر بما چو نسیم سحر نکرد

Ben ṭurmuşam ki şemʿa gibi cān fedā idem
Bād-ı seḥerce ḫod o bize itmedi güẕer

گفتم مگر بگریه دلش مهربان کنم
در سنگ خاره قطرهٔ باران اثر نکرد

Didüm meger ki baġrın idem aġlamaḳla nerm
Ol ḳara ṭaşa āb-ı maṭar itmedi eṣer

---

[1] (130. gazelin mükerrer çevirisi. Bu çeviri sadece N nüshasında vardır.)
Yār gitdi ʿāşıḳāna ḫaber daḫı itmedi / Şehri ḫabībi yoldaşı da añmaḳ itmedi
Yā rāh-ı ʿışḳı ḳodı benüm ṭāliʿim pese / Yā ol ṭarīḳ-i şāh-rehe uġram itmedi
Men ṭurmuşum ki şemʿa gibi cān fedā idem / Ol ḫod seḥer ṣabāca bize uġram itmedi
Didüm ki aġlamaḳla meger mihribān idem / Ol ḳara senge āb-ı maṭar teʾṣīr itmedi [N.74b]
Göñlüñ ḳolı ḳanadı ṣıdı gerçi ḳayġudan / Başdan hevā-yı ʿışḳ-ı ḫāmı aṭmaḳ itmedi
Her kim ki gördi ise yüzüñ öpdi gözümi / Bir iş ki gözüm eyledi görmeksiz itmedi
Mescīde dil kesik ḳalemi Ḫᵛāce Ḥāfiẓuñ / Sır ṣaḫṣa dimedi başı tā terk itmedi N

[2] ~ nüsḫa: Yolda refīḳ u belde de yār itmedi eger H, N, B

[3] ~ Yā ol ṭarīk-i cādde yola itmedi güẕer H, N, B

دل را اگرچه بال و پر از غم شکسته شد
سودای خام عاشقی از سر بدر نکرد

Gerçi_oldı göñle ḳol u ḳanad ḳayġudan şikest
Ḫām ʿışḳı başdan itmedi ʿāşıḳ olan ṭışar

هر کس که دید روی تو بوسید چشم من
کاری که کرد دیدهٔ من بی نظر نکرد

Her kim yüzüñi gördi senüñ öpdi gözümi
Bir iş ki itdi gözimüz itmedi bī-baṣar

کِلك زبان بُریدهٔ حافظ در انجمن
با کس نگفت راز تو تا ترك سر نکرد

Meclisde dil kesik ḳalemi Ḫᵛāce Ḥāfıẓuñ
Tā itmeyince şaḫṣa dimez sırrı terk-i ser

131 ([1])
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilāt

رو بر رهش نهادم و بر من گذر نکرد
صد لطف چشم داشتم و یک نظر نکرد

Yüz yolına ḳodum u baña itmedi güẕer
Yüz luṭfı ṭutdum um biricik itmedi naẓar

[1] (131. gazelin mükerrer çevirisi. Bu çeviri sadece N nüshasında vardır.)
Yüz yolına ḳodum u baña uġram itmedi / Yüz luṭfı ṭutdum um daḥı bir baḳım itmedi //
Yā Rab sen ol civān-ı bahādırı ṣaḳlı ṭut / Kim tīr-i āh-ı dervīşden ṣaḳım itmedi //
Kīn itmedi dilinden anuñ ṭaşra göz yaşım / Yaġmurı damla ḳara ṭaşa teʾşīr itmedi // [N.75]
İsterdüm ayaġında olam şemʿa gibi kim / Bād-ı seḥerce o baña uġram itmedi //
Ḳanġı o ṭaş yüreklü ʿaḳılsız ki ey güzel / K'ol zaḫm oḳuña ḳarşu özin ḳalḳan itmedi //
Dün gice ḳuş balıḳ da fiġānımdan uyumadı / Ḫᵛābdan gör ol ki mest gözi baş yüce itmedi //
Ḥāfıẓ senüñ güzelce sözüñ çoḳ göñül çeken / Bir şaḫṣ işitmedi ki ḥaẓından ber itmedi // N

یا رب تو آن جوان دلاور نگاه دار
کز تیر آه گوشه نشینان حذر نکرد

Yā Ḥaḳ sen ol civān-ı bahādırı ṣaḳlu ṭut
Kim tīr-i āh-ı dervīşden itmedi ḥaẕer

سیل سرشک ما ز دلش کین بدرنبُرد
در سنگ خاره قطرهٔ باران اثر نکرد

Göñülden itmedi yaşımuñ seyli ṭaşra kīn
Ḳara ṭaş içre mā-i maṭar itmedi eṣer

میخواستم که میرمش اندر قدم چو شمع
او خود گذر بما چو نسیم سحر نکرد

[H 65a] [N 65a] İsterdüm ayaġında olam şemʿa-veş fenā
Bād-ı seḥerce ḫod o bize itmedi güẕer

[B 59a] جانا کدام سنگ‌دل بی کفایتست
که او پیش زخم تیر تو خود را سپر نکرد

Ḳanḳı o ṭaş yüreklü ʿaḳılsız ki ey güzel
K'ol zaḫm oḳıña ḳarşu özin itmedi siper

ماهی و مرغ دوش ز افغان من نخفت
وان شوخ دیده بین که سر از خواب برنکرد

Dün gice ḳuş balıḳ da fiġānumdan uy'madı[1]
Gör ḫᵛābdan itmedi o gözi şūḫ ki yüce ser

حافظ حدیث نغز تو از بس که دلکش است
نشنید کس که از سر رغبت ز بر نکرد

---

1 uy'madı: [uyumadı. Vezin için uy'madı okundu.]

Ḫoşça sözüñ be Ḫᵛāce senüñ çoḳ göñül çeken
Kes duymadı ki ḫaṭ yañadan itmedi zi-ber

132 ([1])
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilāt

واعظان کاین جلوه در محراب و منبر میکنند
چون بخلوت میروند آن کار دیگر میکنند

Minber ü miḥrābda bu ṭavrı k'iderler şeyḫler
Çünki tenhāya giderler ol işin ġayr ideler

مشکلی دارم ز دانشمند مجلس بازپرس
توبه فرمایان چرا خود توبه کمتر میکنند

Ṭutarum bir şübhe bezmüñ ʿālimānından suʾāl
Buyuranlar tevbe niçün tevbe ḫod azraḳ ider[2]

گوییا باور نمی دارند روز داوری
کاین همه قلب و دغل در کار داور میکنند

Gūyiyā ṭutmazlar inan rūz-ı maḥşerden bular
Kim iderler emr-i Ḥaḳda bunca ḳalb u ḥīleler

---

[1] (132. gazelin mükerrer çevirisi. Bu çeviri sadece N nüshasında vardır.)
Minber ü miḥrābda bu cünbüş k'iderler şeyḫler / Varalar maḥżā ki tenhā ol işin ġayr ideler //
Müşkilim var ʿālimān-ı meclise eyle suʾāl / Emr idenler tevbe niçün tevbeyi ḫod az ider //
Gūyiyā rūz-ı ʿadāletden inan ṭutmazlar / Zīra bunca ḳalb u ḥīle emr-i Ḥaḳda ideler // [N.75b]
Öz ḥimārıyla bu nev ẕī-şānları cemʿ eyle Ḥaḳ / Kim bu cümle aḳ ġulām ile ḳaṭırdan faḫr ider //
Ey melik meyḫāne-i ʿışḳuñ derinde ẕikr oḳu / Ol maḥalde zīra Ādem balçıġın yoġurdılar //
Ḥüsn-i bī-hemtāsı anuñ öldürür ʿāşıḳ o dek / ʿIşḳ ile ketm-i ʿademden ġayrı bir ḫalḳ var ider //
Ḳulıyam pīr-i ḫarābātuñ k'anuñ dervīşleri / İḫtiyācsızlıḳdan anuñ başına ṭoprak ider //
K'ey mürīd-i āsitāne cünbüş it meyḫānede / Anda virürler ki bir şu dilleri zengīn ider //
Māsivādan ḫāli it ḳalbi k'ola cānāne cān / Kim bu ṭālibler iderler cān u dil ġayrıya yer //
Çiñ seḥer ʿarşdan gelür āvāze kim ʿaḳlım didi / Ḳudsīler gūyā ki Ḥāfıẓ şiʿrini ezber ider //

[2] ~ nüsḫa: Emr idenler tevbe niçün tevbe ḫod azraḳ ider H, N, B

یا رب این نودولتان را با خر خودشان نشان
کاین همه ناز از غلام تُرک و اُستر میکنند

Öz ḫarı ile bu nev ẕī-şānları naṣb[1] it Ḫudā[2]
Kim bu cümle aḳ ġulām ile ḳaṭırdan faḫr ider

بر در میخانهٔ عشق ای ملک تسبیح گوی
کاندر آن جا طینت آدم مخمّر میکنند

Ey melek meyḫane-i ʿışḳın derinde vird oḳı
K’ol maḥalde balçıġ-ı insānı maḫmūr ideler

[H 65b] [N 65b]

حسن بی پایان او چندان که عاشق میکُشد
زمرهٔ دیگر بعشق از غیب سر بر میکنند

K’ol dek anuñ ḥüsn-i bī-hemtāsı ʿāşıḳ öldürür
ʿIşḳla ketm-i ʿademden ġayrıya baş yüce_ider[3]

بندهٔ پیر خراباتم که درویشان او
گنج را از بی نیازی خاك برسر میکنند

Ḳulıyam pīr-i ḫarābātuñ ki k’anuñ yoḫsulları
Bī-niyāzlıḳdan ḫazīne başına toprak ider

[B 59b]

ای گدای خانقه بر جَهْ که در دیر مغان
میدهند آبی که دلها را توانگر میکنند

Tekye yoḫsulı tīz ol sıçra ki beyt-i pīrde
Vireler bir ṣu ki anda dilleri maʿmūr ider

---

[1] naṣb ~ terk H, N

[2] ~ nüsḫa: Ḥaḳ bu nev ẕī-şānı naṣb it öz ḫımārı üstine H, N, B

[3] ~ Ḫüsn-i bī-hemtāsı anuñ ʿāşıḳ öldirür k’o dek / ʿIşḳla ketm-i ʿademden ġayrı ḫalḳ peydā ider H, N, B

خانه خالی کن ز بت تا منزل جانان شود
کین هوسناکان دل و جان جای دیگر میکنند

Ḳalb evin boş it ṣanemden tā ola yār menzili
Bu heves-nākler ider cān u dili ġayrıya yer

صبحدم از عرش می آید خروشی عقل گفت
قدسیان گویی که شعر حافظ از بر میکنند

Bir ṣadā ʿarşdan gelür vaḳt-i seḥer ʿaḳlım didi
Ḳudsiler gūyā ki Ḥāfıẓ şiʿrini ezber ider

133
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilāt

[H 66a] [N 76a]

دانی که چنگ و عود چه تقریر میکنند
پنهان خورید باده که تعزیر میکنند

Bilür misüñ[1] ne eyleyeler sāz u ney deyiş
Gizlü içüñ şarābı ki sizi_ideler dögiş

ناموس عشق و رونق عشّاق میبرند
عیب جوان و سرزنش پیر میکنند

Nāmūs-ı ʿışḳı şenlik-i uşşāḳı ilteler
Taʿyīb-i genç ü pīre iderler başa ḳaḳış

گویند رمز عشق مگویید و مشنوید
مشکل حکایتیست که تقریر میکنند

Dirler remz-i ʿışḳı dimeñ diñlemeñ daḫı
Müşkil ḥikāyedür ki iderler bu söyleyiş[2]

---

[1] bilür misüñ: bilür misüñ ki N

[2] ~ nüsḫa: Müşkilce bir ḥikāye iderler ki söyleyiş H, N, B

ما از برون در شده مغرور صد فریب
تا خود درون پرده چه تدبیر میکنند

Yüz dekle biz ġarīr olurız ṭaşra ḳapudan
Tā perdemüzde ne_eyleyeler rāyī eyleyiş[1]

تشویش وقت پیر مغان میدهند باز
این سالکان نگر که چه با پیر میکنند

Teşvīş iderler ān-ı muġān şeyḫine yine
Bu ṭālibānı gör ki ne_ider şeyḫe eyleyiş

صد آب روی [به] نیم نظر میتوان خرید
خوبان درین معامله تقصیر میکنند

Yüz yüz ṣuyı yarım naẓara mümkin alalar
Bu işde dil-rübālar iderler ḳuṣūr idiş

قومی بجدّ و جهد نهادند وصل دوست
قومی دگر حواله به تقدیر میکنند

Bir ḳavm viṣāl-i yāri çalış saʿye ḳodılar[2]
Bir ḳavm-i āḫar eylediler tā eleste_aşış[3]

[B 60a]

فی الجمله اعتماد مکن بر ثبات دهر
کاین کارخانهایست که تغییر میکنند

Azraḳda itme durmasına dehrüñ iʿtimād
Budur ki kārḫāne iderler bozış düziş

[1] ~ nüsḫa: Yüz deklü ġırre biz olurız ṭaşra ḳapudan / Tā perde içre bize n'ider reʾyi eyleyiş H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Bir zümre vaṣl-ı yāri çalış saʿye ḳodılar H, N, B
[3] aşış: [ḥavāle kelimesinin karşılığı olarak kullanılmış. "Bir diğer kavim ta eleste havale eyledir"]

[H 66b] [N 76b]

جز قلب تیره هیچ نشد حاصلی هنوز
باطل درین خیال که اکسیر میکنند

Boz ḳalbden āḫar olmadı hiç ḥāṣılı henüz
Bāṭıl bu iʿtiḳādda ki kimyā iderler iş

می خور که شیخ و حافظ و مفتی و محتسب
چون نیک بنگری همه تزویر میکنند

Mey iç ki şeyḫ u Ḥāfıẓ u müftī vü żābiṭān
Çün ḫoş görir iseñ ḳamusı ideler bed iş[1]

134
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilāt

آنانکه خاک را بنظر کیمیا کنند
آیا بُوَد که گوشهٔ چشمی بما کنند

Anlar ki ḫāki baḳmaġıla kīmyā ider
Āyā olur mı bir göz ucı biz yaña ider

دردم نهفته بِه ز طبیبان مدّعی
باشد که از خزانهٔ غیبم دوا کنند

Yeg gizlemek ṭabīb-i ʿadūdan marāżumı
Ġāʾib ḫazīnesinden ola kim devā ider

چون حسن عاقبت نه برندی و زاهدیست
آن بِه که کار خود بعنایت رها کنند

Çün zühd ü ṣūfilıḳla degül ḫayr-ı ʿāḳıbet
Ol yeg ki feyż-i Ḥaḳḳa işin öz rehā ider[2]

[1] ~ Çün ḫoş görirseñ eyleyeler cümlesi bed iş H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Ol yeg ki öz işini Ḥaḳḳa ol rehā ider H, N, B

معشوقه چون نقاب ز رخ در نمی‌کشد
هر کس حکایتی بتصوّر چرا کنند

Ḳaldırmaz örtüsini yüzinden ḥabībe çün[1]
Herkes niçün ki ʿaḳlı ile bir edā ider

حالی درون پرده بسی فتنه میرود
تا آن آنگهی که پرده برافتد چه‌ها کنند

Bir ḥāl ki perde içre gider nice fitneler[2]
Ol dem ki perde yüce düşe nice_eyā ider[3]

گر سنگ ازین حدیث بنالد عجب مدار
صاحب دلان حکایت دل خوش ادا کنند

Ger ṭaş bu sözden iñler ise eyleme ʿaceb
Ṣāḥib-dilān[4] göñül sözini[5] ḫoş edā ider[6]

[H 67a] [N 77a]

بی معرفت مباش که در من یزید عشق
اهل نظر معامله با آشنا کنند

Pāzār-ı ʿışḳ içinde ʿarāfetsiz olma kim
Dostluġı āşināyla ehl-i āşinā ider

[B 60b]

می خور که صد گناه ز اغیار در حجاب
بهتر ز طاعتی که بروی و ریا کنند

Aġyārdan iç nihān meyi kim yüz günāh u cürm
Bir zühdden güzel ki riyā ṣūretiyle_ider

---

[1] ~ nüsḫa: Çünkim yüzinden örtüyi maḥbūbe çekmiyor H, N, B
[2] ~ Ḥālā niḳāb içinde nice fitneler gider H, N, B
[3] ~ Ol dem ki perde ḳaldıralar nice ideler H, N, B
[4] ṣāḥib-dilān ~ ehl-i göñül, erbāb-ı dil H, N
[5] sözini: söz H
[6] ~ [metin] İñlerse ṭaş bu söz-i ʿışḳdan ʿacebleme H, N, B [Vezin için derkenar tercih edildi.] //

پیراهنی که آید ازو بوی یوسفم
ترسم برادران غیورش قبا کنند

Ol bir ḳamīṣ ki Yūsufumuñ ḳoḳısı gelür
Ḳorḳım ki dāderān-ı ġayūrı ḳabā ider[1]

بگذر به کوی میکده تا زمرهٔ حضور
اوقات خود ز بهر تو صرف دعا کنند

Meyḫāne yaña uġra ki ḥāżır cemāʿati
Öz demlerini ṣarf u senüñ çün duʿā ider[2]

پنهان ز حاسدان بخودم خوان که منعمان
خیر نهان بسی ز برای خدا کنند

Gizlü[3] ʿadūdan oḳu beni yanuña kerīm
Çoḳ gizlü eylik Allāh içün aġniyā ider

حافظ دوام وصل میسّر نمی‌شود
شاهان کم التفات بحال گدا کنند

Her dem müyesser olmaya Ḥāfıẓ viṣāl-i yār
Ḥāl-i faḳīre ülfet-i az pādişāh ider[4]

135
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilāt

شاهدان گر دلبری زین سان کنند
زاهدان را رخنه در ایمان کنند

Böyle ḫūbluḳ gerçi ḫūbān ideler
Ṣūfiler īmānda noḳṣān ideler[5]

---

[1] ~ Ḳorḳum ḥasūd dāderānı kim fenā ider H, N, B
[2] ~ [metin] Sen-çün zamān-ı özlerini ṣarf-ı duʿā ider H, N, B
[3] gizlü ~ maḫfī H, N
[4] faḳīre: faḳīr H; ~ [metin] Olmaz müdām müyesser Ḥāfıẓ viṣāl-i dost / Ṣāhān ḥāl-i yoḫsula az iltifāt ider H, N, B [İlk mısrada vezin hatalı. Derkenar tercih edildi.]
[5] ~ Ki bu-veş ḫubluġı ḫūbān ideler H, N, B

هر کجا آن شاخ نرگس بشکفد
گلرخانش دیدهٔ نرگسدان کنند

Açıla her ḳande ol nergis dalı
Ruḫları gül ʿaynı güldān ideler

[H 67b] [N 77b]

یار ما سازد آغاز سماع
قدسیان از عرش دست افشان کنند

Yārimüz çün besteye āġāz ide
El ṣalış ḳudsīler ʿarşdan ideler[1]

رو نماید آفتاب دولتت
گر چو صبحت آینه رخشان کنند

Gösterir yüz saña devlet güneşi
Tañca aynañ ger dıraḫşān ideler[2]

عاشقان را بر سر خود حکم نیست
هر چه فرمان تو باشد آن کنند

ʿĀşıkānuñ ḥükmi öz başına yoḳ
Her ne fermānuñ olur ān ideler

[B 61a]

مردم چشمم بخون آغشته شد
در کجا این ظلم بر انسان کنند

Oldı müstaġraḳ ḳana göz bübegim
Ḳande bu ẓulmi bir insān ideler[3]

[1] ~ [metin] El ṣalış ʿarşdan melekler ideler H, N, B [Vezin için derkenar tercih edildi.]
[2] ~ [metin] Ger seḥerce parlaḳ āyineñ ideler H, N, B [Vezin için derkenar tercih edildi.]
[3] ~ [metin] Ḳande insāna bu ẓulmi ideler H, N, B [Vezin için derkenar tercih edildi.]

ای جوان سر وقد گویی بزن
پیش از آن کز قامتت چوگان کنند

Bir ṭop ur ey servi boylu nev-civān
Andan öñ çevgen boyuñdan ideler[1]

پیش چشمم کمترست از قطرهئی
آن حکایتها که از طوفان کنند

Ḳaṭreden kemter gözüm ḳatında ol
Söyleyişler kim ṭūfāndan ideler[2]

عید رخسار تو کو تا عاشقان
در وفایت جان خود قربان کنند

ʿĪd-i ruḫsāruñ ḳanı tā ʿāşıḳān
Öz cānı mihrüñde ḳurbān ideler[3]

خوش برآی از غصّه ای دل کأهل راز
عیش خوش در پوتهٔ هجران کنند

Ġuṣṣadan ḫoşluḳ getür dil ki_ehl-i sır
Pūte-i fürḳatde ḫoş ẕevḳ ideler[4]

سر مکش حافظ ز آه نیم شب
تا چو صبحت آینه رخشان کنند

Çekme baş Ḥāfıẓ fiġāndan nıṣf-ı leyl
Aynañı tā ṭañca nūrān ideler[5]

---

[1] ~ [metin] Uragör ey serv boy bir ṭop yigit / Andan öñ çevgen boyuñdan k'ideler H, N, B [Vezin için derkenar tercih edildi.]
[2] ~ nüsḫa: Çeşmimüñ öñünde noḳṣān ḳaṭreden / Ol ḥikāyet kim ṭūfāñdan ideler H, N, B
[3] ~ [metin] Dostluġuñda öz cānı zebḥ ideler H, N, B
[4] ~ Aṣl-ı gül vuṣlat velī erbāb-ı sır / Pūte-i hicrānda ʿişretler ider H, N, B
[5] ~ [metin] Tā seḥerce āynañı nūr ideler H, N, B

[H 68a] [N 78a]

136
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilāt

گفتم کَیمْ دهان و لبت کامران کنند
گفتا بچشم هر چه تو گویی چنان کنند

Aġzuñ femüñ didüm beni şād-āb ḳaçan ider
Didi ne dirseñ ancılayın gözle ideler

گفتم خراج مصر طلب میکند لبت
گفتا درین معامله کمتر زیان کنند

Didüm ḫarāc-ı Mıṣrı ṭaleb ideyor lebüñ
Didi bu işde naḳżı ki anlar kem ideler [1]

گفتم بنقطهٔ دهنت خود که بُرد راه
گفت این حکایتیست که با نکته دان کنند

Kim söyledim iletdi femüñ noḳṭasına yol
Bu bir ḥikāyedür ki didi nükte-dān ider[2]

گفتم صنم پرست مشو با صمد نشین
گفتا بکوی عشق هم این و هم آن کنند

Ḥaḳḳıla ol u olma didüm ṣūveri sever
Didi ki semt-i ʿışḳda bunı anı ideler

[B 61b]

گفتم هوای میکده غم میبرد ز دل
گفتا خوش آن کسان که دلی شادمان کنند

Ḳalbden hevā-yı meykede ġam ḳaldırur didüm
Didi ḫoş ol kesān ki göñül ḫurrem ideler [3]

---

[1] ~ [metin] Azraḳ ziyān bu kārda dedi anlar ideler H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Didüm ki kim iletdi femüñ noḳṭasına yol / Didi bu fiḳra remzi bilür ādem ideler H, N, B
[3] ~ [metin] Ḫoş ol kimesneler ki göñül şādmān ider H, N, B

گفتم شراب و خرقه نه آیین مذهبست
گفت این عمل بمذهب پیر مغان کنند

Ḫırḳa vü bāde meẕheb ü āyīn degül didüm
Didi bu işi pīr-i muġān yolınca ider

گفتم ز لعل نوش لبان پیر را چه سود
گفتا ببوسهٔ شکرینش جوان کنند

Ḫūblar feminden aṣṣı nedür pīre söyledim
Didi ki sükkerīn būs ile nev-civān ider[1]

گفتم که خواجه کی بسر حجله میرود
گفت آن زمان که مشتری و مه قران کنند

Gerdek evine Ḫᵛāce[2] ne dem söyledim gider
Ol dem didi ki Müşterī vü_Ay iḳtirān ider[3]

[H 68b] [N 78b]

گفتم دعای دولت تو ورد حافظست
گفت این دعا ملائک هفت آسمان کنند

Didüm duʿā-yı devletüñ evrād[ı] Ḥāfıẓuñ[4]
Didi bu daʿveti yedi gök ḳudsiyānı_ider

137
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

غلام نرگس مست تو تاجدارانند
خراب باده لعل تو هوشیارانند

Senüñ süzüntülü çeşmüñ ġulām[ı]dur şehler
Senüñ şurūb-ı dudaġuñ ḫarābı ʿāḳiller

[1] ~ nüsḫa: Didi şekerlü būs ile gençlik dem ideler H, N, B
[2] Bunda Ḫᵛāceden murād vezīr Ḳıvāmüddīn ola. H, N, B
[3] ~ Didi o dem ki Müşterī vü Meh iḳtirān ider H, N, B
[4] evrād[ı]: [Vezin ve anlam gereği evrādı olarak okunmuştur. Mısraın Farsçası ise şöyledir: "Goftem duʿā-yı devlet-i to vird-i Ḥāfıẓ est".]

گذار کن چو صبا بر بنفشهٔ زار و ببین
که از تطاول زلفت چه سوگوارانند

Yel-āsā uġramaḳ it sen benefşelige de gör[1]
Ki zülfüñüñ eleminden ne deñlü yaslular

تو را صبا و مرا آب دیده شد غمّاز
و گر نه عاشق و معشوق رازدارانند

Saña ṣabā vü baña göz yaşı olup ḳovıcı
Vü yoḫsa ʿāşıḳ u maʿşūḳ ṭutıcılar sırlar

نه من بر آن گل عارض غزل سرایم و بس
که عندلیب تو از هر طرف هزارانند

Ġazel o gül yanaġ üzre oḳurın anca degül
Ki saña her yañadan var hezār bülbüller

ز زیر زلف دوتا چون گذر کنی بنگر
که از یمین و یسارت چه بیقرارانند

Güẕār idince iki ḳatlu zülfüñ altından
Ki ṣaġ u ṣoluña sen baḳ ne dek ḳararsızlar[2]

[B 62a]

نصیب ماست بهشت ای خداشناس برو
که مستحق کرامت گناهکارانند

Bizüm naṣībimüz uçmaḳ Ḫudā bilici yüri
Ki ʿafv ü luṭfa sezā-vār-durur günāhkārlar

تو دستگیر شو ای خضر پی خجسته که من
پیاده میروم و همرهان سوارانند

[1] ~ [metin] Benefşelige ṣabāca güẕār eyle de gör H, N, B [Vezin için tercih edildi.]
[2] ~ nüsḫa: Ki saña ṣāġ u ṣoluñdan ne dek ḳarārsızlar H, N, B

Sen ol elim ṭutıcı izi ḫoş Ḫıżır kim ben
Revāneyem yaya aṭlu benüm ki yoldaşlar[1]

[H 69a] [N 79a]

خلاص حافظ از آن زلف تابدار مباد
که بستگان کمند تو رستگارانند

Ḫalāṣ o zülf-i münevverden olmasun Ḫāfıẓ
Senüñ kemendüñe baġlu ki cümle āzādlar[2]

138
mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

سمن بویان غبار غم چو بنشینند بنشانند
پری رویان قرار از دل چو بستیزند بستانند

Oturlar çün semen-būlar ġamın tozın oturdırlar
ʿİnādına alurlar ṣabrı dilden çün perī rūlar[3]

بفتراک جفا دلها چو بربندند بربندند
ز زلف عنبرین جانها چو بفشانند بفشانند

Cefā terkin çü baġlarlar anuñla göñli baġlarlar
Çün ʿanber zülfi silkerler anuñla cānı silkerler

بعمری یک نفس با ما چو بنشینند برخیزند
نهال شوق در خاطر چو برخیزند بنشانند

Bizümle bir nefes bir dem oturup çünki ḳalḳarlar
Çü ḳalḳarlar maḥabbet dalını göñülde dikerler

[1] ~ nüsḫa: Revāneyim yaya ben aṭlu cümle yoldaşlar H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Ki baġlular seniñ işige cümle āzādlar H, N, B
[3] oturlar: otururlar B; ~ Alurlar ṣabrı göñülden ʿinād içün perī rūlar H, N, B

ز چشمم لعل رمّانی چو میخندند میبارند
ز رویم راز پنهانی چو می بینند میخوانند

Gülerler çünki gözümden ḳızıl nār dāne yaġdurlar
Oḳurlar gizlü esrārlar yüzümden çünki görürler[1]

سرشک گوشه گیرانرا چو دریابند در یابند
رخ از مهر سحرخیزان نگردانند اگر دانند

Bucaḳ ṭutanların yaşın çün añlarlarsa añlarlar
Seḥer ḳalḳan sevisinden ger añlar yüz çevirmezler[2]

دوای درد عاشق را کسی کو سهل پندارد
ز فکر آنان که در تدبیر درمانند در مانند

Ḳanı ol kes ki derd-i ʿāşıḳa dermān ṣanur āsān
Tefekkür ṣāḥibi reʾyinde dermānında ʿācizler[3]

چو منصور آن مردآنان که بردارند بر دارند
که با این درد اگر دربند درمانند درمانند

O ʿāşıḳlar ki Manṣūr gibi berdār ḥişṣedārlardur
Eger bu derde kim dermān idem ḳaydında ʿācizler

[H 69b] [N 79b] [B 62b]

دران حضرت چو مشتاقان نیاز آرند ناز آرند
برین درگاه حافظ را چو میخوانند میرانند

Çü ʿāşıḳlar o ḥażretde niyāz itse iderler nāz
Bu dergāha oḳurlar Ḥāfıẓı hem d'āḫir öldürler[4]

---

[1] ~ nüsḫa: Gülerler çün gözümden al enār dānesi yaġdırlar / Yüzümden gizlü esrārlar oḳurlar çünki görürler H, N, B

[2] ~ [metin] Yüz ʿışḳından çevirmezler seḥer ḳalḳan bilürler ger H, N, B [Anlam için derkenar tercih edildi.]

[3] ~ nüsḫa: Tefekkür ṣāḥibi dermānı tedbīrinde ʿācizler H, N, B

[4] ḥażretde ~ dergāhda H, N; hem d' āḫar ~ hem niçün H, N

139
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

شراب بی‌غش و ساقئ خوش دو دام رهند
که زیرکان جهان از کمندشان نرهند

Yolın iki ṭuzağı ṣāf mey ü ḫoş dilber
Ki anlaruñ ṭuzağından necātsız ʿāḳiller[1]

من ار چه عاشقم و رند و مست و نامه سیاه
هزار شکر که یاران شهر بی گنهند

Egerçi mücrim ü ʿāṣıḳ u mest ü meyḫōram
Ki belde dostlarımuz biñ şükür günāhsızlar

قدم منه بخرابات جز بشرط أدب
که ساکنان درش محرمان پادشهند

Ayaḳ ḳoma ḫarābāta be-ġayr-ı şarṭ-ı edeb[2]
Ki ḳapusında duranlar şehāna sırdaşlar

جفا نه شیوهٔ درویشیست و راهروی
بیار باده که این سالکان نه مرد رهند

Cefāyı çekme degüldür rüsūm-ı dervīşlik[3]
Getür ki bāde degül merd-i reh bu sālikler

مکن که کوکبهٔ دلبری شکسته شود
چو بندگان بگریزند و چاکران بجهند

Cefāyı itme ki ḫūbluḳ şuʿāʿı ola şikest
Çü bendegān ḳaçalar hem dağılsa çākerler[4]

---

[1] ~ nüsḫa: İki yolın ṭuzağı ṣāfī mey ü ḫoş dilber / Ḫalāṣsız olur ağından cihānda ʿāḳiller H, N, B; * şerīʿat ve ṭarīḳat H, N, B

[2] ~ nüsḫa: Edeb edāsınuñ āḫar ḫarābāta ḳoma pā H, N, B

[3] ~ nüsḫa: Cefā degül fuḳarā ṭavrı hem ṭarīḳa sülūk H, N, B

[4] ~ nüsḫa: Dağılalar köleler çün ü bendegān ḳaçalar H, N, B

مبین حقیر گدایان عشق را کاین قوم
شهان بی کمر و خسروان بی کلهند

Faḳīr-i ʿışḳa ḥakāretle baḳma kim bu ḳavm
Ḳuşaġsızca şehāndur ü tācsız şehler

بهوش باش که هنگام باد استغنا
هزار خرمن طاعت به نیم جو ننهند

Ki uşlu ol esicek bād-ı nāz u istiġnā
Yarım şaʿīre hezār çeç niyāzı ḳomazlar[1]

[H 70a] [N 80a]

غلام همّت دردی کشان یکرنگم
نه آن گروه که ازرق لباس و دل سیهند

Hemīşe dürd-keşānlar duʿāsınuñ ḳuluyam
Degül o zümre riyā ṭonlu dil ḳara kişiler[2]

جناب عشق بلندست همّتی حافظ
که عاشقان ره بی‌همّتان بخود ندهند

Cenāb-ı ʿışḳ yücedür himmet eyle sen Ḥāfıẓ
Ki kendüye viremez yol himemsiz ʿāşıḳlar

140
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

[B 63a]

چه مستیست ندانم که رو بما آورد
که بود ساقی وین باده از کجا آورد

Ne mestlik bu ki bilmem getürdi yüz bize
Kim idi sāḳī vü ḳanden bu ḫamrı getürdi[3]

---

[1] ~ Yarımca arpaya biñ çeç niyāzı şaymazlar H, N, B

[2] ~ nüsḫa: Duʿāsınuñ ḳuluyam bir ṭavırda ʿışḳ çekenüñ / [metin] O zümrenüñ degülem şevbi ḫırḳa dil ḳaralar H, N, B [Anlam bakımından ikinci mısrada derkenar tercih edildi.]

[3] ~ Ne mestlik bu ki bilmem bize getürdi yüzi / Kim idi sāḳī vü ḳanden getürdi bu temizi H, N, B

چه راه میزند این مطرب مقام شناس
که در میان غزل قول آشنا آورد

Ne perdedür ki çalar bu maḳām bilür muṭrib
Kelām dostı ġazel ortasında getürdi[1]

صبا بخوش خبری هدهد سلیمانست
که مژده طرب از گلشن سبا آورد

Peyām-ı ḫoşla ṣabā Hüdhüd-i Süleymāndur
Ṣafā-yı bāġ-ı Sebādan ki müjde getürdi[2]

تو نیز باده بچنگ آر و راه صحرا گیر
که مرغ نغمه سرا ساز خوش نوا آورد

Getür ele daḫı sen mey ü rāh-ı ṣaḥrā ṭut
Ki ḳuş oḳur naġamāt ḫoş ṣadāyı getürdi[3]

رسیدن گل و نسرین بخیر و خوبی باد
بنفشه شاد و کش آمد سمن صفا آورد

İrişmesi gül ü nesrīn ḫayırla ḫoş olsun
Benefşe şād u ḫoş āmed getürdi gül şādī[4]

دلا چو غنچه شکایت ز کار بسته مکن
که باد صبح نسیم گره گشا آورد

Dil itme baġlu işüñden şikāye ġonce gibi
Seḥer yeli düğüm açar ṣabāyı getürdi[5]

[1] ~ Ġazel içinde getürdi ki dostāne sözi H, N, B
[2] ~ Getürdi bāġ-ı Sebādan ki ẕevḳ müjde sözi H, N
[3] ~ Oḳur ki ḳuş naġme-i ḫoş getürdi ki dostāne āvāzı H, N, B
[4] ~ İrişmesi gül ü nesrīnüñ ola ḫayrıla ḫoş / Getürdi şādī benefşe vü geldi ḫoş yüzi H, N, B
[5] ~ Getürdi düğüm açan misklü ṭañ yeli bu yüzi H, N, B

[H 70b] [N 80b]

علاج ضعف دل ما کرشمهٔ ساقیست
برآر سر که طبیب آمد و دوا آورد

Güzel nigāhı arıḳ göñlümüz devāsıdur
Yüce it başı ki ṭabīb geldi_anı getürdi[1]

مرید پیر مغانم ز من مرنج ای شیخ
چرا که وعدهٔ تو کردی و او بجا آورد

Mürīd-i pīr-i muġānam gücenme benden şeyḫ
Niçün ki vaʿde sen itdüñ yerine_o getürdi[2]

بتنگ چشمئ آن تُرک لشکری نازم
که حمله بر من درویش یک قبا آورد

O askerī güzelüñ ṭar gözüñe ḳurbānam
Ki ben yalınca ʿabā yoġa ḥamle getürdi[3]

فلک غلامئ حافظ کنون بطوع کند
که التجا بدر دولت شما آورد

Göñülle şimdi ider gök ki Ḥāfıẓa ḳulluḳ
Sizüñ ulu ḳapuñıza ṣıġınma getürdi[4]

[B 63b]

141
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

حسب حالی ننوشتی و شد ایّامی چند
محرمی کو که فرستم بتو پیغامی چند

Yazmaduñ vāḳıʿ-ı ḥāl oldı ki eyyām birḳaç
Ḳanı maḥrem ki ḫaber göndere idüm birḳaç

---

[1] arıḳ: artıḳ H; [mısra altı] żaʿīf H, N; ~ Getürdi baş yüce it geldi yār devā ki yüzi H, N, B
[2] ~ Niçün ki vaʿde sen itdüñ be-cā getürdi o sözi H, N, B
[3] ~ Getürdi bir ʿabā giydirdi nice öksüzi H, N, B
[4] ~ Yürekle şimdi ider gök ki Ḥāfıẓa ḳulluḳ / Ṣıġın getürdi sizüñ ulu ḳapuñıza k'özi H, N, B

ما بدان مقصد عالی نتوانیم رسید
هم مگر پیش نهد لطف شما گامی چند

Biz oʿālī yere irişmege ḳādir degülüz
Luṭfuñuz öñce meger ḳoya ayaḳ birḳaç

چون می از خم بسبو رفت و گل افکند نقاب
فرصت عیش نگه دار و بزن جامی چند

Perde gül aṭdı şarāb destiye vardı çünkim
Furṣat-ı ẕevḳi gözet hem de ḳadeḥ birḳaç

قند آمیخته با گل نه علاج دل ماست
بوسه‌ای چند برآمیز بدشنامی چند

Gönlümüz gül-be-şeker ile degüldür maḥẓūẓ
Virince būse sögüşüñle ḳarışıḳ birḳaç

[H 71a] [N 81a]

زاهد از خلقهٔ رندان بسلامت بگذر
تا خرابت نکند صحبت بدنامی چند

Bezm-i rindānı geç ey ṣūfī selāmet birle[1]
Tā seni itmeye vīrān kötü adlu birḳaç

عیب می جمله بگفتی هنرش نیز بگو
نفی حکمت مکن از بهر دل عامی چند

Söyledüñ ʿaybını hep hem hünerin söyle meyüñ
Nefy-i ḥükm eyleme cāhil göñül içün birḳaç

[1] ~ [metin] Geç selāmet be zāhid ḫalaḳa-i rindden H, N, B [Vezin için derkenar tercih edildi.]

ای فقیران خرابات خدا یار شماست
چشم انعام مدارید ز اَنعامی چند

Ey faḳīrān-ı ḫarābāt size Ḥaḳ yardımcı
Ṭutmayuñ luṭfı ümīd siz cühelādan birḳaç

پیر میخانه چه خوش گفت بدردی کش خویش
که مگو حال دل سوخته با خامی چند

Pīr-i meyḫāne ne ḫoş söyledi öz dürd çekene
Ḥāl-i dil yanığını söyleme ḫāma birḳaç

حافظ از شوق رخ مهر فروغ تو بسوخت
کامگارا نظری کن سوی ناکامی چند

Gün żiyālı ruḫunuñ şevḳı ile yandı Ḥᵛāce
Semt-i nākāma naẓar it ki kerīmā birḳaç

142
mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

[B 64a] دمی با غم بسر بردن جهان یک سر نمی ارزد
بمی بفروش دلق ما کز این بهتر نمی ارزد

İletmek bir demi ġamla cihānı ser-te-ser degmez
Meye ṣat ḫırḳamuz bizüm ki bundan yegrege degmez

دیار یار مردم مقیّد میکند ور نه
چه جای فارس کین جهان یکسر نمی ارزد

Muḳayyed ḫalḳı eyler bu güzeller şehridür yoḫsa[1]
Ne yer kim Fārisī bu ġam cihānı ser-te-ser degmez

[1] ~ Diyār-ı yārimüz ḫalḳı muḳayyed idiser yoḫsa H, N, B

بکوی می فروشانش بجامی بر نمی‌گیرند
زهی سجّاده تقوا که یک ساغر نمی ارزد

Ḳabūl itmezler anı çārsū-yı meyde bir cāma
Ne ḫoş seccāde-i taḳvā ki bir ṣıcaġa[1] er degmez

[H 71b] [N 81b]

رقیبم سرزنش‌ها کرد کز این باب رخ برتاب
چه افتاد این سر ما را که خاک در نمی ارزد

Baña ṭaʿn ideyor aʿdā ki bu bābdan yüzüñ döndür[2]
Ne düşdi kim bizüm bu başımuza ḫāk-i der degmez

بشوی این دلق دلتنگی که در بازار یکرنگی
مرقّعهای گوناگون می احمر نمی ارزد

Yu bir renklik pazārında göñül ṭarlıġı ḫırḳayı[3]
Ḳızılca bādeye kim dürlü dürlü ḫırḳalar degmez

بس آسان می‌نمود اوّل غم دریا ببوی سود
غلط کردم که این طوفان بصد گوهر نمی ارز

Çoḳ āsān öñ göründi baḫr-ı ġam sevdā-yı eylikle
Ki yañlış söyledim ṭūfāndurur bu yüz güher degmez

شکوه تاج سلطانی که بیم جان درو درج است
کلاه دلکشست امّا بترک سر نمی رزد

Saʿādet-i tāc-ı sulṭānī ki anda ḫavf-i cān dercdür
Göñül çekici üsküfdür ü līkin terk-i ser degmez[4]

---

[1] ṣıcaġa: (صیجاغه)? [KM'deki sāġar (kadeh) kelimesinin karşılığı olarak kullanılmış.]

[2] ~ Beni tevbīḫ ider aʿdā ki bu bābdan yüzüñ döndür H, N, B

[3] ~ nüsḫa: Göñül ṭarlıġı ṭonı yu bu bir renklik pazārında H, N, B

[4] [İlk mısrada vezin hatalı.]; üsküfdür ~ bir tācdur H, N

تو را آن بِه که روی خود ز مشتاقان بپوشانی
که شادئ جهانگیری غم لشکر نمی ارزد

Saña ol yeg ki öz yüzüñi müştāḳāndan örtesin
Cihāngīrlik sürūrı kim ġam-ı ʿasker nefer degmez

چو حافظ در قناعت کوش و از دنیای دون بگذر
که یک جو منّت دونان دو صد من زر نمی ارزد

Ḳanāʿatde ol alçaḳ fāniden geç Ḥāfıẓ-āsā sen
Ki bir alçaġa arpa minneti yüz oḳḳa zer degmez

143
mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

دلم جز مهر مه رویان طریقی بر نمی‌گیرد
ز هر در میدهم پندش ولیکن در نمی‌گیرد

Dilüm meh-rūlar ʿışḳından diger yol iḫtiyār itmez
Aña her ḳapudan nuṣḥ eyledim ammā birin ṭutmaz[1]

[B 64b] خدا را ای نصیحت گو حدیث ساغر و می گو
که نقشی در خیال ما ازین خوشتر نمی‌گیرد

Ḫudā ḥaḳḳına ey nāsiḥ di söz ruḫsār-ı sāḳīden
Ki andan ḫoşterek naḳşı bizüm endīşemüz ṭutmaz[2]

[H 72a] [N 82a] صراخی میکشم پنهان و مردم دفتر انگارند
عجب گر آتش این زرق در دفتر نمی‌گیرد

Ṭaşırım bülbüle gizlü şanur ʿālem ki defterdür
ʿAcebdür bu riyā odı eger kim defteri ṭutmaz

[1] ~ nüsḫa: Aña her bābdan itdüm nuṣḥ u pend ammā birin ṭutmaz H, N, B
[2] ~ Ki bizüm fikrimüz de ḫoşterek andan naḳış ṭutmaz H, N, B

من این دلق ملمّع را بخواهم سوختن روزی
که پیر می فروشانش بجامی بر نمی‌گیرد

Mülevven bu yamalu ḫırḳayı yaḳsam gerek bir gün
Kim anı mey-fürūşān şeyḫi bir cām bādeye ṭutmaz

نصیحتگوی رندانرا که با حکم قضا جنگست
دلش بس تنگ می‌بینم مگر ساغر نمی‌گیرد

Naṣīḥat söyleyen mestāna kim Ḥaḳ ḥükmi ceng ile
Ḳatı ṭar göñlüni gördüm meger kim cāmı ol ṭutmaz[1]

از آن رو پاکبازان را صفاها با می لعلست
که غیر از راستی نقشی درین جوهر نمی‌گیرد

O yüzden pāk oyuncınuñ ṣafāsı var ḳızıl meyden
Ki reng-i istikāmetden nüḳūṣ āḫar ḳabūl ṭutmaz[2]

میان گریه میخندم که چون شمع اندر این مجلس
زبان آتشینم هست لیکن در نمی‌گیرد

Miyān-ı aġlamaḳda gülerüm bu yerde kim mūmca[3]
Lisān-ı āteşīnüm var fe-emmā bir eṣer ṭutmaz

سر و چشمی بدین دلکش تو گویی چشم از او بردار
برو کاین وعظ بی‌معنی مرا در سر نمی‌گیرد

Bu dilberlikde baş u göz ü sen ṭut yüce göz dirsüñ
Yüri var bu aṣılsız pend benüm başıma yer ṭutmaz[4]

---

[1] cāmı ol ṭutmaz ~ [metin] bāde ol içmez H, N, B [Gazelin, bu ve sonraki mısralarında redifin gerektirdiği durumlarda derkenar tercih edildi.]

[2] ḳabūl ṭutmaz ~ [metin] ḳabūl etmez H, N, B

[3] ~ Miyān-ı aġlamaḳda gülerim mūmca bu bezm içre H, N, B

[4] aşılsız: aşıl H

سخن در احتیاج ما و استغنای معشوقست
چه سود افسونگری ای دل که در دلبر نمی‌گیرد

Bizüm muḥtācılıḳda[1] sözü istiġnā da maʿşūḳda
Siḥir-bāzlıḳ ne aṣṣı dil güzelde çün eṣer ṭutmaz

چه خوش صید دلم کردی بنازم چشم مستت را
که کس مرغان وحشی را ازین خوشتر نمی‌گیرد

Ne ḫoş ṣayd eyledüñ göñlüm o mest gözüñe ḳurbānım
Ki vaḥşī ḳuşları bir kimse bundan ḫoşterek ṭutmaz

خدا را رحمی ای منعم که درویش سر کویت
دری دیگر نمی‌داند رهی دیگر نمی‌گیرد

Kerīmā Ḥaḳḳ içün raḥm it ki dervīş-i maḥalleñdür
Ḳapuñdan ġayrı bāb bilmez yoluñdan ġayrı yol ṭutmaz

[H 72b] [N 82b]

من از پیر مغان دیدم کرامتهای مردانه
که آیین ریایی را بجامی بر نمی گیرد

Nice merdāne ben pīr-i muġāndan gördüm inʿam kim
Riyālu meẕhebi bir bādeye anlar kabūl ṭutmaz[2]

[B 65a]

من آن آیینه را روزی بدست آرم سکندروار
اگر می‌گیرد این آتش زمانی ور نمی‌گیرد

Ben ol mirʾātı İskenderce deste getürem bir gün[3]
Eger bu od beni bir dem ṭutar ya yoḫsa kim ṭutmaz

---

[1] muḥtācılıkda: (محتاجلقده) [Kelime vezne göre harekelidir.]; ~ Bizüm söz iḥtiyāclıḳda H, N

[2] etmez ~ [metin] ṭutmaz H, N, B; ~ Ben ol pīr-i muġāndan gördüm inʿāmlar ki merdāne / Riyā ʿādetlerin bir bādeye anlar ḳabūl etmez H, N, B

[3] ~ Sikenderce o mirʾātı getürem deste ben bir gün H, N, B

بدین شعر تر شیرین ز شاهنشه عجب دارم
که سر تا پای حافظ را چرا در زر نمی‌گیرد

Bu şiʿr-i nāzik ü ḫoşla taʿaccüb ṭutarum şāhdan
Niçün kim tā ser-ā-pā Ḥāfıẓı altuna ġarḳ ṭutmaz

144
mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

بتی دارم که گرد گل ز سنبل سایه بان دارد
بهار عارضش خطی بخون ارغوان دارد

Benüm bir ṣūretim var her yanı gül sāyebān sünbül
Yanaġı nev-bahārı ḫaṭṭı ḳan-ı erġuvān ṭutar[1]

غبار خط بپوشانید خورشید رخش یا رب
حیات جاودانش ده که حسن جاودان دارد

Yanaġı şemsini örtdi ḫaṭınuñ tozı ey Tañrı
Ebed ṣaġlıḳ aña vir kim güzellik cāvidān ṭutar

ز چشمت جان نشاید برد کز هر سو که می‌بینم
کمین از گوشه‌ای کردست و تیر اندر کمان دارد

Gözüñden cān iletmek nā-sezā her yañadan gördüm
Pusı yer eylemiş her gūşesinden oḳ kemān ṭutar[2]

خدا را داد من بستان از او ای شحنهٔ مجلس
که می با دیگران خورده‌ست و با من سر گران دارد

Benüm ey ṣāḥib-i meclis öcüm al Ḥaḳḳ içün andan
Ki ġayrılarla mey içmiş baña reʾs-i girān ṭutar

---

[1] ~ nüsḫa: benüm var [bir] bütüm kim her yanı gül sāyebān sünbül / Yanaġınıñ ḫaṭı ilk yaz ki ḫūn-ı erġuvān ṭutar H, N, B

[2] ~ nüsḫa: Gerekmez ilte nā-ehli göririm cān ki gözünden / Pusı itmiş be-her rüknden ola ender kemān ṭutar H, N

چو عاشق می‌شدم گفتم که بردم گوهر مقصود
ندانستم که این دریا چه موج خون فشان دارد

Çü ʿāşıḳ olıcaḳ didüm ki aldum cevher-i kāmı
Bu deryā bilmedüm kim ben ne ṭalġa[1] ḳan ṣaçan ṭutar

[H 73a] [N 83a]

ز خوف هجرم ایمن کن اگر امّید آن داری
که از چشم بداندیشان خدایت در امان دارد

Beni ḫavf-ı firāḳdan it emīn ol ummı ṭutarsañ
Bed-endīşler gözinden ger seni kim Ḥaḳ emān ṭutar[2]

ز سروقدّ دلجویت مکن محروم چشمم را
بدین سرچشمه‌اش بنشان که خوش آب روان دارد

O serv-i ḳadd-i dil-cūyuñdan itme çeşmimi maḥrūm
Anı dik bu bıñar başına kim āb-ı revān ṭutar

بفتراک ار همی‌بندی خدا را زود صیدم کن
که آفت‌هاست در تأخیر و طالب را زیان دارد

Eger terkiye baġlarsañ beni av eyle Ḥaḳ çün tīz[3]
Ki teʾḫīrinde āfet var u ṭālibde ziyān ṭutar

[B 65b]

چو در رویت بخندد گل مشو در دامش ای بلبل
که بر گل اعتمادی نیست ور حسن جهان دارد

Yüzüñe çünki gül güle aġında olma_anuñ bülbül
Ki gülde iʿtimād yoḳdur güzellikde cihān ṭutar

---

[1] ṭalġa: ṭalġaca H

[2] ~ Ki bed-endīş gözünden Ḥaḳ seni ender-emān ṭutar H, N

[3] ~ Eger terkiye baġlarsañ çabük ṣayd it beni Ḥaḳ çün H, N, B

بیفشان جرعه‌ای بر خاک و حال اهل شوکت بین
که از جمشید و کیخسرو فراوان داستان دارد

Türāba bir yudum mey saç u ḥāl-i şevket ehlin gör
Ki Keyḫusrev ü Cemşīdden ḳatı çoḳ dāstān ṭutar

چو دام طرّه افشاند ز گرد خاطر عشاق
بغمّاز صبا گوید که راز ما نهان دارد

Çü dām-ı zülfini silke ġubār-ı ṭabʿ-ı ʿāşıḳdan
Ṣabā ġammāzına söyler ki sırrımuz nihān ṭutar

چه افتادست درین ره که هر سلطان معنی را
بدین درگاه می بینم که سر بر آستان دارد

Ne düşmüş kim bu yolda nice idrāk ṣāḥibi sulṭān
Bu ʿışḳ bezminde gördüm kim başın ber āsitān ṭutar

چه عذر بخت خود گویم که آن عیّار شهرآشوب
بتلخی کُشت حافظ را و شکّر در دهان دارد

Ne diyem baḫtımuñ ʿözrin ki ol ʿayyār-ı şehr-āşūb
Acıyla Ḥāfıẓı öldürdi şekker der-dehān ṭutar

145
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

[H 73b] [N 83b]

دلی که غیب نمایست و جام جم دارد
ز خاتمی که دمی گم شود چه غم دارد

Göñül ki ġayb-nümādur ü cām-ı Cem ṭutar[1]
Ki olsa bir nefes eksik mühür ne ġam ṭutar

[1] ~ Göñül ki gösterici ġayb cām-ı Cem ṭutar H, N, B

بخط و خال گدایان مده خزینهٔ دل
بدست شاه وشی ده که محترم دارد

Ḫaṭ u beñi fuḳarāya nüḳūd-ı dil virme
Eline şāh-veşüñ vir ki muḥterem ṭutar

نه هر درخت تحمّل کند جفای خزان
غلام همّت سروم که این قدم دارد

Ḫazān ġamına taḥammül be-her aġaç itmez
Ḳulam o himmet-i serve ki bu ḳadem ṭutar

دلم که لاف تجرّد زدی کنون صد شغل
ببوی زلف تو با باد صبحدم دارد

Göñül ki lāf-ı selām urdı şimdi yüz şuġlı[1]
Ṣaçuñ umıyla seḥerde nesīmle hem ṭutar

رسید موسم آن کز طرب چو نرگس مست
نهد بپای قدح هر که شش درم دارد

O dem irişdi ki ẕevḳe çü nergis-i ser-ḫoş
Ḳadeḥ ayaġına ḳor altı aḳçe kim ṭutar

[B 66a]

مراد دل ز که جویم که نیست دلداری
که جلوهٔ نظر و شیوهٔ کرم دارد

Göñül murādını kimden ṭutam ki dildār yoḳ
Ki ehl-i himmet ü iḥsān daḫı kerem ṭutar

زر از بهای می اکنون چو گل دریغ مدار
که عقل کل بصدت عیب متّهم دارد

[1] ~ Selāma lāfın urup dil ki şimdi yüz işġāl H, N

Gül-āsā şimdi ṣaḳınma bahā-yı meyden zer
Ki ʿaḳl-ı kül seni yüz ʿaybla müttehem ṭutar

ز سرّ غیب کس آگاه نیست قصّه مخوان
کدام محرم دل ره درین حرم دارد

Yoḳ āgehi kesüñ esrār-ı ġayba fiḳra_oḳuma[1]
Kim ehl-i dil ki bu ḥürmet baña ʿalem ṭutar

ز جیب خرقهٔ حافظ چه طرف بتوان بست
که ما صمد طلبیدیم و او صنم دارد

Ne aṣṣı baġlaya Ḥāfıẓ ʿabāsı semtinden
Ki biz Ḫudā dileriz ol hemīn ṣanem ṭutar

[H 74a] [N 84a]

146

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

هر آن که جانب اهل وفا نگه دارد
خداش در همه حال از بلا نگه دارد

Her ol ki ehl-i vefā semtini nigāh ṭuta
Her anda anı kederden Ḫudā nigāh ṭuta

گرت هواست که معشوق نگسلد پیمان
نگاه دار سر رشته تا نگه دارد

Eger ki varsa hevāñ ʿahdi kesmeye dilber
İpin ucunı nigāh ṭut o tā nigāh ṭuta

[1] fiḳra: ~ ḳıṣṣa H, N

حدیث دوست نگویم مگر بحضرت دوست
که آشنا سخن آشنا نگه دارد

Dimem peyām-ı ḥabībi cenāb-ı yāre meger
Ki āşinā sözini āşinā nigāh ṭuta

چو گفتمش که دل من نگاه دار چه گفت
ز دست بنده چه خیزد خدا نگه دارد

Çü söyledim aña gönlüm ki ṭut güzel ne didi
Ne var elinde ḳuluñ kim Ḫudā nigāh ṭuta [1]

سر و زر و دل و جانم فدای آن محبوب
که حق صحبت مهر و وفا نگه دارد

O dilbere dil ü cānum u baş u māl da fedā
Ki ḥaḳḳ-ı ṣoḥbeti dostān vefā nigeh ṭuta [2]

صبا در آن سر زلف از دل مرا بینی
ز روی لطف بگویش که جا نگه دارد

O zülf ucunda görürseñ ṣabā eger gönlüm
Kerem yüziyle yerüñ ḫoş di kim nigāh ṭuta

[B 66b]

دلا معاش چنان کن که گر بلغزد پای
فرشته‌ات بدو دست دعا نگه دارد

Gönül o gūne ṣafā it ki ger ayaḳ sürçeñ
Melek duʿ āsı dü[3] elle seni nigāh ṭuta[4]

[1] ~ Çü söyledim aña gönlüm ki ṭut nigeh ne didi / Ḳuluñ elinde ne var kim Ḫudā nigāh ṭuta H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Ki ḥaḳḳ-ı ülfeti ḥubb u vefā nigāh ṭutar H, N, B
[3] dü ~ [metin] iki H, N [vezin için mısra altı tercih edildi.]
[4] ~ [metin] Melek seni iki elle duʿ ā nigāh ṭuta H, N, B [Anlam için derkenar tercih edildi.]

مبارزان و یلان خواجه را نگه دارید
که همچو جان گرامی شما نگه دارد

Bahādırān u mevālī Ḫocāyı[1] ḫoşça ṭutuñ
Ki ol sizi de ʿazīz cān gibi nigeh ṭuta

[H 74b] [N 84b]

غبار راه گذارت کجاست تا حافظ
بیادگار نسیم صبا نگه دارد

Geçit yoluñ tozı ḳande ki tā nigāh-ı Ḥāfıẓ
Ki yādigāri-yi bād-ı ṣabā nigāh ṭuta[2]

147
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

شاهد آن نیست که مویی و میانی دارد
بندهٔ طلعت آن باش که آنی دارد

Ol degüldür ki güzel kākül ü gīsū ṭutar[3]
Ancaḳ ol dilbere ḳul ol ki yüzi ān ṭutar

شیوهٔ حور و پری گر چه لطیفست ولی
خوبی آنست و لطافت که فلانی دارد

Cilvesi ḥūr u perīnüñ farażā ḫoş lākin
Dil-rübālıḳ u leṭāfet o ki fīlān ṭutar

---

[1] Ḫocā (خوجا): [Hâfızın mahlası olarak kullanılan bu kelime (خواجه) yazılan yerlerde Ḫʷāce okunmuştur. Fakat burada imlaya uygun olarak Ḫocā okundu.]

[2] ~ nüsḫa: Ġubār-ı rāh geçidiñ ḳande tā Ḥāfıẓ / Ṣabā nesīmiñi añmaġiçün nigāh ṭuta H, N, B

[3] ~ nüsḫa: Ol degüldür ki güzel zülf-i dil ü yan ṭutar H, N, B

چشمهٔ چشم مرا ای گل خندان دریاب
که بأمید تو خوش آب روانی دارد

Gözimüñ ırmaġını ey gül-i ḫandān añla
Kim senüñ umuñıla āb-ı revān ḫoş ṭutar[1]

خم ابروی تو در صنعت تیراندازی
بستد از دست هر آن کس که کمانی دارد

Ol ḳadar sanʿat-ı oḳ atmada egri ḳaşuñ
Herkesüñ aldı elinden ki kemān ān ṭutar

دل نشان شد سخنم تا تو قبولش کردی
آری آری سخن عشق نشانی دارد

Sen ḳabūl eyleyeli oldı girer göñle sözüm
Ḥaḳ bu kim ṣoḥbet-i ʿışḳ diñlenüben şān ṭutar[2]

در ره عشق نشد کس بیقین محرم راز
هر کسی بر حسب فهم گمانی دارد

ʿIşḳ ṭarīḳinde yaḳīn olmadı kes maḥrem-i sır
Cümle ʿālem özinüñ fehmi ḳadar ẓan ṭutar[3]

با خرابات نشینان ز کرامات ملاف
هر سخن وقتی و هر نکته مکانی دارد

Urma meyḫāne celīsine kerāmetden lāf
Her kelām bir dem ü her nükte de bir yer ṭutar[4]

---

[1] ~ nüsḫa: Kim ümīdiñle güzel āb-ı revān ān ṭutar H, N, B

[2] diñlenüben şān ṭutar ~ bende nişānı ṭutar H, N; ~ nüsḫa: Ḥaḳ bu kim ṣoḥbet-i ʿışḳ diñlenüben gümān ṭutar H, N, B

[3] ~ nüsḫa: Cümle ḫalḳ fehmi vü idrāki ḳadar ẓan ṭutar H, N, B

[4] de bir yer ṭutar: bir yer ṭutar S; bir yer ~ mekānī H, N

[H 75a] [N 85a] [B 67a]

مرغ زیرک نشود در چمنش پرده سرای
هر بهاری که به دنباله خزانی دارد

Naġme ırlar çemeninde olamaz çālāk ḳuş
Her bir eyyām-ı bahārın ki ḫazān ṣoñ ṭutar[1]

گوی خوبی که بَرَدْ از تو که خورشید اینجا
نه سواریست که در دست عنانی دارد

Tūb-ı ḫublıġı kim ildebile senden kim gün
Öyle aṭlu degül ol kim yular[2] elde ṭutar[3]

مدّعی گو لغز و نکته بحافظ مفروش
کلک ما نیز زبانی و بیانی دارد

Ḥāfıẓa ṣatma rumūz hem luġaz ey müddeʿī di
Ḫāmemüz hem de bizüm ḫoş dil ü aʿyān ṭutar

148
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilātü

از دیده خون دل همه بر روی ما رود
بر روی ما ز دیده نبینی چه‌ها رود

Gözden yüz üzre ḫūn-ı ciger her zamān gider
Gözden yüzimüz üzre neler görmemeñ gider[4]

---

[1] ~ nüsḫa: Naġme ırlar olamaz murġ-ı çāpük (حکشنده)inde? / Kim beher ilk yazıñ ṣoñı aḥzānı ṭutar H, N, B

[2] Yular dügüm maʾnāsına H, N

[3] ~ Ḫublıġın topunı kim ilte özüñden kim gün / Öyle aṭlu degül ol k'elde ʿinān an ṭutar H, N, B

[4] ~ [metin] Gözden yüzimüz üzre hemīn ḫūn-ı dil gider H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

ما در درون سینه هوایی نهفته‌ایم
بر باد اگر رود دل ما زان هوا رود

Biz sīnemüz içinde hevā gizlemiş iyüz
Ger bāda göñlümüz gide ol rīḥden gider[1]

بر خاک راه یار نهادیم روی خویش
بر روی ما رواست اگر آشنا رود

Öz yüzimüz türāb-ı reh-i yāre ḳoymuşuz
Lāyıḳ yüzimüz üstine ger āşinā gider[2]

سیلیست آب دیده و هر کس که بگذرد
گرچه دلش ز سنگ بود هم ز جا رود

Göz yaşımuz ki selce gider ḳande uġrasa
Ṭaştan olursa göñli yerinden hemān gider

ما را بآب دیده شب و روز ماجراست
زان رهگذر که بر سر کویش چرا رود

Göz yaşımuzla rūz u leyāl mācerā bize
Andan içün ki yār kūyına ol niçün gider[3]

[H 75b] [N 85b]

خورشید خاوری کند از رشک جامه چاک
گر ماه مهرپرور من در قبا رود

Ḳaftan güniden eyleye çāk şems-i ḫāverī
Ol ʿışḳ-perver ayım eger ḫırḳaya gider[4]

---

[1] ~ nüsḫa: Ger gide göñlümüz yele ol rīḥden gider H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Lāyıḳ yüzimüz üzre eger dostān gider H, N, B
[3] ~ nüsḫa: Ol yol içün ki yār kūyına ol niçün gider H, N, B
[4] ~ Ol yār-ı ʿışḳ-perverim ki eger giyme ṭon ṭutar H, N, B

حافظ بکوی میکده دائم بصدق دل
چون صوفیان صومعه دار از صفا رود

Ḥāfıẓ derūn-ı ṣıdḳ ile meyḫāne semtine
Ehl-i iʿtiḳāf ṣūfī gibi ẕevḳden gider[1]

[B 67b]

149
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

چو دست در سر زلفش زنم بتاب رود
ور آشتی طلبم با سر عتاب رود

Çü el urdum ser-i zülfine ıżṭırāba gider
Daḫı barışma dilersem ṭarılma yaña gider

چو ماه نو ره نظارگان بیچاره
زند بگوشهٔ ابرو و در نقاب رود

Yeñice ay gibi dertlü baḳanların yolını
Urur ḳaşınuñ ucıyla daḫı niḳāba gider

شب شراب خرابم کند ببیداری
وگر بروز حکایت کنم بخواب رود

Bezim şebi beni bītāb ider uyanıḳla
V'eger ki gündüz idersem ḥikāye ḫʷāba gider[2]

طریق عشق پرآشوب و فتنه است ای دل
بیفتد آن که درین راه با شتاب رود

Tarīḳ-i ʿışḳ ṭolu ġavġā vü fitnedür ey dil
Düşer bu yola o kimse ki olʿucāle gider[3]

---

[1] ~ nüsḫa: Meyḫāne yaña ḪʷāceHemān ṣıdḳ-ı dil ile / Ṣūfice iʿtiḳāfa ṣafā-i ẕevḳden gider H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Uyumamaḳla ider ḫamr şeb beni bītāb/ V'eger ḥikāye idem gündüz ile ḫʷāba gider H, N, B
[3] ~ nüsḫa: Düşer bu yola o kimse ki tīz ü şitābe gider H, N, B

حباب را چو فتد باد نخوت اندر سر
کلاه داریش اندر سر شراب رود

Ḳabarcıġuñ düşe çünkim başına bād-ı ġurūr
Külāh-ı şevketi anuñ şarāb içine gider[1]

دلا چو پیر شدی حسن و نازکی مفروش
که این معامله در عالم شباب رود

Çü iḫtiyār göñül olduñ ḳo ṣatma ḥüsn ü laṭīf
Ki bu muʿāmele gençlik devirlerinde gider[2]

[H 76a] [N 86a]

سواد نامهٔ موی سیاهی چون طی شد
بیاض گم نشود گر صد انتخاب رود

Ḳaralıġı ḳara ḳıluñ kitābı oldı çü tām
Beyāżı olmaya güm ger çekilse yüze gider[3]

گدایئ در جانان بسلطنت مفروش
کسی ز سایهٔ این در بآفتاب رود

Ḳo ṣatma şāhlıġa dostluk ḳapusı ḳulluġını
Bu gölgelü ḳapudan kim ki āfitāba gider[4]

مرا بعهد شکن خواندی و همی ترسم
که با تو روز قیامت همین خطاب رود

Vefā ḳıran baña dirsüñ ü ḳorḳarım ki hemān
Bu söz ḳıyāme güninde ola ki saña gider[5]

---

[1] [mısra altı] içine H, N ~ [metin] ucına H, N, B

[2] ~ nüsḫa: Ḳo ṣatma ḥüsn ü neẓāfet göñül çü pīr olduñ/ Ki bu muʿāmele gençlik deminde şāba gider H, N, B

[3] ~ Güm olmaya aġı ger yüz yunursa tābe gider H, N, B

[4] ~ Berāber bu sāye-i bābdan ki āfitāba gider H, N, B

[5] ~ nüsḫa: Bu söz ola ki cezāda saña ḫiṭāba gider / Ḳıyāme güni k'ola bu saña ḫiṭāba gider H, N, B

حجاب راه تویی حافظ از میان برخیز
خوشا کسی که درین راه بی حجاب رود

Ṭarīḳa perde özüñ Ḥāfıẓ ortadan ḳaldur
Ne ḫoş kimesne bu yolda ki perdesizce gider[1]

[B 68a]

150
mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

مسلمانان مرا وقتی دلی بود
که با وی گفتمی گر مشکلی بود

Kişiler baña bir dem bir dil idi
Ki dirdüm aña ger bir müşkil idi

دلی همدرد و یاری مصلحت بین
که استظهار هر اهل دلی بود

Göñül kim yār u derddaş iş görici
Ṣıġınacaġı her ehl-i dil idi[2]

که من آشفته را در هر بلایی
رفیقی کاردانی قابلی بود

Ki ben dīvāneye her bir belāda
İş añlar bir ayaḳdaş ʿāḳil idi[3]

بگردابی چو می‌افتادم از چشم
بتدبیرش امّید ساحلی بود

Çü bir girdāba çeşmimden düşeydim
Anuñ reʾyiyle ümmīd-i sāḥil idi[4]

---

[1] ~ nüsḫa: Ne ḫoş bir er ki bu yolda o bī-ḥicābe gider H, N, B

[2] ~ [metin] Ki her bir ehl-i dil ṣıġına idi H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

[3] ~ [metin] İş añlar ʿāḳil ayaḳdaşı idi ~ Refīḳ-i iş bilişe ḳābil idi H, N, B [Kafiye için derkenardaki iki varyanttan ilki tercih edildi.]

[4] İkinci mısraın vezni hatalı.; ~ [metin] Kenār-ı ümmīd anıñ reʾyiyle idi H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

[H 76b] [N 86b]

ز من ضایع شد اندر کوی جانان
چه دامنگیر یا رب منزلی بود

Olup benden yitik cānān ilinde
Ne dāmen ṭutıcı Ḥaḳ menzilī_idi [1]

سرشکم در طلب درها چکانید
ولی از وصل او بیحاصلی بود

Gözüm yaşı ṭalebde damladır nem
Viṣālinden velī bī-ḥāṣıl idi [2]

هنر بی‌عیب حرمان نیست لیکن
ز من محرومتر کی سائلی بود

ʿAyıbsız yoḳ hüner maḥrūmdur amma
Nice benden ümīdsiz sāʾil idi [3]

برین مست پریشان رحمت آرید
که وقتی کاردانی کاملی بود

Bu ḥayrān meste acımaḳ getürüñ
Ki birgün iş bilür bir kāmili_idi

مرا تا عشق تعلیم سخن کرد
حدیثم نکتهٔ هر محفلی بود

Baña tā ʿışḳ suḫan[4] taʿlīm idelden
Sözüm her meclisin bir şenligi_idi

---

[1] ~ [metin] Be yā Rab ne etek ṭutar yer idi H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]
[2] ~ [metin] Velī vaṣlından anıñ maḥrūm idi H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]
[3] ~ ʿAyıbsız maʿrifet maḥrūm degül līk / [metin] Ḳaçan benden dilenci maḥrūm idi H, N, B
[4] suḫan ~ sözin H, N

مگو دیگر که حافظ نکته‌دانست
که ما دیدیم و محکم جاهلی بود

Dime bir daḫı Ḥāfıẓ nükte-dāndur
Ki biz gördük metīn bir cāhilī_idi

[B 68b]

151
mefʿūlü mefāʿilün feʿūlün

یارم چو قدح بدست گیرد
بازار بتان شکست گیرد

Yārim çü ḳadeḥ elinde ṭuta
Bāzār-ı bütān ḳırılma ṭuta

در بحر فتاده‌ام چو ماهی
تا یار مرا بشست گیرد

Deryāya fütādeyim balıḳça
Tā yār beni aġ ile ṭuta[1]

[H 77a] [N 87a]

هر کس که بدید چشم او گفت
کو محتسبی که مست گیرد

Herkes ki gözin görince didi
Ṣubaşı ḳanı ki mesti ṭuta

در پاش فتاده‌ام بزاری
تا یار مرا بدست گیرد

Pāyine niyāzla düşdüm anuñ
Tā yār ki beni eliyle ṭuta

[1] ~ nüsḫa: Tā kim beni yār aġıyla ṭuta H, N, B

خرّم دل آن که همچو حافظ
جامی ز می الست گیرد

Ḥāfıẓca o kimse göñli mesrūr
Bir cām-ı elestī bāde ṭuta[1]

152
müstefʿilün feʿūlün müstefʿilün feʿūlün

در هر هوا که جز برق اندر طلب نباشد
گر خرمنی بسوزد چندان عجب نباشد

Her ʿışḳı isteyende şimşekden özge olmaz
Ger ḫırmenin yaḳarsa ol dek taʿaccüb olmaz

مرغی که با غم دل شد الفتیش حاصل
بر شاخسار عمرش برگ طرب نباشد

Bir ḳuş ki dil ġamıyla ülfet ki oldı ḥāṣıl
ʿÖmri budaġı üzre ẕevḳ yapraġı_anuñ olmaz[2]

در کارخانهٔ عشق ازکفر ناگزیرست
آتش کرا بسوزد گر بولهب نباشد

Kārḫāne-i ezelde küfrüñ vücūdı lābüd[3]
Ṭamu kimi yaḳardı kim Bû-Leheb ger olmaz

در کیش جانفروشان فضل و ادب نباید
اینجا نسب نگنجد آنجا حسب نباشد

Cān ṣatıcı yolında faẕl u kemāl gerekmez
Ṣoy ṣop burada ṣıġmaz anda ḥaseb de olmaz[4]

---

[1] ~ nüsḫa: Meyden ezelī piyāle ṭuta H, N, B
[2] ~ nüsḫa: ʿÖmri budaġı üzre evrāḳ-ı ẕevḳter olmaz H, N, B
[3] lābüd ~ lāzım H, N
[4] ḥesābda ~ ḥesab-ver H, N

[B 69a]

در محفلی که خورشید اندر شمار ذرّه‌ست
خود را بزرگ دیدن شرط ادب نباشد

Bir yer ki anda güneş ṣaymaḳda ola ẕerrāt
Kendüyi ulu görmek aḳluñ ṣurūṭı[1] olmaz[2]

[H 77b] [N 87b]

می خور که عمر سرمد گر درجهان توان یافت
جز بادهٔ بهشتی هیچش سبب نباشد

İç mey ki uzun ʿömri dünyāda bulmaḳ olsa
Kūy-ı behişt meyüñden ġayrı sebeb aña_olmaz[3]

حافظ وصال جانان با چون تو تنگدستی
روزی شود که با آن پیوند شب نباشد

Sencileyin faḳīre yārin viṣāli Ḥāfıẓ
Bir gün olur ki aña şeb ittiṣāli olmaz[4]

153
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

ساقی ار باده ازین دست بجام اندازد
عارفانرا همه در شرب مدام اندازد

Ḫamrı dilber bu gibi cāma eger ol atar
Cümle ʿirfānı müdām içmege bāde atar[5]

---

[1] aḳlın ṣuruṭı ~ erlik nişānı H, N

[2] ~ nüsḫa: Bir yer ki anda Güneş ẕerrātı ṣayma sende / Kendüyü görmek ulu şarṭ-ı edeb-ver olmaz H, N, B

[3] ~ nüsḫa: Ger ʿömri ṭūli bulmaḳ bunda ola mey içmek / Cennet meyinden aña hiç bāʿiṣ-i āḫar olmaz H, N, B

[4] ~ nüsḫa: Ḥāfıẓ viṣāl-i cānān sen gibi dest-i ṭara / Bir gün olur k'anınla şeb ittiṣāl-ver olmaz H, N, B

[5] ~ Sāḳi ger böyle elinden meyi kim cān atar / ʿĀrifānı ḳamu mey içmege hemvāre atar H, N, B

ور چنین زیر خم زلف نهد دانهٔ خال
ای بسا مرغ خرد را که بدام اندازد

Egri zülf altına ger dāne-i ḫāl böyle ḳoya
Nice aḳlın ḳuşunı kim ṭuzaġa yār[1] atar[2]

ای خوشا دولت آن مست که در پای حریف
سر و دستار نداند که کدام اندازد

Ḫoşdur ol ḥālet-i mest kim ayaġa ol şaḫıs[3]
Ḳanġısın bilmeye kim baş u ṣarıḳ mı ne atar

زاهد خام طمع بر سر انکار بماند
پخته گردد چو نظر بر می خام اندازد

Ḫām ṭamaʿlu ṣūfi ḳaldı ser-i inkār-ı reh ammā
Pişmiş olur naẓarın çün şīre-i ḫāma atar

روز در کسب هنر کوش که می خوردن روز
دل چون آینه در ژنگ ظلام اندازد

Gündüzin kesb-i hüner it ki mey içmek gündüz
Göñli āyīne gibi pas-ı ẓalāma atar[4]

آن زمان وقت می صبح فروغست که شب
گرد خِرگاه افق پردهٔ شام اندازد

Bāde-i ṣubḥ fürūġ vaḳti o dem kim gice
Çāderin ucı yaña perde-i aḫşām atar[5]

---

[1] yār ~ ol H, N
[2] ~ Nice aḳlın ḳuşını kim dām u ṭuzaġa atar H, N, B
[3] şaḫıṣ ~ ādem H, N
[4] ~ Göñli āyine gibi kim ẓulm-i pasa atar ~ Ẓulmet is ü pasa göñli ṣan āyine atar H, N, B
[5] ~ Bāde-i ṣubḥı o dem ṣaʿṣaʿa virür ki gice / Perde-i şebligi gök çadır yaña atar H, N, B

[H 78a] [N 88a]

باده با محتسب شهر ننوشی زنهار
بخورد باده‌ات و سنگ بجام اندازد

Ẓābiṭ-i şehrile sen içme ṣaḳın kim bāde
Hem senüñle mey içer hem cāmuña ṭaş atar[1]

[B 69b]

حافظا سر ز کله گوشهٔ خورشید برآر
بختت ار قرعه بدان ماه تمام اندازد

Ey Ḫᵛāce kelle külāh-ı gūşe-i günden çıḳar
Baḫtuñ ol bedr-i tamām üzre eger ḳurʿa atar

154
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

مژده ای دل که دگر باد صبا بازآمد
هدهد خوش خبر از طرف سبا بازآمد

Müjde ey dil ki gerü bād-ı ṣabā geldi yine
Ḫoş-ḫaber ḳuş Sebeʾ ilinden saña geldi yine[2]

برکش ای مرغ سحر نغمهٔ داوودی باز
که سلیمان گل از طرف هوا بازآمد

Ey seḥer ḳuşı yine naġme-i Dāvūdı çek
Gül Süleymānı saña ʿışḳ yañadan geldi yine[3]

لاله بوی می نوشین بشنید از دم صبح
داغ دل بود بأمّید دوا بازآمد

Lāle şīrīn meyin işitdi seḥerden ḳoḳusın
Daġlu dil idi devā umı ile geldi yine[4]

---

[1] ~ Hem senüñle mey içer cāmına hem ṭaş atar H, N, B
[2] ~ [metin] Müjde ey dil ki yine bād-ı ṣabā ger' geldi / Ḫoş-ḫaber murġ yine semt-i Sebeʾden geldi H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]
[3] ~ [metin] Yine gül pādişehi semt-i hevādan geldi H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]
[4] ~ [metin] Göñli daġlu idi dermān-ı ümīdle geldi H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

عارفی کو که کند فهم زبان سوسن
تا بپرسد که چرا رفت و چرا بازآمد

Ḳanı bir ʿārif-i dil fehm ide sūsen dilin
Tā niçün gitdi niçün ṣor ki niye geldi yine[1]

چشم من در پی این قافله بس آب بماند
تا بگوش دلم آواز درآ بازآمد

Çoḳ ṣu çekdi gözüm ol ḳāfilenüñ ardınca
Gönlümüñ semʿine tā ṣavt-ı *derā* geldi yine[2]

مردمی کرد و کرم بخت خداداد بمن
کان بت سنگ دل از بهر خدا بازآمد

Baña Ḥaḳ virgisi baḫt itdi kerem hem erlik
K'ol ṣanem-i ḳalbi ḥacer Tañrı içün geldi yine[3]

[H 78b] [N 88b]

گرچه حافظ در رنجش زد و پیمان بشکست
لطف او بین که بصلح از در ما بازآمد

İnciniş bābını ḳaḳdı vü ṣıdı ʿahdi Ḫʷāce[4]
Gör ki luṭfın ḳapumuzdan barışa geldi yine[5]

---

[1] sūsen: [mısraaltı] zanbaḳ H, N; ~ [metin] Tā niçün gitdi ki ṣor hem gerü niçün geldi H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

[2] ~ [metin] Gönlümüñ semʿine tā çañı ṣadāsı geldi H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

[3] ~ [metin] K'ol ṣanem-i ḳalbi ḥacer girü Ḫudā çün geldi H, N, B

[4] ~ nüsḫa-i mışrāʿ-ı evvel: Gerçi mā ʿahd şikestīm u güneh Ḥāfıẓ kerdīm: Gerçi biz ʿahdi ṣıduḳ cürmi de Ḥāfıẓ itdik H, N, B [Derkenardaki bu mısra alternatif bir çeviri değil, Hâfız'ın şiirinin farklı bir nüshasının çevirisidir.]

[5] ~ Ḳaḳdı inciyiş ḳapusın hem ṣıdı ʿahdi Ḥāfıẓ / [metin] Gör ki anıñ luṭfını ṣulḥa ḳapumuzdan geldi H, N, B

155 ([1])
mefʿūlü mefāʿilün feʿūlün

گل بی رخ یار خوش نباشد
بی باده بهار خوش نباشد

Gül bī-ruḫ-ı yār güzelce olmaz
Meysiz de bahār güzelce olmaz

طرف چمن و هوای بستان
بی لاله عذار خوش نباشد

Etrāf-ı çemen hevā-yı gülşen
Bī-lāle yanaḳ güzelce olmaz

[B 70a] با یار شکرلب گل اندام
بی بوس و کنار خوش نباشد

Sükker şefelü vücūd-ı gül-reng
Bī-būs u kenār güzelce olmaz

رقصیدن سرو و حالت گل
بی صوت هزار خوش نباشد

Gül ḥāleti hem ḫırām-ı servi
Bī-ṣavt-ı hezār güzelce olmaz

---

[1] Bu gazelin yanında "Cümle kenāre taḥrīr olına" açıklaması yapıldıktan sonra tamamı yeniden tercüme edilerek derkenara yazılmıştır. Diğer tercüme vezin problemlerinden dolayı dipnotta aktarıldı ve derkenardaki tercüme esas alındı.
Dilber ruḫ[ı]suz ki gül ḫoş olmaz / Meysiz de bahār ki ḫoş olmaz
Semt-i çemen ü hevā-yı gülşen / Lāle-i yanaḳsızın ḫoş olmaz
Sükker dudaḳlu gül tenlü / Öpsüz kucaġısız ḫoş olmaz [İlk mısraın vezni hatalı]
Gül ḥāleti vü raḳṣ-ı serv-i ḫırām / Peyk ḳuş āvāzesiz olmaz
Her naḳş ki dest-i ʿaḳlı baġlar / Dilber nüḳūş ġayrı ḫoş olmaz
Bāġ u gül ü mey güzeldür ammā / Meclis de bilā-yār ḫoş olmaz
Cān ḥāżırı ḥaḳīrcedir Ḥāfıẓ / Cānā niçün virim ḫoş olmaz H, N, B

هر نقش که دست عقل بندد
جز نقش نگار خوش نباشد

Uṣ desti beher naḳış ki baġlar
Yār şekli diger güzelce olmaz

باغ و گل و مل خوشست لیکن
بی صحبت یار خوش نباشد

Gülzār u şarāb u gül ḫoş ammā
Yārsız da bezim güzelce olmaz

جان نقد محقرست حافظ
از بهر نثار خوش نباشد

Ḥāfıẓda nuḳūd-ı cāndur aḥḳar
Īṯār içün ol güzelce olmaz

[H 79a] [N 89a]

156
mef ʿūlü fā ʿilātü mefā ʿīlü fā ʿilāt

دوش آگهی ز یار سفرکرده داد باد
من نیز دل بباد دهم هر چه باد باد

Yel ʿazm iden güzel ḫaberin virdi dün gice
Ben daḫı bāda dil virirem her ne_olursa_ola

کارم بدان رسید که همراز خود کنم
هر شام برق لامع و هر بامداد باد

İşüm aña irişdi ki idem sırdaş özüme
Her şeb ateşlü āhı vü her irte bād-ı vā[1]

[1] ~ nüsḫa: İrişim irişdi aña ki idem sırdaş özime / Her şeb ʿalevlü od ṣabāḥ rüzgārına H, N, B

در چین طرّهٔ تو دل بی حفاظ من
هرگز نگفت مسکن مألوف یاد باد

Büklümce zülfüñ içre benüm bī-ġayūr göñül
Eski yeüm dimez ki müdām ḫāṭırımda_ola

امروز قدر پند عزیزان شناختم
یا رب روان ناصح ما از تو شاد باد

Üstādların ögüt ḳadirin bilmişim bugün[1]
Senden Ḫudā ögüt virenüñ rūḥı şād ola

دل خون شدم بیاد تو هرگه که در چمن
بند قبای غنچهٔ گل میگشاد باد

Baġrım ḳan oldı bāġda seni añmadan müdām
Gül ġoncanın kabāsı baġı ki_açılır ola [2]

[B 70b] طرف کلاه شاهیت آمد بخاطرم
آنجا که تا او بر سر نرگس نهاد باد

Şāhāne tācınuñ ki ucı geldi zihnüme
Ol yerde yel ki ḳodı çiçek başına ki tā [3]

از دست رفته بود وجود ضعیف من
صبحم ببوی زلف تو جان بازداد باد

Elden benüm żaʿīfçe vücūdum idi gidik
Vaḳt-i seḥer be-būy-ı şaçuñ virdi cān baña [4]

---

[1] ~ nüsḫa: Üstād ögüdi ḳadrini ben añladım bugün H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Gül ġonçası libās baġı ki açılur ola H, N, B
[3] ~ nüsḫa: Ol yer ki ḳoydı yel başına nergisin ki tā H, N, B
[4] ~ Ṭañ vaḳti ʿıṭr-ı zülfüñle virdi cān baña H, N, B

حافظ نهاد نیک تو کامت برآورد
جانها فدای مردم نیک نهاد باد

Ḫoş ṭabʿuñ ey Ḫᵛāce viriser kāmını senüñ
Tabʿı güzel olanlara cānlar fedā ola[1]

[H 79b] [N 89b]

157
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

خسروا گوی فلک در خم چوگان تو باد
ساحت کون و مکان عرصهٔ میدان تو باد

Ṭōp-ı gök egri çügānuñda ola ey ulu ḫān[2]
ʿArṣa-i ṣaḥrāñ ola dāʾire-i kevn ü mekān

همه آفاق گرفت و همه گشاد اطراف
صیت خُلق تو که پیوسته نگهبان تو باد

Ṭutdı āfāḳı ḳamu açdı daḫı her ṭarafı
Ṣavt-ı ṭabʿuñ ki senüñ bekçüñ ola saña hemān

زلف خاتونی ظفر شیفتهٔ پرچم توست
دیدهٔ فتح ابد عاشق جولان تو باد

Feyż-i ḫātun zülfi perçem-i ṭūġuña muṭīʿ
Cilveger ola ebed ʿayn-ı fütūḥ saña be-cān

ای که انشاء عطارد صفت شوکت توست
عقل کل چاکر طغراکش دیوان تو باد

Ṣevketüñ şeklini ey necm-i ʿUṭārid ki yazan
ʿAḳl-ı küll ʿunvānuña ṭuġra çeken ḳul ola cān

---

[1] ~ nüsḫa: Virür be Ḫᵛāce ḫoş ṭabʿıñ maḳṣadıñ seniñ H, N, B

[2] ḫān: cān H, B; [Vezin hatalı]

طیْرَهٔ جلوهٔ طوبی قد چون سرو تو شد
غیرت خلد برین ساخت بستان تو باد

Oldı service boyuñ şīve-i Ṭūbāʾya gider
Ḳaṣrınuñ ṭarfı ola ġıbṭa-i ol yüce cinān

نه بتنها حیوانات و نبات و جماد
هرچه در عالم امرست بفرمان توست

Yaluñuz meyve vü ḥayvān ü cemādātda degül
Kāʾinātda ne ki var ola muṭīʿ emrüñe cān

حافظ خسته بأخلاص ثناخوان تو شد
لطف عام تو شفابخش ثناخوان تو باد

Oldı ḫaste Ḫᵛāce medḥüñ oḳuyan iḫlāṣla
Baḫş-ı cān luṭf-ı ʿumūmuñ ola kim medḥüñi ḫᵛān[1]

158
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilāt

[B 71a] [H 80a] [N 90a]

ساقی حدیث سرو و گل و لاله میرود
وین بحث با ثلاثهٔ غسّاله میرود

Ey sāḳi serv gül ü lāle sözi söylenüp gider[2]
Üç kerre yunmuṣa bu faṣıl yürüyüp gider

می خور که نوعروس چمن حدّ حسن یافت
کار این زمان ز صنعت دلّاله میرود

Mey iç ki nev çemen gelini buldı ḥüsn-i tām
Bu dem işi meşāṭe[3] işinden geçüp gider

---

1 ʿumūmuñ: ʿömrümüñ H

2 vezin uymuyor

3 dellāle ve meşşāṭe gelin yazıcı ʿavrata didük. H, N, B

شکّرشکن شوند همه طوطیان هند
زین قند پارسی که به بنگاله میرود

Hep ṭūṭiyān-ı Hindī şeker pāreler ü yer
Bu ḳand-i Fārisī ki maḳarr-ı şehe gider [1]

طی مکان ببین و زمان در سلوک شعر
کاین طفل یکشبه ره یک ساله میرود

Dürmek mekānı vü_ānı sülūk-i şiʿirde gör
Bir gicelik uşaḳ senelik yol yaña gider[2]

آن چشم جادوانهٔ عابدفریب بین
کش کاروان سحر ز دنباله میرود

Ol cādu ṣūfi aldayıcı gözlerini gör
Ki siḥr kārvānınuñ ol ardına gider [3]

خوی کرده میخرامد و بر عارض سمن
از شرم روی او عرق ژاله میرود

Ruḫsār-ı yāsemende ter olmuş ṣalınıyor
Yüzi ḥacāletinden anuñ çiy ʿarāḳ gider [4]

از ره مرو بعشوهٔ دنیا که این عجوز
مکّاره می‌نشیند و محتاله میرود

Yoldan cihān ṣafāsı içün çıḳma bu ʿacūz
Mekkārelikle otura ḥīlekār gider [5]

---

[1] ~ Şeh taḥtına bu fārisī ḳandden kim uçup gider H, N, B

[2] ~ nüsḫa: Bu şiʿr-i yekşebe ki senelik yola uçup gider H, N, B; * yekşebe bir gicelik, yeksāle bir senelik dimekdür. H, N, B

[3] ~ nüsḫa: Gör ol ṣūfi aldayıcı siḥirbāz gözi / Siḥrīn gürūhı ardına kim ol düşüp gider H, N, B

[4] ~ nüsḫa: Aḳ gül yanaġı üzre der olmuş ṣalınıyor / Yüzi ḥacāletinden ʿarāḳ çiy olup gider H, N, B

[5] ʿacūz: ʿacūr H; ~ nüsḫa: Mekkāre oturur u mek[i]r eyleyüp gider H, N, B → mek[i]r: [mekr. Vezin zaruretiyle mütercimin benzer tasarruflarına riayet edildi.]

چون سامری مباش که زر دید و از خری
موسی بهشت و از پی گوساله میرود

Sāmirce olma kim görüp altun u ḫarlanup
Mūsāyı terk idüp buzaġı ardına gider[1]

باد بهار می وزد از گلستان شاه
وز ژاله باده در قدح لاله میرود

Gülzār-ı şāhdan esiyor nev-bahār yeli
Şebnem şarābdan ḳadeḥ-i lāleye gider [2]

[H 80b] [N 90b]

حافظ ز شوق مجلس سلطان غیاث دین
غافل مشو که کار تو از ناله میرود

Ey Ḫᵛāce şevḳ-ı bezm-i şeh-i Ġayṯ-ı dīnden
Olma sükūt ki nāleden işiñ olup gider [3]

159
müfteʿilün fāʿilün mefāʿilün feʿilün

[B 71b]

بر سَرِ آنم که گر ز دست برآید
دست بکاری زنم که غصّه سَرْ آید

Ol heves üstindeyem ki ger gele elden
Bir işe ben el uram[4] ki ġam gele netce[*5]

[1] ~ Sāmirce zer görüp ü eşeklikden olma kim / Mūsāyı terk buzaġı peşine düşüp gider H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Çiyden de lāle kāsesine mey olup gider H, N, B
[3] ~ Ārzū-yı bezm-i şāh Ġıyāṯdan Ḫᵛāce dili / [metin] Olma senüñ işüñ ki sükūt āh enīn gider H, N, B
[Anlam için derkenar tercih edildi.]
[4] uram: urayım H, N, B (Üç nüshada *urayım* yazılmış, ancak vezin gereği uram okundu.)
[*] netce netīcenüñ muḫaffefidür. H, N, B
[5] ~ Bir işe ben el uram ki ḳayġuya netce H, N, B

منظر دل نیست جای صحبت اضداد
دیو چو بیرون رود فرشته درآید

Ṣoḥbet-i aġyāra dil degül naẓar cāyı
Çünki gider ṭaşra dīv melek gelür içe

صحبت حکام ظلمت شب یلداست
نور ز خورشید خواه بو که برآید

Ḥākim ile oturuş ḳara gice pusı
İste ḳadeḥden żiyā gele bu kim içe

بر در ارباب بی‌مروّت دنیا
چند نشینی که خواجه کی بدرآید

Ehl-i mürüvvetsizin ḳapusına varma
Nice degin oturañ ḳaçan ki gele Ḫ̬ʷāce

ترک گدایی مکن که گنج بیابی
از نظر رهروی که در گذر آید

Faḳrı ḳomaḳ eyleme ki bulasın kenzi
Sālikin al göñlüni gelince kim öñce

صالح و طالح متاع خویش نمودند
تا که قبول افتد و که در نظر آید

Öz ʿamelin gösterir ki fāsıḳ u ṣāliḥ
Kim düşe maḳbūl ʿaceb ki ẓāhir olınca

بلبل عاشق[1] تو عمر خواه که آخر
باغ شود سبز و شاخ گل بَبَرْ آید

[1] عاشق ~ شوریده ح، ن

Bülbül-i şūḫ istesin ki ṣaġlıġı āḫir
Gül budaġı ola berg yeşil çemen baġca

[H 81a] [N 91a]

غفلت حافظ درین سراچه عجب نیست
هر که بمیخانه رفت بی‌خبر آید

İşbu sarāyda degül ʿaceb Ḫʷāce ġāfil
Meykedeye kim gider gelür ḫabersizce

160
mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

جمالت آفتاب هر نظر باد
ز خوبی روی خوبت خوبتر باد

Ḳamu baḳışlara ḫüsnüñ gün olsun
Yüzüñ ḫūbluġı ḫūbluḳdan ḫūb olsun [1]

همای زلف شاهین شهپرت را
دل شاهان عالم زیر پر باد

Senüñ şāhin yeleklü zülf-i hümāñ[2]
Ḳanad altında şāhān göñli olsun[3]

[B 72a]

کسی کو بستهٔ زلفت نباشد
چو زلفت درهم و زیر و زبر باد

O kes kim olmaya baġlu ṣaçuña
Ṣaçuñ-veş altı üst teşvīşde olsun

[1] ~ Yüzüñ ḫubluġı gün günden ḫub olsun H, N, B
[2] zülf-i hümān ~ mürġ-i zülfüñ H, N
[3] [mısra altı] Peri altında ḫalḳ şāhı dili olsun H, N

دلی کو عاشق رویت نباشد
همیشه غرقه در خون جگر باد

Göñül kim olmaya vechiñe ʿāşıḳ
Ciger ḳanına her dem batmış olsun[1]

بتا چون غمزەات ناوک فشاند
دل مجروح من پیشش سپر باد

Senüñ ġamzeñ be hey yār çün ṣaçar oḳ
Dil-i cerḥim öñine ḳalḳan olsun[2]

چو لعل شکّرینت بوسه بخشد
مذاق جان من ز او پرشکر باد

Lebüñ sükkerce baḫş eyler çü būse
Benüm cān ḫaṭṭı andan ḳand ṭolu_olsun [3]

مرا از توست هر دم تازه عشقی
ترا هر ساعتی حسنی دگر باد

Baña senden müdām ʿışḳ tāze tāze
Saña ḫubluḳ be her dem ġayrı olsun[4]

[H 81b] [N 91b]

بجان مشتاق روی توست حافظ
ترا بر حال مشتاقان نظر باد

Senüñ vechüñe cāndan Ḫ^{v}āce ʿāşıḳ
Saña elṭāf-ı ʿuşşāḳ ḥāline_olsun[5]

---

[1] ~ Ciger ḳanına müstaġraḳ heme olsun H, N, B
[2] ~ [metin] Yaralu göñlüme öñ ḳalḳan olsun H, N, B [Anlam bakımından tercih edildi.]
[3] cān: cānum H; ~ nüsḫa: Şeker ṭolu cānum ḫaṭı_andan olsun H, N, B
[4] ġayrı ~ āḫar H, N
[5] ~ nüsḫa: Ġayrılar ḥāline raḥmet saña_olsun H, N, B

161
mefʿūlü mefāʿilün feʿūlün

حسن تو همیشه در فزون باد
رویت همه ساله لاله گون باد

Ḥüsnüñ heme ān ziyāde olsun
Yüzüñ ḳamu yıl çü lāle olsun[1]

اندر سر من خیال عشقت
هر روز که هست فزون باد

ʿIşḳuñ ki ḫayāl[i][2] başım içre[3]
Vardur heme ān ziyāde olsun

قدّ همه دلبران شمس عالم
در خدمت قامتت چو نون باد

Ḫurşīd-i cihān güzel boyı hep
Öñinde ḳadüñ ki nūnca olsun[4]

هر سرو که در چمن درآید
پیش الف قدت نگون باد

Her serv çemende ki_ola peydā
Pes serv-i ḳadüñ öñinde olsun[5]

---

[1] ~ nüsḫa: Bu yıl da yüzüñ çü lāle olsun H, N, B

[2] ḫayāli: ḫayāl H, N, B. [Vezin ve anlam gereği ḫayāli oḳundı. Farsçası: *Ender ser-i men ḫayāl-i ʿışḳet*: Anlamı: Aşkının hayali başımın içindedir, başımdadır.]

[3] ~ nüsḫa: ʿIşḳuñ ki başım içinde ḫayli H, N, B

[4] ~ nüsḫa: Kim ḳaddüñ öñinde nunca olsun H, N, B

[5] ~ nüsḫa: ʿArʿar boyunuñ öñinde dün olsun H, N, B [Vezin hatalı]

[B 72b]

چشمی که نه فتنهٔ تو باشد
چون گوهر اشك بحر خون باد

Bir göz ki degül saña o meftūn
Ḳan baḥri güher yaşından olsun

چشم تو ز بهر دلربایی
در کردن سحر ذوفنون باد

Dil ḳapmaġ içün senüñ ki çeşmüñ
Siḥr eylemede kemālde olsun [1]

هر جا که دلیست در غم تو
بی صبر و قرار و بی سکون باد

Her ḳande ki dil ġamuñda vardur
Bī-ṣabr u ḳarār sükūnsuz olsun

[H 82a] [N 92a]

هر دل که ز هجر تو نسوزد
از حلقهٔ وصل تو برون باد

Her dil ki senüñ ġamuna yanmaz
Dergāh-ı viṣālden dūr olsun[2]

لعل تو که هست جان حافظ
دور از لب هر حسیس دون باد

Ḥāfıẓ Ḫʸāceye ki cān lebüñdür
Dūr dūn ḥasīs lebüñden olsun[3]

[1] ~ nüsḫa: İtmekde siḥir fenn ehli olsun H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Ayruca viṣāl yañadan olsun H, N, B
[3] ~ [metin] Dır-cānı senüñ lebüñ Ḫʸāceye / ~ Andan ıra çü ḥasīs-dūn olsun H, N, B [İlk mısrada anlam sebebiyle derkenar tercih edildi.]

162
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

تنت بناز طبیبان نیازمند مباد
وجود نازکت آزردهٔ گزند مباد

Ṭabīb ʿilācına muḥtāc vücūduñ olımaya
Żarūret incinigi çeşm-i pāküñ olımaya

سلامت همه آفاق در سلامت تست
بهیچ عارضه شخص تو دردمند مباد

Cemīʿ-i ʿāleme ḫoşluḳ āsāyişüñde senüñ
Hīç özüñ ʿārıża-i dertle marīż olımaya[1]

جمال صورت و معنی ز یمن صحّت تست
که ظاهرت دژم و باطنت نژند مباد

Senüñ şerīf ṣıḥḥatüñden derūn u ṭaşra güzel[2]
Ki ẓāhirüñ ġam ile hem içiñ ġam olımaya

درین چمن چو درآید خزان بیغمایی
رهش بسرو سهی قامت بلند مباد

Bu bāġa çünki ḫazān yaġmacılığıla gele
Yolı o doġrı yüce serv ḳadüñe olımaya[3]

در آن مقام که حسن تو جلوه آغازد
مجال طعنهٔ بدبین و بدپسند مباد

O meclis içre ki ḥüsnüñ temevvüce başlar
Begenme bed baḳı bed ḫaşma ẕem güci_olımaya[4]

---

[1] ~ nüsḫa: Ẓuhūr-ı derd ile dertlü hiç özüñ olımıya H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Eyüligi iç ü ṭışuñ şerīf-i tenüñdendür H, N, B
[3] ~ uġramaya H, N, B
[4] ~ Mecāl-i ẕem köti bīn bed pesendīde olımaya H, N, B → mecāl: cemāl B

[B 73a]

هرآن که روی چو ماهت بچشم بد بیند
بجز بر آتش غم جان او سپند مباد

Her ol ki bed göz ile ay gibi yüzüñe baḳa[1]
Ġam odına cānınuñ ġayr yüzerlik olımaya[2]

[H 82b] [N 92b]

شفا ز گفتهٔ شکرفشان حافظ جوی
که حاجتت بعلاج گلاب و قند مباد

Şeker ṣaçan Ḫ^{v}ācenüñ sözlerinden iste şifā
Ki ḥācetüñ gülāb u ḳand ʿilācına_olımaya[3]

163
mefʿūlü mefāʿilün feʿūlün

آنکس که بدست جام دارد
سلطانئ جم مدام دارد

Ol kimse ki cāmı elde ṭutar[4]
Cem salṭanatın hemīşe ṭutar

آبی که خضر حیات ازو یافت
در میکده جو که جام دارد

Bir ṣu ki ḥayāt o buldı andan
Meyḫānede iste cām ki ṭutar[5]

سررشتهٔ جان بجام بگذار
کاین رشته ازو نظام دارد

[1] ~ ay gibi yüzüñe baḳa H, N
[2] ~ Ġam oda cānınıñ āḫar yüzerlik olmaya H, N, B
[3] ~ nüsḫa: Hevā-yı ḳand ü gülāb şemīnüñ? olımaya H, N
[4] ~ nüsḫa: Ol kes ki ḳadeḥ elinde ṭutar H, N, B
[5] ~ nüsḫa: Meyḫānede iste ki kāse ṭutar H, N, B

Cān riştesinüñ ucın ḳo cāma
Bu ip ki niẓām ez-ū ki ṭutar[1]

ما و می و زاهدان و تقوا
تا یار سر کدام دارد

Biz ḫamr ileyüz taḳīde ṣūfī [2]
Tā ḳanġı yañayı yār ki ṭutar

بیرون ز لب تو ساقیا نیست
در دور کسی که کام دارد

Yoḳ ṭaşra lebüñden ey güzel kim
Dünyāda murād kişi ki ṭutar

نرگس همه شیوه‌های مستی
از چشم خوش تو وام دارد

Mestāne edāsı çiçek hep
Ḫoş göziñiden[3] ödünce ṭutar

ذکر رخ و زلف تو دلمرا
وردیست که صبح و شام دارد

Zülfüñle ruḫuñ añışı göñle
Evrād ki şām u irte ṭutar[4]

[H 83a] [N 93a]

بر سینهٔ ریش دردمندان
لعلت نمکی تمام دارد

Derdlü gögsi yarası üzre
Laʿlüñ ki ṭuzı tamāmca ṭutar[5]

---

[1] ~ nüsḫa: Cān ipliginiñ ucın ḳo cāma / Ez-īn ki bu ip düzence ṭutar H, N, B

[2] ~ Biz mey ileyüz taḳvā vü zāhid H, N, B

[3] göziñiden: [gözüñden mânasında. Vezin sebebiyle bu şekilde (گوزیکْیدن) yazılmış.]

[4] [mısra altı] göñle H, N ~ [metin] göñlüñ H, N, B; şām u irte H, N, B ~ seḥer ü şām H, N

[5] ~ nüsḫa: Bir göz ki lebüñ tamāmca ṭutar H, N, B

[B 73b]

در چاه زنخ چو حافظ ای جان
حسن تو دو صد غلام دارد

Ḥāfıẓca çiñeñ[1] çāhında cānā
Ḥüsnüñ ikiyüzce bende ṭutar

164
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

کسی که حسن و خط دوست در نظر دارد
محقّقست که او حاصل بصر دارد

Kişi ki ḥüsn ü ḫaṭ-ı yārı kim naẓarda ṭutar
Bilā gümān görüşinde ki ol netīce ṭutar

چو خامه در ره فرمان او سر طاعت
نهاده‌ایم مگر او بتیغ بردارد

Ḳalem gibi anuñ emri ḫaṭına başımuzı
Ḳoduḳ ki seyf ile ol ola başı yüce ṭutar

کسی بوصل تو چون شمع یافت پروانه
که زیر تیغ تو هر دم سری دگر دارد

Kişi ki vaṣluña buldı çü şemʿa ḫaṭṭ-ı şerīf
Müdām ki seyfüñüñ altında başḳa başça ṭutar

بپای بوس تو دست کسی رسید که او
چو آستانه برین در همیشه سر دارد

Ayaġuñ öpmege bir kes eli irişdi ki ol
Eşikçe bu ḳapu üzre hemīşe başça ṭutar[2]

---

[1] çiñe: [çene.]

[2] ~ nüsḫa: Eşikçe bu ḳapu üzre başı hemīnce ṭutar H, N, B

بزد رقیب تو روزی بسینه‌ام تیری
ز بس که تیر غمت سینه بی سپر دارد

Senüñ raḳībüñ oḳ urdı gögüsime bir gün
Ki sīnemi ġamuñ oḳı ziyāde ḫorca ṭutar[1]

ز زهد خشک ملولم کجاست بادهٔ ناب
که بوی باده مداغم مدام تر دارد

Ḳuruca zühdde küsüyem getür mey-i ḫāliṣ
Ümīd ki bāde dimāġum hemīşe yaşça[2] ṭutar

[H 83b] [N 93b]

ز باده هیچت اگر نیست این نه بس که ترا
دمی ز وسوسهٔ عقل بیخبر دارد

Yoġısa meyden eger hīç saña bu yetmez mi
Seni ki şuġl-i ʿaḳıldan ḫabersiz anca ṭutar

کسی که از در تقوا قدم برون ننهاد
بعزم میکده اکنون سر سفر دارد

Kişi ki ḳomadı pāy ṭaşra bāb-ı taḳvādan
Ki şimdi meykede ʿazmiyle ser seferce[3] ṭutar

دل شکستهٔ حافظ بخاک خواهد برد
چو لاله داغ هوایی که بر جگر دارد

Diler ki Ḥāfıẓuñ ilte ṣınıḳ dilin ḫāke
Hevā-yı dāġ ki cigerde o lāle veş ṭutar[4]

---

[1] ziyāde horca tutar: ~ ḫakīr ziyāde ṭutar H, N

[2] ~ yaşça: H, N, B ~ [metin] ter H, N, B [mısra altı] yaş H, N, B [Vezin ve kafiye için derkenar tercih edildi.]

[3] seferce : sefer B; seferce ~ gidişçe H, N

[4] ~ nüsḫa: Hevā-yı dāġuñı yürekde lāle-veş ṭutar H, N, B

[B 74a]

165
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

آن که از سنبل او غالیه تابی دارد
باز با دل شدگان ناز و عتابی دارد

Ol ki zülfinden anuñ misk ḥasedlik ṭutar
ʿĀşıḳāna yine nāzile sögüşmek ṭutar[1]

از سر کُشتهٔ خود میگذرد همچون باد
چه توان کرد که عمرست و شتابی دارد

Kendü ölmüşleri semtinden o yel gibi geçer
N'itmek olur ki ʿömürdür daḫı ivmek ṭutar

آب حیوان اگر آنست که دارد لب دوست
روشنست این که خضر بهره سرابی دارد

Āb-ı ḥayvān ger odur kim leb-i cānān ṭutar
Ẓāhiren bu ki Ḫıżır pāyı ṣu ṣanmaḳ?[2] ṭutar

ماه خورشید نمایش ز پس پردهٔ زلف
آفتابیست که در پیش سحابی دارد

Gün görünüşlü ḳamer zülfinüñ ardından kim
Bir güneşdür ki öñinde o bulutluḳ ṭutar

چشم من کرد بهر گوشه روان سیل سرشک
تا سهی سرو ترا تازه بآبی دارد

Göz yaşın her gūşeye eyledi cāri çeşmim
Tā senüñ serv boyuñ ṣuyla ter itmek ṭutar[3]

---

[1] ~ nüsḫa: Yine dil olmuşına nāz ile sögmek ṭutar H, N, B

[2] ṣu ṣanmaḳ?: [serāb kelimesinin karşılığı olarak kullanılmış. Günümüz Türkçesi: Bu açıktır ki Hızır'ın nasibi seraptır.]

[3] ~ Servi boyuñ ṣuyıla tā ki ter itmek ṭutar H, N, B

[H 84a] [N 94a]

غمزهٔ شوخ تو خونم بخطا میریزد
فرصتش باد که خوش فکر صوابی دارد

Sehv ile ġamze-i şūẖuñ ki döker ḳanım
Furṣat olsun aña ẖoş doġru fikirlik ṭutar

چشم مخمور تو دارد ز دلم قصد جگر
تُرک مستست مگر میل کبابی دارد

Ḳaṣdı dilden cigerim çeşm-i ẖumāruñ ṭutar
Gūyā mestāne Tatār kim kebāb istek ṭutar

جان بیمار مرا نیست ز تو روی سؤال
ای خوش آن خسته که از دوست جوابی دارد

Vechi yoḳdur ṣoruşa ẖastece cānum senden
Ey güzel ẖaste ki ol yār aña söylük?[1] ṭutar

کی کند سوی دل خستهٔ حافظ نظری
چشم مستش که بهر گوشه خرابی دارد

Ḥāfıẓuñ ẖaste dili yaña ḳaçan ide naẓar
Çeşm-i mestüñ ki beher yaña vīrānlık ṭutar[2]

166

mefʿūlü fāʿilātün mefʿūlü fāʿilātün
müstefʿilün feʿūlün müstefʿilün feʿūlün[3]

[B 74b]

دوش از جناب آصف پیک بشارت آمد
کز حضرت سلیمان عشرت اشارت آمد

Āṣaf Ḳıvām-ı dīnden dün peyk-i müjde geldi
Kim ʿayşa şeh Şücāʿ dan emr ü işāre geldi

---

[1] söylük?: [cevāb kelimesinin karşılığı olarak.]
[2] ~ [metin] Çeşm-i mestiñ ki seniñ her gūşe vīrān ṭutar H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]
[3] [Gazel her iki vezne uymaktadır.]

خاک وجود ما را از آب دیده گل کن
ویرانسرای دل را گاه عمارت آمد

Ḫāk-i vücūdımuzı göz yaşımuzdan it ṭīn[1]
Vīrān göñül evine vaḳt-i ʿimāre geldi

عیبم بپوش زنهار ای خرقهٔ می آلود
کان پاک پاکدامن بهر زیارت آمد

Ey ḫırḳa mey bulaşıḳ elbetde ʿaybımı ört
K'ol ẕāt-ı pāk dāmen çün görmegüme geldi

این شرح بی‌نهایت کز حسن یار گفتند
حرفیست از هزاران کاندر عبارت آمد

Bu vaṣf-ı bī-nihāye kim ḥüsn-i yāre dendi
Kim nice biñ ḥurūfdan bir ḥarfi söze geldi

[H 84b] [N 94b]

امروز جای هر کس پیدا شود ز خوبان
کان ماه مجلس افروز اندر صدارت آمد

Bugün yeri ḳamunuñ ḫublardan ola bellü
K'ol māh-ı rūşenī bezm ṣadra nişīne geldi

بر تخت جم که تاجش معراج آفتابست[2]
همّت نگر که موری با آن حقارت آمد

Gün rifʿatinde tācı şāhın ki taḫtı üzre
Gör himmeti ki bir mūr bu ḫorlıġıla geldi

[1] ~ Bizüm beden türābın göz yaşımuzdan it gil H, N, B

[2] آفتابست: آفتاب ح

از چشم شوخش ای دل ایمان خود نگه دار
کان جادوی کمانکش بر عزم غارت آمد

Ṭut şūḫ gözinden anuñ īmānı ṣaḳlu ey dil
K'ol cādu-yı kemān-keş dil yaġmāsına geldi

آلوده‌ای تو حافظ فیضی ز شاه درخواه
کان عنصر سماحت بهر طهارت آمد

Luṭf iste Ḫ^{v}āce şāhdan ālūde-i fāḳırsın
K'ol Bermekī ṣıfātdur taṭhīr-i faḳra geldi

دریاست مجلس شاه دریاب وقت و در یاب
هان ای زیان کشیده وقت تجارت آمد

Ḫoş añla meclis-i şāh deryādur añı añla
Ey dil çeken er ol tīz vaḳt-i ticāre geldi[1]

167
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

بَرید باد صبا دوشم آگهی آورد
که روز محنت و غم رو بکوتهی آورد

Baña ṣabā yeli peyki ḫaber bu şeb virdi[2]
Ki ġam keder güni ḳıṣalmaġa be yüz virdi[3]

[1] ~ nüsḫa: Şāh bezmi añla deryā ḫoş añla vaḳt-i deryā / Tīz ol lisān çekici vaḳt-i ticāre geldi ~ Didüm bencile vuṣlat didi vir hele cānı / Tīz ol göñül aña vir ḫoş ān ticāre geldi H, N, B

[2] Egerçi āverd getürdi maʿnāsına olup lākin ḥasbü'l-vezn ve'l-maḳām virdi maʿnāsına virilmişdür. H, N, B

[3] ~ [metin] Getürdi dün baña peyki seḥer yeli müjde / Elemle ġam güni eksilmege ki yüz ṭutdı H, N, B [Redif için derkenar tercih edildi.]

[B 75a]

بمطربان صبوحی دهیم جامهٔ چاک
بدین نوید که باد سحرگهی آورد

Seḥer çalıcılarına libās-ı çāk virelim
Bu müjde çünki seḥergeh yeli ḫaber virdi[1]

بیا بیا که تو حور بهشت را رضوان
بأین جهان ز برای دل رهی آورد

Be gel ki ḥūr-ı cinānsuñ be gel seni rıḍvān
Getürdi ḫāṭır-ı ḳul çün bu ʿāleme virdi[2]

[H 85a] [N 95a]

همی رویم بشیراز با عنایت دوست
زهی رفیق که بختم بهمرهی آورد

Be ʿavn-i yār ile şehr-i Şīrāza biz gidelim[3]
Ne ḫoş refīḳ ki sitārem refīḳlıġa virdi

چه نالهها که رسید از دلم بخرگه ماه
چو یاد عارض آن ماه خرگهی آورد

Dilümden irdi ne çoḳ nāle ḫāne-i māha
O oba māhı yanaġın çü ḫāṭıra virdi[4]

بجبر خاطر ما کوش کاین کلاه نمد
بسا شکست که بر افسر شهی آورد

Çalış ki yapmaġa gönlümüzi bu keçe külāh
Ḳatı ṣınıḳlıġı şeh tācı üstüne virdi [5]

---

[1] ~ nüsḫa: Öñi açıḳça libās tā seḥer çalana virem / Bu müjde çünki seḥergāh nesīmi getürdi H, N, B
[2] ~ [metin] Bu ʿāleme ḳulunuñ gönli içün o getürdi H, N [Redif için derkenar tercih edildi.]
[3] ~ nüsḫa-i mışrāʿ-ı evvel: Ṣaçıñ yeli baña ʿışḳ içre oldu yol Ḫıżrı H, N, B
[4] ~ [metin] O ḫāne māhı yanaġın çü fikre getürdi H, N, B [Redif için derkenar tercih edildi.]
[5] şeh tācı üstüne virdi ~ [metin] şeh tācı üzre getürdi H, N, B [Redif için derkenar tercih edildi.]

رسانْد رایت منصور بر فلک حافظ
چو التجا بجناب شهنشهی آورد

Livā-yı nuṣreti Ḥāfıẓ semāya irgürdi
Ṣığınma çünki şehenşāh cenābına virdi[1]

168
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

آن که رخسار ترا رنگ گل و نسرین داد
صبر و آرام تواند بمن مسکین داد

Ol ki ruḫsāruña virdi gül ü nesrīn rengin
Vire ben yoḫsula da ṣabr ile ārām mümkin

وانکه گیسوی ترا رسم تطاول آموخت
هم تواند کرمش داد بمن غمگین داد

Ol ki gīsūña ẓulüm ʿādetini ögretdi
Hem anuñ ecrini ben ġamgīne virmek mümkin

من همان روز ز فرهاد طمع ببریدم
که عنان دل شیدا بلب شیرین داد

Ben hemān ol gün ümīd kesdüm idi Ferhāddan
Kim deli göñli leb-i Şīrīne virdi yuların[2]

گنج زر گر نبود کنج قناعت باقیست
آنکه آن داد بشاهان بگدایان این داد

Kenz-i zer olmaya ger kenz-i ḳanāʿat mevcūd
Ol ki virdi anı şāhāna virür faḳra īn[3]

---

[1] cenābına virdi ~ [metin] cenāba getürdi H, N [Redif için mısra altı tercih edildi.]
[2] ~ [metin] Kim deli göñli ʿinān virdi ki bā leb-i şīrīn H, N, B [Anlam sebebiyle derkenar tercih edildi.]
[3] ~ Ol ki ol virdi şāhāna fuḳarāya virür īn H, N, B

[H 85b] [N 95b] [B 75b]

خوش عروسیست جهان از ره صورت لیکن
هر که پیوست بدو عمر خودش کابین داد

Ḫoş gelindür bu cihān ṣūrī ṭarīḳdan ammā[1]
Kim ki ʿaḳd oldı añа virdi öz ʿömrin kābīn

بعد ازین دست من و دامن سرو و لب جوی
خاصه اکنون که صبا مژدهٔ فروردین داد

Baʿd ez-īn servi dibi hem leb-i çay destimle
Müjdesin virdi nesīm ḫāṣa ki şimdi yazın[*2]

در کف غصّهٔ دوران دل حافظ خون شد
از فراق رخت ای خواجه قوام الدّین داد

Oldı Ḥāfıẓ dili ḳan dest-i ġam-ı devrānda[3]
Āh yüzüñ fürḳati ey Ḫᵛāce Ḳıvāmüddīn

169
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

اگر روم ز پَیَش فتنه‌ها برانگیزد
ور از طلب بنشینم بکینه برخیزد

Başıma fitne ḳoparur gidersem ardından
Aramadan ger otursam ki küsmege ḳalḳar[4]

و گر برهگذری یک دم از هواداری
چو گرد در پَیَش افتم چو باد بگریزد

---

[1] ~ nüsḫa: Ḫoş gelindür bu cihān çehre yolından ammā H, N, B

[*] Ferverdīn ilk yaz ayı dimekdür. Yaʿni ilk bahār ayı. H, N, B

[2] ~ nüsḫa: Çay lebi serv dibi elde benüm bundan ṣoñ / Ḫāṣa kim virdi ṣabā müjde bu an ilk yazın H, N, B

[3] ~ nüsḫa: Ḫᵛāce baġrı ḳan olup dest-i ġam-ı devrānda H, N

[4] küsmege H, N ~ [metin] küsüye H, N, B [Vezin ve anlaşılırlık bakımından mısra altı tercih edildi.]

Ve ger sevimden otursam geçid-i yolda biraz
Ġubār gibi öñe düşsem çü rūzigār ḳaçar

و گر کنم طمع نیم بوسه صد افسوس
ز حقّهٔ دهنش چون شکر فرو ریزد

Ümīd idersem eger nīm būse yüz suḫre[1]
Ki ḥoḳḳa-i deheninden dökile çün sükker

فراز و شیب بیابان عشق دام بلاست
کجاست شیردلی کز بلا نپرهیزد

Ḳırag-ı ʿışḳın inişi yoḳuşı dām-ı belā
Ḳanı ki ḳaçmaya arslan yüreklüce bir er

من آن فریب که در نرگس تو می‌بینم
بس آب روی که با خاک ره برآمیزد

O aldayışı ki ben görirem senüñ gözde
Ki ḫāk-i rāha ḳatı yüz ṣuyı ḳarışdırısar

[H 86a] [N 96a]

چو گویمش که چرا با کسان بر آمیزی
چنان کند که سرشکم بخون بیامیزد

Aña diyem çü niçün ḫalḳa sen ḳarışursuñ
O dek ider ki gözüm yaşı ḳana ḳarışısar

تو عمر خواه و صبوری که چرخ شعبده باز
هزار بازی ازین طرفه‌تر برانگیزد

ʿÖmürle ṣabrı dile sen ki ḥīlekār eflāk
Hezār oyun ḳoparur bundan özge aʿceb-ter

[1] suḫre masḫaralıġ dimek H, N

[B 76a]

بر آستانهٔ تسلیم سر بنه حافظ
که [گر] ستیزه کنی روزگار بستیزد

Ḳo āsitāne-i teslīme başı ey Ḥāfıẓ
ʿİnādı sen ki iderseñ felek ʿinād eyler

170
mefʿūlü fāʿilātün mefʿūlü fāʿilātün

جان بی جمال جانان میل جهان ندارد
آنکس که این ندارد حقّا که آن ندارد

Dilber cemālsiz cān dünyāya meyli ṭutmaz
Ol-kes ki bunı ṭutmaz Ḥaḳ bu ki anı ṭutmaz

با هیچ کس نشانی زان دلستان ندیدم
یا من خبر ندارم یا او نشان ندارد

Hiç görmedüm biriyle ol dil-rübā nişānuñ
Yā ṭutmazım ḫaberin yā ol nişānı ṭutmaz

سرمنزل قناعت نتوان ز دست دادن
ای ساربان فروکش کین ره کران ندارد

Elden ḳanāʿat ucın virmek degüldür imkān
Ey sārbān ḳonaḳlan bu yol ki ṣoñı ṭutmaz[1]

هر شبنمی درین ره صد بحر آتشین است
دردا که این معمّا شرح و بیان ندارد

Bu aşḳ yolında her çiy yüz baḥr-ı āteşīndür[2]
Yazıḳ ki bu muʿammā şerḥ ü beyānı ṭutmaz

---

[1] Ey sārbān ḳonaḳlan ~ [metin] Ey baş ḳatırcı ıḫ çek H, N, B [Anlam için derkenar tercih edildi.]
[2] ~ nüsḫa: Bu ʿışḳ yolında her çi yüz deñlü odlu deryā H, N, B

زوقی چنان ندارد بی دوست زندگانی
بی دوست زندگانی ذوقی چنان ندارد

Ṭutmaz o deñlü ʿişret dirlik cihānda yārsız
ʿİşret de dil-rübāsız dirlik o deñlü ṭutmaz

[H 86b] [N 96b]

ای دل طریق رندی از محتسب بیاموز
مست است و در حق او کس این گمان ندارد

Rindlik yolunı ögren ḥākimden ey göñül sen
Mestdür ki_anuñ ḥaḳḳında kimse bu ẓannı ṭutmaz

گر خود رقیب شمعست اسرار ازو بپوشان
کان شوخ سربریده بند زبان ندارد

Ger düşmenüñ şem[i]ʿdür[1] esrār ṣaḳla andan
K'ol bī-ḥayā kesik baş baġlu dilini ṭutmaz

آنرا که خواندی استاد گر بنگری بتحقیق
صنعت گرست لیکن شعر روان ندارد

Aña ki dersüñ üstād baḳsañ ḥaḳīḳat ile
Ṣanʿatda māhir ammā şiʿr-i selīsi ṭutmaz

چنگ خمیده قامت میخواندت بعشرت
بشنو که پند پیران هیچت زیان ندارد

Ḳaddi bükümlü sāzlar oḳur seni ṣafāya
Şeyḫler ögüdin işit saña ziyānı ṭutmaz

[1] şem[i]ʿ: [şemʿ. Vezin zaruretiyle mütercimin benzer tasarruflarına riayet edildi.]

[B 76b]

احوال گنج قارون کایّام داد بر باد
با غنچه باز گویید تا زر نهان ندارد

Aḥvāl-i kenz-i Ḳārūn virdi ki güni yile[1]
Tā ġonceye diyin kim altun gömüli ṭutmaz

کس در جهان ندارد یک بنده همچو حافظ
زیرا که چون تو شاهی کس در جهان ندارد

Ḥāfıẓ gibi cihānda bir ḳul kimesne ṭutmaz
Dünyāda kimse zīrā kim sence şāhı ṭutmaz[2]

171
müfteʿilün fāʿilün müfteʿilün fāʿ

روشنئ طلعت تو ماه ندارد
پیش تو گل رونق گیاه ندارد

Māh senüñ vechüñüñ aydınlıġı ṭutmaz[3]
Otça yanuñda gülüñ şenligi ṭutmaz

گوشهٔ ابروی تُست منزل جانم
خوشتر ازین گوشه پادشاه ندارد

Ḳaşlarınuñ bucaġı cānuma menzil
Bu köşeden ḫoşterek şāh daḫı ṭutmaz

[H 87a] [N 97a]

تا چه کند با رخ تو دود دل من
آینه دانی که تاب آه ندارد

Göñlümüñ āhı n'ider tā yanaġuña
K'āyineyi sen bilüñ bu güci ṭutmaz

---

[1] ki: H'de yok.
[2] ~ Dünyāda zīrā kimse sen gibi şāhı ṭutmaz H, N, B
[3] Vezin hatalı.

نه من تنها کشم تطاول زلفت
کیست که او داغ این سپاه ندارد

Ṣāde degül ben çeker ẓulm-i ṣaçuñı
Kim o bu ġam leşkerin dāġını ṭutmaz

دیده‌ام آن چشم دل سیه که تو داری
جانب هیچ آشنا نگاه ندارد

Gördüm o dil ḳara göz sen ki ṭutarsuñ
Bildigi semtine hīç baḳışı ṭutmaz

رطل گرانم ده ای مرید خرابات
شادئ شیخی که خانقاه ندارد

Meykedenüñ ḳulu vir baña ṭolı cām
Bir ṣūfī ʿışḳına kim tekyeyi ṭutmaz

خون خور [و] خامش نشین که آن دل نازک
طاقت فریاد دادخواه ندارد

Ḳan içüp otur sükūt ki_ol dil-i nāzük
Ḥaḳ dileyen āhına ṭākati ṭutmaz

شوخئ نرگس نگر که پیش تو بشکفت
چشم دریده ادب نگاه ندارد

Gör ki o şūḫ nergis açıldı öñüñde[1]
Gözi yirik kim edeb şarṭını ṭutmaz

[B 77a] گو برو آستین بخون جگر شوی
هر که درین آستانه راه ندارد

Var yüri yeñ yıḳa di ḫūn-ı cigerle
Her kim o bu işige yolını ṭutmaz[2]

[1] ~ nüsḫa: Gör ki açıldı o şūḫ nergis öñünde H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Bu işige her kişi kim yolı ṭutmaz H, N, B

حافظ اگر سجدهٔ تو کرد مکن عیب
کافر عشق ای صنم گناه ندارد

Ḥ̱āce saña secde ger itdi ʿayb itme sen[1]
Gizleyen ʿışḳ ey ṣanem bu ṣuçı ṭutmaz

172
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

[H 87b] [N 97b]

سالها دفتر ما در گرو صهبا بود
رونق میکده از درس و دعای ما بود

Nice yıl defterimüz rehn-i ḳızıl meyde idi
Ders ile daʿvetimüzden feraḥı meygeh idi [2]

نیکئ پیر مغان بین که چو ما بدمستان
هر چه کردیم بچشم کرمش زیبا بود

İyligi pīr-i muġān gör ki biz-āsā bed-mest [3]
Her ne itdikse kerem gözine ziyāde idi

دفتر دانش ما جمله بشویید بمی
که فلک دیدم و در کین دل دانا بود

ʿİlmimüz defterini cümle yuyun bāde ile
ʿĀlimin gönline gördüm ki felek kīnde idi[4]

دل چو پرگار بهر سو دورانی میکرد
و اندر آن دائره سرگشتئ پابرجا بود

---

[1] Vezin hatalı.
[2] ~ [metin] Meykede şenligi hem ders ü duʿāmızdan idi H, N, B
[3] ~ Bizce bed-meste muġān pīriniñ iyligini gör H, N, B
[4] ~ [metin] Çarḫı gördüm ki dil-i ʿālime kīnide idi H, N, B [kīnide: kīnde. Vezin zarureti. Anlam ve vezin için derkenar tercih edildi.]

Pergel-āsā ki be her semti dolanırdı göñül
Yine ṣābit ḳadem ol yerde taḥayyürde idi[1]

مطرب از درد محبّت عملی می پرداخت
که حکیمان جهانرا مژه خون پالا بود

Bir ʿamel düzdi maḥabbet eleminden muṭrib
Kim cihān ḥākimine ḳan süzegi müje idi [2]

میشکفتم ز طرب زانکه چو گل بر لب جوی
بر سرم سایهٔ آن سرو سهی بالا بود

Ṣāddan gülce leb-i cūda açıldum andan[3]
Ol boyı serv-i sehī sāyesi başımda idi

از بتان آن طلب ار حسن شناسی ای دل
این کسی گفت که در علم نظر بینا بود

Ara ān ḥüsni bilürseñ be göñül dilberden
Bunı bir er didi kim ʿilm-i naẓar-bīnde idi[4]

پیر گلرنگ من اندر حق ازرق پوشان
رخصت خُبث نداد ار نه حکایتها بود

Gög giyenler ḥaḳına gül boyalu şeyḫim āh
Virmedi fürce bedeh yoḳsa miṣāl çoḳça idi [5]

[1] ~ Hem odur anda ḳadem-ṣābit ü ḥayretde idi H, N, B
[2] ~ [metin] Ki ḥakīmān-ı cihān kirpigi ḳan süzegi idi H, N, B [Anlam için derkenar tercih edildi.]
[3] ~ nüsḫa: Gülce andan açığım ki leb-i cūda ẕevḳden H, N, B
[4] ~ [metin] Kim bunı ʿilm-i naẓarda gören er didi idi H, N, B
[5] ~ [metin] Virmedi bedel ki ruḫṣat yoġısa söz çoġıdı H, N, B [Kafiye ve anlam için derkenar tercih edildi.]

[B 77b]

قلب اندودهٔ حافظ بر او خرج نشد
کاین معامل بهمه عیب نهان دانا بود

Ḥāfıẓuñ olmadı yaldızlı aña ḳalbi ṣarf
Kim ḫafī ġaybı ḳamu bir bilici ʿāmil idi[1]

[H 88a] [N 98a]

173
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

دوش در حلقهٔ ما قصّه گیسوی تو بود
تا دل شب سخن از سلسلهٔ موی تو بود

Kākülün fıḳrası dün gice bizüm bezme idi
Söz gice nıṣfına dek zencīr-i zülfüñden idi

دل که از ناوک مژگان تو در خون می گشت
باز مشتاق کمانخانهٔ ابروی تو بود

Dil ki müjgānuñ oḳından belenür ḳan içine
Ḳaşınuñ yay evine yine ki müştāḳ idi [2]

هم عفاالله ز صبا کز تو پیامی آورد
ور نه در کس نرسیدیم که از کوی تو بود

Haḳ ṣabādan ide ʿafvı ki getürdi ḫaberüñ
Yoḫsa kim irmez idük şaḫṣa ki semtüñden idi

عالم از شور و شر عشق خبر هیچ نداشت
فتنه انگیز جهان غمزهٔ جادوی تو بود

Hiç ḫaber ṭutmaz idi ʿışḳ eleminden ʿālem
Ḥalḳa fitne ḳoparan ġamze-i cādūn idi[3]

---

[1] ~ nüsḫa: Aña elinden şıvalu ḳalb-i Ḫ̔āce olmadı ṣarf / Ġayb-ı aḫfāyı ḳamu bilici bir er idi H, N, B
[2] ~ yine ki ol teşne idi H, N, B
[3] ġamze-i B: ġamze ol H, N; idi H: oldı N, B; ~ Ḥalḳa fitne ḳoparan iki cādū ġamzen idi H, N, B

من سرگشته هم از اهل سلامت بودم
دام راهم شکن طرّهٔ هندوی تو بود

Ben başı ḫayrān idüm ehl-i ticāretden ancaḳ
Yolumuñ dāmı siyāh kākülünüñ büklümi ‘di[1]

بگشا بند قبا تا بگشاید دل من
که گشادی که مرا بود ز پهلوی تو بود

Aç libāsuñ baġını tā ki açılsuñ ḳalbüm
Kim fütūḥāt ki baña oldı o yanuñdan idi[2]

بوفای تو که بر تربت حافظ بگذر
کز جهان می‌شد و در آرزوی روی تو بود

Dostluġuñ ḥaḳḳına uġra Ḫᵛācenüñ ḳabrine kim
Kim cihāndan yüzüñüñ şevḳi ile gitdi idi

174
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

[H 88b] [N 98b] یاد باد آنکه سر کوی توام منزل بود
دیده را روشنی از خاک درت حاصل بود

Yād ola ol ki baña semtüñ ucı menzil idi
Ḫāk-i bābuñdan eyā dīdeme nūr ḥāṣıl idi

[B 78a] راست چون سوسن و گل از اثر صحبت پاک
در زبان بود مرا آنچه ترا در دل بود

Ḫoş kelāmuñ eṣerinden gül [ü] sūsence ṣaḥīḥ
Baña dilde idi ol şeyʾ ki saña der-dil idi

[1] ~ [metin] Ḳara zülfüñ bükümi yolumuñ aġı oldı H, N, B [kafiye için derkenar tercih edildi.]
[2] oldı o yanuñdan idi ~ [metin] oldı yanıñdan oldı H, N, B [Vezin için derkenar tercih edildi.]

دل چو از پیر خرد نقل معانی میکرد
عشق میگفت بشرح آنچه بر او مشکل بود

ʿAḳl şeyḫinden ider naḳl-i maʿāni çün dil[1]
Şerḥ idüp söyler anı ʿışḳ aña kim müşkil idi

در دلم بود که بی دوست نباشم هرگز
چه توان کرد که سعی من و دل باطل بود

Ḫāṭırımda idi yārsız ki müdām olmayayım
N'itme mümkin ki benüm saʿy u göñül bāṭıl idi

دوش بر یاد حریفان بخرابات شدم
خم می دیدم خون در دل و پا در گِل بود

Vardum añmaġa gice meykedeye mestānı
Mey küpi gördüm içi ḳan ayaġı der-gil idi[2]

بس بِگشتم که بپرسم سبب درد فراق
مفتئ عقل درین مسئله لایعقل بود

Çoḳ ṭolandum ki ṣoram derd-i firāḳ ḥikmetini
Bu suʾālimde ʿaḳıl müftisi lā-yaʿḳil idi

راستی خاتم فیروزهٔ بواسحاقی
خوش درخشید ولی دولت مستعجل بود

Mühr-i fīrūzesi doġrı ki Bū İsḥāḳ şāhın
Ḫoş nümāyişde velī devleti müstaʿcil idi

آه ازین جور تظلّم که درین دام گهست
واه ازان ناز و تنعّم که دران محفل بود

[1] ~ nüsḫa: Çün göñül pīr-i ʿaḳıldan ideyor maʿnā naḳil H, N, B
[2] der-gil ~ çamur idi H, N

Āh bu cevrile sitemden ki bu ṭuzaḳ-gehde
Vāh o ẕevḳile ṣafādan ki o der-menzil idi

دیدی آن قهقههٔ کبک خرامان حافظ
که ز سرپنجهٔ شاهین قضا غافل بود

Gördüñ ey Ḫ^{v}āce o keklik-i ḫırāmān gülüşin[1]
Pençesinden ki ecel şāhīninüñ ġāfil idi[2]

[H 89a] [N 99a]

175
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

تا ز میخانه و می نام و نشان خواهد بود
سر ما خاک ره پیر مغان خواهد بود

Tā mey ü meykededen nām u nişān olsa gerek[3]
Başımuz şeyḫ-i muġān yolına ḫāk olsa gerek[4]

بر سر تربت ما چون گذری همّت خواه
که زیارتگه رندان جهان خواهد بود

Ḳabrimüz başına çün uġrayasın iste meded
Kim ziyāretgeh-i mestān-ı cihān olsa gerek

[B 78b]

حلقهٔ پیر مغان[م] ز ازل در گوشست
بر همانیم که بودیم و همان خواهد بود

Tā ezel şeyḫ-i muġān ḫalḳası gūşumda ḳulam[5]
Şimdi ol ḫālde iyüz ṣoñra o ḫāl olsa gerek[6]

---

[1] ~ nüsḫa: Gördüñ ol kebk-i ḫırāmāna gülüşin ey Ḫ^{v}āce H, N, B
[2] Pençesinden ki ecel şāhīniniñ ol ġāfil idi N, B / Pençesinden ecel şāhīniniñ ol ġāfil idi H [Her üç nüshada da vezin bozuk. N ve B'deki –ol kelimesi çıkartılarak vezin düzeltildi.]
[3] [mısra altı] olsa gerek H, N ~ [metin] var olısar H, N, B [Kafiye sebebiyle mısra altı tercih edildi.]
[4] şeyḫ N, B ~ pīr H, N
[5] ~ nüsḫa: Eskiden pīr-i muġān ḳulluġı üẕnümde küpe H, N, B
[6] ol: o H

برو ای زاهد خودبین که ز چشم من و تو
راز این پرده نهان است و نهان خواهد بود

Git be ḫod-bīn ṣūfi var sen ile benüm gözden[1]
İşbu sır örtüde pinhān u nihān olsa gerek

ترک عاشق کش من مست برون رفت امروز
تا دگر خون که از دیده روان خواهد بود

ʿĀşıḳ öldür'ci yārim gitdi bugün mest ṭışarı[2]
Tā kimüñ gözi yine ḳan aḳaġan olsa gerek

بر زمینی که نشان گفت پای تو بود
سجده گاه همه صاحب نظران خواجه بود

Bir zemīn ki_anda eṣer ola ayaġuñ ṭīni[3]
Secdegāhı ḳamu erbāb-ı dilān olsa gerek[4]

چشمم آن دم که ز شوق تو نهد سر بلحد
تا دم صبح قیامت نگران خواهد بود

Gözüm ol gice ki ḳor ḳabre başı şevḳüñden
Tā seḥer vaḳt-i ḳıyāmet baḳaġan olsa gerek

بخت حافظ گر ازین گونه مدد خواهد کرد
زلف معشوقه بدست دگران خواهد بود

Ḥāfıẓuñ baḫtı eger eyler ise böyle meded
Ġayrı destinde nigār zülfi hemān olsa gerek[5]

---

[1] ~ nüsḫa: Git be ḫodbīn ṣufi var gözüm ile gözümden H, N, B
[2] yārim ~ güzel / ṭışarı ~ ṭaşra H, N
[3] ṭīni ~ : tozı H, N
[4] ~ [metin] Cümle erbāb-ı naẓar secdegehi olsa gerek H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]
[5] ~ Ger bu ṣūret meded eyler ise baḫtı Ḫᵛācenüñ / [metin] Ġayrı destinde ṣaçı sevdiginiñ olsa gerek H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

176
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

[H 89b] [N 99b] رسید مژده که ایّام غم نخواهد ماند
چنان نماند چنین نیز هم نخواهد ماند

İrişdi müjde ki eyyām-ı ġuṣṣa ḳalmayısar
Anuñca ḳalmadı daḫı bunuñca ḳalmayısar [1]

من ار چه در نظر دوست خاکسار شدم
رقیب نیز چنین محترم نخواهد ماند

Egerçi dost naẓarında ben olmadımsa ḥaḳīr
ʿAdū daḫı bu gibi iʿtibārda ḳalmayısar[2]

چو پرده دار بشمشیر میزند همه را
کسی مقیم حریم حرم نخواهد ماند

Ḳamuyı perdeci urur ḳılıç ile çünkim
Muḳīm ḥarīm-i ḥaremde kimesne ḳalmayısar[3]

غنیمتی شمر ای شمع وصل پروانه
که این معامله تا صبحدم نخواهد ماند

Ġanīme ṣay saña pervāne vaṣlını ey mūm
Ki bu muʿāmele tā kim ṣabāḥa ḳalmayısar[4]

[B 79a] سروش عالم غیبم بشارتی خوش داد
که کس همیشه گرفتار غم نخواهد ماند

Baña ferişte-i ġayb virdi bir güzel müjde
Hemīşe kim kişi ġamlu cihānda ḳalmayısar[5]

---

[1] ~ İrişdi müjde ki ġam güni ḳalmaḳ olmayısar / O ḳalmadığı gibi hem bu veş de ḳalmayısar ~ O gibi ḳalmadı hem böyle kalmaḳ olmayısar ~ O ḳalmadığı gibi hem bu ḳalmaḳ olmayısar H, N, B

[2] [mısra altı] iʿtibārda H, N ~ [metin] muḥteremde H, N, B; ~ ʿAdū daḫı bu gibi ḫoşça ḳalmaḳ olmayısar H, N, B

[3] ~ Durur ḥarīm-i ḥaremde ki ḳalmaḳ olmayısar H, N, B

[4] ~ Bu şevḳ ṣabāḥa degin zīrā ḳalmaḳ olmayısar H, N, B

[5] ~ Müdām kişi ġama ṭutuḳ ki ḳalmaḳ olmayısar ~ Hemīşe kes ġama ṭutuḳ ḳalmaḳ olmayısar H, N, B

چه جای شکر و شکایت ز نقش نیک و بدست
که بر صحیفهٔ هستی رقم نخواهد ماند

Ne şükr ü şekvā yeridür eyü vü bed hālden
Çü vārlıḳ cihetinde nişāne ḳalmayısar[1]

سرود مجلس جمشید گفته‌اند این بود
که جام باده بیاور که جم نخواهد ماند

Bu beste idi dimişler ki bezm-i Cemşīdde
Ki cām-ı bāde getür Cem cihānda ḳalmayısar[2]

توانگرا دل درویش خود بدست آور
که مخزن زر و گنج درم نخواهد ماند

Özüñ faḳīrüñüñ al göñlüni be hey zengin[3]
Ki aḳçe maḫzeni altun ḫazīne ḳalmayısar[4]

برین رواق زبرجد نوشته‌اند بزر
که جز نکویی اهل کرم نخواهد ماند

Bu zümrüdī felek üzre yazılmış altunla
Keremlü eyligi ḳala ki başḳa ḳalmayısar[5]

[H 90a] [N 100a]

سحر کرشمهٔ وصلش بشارتی خوش داد
که کس همیشه گرفتارغم نخواهد ماند

Viṣāli virdi işāret seḥerde müjde-i ḫoş[6]
Kimesne ḳahra giriftār hemīşe ḳalmayısar[7]

---

[1] ~ Eşer şahīfe-i varlıḳda ḳalmaḳ olmayısar H, N, B
[2] ~ Ki cām-ı bāde getür Cemde ḳalmaḳ olmayısar H, N, B
[3] ~ nüsḫa: Faḳīriñüñ göñülin al ki sen be hey zengīn H, N, B
[4] ~ Ki aḳçe genci vü zer cāyı ḳalmaḳ olmayısar H, N, B
[5] ~ Keremlü eyliginüñ ġayrı ḳalmaḳ olmayısar H, N, B
[6] ~ nüsḫa: Seḥerce cilve-i ḥüsni güzelce müjde virüp ~ Nevā-yı sāz baña virdi seḥerde müjde-i ḫoş H, N, B
[7] ~ nüsḫa: Kimesne dünyāda ġamlu hemīşe ḳalmayısar H, N, B

ز مهربانئ جانان طمع مبر حافظ
که نقش جور و نشان ستم نخواهد ماند

Ümīd kesme be Ḥāfıẓ vefā-yı dilberden
Ki şekl-i cevr ü cefā ṣūreti de ḳalmayısar[1]

177
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

هر که شد محرم دل در حرم یار بماند
وان که این کار ندانست در انکار بماند

Oldı kim maḥrem-i dil yār ḥareminde ḳaldı
Kim bunı bilmedi inkārda o kimse ḳaldı[2]

اگر از پرده برون شد دل من عیب مکن
شکر ایزد که نه در پردهٔ پندار بماند

Perdeden ṭaşra ger oldı göñülüm eyleme ʿayb
Perde-i ẓanda şükür Ḥaḳḳa ki dil ḳalmadı[3]

داشتم دلقی و صد عیب نهان می‌پوشید
خرقه رهن می و مطرب شد و زنّار بماند

Yüz ḳuṣūr örtüci bir eskice ḫırḳam var idi
Muṭrib ü bādeye rehn oldı zünnārım kaldı[4]

---

[1] ~ Nişān-ı cevr ü cefā şekli ḳalmaḳ olmayısar H, N, B

[2] ~ Bu ki ol maḥrem-i dil ola ḥarem-i yārda ḳalup H, N / Kim ki ol bilmedi bu işi o inkārda ḳalup H, N, B

[3] ~ nüsḫa: Dil degül Ḥaḳḳa şükür perde-i ẓann içre ḳalup H, N, B

[4] İkinci mısraın vezni hatalı.; ~ nüsḫa: Oldı erhān mey ü sāzendeye zünnārca ḳalup H, N, B

[B 79b]

صوفیان وا ستدند از گرو می همه رخت
دلق ما بود که در خانهٔ خمّار بماند

Aldılar hep ṣūfiler ḫırḳa rehinden ancaḳ
Meyfürūş-ḫānede eskice libāsım ḳaldı[1]

از صدای سخن عشق ندیدم خوشتر
یادگاری که درین گنبد دوّار بماند

Görmedüm ʿışḳ sözinüñ ḫoşterek āvāzından
Yādigār kim bu felek çarḫ içinde ḳaldı[2]

خرقه پوشان دگر مست گذشتند و گذشت
قصّهٔ ماست که در هر سر بازار بماند

Māʿadā ḫırḳa giyen mest geçüben gitdiler
Fıḳramız anca ki her gūşe başında ḳaldı[3]

[H 90b] [N 100b]

جز دل من کز ازل تا بأبد عاشق رفت
جاودان کس نشنیدیم که در کار بماند

Gönlümüñ āḫarı kim öñ ṣoña ʿāşıḳ gitdi
Kimse işitmedük ol işde müdāma ḳaldı[4]

هر می لعل کز آن دست بلورین ستدم
آب حسرت شد و در چشم گهربار بماند

Her ḳızıl mey ki o billūr gibi elden aldım
Oldı ḥasret ṣuyı hem gözde kehribār ḳaldı[5]

---

[1] ~ nüsḫa: Ḫırḳa-i eskicemiz ḫāne-i ḫummārda ḳalup H, N, B

[2] ~ nüsḫa: Görmedüm ʿışḳ sözinüñ ṣavt u ṣadāsından ḫoş / Bu dönen ḳubbede bir ānılacaḳ nesne ḳalup H, N, B

[3] ~ nüsḫa: Ḫırḳa pūşān dīger mest geçüben gitdiler ~ Ḫırḳa pūşlar digeri mest geçüben gitdiler / Fıḳramız her yañanuñ gūşesi (انجمده)? ḳalup H, N, B

[4] ~ Kim ezelden ebede gitdi benüm dil-i ʿāşıḳ / Tā ebed diñlemedik kimse kim bu işde ḳalup H, N, B

[5] ikinici mısrada vezin hatalı.

بر جمال تو چنین صورت چین حیران شد
که حدیثش همه جا در در و دیوار بماند

Ḥüsnüñe ṣūret-i çīn oldı o dek ḥayrān kim
Ḳıṣṣası her yer ü dīvār u ḳapuda ḳaldı

گشت بیمار که چون چشم تو گردد نرگس
شیوهٔ او نشدش حاصل و بیمار بماند

Ḫaste oldı gözüñ-āsā ki ola nergisler
Cilvesi olmadı ḥāṣıl aña ḫaste ḳaldı[1]

بتماشاگه زلفش دل حافظ روزی
شد که بازآید و جاوید گرفتار بماند

Ḥāfıẓuñ göñli ṣaçuñ seyri yerine bir gün
Gitdi kim girü gele ṭutılup ebed ḳaldı[2]

178
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilāt

پیش از اینت بیش از این اندیشهٔ عشّاق بود
مهرورزئ تو با ما شهرهٔ آفاق بود

Bundan artıḳ bundan öñ fikrüñ senüñ ʿuşşāḳ idi[3]
ʿIşḳa bizümle çalışmañ şöhre-i āfāḳ idi

یاد باد آن صحبت شبها که با نوشین لبان
بحث سرّ عشق و ذکر حلقهٔ عشّاق بود

Añıla ol ṭatlu dillerle giceler ṣoḥbeti
Söylenürdi sırr-ı ʿışḳ kim meclis-i ʿuşşāḳ idi[4]

---

[1] ~ nüsḫa: Cilvesi olmadı ḥāṣıl aña hiç ḫaste ḳalup H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Gitdi kim girü gele ḳaldı ebed ol ṭutılup H, N, B
[3] ~ nüsḫa: Bundan öñ bundan ziyād fikrüñ senüñ ʿuşşāḳ idi H, N, B
[4] ~ nüsḫa: Baḫṣ olurdı sırr-ı ʿışḳ hem meclis-i ʿuşşāḳ idi H, N, B

[B 80a]

حسن مه رویان مجلس گر چه دل می‌برد و دین
عشق ما در لطف طبع و خوبئ اخلاق بود

Bezm-i meh-rū ḫublu̇ġı[1] alurdı gerçi dīn ü dil
ʿIşḳımuz ṭabʿ-ı leṭāfetle güzel aḫlāḳ idi

[H 91a] [N 101a]

سایهٔ معشوق اگر افتاد بر عاشق چه شد
ما باو محتاج بودیم او بما مشتاق بود

ʿĀşıḳ üzre sāye-i dilber eger düşse n'ola
Biz aña muḥtāc idük hem ol bize müştāḳ idi

پیش ازین کاین سقف سبز و طاق مینا برکشند
منظر چشم مرا ابروی جانان طاق بود

Andan öñ kim çekdiler bu ṭām-ı sebz ü cām kemer
Gözimüñ baḳdıġı yer ebrū-yı cānān ṭāḳ idi

از دم صبح ازل تا آخر شام ابد
دوستی و مهر بر یک عهد و یک میثاق بود

Tā ezel vaḳti ṣabāḥından ebed şāmına dek
ʿIşḳ ile dostluġumuz bir ʿahd ü bir mīṯāḳ idi

در شب قدر ار صبوحی کرده‌ام عیبم مکن
سرخوش آمد یار و جامی بر کنار طاق بود

Ger ṣabūḥ itdümse ʿayb itme baña leyle-i ḳadr
Geldi yār sarḫoş ḳadeḥle bir kenār-ı ṭāḳ idi

رشتهٔ تسبیح اگر بگسست معذورم بدار
دستم اندر ساعد ساقئ سیمین ساق بود

[1] bezm-i meh-rū ḫublığı: [KM'deki "ḫüsn-i meh-rūyān-ı meclis" (meclisin ay yüzlülerinin güzelliği) terkibinin karşılığıdır. Mütercim bezm kelimesini vezne göre (بَزْم) harekelendirmiştir.]

Ger ḳırıldıysa ipi tesbīḥimüñ maʿẕūr ṭut
Bileginde ellerim ol yār-ı gümüş sāḳ idi

بر در شاهم گدایی نکته‌ای در کار کرد
گفت بر هر خوان که بنشستم خدا رزّاق بود

Bāb-ı şāhda bir faḳīr bir ḫoşça remz itdi baña[1]
Her simāṭa kim oturdum didi Ḥaḳ rezzāḳ idi

شعر حافظ در زمان آدم اندر باغ خلد
دفتر نسرین و گل از زینت اوراق بود

Şiʿr-i Ḥāfıẓ devr-i Ādemde İrem gülzārına
Aḳ ḳızıl gül defterinüñ zīnet-i yapraḳ idi[2]

179
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

عکس روی تو چو در آینهٔ جام افتاد
عارف از خندهٔ می در طمع خام افتاد

Yüziñüñ ʿaksi çün āyine-i cāma düşdi[3]
Şenliginden meyin ʿārif ṭamaʿ-ı ḫāma düşdi[4]

[H 91b] [N 101b]

حسن روی تو بیک جلوه که در آینه کرد
این همه نقش در آیینهٔ اوهام افتاد

Vechüñüñ ḥüsni ki bir cilve idüp āyinede
Bu ḳadar naḳşlar āyīne-i vehme düşdi[5]

---

[1] ~ nüsḫa: Baña bāb-ı şāhda bir yoḫsul etdi bir rumūz H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Devr-i Ādemde İrem bāġında şiʿr-i Ḥāfıẓıla / Defter-i güller varaḳ zeyninden al u aḳ idi H, N, B
[3] düşdi ~ düşüp H, N
[4] düşdi ~ düşüp H, N, B
[5] düşdi ~ düşüp B; ~ Bu ḳadar naḳş u ḫayāl āyine-i vehme düşüp H, N, B

[B 80b]

چه کند کز پی دوران نرود چون پرگار
هر که در دائرهٔ گردش ایّام افتاد

N’eyleye gitmeye pergelce felek ardınca
Her kim ol dāʾire-i devr-i eyyāma düşdi[1]

آن شد ای خواجه که در صومعه بازم بینی
کار من با رخ ساقی و لب جام افتاد

Gitdi ol kim göresüñ Ḫʷāce beni ṣavmaʿada
Yār yanaġıyla işüm hem leb-i cāma düşdi[2]

زیر شمشیر غمش رقص کنان باید رفت
کان که شد کشتهٔ او نیک سرانجام افتاد

Taḥt-ı seyf-i ġam-ı yāre gülerek gitme gerek
Kimse k’ol oldı aña mürde ṣoñı ḫayra düşdi[3]

من ز مسجد بخرابات نه خود افتادم
اینم از عهد ازل حاصل فرجام افتاد

Düşmedüm özüm ile meykedeye mescidden
Bu baña ʿahd-i ezelden ki ṣoñı ḥiṣṣe düşdi[4]

غیرت عشق زبان همه خاصان ببرید
کز کجا سرّ غمش در دهن عام افتاد

Cümle ḫāṣlar dilini ġayret-i ʿışḳ kesdi kim
Ḳandeden sırr-ı ġamı femm-i ʿavāma düşdi[5]

---

[1] İkinci mısrada vezin hatalı.; ~ nüsḫa: Her kim ol dāire-i gerdiş-i eyyāma düşüp H, N, B

[2] ~ nüsḫa: Gitdi ol kim Ḫʷāce mescidde beni yine göreñ / Yār yañaġıyla işim daḫı leb-i cāma düşüp H, N, B

[3] seyf : seyfim H; ~ nüsḫa: Her kim aña ki ölüm oldı ṣoñı ḫayra düşüp H, N,B

[4] özümle ~ istekle H, N; [mısra altı] ṣoñı H, N ~ [metin] ṣoña H, N, B; düşdi ~ düşüp H, N

[5] ~ Ḳandeden kim ġam-ı esrārı fem-i ʿāma düşüp N, B

هر دمش با من دلسوخته لطفی دگرست
این گدا بین که چه شایستهٔ انعام افتاد

Ben yanıḳ göñle müdām var keremi ayruca
Gör ne inʿām sezāver ki bu faḳīre düşdi[1]

در خم زلف تو آویخت دل از چاه زنخ
آه کز چاه برون آمد و در دام افتاد

Dil senüñ çāh-ı ẕeḳandan ḫam-ı zülfüñ ṭutdı
Vāh ki çıḳdı ḳuyıdan ṭaşra ṭuzaġa düşdi[2]

صوفیان جمله حریفند و نظرباز ولی
زین میان حافظ دلسوخته بدنام افتاد

Mey içer tāze sever cümle ṣūfiler ammā
Dil yanıḳ Ḫᵛāce bulardan kötice nāma düşdi [3]

[H 92a] [N 102a]

180
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

نقد صوفی نه همه صافي بی‌غش باشد
ای بسا خرقه که شایستهٔ آتش باشد

Hep degül ḥāl-i ṣūfi ḥīlesiz ol ṣāfi ola
Ey Ḫᵛāce nice libās var ki oda lāyıḳ ola

صوفیٔ ما که ز ورد سحری مست شدی
شامگاهش نگران باش که سرخوش باشد

Mest olurdı ṣūfimüz vaḳt-i seḥer virdinden
Nāẓır ol kim aña ol vaḳt-i mesā sarḫoş ola

---

[1] İkinci mısrada vezin hatalı. “sezāvār”dan sonraki “ki” öne alınırsa düzelir.; ~ Gör bu yoḫsulı ki ne lāyıḳ-ı inʿāma düşüp H, N, B

[2] ~ Çıḳdı āh kim ḳuyıdan ṭaşra velī dāma düşüp H, N, B

[3] düşdi ~ düşüp H, N; ~ nüsḫa: İçlerinden Ḫᵛāce dil suḫte köti nāma düşüp H, N, B

[B 81a]

خوش بود گر محک تجربه آید بمیان
تا سیه روی شود هر که در او غش باشد

Ḫoş olurdı meḥek-i tecrübe gelse araya
Tā siyeh yüzlü ola her kim aña ḫīle ola

ناز پرورد تنعّم نَبُرد راه بدوست
عاشقی شیوهٔ رندان بلاکش باشد

Yol iletmez güzele nāz u tenaʿʿum-perver
Derd çeken rindlerin işi ki ʿāşıḳlıḳ ola[1]

غم دنیای دنی چند خوری باده بخور
حیف باشد دل دانا که مشوّش باشد

Nice bir fānī cihān ḳaydını yersin mey iç
Ḫayf ola kim dil-i ʿārif ki ḳarış murış ola

خط ساقی گر ازین گونه زند نقش بر آب
ای بسا رخ که بخونابه منقّش باشد

Ursa ger āb-ı tene böyle naḳış yār saḳalı[2]
Ey Ḫᵛāce nice yanaḳ ḳan ile naḳş olmuş ola

دلق و سجّادهٔ حافظ ببرد باده فروش
گر شرابش ز کف ساقیٔ مه وش باشد

Ṣevb ü seccādesin alur Ḫᵛācenüñ bāde-fürūş
Ger o mehveş güzelüñ bāde elinden ki ola[3]

[1] ~ nüsḫa: Ṭavr-ı ʿuşşāḳ-ı belā-keş ki işi rindlik ola H, N, B
[2] ~ Böyle naḳş ursa eger yār ṣaḳalı āb-ı tene H, N, B
[3] ~ Eski seccādesin alur Ḫᵛācenüñ bāde-fürūş / Bāde ol sāḳi-i mehpāre elinde ger ola H, N, B

181
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

[H 92b] [N 102b]

نفس برآمد و کام از تو بر نمی آید
فغان که بخت من از خواب در نمی آید

Çıkup cānum bu ki senden ḥuṣūle kām gelmez[1]
Ḥayf ki ṭāliʿüm uyḳudan uyanıḳ olmaz

صبا بچشم من انداخت خاکی از کویش
که آب زندگیم در نظر نمی آید

Ṣabā ki atdı kūyundan gözime bir ṭopraḳ
Ḥayāt ṣuyı ki benüm iʿtibārıma gelmez[2]

قد بلند ترا تا به بر نمی گیرم
درخت کام و مرادم به بر نمی آید

Bülend ḳaddüñi tā ṭutmayınca sīneme ben
Murād aġacı murādımca meyveye gelmez

مقیم زلف تو شد دل که خوش سوادی دید
وزآن غریب بلاکش خبر نمی آید

Olup ṣaçuñda muḳīm dil ki gördi ḫoşça şehir
Belā çeken o ġarībden ki hīç ḫaber gelmez[3]

مگر بروی دلارای یار ما ور نی
بهیچ وجه دگر کار بر نمی آید

Meger ki yār-ı dil-ārā yüziyle kim yoḫsa
Diger yüz ile işi hiç açıḳlıġa gelmez[4]

---

[1] ~ nüsḫa: Be cān çıkup bu ki senden ḥuṣūle kām gelmez H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Ki dirligim ṣuyı olsa ḫayālime gelmez H, N
[3] ~ nüsḫa: O derdmend ġarībden ḫaber ki hīç gelmez H, N, B
[4] ~ nüsḫa: Diger yüz ile işi hiç güşādelik bulmaz H, N, B

[B 81b]

ز شست صدق گشادم هزار تیر دعا
ولی چه سود یکی کارگر نمی آید

Hezār ṣıdḳ-ı raṣaddan duʿā oḳun açdım[1]
Velī ne aṣṣı ki biri yarar işe gelmez[2]

کمینه شرط وفا ترکِ سر بود حافظ
برو اگر ز تو کار این قدر نمی آید

Fedā-yı ser ola Ḥāfıẓ kemīne ṣarṭ-ı vefā
Yüri özüñden eger iş bu deñlüce gelmez[3]

182
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

ز دل بر آمدم و کار بر نمی آید
ز خود بدر شدم و یار در نمی آید

Göñülden ayruya geldüm vücūda iş gelmez[4]
Ki ṭaşra oldum özümden o yanıma gelmez

[H 93a] [N 103a]

درین خیال بسر شد زمان عمر هنوز
بلای زلف درازش بسر نمی آید

Bu fikr ile başa vardı ʿömür zamānı henüz
Belā-yı zülf-i ṭavīli nihāyete gelmez[5]

---

[1] açdum ~ çekdüm H, N
[2] ~ [metin] nüsḫa: Velī ne fāide kim iş görir biri olmaz H, N, B
[3] ~ nüsḫa: Vefā şurūṭunuñ ednāsı terk-i ser Ḫ^{v}āce / [metin] Yüri egerçi ki senden bu deñlü iş gelmez H, N, B
[4] ~ nüsḫa: Göñülden ayruca düşdüm işim vücūd bulmaz H, N, B
[5] ~ nüsḫa: Uzunca zülf belāsı netīceye gelmez H, N, B

بسم حکایت دل هست و با نسیم سحر
ولی ببخت من امشب سحر نمی آید

Seḥer yeline dilimüñ ḳatı ḥikāyeti var
Velīk baḫtıma irte ki bu gice gelmez[1]

همیشه آه سحرگاه من خطا نشدی
کنون چه شد که یکی کارگر نمی آید

Hemīşe āh-ı seḥer-gāhım olmaz idi ḫaṭā
Ne oldı kim biri şimdi yarar işe gelmez

فدای دوست نکردیم عمر و مال دریغ
که کار عشق ز ما این قدر نمی آید

Bedenle mālı yazıḳ yāre itmedük maṣrūf[2]
Ḥayıf ki ʿışḳ işi bizden bu deñlüce gelmez

ز بس که شد دل حافظ رمیده از همه کس
کنون ز حلقهٔ زلفش بدر نمی آید

Ḳamudan ürkmüş olup çoḳça Ḥāfıẓuñ göñli[3]
Ki şimdi ḥalḳa-i zülfinden ol ṭışa gelmez

183
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

خوشا دلی که مدام از پی نظر نرود
بهر درش که بخوانند بیخبر نرود

Ne ḫoş göñül ki müdām gördük ardına gitmez[4]
Ki her ḳapuya oḳunsuz u bī-ḫaber gitmez

---

[1] ~ Velī sitātaremi gör irte bu gice gelmez H, N, B

[2] ~ nüsḫa: Yazıḳ ki māl ü beden yāre itmedik maṣrūf H, N, B

[3] [mısra altı] göñli H, N ~ [metin] dil kim H, N, B; ~ nüsḫa: Ḳamudan artıcaḳ olup dil-i Ḫᵛāce ürkmüş H, N, B

[4] ~ nüsḫa: Ne ḫoş göñül ki naẓar ardına hemān gitmez H, N, B

طمع در آن لب شیرین نکردنم اولیست
ولی چه گونه مگس از پی شکر نرود

Heves o ṭatlu lebe eylemem kim evlādur
Veli siñek şeker ardınca niceyin gitmez

[B 82a]

تو کز مکارم اخلاق عالم دگری
وفای عهد من از خاطرت مگر نرود

Sen āḫar ʿālemüñ aḫlāḳ ḫoşlarındansın
Meger baña ḫāṭıruñdan vefā-yı vaʿd gitmez

[H 93b] [N 103b]

سواد دیدهٔ غمدیده‌ام بأشک مشوی
که نقش خال توام هرگز از نظر نرود

Keder gören gözimüñ yuma eşk ile ḳarasın
Müdām beñüñ naẓarımdan ḫayāli kim gitmez[1]

سیاه نامه‌تر از خود کسی نمی‌بینم
چگونه دود دلم چون قلم بسر نرود

Kimesne görmem özümden siyāhraḳ defter
Niçün ki āh-ı dilim ḫāme-veş başa gitmez

دلا مباش چنین هرزه گرد و هرجایی
که هیچ کار ز پیشت بدین هنر نرود

Bu gūne boş dolanur her maḥalle olma göñül
Ki hiç bir iş ilerü bu hüner ile gitmez

بتاج هدهدم از ره مبر که باز سفید
ز کبر در پی هر صید مختصر نرود

[1] ~ Beñüñ ḫayāli gözümden ki hergizin gitmez H, N, B → hergizin: hergiz ile B

Beni_alma tāc ile hüdhüd ki yoldan aḳ ṭoġan
Kibirden av-ı ża‘īfin ki ardına gitmez [1]

ز من چو باد صبا بوی خود دریغ مدار
چرا که بی سر زلف توام بسر نرود

Seḥer yeli gibi benden ḳoḳuñı ṭutma dirīġ
Niçün ki zülfüñ ucınsız özüm başa gitmez

بپوش دامن عفوی بزلّت من مست
که آب روی شریف بدین قدر نرود

Benüm günāh-ı ḫumārıma ört ‘afv etegin
Ki āb-ı rūy-ı şerī‘at bu dek ile gitmez [2]

من گدا هوس سروقامتی دارم
که دست در کمرش جز بسیم و زر نرود

Ki ben gedā ṭutarım ārzū bir boyı servüñ
Ki sīm ü zer ile āḫarla el bele gitmez [3]

بیار باده و اوّل بدست حافظ ده
بشرط آن که ز مجلس سخن بدر نرود

Şarāb getür ü evvelce eline vir Ḫᵛācenüñ
O şarṭla ki bezimiden[4] kelām ṭışa gitmez

[1] ~ Beni alma tācla ḳuş kim yolumdan aḳça ṭoġan / [metin] Be-her ḥaḳīr avın ardına kibrden gitmez H, N, B → ḥaḳīr ~ ża‘īf H, N [Kafiye için derkenar tercih edildi.]
[2] ~ [metin] Ki bu ḳadar şerī‘at yüzi ṣuyı gitmez H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]
[3] ~ [metin] Ki sīm ü zer digeriyle beline el gitmez H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]
[4] bezimiden: [=bezmden. Mütercim tarafından vezin zaruretiyle "bezimiden" şeklinde harekelendirilmiş.]

184
mefā’ilün fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilāt

[H 94a] [N 104a] گداخت جان که شود کار دل تمام و نشد
بسوختیم درین آرزوی خام و نشد

Eridi cān ki ola tām dil işi olımadı
Bu çig hevesde tutuşduḳ u ḥāl ki olımadı[1]

[B 82b] فغان که در طلب گنج نامهٔ مقصود
شدم خراب جهانی ز غم تمام و نشد

Ḫayf ki kenz-i merām defterini aramada
Tamām ḫarāb-ı cihān ġamdan oldum olımadı[2]

دریغ و درد که در جست و جوی نقد حضور
بسی شدم بگدایی بهر کرام و نشد

Ḫayıf ḥayıf ki dilek isteyişe naḳd-ı ḥużūr
Kibāra faḳr ile çoḳ gitmem oldı vü_olımadı[3]

پیام داد که خواهم نشست با رندان
بشد برندی و دردی کشیم نام و نشد

Ḫaber ki virdi merāmım oturma rindler ile
Adum belā-keş ü rindlikle oldı vü_olımadı[4]

بلابه گفت شبی میر مجلس تو شوم
شدم برغبت خویشش کمین غلام و نشد

---

[1] ~ nüsḫa: Göñül işi kim ola cān eridi olmadı tām / Bu çig hevesde tutuşduḳ u ḥāl ki olmadı ḫām H, N, B → Bu: Ve B

[2] ~ Cihānuñ alçaġı ġamdan ben oldum olmadı tām H, N, B

[3] ~ nüsḫa: Çoḳ oldı faḳr ile gitmem kibāra olmadı kām H, N, B

[4] ~ nüsḫa: Ḫaber virildi ki kāmım oturma rindler ile / Adum belā-keş ü rindlikle oldı olmadı kām H, N, B

Didi ki luṭf ile bezmüñe bir gice beg olam
Öz istegim ile ednā ḳul oldum u_olımadı[1]

رواست در بر اگر می‌طپد کبوتر دل
که دید در ره خود تاب و پیچ دام و نشد

Sezā kebūter-i dil sīnede eger ṭalbur
Ki pīç ü tāb öz aġın yolda gördi olımadı[2]

دران هوس که بمستی ببوسم آن لب لعل
چه خون که در دلم افتاد همچو جام و نشد

Ol al lebi ki öpem ārzūsunda mestlik ile
Ne ḳān yüregime cām-veş ki düşdi olımadı[3]

بکوی عشق منه بی‌دلیل راه قدم
که من بخویش نمودم صد اهتمام و نشد

Ayaḳ ḳoma ḳılaġuzsuz maḥalle-i ʿışḳa
Ki kendüm ile ben itdüm çalış yüz olımadı[4]

هزار حیله برانگیخت حافظ از سر فکر
بدآن هوس که شود آن نگار رام و نشد

Ḳopardı nice ḥiyel Ḫᵛāce fikri ucından
O um ile ki ola rām o dilber olımadı[5]

[1] ~ nüsḫa: Didi ki luṭf ile bezme beg olayım bir şeb / Öz istegimle ḳul oldum u olmadı o aġam H, N, B
[2] ~ Gönül gügercini gögsümde ger sezā ṭalbur / Yolında gördi aġını ki_o size olmadı rām H, N, B
[3] ~ nüsḫa: Ḳadeḥçe baġrıma düşdi ne ḳan ki olmadı kām H, N, B
[4] ~ nüsḫa: Ki yüz çalış özüm ile ben itdüm olmadı ḫām H, N, B
[5] ~ nüsḫa: O istek ile kim ola o dilber olmadı rām H, N, B

[H 94b] [N 104b]

185

mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

مرا مهر سیه چشمان ز سر بیرون نخواهد شد
قضای آسمانست این و دیگرگون نخواهد شد

Benüm başdan siyāh gözlüler ʿışḳı ṭaşraya gitmez
Bu bir ḥükm-i ilāhīdür ki ġayrı vechile olmaz[1]

رقیب آزارها فرمود و جای آشتی نگذاشت
مگر آه سحرخیزان سوی گردون نخواهد شد

Ḥużūrsuzluḳ buyurdı barışa yer ḳomadı düşmān
Seḥer ḳalḳanların āhı meger gökden yaña gitmez[2]

[B 83a]

مرا روز ازل کاری بجز رندی نفرمودند
هر آن قسمت که آن جا رفت از آن افزون نخواهد شد

Baña rūz-i ezel mestlikden āḫar dimediler iş
Her ol taḳdīr ki anda oldı andan artuġa gitmez

شراب لعل و جای امن و یار مهربان ساقی
دلا کی بِه شود کارت اگر اکنون نخواهد شد

Emīn yer bāde laʿlīn hem ḥabīb-i mihribān sāḳī
Ḳaçan işüñ ola ḫoş dil bu dem ger ḫoşluġa gitmez

خدا را محتسب ما را بفریاد دف و نی بخش
که ساز شرع ازین افسانه بی‌قانون نخواهد شد

Bizi vir deff ü ney āvāzına Allāh içün żābiṭ
Ki şerʿ in naẓmı böyle fiḳradan ḳānūnsuz ḳalmaz

---

[1] ~ [metin] Ḳażā-yı āsumānīdür bu bir ġayrılayın olmaz H, N, B [Anlam bakımından derkenar tercih edildi.]

[2] meger gökden yaña gitmez H, N ~ [metin] meger semt-i felek gitmez H, N, B [Anlam bakımından derkenar tercih edilmiştir.]

مجال من همین باشد که پنهان عشق او ورزم
کنار و بوس و آغوشش چه گویم چون نخواهد شد

Benüm ancaḳ mecālim ʿışḳına_anuñ çalışam maḫfī
Ne diyem öpme ḳoçma hem ṣarılmaḳ çün baña olmaz

مشوی ای دیده نقش غم ز لوح سینهٔ حافظ
که زخم تیغ دلدارست و رنگ خون نخواهد شد

Be hey göz yuma ġam naḳşın Ḫᵛācenüñ sīne levḥinden
Ki dostuñ zaḫm-ı tīġıdur yumaḳla reng-i ḳan gitmez

186
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

[H 95a] [N 105a]

در ازل پرتو حسنت ز تجلّی دم زد
عشق پیدا شد و آتش بهمه عالم زد

Ḥüsnüñ şevḳi nümāyişden ezel dem urdı
ʿIşḳ ʿayān oldı bütün ʿāleme od hem urdı[1]

جلوه‌ای کرد رخت دید ملک عشق نداشت
عین آتش شد از این غیرت و بر آدم زد

Eyledi cilve ruḫuñ gördi melek ṭutmadı ʿışḳ
ʿIşḳ bu ġayretden od oldı vü ber-ādem urdı

عقل میخواست کز آن شعله چراغ افروزد
برق غیرت بدرخشید و جهان برهم زد

Diledi uş ki o şevḳden uyara ḳandīlin
Parlayup ġayret-i şevḳ ʿālemi ber-hem urdı[2]

[1] ~ [metin] ʿIşḳ ẓuhūr oldı vü hep ʿāleme āteş urdı H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]
[2] ~ [metin] Şevḳ-i ġayret uyanup ʿālemi birden urdı H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

مدّعی خواست که آید بتماشاگه راز
دست غیب آمد و بر سینهٔ نامحرم زد

Gelmek İblīs diledi kim göre esrār yerini
Gögs-i nā-maḥreme ġayb desti gelüp hem urdı [1]

دیگران قرعهٔ قسمت همه بر عیش زدند
دل غمدیدهٔ ما بود که هم بر غم زد

Ġayrılar urdı naṣīb[2] ḳurʿ asını hep ẕevḳe
Ġam[3] gören göñlümüz idi ki ġama hem urdı[4]

[B 83b]

جان علوی هوس چاه زنخدان تو داشت
دست در حلقهٔ آن زلف خم اندر خم زد

Cān-ı pāk ṭutdı heves çāh-ı zenaḫdāna senüñ
El o ḳıvrım ṣaçuñuñ ḥalḳasına hem urdı [5]

حافظ آن روز طربنامهٔ عشق تو نوشت
که قلم بر سر اسباب دل خرّم زد

Ḥāfiẓ ol gün seviñüñ nāme-i ẕevḳin çizdi[6]
Dil sürūrı sebebi ucına kilk kim urdı [7]

---

[1] ~ [metin] Dest-i ḳudret ber-i nā-maḥreme geldi urdı H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]
[2] naṣīb ~ ḳader H, N
[3] ġam: nice B
[4] ~ [metin] ġama hem urdı H, N, B: hem u ġam urdı H, N, B [Anlam bakımından derkenar tercih edildi.]
[5] ~ Cān-ı pāk ṭutdı çeñeñ ḳuyusına arzū senüñ / [metin] Ol ḳıvırcıḳ ṣaçıñıñ ḫalḳasına el urdı H, N, B
[6] çizdi ~ dürdi H, N
[7] ~ [metin] Kim sürūr dil sebebi ucına ḫāme urdı H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

187
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

یاد باد آن که نهانت نظری با ما بود
رقم مهر تو بر چهرهٔ ما پیدا بود

Yād ola ol kim bize gizlü baḳışuñ var idi
Çehremizde bizüm ʿışḳuñ eṣeri ẓāhir idi

[H 95b] [N 105b]

یاد باد آن که چو چشمت بعتابم می‌کشت
معجز عیسویت در لب شکّرخا بود

Yād ola ol ki gözüñ ḫışm ile öldürdi bizi
Lebde iʿcāz-ı Mesīhī de şeker çiyner idi[1]

یاد باد آن که صبوحی زده در مجلس انس
جز من و یار نبودیم و خدا با ما بود

Yād ola ol içilen mey ki biliş bezminde
Bizle Ḥaḳ yār ile ben yoġ idi āḫar yer idi[2]

یاد باد آن که مه من چو کلاه بربستی
در رکابش مه نو پیک جهان پیما بود

Yād ola ol ki mehim ḳıvrımı bağlar çü külāh
Ol rikābında hilāl peyk-i cihān ölçer idi

یاد باد آن که خرابات نشین بودم و مست
وآنکه در مسجدم امروز کمست آنجا بود

Yād ola ol ki idüm sarḫoş u meyḫāne-nişīn
Ol ki mescidde özüm anda bugün kemter idi[3]

---

[1] ~ ʿİseviyyet keremüñ lebde şeker çiyner idi H, N

[2] ~ [metin] Yārdan artıḳ yoġ idi hem de Ḫodā bizle idi H, N, B

[3] [mısra altı] sarḫoş H, N ~ [metin] mest H, N, B [Vezin için mısra altı tercih edildi.]; ~ [metin] Ol ki bugün mescidde kemdür o kim anda idi H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

یاد باد آن که چو یاقوت قدح خنده زدی
در میان من و لعل تو حکایت‌ها بود

Yād ola ol ki ḳadeḥ ḫande ururdı çü laʿl
Ortamızda ḳatı söz benle dudaġuñ var idi[1]

یاد باد آن که رخت شمع طرب می‌افروخت
وین دل سوخته پروانهٔ ناپروا بود

Yād ola ol ki ruḫuñ şemʿ-i sürūr parladuben
Bu yanuḳ dil aña pervāne-i cān-güster idi[2]

یاد باد آن که در آن بزمگه خلق و ادب
آن که او خندهٔ مستانه زدی صهبا بود

Yād ola ol ki o ḥüsn ü edebī bezm içre
Ol ki ol mest gülüşin urdı mey-i aḥmer idi[3]

[B 84a] یاد باد آن که بِاِصْلاح شما می‌شد راست
نظم هر گوهر ناسفته که حافظ را بود

Yād ola ol ki sizüñ terbiyeñizle ḫoş olup
Her deliksiz şiʿiri kim Ḫᵛācenüñ cevher idi[4]

[1] ~ Yād ola ol ki laʿl gibi ḳadeḥ ḫande urup / Çoḳ kelām benle dudaġın arasında idi H, N, B
[2] ~ [metin] Bu dil-i suḫte ki pervāne-i bī-pervā idi H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]
[3] ~ [metin] Ol ki ol mest gülüşin urdı ḳızıl bāde idi H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]
[4] terbiyeñizle: terbiyeñizlü H; ~ [metin] Her deliksizce naẓım cevheri kim Ḥāfıża idi H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

188
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

[H 96a] [N 106a]

باشد ای دل که در میکده‌ها بگشایند
گره از کار فروبستهٔ ما بگشایند

Ola ey dil ki der-i meykedeler hep açıla
Pekçe bağlu işimüz dügimi kim hep açıla[1]

اگر از بهر دل زاهد خودبین بستند
دل قوی دار که از بهر خدا بگشایند

Ḫāṭır-ı ṣūfi-yi ḫod-bīn çün eger bağladılar
Gönli ḫoş ṭut ki Ḫudā ʿārif içün hep açıla

بصفای دل رندان صبوحی زدگان
بس در بسته بمفتاح دعا بگشایند

Rindlerüñ nūş-ı seḥer urdığı dil ẕevḳi içün
Çoḳ ḳapu bağlu duʿā miftāḥ ile hep açıla

نامهٔ تعزیت دختر رز بنُویسید
تا همه مغبچگان زلف دوتا بگشایند

Yazın üzüm ḳızınuñ māteminüñ nāmesini[2]
Tā ki mestān müjesinden ḳamu ḳan hep açıla

گیسوی چنگ ببُرید بمرگ می ناب
تا همه مغبچگان زلف دو تا بگشایند

Öldigine mey-i ṣāf kākül-i çengīyi kesüñ[3]
Kākül-i muġbeçeler büklimi tā hep açıla

---

[1] ~ Ola ey dil ki ḫarābāt ḳapusı hep açıla/ Pekçe bağlu işimüz ʿuḳdeleri hep açıla H, N, B
[2] nāmesini: nāmesi H, B
[3] öldigine ~ ölmesiyle H, N

در میخانه ببستند خدایا مپسند
که در خانهٔ تزویر و ریا بگشایند

Bāb-ı meyḫāneyi Ḥaḳ bağladılar virme rıżā
Tā ki tezvīr ü riyā ḫānesinüñ bāb açıla[1]

حافظ این خرقهٔ که داری تو ببینی فردا
که چه زنّار ز زیرش بخفا بگشایند

Sen bu ḫırḳa ki ṭutarsuñ Ḫᵛāce yarın göresin
Nice altında anuñ gizlü riyā hep açıla

189
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

خوشست خلوت اگر یار یار من باشد
نه من بسوزم و او شمع انجمن باشد

Güzel eger yaluñuz yār benümle yār ola
Degül ki ben yanayım hem o şemʿ-i bezm ola

[H 96b] [N 106b] [B 84b]

من آن نگین سلیمان بهیچ نستانم
که گاه گاه بر او دست اهرمن باشد

Ben almazam o Süleymānī mühri hiç şeyʾe
Ki gāh gāh aña dest-i ecinni üst ola

روا مدار خدایا که در حریم وصال
رقیب محرم و حرمان نصیب من باشد

Gereklü ṭutma viṣāl ḥavlusında yā Allāh
Ki maḥremī ʿadū maḥrūmī behre baña ola

همای گو مفکن سایهٔ شرف هرگز
در آن دیار که طوطی کم از زغن باشد

Hümāya söyle müdām ṣalma sāye-i ʿizzet
O yire kim ṭūṭi çaylaḳdan azaraḳ ola

[1] ḫānesinüñ ~ ḫānesine H, N

هوای کوی تو از سر نمی‌رود مارا
غریب را دل سرگشته با وطن باشد

Maḥallüñ ārzūsı gitmez bizüm başımuzdan
Ezikçe göñli ġarībüñ vaṭan yaña ola

بیان شوق چه حاجت که شرح آتش دل
توان شناخت ز سوزی که در سخن باشد

Beyāna ʿışḳı ne lāzım ki şerḥ-i dil odı
Ki ḳābil añlama yanıḳludan ki sözde ola[1]

بسان سوسن اگر ده زبان شود حافظ
چو غنچه پیش تواش مهر بر دهن باشد

Eger ki Ḥāfıẓ olursa çü sūsen on dillü[2]
Senüñ ḳatuñda çü ġonce mühür aġızda ola

190
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

من و انکار شراب این چه حکایت باشد
غالبا این قدرم عقل و کفایت باشد

Ben ü inkār-ı şarāb bu ne ḥikāyet ola
Ġāliben baña bu dek ʿaḳl kifāyet ola

من که شبها ره تقوا زده‌ام با دف و چنگ
این زمان سر بره آرم چه حکایت باشد

Ben ki urdum reh-i taḳvā nice şeb sāzlarla
Yola birden getürem baş ne ḥikāyet ola

---

1 yanıḳludan ki ~ yanıġdan ki H, N
2 sūsen ~ zanbaḳ H, N

[H 97a] [N 107a]

تا بغایت ره میخانه نمی‌دانستیم
ور نه مستورئ ما تا بچه غایت باشد

Rāh-ı meyḫāneyi künhine dek bilmezdik
Yoḫsa perhīzligimüz tā neye ġāyet ola

زاهد ار راه برندی نبرد معذورست
عشق کاریست که موقوف هدایت باشد

Yol iletmezse ṣūfi rindlige ger maʿẕūrdur
Kār-ı ʿışḳdur ki o mevḳūf-ı hidāyet ola

بندهٔ پیر مغانم که ز جهلم برهاند
پیر ما هر چه کند عین ولایت باشد

Pīr-i meyḫāne ḳuluyam ki cehilden taḫlīṣ[1]
Pīrimüz her ne ider ʿayn-ı kerāmet ola

[B 85a]

زاهد و عُجب و نماز و من و مستی و نیاز
تا تو را خود ز میان با که عنایت باشد

Kibr ü ẕikr ile ṣūfī mest ü niyāzla hem ben
Tā kim arada kime senden ʿināyet ola

دوش ازین فکر نخفتم که حکیمی میگفت
حافظ ار مست بود جای شکایت باشد

Uy'madım gice bu fikr ile ki bir ẕāt dirdi
Mest olursa Ḫ^{v}āce ger cāy-ı şikāyet ola

[1] [mısra altı] taḫlīṣ H, N ~ [metin] ḳurtardı H, N, B [Vezin için derkenar tercih edildi.]

191
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilāt

ترسم که اشک در غم ما پرده‌در شود
وین راز سر بمهر بعالم سمر شود

Ḳorḳam ki ġamda göz yaşımuz yırta perdemiz[1]
Hem ḫalḳa bu mühürlü sırım müştehir ola

گویند سنگ لعل شود در مقام صبر
آری شود ولیک بخون جگر شود

Dirler ki laʿl olur yerini beklemekde ṭaş
Olur belī vü līk be-ḳan-ı ciger ola[2]

در تنگنای حیرتم از نخوت رقیب
یا رب مباد آن که گدا معتبر شود

Ḥayret ṣıḳındısında benem[3] kibr-i ḫaşımdan
Yā Rab o olmasun ki faḳīr muʿteber ola

[H 97b] [N 107b]

این سرکشی که در سر سرو بلند تست
کی با تو دست کوته ما در کمر شود

Bu baş çekiş ki servi boyuñ üzre var senüñ
Bizüm nice belüñe ḳıṣa el yeter ola

از هر کرانه تیر دعا کرده‌ام روان
باشد کز آن میانه یکی کارگر شود

İtdüm revān be her yaḳadan daʿvet oḳını
Ola ki anlar içre biri işgüẕār ola[4]

---

[1] ~ Ḳorḳam ki ġamda yırta yaşım perdemiz ola H, N, B

[2] be ḳan-ı ~ be ḫūn-ı H, N, B

[3] benem: [بَنَمْ, harekelendirilmiş. "Ben kibr-i hasımdan hayret sıkıntısındayım" anlamında.]

[4] B'de yok. ~ [metin] Ki anlar içinde ola biri işgüẕār ola H, N, B [Vezin sebebiyle derkenar tercih edildi.]

این قصر سلطنت که تواش ماه منظری
سرها بر آستانهٔ او خاک در شود

Bu köşk-i salṭanat ki aña ay görüşlüsün
Ol āsitāne üzre ḳapu ḫāki ser ola

از کیمیای مهر تو زر گشت روی من
آری بیمن لطف شما خاک زر شود

Zer oldı kīmyā-yı sevüñden benüm yüzüm
Gerçek ki luṭfuñuz sebebi ḫāk zer ola

بس نکته غیر حسن بباید که تا کسی
مقبول طبع مردم صاحب نظر شود

Ḫūbluḳdan özge nükte gerek kişiye ki çoḳ
Ṣāḥib-naẓar kesin diline muʿteber ola[1]

[B 85b]

خواهم شدن بمیکده گریان و دادخواه
کز دست غم خلاص من آنجا مگر شود

Şekvāya aġlayu dilerim gitme ḳoltuġa[2]
Kim ġam elinden anda ḫalāṣım meger ola

ای جان حدیث ما بر دلدار بازگو
لیکن چنان مگو که صبا را خبر شود

Dilber ḳatında fıḳramızı söyle var be cān
Ammā ki itme şöyle ki bāda ḫaber ola

[1] ~ nüsḫa: Maḳbūl-i ṭabʿ-ı şaḫṣ ki ehl-i naẓar ola H, N, B
[2] ~ Ḫaḳ istegiyle meykedeye aġlayu gidem H, N

روزی اگر غمی رسدت تنگدل مباش
رو شکر کن مباد که از بد بتر شود

Bir gün saña ger ire keder olma teng-dil
Şükr eyle var ki olmaya bedden[1] beter ola

ای دل صبور باش و مخور غم که عاقبت
این شام صبح گردد و این شب سحر شود

Ol ey göñül ṣabūr u yime ġam ki ʿāḳıbet
Bu şeb ṣabāḥ olur bu gice hem seḥer ola

[H 98a] [N 108a]

حافظ چو نافهٔ سر زلفش بدست تست
دم درکش ار نه باد صبا را خبر شود

Çün zülfi ucı nāfesi elde senüñ Ḫᵛāce
Seslenme yoḫsa bād-ı ṣabāya ḫaber ola

حافظ سر از لحد بدرآرد بپای بوس
گر خاک او بپای شما بی سپر شود

Baş çıḳarur ayaḳ öpüşe Ḫᵛāce ḳabirden
Sizüñ ayaġa ṭopraġı ger bī-siper ola[2]

192
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

روز هجران و شب فرقت یار آخر شد
زدم این فال و گذشت اختر و کار آخر شد

Rūz-i hicrān ü şeb-i fürḳat-i yār tām oldı
Fālı urdum u güẕeşt yıldız işi tām oldı[3]

---

[1] bedden ~ andan H, N

[2] ~ Baş çıḳarur ayaḳ (اولوسه)? Ḫᵛāce ḳabrden / Sizüñ ayaġa ṭopraġı ger bī-siper ola H, N

[3] güẕeşt ~ geçen H, N

آن همه ناز و تنعّم که خزان می‌فرمود
عاقبت در قدم باد بهار آخر شد

Ol ḳamu nāz u tenaʿʿum ki ḫazān emr itdi
ʿĀḳıbet bād-ı bahār gelmek ile tām oldı

صبح امّید که شد معتکف پردهٔ غیب
گو برون آی که کار شب تار آخر شد

Um ṣabāḥı ki olup münzevī-yi perde-i ġayb[1]
Di ki gel ṭaşra ḳarañu şeb işi tām oldı

شکر ایزد که بأقبال کله گوشهٔ گل
نخوت باد دَی و شوکت خار آخر شد

Ḥamdü li’llāh külāh-ı gūşe-i gül gelmekle
Ḳış yeli kibri daḫı şiddet-i ḫār tām oldı[2]

[B 86a] آن پریشانئ شبهای دراز و غم دل
همه در سایهٔ گیسوی نگار آخر شد

Ol uzun gice perīşānlıġı dil ġamlulıġı
Sāye-i kākül-i dilberde ḳamu tām oldı

گرچه آشفتگئ کار من از زلف ویست
حلّ این عقده هم از روی نگار آخر شد

İşimüñ gerçi perīşānlıġı zülfinden anuñ
Yār yüzinden bu dügüm ḥalli de hem tām oldı

[1] ~ nüsḫa: Ṣubḥ-ı meʾmūl ki olup perde-i ġayb içre muḳīm H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Ḳış yeli şiddeti hem şevket-i ḫār tām oldı H, N, B

[H 98b] [N 108b]

بعد ازین بر در میخانه روم با دف و چنگ
قصّهٔ غصّه که در دولت یار آخر شد

Baʿd ez-īn meykedeye sāz u def ile giderim
Ḳıṣṣa-i ġam ki yārüñ devletine tām oldı

باورم نیست ز بدعهدئ ایّام هنوز
قصّهٔ هجر که در وصلت یار آخر شد

Yoḳ inanım felegin ʿahd-i bedinden ḥālā
Yār viṣālinde firāḳ fıḳrası kim tām oldı

ساقیا لطف نمودی قدحت پرمی باد
که بتدبیر تو تشویش خمار آخر شد

Sāḳī olsun ṭolı cāmuñ ki kerem gösterdüñ
Kim senüñ reʾyüñ ile zaḫm-ı ḫumār tām oldı

می شمردم شب هجران ترا روز بروز
شکر لله که غم هجر و شمار آخر شد

Gün be gün gice-i hicrānuñı ben ṣayar idim
Ḥamdü li'llāh ġam-ı hicrān ʿadedi tām oldı [1]

در شمار گر چه نیاورد کسی حافظ را
شکر کان محنت بی‌حد و شمار آخر شد

Gerçi kim Ḥāfıẓı bir kimse ḥesāba ṣaymaz
Ol elem şükr ki bī-ḥadd ü ʿaded tām oldı

[1] Bu beyit H, N, B nüshasında Farsçasıyla beraber derkenara ilave edildiği için asıl metne alındı.

193
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

گر چه بر واعظ شهر این سخن آسان نشود
تا ریا ورزد و سالوس مسلمان نشود

Vāʿiz-i şehre bu söz gerçi kim āsān olmaz
Tā riyāya çalışur[1] ṣūfi müselmān olmaz[2]

رندی آموز و کرم کن که نه چندان هنرست
حَیَوانی که ننوشد می و انسان نشود

İt kerem rindlik ögren degül ol deñlü hüner
Bir behāyim ki şarāb içmeye insān olmaz

اسم اعظم بکند کار خود ای دل خوش باش
که بتلبیس و حیل دیو مسلمان نشود

İsm-i aʿẓam ider öz işüñi ey dil ḫoş ol
Zīrā dīv mekr ü ḥiyel ile Süleymān olmaz

گوهر پاک بباید که شود قابل فیض
ور نه هر سنگ و گلی لؤلؤ و مرجان نشود

Aṣlı pāklık aña lāzım ki ola ḳābil-i feyż
Yoḫsa her ṭaş u çamur incü vü mercān olmaz

[H 99a] [N 109a] [B 86b]

عشق میورزم و امید که این فن شریف
چون هنرهای دگر موجب حرمان نشود

ʿIşḳa ben çalışuram k'umıla bu ʿışḳ-ı şerīf
Ġayrı ṣanʿat gibi ol bāʿiṣ-i ḥirmān olmaz

---

[1] çalışur ~ çalışan H, N

[2] ~ Vāʿiẓ-i şehre gerçegi kim şān olmaz / Tā ki sumʿa çalışur ṣūfi Müselmān olmaz H, N, B

دوش میگفت که فردا بدهم کام دلت
سببی ساز خدایا که پشیمان نشود

Dün gice derdi ki yār virürüm kām-ı dilüñ
Bir sebeb it ki kerem bārī peşīmān olmaz [1]

حسن خلقی ز خدا می طلبم خوی ترا
تا دگر خاطر ما از تو پریشان نشود

Ḫūyuñı ḫulḳ-ı ḥasen isterim Allāhdan ben
Tā ki senden dilimüz daḫı perīşān olmaz

ذرّه را تا نبود همّت عالی حافظ
طالب چشمهٔ خورشید درخشان نشود

Ẕerrenüñ himmeti tā olmaya ʿālī Ḥāfıẓ
Pertev-endāz-ı gün ırmaġına cūyān olmaz

194
müstefʿilün feʿūlün müstefʿilün feʿūlün

گفتم غم تو دارم گفتا غمت سر آید
گفتم که ماه من شو گفتا اگر برآید

Didüm ġamuñ ṭutarım ḳayġuñ dükene didi
Didüm benüm mehim ol āsān gelürse didi

گفتم ز مهربانان رسم وفا بیاموز
گفتا ز ماه رویان این کار کمتر آید

Didüm vefā rüsūmın ögren vefālulardan
Meh yüzlülerden azraḳ gelme bu pīşe didi[2]

[1] ~ nüsḫa: Bir sebeb eyle ki ey Tañrı peşīmān olmaz H, N, B
[2] ~ [metin] Meh yüzlülerden işbu iş gelme azda didi H, N, B [Anlam için derkenar tercih edildi.]

گفتم که بر خیالت راه نظر ببندم
گفتا که شب رَوست او از راه دیگر آید

Didüm ḫayālüñ üzre ben baġlarım reh-i göz[1]
Gice yürür gelür ol ġayrı ṭarīḳle didi

گفتم که بوی زلفت گمراه عالمم کرد
گفتا اگر بدانی هم اوت رهبر آید

Didüm ṣaçuñ būyı_itdi gümrāh-ı ʿālem özüm[2]
Rehber hem ol bileñ ger ola[3] özüñe didi

[H 99b] [N 109b]

گفتم خوشا هوایی کز باد صبح خیزد
گفتا خنک نسیمی کز کوی دلبر آید

Didüm ne ḫoş hevādur ḳalḳar ki bāġ-ı ʿışḳdan
Ol semt-i dil-rübādan ḫoş yel eser ki didi

گفتم که نوش لعلت ما را بآرزو کشت
گفتا تو بندگی کن که او بنده پرور آید

Didüm hevesle bizi öldürdi nūş-i laʿlüñ
Sen ḳulluḳ it ki ol ḳul-perverlik ide didi

[B 87a]

گفتم دل رحیمت کی عزم صلح دارد
گفتا با کس مگوی تا وقت آن درآید

Didüm ḳaçan ider ʿazm ṣulḥa raḥīmlü göñlüñ
Bir şaḫṣa açma bunı ol dem gelince didi

[1] ~ göz yolı baġlarım ben H, N, B
[2] ~ Didüm ki ʿıṭr-ı zülfüñ ʿālem yidi beni itdi H, N
[3] bileñ ger ola: bilürseñ gele N; [mısra altı] bileñ ger ola N

گفتم زمان عشرت دیدی که چون سر آمد
گفتا خموش حافظ کاین غصّه هم سر آید

Gördün mi vaḳt-i ʿişret nice dükendi didüm
Sen ebsem ol dükenür Ḥāfıẓ bu ġam da didi

195
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

هر کرا با خط سبزت سر سودا باشد
پای از این دائره بیرون ننهد تا باشد

Her kimüñ ʿışḳı senüñ tāze saḳaluña ola
Ṭaşra bu dāʾireden ḳomaz ayaḳ tā ki ola

من چو از خاک لحد لاله صفت برخیزم
داغ سودای توام سرّ سویدا باشد

Ḳalḳarım lāle şekil ḫāk-i ḳabirden çünkim
Dāġ-ı ʿışḳuñ sırı baġrımda uyuş ḳande ola

تا کی ای گوهر یکدانه روا میداری
کز غمت دیدهٔ مردم همه دریا باشد

Niceye dek göresin ey dür-i yekdāne revā[1]
Kim ġamuñdan ḳamu ḫalḳuñ gözi deryāçe ola

تو خود ای گوهر یک دانه کجایی آخر
کز غمت دیدهٔ مردم همه دریا باشد

Ḳandesin ey dür-i yekdāne ki sen āḫir-i kār
Deryā mānendi gözüm yaşı ḫayālüñle ola[2]

[1] ~ Nice dek ey dür-i yekdāne göresüñ lāyıḳ H, N
[2] ~ Nerdesin H, N, B; ~ Kim baña gūşe-nişīnī deryāçe ḫayālüñle ola H, N

[H 100a] [N 110a]

ظلّ ممدود خم زلف توام بر سر باد
کاندر آن سایه قرار دل شیدا باشد

Uzamış zülf-i ḫamuñ żılli başım üzre ola
Kim ḳarārı dil-i şeydānuñ o gölgede ola

از بن هر مژه‌ام آب روانست بیا
اگرت میل لب جوی و تماشا باشد

Gel benüm her müjemüñ āb-ı revān dibinden
Meyl eger saña bıñar semt ü temāşāda ola

چون دل من دمی از پرده برون آی و درآ
که دگر بار ملاقات نه پیدا باشد

Perdeden ṭaşra biraz gel içerü göñlümce
Bir daḫı kerre mülāḳāt ki ne imkānda ola[1]

چشمت از ناز بحافظ نکند میل آری
سرگرانی صفت نرگس رعنا باشد

Nāzdan itmez ki meyil Ḥāfıẓa çeşmüñ gerçek
Baş ağırlıḳ ṣıfat-ı nergis-i şehlāda ola[2]

196

mefāʾilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt ~ feʿilātün[3]

[B 87b]

چو آفتاب می از مشرق پیاله برآید
ز باغ عارض ساقی هزار لاله برآید

Çü şems-i bāde ḳadeḥ maşrıḳından ide ẓuhūrı
Güzel yanaġı bağından hezār lāle ẓuhūrı

[1] ~ nüsḫa: Bir diger kerre mülāḳāt ki ne imkānda ola H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Nergisin şekli güzel baş ağırlıḳda ola H, N, B
[3] feʿilāt: ~ feʿilātün H, N, B [Son tef'ile bazı mısralarda fe'ilât bazılarında fe'liâtün'dür.]

نسیم در سر گل بشکند کلالهٔ سنبل
چو از میان چمن بوی آن کلاله برآید

Gülüñ başında ḳırar ṣaç-ı sünbülini ṣabā
Çü yār ṣaçı ḳoḳusı_ide miyān-ı bāġda ẓuhūrı[1]

ز گرد خوان نگون فلک طمع نتوان داشت
که بی ملالت صد غصّه یک نواله برآید

Başı aşaġa felek ṣofrasından itme umu dil[2]
Ki bī-elem ü hezār ġamsız ola loḳma ẓuhūrı[3]

شکایت شب هجران نه آن حکایت حالیست
که شمّه‌ای ز بیانش بصد رساله برآید

Şeb-i firāḳı şikāyet degül o ḥāli dimek kim
Ki ẕerre açmadan anı ki yüz risāle ẓuhūrı[4]

گرت چو نوح نبی صبر هست در غم طوفان
بلا بگردد و کام هزارساله برآید

Ṭūfān ġamına eger Nūḥ nebīce var ṣabruñ
Belā döner ola biñ yıllıcaḳ murāda ẓuhūrı[5]

[H 100b] [N 110b]

بسعی خود نتوان برد پی بگوهر مقصود
خیال بود کاین کار بی حواله برآید

Çalışla kes degül imkān yol ilte öz dilege[6]
Fikir idi ki bu iş bī-ḥavāle ide ẓuhūrı

---

[1] ~ nüsḫa: Çü ol ʿıṭırlu zülüfden çemende ide ẓuhūrı H, N, B
[2] ~ itme umu dil H, N, B: itme dil ümīdi H, N, B [Vezin için derkenar tercih edildi.]
[3] ~ nüsḫa: Ki yüz ġam ile kedersizce bir nevāle ẓuhūrı H, N, B
[4] ~ nüsḫa: Şeb-i firāḳı şikāyet o ḥāl ki bir dimeklik / Birazca anı beyāndan ki yüz risāle ẓuhūrı H, N, B
[5] ~ nüsḫa: Ṣabır ṭūfān ġamına varsa Nūḥ nebīce saña ger H, N, B
[6] ~ Çalışla kes degül imkān ki yol merāmına ilte H, N, B

نسیم لطف تو چون بگذرد بتربت حافظ
ز خاک کالبدش صد هزار لاله برآید

Senüñ kerem yelüñ uġrarsa ḳabr-i Ḥāfıẓa ger kim
Ki yüz biñ āh bedeni ṭopraġından ide ẓuhūrı[1]

197
müfteʿilün mefāʿilün müfteʿilün mefāʿilün

سرو چمان من چرا میل چمن نمیکند
همدم گل نمیشود یاد سمن نمیکند

Serv-i ḫırām-ı men niçün seyr-i gülistān eylemez
Hemdem-i gül ne olmuyor ẕikr-i semen ne eylemez[2]

تا دل هرزه گرد من رفت بچین زلف او
زان سفر دراز خود عزم وطن نمیکند

Boş dolaşan benüm göñül ol ṣaçı çīne gideli
Ḫod uzanıḳ o yol'içün ʿazm-i vaṭan da eylemez[3]

دل بامید روی تو همدم جان نمی‌شود
جان بهوای کوی تو خدمت تن نمیکند

Saña ümīd-i vaṣl ile cāna göñül yār olımaz
Semtüñe cān da ḳaṣd ile ḫıdmet-i ten de eylemez

[B 88a]

پیش کمان ابرویش لابه همی‌کنم ولی
گوش کشیده است از آن گوش بمن نمیکند

Yay ḳaşınuñ öñinde ben çoḳ iderim niyāz velī
Yay ḳulaġı çü burmalu gūş o_içün baña_eylemez[4]

---

[1] yelüñ ~ ḳoḳuñ H, N

[2] [mısra altı] olmuyor H, N ~ [metin] olımaz H, N, B [Anlam için mısra atltı tercih edildi.]; ~ nüsḫa: Ḫoş ṣalınan benüm fidān meyl-i çemen ne eylemez H, N, B

[3] ~ Ol uzacıḳ yolı içün ʿazm-i vaṭan da eylemez H, N, B

[4] ~ nüsḫa: Ḳulaġı çünki burmalu ḳulaḳ o çün baña_eylemez H, N, B

دی گله‌ای ز طرّه‌اش کردم و از سر فسوس
گفت که این سیاه کج گوش بمن نمیکند

Dün ki ṣaçından eyledim şekve o saḫrıdan baña
Didi bu ḳara egrice gūş baña da eylemez[1]

چون ز نسیم می‌شود زلف بنفشه پرشکن
وه که دلم چه یاد از آن عهدشکن نمیکند

Zülf-i benfşe çün ola bād-ı ṣabādan egri çoḳ[2]
Vāh o vefā bozanı yād kim göñülüm ne eylemez

ساقیٔ سیم ساق من گر همه درد میدهد
کیست که تن چو جام می جمله دهن نمیکند

[H 101a] [N 111a]

Baldırı sīm dilberim cümleye ger virürse dürd[3]
Kimdür o kim ḳamu tenüñ fem mey-i cāmca eylemez

لخلخه سای شد صبا دامن امن پاکت از چه رو
خاك بنفشه زار را مشك ختن نمی کند

Ḫoş ḳoḳulu olup ṣabā ḫoş etegüñ ne yañadan[4]
Ḫāk-ı benefşe-zārlıġı müşk-i Ḫoten ne eylemez

با همه عطر دامنت آیدم از صبا عجب
کز گذر تو خاک را مشک ختن نمیکند

Hep ḳoḳudur[5] dāmenüñ yelden ʿaceb gelür baña
Uġradıġuñ türābı kim misk-i Ḫoten ne eylemez

---

[1] ~ nüsḫa: Didi ki bu ḳaraca egrice ḳulaḳ baña_eylemez H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Zülf-i benefşe çün olur egrice çoḳ nesīmden H, N, B
[3] ~ nüsḫa: Dilberim sīm baldırım cümleye ger virürse dürd H, N, B
[4] [mısra altı] ne yañadan H, N: ne yüzden H, N, B [Vezin için mısra altı tercih edildi.]; ~ nüsḫa: ʿAnber ezici yel olup ḫoş etegüñ ne yāneden H, N
[5] ḳoḳudur: ḳorḳudur H

دست کش جفا مکن آب رخم که فیض ابر
بی مدد سرشک من درّ عدن نمیکند

Dest cefāya itme ilt yüz ṣuyımı ki feyż-i ebr
İtmese göz yaşım meded incü güzelce eylemez[1]

کشتهٔ غمزهٔ تو [شد] حافظ ناشنیده پند
تیغ سزاست هر که را درد سخن نمیکند

Diñlemeyen ögüt Ḫʸāce ġamzeñüñ olsun ölmüşi
Ol kişiye sezā ḳılıç derd ü elem söze_eylemez[2]

198
mütefāʿilün feʿūlün mütefāʿilün feʿūlün

دل ما بدور رویش ز چمن فراغ دارد
که چو سرو پایبندست و چو لاله داغ دارد

Dilimüz ferāġ bāġdan yüzi ḫūblıġında ṭutar
Ayaġı çü serv baġlu vü çü lāle dāġ da ṭutar[3]

سر ما فرونیاید بکمان ابروی کس
که درون گوشه گیران ز جهان فراغ دارد

Birinüñ kemān ḳaşıyla başımuz aşaġa gelmez
Ki derūn-ı gūşe-gīrler ḳamudan ferāġ da ṭutar[4]

[B 88b] ز بنفشهٔ تاب دارم که ز زلف او زند دم
تو سیاه کم بها بین که چه در دماغ دارد

[1] ~ Eyleme cevr elin çeker yüz ṣuyumu ki feyż-i ebr / Göz yaşımın mededsizin incü güzelce eylemez H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Lāyıḳ ol şaḫṣa seyf kim söz ġam u derde eylemez H, N, B
[3] ~ nüsḫa: Yüzi mevsiminde bāġdan dilimüz ferāġı ṭutar / Ki ayaġı baġlu şan serv ü çü lāle dāġı ṭutar H, N, B
[4] ferāġ da ~ ferāġı H, N

Ḳırışım benefşeden var ki urur dem ol zülüfden
Sen o baḫtı az ḳara gör ki ne şey dimāġda ṭutar[1]

شب ظلمت و بیابان به کجا توان رسیدن
مگر آن که شمع رویش برهم چراغ دارد

Ḳarañu gice vü ṭaşra ne maḥalle mümkin irmek
Meger ol ki yüzi şemʿa yolıma çıraḳma ṭutar[2]

[H 101b] [N 111b]

من و شمع صبحگاهی سزد ار بهم بگرییم
که بسوختیم و از ما بت ما فراغ دارد

Bile aġlasam yaraşur seḥerī mūmıyla ger ben
Yanarız ki bizden ol dilberimüz firāġ da ṭutar[3]

بچمن خرام و بنگر بر تخت گل که لاله
بندیم شاه ماند که بکف ایاغ دارد

Baġa var ṣalın daḫı gör ki gülüñ yerinde lāle
Nüdemā-yı şāha beñzer ki_ele cām ayaġla ṭutar[4]

سزدم چو ابر بهمن که درین چمن بگریم
طرب آشیان بلبل بنگر که زاغ دارد

Yarar aġlasam bu bāġda ḳış ayı buludı gibi
Naẓar it ki ʿandelībüñ şen evini ḳarġa ṭutar[5]

---

[1] damaḳ? (دماق): (دماغ) dimāġ veya demāġ (beyin, geniz veya burun) kelimesinin karşılığı olarak kullanılmış. Üç nüshada ve derkenarda aynı (دماق) yazıldığı için değiştirilmemiştir.; ~ Sen o kem behā siyeh gör neler damaḳda ṭutar H, N, B

[2] çıraḳma ~ çerāġı H, N

[3] ~ nüsḫa: Seḥerī mūmıyla ger ben aġlsaḳ yaraşur / Yanarız ki özimüzden rūḥumuz firāġı ṭutar H, N, B

[4] ayaġla ~ ayaġı H, N, B

[5] ḳış ~ [metin] ḳış H, N; ḳarġa ~ zāġī H, N

بفروغ چهره زلفت ره دل زند همه شب
چه دلاورست دزدی که بشب چراغ دارد

Ḳamu şeb urur reh-i dil yüzüñüñ nūrıyla zülfüñ[1]
Ne yavuz yüreklü ḫırsız ki gice çıraḳma ṭutar

سر درس عشق دارد دل دردمند حافظ
که نه خاطر تماشا نه هوای باغ دارد

Ṭutar ārzū ders-i ʿışḳı dil-i derdmend-i Ḥāfıẓ
Ki ne fikrine temāşā vü ne ārzū bāġa ṭutar[2]

199
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

شراب و عیش نهان چیست کار بی‌بنیاد
زدیم بر صف رندان و هر چه بادا باد

Ṣafā vü mey ne_ola gizlü ki kār-ı bī-bünyād
Uram özüm ṣaf-ı ʿirfāna herçi bādā bād[3]

گره ز دل بگشا وز سپهر یاد مکن
که فکر هیچ مهندس چنین گره نگشاد

Göñülden aç dügümi sen felekden eyleme yād
Ki itmeye ḥükemā ʿaḳlı böyle ʿuḳde[4] güşād

ز انقلاب زمانه عجب مدار که چرخ
ازین فسانه هزاران هزار دارد یاد

Teġayyürī-i zamāndan taʿaccüb itme ki çarḫ
Bu gūne biñ kere biñ fıḳradan ṭutar ol yād

---

[1] ~ nüsḫa: Ḳamu şeb yüzüñ nūrıyla şaçıñ urayor reh-i dil H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Ki ne ḫaṭrına seyrān ne hevāy-ı bāġ da ṭutar H, N, B → bāġ da: bāġı B
[3] ~ nüsḫa: Nedür ṣafā vü sevāb gizlü kār-ı bī-bünyād / Uralım öz ṣaf-ı ʿirfāna herçi bādā bād H, N, B
[4] ʿuḳde ~ bağı H, N

قدح بشرط ادب گیر زانکه ترکیبش
ز کاسهٔ سر جمشید و بهمنست و قباد

[H 102a][N 112a][B 89a] Edeb yolıyla ḳadeḥ ṭut ki yoġrulışı anuñ [1]
Ki reʾs-i kāse-i Cemşīd ü Behmen ile Ḳubād

که آگهست که کاؤس و کی کجا رفتند
که واقفست که چون رفت تخت جم بر باد

Kim añladı Key ü Nemrūd ki ḳande gitdiler
Ve kim bilür ki nice gitdi taḫt-ı Cem ber-bād

ز حسرت لب شیرین هنوز می بینم
که لاله میدمد از خون دیدهٔ فرهاد

Henüz Şirīn dudaġı ḥasretinde göreyorum
Ki lāle ürperür ez-ḫūn-ı dīde-i Ferhād

بیا بیا که زمانی ز می خراب شویم
مگر رسیم بگنجی درین خراب آباد

Be gel be gel ki bir ān bādeden ḫarāb olalım
Ola ki biz bulavuz bu fenā cihānda murād

مگر که لاله بدانست بی‌وفایئ دهر
که تا بزاد و بشد جام می ز کف ننهاد

Meger ki lāle cihānuñ vefāsı yoḳ bildi
Doġup ölince elinden ki cām-ı mey ne-nihād [2]

[1] ~ [metin] Uṣūl şurūṭ ile ṭut cāmı yoġrulışı anuñ H, N, B [Anlam bakımından derkenar tercih edildi.]
[2] ~ [metin] Ölince doġalı elden piyāle-i mey ne-nihād H, N, B [Vezin ve anlam için derkenar tercih edildi.]

نمی‌دهند اجازت مرا بسیر سفر
نسیم خاك مصلّی و آب رکن آباد

Diyār-ı āḫara gitmek baña iẕin virmez
Hevāy ü ḫāk-i Muṣallā vü āb-ı Rüknābād

رسید در غم عشقش بجانم آنچه رسید
که چشم زخم زمانه بجان او مرساد

İrişdi ʿışḳ-ı ġamından benüm cānuma iren
Zamānenüñ gözi zaḫmı cānına_anuñ me-resād

قدح مگیر چو حافظ مگر بنالهٔ چنگ
که بسته‌اند بإبریشم طرب دلشاد

Ḳadeḥ Ḥ[v]āce gibi ṭutma ṣadā-yı sāzla meger
Ki şāẕlıḳ teline baġladılar ol dilşād [1]

200
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilāt

در ازل هر کو بفیض دولت ارزانی بود
تا ابد جام مرادش همدم جانی بود

Her kim ol taḳdīrde devlet feyżine lāyıḳ ola
Tā ebed cām-ı murādı cānına fāʾiḳ ola

[H 102b] [N 112b]

من همان ساعت که از می خواستم شد توبه کار
گفتم این شاخ ار دهد باری پشیمانی بود

Ben o dem kim istedüm meyden ki olam tevbe-kār
Ger bu dal meyve vire didüm ki pişmānlıḳ ola[2]

---

[1] ~ [metin] Ki şāẕlıḳ teline baġlamışlar dilşād H, N, B [Vezin için derkenar tercih edildi.]
[2] ~ nüsḫa: Ben o dem kim istedüm olam şarābdan tevbe-kār / Ger vire meyve bu dal didüm peşīmānlıḳ ola H, N, B

[B 89b]

خود گرفتم کافکنم سجّاده چون سوسن بدوش
همچو گل بر خرقه رنگ می مسلمانی بود

Ṭutayım kim omzuma seccāde sūsence ḳoyam
Reng-i mey ḫırḳamda gülce ne Müselmānlıḳ ola[1]

بی چراغ جام در خلوت نمی‌یارم نشست
زانکه کنج اهل دل باید که نورانی بود

Ḳudretim tenhāda yoḳ oturmaġa bī-şemʿ ü cām
Ol sebebden kim gerek dil ehli künci şevḳ ola[2]

خلوت ما را فروغ از نور شمع باده باد
وقت گل مستورئ مستان ز نادانی بود

Ola nūr-ı şemʿ-i meyden şevḳlü ḫalvetgāhımuz
Devr-i gülde ʿāşıḳān perhīzi nādānlıḳ ola

مجلس انس و بهار و بحث عشق اندر میان
نستدن جام می از جانان گران جانی بود

İlkbahār dostluḳ yeri ortada daḫı baḥş-i ʿışḳ
Cām-ı mey cānāndan almamaḳ aġır cānlıḳ ola[3]

همّت عالی طلب جام مرصّع گو مباش
رند را آب عنب یاقوت رمّانی بود

ʿĀlī himmet iste yaldızlu ḳadeḥ di olmasun
Āb-ı engūr mestlere rummānī yāḳūtluḳ ola

---

[1] ~ nüsḫa: Omzuma ṭutam ki zanbaġça ḳoyam seccāde ben H, N, B/ Gülce mey rengi ṭonumda ne Müselmānlıḳ ola H, N

[2] ~ nüsḫa: Yoḳ gücüm oturmaġa tenhāda şemʿ ü bādesiz/ K'ol sebebden kim dil ehli güşesi şevḳlıḳ ola H, N, B

[3] ~ almamaḳ da küstāḫlıḳ ola H, N, B

نیکنامی خواهی ای دل با بدان صحبت مدار
بدپسندی جان من برهان نادانی بود

Yaramazlarla oturma ey dil isterseñ eyü_ad
Bed begenmek ey benüm cānum ki nādānlıḳ ola[1]

گر چه بی‌سامان نماید کار ما سهلش مبین
کاندرین کشور گدایی رشک سلطانی بود

Gerçi ḳānūnsuz görinür işimüz görme ḳolay
Kim bu iḳlīmde gedālıḳ ġıbṭa-i şāhlıḳ ola

دی عزیزی گفت حافظ میخورد پنهان شراب
ای عزیز من نه عیب آن بِه که پنهانی بود

Dün bir ulu didi kim Ḥāfıẓ şarābı gizlü içer
Ey ʿāzīzim ʿayb degül mi_ol yeg ki pinhānlıḳ ola[2]

[H 103a] [N 113a]

201

mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

اگر نه باده غم دل ز یاد ما ببرد
نهیب حادثه بنیاد کار ما ز جا ببرد

Degülse bāde ġam-ı göñli fikrimüzden alur
Ḥudūṣ-ı ḫavf-ı ġamum kārımuz uṣūlin alur[3]

وگر عقل نه بمستی فروکشد لنگر
چگونه کشتی از این ورطهٔ بلا ببرد

Ve ger ki lengeri uṣ ṣalmayaydı mestlikde[4]
Ne gūne ten gemisin bu belā-yı ġamdan alur

---

[1] ey dil: ey H; ~ nüsḫa: Bed-pesendlik cān-ı men burhān-ı nādānlıḳ ola H, N, B

[2] pinhānlıḳ: pinhālıḳ H; ~ nüsḫa: ʿAyb degül mi ey ulum ol yeg ki pinhālıḳ ola H, N, B

[3] ~ nüsḫa: Degilse ger ġam-ı dil bāde fikrimüzden alur / Ẓuhūr-ı ġam ḫaṭarı işimüzin aṣlın alur H, N, B

[4] mestlikde ~ mestlige H, N

[B 90a]

فغان که با همه کس غایبانه باخت فلک
کسی نبود که دستی ازین دغا ببرد

Ḥayıf ki çarḫ oyun oynadı cümle ile nihān
Kimesne olmadı kim el bu ḥīlebāzdan alur

دل ضعیفم از آن میکشد بطرف چمن
که جان ز مرگ ببیماریٔ صبا ببرد

Żaʿīfçe göñlüm anuñçün çemen yaña çekinür [1]
Ner[i]mce esme ṣabānuñ ki cān ölümden alur

گذار بر ظلماتست خضر راهی کو
مباد کآتش محرومی آب ما ببرد

Geçid ḳarañluġa uġrar yolın delīli ḳanı
Ki yüzimüz ṣuyın olmaya nār-ı ḥirmān alur[2]

طبیب عشق منم باده خور که این معجون
فراغت آرد و اندیشهٔ خطا ببرد

Benüm ṭabīb-i maḥabbet mey iç ki bu maʿcūn
Ferāġati getürür fikri hem ḫaṭādan alur

بسوخت حافظ و کس حال او بیار نگفت
مگر نسیم پیامی خدایرا ببرد

Efendi yandı vü kes yāre ḥālini dimedi
Meger ki bir ḫaber Allāh içün ṣabā iledür[3]

---

[1] çekinür ~ çekilür H, N

[2] ~ nüsḫa: Ki olmaya yüzimüz ṣuyın od-ı ḥirmān alur H, N, B

[3] ~ nüsḫa: Meger ki Ḥaḳ içün aña ṣabā ḫaber iledür H, N, B

202
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

مرا برندی و عشق آن فضول عیب کند
که اعتراض بر اسرار اهل غیب کند

Baña ʿayb o fużūl ʿışḳ u mestligile ider
Ki o muʿāraża erbāb-ı sırr-ı ġayba ider[1]

[H 103b] [N 113b]

کمال سرّ محبّت ببین نه نقص گناه
که هر که بی‌هنر افتد نظر بعیب کند

Kemāl-i ʿışḳ sırına baḳ u baḳma naḳṣ-ı ṣuça[2]
Ki her kim oldı hünersiz naẓar ʿuyūba ider

چنان زند ره اسلام غمزهٔ ساقی
که اجتناب ز صهبا مگر صُهیب کند

O dek urup reh-i İslāmı ġamze-i sāḳī
Ki bādeden ḥaẕer ancaḳ Ṣuheyb ola ider

ز عطر حور بهشت آن زمان برآید بوی
که خاک میکدهٔ ما عبیر جیب کند

O dem çıḳar ḳoḳu cennet ḥūrisi ʿıṭrından
Ki ḫāk-i meykedemiz kim ʿabīr ceybine_ider

کلید گنج سعادت قبول اهل دلست
مباد کس که درین نکته شک و ریب کند

Dil ehli sevdigi miftāḥ-ı ḫazīne-i devlet
Kes olmaya ki bu nüktede şek ü şübhe ider[3]

---

[1] ~ nüsḫa: Baña o ṣūfi ʿayb ʿışḳ u mestligile ider H, N, B / [metin] Ki sırr-ı ehl-i ġuyūba muʿāraża idiser H, N, B [Redif için ikinci mısrada derkenar tercih edildi.]

[2] ~ nüsḫa: Kemāl-i ʿışḳ sırını gör ü baḳma naḳṣ-ı ṣuça H, N, B

[3] ~ Dil ehli sevme saʿādet ḫazīnesi kilidi / Bu remze olmaya kimse ki şek ü şübhe ider H, N, B

[B 90b]

شبان وادئ ایمن گهی رسد بمراد
که چند سال بجان خذمت شعیب کند

Çoban-ı vādi-i Eymen irer merāma bir ān
Ki cān ile nice yıl ḫiẕmet ol Şuʿayba ider

ز دیده خون بچکاند فسانهٔ حافظ
چو یاد وقت شباب و زمان شیب کند

Ḳan aḳıdur dīdeden Ḥāfıẓuñ ḥikāyeleri
Yigitlik ānını pīrlik demin çün añma ider

203
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

طائر دولت اگر باز گذاری بکند
یار بازآید و با وصل قراری بکند

Murġ-i devlet yine uġramak ider ise eger
Yār gelür girü viṣāl ile ḳarār eyleyiser

دیده را دستگه دُر و گهر گر چه نماند
بخورد خونی و تدبیر نثاری بکند

Göze ger ḳalmadısa el erimi dür gühere[1]
Ḫūn-ı baġrı yiye hem reʾy-i niṣār eyleyiser

کس نیارد بر او دم زند از قصّهٔ ما
مگرش باد صبا گوش گذاری بکند

[H 104a] [N 114a]

Ḥālimüzden ura dem kimse degül ḳādir aña
Gūşına bād-ı ṣabā ide fısıldıyla meger

[1] ~ El irim ḳalmadı ger göze güher dürrine H, N, B; * [güher dürri] Göz yaşı dimekdür. H, N, B

دادەام باز نظر را بتَذَرْوی[1] پرواز
بازخواند مگرش نقش و شکاری بکند

Ḫoş o cān yāre naẓar şāhinini ṣaldum kim
Oḳıya ʿavde meger[2] beftire-i ṣayd idiser[3]

دوش گفتم بکند لعل لبش چارۀ من
هاتف غیب ندا داد که آری بکند

Dün gice laʿl-i lebi baña ider çāre didüm
Bir ṣadā hātif-i ġayb virdi belī k'eyleyiser

شهر خالیست ز عشّاق بود کز طرفی
مردی از خویش برون آید و کاری بکند

ʿĀşıḳāndan tehī belde ola kim bir yaḳadan
Kendüden ṭaşra çıḳar er gele hem iş idiser

کو کریمی که ز بزم طربش غمزدەئی
جرعەای درکشد و دفع خماری بکند

Bir kerīm ḳande ki ġamlu ṣafā bezminden
Bir ḳadeḥ nūş ide hem defʿ-i ḫumār eyleyiser

یا وفا یا خبر وصل تو یا مرگ رقیب
بازئ چرخ ازین یکدو سه کاری بکند

Yā vefā yā ḫaber-i vaṣluñ ile fevt-i raḳīb
Çarḫ oyunbāzı bu üçden birin iş eyleyiser[4]

---

[1] ["teẕerv" kelimesi] Süglün ḳuşı. H, N

[2] meger ~ ola H, N

[3] ~ Ḫoş reviş yāre naẓar şāhinini ṣalarım ben / Oḳuyup beftere-i ṣaydı fikr gerü ider H, N, B;
* Naḳş-ı şikārī-yi beftere ki doġan ve şāhin gerü gelmedigi hālde ölü ḳuş ḳanadın havaya aṭup "ḫoy ḫoy" deyü olan daʿvete dirler. H, N, B;

[4] ~ nüsḫa: Çarḫ oyunbāzı bir iş bu bir iki üçden ider H, N, B

[B 91a]

حافظا از در او گر نروی هم روزی
گذری بر سرت از گوشه کناری بکند

Ey Ḥʿāce gitmez iseñ yār ḳapusından her gün
Uġramaḳ başuña vaṣlı gūşesinden idiser

204
mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

خوش آمد گل وز آن خوشتر نباشد
که در دستت بجز ساغر نباشد

Ṣafā geldi gül andan ḫoşter olmaz
Kim elinde ḳadeḥden dīger olmaz[1]

غنیمت دان و می خور در گلستان
که گل تا هفتهٔ دیگر نباشد

Ġanīmet bil ü mey iç gülsitānda
Ki tā bir haftadur gül dīger olmaz

[H 104b] [N 114b]

زمان خوشدلی دریاب و در یاب
که دائم دُر صدف گوهر نباشد

Göñül ḫoşlıġı vaḳtin añla ẕevḳ it
Ki her dāʾim ṣadefde cevher olmaz

عجب راهیست راه عشق کانجا
کسی سر بر کند کهاش سر نباشد

ʿAceb yoldur maḥabbet yolı k'anda
Ser-efrāz bir kes olur kim ser olmaz

[1] ~ nüsḫa: Ki destüñde ḳadeḥden āḫar olmaz H, N, B

بشوی اوراق اگر همدرس مایی
که علم عشق در دفتر نباشد

Yu evrāḳı iseñ hem-ders bizümle
Ki ʿışḳ ʿilmine defterde yer olmaz

ز من بنیوش و دل در شاهدی بند
که حسنش بستهٔ زیور نباشد

İşit benden ü bir maḥbūba dil vir
Ki baġlu ḥüsni zīb ü zīver olmaz

بیا ای شیخ و از خمخانهٔ ما
شرابی خور که در کوثر نباشد

Bizüm meyḫāneye gel kim be hey şeyḫ
Ki iç bir bāde kim der-Kevṯer olmaz

ایا پرلعل کرده جام زرّین
ببخشا بر کسی کش زر نباشد

Be hey al meyle zerrīn cām pür itmiş
Acı bir şaḫṣa kim anda zer olmaz

شرابی بی خمارم بخش یا رب
که با او هیچ درد سر نباشد

Baña baḫş it Ḫudā bir mey ḫumārsız
Ki hīç anuñ ile derd-i ser olmaz

[B 91b]

بنامیزد بتی سیمین تنم هست
که در بتخانهٔ آزر نباشد

Naẓardan ṣaḳlu sīmīn ten bütüm var
Ki ol bütḫāne-i Āzerde olmaz

من از جان بندهٔ سلطان اویسم
اگر چه یادش از چاکر نباشد

Üveys Sulṭān ḳuluyam ben göñülden
Egerçi añma aña çāker olmaz

[H 105a] [N 115a]

بتاج عالم آرایش که خورشید
چنین زیبندهٔ افسر نباشد

Be ḥaḳḳ-ı şevḳ-ı ʿālem tācı kim gün
Bunuñ gibi yaraşıḳ efser olmaz

کسی گیرد خطا بر نظم حافظ
که هیچش لطف در گوهر نباشد

Ḫaṭā kes Ḥāfıẓuñ naẓmında ṭutar
Ki ẕātında anuñ hīç cevher olmaz

205
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿūlün

معاشران ز حریف شبانه یاد آرید
حقوق بندگئ مخلصانه یاد آرید

Muṣāḥibān leyālī ṣafā-yı ʿışḳdan añuñ
Ḫulūṣ-i ḳalble ḳulluḳ ḥuḳūḳlarını añuñ

بوقت سرخوشی از آه و نالهٔ عشّاق
بصوت و نغمهٔ چنگ و چغانه یاد آرید

Zamān-ı mestde ʿāṣıḳların fiġānlarını
Ṣadā-yı sāz ile āvāz-ı daġdaġayla añuñ

چو در میان مراد آورید دست امید
ز عهد صحبت ما در میانه یاد آرید

Ümid elini merām ortasına çün urasız
Laṭīfe ṣoḥbetimüz demlerin miyānda añuñ

چو عکس باده کند جلوه در رخ ساقی
ز عاشقان بسرود و ترانه یاد آرید

Çü ʿaks-i mey ide ruḫsār-ı dil-rübāda eṣer
Ir ile hem naġamāt ile ʿāşıḳānı añuñ [1]

نمی‌خورید زمانی غم وفاداران
ز بی‌وفایئ دور زمانه یاد آرید

Vefālu yār ġamını siz yimezsüñüz nice dem
Vefāsız oldıġını devr-i āsumāna añuñ

سمند دولت اگر چند سرکشست ولی
ز همرهان بسر تازیانه یاد آرید

Egerçi devlet atı çend serkeş ola velī
Ki tāziyānesi ucın ayaḳdaşuñız añuñ[2]

[B 92a] بوجه مرحمت ای ساکنان صدر جلال
ز روی حافظ و آن آستانه یاد آرید

[H 105b] [N 115b] Celāl bucaġına raḥmet yüziyle sākin olan
Ki vech-i Ḫᵛāceden ol āsitāneyi de añuñ[3]

[1] ~ Bu ʿāşıḳāndan ır ile vü naġme ile añuñ H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Ger ola bir nice kez devlet atı serkeşlik / Ki ḳamçı ucını süler refīḳinize añuñ H, N, B
[3] ~ nüsḫa: Ki çehre-i Ḫᵛāceden ol eşikle bile añuñ H, N, B

206
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

مژده ای دل که مسیحا نفسی می‌آید
که ز انفاس خوشش بوی کسی می‌آید

Muştuluḳ ey göñülüm bir dem-i ʿĪsā geliyor
Ḫoş deminden kim anuñ ʿıṭr-ı dilārā geliyor

از غم هجر مکن ناله و فریاد که دوش
زده‌ام فالی و فریادرسی می‌آید

İtme feryād ü fiġān hecr eleminden dün şeb
Fālı urdum ire dāde Ḫıżır-āsā geliyor[1]

زآتش وادئ ایمن نه منم خرّم و بس
موسی آنجا بأمید قبسی می‌آید

Vādi-i Eymen odından ne menem şād ancaḳ
Anda Mūsā daḫı ārzū-yı āteşle geliyor

هیچ کس نیست که درکوی تواش کاری نیست
هرکس آنجا بطریق هوسی می‌آید

Hīç kişi yoḳ ki maḥalleñde sizüñ yoḳ işi
Bir yol ārzū iderek her kişi aña geliyor

کس ندانست که منزلگه معشوق کجاست
این قدر هست که بانگ جرسی می‌آید

Kimseler bilmedi kim ḳandedür ol yār dudaġı
Çañ ṣadāsı şu ḳadar var ki hüveydā geliyor[2]

---

[1] ire dāde ~ feryāda H, N

[2] ~ [metin] Şol ḳadar var ki çañı ṣayt u ṣadālar viriyor H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

جرعه‌ای ده که بمیخانهٔ ارباب کرم
هر حریفی ز پی ملتمسی می‌آید

Bir ḳadeḥ vir baña kim ehl-i kerem ḳoltuġına
Umdığından ötürü ẕevḳ eri cümle geliyor[1]

دوست را گر سر پرسیدن بیمار غمست
گو بران خوش که هنوزش نفسی می‌آید

Ārzū ġam ḫastesini ṣormaġa var yāre eger
Var henüz ḫoş yüri di bir nefes aña geliyor[2]

خبر بلبل این باغ بپرسید که من
ناله‌ای می‌شنوم کز قفسی می‌آید

Bu cihān bülbülinüñ ṣor ḫaberin siz kim ben
İşidirim ki ḳafesden iñile vā geliyor[3]

[H 106a] [N 116a]

یار دارد سر صید دل حافظ یاران
شاهبازی بشکار مگسی می‌آید

Dost ṭutar ārzū dil-i Ḥāfıẓı ṣayda yārān
Bir sinek olmaġa bu doġan aʿlā geliyor[4]

[1] ~ [metin] Umdığından ötürü ehl-i ṣafā hep geliyor H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]
[2] ~ Dosta ger ṣormaġa ḫastesini varsa heves / [metin] Di aña ḫoşça yüri kim nefesi var geliyor H, N, B[Kafiye için derkenar tercih edildi.]
[3] ~ [metin] Āh u feryād işidirim ki ḳafesden geliyor H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]
[4] ~ nüsḫa: Ḫᵛāce göñlin o içün yār ṭutar ārzū dostlar / [metin] Bir sinek avlamaġa bir ulu şāhin geliyor H, N, B

[B 92b]

207
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

رسید مژده که آمد بهار و سبزه دمید
وظیفه گر برسد مصرفش گلست و نبید

İrişdi müjde ki geldi bahār çemen bitdi
Vaẓīfe ger ire maṣrūfdur gül ü mey idi[1]

صفیر مرغ برآمد بط شراب کجاست
فغان فتاد به بلبل نقاب گل که کشید

Ḳuşın ṣadāsı çıḳup mül kilindiri ḳande
Fiġān da düşdi ḳuşa kim niḳāb-ı gül çekdi[2]

من این مرقّع رنگین چو گل بخواهم سوخت
که پیر باده فروشش به جرعه‌ای نخرید

Bu renklü ḫırḳayı gülce yaḳısarım ñāra
Ki pīr-i mey-fürūş anı biraz meye_almadı[3]

ز روی ساقیٔ مه وش گلی بچین امروز
که گرد عارض بستان خط بنفشه دمید

Ḳamerce sāḳi yüzinden güli bugün divşir
Ki bāġ yanaġı kenārı benefşe ḫaṭ açdı[4]

بکوی عشق منه بی دلیل راه قدم
که گم شد آنکه درین برهبری نرسید

Delīl-i rehsiz ayaḳ ḳoyma ʿışḳ maḥallesine
Bu yolda rehbere kim irmedi o güm oldı

---

[1] ~ nüsḫa: Vaẓīfe ger irişe maṣraf aña gül meyidi H, N, B

[2] ~ nüsḫa: Çıḳup āvāz ṭuyūra şarāb u sāz ḳande / Figānda bülbüle düşdi ki perde gül çekdi H, N, B

[3] ~ nüsḫa: Bu renklü ḫırḳayı gülce murādımuz yaḳmaḳ / Ki pīr-i mey-fürūş anı ki cürʿaya_almadı H, N, B

[4] açdı ~ bitdi H, N; ~ nüsḫa: Kenār-ı bāġ-ı yanaġı benefşe ḫaṭ bitdi H, N, B

ز میوه‌های بهشتی چه ذوق دریابد
هر آن که سیب زنخدان شاهدی نگزید

Cinān fevākihesinden ne ẕevḳ bulur u_añlar
O kim ki sīb-i zenaḫdān-ı yār ışırmadı[1]

چُنان کرشمهٔ ساقی دلم ز دست ببرد
که با کسی دگرم نیست برگ گفت و شنید

O deñlü nāz-ı güzel aldı göñlümi elden
Ki güç dīger kese dime işitme ḳalmadı[2]

عجایب ره عشق ای رفیق بسیارست
ز پیش آهوی این دشت شیر نر بَرمید

Be hey refīḳ reh-i ʿışḳın ʿacāʾibi çoḳdur
Bu ovanuñ āhusından er arslan ürkdi[3]

[H 106b] [N 116b]

مکن ز غصّه شکایت که در طریق طلب
براحتی نرسید آن که زحمتی نکشید

Ġamından itme şikāyet ki rāh-ı istekde
O kes irişmedi ẕevḳe ki çekmedi derdi

خدایرا مددی ای دلیل راه حرم
که نیست بادیهٔ عشق را کرانه پدید

Ḫudā içün meded it ey ḥarem yolına delīl
Ki bellü ʿışḳ ovasınuñ degül durur ḥaddi

[1] ~ nüsḫa: Ne ẕevḳ bulur ü ne añlar İrem yemişinden / O kes ki yār çeñe elmasını ışırmadı H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Gücüm diger kese dime işite ḳalmadı H, N, B
[3] ~ nüsḫa: Bu ova āhusı öñünden er arslan ürkdü H, N, B

[B 93a] شراب نوش کن و جام زر بحافظ بخش
که پادشه ز کرم جرم صوفیان بخشید

Nūş eyle mey ü bağışla Ḫᵛāceye altun cām[1]
Ki pādişāh kereminden ṣūfī ṣuçın geçdi

گلی نچید ز بستان حسن او حافظ
مگر نسیم مروّت درین چمن نوزید

Ḥüsün[2] bāġından anuñ Ḫᵛāce dirmedi bir gül
Meger ki bād-ı kerem bu çemende esmedi[3]

بهار میگذرد دادگسترا دریاب
که رفت موسم [و] حافظ هنوز می نچشید

ᶜĀdālet eyleyen añla bahārı geçmekde
Henüz ki ṭatmadı Ḥāfıẓ meye vaḳit gitdi[4]

208
mefʿūlü fāʿilātü mefāʾīlü fāʿilāt

گر می فروش حاجت رندان روا کند
ایزد گنه ببخشد و دفع بلا کند

Rindler merāmın ide eger mey-fürūş edā[5]
Cürmin Ḫudā bağışlaya defᶜ eyleye belā[6]

---

[1] ~ nüsḫa: Nūş it şarāb ü kerem it Ḫᵛāceye altun cām H, N, B
[2] ḥüsün: [ḥüsn. Vezin zaruretiyle mütercimin benzer tasarruflarına riayet edildi.]
[3] ~ nüsḫa: Güzelligi çemenden ki dirmedi Ḫᵛāce gül / Meger bu bāġda kerem rüzgārı esmedi H, N, B
[4] Ḥāfıẓ meye vaḳt ~ bāde Ḫᵛāce vaḳt H, N, B
[5] ~ nüsḫa:Mestler merāmın eyleye ger mey-fürūş edā H, N, B
[6] eyleye ~ ide hem H, N

ساقی بجام عدل بده باده تا گدا
غیرت نیاورد که جهان پربلا کند

Sāḳī gedāya vir ḳadeḥ-i ʿadl ile şarāb
Ṭāḳat getürmeye ide kim ʿālemi fenā[1]

مطرب بساز پرده که کس بی اجل نمرد
وان کو نه این ترانه سراید خطا کند

Sāzende sāzı düz ki ecelsiz kes olmaya
Bu naġme ol ki ırlamaya eyleye ḫaṭā[2]

گر رنج پیش آید و گر راحت ای حکیم
نسبت مکن بغیر که این‌ها خدا کند

Rāḥat öñüñe gelse vü zaḥmet eger kişi
Ġayrıya nisbet itme ki eyler bunı Ḫudā

[H 107a] [N 117a]

در کارخانه‌ای که ره عقل و فضل نیست
فهم ضعیف رای فضولی چرا کند

Bir kārḫāne k'anda ṭarīḳ ʿilm ü ʿaḳla yoḳ
Niçün żaʿīf ʿaḳıl ide fikr-i fużūl aña[3]

حقّا کزین غمان برسد مژدهٔ امان
گر سالکی بعهد امانت وفا کند

Ḥaḳḳā ki bu ġumūmdan ire müjde-i ḫalāṣ
Eylerse ʿahd-i ʿışḳa bir ʿāşıḳ eger vefā

[1] ~ nüsḫa: Cefā-yı cāmla bāde vir sāḳī tā gedā / Ġayret getürmeye ki ide ḫalḳı pür belā H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Ol idi bu nevā degül ki_ide_ırlayan ḫaṭā H, N, B
[3] ~ nüsḫa: Bir iş yeri ki ʿilm ü uṣa anda yoḳ ṭarīḳ / Niçün żaʿīfçe uş ide fikr-i fużūl aña H, N, B

ما را که درد عشق و بلای خمار هست
یا لعل دوست یا می صافی دوا کند

Vardur bizüm ki derd-i hevā cevr-i maḫmūrī[1]
Yā yār dudaġı yā mey-i ṣāfī ider devā

[B 93b] جان رفت در سر می و حافظ بعشق بسوخت
عیسی دمی کجاست که احیای ما کند

Cān gitdi mey içün ü Ḫᵛāce yandı ʿışḳ ile
Ḳanı ki zinde ide bizi bir nefes-i_ʿĪsā[2]

209
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

نقدها را بود آیا که عیاری گیرند
تا همه صومعه داران پی کاری گیرند

Ola mı işleri āyā ki miḥenge çekeler
Tā ḳamu gūşe-nişīnler bir iş ardın ṭutalar[3]

مصلحت دید من آن است که یاران همه کار
بگذارند و خم طرّهٔ یاری گیرند

Ḫoş benüm gördigim ol kim ḳamu kārı dostlar[4]
Terk idüp bir güzelüñ büklüm-i zülfüñ ṭutalar

[1] ~ nüsḫa: Bize ki var belā-yı ḫumār derd-i ʿışḳ begim H, N, B
[2] ~ [metin] ʿĪsī nefes ḳanı ki bizi zinde eyleye H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]
[3] ~ nüsḫa: Naḳd-i aʿmāl ola mı āyā ki mīzān çekeler / Tā ki hep tekye-nişīnler bir iş ardın ṭutalar H, N, B
[4] ~ nüsḫa: Maṣlaḥat gördigim ol kim ḳamu kārı dostlar H, N, B

خوش گرفتند حریفان سر زلف ساقی
گر فلکشان بگذارد که قراری گیرند

Sāḳinüñ zülfi ucın ṭutdılar erbābı ne ḫoş[1]
Ger felek anları ḳor ise ki dāʾim ṭutalar[2]

زاغ چون شرم ندارد که نهد پا بر گل
بلبلانرا سزد از دامن خاری گیرند

Çün ḥicāb ṭutmaya kim ḳarġa ayaḳ ḳoya güle[3]
Bülbülāna yaraşur ḫār etegin ger ṭutalar[4]

قوّت بازوی پرهیز بخوبان مفروش
که درین خیل حصاری بسواری گیرند

Ṣatma ḫūbāna ṣūfiliḳ ḳolınuñ ḳuvvetini
Bu ʿasākirde bir atlu ki memālik alalar[5]

[H 107b] [N 117b]

یا رب این بچهٔ ترکان چه دلیرند بخون
که بتیر مژه هر لحظه شکاری گیرند

Ḥaḳ bu Türk yavruları nice bahādır ḳana
Kim müdām kirpigi oḳıyla şikārı ṭutalar

رقص بر شعر تر و نالهٔ نی خوش باشد
خاصه رقصی که درو دست نگاری گیرند

Ṣavt-ı ney hem ġazel-i ḫoş ile raḳs itme güzel
Bā ḫuṣūṣ raḳs kim anda güzel elin ṭutalar[6]

---

[1] ne ḫoş ~ güzel H, N
[2] ~ nüsḫa: Ger bıraġırsa felek kʾanları dāim ṭutalar H, N, B
[3] ~ nüsḫa: Ḳarġa çün şerm ü ḥicāb ṭutmaya ḳoya güle_ayaḳ H, N, B
[4] ḫār etegin ~ dāmen-i ḫār H, N
[5] ~ nüsḫa: Ṣatma taḳvā ḳolınuñ ḳuvvetini ḫūbāna / Var bu ʿaskerde süvārī ki memālik ṭutalar H, N, B
[6] ~ nüsḫa: Şiʿr ü ney ṣavtı ile ola güzel raḳṣ etmek / Ḫāṣṣa bir raḳṣ kim anda yed-i dilber ṭutalar H, N, B

حافظ ابنای زمانرا غم مسکینان نیست
زین میان گر بتوان بِه که کناری گیرند

Miskinān ḳayġusı yoḳ ibn-i zamānda Ḥāfıẓ
K'ortasından buların mümkin ise ṭış ṭutalar[1]

210
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilāt

[B 94a] دیدم بخواب خوش که بدستم پیاله بود
تعبیر رفت و کار بدولت حواله بود

Gördüm güzelce düşde ki cām elde var idi
Taʿbīr oldı devlete hem iş dönüş olup[2]

چل سال رنج و غصّه کشیدیم و عاقبت
تدبیر ما بدست شراب دوساله بود

Ḳırḳ yıl elem ü ḳayġuları çekdük ʿāḳıbet
Anuñ ʿilācı mey ki dü-sāle elinde_olup[3]

آن نافهٔ مراد که میخواستم ز بخت
در چین زلف آن بت مشکین کلاله بود

Ol nāfe-i merām ki benüm baḫtdan istegim
Ol misk külāle yār ṣaçınuñ büklüminde_olup

از دست بُرده بود خمار غمم سحر
دولت مساعد آمد و می در پیاله بود

Elden iletmiş idi beni ṭañ ḫumār ġamı
Devlet müsāʿid oldı vü mey cāmda bulınup[4]

---

[1] ~ nüsḫa: K'ortasından buların yeg ki kenārı tutalar H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Gördüm düşümde sāġarı kim ḫoş elimdedür / Taʿbīr olındı devlete iş kim dönmededür H, N, B
[3] ~ Anuñ ʿilācı iki senelik mey elinde olup H, N, B
[4] mey cāmda bulınup ~ bāde ḳadeḥdedür H, N

خون میخورم و لیك نه جای شکایتست
روزئ ما ز خوان قدر این نواله بود

Ḳan içerim velīk degül iştikā yeri
Ḳısmet bize kerem simāṭından bu loḳma_olup[1]

بر آستان میکده خون میخورم مدام
روز نخست چون که همینم حواله بود

Meyḫāne eşiginde müdāmā ḳan içerim
Çünkim ezel güninde baña bu ḥavāle_olup[2]

[H 108a] [N 118a]

نالان و داد خواه بمیخانه میروم
کانجا گشاد کار من از آه و ناله بود

İñlü vü ḥaḳ dilek giderim meykede yaña[3]
K'anda işim fütūḥı enīn ü āhdan olup[4]

هر کو نکاشت مهر و ز خوبی گلی نچید
در رهگذار باد نگهبان لاله بود

Kim ʿışḳı şaçmadı vü gül-i ḫūbī dirmedi
Yel uġraġında dīdebān ol lāleye olup[5]

بر طرف گلشنم گذر افتاد وقت صبح
آن دم که کار مرغ سحر آه و ناله بود

Gülşen yaña seḥer demi kim düşdi uġraġım
Ol dem ki ṭañ ḳuşınuñ işi āh vāh olup[6]

---

[1] ~ nüsḫa: Ṣofrā-yı luṭfdan bize ḳısmet bu loḳmadur H, N, B
[2] ḥavāle olup ~ iḥāledür H, N
[3] meykede yaña ~ semt-i ḳoltuġa H, N
[4] ~ Ḥaḳ iste yer? ü iñlü ḫarābāta giderim / K'anda fiġān ü nāleden işim güşādedür H, B
[5] ~ nüsḫa: Kim şaçmadı vefā vü dermedi ḫūbluḳdan ol güli / Yol uġraġında yel ki nigehbān-ı lāledür H, N, B
[6] āh vāh olup: ~ āh u nāledür H, N

دیدیم شعر دلکش حافظ بمدح شاه
هر بیت ازان سفینه بِه از صد رساله بود

Şāh midḥatinde gördük eyü Ḫᵛāce şiʿrini
Ḫoş yüz risāleden beyiti cönkden olup[1]

آن شاه تندحمله که خورشید شیرگیر
پیشش بروز معرکه کمتر غزاله بود

Serd ḥamlelü o şeh ki esed-gīr olan güneş
Kim cenk güni öñinde anuñ āhūcuḳ olup[2]

[B 94b] گل بر جدریده گفتهٔ حافظ همی نوشت
شعری که گفته ایش بِه از صد رساله بود

Dāʾim yazardı Ḫᵛāce sözin gül kitābına
Bir naẓm kim rumūzı yüz eczādan ey olup[3]

آتش فکند در دل بلبل نسیم باغ
زان داغ سر بمهر که بر جان لاله بود

Gülzār[4] nesīmi bülbülüñ od ḳoydı baġrına
Ol dāġdan ki baş yumulu lālede olup[5]

---

[1] ~ nüsḫa: Yeg yüz risāleden ki be-her beyti Ḫᵛācedür H, N, B
[2] ~ Öñinde cenk güni küçürek bir ġazāledür; * [ġazāle] āhū ve ceyrān ve ḳaraḳulaḳ maʿnāsınadur H, N, B
[3] ~ nüsḫa: Kim yüz risāleden o naẓm remzi yeg olup H, N, B
[4] gülzār ~ gülşen H, N
[5] ~ nüsḫa: K'ol lāle içre baş yumulu dāġdan olup H, N, B

211
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

نه هر که چهره برافروخت دلبری داند
نه هر که آینه سازد سکندری داند

Her ol ki yüz yalıñadur dil almaġı ne bilür
Her āyine düzen er resm-i şāhlıġı ne bilür[1]

نه هر که طرف کله کج نهاد و تند نشست
کلاه داری و آیین سروری داند

Külāhı egri ḳoyup her kişi otursa ġażūb
Rüsūm-ı şāhlıġı hem tācdarlıġı ne bilür

[H 108b] [N 118b]

هزار نکتهٔ باریکتر ز مو اینجاست
نه هر که سر بتراشد قلندری داند

Bu yerde var nice biñ nükte incerek ḳıldan
Ṭırāş-ı ḳıl iden erbāb ḳalenderi ne bilür[2]

وفا و عهد نکو باشد ار بیاموزی
وگرنه هر که تو بینی ستمگری داند

Vefā vü ʿahd eyü ola sen ögrenürseñ eger
Ve yoḳsa her ki göreñ sen taʿaddī itme bilür[3]

مدار نقطهٔ بینش ز خال تست مرا
که قدر گوهر یک دانه گوهری داند

---

[1] yalıñatmak: [yalñatmaḳ (parlatmak) anlamında.]; ~ nüsḫa: Her ol ki yüzi yalñar güzelligi ne bilür / Her āyine düzici er resm-i şāhlıġı ne bilür H, N, B

[2] ~ nüsḫa: Hezār ḳıl ṭırāş ider ḳalenderi ne bilür H, N, B

[3] ~ nüsḫa: Ḫoş ola ʿahd ü vefā ger ki ögrenürse özüñ / Ve yoḳsa her ki göresin taʿaddī etme bilür H, N, B → ḫoş ola: ferş ola N, B

Żiyā-yı merdüm-i çeşmim senüñ beñüñdendür
Ki ḳadr-i dürr-i yetīmi bilen kimesne bilür

تو بندگی چو گدایان بشرط مزد مکن
که دوست خود روش بنده پروری داند

Faḳīrce eyleme ücret muḳābili ḳulluḳ
Ki bende-perverī resmin yār öz güzelce bilür[1]

بآب دیدهٔ خود غرقه‌ام چه چاره کنم
که در محیط نه هرکس شناوری داند

Gözüm yaşına ġarīḳam ne dermān eyleyeyim
Degül ki her kişi engin içinde yüzme bilür

غلام همّت آن رند عافیت سوزم
که در گداصفتی کیمیاگری داند

Ṣafā-yı nefsi yaḳan dervişüñ himem ḳuluyam[2]
Ki şekli faḳrda kīmyāyı ḫoşça yapma bilür

[B 95a] بباختم دل دیوانه و ندانستم
که آدمی بچه‌ای شیوهٔ پری داند

Delice göñüli aldar idem ki bilmedim
Ki ādemoġlı olur cilve-i ferişte bilür

بقد و چهره هر آن کس که شاه خوبان شد
جهان بگیرد اگر دادگستری داند

Her ol kişi ki boy u posla oldı ḫūblara şāh
Cihānı hep ṭuta ʿadli eger döşeme bilür[3]

---

[1] bende-perverī: bunda perveri H
[2] himem: hem H, B
[3] ~ Cihānı cümle ṭuta ger ʿadli döşeme bilür H, N, B

ز نظم دلکش حافظ کسی بود آگاه
که لطف طبع و سخن گفتن دری داند

Dil alıcı ġazel-i Ḫ^{v}āceden bilür bir kes[1]
Ki luṭf-ı ṭabʿ ı olup söz faṣīḥa dime bilür

212
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

[H 109a] [N 119a]

بحسن خلق و وفا کس بیار ما نرسد
ترا درین سخن انکار کار ما نرسد

Vefā vü ḫoş-ḫūda kimse bizüm yāre irmez
Bu sözde eylemeñ inkār işimüze düşmez[2]

بحق صحبت دیرین که هیچ محرم راز
بیار یک جهت حق گزار ما نرسد

Ḳadīmī ülfetimüz ḥaḳḳı sırra maḥrem hīç[3]
K'edā-yı Ḥaḳḳda göñül birliginde yāre_irmez[4]

اگر چه حسن فروشان بجلوه آمده‌اند
کسی بحسن و ملاحت بیار ما نرسد

Egerçi şīveye ḫūbluḳ ṣatıcılar geldi
Kimesne ḥüsn ü edāda bizüm yāre irmez

هزار نقد ببازار کائنات آرند
یکی بسکّهٔ صاحب عیار ما نرسد

---

[1] ~ Göñül çeker Ḫ^{v}āce şiʿ rinden āgāh ola kişi H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Senüñ bu sözde dimeñ lā işimüze degül H, N, B
[3] hīç ~ yoḳ H, N
[4] ~ nüsḫa: Edā-yı ḥaḳḳımuza yārla birlige irmez H, N, B

Hezār vücūd getürürler cihān pazārına
Birisi sikke-i ehl-i ʿayārımuza_uymaz[1]

هزار نقش برآید ز کلک صنع و یکی
بدلپذیرئ نقش نگار ما نرسد

Çıḳar nuḳūş-ı hezār kilk-i ṣunʿdan u biri
Nigārımuzca göñül ḫaṭṭı naḳşına irmez

دلا ز طعن حسودان مرنج و واثق باش
که بد بخاطر امّیدوار ما نرسد

Gücenme ṭaʿn-ı ʿadūdan Ḫudāya ol baġlu
Ki kötülük bizüm ümmīdlü ḫāṭıra irmez

دریغ قافلهٔ عمر کان چنان رفتند
که گردشان بهوای دیار ما نرسد

Ḫayıf ki ḳāfile-i ʿömr o deñlü gitdi kim
Anuñ ġubārı hevā-yı diyārımuza_irmez[2]

[B 95b] چنان بزی که اگر خاک ره شوی کس را
غبار خاطری از رهگذار ما نرسد

Şu dek diril ki olursañ türāb-ı reh şaḫṣa
Bizüm yol uġraġımuzdan ġubār dile irmez[3]

بسوخت حافظ و ترسم که شرح قصّهٔ او
بسمع پادشه کامگار ما نرسد

Yanup kül oldı Ḫ^{v}āce şerḥ-i fıḳrası ḳorḳum[4]
Ki kāmrān şehimüzüñ ḳulaġına irmez

---

[1] ~ nüsḫa: Nice vücūd getürürler cihān pazārına / Birisi ṣāḥib-i sikke ʿayārımuza uymaz H, N, B
[2] ~ nüsḫa: K'anuñ ġubārı kūyımuz hevāsına irmez H, N, B
[3] ~ Şu dek çalış k'olasın bir kesin yolı ḫāki / Bizüm yol uġraġı semtiñ ṭozı dile irmez H, N, B
[4] ~ nüsḫa: Ṭutuşdı Ḫ^{v}āce vü ḳorḳum ki şerḥ-i fıḳra-i o H, N, B

213
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

نفس باد صبا مشک فشان خواهد شد
عالم پیر دگرباره جوان خواهد شد

Bād-ı ṣubḥuñ nefesi ʿıṭr-feşān olma diler
Pīr-i ʿālem yine bir kerre cevān olma diler

ارغوان جام عقیقی بسمن خواهد داد
چشم نرگس به شقایق نگران خواهد شد

Erġuvān cām-ı ʿaḳīḳ aḳ güle virmek ister
Lāleye dīde-i nergis baḳaġan olma diler[1]

این تطاول که کشید از غم هجران بلبل
تا سراپردهٔ گل نعره زنان خواهد شد

Çekdi bu ẓulmi ki hicrān eleminden bülbül
Tā gülüñ vaḳtine dek naʿra uran olma diler[2]

گر ز مسجد بخرابات شدم خرده مگیر
مجلس وعظ درازست و زمان خواهد شد[3]

Ṭaʿnı ḳo meykedeye vardum ise mescidden
Mescidin pendi uzun daḫı zamān olma diler

ای دل ار عشرت امروز بفردا فکنی
مایهٔ نقد بقا را که ضمان خواهد شد

---

[1] ~ nüsḫa: Erġuvān virme diler cām-ı ʿaḳīḳ yāsemene H, N, B

[2] ~ nüsḫa: Tā gülüñ bezmine dek āh ü fiġān itme diler H, N, B

[3] مسجلس: مسجد ح، ن، ب [Üç nüshada meclis. Fakat tercümede mescid. Sûdî (II/139) şerhine uygun olarak mescid tercih edildi.]

Bugünüñ ẕevḳini ey dil yarına ger ṣalasuñ[1]
Naḳd-i ẕevḳ-i yarına kim ki żamān olma diler

ماه شعبان منه از دست قدح کاین خورشید
از نظر تا شب عید رمضان خواهد شد

Cām-ı ṣaʿbān ayını ḳoma elüñden ki bu Gün
Tā görince şeb-i ʿīd-i ramażān gitme diler[2]

گل عزیزست غنیمت شمریدش صحبت
که بباغ آمد ازین راه و از آن خواهد شد

Gül ʿazīzdür ṣayuñ anuñla ṣafāyı furṣat
Bāġa geldi buradan k'ol yañadan gitme diler[3]

مطربا مجلس انس است غزل خوان و سرود
چند گویی که چنین رفت و چنان خواهد شد

Bezm-i dostlarda ġazel oḳı vü ırla muṭrib
Böyle şöyle diyesin niceye dek olma diler[4]

[B 96a] حافظ از بهر تو آمد سوی اقلیم وجود
قدمی نه بوَداعش که روان خواهد شد

Semt-i iḳlīm-i tene geldi senüñ-çün Ḥāfıẓ
Ḳo vedāʿına ayaḳ yine revān olma diler

---

[1] ṣalasıñ ~ ḳoyasın H, N

[2] Gün H, N ~ [metin] cām H, N, B [Anlam için mısra altı tercih edildi.]; ~ [metin] ʿĪd-i ṣavmıñ gicesin görene dek gitme diler H, N, B > gicesin ~ gicesi H, N [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

[3] ~ nüsḫa: Buradan geldi baġa k'ol yañadan gitme diler H, N, B

[4] ~ nüsḫa: Muṭrib ırla vü ġazel meclis-i yārānda oḳı / Böyle şöyle diyesin nice mey ile olma diler H, N, B

214
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

[H 110a] [N 120a]

کلک مشکین تو روزی که ز ما یاد کند
ببرد اجر دو صد بنده که آزاد کند

Bizi birgün o muʿanber ḳalemüñ yād eyler
Ol dü ṣad ḳul ecirin ala ki āzād eyler[1]

قاصد حضرت سلمی که سلامت بادش
چه شود گر بسلامی دل ما شاد کند

Peyk-i Leylā ile Selmā ki selāmet olsun
Bir selāmla n'ola ger ḳalbimüzi şād eyler[2]

یا رب اندر دل آن خسرو شیرین انداز
که برحمت گذری بر سر فرهاد کند

Yā Rab ol ṭatlu şehin ṣal yüregi içre raḥim
Kim raḥimle güẕer ol cānib-i Ferhād eyler[3]

حالیا عشوهٔ عشق تو ز بنیادم بُرد
تا دگرباره حکیمانه چه بنیاد کند

ʿIşḳuñuñ ṭavrı beni aldı özümden şimdi
Tā diger kerre ḥakīmāne ne bünyād eyler[4]

گوهر پاک تو از مدحت ما مستغنیست
فکر مشّاطه چه با حسن خداداد کند

---

[1] ~ [metin] ʿAnber āsā ḳalemiñ birgün añar bizi ola / İkiyüz bende āzād itme ṣevābını bula H, N, B [Bu gazelde kafiye bakımından daha tutarlı olması sebebiyle derkenardaki varyantlar tercih edildi.]

[2] ~ [metin] Bir selāmla ne ola ger ḳalbe ferāḥ virmiş ola H, N, B

[3] ~ [metin] ʿĀşıḳı üzre güẕer eyleye kim raḥmetle H, N, B

[4] ~ [metin] Āḳılāne daḫı bir kez idecek reʾyi n'ola H, N, B

Ẕāt-ı pāküñ senüñ ey midḥatimüzden aġnā
Yüz yazan fikrini ne ḥüsn-i Ḫudā dād eyler[1]

امتحان کن که بسی گنج مرادت بدهند
گر خرابی چو مرا لطف تو آباد کند

İmtiḥān it ki saña genc-i merām çoḳ vireler
Ger ʿaṭāñ ben gibi bir dil yıḳıḳ ābād eyler[2]

شاه را بِه شود از طاعت صدساله و زهد
قدر یک ساعت عمری که در او داد کند

Şāha yüz yıllıḳ ola ṭāʿat ü zühdden yegrek
Laḥẓa miḳdārı ʿömür içre ʿadil dād eyler

ره نبُردیم بمطلوب خود اندر شیراز
خرّم آن روز که حافظ ره بغداد کند

Şehr-i Şīrāzda göñül kāmına yol iltmedük
Şād ola Ḫᵛāce o gün kim yolı Baġdād eyler[3]

215
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilat

[B 96b]

بوی خوش تو هر که ز باد صبا شنید
از یار آشنا سخن آشنا شنید

Her kim senüñ güzel ḳoḳuñı yelden işidüp[4]
Bildük sözini bildicegi dostdan işidüp

[1] ~ Żāt-ı pākiñ cevheri müstaġnī bizüm ögmekden / [metin] Fikr-i meşşāṭe ne eyler dād Ḫodā ḫūb güzele H, N, B
[2] ~ [metin] Ger ben āsā yıḳıḳ ābād idesiñ luṭfuñla H, N, B
[3] ~ nüsḫa: Şehr-i Şīrāzda merām-ı dile yol iltmedik H, N, B
[4] ~ Her kim ki ḫoş ḳoḳuñı ṣabā yelden işidip H, N, B

[H 110b] [N 120b]

اینش سزا نبود دل حق گزار من
کز غمگسار خود سخن ناسزا شنید

Ḥaḳ söz ṭutan dilime sezā bu degül idi
Kim nā-sezā kelāmı o öz yārdan işidüp

ای شاه حسن چشم بحال گدا فکن
کاین گوش بس حکایت شاه و گدا شنید

Ṣal ḥāl-i yoḫsula naẓar ey şāh-ı dil-rübā
Çoḳ şeh gedā miṣālini bu ḳulaḳ işidüp[1]

جامی ببانگ چنگ نه امروز میخوریم
بس دور شد که گنبد چرخ این صدا شنید

Bugün degül ki mey içeriz bā ṣadā-yı sāz
Çoḳ ān[2] olup ki çarḫ-ı felek bu sesi[3]_işidüp[4]

ما باده زیر خرقه نه امروز میکشیم
صد بار پیر میکده این ماجرا شنید

Bugün degül ki mey çekeriz ḫırḳa altına
Yüz kerre şeyḫ-i meykede bu kārı işidüp[5]

سرّ خدا که عارف سالک بکس نگفت
در حیرتم که باده فروش از کجا شنید

Ḥaḳ rāzını ki ʿārif-i sālik dimez kese[6]
Ḥayretdeyim ki bāde-fürūş ḳanden işidüp

---

[1] ~ nüsḫa: Kim şeh gedā söziyle bu ḳulaḳ çoḳça işidüp H, N, B [Vezin hatalı.]
[2] ān ~ gün H, N
[3] sesi ~ üni H, N
[4] ~ Bugün degül mey içeriz sāz u sözle H, N, B
[5] ~ Meyḫāne şeyḫi bu işi yüz kerreden işidüp H, N, B
[6] ~ nüsḫa: Esrār-ı Ḥaḳḳı ʿārif-i sālik dimez kese H, N, B

محروم اگر شدم ز سر کوی او چه شد
از گلشن زمانه که بوی وفا شنید[1]

Maḥrūm anuñ kūyından eger olurum n'ola
Gülzār-ı fāniden ki vefā būyın işidüp[2]

یا رب کجاست محرم رازی که یک زمان
دل شرح آن دهد که چه گفت و چه‌ها شنید

Ey Tañrı ḳande maḥrem-i esrār ki bir zamān
Şerḥin vire göñül ne görüp her ne işidüp[3]

ساقی بیا که عشق ندا میکند بلند
کانکس که گفت قصّهٔ ما هم ز ما شنید

Sāḳī be gel ki ʿışḳ ideyor yüce çaġırış[4]
Ol kes ki fıḳramız didi hep bizden işidüp

پند حکیم عین صوابست و محض خیر
فرخنده آن [کسی] که بسمع رضا شنید

Āḳil ögüdi ḫayr maḥıż ʿayn-ı ṭoġrıdur
Ḫoş baḫtlu ol kişi ki rıżā gūşla işidüp[5]

هر شام ماجرای من و دل شَمال گفت
هر صبح گفت و گوی من و او صبا شنید

[H 111a] [N 121a] Her şām benümle dil işini söyledi lodos
Her çiñ ṣabā benümle anuñ cengin işidüp

---

[1] محروم: محرم ح

[2] ~ nüsḫa: Semtinden anıñ oldum ise n'ola ayru ger / Kim bāġ-ı çarḫdan vefā būyın işidüp H, N, B

[3] ~ nüsḫa: Şerḥin vire dil ki ne gördi vü ne işidüp H, N, B

[4] yüce çaġırış ~ yücelik nidā H, N

[5] ~ nüsḫa: Ḫoş baḫt ol kes ki gūş-ı rıża ile işidüp H, N, B

[B 97a]

حافظ وظیفهٔ تو دعا گفتنست و بس
دربند آن مباش که نشنید یا شنید

Ancaḳ vaẓīfe Ḫᵛāce saña söylemek duʿā
Ol ḳaydda olma kim işidüp yā işitmeyüp

216
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

خستگانرا چو طلب باشد و قوّت نبود
گر تو افسوس کنی شرط مروّت نَبُود

Çünki ʿuşşāḳlara istek ola ḳudret olmaz[1]
Ḥīle ger sen idesüñ şarṭ-ı mürüvvet olmaz

ما جفا از تو ندیدیم و تو خود نپسندی
آنچه در مذهب پیران طریقت نبود

Görmedük senden eẕa sen de sezā görmezsin
Anı kim meẕheb-i ḫūbānda tarīḳat olmaz[2]

چون طهارت نبود کعبه و بتخانه یکیست
نبود خیر در آن خانه که عصمت نبود

Pāklık olmaya çü bütḫāne vü mescid birdür
Ol maḥalde ḫayır olmaz ki ṭahāret olmaz[3]

تا بأفسون نکند جادوی چشم تو مدد
نور در سوختن شمع محبّت نبود

Tā ki siḥr ile meded eylemese cādū gözüñ[4]
Şemʿ-i ʿışḳ yanmada hīç nūr-ı maḥabbet olmaz

---

[1] ~ ʿĀşıḳānda çü dilek olalar ḳudret olmaz H, N, B
[2] tarīḳat H, N ~ [metin] tarīḳda H, N, B
[3] bütḫāne: bütḫā H; ~ Olmaz ol evde ḫayr k'anda ṭahāret olmaz H, N, B
[4] ~ [metin] Tā seniñ çeşm-i cāduñ eylemese imdād H, N, B

خیره آن دیده که آبش نبرد آتش عشق
تیره آن دل که درو نور محبت نبود

Ol göz olsun ḳamuşıḳ[1] ʿışḳ odı ki_almaz şuyın
Tīre ol dil ki aña şevḳ-i maḥabbet olmaz[2]

حسن تو کرد ز سرّ رشتهٔ خود با خبرم
آن مبادا که مدد کارئ دولت نبود

İtdi ḥüsnüñ beni ḫod kār-ı özümden āgāh
Olmaya ol ki meded-kārī-yi devlet olmaz

دولت از مرغ همایون طلب و سایهٔ او
زان که با زاغ و زغن شهپر دولت نبود

Devlet iste hümā ḳuşından anuñ żıllini hem
Zīrā çaylaġ u zaġa şehper-i devlet olmaz[3]

گر من از میکده همّت طلبم عیب مکن
پیر ما گفت که در صومعه همّت نبود

[H 111b] [N 121b] İtme taʿyīb beni himmet dilesem meykededen
Kim deyüpdür pīrimüz tekyede himmet olmaz[4]

حافظا علم و ادب ورز که در مجلس شاه
هر کرا نیست ادب لایق صحبت نبود

ʿİlm ü ferhenge çalış Ḫˇāce ki şāh bezminde
Her kime yoḳdur edeb lāyıḳ-ı ṣoḥbet olmaz

---

[1] ḳamuşık? (قموشق): [KM'deki "ḫīre" (kamaşmış, donuk, fersiz, şaşkın, hayran) kelimesine karşılık kullanılmıştır. Derkenarda ḳamaşık kullanılmıştır.]

[2] ~ Ol göz olsun kamaşık ʿışḳ odı k'almaz şuyın / Pus o dil ola k'aña şevḳ-i maḥabbet olmaz H, N, B

[3] u zaġa: ḳarġa H; ~ [metin] İste devlet hümā ḳuşından anuñ żıllin hem / Zīrā devlet çeleki karġa vü çaylaḳda olmaz H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.] ~ Ḳarġa vü çaylaġa zīrā çelek-i devlet olmaz H, N, B → çaylaġa: çayla H

[4] ~ Pīrimüz ṣavmaʿada didi ki himmet olmaz H, N, B

[B 97b]

217
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

همای اَوج سعادت بدام ما افتد
اگر ترا گذری بر مقام ما افتد

Saʿādetüñ yüce ḳuşı bizüm aġa düşer
Eger ki uġrama saña bizüm yere düşer[1]

حباب وار براندازم از نشاط کلاه
اگر ز روی تو عکسی بجام ما افتد

Ḥabāb gibi atarım taḳyemi sevincimden
Eger senüñ yüzüñ ʿaksi bizüm cāma düşer

شبی که ماه مراد از افق طلوع کند
بود که پرتو نوری ببام ما افتد

Żuhūr ider ki yanuñdan merām ayı bir şeb[2]
Ola ki pertev-i nūrı bizüm ṭama düşer

ببارگاه تو چون باد را نباشد بار
کی اتّفاق مجال سلام ما افتد

Senüñ ḥużūruña çün bāda olmaya ruḫṣat
Selām mecāli bize ittifāḳı nice düşer[3]

چو جان فدای لبت شد خیال می‌بستم
که قطره‌ای ز زلالش به کام ما افتد

Lebüñ fedāsı çü cān oldı baġlarım[4] ümmīd
Ki ḳaṭre çü zülālinden[5] bizüm damaġa düşer

---

[1] ~ nüsḫa: Saʿādet evc hümāsı bizüm aġa düşer/ Senüñ eger ki geçişüñ bizüm yaña düşer H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Ṭulūʿ ider merām ayı ki bir gice ufḳdan H, N
[3] ~ nüsḫa: Bizüm mecāl-i selām ittifāḳa nice düşer H, N, B
[4] baġlarım ~ eylerim H, N
[5] çü zülālinden ~ o zülālinden H, N

خیال زلف تو گفتا که جان وسیله مساز
کزین شکار فراوان بدام ما افتد

Vesīle eyleme cānı ṣaçuñ ḫayāli didi
Ki cān gibi nice avlar bizüm ṭuzaġa düşer[1]

بناامیدی ازین در مرو بزن فالی
بود که قُرعهٔ دولت بنام ما افتد

Ümīdsiz olma revān dil bu ḳapıdan ur fāl
Ola ki ḳurʿa-i devlet adımuza düşer

[H 112a] [N 122a]

ز خاک کوی تو هر گه که دم زند حافظ
نسیم گلشن جان در مشام ما افتد

Ne dem ki ḫāk-i kūyuñdan urur nefes Ḥāfıẓ
Nesīm-i gülşen-i cāndan bizüm demāġa düşer

218
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilun

دوش وقت سحر از غصّه نجاتم دادند
واندر آن ظلمت شب آب حیاتم دادند

Dün gice vaḳt-i seḥer ġamdan āzādum virilüp
Ol ḳara şebde baña āb-ı ḥayātım virilüp[2]

[B 98a]

بیخود از شعشعهٔ پرتو ذاتم کردند
باده از جام تجلئ صفاتم دادند

İtdiler şaʿşaʿa-i pertev-i ẕātdan bī-hūş
Baña mey cām-ı tecellī-i ṣıfātım virilüp

[1] ~ Bulardan artıcaḳ avlar ki bizüm aġa düşer H, N, B → Bulardan artıcaḳ: Bulduḳ azıcıḳ B
[2] ~ Ol ḳara gice baña āb-ı ḥayātım virilüp H, N, B

چه مبارک سحری بود و چه فرخنده شبی
آن شب قدر که این تازه براتم دادند

Ne mübārek seḥer idi vü ne ḳutluca vaḳit
Ol şeb-i ḳadr ki bu tāze berātım virilüp[1]

هاتف آن روز بمن مژدۀ این دولت داد
که بران جور و جفا صبر و ثباتم دادند

Hātif ol gün baña bu müjde-i luṭfı virdi
Kim o cevr ü eleme ṣabr u ṣebātım virilüp[2]

بعد ازین روی من و آینۀ وصف جمال
که در آنجا خبر از جلوۀ ذاتم دادند

Baʿd ez-īn yönüm o mirʾat-ı cemālden yañadur
Kim o yerde ḫaber-i ṣīve-i ẕātım virilüp

من اگر کامروا گشتم و خوشدل چه عجب
مستحق بودم و این‌ها بزکاتم دادند

Ben sezā kāma vü ḫoşdil eger oldumsa ne ṭañ
Lāyıḳ idüm ki bular baña zekātım virilüp

این همه شهد و شکر کز سخنم میریزد
اجر صبریست کز آن شاخ نباتم دادند

Bu ḳadar ṭatlu şeker ki dökülür sözümden
Ṣabrımuñ ecri kim ol dal-ı nebātım virilüp

[1] ~ Ol ḳadir leyli ki bu tāze berātım virilüp H, N
[2] ~ Cefāya ṣabr iden irer vefāya / Ki bīmār olana tīmār iderler H, N, B [Bu beyit Sûdî şerhinde geçmektedir: C.II/149].

من همان روز بدیدم که ظفر خواهم یافت
که بر افسوس عدو صبر و ثباتم دادند

Bildüm ol gün ki hemān üst olacaġım ḫaṣıma
Kim ʿadū zaḥmetine ṣabr u ṣebātım virilüp

همّت حافظ و انفاس سحرخیزان بود
که ز بند غم ایّام نجاتم دادند

[H 112b] [N 122b] Ḳaṣd-ı Ḥāfıẓ idi hem ir uyananlar nefesi[1]
Bend-i ḳayġu-yı zamāndan ki necātım virilüp

حافظ آندم که ببند سر زلف تو فتاد
گفت کز بند غم و غصّه نجاتم دادند

Ḥāfıẓ ol dem ki senüñ zülfüñ aġına düşdi
Didi ġam hem duzaġından ki necātım virilüp

شکر شکرئ بشکرانه بیفشان حافظ
که نگارکش شیرین حرکاتم دادند

İt niṣār ey Ḫʷāce şükrāne-i şükrin şükrini
Kim şīrīn yārime bir ḫoş ḥarekātım virilüp[2]

219
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

[B 98b] گوهر مخزن اسرار همانست که بود
حقّهٔ مهر بدان مُهر و نشانست که بود

Sırr-ı ʿışḳ maḫzeninüñ gevheri evvelki gibi
Dürc-i ʿışḳ mühr ü nişānı daḫı evvelki gibi

[1] ~ Maḳṣad-ı Ḥāfıẓ idi irtece ḳalḳan nefesi H, N, B
[2] ~ [metin] Ḫoş revīş nāzlu güzel baña zīrā kim virilüp H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

عاشقان زمرۀ ارباب امانت باشند
لاجرم چشم گهربار همانست که بود

ʿĀşıḳān zümre-i erbāb-ı maḥabbet ola
Şübhesiz dīde-i giryāñları evvelki gibi

از صبا پرس که ما را همه شب تا دم صبح
بوی زلف تو همان مونس جانست که بود

Şor ṣabādan ki bizüm her gice ṭañ vaḳtine dek
Zülfüñüñ ḳoḳusı cān mūnisi evvelki gibi

طالب لعل و گهر نیست وگرنه خورشید
همچنان در عمل معدن و کانست که بود

Yoḳdurur laʿl ü güher ṭālibi yoḳsa ki güneş
Öyle kim maʿden ü kān işlemesi_evvelki gibi[1]

رنگ خون دل ما را که نهان میکردی
همچنان در لب لعل تو عیانست که بود

Baġrımuz reng-i ḳanını ki nihān eylerdüñ
El dudaġuñda ʿıyān öyle ki oldıġı gibi

کشتۀ غمزۀ خود را بزیارت می آی
زان که بیچاره همان دلنگرانست که بود

Mürde-i ġamzeñi sen görmesine gel hā gel
Zīrā bīçāre göñül baḳışı evvelki gibi

زلف هندوی تو گفتم که دگر ره نزند
سالها رفت و بدان سیرت و سانست که بود

[1] ~ Kān ü maʿden ʿameli öyleki evvelki gibi H, N, B

[H 113a] [N 123a]

Hindu zülfüñ daḫı didüm ki senüñ yol urmaz
Geçdi yıllar ḫūyı anuñ u ʿādeti evvelki gibi

حافظا بازنُما قصّهٔ خونابهٔ چشم
که برین چشمه همان آب روانست که بود

Göster ey Ḫ^{v}āce gözüñ fiḳra-i ḫūnābesini
Kim bu gözde degül ol ṣu akıcı evvelki gibi[1]

220
mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

درخت دوستی بنشان که کام دل ببار آرد
نهال دشمنی برکن که رنج بی‌شمار آرد

Aġaç-ı dostluġı dik kim merām-ı dilce bār vire[2]
ʿAdāvet şāḫını ḳopar ki renc-i bī-şümār vire

چو مهمان خراباتی بعزّت باش با رندان
که درد سر کشی جانا کزین مستی خمار آرد

Misāfirseñ ḫarābāta ol ikrām ile mestāna
Ki derd-i ser çekersin cān bu mestlikden ḫumār vire

[B 99a]

شب صحبت غنیمت دان که بعد از روزگار ما
بسی گردش کند گردون بسی لیل و نهار آرد

Ġanīmet bil şeb-i yārānı sen kim devrimüzden ṣoñ
Ne çoḳ devr eyleye gerdūn ne çoḳ leyl ü nehār vire

---

[1] ~ [metin] Kim bu gözde hemān ol ṣu aḳmaz evvelki gibi H, N, B [Kafiye ve vezin için derkenar tercih edildi.]

[2] aġaç ~ fidanı H, N; * cümlesi -vire- ḳāfiyesine münāsibdür. H, N, B [Bu ifade ve vezin zaruretiyle derkenardaki "vire" kafiyesine itibar olunmuştur.]

عَماری دار لیلی را که مهد ماه در حکمش
خدا یا در دل اندازش که بر مجنون گذار آرد

Ṭutan maḥfil-i Leylāyı k’anuñ ḥükminde ay mehdi
Bıraḳ göñlüne Ḥaḳ anuñ ki Ḳays üzre güẕār vire

بهار عمر خواه ای دل وگرنه این چمن هر سال
چو نسرین صد گل رعنا و چون بلبل هزار آرد

Göñül ṣaġlıḳ bahārın iste yoḳsa bu çemen her sāl[1]
Çiçekler deñlü yüz ḫoş gül ü bülbülce hezār vire

خدا را چون دل ریشم قراری بست با زلفت
بفرما لعل نوشین را که زودش باقرار آرد

Ṣaçıña yārelü göñlüm ḳarār çün baġladı Ḥaḳ ‘çün
Leb-i şīrīniñe emr it ki ḥāline ḳarār vire[2]

ز کار افتادهٔ ای دل که صد من بار غم داری
برو یك جرعه می درکش که در حالت بکار آرد

Ṭutarsuñ bār-ı ġam yüz batman ey dil düşkin işdensin[3]
Yüri var bir çanaḳ mey çek ki fi’l-ḥālde medār vire

[H 113b] [N 123b]

درین باغ از خدا خواهد دگر پیرانه سر حافظ
نشیند بر لب جویی و سروی در کنار آرد

Diler pīrlik zamānı Ḫ^{v}āce Ḥaḳdan bāġ-ı ʿālemde
Kenār-ı cūda otursun u bir serv der-kenār vire

---

[1] göñül ~ be dil H, N / sāl ~ yıl H, N

[2] ~ [metin] Leb-i nūşīnüñe emr eyle ki ḥāline ḳarār vire H, N, B [Vezin için derkenar tercih edildi.]

[3] ~ İşüñden düşük ey dil bār-ı ġam ṭutañ ki yüz baṭmān H, N, B

221
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilun

در نظربازئ ما بیخبران حیوانند
من چنینم که نمودم دگر ایشان دانند

Tāze sevmekde bizi añlamayan ḥayvānlar[1]
Öyleyim ben görinüş ġayrı bilürler k'anlar

عاقلان نقطهٔ پرگار وجودند ولی
عشق داند که درین دائره سرگردانند

Pergel-i varlıġa erbāb-ı ʿuḳūl noḳṭa_ammā
Kim bu yerde bilür erbāb-ı sevi sersemler[2]

لاف عشق و گِله از یار زهی لاف دروغ
عشقبازان چنین مستحق هجرانند

Tāzeden şekvā vü ʿışḳ lāfı ʿacīb lāf ü kiẕb
Böyledür ʿışḳ oyunı müstaḥaḳ-ı hicrānlar

عهد من با لب شیرین دهنان بست خدا
ما همه بنده و این قوم خداوندانند

Ṭatlu femler lebine baġladı Allāh ʿahdim
Biz ḳamu bende vü bu zümre aġa hem begler

[B 99b] مگر از چشم سیاه تو بیاموزد کار
ور نه مستوری و مستی همه کس نتوانند

Ḳara çeşmüñden iş ögrendi meger bir kimse
Yoḫsa mestlik ṣūfīlıḳ eyleyemez herkesler [3]

---

[1] * "bī baṣarān" nüsḫasına göre tercüme: ʿIşḳbāzlıḳda bizi kör göz olan aḥmaḳlar H, N, B

[2] ~ nüsḫa: Ehl-i uş varlığı der noḳṭa-i pergel ammā H, N / Bu meclisde bilür erbāb-ı sevi sersemler H, N, B → meclisde: maḥalde B

[3] ~ nüsḫa: Ögrenem ḳara gözüñden meger iş ben cānā/ Yoḫsa herkes idemez ṣūfīliḳ u mestlikler H, N, B

جلوه گاه رخ او دیدهٔ من تنها نیست
ماه و خورشید همین آینه میگردانند

Gözüm anuñ degül ancaḳ ruḫınuñ cilve-gehi
Ay u gün daḫı müdām āyineler döndürler[1]

گر شوند آگه از اندیشهٔ ما مغبچگان
بعد ازین خرقهٔ صوفی بگرو نستانند

Olsalar āgeh[2] eger muġbeçeler fikrimüze
Ṣūfīliḳ ş̱evbini bundan öte rehn almazlar[3]

مفلسانیم و هوای می و مطرب داریم
آه اگر خرقهٔ پشمین بگرو نستانند

Müflisiz hem ṭutarız bāde vü sāza ārzū
Āh yapaḳ ḫırḳamızı rehne eger almazlar

گر بنزهتگه ارواح برد بوی تو باد
عقل و جان گوهر هستی بنثار افشانند

[H 114a] [N 124a]

Yel eger ilte ḳoḳuñ ẕevḳ yerine ervāḥuñ
ʿAḳl ü cān neşr ile varlıḳ güherin saçarlar[4]

وصل خورشید بشبپرّهٔ اعمی نرسد
که درین آینه صاحب نظران حیرانند

Āfitāb vuṣlatına kör yarasa irişmez[5]
Kim bu mirʾātda naẓar ehli olan ḥayrānlar

---

[1] ~ Māh u güneş heme ān mirʾāt aña döndürler H, N, B
[2] āgeh ~ āgāh H, N
[3] ~ Fikrimüzden ger ola muġbeçe āgāhlar / Baʿd ez-īn tevbe riyā rehn olaraḳ almazlar H, N, B
[4] ~ nüsḫa: ʿAḳl ü cān varlıġ-ı ẕāt virmek ile saçarlar H, N, B
[5] ~ nüsḫa:Vaṣl-ı şemse iremez gice uçan kör yarasa H, N, B

زاهد ار رندئ حافظ نکند فهم چه شد
دیو بگریزد از آن قوم که قرآن خوانند

Ḥāfıẓuñ rindligin itmezse n’ola zāhid derk
Ol ḳavimden ḳaça div k’oḳuya Ḳurʾān anlar[1]

222
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

دوش دیدم که ملائک در میخانه زدند
گل آدم بسرشتند و بپیمانه زدند

Gice gördüm ki melekler dem-i ʿışḳ urdılar
Ḳardılar ṭīn-i beşer hem ḳālıba urdılar[2]

ساکنان حرم سرّ عفاف ملکوت
با من خاك نشین بادهٔ مستانه زدند

Milk-i esrār-ı ʿafīfüñ ḥaremi ḫuddāmı[3]
Ben ki ṭopraḳda nişīn ʿışḳ meyini ṣundılar[4]

آسمان بار امانت نتوانست کشید
قرعهٔ کار بنام من دیوانه زدند

Nüh felek ʿışḳ yükini çekmege bī-ṭāḳat iken
Ben deli adına ʿışḳ ḳurʿasını ṣaldılar[5]

---

[1] ~ Ol ḳavimden ḳaçar İblis ki oḳur Ḳurʾānlar H, N, B
[2] ~ Gördüm urdı gice meyḫāne derin perīler/ Ṭīn-i ādem ḳaruben hem ḳālıba hem urdılar H, N, B
[3] ḫuddāmı ~ sükenāsı H, N
[4] ~ Ben türāb cālisine ʿışḳ meyini ṣundılar H, N, B
[5] nüh felek: B’de yok; ~ [metin] ʿIşḳ yükin çekmege bī-ṭāḳat olup gökler H, N, B → olup ~ idi H, N; [Vezin için derkenar tercih edildi.] / ~ Ben deli adına bir ḳurʿa-i ʿamel ṣaldılar H, N, B → ṣaldılar ~ urdılar H, N

[B 100a]

شکر ایزد که میان من و او صلح افتاد
حوریان رقص کنان ساغر شکرانه زدند

Düşdi anuñla baña ṣulḥ araya Ḥaḳḳa şükür
Ḥūriler raḳs iderek bāde-i ḥamd içdiler

ما بصد خرمن پندار ز ره چون نرویم
چون ره آدم بیدار بیك دانه زدند

Nice biz ṣapmayalım ḫırmen-i ẓanla yoldan
Āgāh Ādem çü yolın dāne ile urdılar

جنگ هفتاد و دو ملّت همه را عذری نه
چون ندیدند حقیقت ره افسانه زدند

İt ḳabūl yetmiş iki milletüñ ʿöẕrin cümle
Ḥaḳḳı çün görmediler bāb-ı miṣāl urdılar

آتش آن نیست که از شعلهٔ او خندد شمع
آتش آنست که در خرمن پروانه زدند

[H 114b] [N 124b]

Nār degül ol ki güler şemʿa anuñ şuʿlesine[1]
Nār odur ḫırmen-i pervāneye kim urdılar

نقطهٔ عشق دل گوشه نشینان خون کرد
همچو آن خال که بر عارض جانانه زدند

Ehl-i ʿuzlet yüregin noḳṭa-i ʿışḳ eyledi ḳan[2]
Ol siyāh beñ gibi kim dost yüzine urdılar

کس چو حافظ نکشید از رخ اندیشه نقاب
تا سر زلف عروسان سخن شانه زدند

[1] ~ nüsḫa: Ol degül od ki güler şemʿa anuñ şuʿlesine H, N, B
[2] ~ Ehl-i ʿuzlet yüregin eyledi ḳan noḳṭa-i ʿışḳ H, N, B

Ḫᵛāce-veş çekmedi kes vech-i fikirden perde
Söz ʿarūsı ṣaçına tā ki ṭaraḳ urdılar[1]

223
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilāt

یاری اندر کس نمی‌بینیم یارانرا چه شد
دوستی کی آخر آمد دوستدارانرا چه شد

Görmeziz bir kesde yārlıḳ n'oldı ol yoldaşlara
Ġāyete dostluḳ ne geldi n'oldı dost ṭutanlara[2]

آب حیوان تیره گون شد خضر فرّخ پی کجاست
گل بگشت از رنگ خود باد بهارانرا چه شد

Ḳande ḫoş izlü Ḫıżır āb-ı ḥayāt pus renk olup
Reng-i özden döndi gül noldı bahārān yellere[3]

کس نمی‌گوید که یاری داشت حقّ دوستی
حق شناسان را چه حال افتاد یارانرا چه شد

Kimse bir yār var dimez kim ḥaḳḳ-ı dostluġı bilür
Ḥaḳ şināsāna ne ḥāl oldı ne oldı dostlara[4]

گوی توفیق و کرامت در میان افکنده‌اند
کس بمیدان در نمی‌آید سوارانرا چه شد

Ġūy-ı tevfīḳ u kerāmet aṭılupdur ortaya
Kimseler meydāne gelmez n'oldı kim aṭlulara

---

[1] ~ nüsḫa-i mıṣrāʿ -ı şānī: Tā ṭaraḳ söz ṣaçına ḫāl ile urdılar H, N, B

[2] yarlıḳ ~ dostluḳ H, N

[3] Reng-i özden döndi gül: ~ nüsḫa: Öz lev[i]nden döndi gül H, N → lev[i]n: [levn. Vezin zaruretiyle mütercimin benzer tasarruflarına riayet edildi.]

[4] şināsāna ne oldı: şināsa ne oldı H

[B 100b]

صدهزاران گل شکفت و بانگ مرغی برنخاست
عندلیبان را چه پیش آمد هزارانرا چه شد

Gonca gül yüz biñ açıldı çıḳmıyor bir ḳuş sesi
Bülbül öñine ne geldi noldı yüz biñ ḳuşlara

زهره سازی خوش نمی‌سازد مگر عودش بسوخت
کس ندارد ذوق مستی میگسارانرا چه شد

Zühre düzmez sāzı ḫoş yaḳdı meger sāzını ol
Kimse ṭutmaz ẕevḳ-i mestī n'oldı ārzūmendlere

شهر یاران بود و خاک مهربانان این دیار
مهربانی کی سرآمد شهریارانرا چه شد

[H 115a] [N 125a]

Bu şehir şāhlıḳ idi hem müşfiḳānlar ṭopraġı
Merḥamet ḳanden dükendi hem ne oldı şāhlara

لعلی از کان مروّت برنیامد سالهاست
تابش خورشید و سعی باد و بارانرا چه شد

Nice yıl kān-ı keremden çıḳmaz oldı bir laʿl
Şavḳ-ı gün yaġmur nesīmī saʿyi n'oldı bunlara

حافظ اسرار الهی کس نمی‌داند خموش
از که پیرسی که بدَور روزگارانرا چه شد

Ḥāfıẓ esrār-ı ilāhī kimse bilmez epsem ol
Ṣorasın kimden ki n'oldı gerdiş-i devrānlara

224
müstefʿilün feʿūlün müstefʿilün feʿūlün

راهی بزن که آهی بر ساز آن توان زد
شعری بخوان که با آن رطل گران توان زد

Bir perde çal ki bir āh ol şekle ola urmaḳ
Bir naẓm okı k'aġır cām anuñla ola urmaḳ[1]

بر آستان جانان گر سر توان نهادن
گلبانگ سربلندی بر آسمان توان زد

Mümkin olursa ḳoymaḳ dilber eşigine baş
ʿĀlī-cenāblıḳ ünin eflāke ola urmaḳ

اهل نظر دو عالم در یک نظر ببازند
عشقست و داو اوّل بر نقد جان توان زد

Dil ehli bir naẓarda kevneyni oynadurlar[2]
ʿIşḳdur ki naḳd-i cānı öñ ṭavda ola urmaḳ

در خانقه نگنجد اسرار عشقبازی
جام می مغانه هم با مغان توان زد

Esrār-ı ʿışḳ-bāzlıḳ kim ḫānḳāha ṣıġmaz[3]
Muġ cāmınuñ şarābın hem muġla ola urmaḳ

بر عزم کامرانی فالی بزن چه دانی
شاید که گوی فرصت در این میان توان زد

Maḳṣūda niyyet ile ur fālı ne bilürsüñ
Cāʾiz ki ṭop-ı furṣat olur bu yerde urmaḳ[4]

---

[1] ~ Bir naẓm okı k'anuñla aġır cām ola urmaḳ H, N, B
[2] ~ "*der yek nedeb*" nüsḫa: Bir luʿb ile dil ehli kevneyni oynadurlar H, N, B
[3] ~ Esrār-ı ʿışḳ-ı maḥbūb kim ḫānḳāha ṣıġmaz H, N, B
[4] ~ Bir luʾb ile dil ehli gūyını oynadırlar H, N, B

[B 101a]

درویش را نباشد نزل سرای سلطان
ماییم و کهنه دلقی کآتش در آن توان زد

Şeh ḫanesi ṭaḳımı dervīşe lāyıḳ olmaz
Var bize köhne ḫırḳa od k'aña ola urmaḳ

عشق و شباب و رندی مجموعهٔ مرادست
چون جمع شد معانی گوی بیان توان زد

[H 115b] [N 125b]

Gençlikle ʿışḳ u mestlik esbāb-ı kāmrānlıḳ[1]
Cemʿ oldı çünki maʿnā ṭop anda ola urmaḳ

شد رهزن سلامت زلف تو وین عجب نیست
گر راهزن تو باشی صد کاروان توان زد

Rehzen-i selāmet oldı zülfüñ ʿaceb degül bu
Sen bāġī ger olursañ yüz kervāna ola urmaḳ

از شرم در حجابم ساقی تلطّفی کن
باشد که بوسهٔ چند بران دهان توان زد

Luṭf it ḥicābdayım ben utanmadan be sākī
İmkānda ola bir ḳaç būse o aġza urmaḳ

بر جویبار چشمم گر سایه افکند دوست
بر خاك رهگذارش آب روان توان زد

Ger gözüm ırmaġına sāye ṣalarsa cānān
Uġraġı ṭopraġına aḳarsu ola urmaḳ

با عقل و فهم و دانش داد سخن توان داد
چون جمله گشت حاصل گوی از میان توان زد

Söz ḫaḳḳı virmek imkān ʿilm ü ʿaḳıl fehimle
Hep ḥāṣıl oldı çün ṭop ortadan ola urmaḳ

---

[1] esbāb-ı kāmrānlıḳ: ~ mecmūʿa-i merāmdur H, N

قدّ خمیدهٔ ما سهلت نماید امّا
بر چشم دشمنان تیر از این کمان توان زد

Ger saña ḫor görinür bükük boyumuz ammā
Bu yaydan oḳ ʿadūlar çeşmine ola urmaḳ

گر دولت وصالش خواهد دری گشودن
سرها بدین تخیّل بر آستان توان زد

Devle viṣāli açmaḳ isterse bir ḳapu ger
Başlar işigine bu fikr ile ola urmaḳ[1]

حافظ بحق قرآن کز زرق و شید بازآی
باشد که گوی دولت با مخلصان توان زد

Ḥāfiẓ riyā vü zerḳden dön gel be ḥaḳḳ-ı Ḳurʾān
Devlet ṭopı ola kim iḫlāṣla ola urmaḳ

225
feʿūlün feʿūlün feʿūlün feʿūlün

مرا می دگر بار از دست برد
بمن باز بنمود می دستبرد

Beni bāde bir kez daḫı elden aldı
Baña yine el ṣunma mey gösteridi[2]

هزار آفرین بر می سرخ باد
که از روی من رنگ زردی ببرد

[H 116a] [N 126a] [B 101b] Ḳızıl bādeye ola taḥsīn hezār kim
Yüzümden ṣarılıḳ boyayı giderdi

[1] ~ Başlar bu fikr ile ol işige ola urmaḳ H, N, B → işige: işigine H

[2] [derkenar]Baña yine mey zāce nem? (زاجه نم) gösteridi H, N

بنازم بدستی که انگور چید
مریزاد پایی که در هم فشرد

Fedāyım ki bir deste divşirdi üzüm[1]
Dökülmeye hem bir ayaḳ k'anı şıḳdı

مرا از قضا عشق شد سرنوشت
قضای نوشته نشاید سترد

Ezelden başıma yazılmış olup ʿışḳ
Ḳazımaḳ gerekmez ḳażā kim yazıldı[2]

مزن دم ز حکمت که در وقت مرگ
ارسطو دهد جان چو بیچاره کُرد

Vefāt idecek demde ṭıbdan dem urma
Arisṭo çü bī-çāre Kürd cānı virdi[3]

برو زاهدا خرده بر ما مگیر
که کار خدایی نه کاریست خُرد

Yüri ṣūfi ṭutma bize ṭaʿn u ʿaybı[4]
Bu kim emr-i Ḥaḳdur küçük iş degüldi[5]

چنان زندگانی مکن اندر جهان
که چون مرده باشی نگویند مُرد

Cihān içre dirlik o dek eyleme
Çü fevt olasuñ dimeyeler ki öldi[6]

---

[1] ~ Fedāyım ü divşürdi bir deste üzüm H, N, B
[2] ~ benüm ʿışḳ başıma evvelden yazı olmuş / Ḳazımaḳ olamaz yazı kim yazıldı H, N, B
[3] ~ Çü bī-çāre Kürdçe cān Arisṭo virdi H, N, B
[4] Ḫorde; ʿayb u ṭaʿn maʿnāsınadur H, N, B
[5] ~ Ki bu emr-i Ḥaḳdur köti iş degüldi H, N
[6] ~ Çün ölmüş dilüñ diyeler ki öldi H, N, B

شود مست وحدت زجام الست
هر آن کاو چو حافظ می صاف خورد

Olur mest-i vaḥdet ezel bādesinden
Her ol kes ki Ḥāfıẓca ʿışḳ ḫamrı içdi

226
mefʿūlü mefāʿīlün mefʿūlü mefāʿīlün

کی شعر تر انگیزد خاطر که حزین باشد
یک نکته ازین معنی گفتیم و همین باشد

Bir dil ki ḥazīndür ḫoş eşʿār dime nice_olur
Bir nükte bu dīvāndan didük ki o nice_olur

از لعل تو گر یابم انگشترئ زنهار
صد ملک سلیمانم در زیر نگین باشد

Aġzından eger bulsam bir ḫātem-i cān-baḫşā
Yüz mülk-i şehenşāhī ḥükmi mühüründe_olur[1]

غمناک نباید بود از طعن حسود ای دل
شاید که چو وابینی خیر تو درین باشد

[H 116b] [N 126b] Ġamlanma gerekmez dil düşmān ḥasedinden sen
Cāʾiz ki_olasuñ maẓhar iylik saña bunda_olur

[B 102a] هر کو نکند فهمی زین کلک خیال انگیز
نقشش نخرم ار خود صورتگر چین باشد

Her kim ki o fehm itmez bu naẓm-ı ḫayālīden[2]
Naḳşın alamam ger Çīn ṣūretçisi de olur

[1] ~ Yüz mülk-i Süleymān ḥükmi mühürümde ola H, N, B
[2] bu naẓm-ı ḫayālīden: ~ bu naẓm-ı taḫayyülden H, N, B

جام می و خون دل هر یک بکسی دادند
در دائرهٔ قسمت اوضاع چنین باشد

Ḳan yutma vü mey içmek her şaḫṣa birin dādend
Taḳdīr-i elestīde aḥkām-ı ezel böyle olur[1]

در کار گلاب و گل حکم ازلی این بود
کاین شاهد بازاری وین پرده نشین باشد

Gül hem ṣuyı ḥaḳḳında iş bu idi Ḥaḳ baḫṣı
Kim dilber-i bāzār ol bu hemdem-i perde_olur

آن نیست که حافظ را رندی بشد از خاطر
کان سابقهٔ پیشین تا روز پسین باشد

Ol gitme degüldür ki rindlik Ḫ^{v}āce fikrinden
Kim ol ezelī aḥkām tā yevm-i ḳıyāma_olur

227
mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

آن یار که از او خانهٔ ما جای پری بود
سر تا قدمش چون [پری] از عیب بری بود

Ol dost ki andan evimüz cāy-ı periydi
ʿAybdan perī-veş başdan ayaġa berī idi[2]

منظور خردمند من آن ماه که او را
با حسن و ادب شیوهٔ صاحب نظری بود

Uṣluca benüm ol yüzi māh yār kim anuñ
Bā-ḥüsn ü edeb ehl-i naẓar cilvegerī idi

[1] İkinci mısrada vezin hatalı.
[2] ~ Başdan ḳademe tā ki ʿuyūbdan o berī idi H, N, B

دل گفت فروکش کنم این شهر ببویش
بیچاره ندانست که یارش سفری بود

Vaşlıyla idem dil didi bu beldede ārām
Āh bilmedi bīçāre ki yāri seferī idi

از چنگ منش اختر بدمهر بدر برد
آری چه کنم فتنهٔ دور قمری بود

Ṭaşra_atdı elimden benüm ol ṭāliʿ-i bī-raḥm
Evvet ki ne_idem fitne-i devr-i ḳamerī idi[1]

تنها نه ز راز دل من پرده برافتاد
تا بود فلک شیوهٔ او پرده دری بود

[H 117a] [N 127a] Esrār-ı dilimden yalınız düşmedi perde
Tā gök olalı şanʿat-ı o perde-derī idi

[B 102b] خوش بود لب آب و گل و سبزه و لیکن
افسوس که آن گنج روان رهگذری بود

Ḫoş idi çemen gül şu kenārı daḫı ammā
Ḥayfā ki o māl rāyice kim yol geçeri idi

اوقات خوش آن بود که با دوست بسر رفت
باقی همه بیحاصلی و بیخبری بود

Ḫoş idi o ezmān ki geçüp yār ile birlik
Bāḳī ḳamu bī-ḥāṣıl [u] hem bī-ḫaberī_idi

[1] evvet: [Vezin zaruretiyle vav şeddeli (اوّت) yazılmış.]

خود را بکُشد بلبل ازین رشک که گل را
با باد صبا وقت سحر جلوه گری بود

Bülbül güniden öldire özüni ki gülüñ
Ṣubḥī yel ile vaḳt-i seḥer cilvegerī idi

عذری بنه ای دل که تو درویشی و او را
در مملکت حسن سر تاجوری بود

Ḳoy ʿöẕri göñül yoḫsulusuñ sen ki vü anuñ[1]
İḳlīm-i ḥüsünde[2] başı kim tācverī idi

هر گنج سعادت که خدا داد بحافظ
از یمن دعای شب و ورد سحری بود

Her genc-i saʿādet ki Ḫudā Ḥāfıẓa virdi
Edʿiyye-i leyl ḥürmeti vird-i seḥerī idi[3]

228
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilāt

بخت از دهان دوست نشانم نمی‌دهد
دولت خبر ز راز نهانم نمی‌دهد

Baḫt virmiyor dehān-ı ḥabībden eṣer baña
Esrār-ı gizlüden de o söz virmiyor baña

مُردم ز إشتیق و درین پرده راه نیست
یا هست و پرده دار نشانم نمی‌دهد

Ben şevḳden ölürüm daḫı yoḳ bu viṣāle yol
Yāḫud ki var da perdeci virmez eṣer baña

---

[1] ~ İt ʿöẕri ḳabūl yoḫsulusın ey dil anuñ kim H, N, B
[2] ḥüsün: [ḥüsn. Vezin zaruretiyle mütercimin benzer tasarruflarına riayet edildi.]
[3] ~ Evrād-ı seḥerī daʿvet-i şeb ḥürmeti idi H, N, B

از بهر بوسه‌ای ز لبش جان همی‌دهم
اینم نمی‌ستاند و آنم نمی‌دهد

Anuñ dudaġı būsesi‘çün virürüm revān
Bunumı almıyor ü anı virmiyor baña

[H 117b] [N 127b]

زلفش کشید باد صبا چرخ سفله بین
کانجا مجال باد وزانم نمی‌دهد

Zülfüni çekdi bād-ı ṣabā gör ki bed felek
Ṣavruḳça yel gücin orada virmiyor baña[1]

چندان که بر کنار چو پرگار میدوم
دوران چو نقطه ره بمیانم نمی‌دهد

Ol deñlü her yaña yelerim pergel-āsā ben[2]
Ortaya yol noḳṭaca felek virmiyor baña

شکر بصبر دست دهد عافتت ولی
بدعهدئ زمانه زمانم نمی‌دهد

Ḥamd ola ṣabr ile vire el ʿāfiyet velī[3]
Çarḫın kötice devri zamān virmiyor baña

[B 103a]

گفتم روم بخواب و ببینم جمال دوست
حافظ ز آه و ناله امانم نمی‌دهد

Ḳaṣd eyledim ki ḫᵛāba varam yār yüzin görem
Ḥāfıẓ iñiltiden de amān virmiyor baña[4]

---

[1] ~ nüsḫa: Kim anda yel gücin ki ṣavar virmiyor baña H, N, B

[2] ~ Pergelce her yaña yelerim ol ḳadar ki ben ~ Pergelce ol ḳadar yelerim her yaña ki ben/ Ṣan noḳṭa yol miyāna felek virmiyor baña H, N, B

[3] [mısra altı] ʿāfiyet H, N ~ [metin] ṣaġlıḳ H, N, B [Vezin için mısra altı tercih edildi.]

[4] ~ nüsḫa: Ḥāfıẓ fiġān ü āhdan amān virmiyor baña H, N, B

229
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

سحرم دولت بیدار ببالین آمد
گفت برخیز که آن خسرو شیرین آمد

Yaṣdığıma seḥerī devlet-i bīdār geldi
Söyledi ḳalḳ saña k'ol Ḫusrev-i Şīrīn geldi[1]

قدحی درکش و سرخوش بتماشا بخرام
تا ببینی که نگارت بچه آیین آمد

Bir ḳadeḥ iç ü temāşāya ṣalın mestāne
Sevdigüñ tā göresüñ kim ne siyāḳa geldi[2]

مژدگانی بده ای خلوتئ نافه گشای
که ز صحرای ختن آهوی مشکین آمد

Ey göbek miski açan ḫalvetī sen vir müjde
ʿIṭr-nāk āhū ki ṣaḥrā-yı Ḫotenden geldi[3]

گریه آبی برخ سوختگان بازآورد
ناله فریادرس عاشق مسکین آمد

ʿIşḳa yanmışlara ṣu yüze getürdi girye
İñleyiş ʿāşıḳ-ı miskīne meded-res geldi [4]

ساقیا باده بده غم مخور از دشمن و دوست
که بکام دل ما آن بشد و این آمد

Bāde vir sāḳī yime düşmen ü dostdan ḳayġu
Gönlümüz ḳaṣdı kim ol gitdi daḫı bu geldi[5]

---

[1] ~ nüsḫa: Çiñ seḥer yaṣdığıma devlet-i bīdār geldi / Didi ḳalḳ kim saña ol Ḫusrev-i Şīrīn geldi H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Göresiñ tā ne siyāḳ sevdicegiñ yār geldi H, N, B
[3] ~ nüsḫa: Ḳoḳulu deşt-i Ḫotenden ki āhū yār geldi H, N, B
[4] ~ nüsḫa: Yanmışān yüzine ṣu girye getürdi yine/ Derdlü ʿuşşāḳa meded eyleyici zār geldi H, N, B
[5] ~ nüsḫa: Gönlümüz kāmı ki ol gitdi vü bu yār geldi H, N, B

[H 118a] [N 128a]

مرغ دل باز هوادار کمان ابروییست
ای کبوتر نگران باش که شاهین آمد

Murġ-ı dil yine kemān ḳaşlu hevādārıdur[1]
Ey gügercin baḳaraḳ ol ki o şāhin geldi

رسم بدعهدئ ایّام چو دید ابر بهار
گریه‌اش بر سمن و سنبل و نسرین آمد

Çün görüp yaz buludı ḳış demi resmin çarḫın
Giryesi sünbül ü gül yāsemene bār geldi

چون صبا گفتهٔ حافظ بشنید از بلبل
عنبرافشان بتماشای ریاحین آمد

Ḥāfıẓuñ çün sözin işitdi ṣabā bülbülden
ʿAnber-efşān ḳoḳusın görmeg-içün ol geldi[2]

230
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

در نمازم خم ابروی تو با یاد آمد
حالتی رفت که محراب بفریاد آمد

Baḳışuñ çünki namāzımda dile yād geldi
Vardı bir ḥāle ki miḫrāb aña feryād geldi

[B 103b]

از من اکنون طمع صبر و دل و هوش مدار
کان تحمّل که تو دیدی همه بر باد آمد

Şimdi benden dil ü uş ṣabrı ümīd sen ṭutma
Kim o ḫoşluġı ki gördüñ ḳamu ber-bād geldi

[1] ~ nüsḫa-i mıṣrāʿ -ı evvel: Nice pervāz uruben cilve hevāda ideñ H, N, B
[2] ~ nüsḫa: görmege rüzgār geldi H, N, B

باده صافی شد و مرغان چمن مست شدند
موسم عاشقی و کار ببنیاد آمد

Oldı mey ṣāfī çemen ḳuşları mest oldılar
Germdārlıḳ demi hem muḥkem feryād geldi[1]

بوی بهبود ز اوضاع جهان میشنوم
شادی آورد گل و باد صبا شاد آمد

Ṭuyarım rāyiḥa-i ḫoşça cihān ṭavrından
Ṣāẕılıḳ gül getürüp hem yele de ṣād geldi

ای عروس هنر از بخت شکایت منما
حَجلهٔ حسن بیارای که داماد آمد

Ey hüner duḫteri gösterme şikāyet baḫtdan[2]
Ḫāne-i ḫūbluġı zīnetle ki dāmād geldi

دلفریبان نباتی همه زیور بستند
دلبر ماست که با حسن خداداد آمد

Dil-peẕīr fākiheler baġladılar hep zīnet
Yārimüzdür ki bizüm ḥüsn-i Ḫudā dād geldi

[H 118b] [N 128b]

زیر بارند درختان که تعلّق دارند
ای خوشا سرو که از بار غم آزاد آمد

Hep yük altında aġaçlar ki ṭutarlar ṣalıḳı
Bār-ı ġamdan ne güzel serv ki āzād geldi

مطرب از گفتهٔ حافظ غزلی نغز بخوان
تا بگویم که ز عهد طربم یاد آمد

---

[1] vezin bozuk.

[2] duḫteri: duḫter H; [mısra altı] gelini H, N / ~ nüsḫa: Ey (سوافت)? gelini itme şikāyet baḫtdan H, N

Şiʿr-i Ḥāfıẓdan oḳı ḫoş ġazel ey muṭrib sen
Aġlayam tā ki diyem yādıma kim şād geldi

231
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

معاشران گره از زلف یار باز کنید
شبی خوشست بدین وصله‌اش دراز کنید

Dügümi zülf-i güzelden be yārān açma idüñ
Bu şeb güzel anı bir pāre siz uzatma idüñ[1]

حضور خلوت انسست و دوستان جمعند
و إن یکاد بخوانید و در فراز کنید

Ḥużūrlu meclis-i ülfet ü ehl-i rāz mecmūʿ
Ve in yekād oḳuyuñ ülfeti ziyāde idüñ

میان عاشق و معشوق فرق بسیارست
چو یار ناز نماید شما نیاز کنید

Miyān-ı ʿāşıḳ u maʿşūḳda çoḳ tefāvüt var
Çü nāzı göstere dilber niyāzı siz de idüñ

[B 104a] رباب و چنگ ببانگ بلند میگویند
که گوش هوش بپیغام اهل راز کنید

Bülend āvāz ile misḳāl ü sāz da söylerler
Ki uş ḳulaġını sır ehlinüñ sözine virüñ

[1] şeb güzel ~ gice ḫoş H, N; ~ Bu gice ḫoş anı siz bir ramaḳ ziyāde idüñ H, N, B

هر آن کسی که درین خانه نیست زنده بعشق
بر او نمُرده بفتوای من نماز کنید

Her ol ki ʿışḳ ile diri degül bu ʿālemde
Ṣalāt-ı ṣaġlıġı fetvāmla ol kese idüñ[1]

نخست موعظهٔ پیر صحبت این حرفست
که از مصاحب ناجنس احتراز کنید

O pīr-i meclisüñ evvelce nuṣḥı bu sözdür
Ki siz muṣāḥib-i nā-cinsden ḳaçınma idüñ[2]

بجان دوست که غم پرده بر شما ندرد
گر اعتماد بر الطاف کارساز کنید

Be cān-ı yār ki sizüñ üzre perde yırtmaz ġam
ʿAṭā-yı Ḥaḳḳa eger iʿtimād eyleyesüñ[3]

[H 119a] [N 129a]

وگر طلب کند انعامی از شما حافظ
حوالتش بلب یار دلنواز کنید

Ve ger ki sizden iderse kerem ṭaleb Ḥāfıẓ
Ḥavāle anı dil ārzūsı yār lebine idüñ

232
mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

پیرانه سرم عشق جوانی بسر افتاد
وان راز که در دل بنهفتم بدرافتاد

Pīrlikde cevān ʿışḳı benüm başıma düşdi
Gizlerdüm o sırrı ki içerde ṭışa düşdi[4]

---

[1] ~ nüsḫa: Bu evde her o kişi ʿışḳ dirisi olmaz kim / Namāz-ı ṣaġlıġı fetvāmla oṣaḥṣa idüñ H, N, B
[2] siz: söz H
[3] ~ Derūn-ı ṣadefi eger kim ʿaṭā-yı Ḥaḳ idüñ H, N, B
[4] ~ nüsḫa: Gizlerdüm o sır kim içerü ṭaşraya düşdi H, N, B

از راه نظر مرغ دلم گشت هواگیر
ای دیده نظر کن که بدام که درافتاد

Dil murġı olup rāh-ı naẓardan pervāz
Ey dīde naẓar it ki kimüñ aġına düşdi

دردا که از آن آهوی مشکین سیه چشم
چون نافه بسی خون دلم در جگر افتاد

Ḥayfā ki o āhū-yı ʿ ıṭır-nāk siyeh gözden
Çoḳ nāfe gibi ḫūn-ı dilim cīgere düşdi[1]

از رهگذر خاک سر کوی شما بود
هر نافه که در دست نسیم سحر افتاد

Sizüñ kūyuñuz ṭopraġınuñ yol geçidinden
Her ḫoş ḳoḳu kim bād-ı seḥer destine düşdi

مژگان تو تا تیغ جهانگیر برآورد
بس کشته دل زنده که بر یک دگر افتاد

Dünyā ṭutıcı tīġı müjeñ ḳaldıralı dost
Çoḳ ʿ āşıḳ-ı dil-zinde ki birbirine düşdi

[B 104b]

این باده که پرورد خمّار خرابات
آن بوی بهشتیش چنین بیخبر افتاد

Kim besledi bu ḫamrı ki ḫummār-ı ḫarābāt
Ḫoşça ḳoḳusından ki bu-veş ol seme düşdi[2]

[1] İk mısrada vezin hatalı.; ~ nüsḫa: Yazıḳ ki_o āhū-yı ḳoḳulu çeşm-i siyehden / Baġrım ḳanı çoḳ nāfe gibi cīgere düşdi H, N, B

[2] ~ nüsḫa: Bu bāde ki perverdesi ḫammār-ı ḫarābāt/ Ol ḫoş ḳoḳusından ki bu-veş serseme düşdi H, N, B

گر جان بدهد سنگ سیه لعل نگردد
با طینت اصلی چه کند بدگهر افتاد

Ger seng-i siyāh laʿl olımaz cān da virürse
Ne_itsün ki aṣıl ḫilḳati bed-gevhere düşdi

بس تجربه کردیم درین دیر مکافات
با دردکشان هر که درافتاد برافتاد

Çoḳ tecrübe itdük bu ʿamel-ḫānede kim biz
Her kim ki maḥabbet çekene düşdi'se düşdi

[H 119b] [N 129b]

هم درد دلی عاقبتش راه بگیر
زین آتش دلسوز که در خشک و تر افتاد

Her bir yürek aġrısı ṭutar yol añа ṣonı
Bu dil yaḳan oddan ki ḳuru yaş yere düşdi

فریاد که با زیرکی آن مرغ سخن سنج
پندار زدش راه [و] بدام خطر افتاد

Eyvāh ki o söz ṭartıcı zīrek dil-i murġum
Żañ yolını urdı vü ḫaṭar-nāḳ aġa düşdi

حافظ که سر زلف بتان دست کشش بود
بس طرفه حریفیست کش اکنون بسر افتاد

Ḥāfıẓ ki güzel zülfi ucı anı yedici
Bir ʿucbe ḥarīf şimdi ki baş üstine düşdi

233
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün faʿilāt

گر من از باغ تو یک میوه بچینم چه شود
پیش پایی بچراغ تو ببینم چه شود

Ger baġuñdan dirisem ben gel bir meyve n'olur[1]
Görsem ayaġım önin şevḳ-i çerāġuñla n'olur

[1] vezin hatalı

یا رب اندر کنف سایهٔ آن سرو بلند
گر من سوخته یک دم بنشینم چه شود

Yā Rab ol serv-i bülend sāyesinüñ ḥıfẓında
Ben faḳīr suḫte eger laḥẓa otursa ne olur

آخر ای خاتم جمشید همایون آثار
گر فتد عکس تو بر لعل نگینم چه شود

Ey şehenşeh femi āṯār-ı mübārek āḫar
Ḳalb-i laʿlīnimüze ʿaksi eger düşse n'olur[1]

عقلم از خانه بدر رفت و گر می اینست
دیدم از پیش که در خانهٔ دینم چه شود

Ḫamr-ı ʿışḳ ger bu ise gitdi yerinden ʿaḳlım
Ḫāne-i dīnime öñürdice gördüm ki n'olur[2]

[B 105a] زاهد شهر چو مهر مَلِک و شحنه گُزید
من اگر مهر نگاری بگزینم چه شود

Ṭutdı çün şehr aġası zāhidi hem ʿışḳ-ı melik
Bir güzel ʿışḳın eger ṭutdım-ısa ben de n'olur

صرف شد عمر گران مایه بمعشوقه و می
تا از آنم چه بپیش آید ازینم چه شود

Dilber ü bādeye ṣarf oldı ise ʿömr-i ʿazīz
Baña andan ne gelür öñe vü bundan da n'olur

[1] ~ nüsḫa: Baġr-ı yāḳūtumuza ʿaksüñ eger düşse n'olur H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Gördüm öñürdice kim ḫāne-i dīnime n'olur H, N, B

[H 120a] [N 130a]

خواجه دانست که من عاشقم و هیچ نگفت
حافظ ار نیز بداند که چنینم چه شود

Ḫᵛāce bildi ki ben ʿāşıḳ u bañа hīç dimedi[1]
Böyle oldığımı Ḥāfıẓ daḫı bilse ne olur

234
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

دلا بسوز که سوز تو کارها بکند
نیاز نیم شبی دفع صد بلا بکند

Yan ey göñül ki senüñ yanışın çoḳ işler ider
Niyāz-ı nıṣf-ı leyl yüz belāyı defʿ eyler

عتاب یار پری چهره عاشقانه بکش
که یک کرشمه تلافئ صد جفا بکند

Perī şekil güzelüñ ʿāşıḳāne çek ḳahrın
Ki bir nigāhı tedārük cefāyı yüz eyler[2]

ز ملک تا ملکوتش حجاب برگیرند
هر آن که خدمت جام جهان نما بکند

Aşaġıdan göge dek perdesini ḳaldıralar
Her ol kesiñ ki cihān-bīn çanaġa ḫizmet ider[3]

طبیب عشق مسیحادم است و مشفق لیک
چو درد در تو نبیند که را دوا بکند

Mesīḥ nefeslü vü erḥam ṭabīb-i ʿışḳ ammā[4]
Çü sende derd göremez ol ʿilāc kime ider

---

[1] ~ nüsḫa: Bildi ʿāşıḳ beni Ḫᵛācem ki bañа dimedi hiç H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Ki yüz cefāyı tedārik bir iltifātı ider H, N, B
[3] ~ nüsḫa: Her ol ki ḫāṭır-ı ʿuşşāḳa ol riʿāyet ider H, N, B
[4] ~ nüsḫa: Raḥīm ü ʿĪsā nefes var ṭabīb ammā H, N, B

تو با خدای خود انداز کار و دل خوش دار
که رحم اگر نکند مدّعی خدا بکند

Bıraḳ umūrını Ḥaḳḳa vü göñlüñi ḫoş ṭut
Eger ki müddeʿī itmezse merḥamet Ḥaḳ ider[1]

ز بخت خفته ملولم بود که بیداری
بوقت فاتحهٔ صبح یک دعا بکند

Uyurca baḫta ḥazīnim ola ki bir bīdār
Şafaḳ zamānınuñ öñürdi bir duʿā eyler[2]

بسوخت حافظ و بویی بزلف یار نَبُرد
مگر دلالت این دولتش صبا بکند

Yanup Ḫʷace vü ṣaç-ı yārdan almadı bir rīḥ
Meger bu devlete anı nesīm delālet ider[3]

[B 105b]

235
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

[H 120b] [N 130b]

صبا بتهنیت پیر می فروش آمد
که موسم طرب و عیش و ناز و نوش آمد

Mübārekīye ṣabā şeyḫ-i mey-fürūşa gelüp
Ki ʿayş ü nūş demi ẕevḳ ü ṣafā vü nāza gelüp[4]

---

[1] ~ Bıraḳ umūrını Ḥaḳḳa vü ṭut göñül ḫoş sen/ Eger ʿadū saña raḥm eylemezse Ḥaḳ eyler H, N

[2] ~ nüsḫa: Elemlüyem uyuyan baḫtdan ola bir gözi_açıḳ / Şafaḳ deminden öñürdi ki bir duʿā eyler H, N, B → uyuyan: uyan H, B

[3] ~ nüsḫa: Be yandı Ḫʷāce vü zülf-i güzelden almadı bū/ Meger ṣabā anı irşād bu devlete ider H, N, B → almadı bū: aldı bū H, N

[4] ~ Ki vaḳt-i ẕevḳ ü ṣafā ʻayş ü nūş ü nāz da gelüp H, N, B

هوا مسیح نفس گشت و خاك نافه گشای
درخت سبز شد و مرغ در خروش آمد

Hevā olup dem-i ʿĪsā türāb da misk açıcı
Aġaçlar oldı yeşil reng ü ḳuş fiġāna gelüp

تنور لاله چنان برفروخت باد بهار
که غنچه غرق عرق گشت و گل بجوش آمد

O deñlü lāle ocaġın bahār yeli yaḳdı
Ki ġonca ġarḳ-ı ʿaraḳ oldı gül de cūşa gelüp

بگوش هوش شنو از من و بعشرت کوش
که این سخن سحر از هاتفم بگوش آمد

Ḳulaġ-ı uş ile benden işit ü ẕevḳe çalış
Bu söz seḥer demi ġaybdan ki ḳulaġıma gelüp

ز مرغ صبح ندانم که سوسن آزاد
چه گوش کرد که با ده زبان خموش آمد

Selīmce lāleyi bilmem ki ṣubhī ḳuşından
Ne duymaḳ itdi ki on dil ile sükūta gelüp[1]

چه جای صحبت نامحرمست مجلس انس
سر پیاله بپوشان که خرقه پوش آمد

Ḫilāf-ı cinse ne dostluḳ yeri görüşme yeri
Ki cāmuñ üstini ört ḫırḳa-pūş sūḫte gelüp

ز فکر تفرقه بازآی تا شوی مجموع
بحکم آن که چو شد اهرمن سروش آمد

[1] ~ nüsḫa: Azādca lāleyi bilmem ki çıñ öten ḳuşdan/ İşitme ne etdi ki on dil ile sükūta gelüp H, N, B

Girüye gel ṭaġanıḳ fikrden k'olasuñ cemʿ
Ki ol sebeble ki İblīs gidüp ferişte gelüp[1]

بگویمت سخنی خوش بیاد بادهٔ ناب
که زاهد از بر ما رفت و میفروش آمد

Güzelce söz saña diyem getür mey-i ṣāfī
Gidüp ṣūfī yanımuzdan ki yār-ı tāze gelüp

ز خانقاه بمیخانه میرود حافظ
مگر ز مستیٔ زهد ریا بهوش آمد

Gider ʿibādet evinden Ḥ[v]āce ḫarābāta
Meger ki zühd ü riyā mestliginden uṣa gelüp

236
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilün

[H 121a] [N 131a] ابر آذاری برآمد باد نوروزی وزید
وجه می میخواهم و مطرب که میگوید رسید

[B 106a] Ebr-i martī ḳalḳdı nevrūzī nesīmi esdi hem
Ḫarc-ı bāde isterim muṭrib ki diye irdi hem[2]

شاهدان در جلوه و من شرمسار کیسه‌ام
ای فلك این شرمساری تا بکی خواهم کشید

Şīvede ḫūblar u ben boş kīsenüñ maḥcūbıyam
Ey felek tā nice dek bu şermi çekmek isterem

قحط جود است آبروی خود نمی‌باید فروخت
باده و گل از بهای خرقه می‌باید خرید

Var kerem ḳıtlıġı öz yüz ṣuyı ṣatmaḳ nā-sezā
Ḫırḳa ṣatmaḳ ḳıymetinden bāde almaḳ gül ehem

[1] ~ O ḥükm ile ki çü İblīs gidüp ferişte gelüp H, N, B
[2] ~ K'isterim mey ḫarcı hem sāzende irdi diye hem H, N, B

با لبی و صد هزاران خنده آمد گل بباغ
از کریمی گوییا در گوشه‌ای بویی شنید

Bir dudaḳ yüz biñ gülüşle gülsitāna geldi gül
Bir kerīmden bir bucaḳda ṣan işitdi bir şemem

غالبا خواهد گشود از دولتم کاری که دوش
من همی‌کردم دعا و صبح صادق می‌دمید

Açılusar baña devletden ümīd bir iş ki dün[1]
Bir duʿā itdüm k'açıldı ṣubḥ-ı ṣādıḳ hem o dem

دامنی گر چاک شد در عالم رندی چه باک
جامه‌ای در نیک نامی نیز می‌باید درید

Devr-i rindlikde ne ḫavf ger bir etek oldıysa çāk
Nām-ı ʿāṣıḳlıḳda bir cāme gerek yırtmaḳ da hem[2]

آن لطافت کز لب لعل تو من گفتم که گفت
وین تطاول کز سر زلف تو من دیدم که دید

Ḫoşluḳ ol laʿlīn lebüñden kim didüm ben kim didi
Kim o ẓulmi gördi zülfüñden ki hem ben görmüşem[3]

تیر عاشق کش ندانم بر دل حافظ که زد
این قدر دانم که از شعر ترش خون میچکید

Sehm-i ʿāşıḳ-küş kim urdı bilmem anuñ baġrına
Bu ḳadar gördüm ki damlar tāze şiʿrinden ki dem[4]

---

[1] ~ nüsḫa: Devletimden bir iş açılmaḳ gerek ṣan dün gice H, N, B

[2] ~ Bir eşik? cāy oldı-sa mestlik deminde gū ne ġam ~ Bir eyü adlıḳda bir ṭon daḫı yırtmaḳdur ehem / Nām-ı ʿāṣıḳlıḳda bir ṭon daḫı yırtmaḳdur ehem H, N, B; * Bu metne taḥrīr olınup bu kenāra nüsḫa taḥrīr olına. H, N, B

[3] ~ nüsḫa: Ol laṭif söz kim didüm laʿl-i lebüñden kim didi / Hem o ẓulmi gördi kim zülfüñden āh ben görmüşem H, N, B

[4] ~ nüsḫa: Ḥᵛāce baġrına kim urdı ʿāşıḳ öldürci oḳı / Kim bu dek gördüm ṭamar şiʿr-i terinden ḫūn u dem H, N, B → Kim bu dek: Kim yüzüñ B

عدل سلطان گر نپرسد حال مظلومان عشق
گوشه گیرانرا ز آسایش طمع باید بُرید

ʿAdl-i şāh ṣormazsa ʿışḳ maẓlūmlarınuñ ḥālini
Gūşe-gīr ʿuşşāḳa um kesmek ḥużūrluḳdan ehem[1]

237
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

[H 121b] [N 131b] صوفی ار باده بأندازه خورد نوشش باد
ور نه اندیشهٔ این کار فراموشش باد

Ḫamrı ger ṣūfi ḳararınca içerse şevḳ ola
Yoḫsa aña bu işin fikrini unutmaḳ ola[2]

[B 106b] وان که یک جرعه می از دست تواند دادن
دست با شاهد مقصود در آغوشش باد

Ol ki ḳādir vire bir curʿa şarāb destinden
Gönlünüñ ḳaṣdı murādına o el ḳoçmaḳ ola

پیر ما گفت خطا بر قلم صنع نرفت
آفرین بر نظر پاک خطاپوشش باد

Pīrimüz didi Ḫudā ḫāmesine olmadı sehv
Āferin ol naẓar-ı pāke ḫaṭā-pūşluḳ ola[3]

شاه ترکان سخن مدّعیان می شنود
شرمی از مظلمه خون سیاووشش باد

Düşmenān ṣoḥbetini diñleyüben şāh Manṣūr
Siyāvişin[4] ḳanı ẓulminden utanmaḳlıḳ ola

---

[1] ~ nüsḫa: ʿAdl-i şāh ṣormazsa ger maẓlūm ʿuşşāḳ ḫālini H, N, B
[2] ~ Ger içer ṣūfī ḳarārıyla şarāb şevḳlıḳ ola/ Yoḫsa bu iş fikrini aña unutmaḳlıḳ ola H, N, B
[3] ḫaṭā-pūşluḳ ola: ~ ḫaṭā örticilik ola H, N
[4] Siyāvişin: Şiyāvişin H, N

چشمم از آینه داران خط و خالش گشت
لبم از بوسه ربایان بر و دوشش باد

Ḫaṭṭ u ḫālinüñ olup āyinedārı çeşmim
Sīne gerdān öpüşünden dudaġım ḫoşluḳ ola

گر چه از کبر سخن با من درویش نگفت
جان فدای شکرین پستهٔ خاموشش باد

Gerçi ben yoḫsula söz söylemedi kibrinden
Şekkerīn fıstıḳ-ı ḫāmūşına cān-baḫşlıḳ ola

نرگس مست نوازش کن مردم دارش
خون عاشق بقدح گر بخورد نوشش باد

Oḫşayup ḫalḳ ṭutucı dīde-i sarḫoşı anuñ
Ḳan-ı ʿāşıḳ ger içerse be ḳadeḥ ṣaġlıḳ ola[1]

بغلامئ تو مشهور جهان شد حافظ
حلقهٔ بندگئ زلف تو در گوشش باد

Ḳulluġuñla Ḫʷāce meşhūr-ı cihān oldı senüñ
Ḥalḳa-i zülfüñ anuñ ḳulaġına ḳulluḳ ola

238
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

بکوی میکده یا رب سحر چه مشغله بود
که جوش شاهد و ساقی و شمع و مشعله بود

Seḥerce meykede yaña ʿaceb ne meşġale var
Ki yār u sāḳī ḫurūşı vü şemʿ ü meşʿale var

[1] ~ nüsḫa: Çeşm-i mestānı nevāziş iderek ḫalḳı ṭutan/ Ḳan-ı ʿāşıḳ ger içerse sāġarla ṣaġlıḳ ola H, N, B

[H 122a] [N 132a]

حدیث عشق که از حرف و صوت مستغنیست
بنالهٔ دف و نی در خروش و ولوله بود

Kelām-ı ʿışḳ ki muġnī ṣadā vü elfāẓdan
Fiġān-ı deff ü nāy ile ḫurūş u ġulġule var[1]

مباحثی که در آن خلقهٔ جنون میرفت
ورای مدرسه و قال و قیل مسئله بود

Tekellümāt ki olurdı o bezm-i ʿışḳ içre
Añarı medresede ḳāl u ḳīl-i mesʾele vār[2]

[B 107a]

دل از کرشمهٔ ساقی بشکر بود ولی
ز نامساعدئ بختش اندکی گِلَه بود

Dil idi nāz-ı güzelden teşekkür ile velī
Biraz müsāʿadesiz baḫtdan aña gileh var[3]

قیاس کردم و آن چشم شوخ شعبده باز
هزار ساحر چون سامریش در تله بود

Oranmaḳ eyledim ol çeşm-i mest-i ḥīle-veri[4]
Hezār sāḥir anuñ Sāmirīce aġına var

چو گفتمش بلبم بوسه‌ای حوالت کن
بخنده گفت کی ات با من این معامله بود

Baña lebüñ bir öpüşe ḥavāle it çü didüm
Gülümle didi ḳaçan benle böyle iş saña var

---

[1] ~ nüsḫa: Kelām-ı ʿışḳ da müstaġnī ḫurūf ü elfāẓdan / Fiġān ü nāy ü deff ile ḫurūş u ġulġule var H, N, B

[2] ~ nüsḫa: O baḥiśler kim olur bezm-i ʿāşıḳān içre/ Verāsı medresede ḳāl ü ḳīl-i mesʾele var H, N, B

[3] ~ Gileh şekvā iştikā maʿnāsınadur. H, N, B

[4] ~ O ḥoḳḳa-bāz gözi mestāna ḳıyās idem H, N, B

ز اخترم نظری سعد در رهست که دوش
میان ماه و رخ یار من مقابله بود

Yolumda saʿda naẓar var sitāreden ki gice[1]
Miyān-ı yār yanaġıyla ḳamer muḳābele var[2]

دهان یار که درمان درد حافظ داشت
فغان که وقت مروّت چه تنگ حوصله بود

Dehān-ı yār ki ṭutar Ḫʷāce derdine çāre
Kerem demi aña eyvāh ki ṭarca ḥavṣala var

239
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilāt

یک دو جامم دی سحرگه اتّفاق افتاده بود
وز لب ساقی شرابم در مذاق افتاده بود

Bir iki cām ittifāḳen irte düşmüşdi baña
Hem leb-i yārdan damaġa bāde düşmüşdi baña[3]

از سر مستی دگر با شاهد عهد شباب
رجعتی میخواستم لیکن طلاق افتاده بود

Yine sarḫoşluḳ ucından yār ile gençlik demi
İstedüm döndürme şarṭ ammā ki düşmüşdi baña[4]

[H 122b] [N 122b] نقش می‌بستم که گیرم گوشه‌ای زان چشم مست
طاقت صبر از خم ابروش طاق افتاده بود

[1] ~ naẓar yolımda necmden H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Miyān-ı Ḥaḳ yārim ile ḳamer muḳābele var H, N, B
[3] düşmüşdi baña: düşmüşdür baña H, N; ~ Bir iki cām ittifāḳan çıñ seḥer düşmüş idi / Hem damāġıma leb-i yārdan şarāb düşmüş idi H, N, B
[4] düşmüşdi baña: düşmüşdür baña H, N; ~ İstedüm döndürme ammā şarṭ baña düşmüş idi H, N, B

Bağladım k'ol çeşm-i mestden bir bucaḳ ṭutam fikir
Ya ḳaşından ṣabrıma ṭāḳat güce düşmüşdi baña[1]

ای معبّر مژده‌ای فرما که دوشم آفتاب
در شکرخواب صبوحی هم وثاق افتاده بود

Ey muʿabbir muştuluḳ emr it ki güneş dün gice
Çin seḥer hemdem leẕīẕ uyḳumda düşmüşdi baña[2]

در مقامات طریقت هر کجا کردیم سیر
عافیت را با نظربازی فراق افتاده بود

Her ne yer ki_itdük maḳāmāt-ı ṭarīḳatde seyr
Farḳ-ı maḥbūb dostla zen-dosta düşmüş idi[3]

[B 107b]

ساقیا جام دمادم ده که در سیر طریق
هر که عاشق وش نیامد در نفاق افتاده بود

Bāde ṣun ṣāḳī hemīşe kim ṭarīḳat seyrine
Gelmedi ʿāşıḳça kim ḫüsrāna düşmüşdi baña[4]

حافظ آن ساعت که این نظم پریشان می‌نوشت
طائر فکرش بدام اشتیاق افتاده بود

Ḥāfıẓ ol sāʿat ki bu naẓm-ı perīşānı yazmada[5]
Murġ-ı fikri iştiyāḳ aġına düşmüşdi baña[6]

---

1 İkinci mısrada vezin hatalı.; düşmüşdi ~ düşmüş idi H, N
2 ~ nüsḫa: Ṭatlu uyḫumda daḫı hemdem baña düşmüş idi H, N, B
3 zen-dosta ~ zen-dostlıġa H, N
4 baña ~ aña H, N; ~ nüsḫa: Gelmedi ʿāşıḳça her ki ḫasra ol düşmüş idi H, N, B
5 yazmada ~ yazup H, N; baña ~ aña H, N
6 ~ Murġ-ı efkārı anuñ ṣevḳ aġına düşmüş idi H, N, B

240
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

اگر آن طائر قدسی ز درم بازآید
عمر بگذشته به پیرانه سرم بازآید

Ger ḳapumdan içerü ol peri ḳuş girü gele[1]
İḫtiyārlıḳda baña geçmiş ʿömür girü gele

دارم امید باین اشک چو باران که دگر
برق دولت که برفت از نظرم بازآید

Var ümīdüm ki bu bārānca yaşım ile gene
Şavḳ-ı devlet ki gözümden gidüp ol girü gele

آنکه تاج سر من خاک کف پایش بود
پادشاهی بکفم گر بسرم بازآید

Ol ki anuñ ṭabanı ṭopraġı başım tācı
Elde şāhlıḳ eger ol başıma tāc girü gele

گر نثار قدم یار گرامی نکنم
جوهر جان بچه کارِ دگرم بازآید

Ger ʿazīz yārin ayaġına niṯār itmez isem
Ẕāt-ı cān ġayrı ne işime yarar girü gele[2]

[H 123a] [N 133a]

خواهم اندر عقبش رفت بیاران عزیز
شخصم ار بازنیاید خبرم بازآید

İsterim gitmege ardınca ʿazīz yārāna
Girü gelmezse özüm ya ḫaberim girü gele[3]

---

[1] ~ [metin] Ol melek çehre baña ger ḳapudan içre gele H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]
[2] ~ [metin] Ġayrı bir işime cān cevheri kim niye gele H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]
[3] ~ nüsḫa: Ger girü gelmez özüm ṣaġ ḫaberim girü gele H, N, B

مانعش غلغل چنگست و شکرخواب صبوح
ور نه گر بشنود آه سحرم بازآید

Ṣavt-ı sāz māniʿ aña ya seḥerī ṭatluca ḫᵛāb
Yoḫsa āh-ı seḥerim işide ger girü gele

کوس نودولتی از بام سعادت بزنم
گر ببینم که مه نوسفرم بازآید

Manṣıb-ı nev ṭabılın[1] ṭam-ı saʿādetden uram
Ger görem tāze giden māhımı ger girü gele

آرزومند رخ شاه چو ماهم حافظ
همّتی تا بسلامت ز درم بازآید

Mehce şāhın daḫı ārzūlusıyım ey Ḥāfıẓ
K'it duʿā ṣaġca ḳapumdan içerü girü gele[2]

241
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

[B 108a] ستاره‌ای بدرخشید و ماه مجلس شد
دل رمیدهٔ ما را رفیق و مونس شد

Belürdi bir yüzi aḫter ü māh-ı meclis olup
Bizüm ḫaşīn dilimüze refīḳ u muʾnis olup[3]

نگار من که بمکتب نرفت و خط ننوشت
بغمزه مسئله آموز صد مدرّس شد

Yārim ki mektebe varmadı yazmadı ḫaṭ da
Göziyle mesʾele ögretdi yüz müderris olup[4]

---

1 ṭabıl: [ṭabl. Vezin zaruretiyle mütercim tarafından bu yönde harekelendirilmiş.]
2 ~ [metin] İt duʿā tā ki ḳapumdan içerü ṣaġca gele H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]
3 ḫaşīn: ḥaşīn H
4 ~ [metin] Naẓarla yüz müderrise ʿilim oḳudur olup H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

طربسرای محبّت کنون شود معمور
که طاق ابروی یار منش مهندس شد

Sürūr-ḫāne-i ʿışḳ şimdi olısar maʿmūr
Ki yārimüñ ḳaşı yāsı k'aña mühendis olup [1]

کرشمهٔ تو شرابی بعاشقان پیمود
که علم بی‌خبر افتاد و عقل بی‌حس شد

İçirdi ʿāşıḳa bir mey ṣabāca nāzuñ kim
Ki cehle ʿilmi düşüp ʿaḳlı daḫı bī-ḥis olup [2]

لب از ترشّح می پاک کن برای خدا
که خاطرم بهزاران گنه موسوس شد

Ḫudā içün lebüñ it mey ṣızındısından pāk
Ki ḫāṭırım nice biñ cürm ile müvesvis olup [3]

[H 123b] [N 133b]

بصدر مصطبه‌ام می‌نشاند اکنون دوست
گدای شهر نگه کن که میر مجلس شد

Geçirdi şimdi ḥabīb ṣadr-ı miskīnāna beni
Faḳīr-i şehre naẓar ḳıl ki şāh-ı meclis olup

ببوی او دل بیمار عاشقان چو صبا
فدای عارض نسرین و چشم نرگس شد

Ḳoḳusı ile[4] żaʿīf göñli ʿāşıḳīn çü nesīm
Ḳızıl yañaġına ḳurbān u çeşm-i nergis olup [5]

---

[1] ~ [metin] Nigārımuñ ḳaşı yāsı kim aña miʿmār olup H, N, B → yāsı: - B
[2] ~ [metin] Ki cehle ʿilmi düşüp ʿaḳlı bī-fehim de olup → * Fehm eylemez dimekdür. H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]
[3] ~ [metin] Hezār cürüm ile göñlüm ki şübhe ehli olup H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]
[4] Ḳoḳusı ile ~ Ümīdi ile H, N
[5] ~ [metin] Yanaġ-ı penbeye nergisçe çeşme ḳurbān olup H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

ز راه میکده یاران عِنان بگردانید
چرا که حافظ ازین راه رفت و مفلس شد

Ṭarīḳ-i meykededen yön be dostān çevirüñ
Niçün ki Ḫ^{v}āce bu yoldan gidüp ü müflis olup

خیال آب خضر بست و جام کیخسرو
بجرعه نوشئ سلطان ابوالفوارس شد

Ḫayāl-i āb-ı ḥayāt baġlayup u cām-ı Cemi
Mey içmesiyle ki şāhın Ebu'l-Fevāris olup[1]

چو زر عزیز وجودست نظم من آری
قبول دولتیان کیمیای این مس شد

Vücūd-ı zer gibi maḳbūl belī benüm naẓmım
Ḳabūl-i şāh ile iksīr bu mınḳar u mis olup[2]

242
müstef^{ʿ}ilün müstef^{ʿ}ilün müstef^{ʿ}ilün müstef^{ʿ}ilün

[B 108b]

آن کیست کز روی کرم با من وفاداری کند
بر جای بدکاری چو من یک دم نکوکاری کند

Ol kim ki iḥsāndan yaña baña vefādārlıḳ ide
Bir ben gibi bed fi^{ʿ}liye bir dem eyü kārlıḳ ide

اوّل ببانگ چنگ و نی آرد بدل پیغام وی
وان گه بیک پیمانه می با من وفاداری کند

Öñ sāz u ney ṣavtı ile andan getür ḳalbe ḫaber[3]
Bir cām-ı meyle_andan ṣoñı baña vefādārlıḳ ide

---

[1] ~ Ḫayāl-ı āb-ı Ḫıżır baġladı vü Ḫusrevī cām / [metin] Ebu'l-Fevāris-i şāhın mey içmesine gidüp H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

[2] ~ [metin] Bu mınḳara ulular i^{ʿ}tibārı iksīr olup H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

[3] andan: yārdan H, N; ~ nüsḫa: Ön ṣavt-ı sāz u ney ile göñle ḫaber yārdan vire H, N, B

دلبر که جان فرسود از او کام دلم نگشود از او
نومید نتوان بود از او باشد که دلداری کند

Dilber ki cān andan elīm dil kāmı andan bī-fütūḥ
Mümkinsiz olmaḳ nā-ümīd ola ki dildārlıḳ ide

گفتم گِرِه نگشوده‌ام زان طرّه تا من بوده‌ام
گفتا منش فرموده‌ام تا با تو طرّاری کند

Didüm ki ben ben olalı ʿuḳd-i ṣaçuñ çözemedim[1]
Didi ben aña dimişem tā saña ʿayyārlıḳ ide

[H 124a] [N 134a]

پشمینه پوش تُندخو از عشق نشنیده‌است بو
از مستیش رمزی بگو تا ترک هشیاری کند

Ḫırḳa geyen ṭabʿ-ı ġażūb ʿışḳdan ḳoḳı işitmemiş[2]
Mestlikden aña nükte di tā terk-i ayıḳlıḳ ide

چون من گدای بی‌نشان مشکل بود یاری چنان
سلطان کجا عیش نهان با رند بازاری کند

Bī-şān faḳīre ben gibi öyle güzel müşkil ola[3]
Şeh ḳande gizli ʿişreti sarḫoşla bāzārlıḳ ide

زان طرّهٔ پرپیچ و خم سهلست اگر بینم ستم
از بند و زنجیرش چه غم هر کس که عیّاری کند

Ol egri büklüm zülfden ḳolay eger görsem cefā
Ḥabs ile zencīrden ne ġam ol ṣaḫṣa kʾuġruluḳ ide

[1] ~ nüsḫa: Didüm ki zülfüñ ʿuḳdesin ben olalı açamadım H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Ṭabʿı yavuz ḫırḳa geyen bir ḳoḳı ʿışḳdan duymamış H, N, B
[3] ~ nüsḫa: Bence belürsüz yoḫsula ol gibi yār müşkil ola H, N, B

شد لشکر غم بی عدد از بخت می‌خواهم مدد
تا فخر دین عبدالصّمد باشد [که] غمخواری کند

Oldı ʿadedsiz ceyş-i ġam ṭāliʿden imdād isterem
Tā Faḫr-ı dīn ʿAbduṣṣamed ola ki ġam-ḫˇārlıḳ ide

با چشم پرنیرنگ او حافظ مکن آهنگ او
کان طرّهٔ شبرنگ او بسیار مکّاری کند

Çoḳ ḥīle-bāz çeşmi ile itme murād Ḥāfıẓ anı
K'anuñ gice renklü ṣaçı çoḳ ḥīle mekkārlıḳ ide[1]

243
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

اگر ببادهٔ مسکین[2] دلم کشد شاید
که بوی خیر ز زهد ریا نمی‌آید

Çekinse müşkī-yi ḫamra göñül sezā farażā
Ki zühd ü sumʿadan eyü bū gelmeye zīrā[3]

[B 109a] جهانیان همه گر منع من کنند از عشق
من آن کنم که خداوندگار فرماید

İderse ḫalḳ-ı cihān hep beni menʿ ʿışḳdan
Ben iderim anı k'ehl-i emir baña fermā[4]

---

[1] ~ naġme: ḳaṣd eyleme Ḥāfıẓ anı / nüsḫa: K'ol zülf-i şeb-rengi anuñ çoḳ mekr ü mekkārlıḳ ide H, N, B

[2] مسکین: مشکین ب

[3] müşkī: miskī H, N; ~ nüsḫa: Ki zühd ü sumʿadan eyüce ḳoḳu gelmeye tā H, N, B

[4] ~ Ben ehl-i o iderim k'anı buyura baña H, N, B

طمع ز فیض کرامت مبر که خلق کریم
گنه ببخشد و بر عاشقان ببخشاید

Ümīdi feyż-i keremden ḳoparma k’ehl-i kerem
Güneh baġışlaya ʿuşşāḳa hem kerem-baḫşā

مقیم حلقهٔ ذکرست دل بدان امّید
که حلقه‌ای ز سر زلف یار بگشاید

Dil ol ümīd iledür ḥalḳa-i ẕikirde muḳīm
Güzel ṣaçınuñ ucından ki bir dügüm aça

[H 124b] [N 134b]

ترا که حسن خداداده هست و حجلهٔ بخت
چه حاجتست که مشّاطه‌ات بیاراید

Saña ki Ḥaḳ keremi ḥüsn ü ṭāliʿ-i ḫoş var
Seni düzetmeye meşşāṭe iḥtiyāc n’ola[1]

چمن خوشست و هوا دلکشست و می بیغش
کنون بجز دل خوش هیچ در نمی‌باید

Çemen güzel ü hevā cān çeken ü ṣāfī şarāb
Gerekmez eylik-i dilden dīgerce şeyʾ ḥālā[2]

جمیله‌ایست عروس جهان ولی هش دار
که این مخدره در عقد کس نمی‌آید

Cihān gelini güzeldür velīk uṣulca ol
Kimesne ʿaḳdine gelmez bu mestūre ḳız hā

نخواهد این چمن از سرو [و] لاله خالی ماند
یکی همی رود و دیگری همی آید

[1] ~ nüsḫa: O yüz yazana ne hācet kim olısar o saña H, N
[2] ~ nüsḫa: Ki şimdi ḳalb-i feraḥdan degül dīgerce saña H, N, B

Bu baġçe ḳalmayısar ḫāli lāle serviden
Gider biri daḫı āḫar biri gelür ḥālā

ز دل گدایئ اخلاق ما مپرس و مبین
که هرچه هست در آیینه روی بنماید

Gedāy-ı ḫilḳatimüz ṣorma sen göñülden baḳ
Ki her ne āyinede var yüzini göstere hā

بلابه گفتمش ای ماه رخ چه باشد اگر
بیک شکر ز تو دلخسته‌ای بیاساید

Didüm niyāz ile aña n'olur yüzi meh ger
Eger vireñ bir öpüş ḫaste göñlüme n'ola[1]

بخنده گفت که حافظ خدای را مپسند
که بوسهٔ تو رخ ماه را بیالاید

Gülümle didi revā görme Ḥāfıẓ Allāh içün
Ki öpüşüñ yüzi ayı bulaşısar ki saña[2]

244
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

[B 109b]

از سر کوی تو هر کو بملالت برود
نرود کارش و آخر بخجالت برود

Her kim ol semtüñ ucından ki melāletle gider
Yürimez işi anuñ ṣoñra ḥacāletle gider

[1] ~ nüsḫa: Bir öpme ger viresin ḫaste göñlüme n'ola H, N, B
[2] gülümle: gülme B; ~ [metin] Ki meh yüzini öpüşüñ senüñ bulaşdıra H, N, B [Vezin sebebiyle derkenar tercih edildi.]

سالک از نور هدایت طلبد راه بدوست
که بجایی نرسد گر بضلالت برود

İstesün dosta yolı şavḳ-ı Hüdādan ʿāşıḳ
Bir yaña irmeye kim ger ki ḍalāletle gider

[H 125a] [N 135a]

گروی آخر عمر از می و معشوق بگیر
حیف اوقات که یک سر ببطالت برود

Ṣoñ ʿömürde mey ü maʿşūḳdan al bir behre
Yazıḳ ol demlere kim birden o bīhūde gider

ای دلیل دل گمگشته خدا را مددی
که غریب ار نبرد ره بدلالت برود

Dil yitik olmuşa rehber meded it Ḥaḳḳ içün
Ger ġarīb iltmez ise yol ki delāletle gider

حکم مستوری و مستی همه بر خاتمتست
کس ندانست که آخر بچه حالت برود

Cümle mührüñde senüñ ṣāliḥ ü fāsıḳ ḥükmi[1]
Kim bilür kim ṣoñı anuñ ki ne ḥāl üzre gider

کاروانی که بود بدرقه‌اش حفظ خدا
بتجمّل بنشیند بجلالت برود

Ola bir ḳāfile kim meşʿalesi luṭf-ı Ḫudā
Ḫoşluġıla ḳonar ol hem ʿaẓamet ile gider

حافظ از چشمهٔ حکمت بکف آور جامی
بو که از لوح دلت نقش جهالت برود

[1] ḥükmi ~ emri H, N

ʿAyn-ı ḥikmetden ele Ḫ^{v}āce getür bir ṣu kim
Levḥ-i göñülden ola naḳş-ı cehālet de gider[1]

245
mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

صبا وقت سحر بویی ز زلف یار می آورد
دل شوریدهٔ ما را نو در کار می آورد

Seḥer vaḳti ṣaç-ı yārdan ṣabā bir bū getürürdi
Yeñiden ʿışḳa şeydā göñlümüz bizüm getürürdi

من آن شاخ صنوبر را ز باغ دیده برکندم
که هر گل کز غمش بشکفت محنت بار می آورد

Ben ol servi budaġın sīne bāġından ḳopardum kim
Ġamından kʾaçılur her gül ki ġam yükin getürürdi

ز بیم غارت عشقش دل پرخون رها کردم
ولی میریخت خون در ره بدان هنجار می آورد

Ḳaçırdum ḳanlu göñlüm ʿışḳınuñ yaġması ḫavfinden
Velī dökerdi ḳan yola ol iz ile getürürdi

[B 110a] فروغ ماه می‌دیدم ز بام قصر او روشن
که روی از شرم آن خورشید در دیوار می آورد

ʿAyānen gördüm anuñ köşki damından mehin şavḳın
Ki ol güneş ḥicābından divāra yüz getürürdi[2]

---

[1] ṣu kim ~ (جنابق)? H, N; de gider ~ ki gider H, N

[2] ~ nüsḫa: [Ki] ol güneş ḥicābından divāra yüz getürürdi H, N, B

[H 125b] [N 135b]

بقول مطرب و ساقی برون رفتم گه و بیگه
کز آن راه گران قاصد خبر دشوار می آورد

Giderdüm ṭaşra muṭrib sāḳi ḳavliyle geh ü bī-gāh[1]
Ki ḳāṣıd ol aġır yoldan ḫaber gücin getürürdi

سراسر بخشش جانان طریق لطف و احسان بود
اگر تسبیح می‌فرمود اگر زنّار می آورد

Ḳamu baḫşīş-i cānān luṭf ile iḥsān ṭarīḳidür
Eger tesbīḥ buyursaydı vü ger zünnār getürürdi

عفاالله چین ابرویش اگر چه ناتوانم کرد
بعشوه هم پیامی بر سر بیمار می آورد

Ḫudā ʿafv ide yā ḳaşın zebūn itdi beni gerçi
Başına ḫastenüñ nāz ile hem ṣıḥḥat getürürdi

خوشا آن وقت و ساعت کزان زلف گره بندش
بدر می برد دل که کاری که خصم اقرار می آورد

Ne ḫoşdur ol dem ü sāʿat k'anuñ dügümlü zülfinden
Göñül bir iş çıḳarurdı ki ḫaşm iḳrār getürürdi

ز رشك تار زلف دوست بر باد هوا می داد
صبا هر نافهٔ مشکین که از تاتار می آورد

Virüp bād-ı hevāya yār ṣaçı teline güniden[2]
Ṣabā her nāfe-i miskīn ki Tātārdan getürürdi

عجب میداشتم دی شب ز حافظ جام و پیمانه
ولی منعش نمی‌کردم که صوفی وار می آورد

[1] ~ Giderdüm vaḳt ü bī-vaḳt ṭaşra muṭrib sāḳi ḳavliyle H, N, B
[2] güni: [kıskançlık, haset.]

ʿAceb dün gice Ḥāfıẓdan ṭutardum cām ü peymāne
Velīkin itmedüm iʿrāż ki ṣūfice içürürdi

246
mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

هر آن کو خاطر مجموع و یار نازنین دارد
سعادت همدم او گشت و دولت همنشین دارد

Her ol kim ḫāṭırı ḫoşdur u yār-ı nāzenīn ṭutar
Saʿādet oldı_aña hem-dem ü devlet hem-nişīn ṭutar

حریم عشق را درگه بسی بالاتر از عقلست
کسی آن آستان بوسد که جان در آستین دارد

Ḳatı yüksek ʿaḳıldan ʿışḳ yerinüñ ḥavlu ḳapusı
Öper ol işigi bir kişi kim yeñde rūhın ṭutar

دهان تنگ شیرینش مگر مهر سلیمانست
که نقش خاتم لعلش جهان زیر نگین دارد

Anuñ ṭatlu vü ṭar aġzı meger mühr-i Süleymāndur
Ki laʿlīn reng mühri ṭaşı altında cihān ṭutar

[H 126a] [N 136a] [B 110b] لب لعل و خط مشکین چو آنش هست و اینش هست
بنازم دلبر خود را که حسنش آن و این دارد

Leb-i laʿliyle müşkīn ḫaṭ çü ol vardur u bu vardur
Olam öz dostuma ḳurbān ki ḥüsni ān u īn ṭutar

چو بر روی زمین باشی توانایی غنیمت دان
که دوران ناتوانیها بسی زیر زمین دارد

Olasuñ çünki yer üzre a sen bil varlıġuñ niʿmet
Felek zīrā nice ḳudretsizi zīr-i zemīn ṭutar

بخواری منگر ای مُنعِم ضعیفان و نحیفان را
که صدر مجلس عزّت گدای رهنشین دارد

Be zengīn baḳma ḫorluḳla faḳīrān u ża῾īfāna
Ki ῾izzet bezminüñ ṣadrın faḳīr-i yol-nişīn ṭutar

بلاگردان جان و تن دعای مستمندانست
که بیند خیر از آن خرمن که ننگ خوشه چین دارد

Belāyı döndürür yoḫsul du῾āsı cān u tenlerden
O ḫırmāndan ḫayır bend kim ki ῾ār-ı ḫūşe-çīn ṭutar[1]

صبا از عشق من رمزی بگو با خسرو خوبان
که صد جمشید و کیخسرو غلام کمترین دارد

Şeh-i ḫūbāna söyle ey ṣabā bir nükte ῾ışḳımdan
Ki yüz Cemşīd ü Keyḫusrevce ῾abd-i kemterīn ṭutar

و گر گوید نمی‌خواهم چو حافظ عاشق مفلس
بگوییدش که سلطانی گدایی همنشین دارد

Eger kim istemem dirse Ḫ῾āce-āsā faḳīr ῾āşıḳ
Aña söyleñ ki yoḫsulı şehenşeh hem-nişīn ṭutar

247
mef῾ūlü mefā῾īlü mefā῾īlü fe῾ūlün

دیرست که دلدار پیامی نفرستاد
ننوشت کلامی و سلامی نفرستاد

Çokdan baña dilber ki peyām itmedi irsāl
Hem yazmadı bir lafẓ u selām itmedi irsāl

[1] ~ nüsḫa: O ḫırmenden ḫayır bend ide kim ṭar ḫūşe-çīn ṭutar H, N, B

صد نامه فرستادم و آن شاه سواران
پیکی ندوانید و سلامی نفرستاد

Gönderdüm aña yüz biti ol şāh-ı süvārān
Yeldirmedi bir peyk ü peyām itmedi irsāl

سوی من وحشی صفت عقل رمیده
آهوروشی کبک خرامی نفرستاد

Ben ʿaḳlı ḳaçıḳ şekli vuḥūş cānına ol[1]
Bir āhū reviş kebk-i ḫırām itmedi irsāl

[H 126b] [N 136b]

دانست که خواهد شدنم مرغ دل از دست
وز آن خط چون سلسله دامی نفرستاد

Bildi ki benüm murġ-ı dilim gidiser elden
Zencīrce ṣaçından baña dām itmedi irsāl

[B 111a]

فریاد که آن ساقئ شکرلب سرمست
دانست که مخمورم و جامی نفرستاد

Feryād ki o sarḫoş dudaġı ṭatluca sāḳī
Bildi beni maḫmūr ki vü cām itmedi irsāl

چندان که زدم لاف کرامات و مقامات
هیچم خبر از هیچ مقامی نفرستاد

Urdum o ḳadar lāf-ı kerāmāt u maḳāmāt
Hiçbir yaḳadan baña peyām itmedi irsāl

[1] ~ Ben vaḥşī şekil ʿaḳlı ḳaçıḳ cānibine ol H, N, B

حافظ بأدب باش که واخواست نباشد
گر شاه پیامی بغلامی نفرستاد

Ḥāfıẓ aña ṣorıyla cevāb olmaz edīb ol[1]
Ger ʿabdine sulṭān ki peyām itmedi irsāl

248
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilat

ای پُستهٔ تو خنده زده بر حدیث قند
مشتاقم از برای خدا یک شکر بخند

Ey yār femüñ ki ḳand sözine urdı ḫandeler
Müştāḳam eyle bir Ḥaḳ-içün ṭatlu ḫandeler[2]

جایی که یار ما بشکرخنده دم زند
ای پُسته کیستی تو خدا را بخود مخند

Bir yer ki ṭatlu gülmek ile ursa yār ṣadā
Fıstıḳ Ḥaḳiçün öz işüñe gülme sen neler[3]

طوبی ز قامت تو نیارد که دم زند
زین قصّه بگذرم که سخن می‌شود بلند

Ṭūbā boyuñdan urmaġa ḳādir degül nefes
Bizler bu fıḳradan geçelim söz olur uzar

گر طیره می‌نمایی و گر طعنه می‌زنی
ما نیستیم معتقد شیخ خودپسند

[1] ~ nüsḫa: Ṣorıyla cevāb olmaz aña Ḥāfıẓ edīb ol H, N, B
[2] ḫandeler ~ gülmeler H, N
[3] ~ Kimsin be ḥoḳḳa fem öz ile sen ne gülmeler H, N, B

Ursañ eger ki ṭaʿne vü ger göstereñ ġażab
Ḫod-bīn kişiyi biz degülüz sevdigim sever[1]

ز آشفتگئ حال من آگاه کی شود
آنرا که دل نگشت گرفتار این کمند

Āgāh ḳaçan olur ki benüm şifte ḥālime
Ol kes ki bu kemende dili olmadı düşer

[H 127a] [N 137a]

خواهی که برنخیزدت از دیده رود خون
دل در وفای صحبت رود کسان مبند

İster misin ki ḳan çayı gözüñden aḳmaya
Bir şaḫṣuñ oġlı ʿışḳına dil olma baġlar[2]

بازار شوق گرم شد آن شمع رخ کجاست
تا جان خود بر آتش رویش کنم سپند

Bāzār-ı ʿışḳ ṭutuşdı ḳanı ol yañaġı şemʿ
Tā yüzi āteşine idüm cān u dil yüzer[3]

[B 111b]

حافظ چو ترک غمزهٔ خوبان نمی‌کنی
دانی کجاست جای تو خوارزم یا خُجند

Ḫūbāñ gözin çü itmeyesin terk Ḥāfıẓ
Bilür misüñ ki ḳande yerüñ bu iki şehir[4]

---

[1] ~ nüsḫa: Bir şaḫṣ-ı (نوبر امان = nev-ber emān?) degülüz sevdigim sever H, N, B → sever: söz B.

[2] ~ nüsḫa: Olma kes oġlı ṣoḥbet-i ʿışḳına dil düger H, N, B

[3] ~ nüsḫa: Tā cān u dil yañaġı odına idüm yüzer → * yüzer, yüzerlik dimekdür H, N, B

[4] ~ nüsḫa: Dilber gözini çün Ḫᵛāce terk eylemezseñ / Ḳande bilür misüñ ki yerüñ bu iki şehir H, N, B
[Bu iki şehir: Ḫᵛārezm ü Ḫocend]

249
müstefʿilün feʿūlün müstefʿilün feʿūlün

دست از طلب ندارم تا کام من برآید
یا تن رسد بجانان یا جان ز تن برآید

Tā ben irince kāma ṭutmam elim ṭalebden[1]
Yā ten irer ḥabībe yā cān çıḳar bedenden

هر دم چو بی وفایان نتوان گرفت یاری
ماییم خاك کویش تا جان ز تن بر آید

Her dem ḥaḳīḳsizce bir yāri ṭutmaḳ olmaz
Kūyı türābıyuz biz çıḳınca cān bedenden[2]

جان بر لبست و حسرت در دل که از لبانش
نگرفته هیچ کامی جان از بدن برآید

Cān lebde dilde ḥasret k’anuñ dehānı içün
Hīç ṭutmaduḳ bir ārzū cān çıḳıyor bedenden

از حسرت دهانش آمد بتنگ جانم
خود کام تنگدستان کی زان دهن برآید

Ṭarlıġa geldi cānum aġzı firāḳlıġından
Ḳande bulur ṭar ellü öz kāmını dehenden

بگشای تربتم من بعد از وفات و بنگر
کز آتش درونم دود از کفن برآید

Öldükde ben mezārım aç ṣoñra hem naẓar ḳıl
Kim baġrım āteşinden çıḳar tütün kefenden

---

[1] irince kāma ṭutmam B: murāda irince ṭutmam H, N; ṭutmam ~ çekmem H, N; kāma ~ [metin] murāda H, N [Vezin için B tercih edildi.]

[2] ~ nüsḫa: Olmaz hemīşe ṭutmaḳ dost bī-vefāları kim / Biz ṣan türābıyuz kim tā cān çıḳa bedenden H, N, B

بر خیز تا چمن را از قامت و قیامت
هم سرو در برآید هم نارون برآید

Ḳalḳ yüri var baġa dek kim boy u ḳāmetüñden
Hem servi ẕevḳe gelsün hem vire meyve şevḳden

[H 127b] [N 137b]

بر بوی آن که در باغ یابد گلی چو رویت
آید نسیم و هردم گِرد چمن برآید

Ol um ile ki bāġda bula yüzüñce bir gül
Her dem gelür ṭolanur yel ṭarf-ı bāġ u gülşen

بنمای رو که خلقی واله شوند و حیران
بگشای لب که فریاد از مرد و زن برآید

Göster yüzüñ ki ʿālem ḥayrān u bī-hūş olsun
Aç dudaġuñ ki feryād gelsün er ile zenden

هر یك شکست زلفت پنجاه شست دارد
چون این دل شکسته با آن شکن بر آید

Her büklümi ṣaçuñuñ yüz deñlü olta ṭutar
Niçe bu ḫaste dil ol ḳıvrımla çıḳar aḳran

[B 112a]

گویند ذکر خیرش در خیل عشقبازان
هر جا که نام حافظ در انجمن برآید

Ḫayr ile yād iderler ʿuşşāḳ aralıġında
Her yer ki Ḥāfıẓ adı dernekde çıḳa rūşen

250
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilāt

نسبت رویت اگر با ماه و پروین کرده‌اند
صورتی نادیدهٔ اطلاقی بتخمین کرده‌اند

Beñzediş rūyuñ egerçi māh-ı pervīn itdiler
Muṭlaḳā görülmedük bir ṣūrı taḫmīn itdiler

شمّه‌ای از داستان عشق شورانگیز ماست
این حکایتها که از فرهاد و شیرین کرده‌اند

Fitne-engīz ʿışḳımuzuñ fıḳrasından cüzʾidür
Ol ḥikāyetler ki Ferhād ile Şīrīn itdiler

ساقیا می ده که با حکم ازل تدبیر نیست
قابل تغییر نبود آنچه تعیین کرده‌اند

Bāde vir sāḳī kʾezel ḥükmine tedbīr yoḳ durur
Ḳābil-i taʿbīr degül ol şey ki taʿyīn itdiler

هیچ مژگان دراز و غمزهٔ جادو نکرد
آنچه آن خال سیاه و زلف مشکین کرده‌اند

Hīç uzun kirpik daḫı cādū-yı ġamze itmedi
Anı kim ol ḳara beñ hem zülf-i müşkīn itdiler

در سفالین کاسهٔ رندان بخواری منگرید
کاین حریفان خذمت جام جهان‌بین کرده‌اند

Baḳmayuñ ḫorluḳla ṣaḳsı ḳabına ʿāşıḳların[1]
Kim bu eşḫaṣ ḫiẕmet-i ḳalb-i cihān-bīn itdiler

[1] ~ Baḳma ṣaḳsı cāmına ʿāşıḳların ḫorluḳ ile H, N, B → ḫorluḳ: ḫōriş B

[H 128a] [N 138a]

از خرد بیگانه‌ای چون داند اندربر کشد
دختر رز را که نقد عقل کابین کرده‌اند

Nice bir bīgāne uṣdan sīneye çekme bilür
Bāġ ḳızın kim naḳd-i ʿaḳlı aña kābīn itdiler

خاکیان بی بهره‌اند ز جرعهٔ کأس الکرام
این تطاول بین که باعشّاق مسکین کرده‌اند

Cām-ı cömerd curʿasından ʿāṣıḳān bī-ḥiṣṣeler
Bu cefāyı gör ki ol ʿuṣṣāḳ-ı miskīn itdiler[1]

شهپر زاغ و زغن زیبای صید و قید نیست
این کرامت همره شهباز و شاهین کرده‌اند

Çaylaḳ u ḳuzġun ḳanadı ṣayd u ḳayda ḫoş degül
Bu kerem baḫşın sezā şahbāz u şāhīn itdiler

نکهت جانبخش دارد خاک کوی دلبران
عارفان آنجا مشام عقل مشکین کرده‌اند

Ḫāk-i semt-i dil-rübālar rīḥ-i cān-baḫşā ṭutar[2]
Bunda ʿāṣıḳlar demāġ-ı ʿaḳlı müşkīn itdiler

[B 112b]

شعر حافظ را که یک سر وصف احسان شماست
هر کجا بشنیده‌اند از صدق تحسین کرده‌اند

Ḥāfıẓuñ şiʿrini cümle luṭfuñuz vaṣfı sizüñ
Ḳande kim işitdiler gerçekle taḥsīn itdiler

[1] ~ Gör bu ẓulmi cevri k'ol ʿuṣṣāḳ-ı miskīn etdiler H, N, B
[2] rīḥ: ʿıṭr [mısra altı] H, N

251
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilāt

صورت خوبت نگارا خوش بآیین بسته‌اند
گوییا نقش لبت از جان شیرین بسته‌اند

Dilberā ḫūb ṣūretüñ bir ḫoşça şekle bağlamış[1]
Gūyiyā şekl-i lebüñde ṭatlu cāndan bağlamış

خطّ سبز و عارضت بس خوب و دلکش یافتم
سایبان از گردِ عنبر گِردِ نسرین بسته‌اند

Ḫaṭṭ-ı sebz ü ʿārıżuñ buldum laṭīf ü ḫūb ḳatı
Gölgelik ʿanber tozından ṭarf-ı aḳ gül bağlamış[2]

از برای مقدم خیل خیالت مردمان
زاشک خونین در دیار دیده آیین بسته‌اند

Gelmesi çün şeh ḫayālüñ merdüm-i çeşm ʿaskeri
Ḳanlu yaşdan şehr-i gözde zīb ü zīnet bağlamış[3]

کار زلف تست مشک‌افشان آمّا حالیا
مصلحت را تهمتی بر نافهٔ چین بسته‌اند

Zülfüñüñ kārı senüñ misk ṣaçma ammā şimdilik
Bir ḫuṣūṣ çün nāfe-i çīn üzre töhmet bağlamış[4]

[H 128b] [N 138b]

یارب آن رویست و در پیرامنش بند کلاه
یا بگرد ماه تابان عقد پروین بسته‌اند

Çevre yanında ʿaceb bend-i külāhı ol yüzüñ
Yoḫsa mehtāb çevresin Ülker bağı mı bağlamış[5]

---

[1] ~ Ey güzel bir ḫoşça şekle ḫūb cemālüñ dügdiler H, N, B
[2] ~ ṭarfların dügdiler H, N, B
[3] ~ zīb ü tezyīn dügdiler H, N, B
[4] ~ ḳubḥın dügdiler H, N
[5] ~ nüsḫa: Yoḫsa Ülker bağı mı mehtāb yañasın dügdiler H, N, B

جمله وصف عشق من بودست و حسن روی او
پیش ازین آنها که بر فرهاد و شیرین بسته‌اند

Vechinüñ hep ḫūblıġı hem ʿışḳımuñ vaṣfı imiş
Bundan öñ ol nesne kim Ferhād u Şīrīn baġlamış

حافظا محض حقیقت گوی یعنی سر عشق
غیر ازین دیگر خیالاتی بتخمین بسته‌اند

Ḫʸāce di maḥż-ı ḥaḳīḳat yaʿnī kim esrār-ı ʿışḳ
Nice taḫmīnle ḫayālāt bundan özge baġlamış[1]

252
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün (feʿilāt)

بوی مسک از ختن باد صبا می آید
این چه بادست کزو بوی شما می آید

Būy-ı miskīn seḥerī yel Ḫoteninden geliyor
Bu ne yeldür ki sizüñ ḳoḳıñuz andan geliyor

[B 113a] نکهت مشک ختن می دمد از جیب نسیم
کاروانی مگر از ملک خطا می آید

Semt-i yelden Ḫotenī misk ḳoḳısı esmekde
Gūyiyā ḳāfile kim mülk-i Ḫaṭādan geliyor

بر ندارم دل ازو تا نرود جان ز تنم
گوش کن کز سخنم بوی وفا می آید

Andan almam dili tā gitmeyicek cān tenden
Diñle dostluḳ ḳoḳısı kim bu sözümden geliyor

---

[1] [İlk mısrada vezin için derkenar tercih edildi.]; ~ [metin] Ey Ḫʸāce maḥż-ı ḥaḳīḳat söyle yaʿnī esrār-ı ʿışḳ / ~ Başḳa bundan nice biñ efkārı taḫmīn dügdiler H, N, B →maḥż: mecmaʿ H, N

پیش تیر غمش ای [دل] سپر از سینه مساز
دیده بربند که پیکان ز هوا می آید

İtme dil tīr-i ġamı öñine ḳalḳan berden
Baġla pek göziñi demren ki hevādan geliyor

عشق ابروی تو پیوسته مرا میپرسد
پادشاهیست که یادش ز گدا می آید

Ḳaşlaruñ ʿışḳı beni her dem ü ān ṣormaḳda
Şāh durur ḫāṭırına kim fuḳarādan geliyor[1]

بس که از اشک منت پای فرو رفت بگل
مردم چشم مرا از تو حیا می آید

Çoḳlıġından yaşımuñ batdı ayaġuñ çamura
İḥticāb merdüm-i çeşmime ki senden geliyor[2]

[H 129a] [N 139a]

حافظ از باده مپرهیز که گل باز بباغ
از پی عیش بصد برگ و نوا می آید

İtme meyden Ḫᵛāce perhīz ki yine gülşene gül[3]
Yüz ḳadar meyve vü yapraḳla ṣafā çün geliyor

253
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilāt

روز وصل دوستداران یاد باد
یاد باد آن روزگاران یاد باد

Dōstānuñ vaṣlı günler yād ola
Yād ola ol gūne demler yād ola

---

1 şāhdurur ~ şehdurur H, N
2 İḥticāb ~ utanış H, N
3 [mısra altı] yine: B'de yok.

کامم از تلخئ غم چون زهر گشت
بانگ نوش باده‌خواران یاد باد

Acı ġamdan çün zehir oldı ṭamaḳ[1]
Ṣavṭ-ı nūş-ā-nūş-ı rindler yād ola

گر چه یاران فارغست از یاد من
از من ایشانرا هزاران یاد باد

Gerçi dostlar añmadan fāriġ beni
Nice biñ kez benden anlar yād ola

مبتلا گشتم درین بند و بلا
کوشش آن حق گزاران یاد باد

Bu belā bendine oldum mübtelā
Saʿyi ḥaḳ ḥaḳḳāni dostlar yād ola[2]

[B 113b]

گر چه صد رودست در چشمم مدام
زنده رود باغ کاران یاد باد

Gerçi yüz ırmaḳ gözüm yaşı benüm[3]
Zinde-rūdī baġçevānlar yād ola

نیك در تدبیر غم درمانده‌ام
چارهٔ آن غمگساران یاد باد

ʿĀcizim tedbīr-i ġamda ḫoşça ben
Çāre-i ol ġam-güsārlar yād ola

---

[1] ṭamaḳ ~ damaġ H, N
[2] ~ Saʿyi ol ḥaḳḳāni dostlar yād ola H, N, B
[3] benüm: devām H, N

راز حافظ بعد ازین ناگفته ماند
ای دریغ آن رازداران یاد باد

Baʿd ez-īn esrār-ı Ḥāfıẓ ḳaldı sır
Ey yazıḳ ol sır ṭutanlar yād ola

254
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

[H 129b] [N 139b]

مطرب عشق عجب ساز و نوایی دارد
نقش هر نغمه که زد راه بجایی دارد

ʿIşḳı çalan ne ʿaceb sāz u maḳāmāt ṭutar[1]
Çaldı bir naġme ki her perdesi bir yer ṭutar[2]

عالم از نالهٔ عشّاق مبادا خالی
که خوش آهنگ و فرح بخش و صفایی دارد

Olmasun ḫālī cihān nāle-i ʿuşşāḳlardan
Zīrā āheng ü feraḥ-baḫş ü ṣafālar ṭutar[3]

پیر دردی کش ما گر چه ندارد زر و زور
خوش عطابخش و خطاپوش خدایی دارد

Şeyḫ Maḥmūd pīrimüz gerçi zer ü zūr ṭutmaz
Ḫoş kerem-baḫş-ı ḫaṭā-pūş efendi ṭutar[4]

محتشم دار دلم کاین مگس قندپرست
تا هوادار تو شد فرّ همایی دارد

---

[1] ~ nüsḫa: muṭrib-i ʿışḳ H, N; ~ Muṭrib-i ʿışḳ ne ʿaceb sāz u maḳāmāt ṭutuyor H, N, B → * münāsib görilür. ṭutuyor, yā ile H, N

[2] ~ Her naġam k'urdı bize naḳş u maḳāmāt tutuyor H, N, B

[3] ~ nüsḫa: Kim ḫoş āheng ü ḫoş-baḫş ferāḥāt tutuyor H, N, B

[4] ~ nüsḫa: Ḫoş kerem-baḫş ḫaṭā-pūş iylikler ṭutar H, N, B; * Mülāḥaẓa oḳuyup taḥrīr oḳıya H.

Ḫoşça ṭut gönlümi kim ʿāşıḳ-ı ḳanddur bu sinek
Tā saña olalı ʿāşıḳ ki hümā şevḳ ṭutar[1]

از عدالت نبود دور گرش پرسد حال
پادشاهی که بهمسایه گدایی دارد

Olmaya ḥālini ger ṣora ʿadāletden dūr
Bir şehenşeh ki civārında faḳīr koñşı ṭutar[2]

اشک خونین بنمودم بطبیبان گفتند
درد عشقست و جگرسوز دوایی دارد

Ḳanlu gözyaşımı gösterdüm eṭibbāya didi
Derd-i ʿışḳdur ki ciger-sūz ṣabır ḫoş ṭutar[3]

ستم از غمزه میاموز که در مذهب عشق
هر عمل اجری و هر کرده جزایی دارد

Ẓulmi ögrenme gözüñden ki maḥabbet yolında
Her ʿamel ecri vü her iş de cezāyı ṭutar[4]

[B 114a]

نغز گفت آن بت ترسابچهٔ باده پرست
شادئ روی کسی خور که صفایی دارد

Mey-fürūş ol büt-i tersā-beçe ḫoş söz didi
Bir kimesne yüzi ʿışḳına mey iç ẕevḳ ṭutar[5]

---

[1] ~ nüsḫa: ʿĀşıḳuñ tā olalı şevḳ-i hümāvāt ṭutar H, N, B
[2] ~ ʿAdlden olmaya ḥālī eger ol ḥāl ṣorsa / Ḳoñşuluḳda bir ulu kim fuḳarālar ṭutar H, N, B
[3] ~ Derd-i ʿışḳdur u ciger-sūz ʿilāclar ṭutar H, N, B
[4] ~ Her ʿamel ecri vü her aġrı ʿilāclar ṭutuyor H, N, B → ʿamel: H'de yok.; aġrı: iş H, N; ʿilāclar: ʿilācāt; H, N.
[5] ~ nüsḫa: Ḫoş didi ol büt-i tersā beçe kim bāde-fürūş / Bir kişi ʿışḳına mey iç ki ṣafālar ṭutuyor → o ḥālāt ṭutar H, N, B

دل من معتکف زلف تو شد نیکودار
بلبل عشق تو شد برگ و نوایی دارد

Muʿtekif oldı senüñ zülfüñe göñlüm ḫoş ṭut
Oldı ʿışḳuñ ḳuşı ḫoş-ḥāl ile ḳudret ṭutar[1]

خسروا حافظ درگاه نشین فاتحه خواند
وز زبان تو تمنّای دعایی دارد

[H 130a] [N 140a] Oḳudı fātiḥā dergāhda nişīn Ḫᵛāce şehā
Bir duʿādur ki senüñ dilden ü iḫsān ṭutar[2]

255
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

نیست در شهر نگاری که دل ما ببرد
بختم ار یار شود رختم ازینجا ببرد

Bir güzel yoḳ ki Şīrāzda dilimüzi ilede
Ṭāliʿim yār ola ger raḫtımı bundan ilede[3]

کو حریفی کش سرمست که پیش کرمش
عاشق سوخته دل نام تمنّا ببرد

Ḳande bir bāde-perest yār ki keremkārlıġı dem
ʿĀşıḳ-ı dil-yanıġa istegi adın ilede[4]

باغبانا ز خزان بی‌خبرت می‌بینم
آه از آن روز که بادت گل رعنا ببرد

---

[1] ~ nüsḫa: Bülbül-i ʿışḳuñ olup ḫoşça nevālar ṭutuyor → nevālāt ṭutar H, N, B
[2] ~ Oḳurdı fātiḥa nişīn Ḫᵛāce şehā bir iḫlāṣ / Öz femüñden dilegi ḫayr duʿālar ṭutar H, N, B → bezm: fātiḥa H [Derkenarda vezin ve anlam için N ve B nüshası esas alındı.]
[3] ~ Bir güzel yoḳ ki Şīrāz içre göñülüm ilede/ Yār ola baḫtım eger şevbimi bundan ilede H, N, B
[4] ~ ʿĀşıḳ-ı dil-yanıġın istegini nām ilede H, N, B

Baġçevān ben seni gördüm ki ḫazāndan ġāfil
Āh o günden ki güzel ʿömr-i gülüñ yel ilede[1]

رهزن دهر نخفته‌ست مشو ایمن ازو
اگر امروز نبرده‌ست که فردا ببرد

Yol kesen dehr uyanıḳ olma ṣaḳın andan emīn
Ger bugün almadısa ʿömrüñi yarın ilede[2]

در خیال این همه لعبت بهوس می‌بازم
بو که صاحب نظری نام تماشا ببرد

Kendü fikrimden bu dek itdüm oyun istekle
Bir naẓar ehli ola görmek adın kim ilede[3]

علم و فضلی که بچل سال دلم جمع آورد
ترسم آن نرگس مستانه بیغما ببرد

ʿİlm ü fażlı ki getürdüm dirime ḳırḳ yılda
Ḳorḳarım yaġmaya ol gözleri mestān ilede[4]

سحر با معجزه پهلو نزند ایمن میباش[5]
سامری کیست که دست از ید بیضا ببرد

Sen emīn ol ki siḥir muʿcizeye yaḳlaşmaz[6]
Sāmirī kim ki yed-i beyżādan el üst ilede

---

[1] ~ Baġçevān yoḳ ḫaberüñ ben seni gördüm güzden / Āh o yel kim gül-i raʿnāñı o eyyām ilede H, N, B

[2] ~ nüsḫa: Almadı ger bugün ʿömriñi yar ile nām ilede H, N, B → yār: yaz H, N [vezin hatalı]

[3] ~ nüsḫa: Ola bir ehl-i naẓar kim görişe nām ilede H, N, B

[4] ~ Ḳorḳarım ol gözi mest yaġmaya ibrām ilede H, N, B

[5] بانگ گاوی چه صدا بازدهد عشوه مخر ح، ن، ب ~ İşbu mıṣraʿ tercümesiyle kenāre yazıla H, N, B
[Bu mısra metin kısmında yer almakla birlikte Sûdî (II/230) şerhinde "nüsḫa" olarak nitelenmektedir. Anlamı ise aynı satırın sol sütununda yer almaktadır. ".. kenāre yazıla" ifadesinden anaşıldığı üzere bu mısraın derkenarda olması gerektiğinden dipnota alındı.]

[6] ~ Bir ṣığır ṣavtı ne ses vire ṣafā alma ṣaḳın H, N, B [Yukarıdaki mısraın tercümesidir.]

[B 114b]

راه عشق ار چه کمینگاه کماندارانست
هر که دانسته رود صرفه ز اعدا ببرد

ʿIşḳ yolı gerçi pusı-gāh-ı[1] kemāndārāndur
Kim ki ʿāḳilce gider ḫaşmdan üstlük ilede[2]

[H 130b] [N 140b]

جام مینایئ می سدّ ره تنگ دلیست
منه از دست که سیل غمت از جا ببرد

Sedd-i rāhdur mey-i sebz cāmı göñül ṭarlığına
Ḳoma elden seni ġam seyli yerüñden ilede[3]

حافظ ار جان طلبد غمزهٔ مستانهٔ یار
خانه از غیر بپرداز و بهل تا ببرد

Cān dilerse be Ḫ^{v}āce ġamze-i mestāne-i yār
Ġayrıdan dil evini boşla ki tā ol ilede[4]

256
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

جهان بر ابروی عید از هلال وسمه کشید
هلال عید در ابروی یار باید دید

Hilālden ebrū-yı ʿīde ki vesme gök çekdi
Ki görmege ḳaş-ı yāri gereklü mehʿīdi

شکسته گشت چو پشت هلال قامت من
کمان ابروی یارم چو وسمه بازکشید

---

[1] pusı-gāh-ı: [pusı-gāhı (پوسیگاهی) yazılmış. Anlam gereği terkip yapıldı.]

[2] ~ ʿIşḳ yolı gerçi kemānkeş kişiye pusı yeri / Kim ki ʿāḳilce gider ḫaşmdan ol kām ilede H, N, B

[3] ~ Sedd-i rāhdur mey-i billūrī ḳadeḥ ṭar göñle / Ḳoma elden ki yerüñden seni ġam seyli_ilede H, N, B

[4] ~ nüsḫa: Cān dilerse güzelüñ mest gözi ey Ḫ^{v}āce eger / Dil evin boşla digerden ki o ārām ilede H, N, B

Benüm boyum meh-i nev arḳası gibi ṣındı
Ḥabībimüñ kaşı yāsı çü rastıḳ çekdi

مپوش روی و مشو در خط از تفرّج خلق
که خواند حافض تو بر روی إن یکادو دمید

Yüz örtme olma ḥicābda teferrüc-i ḫalḳdan
Ki geldi yüzüñe ḫaṭṭuñ *ve in yekād* oḳudı

مگر نسیم تنت صبح در چمن بگذشت
که گل ببوی تو بر تن چو صبح جامه درید

Meger tenüñ yeli uġradı çin seḥer bāġa
Seḥerce cāme ḳoḳuñla ki gül tene çekdi[1]

نبود چنگ و رباب و گل و نبیذ که بود
گل وجود من آغشتهٔ گلاب و نبید

Yoġ idi sāz ile ıḳlıġ u gül ile bāde
Gülāb u meyle vücūdum çamurı ışlandı

بیا که با تو بگویم غم ملالت دل
چرا که بی تو ندارم مجال گفت و شنید

Be gel ki saña göñül ḥüzn ü ḳayġusın diyem
İşitme dimeye sensiz ki güci ḳalmadı[2]

بهای وصل تو گر جان بود خریدارم
که جنس خوب مبصّر بهر چه دید خرید

Eger ki cān ise vaṣluñ bahāsı ben aluram
Ki şekl-i ḫūbı mubaṣṣır ne gördise aldı[3]

---

[1] ~ nüsḫa: Meger tenüñ ḳoḳusı uġradı seḥerce yine/ Ki gül ḳoḳunı seḥerce tenine ṭon çekdi H, N, B
[2] ~ İşitme dime gücüm sensizin ki ḳalmadı H, N, B
[3] ~ nüsḫa: Ne gördi ise mubaṣṣır ki şekl-i ḫūb aldı H, N, B

[H 131a] [N 141a] [B 115a]

مریز آب سرشکم که بی تو دور از تو
چو باد میشد و در خاك راه می غلطید

Yaşımı dökme ki sensiz ıraḳ ola senden
Ki ḫāk-i rāha gidüp yel gibi yuvalandı

چو ماه روی تو در شام زلف می‌دیدم
شبم بروی تو روشن چو روز می‌گردید

Çü gördüm ay yüziñi zülfüñüñ şebinde senüñ
Yüzüñle gün gibi rūşen benüm gecem oldı

بلب رسید مرا جان و برنیامد کام
بسر رسید امید و طلب بسر نرسید

İrişdi cān dudaġıma ḥuṣūle gelmedi kām
Ṭaleb irişmedi başa vü um başa irdi[1]

ز شوق روی تو حافظ نوشت حرفی چند
بخوان ز نظمش و در گوش کن چو مروارید

Nice ḥurūf Ḫᵛāce yazdı yüzüñ sevisinden
Oḳı naẓımla vü ṭaḳ ḳulaġa çü zümrūdī[2]

257
müfteʿilün fāʿilün müfteʿilün fāʿilün

حافظ خلوت نشین دوش بمیخانه شد
از سر پیمان برفت با سر پیمانه شد

Ḫᵛāce-i mescid mekīn meykedeye dün gidüp
ʿAhd-i zühüdden[3] geçüp mey hevesine gidüp[4]

---

[1] ~ nüsḫa: İrişdi cān lebime gelmedi ḥuṣūle kām / İrişdi başıma ölüm ṭaleb irişmedi H, N, B [ikinci mısraın vezni hatalı.]

[2] ~ nüsḫa: Naẓmile oḳı ḳulaġıña ṭaḳ çü zümrüdī H, N, B

[3] zühüd: [zühd. vezin zaruretiyle zühüd okundu.]

[4] ~ Dün gice mescid-nişīn Ḫᵛāce ḫarāba gidüp/ Ṭavr-ı ṣūfiden geçüp mey hevesine gidüp H, N, B

شاهد عهد شباب آمده بودش بخواب
باز به پیرانه سر عاشق و دیوانه شد

Ḫūblıġı gençlik demin düşde gelüpdi aña
Pīrligi demde yine ʿāşıḳ u şeydā olup

مغبچه‌ای می‌گذشت راهزن دین و دل
در پی آن آشنا از همه بیگانه شد

Geçdi çü bir muġbeçe dīn ü göñül rehzeni
Cümleden ol yār içün vaḥşī şekilde olup[1]

آتش رخسار گل خرمن بلبل بسوخت
چهرهٔ خندان شمع آفت پروانه شد

Yanaġı odı gülüñ yaḳdı ten-i bülbüli
Şevḳlü mūmın çehresi āfet-i pervāne_olup[2]

گریهٔ شام و سحر شکر که ضایع نگشت
قطرهٔ باران ما گوهر یک دانه شد

Şām u seḥer aġlamaḳ olmadı żāyiʿ şükür
Ḳaṭre-i göz yaşımuz gevher-i yekdāne_olup

[H 131b] [N 141b]

صوفیِ مجنون که دی جام و قدح می‌شکست
دوش بیک جرعه می عاقل و فرزانه شد

Dün ki ḳırardı dili ṣūfī ḳadeḥ ile cām
Curʿa-i mey ile dün ʿārif ü dānā olup[3]

[1] ~ Ol yār içün cümleden vaḥşī şekilde olup H, N, B
[2] ~ Şevḳlü yüzi şemʿanuñ āfet-i pervāne_olup H, N, B
[3] ~ nüsḫa: Ṣūfi-i sersem ḳırardı ḳadeḥ ü cām ki dün / Birazacıḳ mey ile dün gice ferzāne olup H, N, B

[B 115b]

نرگس ساقی بخواند آیت افسونگری
حلقهٔ اوراد ما مجلس افسانه شد

Oḳudı sāḳī gözi āyet-i seḥḥārlıġı
Meclis-i evrādımuz mesken-i fıḳra olup[1]

منزل حافظ کنون بارگه پادشاست
دل بر دلدار رفت جان بر جانانه شد

Şimdi yeri Ḥāfıẓun meclis-i şāhānedür
Yār yanına gitdi dil cān ile cānāne_olup[2]

258
fāʿiātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

هرگزم نقش تو از لوح دل و جان نرود
هرگز از یاد من آن سرو خرامان نرود

Levḥ-i dilden hemi şeklüñ ü cānumdan gitmez
Her dem ol serv-i ḫırāmān ḫāṭırımdan gitmez[3]

از دماغ من سرگشته خیال دهنت
بجفای فلک و غصّهٔ دوران نرود

Ben ezik baş dimāġından ruḫuñuñ şekli senüñ
Cevr-i gerdūn ile ḳayġu-yı cihāndan gitmez

در ازل بست دلم با سر زلفت پیوند
تا ابد سر نکشد وز سر پیمان نرود

Baġladı zülfüñ ile ʿaḳdi ezelde göñlüm
Tā ebed çekmeye baş ʿahdi ve_emāndan gitmez[4]

---

[1] ~ nüsḫa: Virdimüzüñ dönügi bezm-i fesāne olup H, N, B

[2] cānāne: cānān B; ~ Gitdi güzeller yaña cān ile cānāne olup N, B

[3] ~ nüsḫa: Levḥ-i dilden ṣuverüñ laḥẓa cānumdan gitmez / Ol ḫırām servi müdāmā ḫāṭırımdan gitmez H, N, B

[4] ʿahdi v'emāndan ~ ʿahdi ucundan H, N

هر چه جز بار غمت بر دل مسکین منست
برود از دل من وز دل من آن نرود

Ġam yüküñ ġayrı ne ki ben fuḳarā göñlünde
Gide göñlümden o ḳayġuñ yüki dilden gitmez[1]

آن چنان مهر توام در جان و دلم جای گرفت
که اگر سر برود مهر تو از جان نرود

Cān ü göñlümde senüñ mihrüñ o dek yer ṭutdı
Kim eger baş gide ol cān u göñülden gitmez

گر رود از پی خوبان دل من معذورست
درد دارد چه کند کز پی درمان نرود

Ḫūblar ardınca benüm dil gide ger maʿẕūrdur
Derd var n'ide ki dermān hevesinden gitmez

[H 132a] [N 142a] هر که خواهد که چو حافظ نشود سرگردان
دل بخوبان ندهد وز پی ایشان نرود

Ḫʿāce-veş kim ki diler olmaya ḥayrān u deli
Ḫūblara virmeye dil hem olar ardın gitmez[2]

259
mefʿūlü mefāʿilün feʿūlün

[B 116a] عشق تو نهال حیرت آمد
وصل تو کمال حیرت آمد

ʿIşḳuñ ki gelüp nihāl-i ḥayret
Vaṣluñ da gelüp kemāl-i ḥayret

[1] ~ nüsḫa: Gide dilden benüm ol ġam yüki dilden gitmez H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Virmez ol ḫūblara dil oların ardın gitmez H, N, B

بس غرقهٔ بحر وصل کآخر
هم با سر حال حیرت آمد

Çoḳ baḥr-i viṣāle ṭalmış kes[1]
Ṣoñ ḥāli gelüp be-semt-i ḥayret

نه وصل بماند و نه واصل
آن جا که خیال حیرت آمد

Anda ne viṣāl ḳalur ne vāṣıl
Ol yer ki gelüp ḫayāl-i ḥayret[2]

از هر طرفی که گوش کردم
آواز سؤال حیرت آمد

İtdüm ki işitme her yañadan
Bir ses ki gelüp suʾāl-i ḥayret

یک دل بنما که در ره او
بر چهره نه خال حیرت آمد

Göster ki anuñ yolında bir dil
Yoḳdur ki yüzinde ḫāl-i ḥayret

شد منهزم از کمال عزّت
آنرا که جلال حیرت آمد

Pest oldı kemāl-i ʿizzetden
Aña ki gelüp celāl-i ḥayret

سر تا قدم وجود حافظ
در عشق نهال حیرت آمد

[1] ~ Vuṣlat-i yeme çoḳ ġarīḳ kes āḫar H, N
[2] ~ nüsḫa: Ḳalur ne viṣāl hem ne vāṣıl / Anda ki gelüp ḫayāl-i ḥayret H, N, B

Başdan ayaġa vücūd-ı Ḥāfıẓ
ʿIşḳ içre gelüp nihāl-i ḥayret

260
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

[H 132b] [N 142b]

دوش می‌آمد و رخساره برافروخته بود
تا کجا باز دل غمزده‌ای سوخته بود

Parladup dün gice ruḫsāresini gelmişdi
Tā ki bir ġamzede dil ḳande yine yaḳmışdı[1]

رسم عاشق کشی و شیوهٔ شهرآشوبی
جامه‌ای بود که بر قامت او دوخته بود

Ḳatl-i ʿuşşāḳ töresi ʿādet-i şehr-āşūbluḳ
Bir libās imiş anuñ dikili boyınca idi[2]

جان عشّاق سپند رخ خود می‌دانست
آتش چهره بدین کار برافروخته بود

Cān-ı ʿuşşāḳı bilüp öz ruḫına yüzerlik
Çehresi āteşini bu iş içün yaḳmışdı

[B 116b]

کفر زلفش ره دین می‌زد و آن سنگین دل
در رهش شعلهٔ از چهره برافروخته بود

Küfr-i zülfi reh-i dīn urur o sengīn dil de
Çehresinden yolına şuʿle uyandırmış idi

[1] ~ Ḳande bir ġamzede dil tā ki yine yaḳmışdı H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Resm-i ʿuşşāḳı ḳatil fitne ilede ṭavrı / Bir ṭon imiş aña kim dikili boyunca idi H, N, B

دل بسی خون بکف آورد ولی دیده بریخت
الله الله که تلف کرد و که اندوخته بود

Çoḳ getürdi yüregim ḳan ele göz dökdi veli
Kim telef itdi ʿaceb kim daḫı kesb itmişdi[1]

یار مفروش بدنیا که بسی سود نکرد
آن که یوسف بزر ناسره بفروخته بود

Yāri dünyāya fürūḫt itme ki çoḳ itmeye sūd
Ol kişi Yūsufı ḳalb aḳçaya kim ṣatmışdı[2]

گر چه میگفت که زارت بکشم میدیدم
که نهانش نظری با من دلسوخته بود

Gerçi derdi seni ḫor öldiririm ben göririm[3]
Kim ḫafīce naẓarı ben dili yanmışla idi

گفت و خوش گفت برو خرقه بسوزان حافظ
یا رب این قلب شناسی ز که آموخته بود

Didi vü ḫoş didi var ḫırḳayı yandur Ḥāfıẓ
Bilme bu ḳalbi ʿaceb kim kişiden ögrendi[4]

261
fāʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilāt

قتل این خسته بشمشیر تو تقدیر نبود
ور نه از غمزهٔ جادوی تو تقصیر نبود

Bu żaʿīf ḳatli ḳılıcuñla degüldi taḳdīr
Yoḫsa kim ġamze-i cādūñda yoġ idi taḳsīr

---

[1] ~ [metin] Çoḳ getürdi ele ḳan yüregim ammā göz dökdi H, N, B / ~ Key ʿaceb telef etdi her ne ki ḳazılmışdı ammā H, N [İlk mısrada vezin için derkenar tercih edildi.]
[2] ~ nüsḫa: Ṣan o kes Yūsufı ḳalb aḳçeye ṣatmış idi H, N, B
[3] ~ nüsḫa: Gerçi ḫor öldiririm derdi seni görirdüm H, N, B
[4] ~ nüsḫa: Bu deḳāyıḳ bilme ʿaceb kim kişiden ögrendi H, N, B

[H 133a] [N 143a]

یا رب این آینهٔ حسن چه جوهر دارد
که در او آه مرا قوّت تأثیر نبود

Ḫūbluġuñ āyinesi āyā ne cevher ṭutar[1]
Yoḳdur anda benüm āhıma ki ḳuvvet-i teʾṯīr[2]

من دیوانه چو زلف تو رها میکردم
هیچ لایق‌ترم از حلقهٔ زنجیر نبود

Ben deli çünki senüñ zülfüñi terk eyler idim
Hiç degül ḥalḳa-i zencīrden özge baña yir

نازنین‌تر ز قدت در چمن ناز نرست
خوشتر از نقش تو در عالم تصویر نبود

Bitmedi nāz-ı çemende ki boyuñdan nāzük
Ḫoşter olmadı yüzüñden de cihānda taṣvīr

تا مگر همچو صبا باز بزلف تو رسم
حاصلم دوش بجز نالهٔ شبگیر نبود

Tā ola bād-ı ṣabā gibi irem zülfüñe [ben]
Ḥāṣılım dün degül idi ki dīger āh-ı ṣeb-gīr[3]

[B 117a]

سر ز حیرت بدر میکده‌ها برکردم
چون شناسای تو در صومعه یک پیر نبود

Bāb-ı meyḫānede baş ḳaldırdum ḥayretden[4]
Çünki mescidde seni yoġ idi añlar bir pīr

---

[1] ~ Ḫüsnüñ āyinesi āyā ki ne cevher ṭutar H, N, B

[2] ḳuvvet-i teʾṯīr: Vezne göre "ḳuvvet teʾṯīr" ancak anlam gereği terkip olarak okundu.

[3] ~ nüsḫa: Tā meger bād-ı ṣabā gibi irem zülfüñe ben/ Dün gice olmadı kesbim dīger āh-ı şebgīr H, N, B

[4] [İlk mısraın vezni hatalı.]; ~ nüsḫa: Eyledim meykedeler bābına baş-ı ḥayret H, N, B

آن کشیدم ز تو ای آتش هجران که چو شمع
جز فنای خودم از دست تو تدبیر نبود

Mūmca ey hecr odı kim çekdüm anı ben senden
Ġayrı yoḳ fānī özüm itme elüñden tedbīr[1]

آیتی بود عذاب انده حافظ بی تو
که بر هیچ کسش حاجت تفسیر نبود

Ḫᵛāce ḳayġusı ʿaẕābdan idi bir şeyʾ sensiz
Hiç kimesneye degül idi ki ḥācet tefsīr[2]

262
mefʿūlü mefāʿilün feʿūlün

دل شوق لبت مدام دارد
یارب ز لبت چه کام دارد

Dil şevḳ-i lebüñ müdām ṭutar
Āyā ki şefüñde ne kām ṭutar[3]

جان شربت مهر و بادهٔ شوق
در ساغر دل تمام دارد

Cān şerbet-i ʿışḳ u bāde-i şevḳ
Göñül ḳadeḥinde tām ṭutar

[H 133b] [N 143b]

سودائی زلف یار دائم
در دام بلا مقام دارد

Dāʾim güzelüñ hevā-yı zülfī[4]
Der-dām-ı belā maḳām ṭutar

---

[1] ~ nüsḫa: Yoḳ elüñden dīger öz itmeden ifnā tedbīr H, N, B
[2] ~ nüsḫa: Sensiz idi Ḫᵛāce ḳayġusı ʿaẕābdan bir şeyʾ / Hīç bir şaḫṣa degül idi ki ḥācet tefsīr H, N, B
[3] ~ Aġzuñdan ne kām ṭutar H, N, B
[4] Bu mısra B nüshasında yok. Onun yerine bir sonraki mısra küçük bir değişiklikle iki kere yazılmıştır.

تا صید کند دلی بشوخی
بر گل ز بنفشه دام دارد

Ṣayd itmege şūḫluġıyla bir dil
Ḫaṭṭan ruḫ üzere dām ṭutar

آخر رسدم که باز پرسم
کان دلبر ما چه نام دارد

Lāyıḳ mı baña ki ṣorsam āḫir
K'ol dilberimüz ne nām ṭutar

با یار کجا نشیند آن کو
اندیشهٔ خاص و عام دارد

Yār ile o kes otura ḳande
K'ol ṭaʿne-i ḫāṣ u ʿām ṭutar

خرّم دل آن کسی که صحبت
با یار علی الدّوام دارد

Mesrūr o kişi dili ki ṣoḥbet
Yār ile ʿale'd-devām ṭutar

[B 117b] حافظ چه دمی خوشست مجلس
کأسباب طرب تمام دارد

Ḥāfıẓ ne zamān ṣafālu meclis
Ki_esbāb-ı sürūr tamām ṭutar[1]

[1] ~ ʿİzzet sebebiyle ki nām ṭutar H, N, B

263
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilāt

من و صلاح و سلامت کس این گمان نبرد
که کس به رند خرابات ظن آن نَبَرَدْ

Benümle zühd ü ṣalāḥ kimse bu gümān iltmez
Ki kimse meykede mestine ẓann-ı ān iltmez[1]

من این مرقّع دیرینه بهر آن دارم
که زیر خرقه کشم می کس این گمان نبرد

Bu eski ḫırḳayı ben ol sebeb içün ṭutarım
Ki zīr-i ḫırḳa çekem mey bir er bu ẓan iltmez[2]

مباش غرّه بعلم و عمل فقیه مدام
که هیچکس ز قضای خدا جان نبرد

Be ṣūfī olma ʿamel ʿilmle dāʾimā maġrūr
Ki kimse emr-i Ḫudādan ḫalāṣ-ı cān iltmez[3]

[H 134a] [N 144a]

مشو فریفتهٔ رنگ و بو قدح در کش
که ژنگ غم زدلت جز می مغان نبرد

Olıma renk ḳoḳu ġırresi piyāle çek[4]
Dilüñden āḫar-ı ḫamr-ı muġān ki ġam iltmez[5]

اگر چه دیده بود پاسبان تو ای دل
بهوش باش که نقد تو پاسبان نبرد

---

[1] ~ [metin] Ṣalāḥ u zühdi benümle bu ẓannı kes iltmez / O ẓannı meykede mestine zīrā kes iltmez H, N, B → iltmez: virmez H, N

[2] ~ [metin] Ki zīr-i ḫırḳa çekem mey bu ẓannı kes iltmez H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

[3] B'de yok.; ~ [metin] Ki cān ḳażā-yı Ḫudādan hīç kes iltmez H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

[4] olıma: [Vezin zaruretiyle (اولیمه) yazılmış.]; ~ Gel olma reng ü ḳoḳu ġırresi çek al ele cāmı H, N, B

[5] ~ nüsḫa: Ġam isin āḫar-ı dilden mey-i muġān iltmez H, N

Egerçi çeşmüñ olupdur senüñ göñül bekçüñ
Ki ʿaḳluñ al başa varuñ ki pāsbān iltmez[1]

بسعی کوش اگر مزد بایدت ای دل
کسی که کار نکرد اجر رایگان نبرد

Çalışmaḳ it saña ey dil gerekse ger ücret
Bir er ki itmez ʿamel ücret rāygān iltmez[2]

سخن بنزد سخندان ادا مکن حافظ
که تحفه کس در و گوهر ببحر و کان نبرد

Yanında ehl-i kelāmuñ söz itme Ḥāfıẓ edā
Ki kes güher kān dür baḥre armaġān iltmez[3]

264
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilat

دی پیر میفروش که ذکرش بخیر باد
گفتا شراب نوش و غم دل ببر ز یاد

Dün iḫtiyār-ı meykede kim ẕikri ḫayr bād
Didi mey iç ü dil ġamını hem ilet zi-yād

گفتم بباد میدهدم باده نام و ننگ
گفتا قبول کن سخن و هر چه باد باد

Didüm ki yile bāde virür ʿār u nāmusum
Söz eyle sen ḳabūl didi var herçi bād bād[4]

---

[1] ~ [metin] Ol uṣla ḥāżıruñı tā senüñ ki bekçi iltmez H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]
[2] B'de yok.; ~ [metin] Ki bir kişi ʿamel itmezse ecr müft iltmez H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]
[3] ~ [metin] Ki incü baḥre güher kāna tuḥfe kes iltmez H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]
[4] ~ nüsḫa: Didi ki sözüm eyle ḳabūl herçi bād bād H, N, B

[B 118a]

سود و زیان و مایه چو خواهد شدن ز دست
از بهر این معامله غمگین مباش و شاد

Çünkim ziyān u fā’ide elden gider u māl
Di sen ki olma bu iş içün ġamlu hem de şād[1]

بادت بدست باشد اگر دل نهی بهیچ
در مِعْرَضی که تخت سلیمان رود بباد

Olur elüñde yel ḳoyasın göñli hīçe ger
Bir yerde kim o taḫt-ı Süleymān gider be-bād[2]

بی خار گل نباشد و بی نیش نوش نباشد
تدبیر چیست وضع جهان اینچنین فتاد

Gül ḫārsız u bal da dikensiz de olamaz
Tedbīr nedir ki vaż‘-ı cihān böylece fütād[3]

[H 134b] [N 144b]

پر کن زیاده جام و دمادم بگوش هوش
بشنو ازو حکایت جمشید و کیقباد

Ṭoldur hemān ḳadeḥ süciden cān ḳulaġ ile
Andan işit ḥikāye-i Cemşīd ü Keyḳūbād

حافظ گرت ز پند حکیمان ملالتست
کوته کنیم قصّه که عمرت دراز باد

Ger Ḫ^{v}āce varsa nuṣḥ-i ḥekīmden saña elem
Ḳaṣr idelim ki fıḳrayı ‘ömrüñ ziyāde bād

---

[1] ~ nüsḫa: Çün feyż u żarr u māmelek elden gerek gide / Di olma ġamlu bu iş içün hem sevinç u şād H, N, B

[2] ~ nüsḫa: Olur elüñde yel ḳoyasın yoġa ger göñül / Ol bir maḥalde kim gider ol taḫt hem be bād H, N, B

[3] ~ nüsḫa: Gül ḫārsız ‘asel de dikensiz hem olamaz / Tedbīr ne çāre vaż‘-ı cihān böylece fütād H, N, B

265
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilat

آنرا که جام صافئ صهباش می‌دهند
میدان که در حریم حرم جاش میدهند

Aña ki ṣāfī al mey ile kāse vireler
Bil kim ḥarīm-i Ḳudsde yer aña vireler

صوفی مباش منکر رندان که سرّعشق
روز ازل بمردم قلّاش میدهند

Rindāna münkir olma be ṣūfī ki sırr-ı ʿışḳ
Rūz-i ezelde merdüm-i ʿayyāşa vireler

ساقی بیار بادۀ گلرنگ مشکبوی
کار باب عقل زحمت اوباش میدهند

Gül-reng ü misk ḳoḳulı şarāb sāḳiyā getür
K’erbāb-ı ʿışḳa ehl-i ʿaḳıl ġuṣṣa vireler

از لذّت حیات ندارد تمتّعی
امروز هر که وعدۀ فرداش میدهند

Ṭutmaz ṣafā-yı dirligi ṣaġlıḳdan ol kişi
Kim irte vaʿdesini bugün aña vireler

مطرب بساز پردۀ عشّاق بی نوا
کانرا که بی نواست نواهاش میدهند[1]

[1] [Bu beyit her üç nüshada da çevrilmemiştir.]

[H 134b] [N 144b] [B 118b]

حافظ بترك جنّت فردوس میكند
گر در حریم وصل تو مأواش میدهند

Ḥāfıẓ bıraḳma cennet-i firdevsi eyleye[1]
Ger yer aña ḥarīm-i viṣālüñde vireler

266
mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilat

کارم ز دور چرخ بسامان نمی‌رسد
خون شد دلم ز درد بدرمان نمی‌رسد

[H 135a] [N 145a]

İşim ṣalāḥa devr-i felekden irişmeye
Baġrım ḳan oldı derd ile dermān irişmeye

با آن كه خاك كوی شدم همچو سگ هنوز
آب رخم همی‌رود و نان نمی‌رسد

Oldum añuñla ḫāk-i kūyı şimdi kelb gibi
ʿIrżım gider hemīşe baña nān irişmeye

پَیْ‌پاره‌ای نمی‌كنم از هیچ استخوان
تا صدهزار زخم بدندان نمی‌رسد

Hīç bir bölük siñir bölemem bir kemikden
Tā dişlerime zaḫm-ı hezārān irişmeye

سیرم ز جان خود بدل دوستان ولی
بیچاره را چه چاره چو فرمان نمی‌رسد

Dost ḫāṭırıyla kendü cānumdan ṭoḳum velī
Aṣṣı ne derdmende çü fermān irişmeye

[1] ~ nüsḫa: Gülzār-ı uçmaġı ide terk Ḫʷāce Ḥāfıẓ H, N, B

یعقوب را دو دیده ز حسرت سپید گشت
وآوازه‌ای ز مصر بکنعان نمی‌رسد

Yaʿḳūbuñ oldı iki gözi aḳ firāḳdan
Kenʿāna Mıṣr Ḳāhireden ün irişmeye

از آرزوت گشته گران بار غم دلم
آوَّخْ که آرزو بمن ارزان نمی‌رسد

Ārzūñdan oldı göñlüm aġır ġam ḥamūleli
Ḥayfā ki baña ārzūlar āsān irişmeye

تا صد هزار خاری نمی روید از زمین
از گُلبنی گُلی بگلستان نمی رسد

Tā bitmeyince rūy-ı zemīnden hezāre diken
Bir ġonce bāġa gül ocaġından irişmeye[1]

از دستبُرد جور زمان اهل فضل را
این غصّه بس که دست سوی جان نمی رسد

Çarḫuñ cefāsı çoḳlıġı ehl-i feżā'ile
Bu ġam yeter ki cān yaña destān irişmeye[2]

از حشمت اهل جهل بکیوان رسیده‌اند
جز آه اهل فضل بکیوان نمی‌رسد

Cehl ehli irdi tā Zuḫale iḥtişāmdan
ʿİlm ehli āhı dīger[i] keyvān irişmeye[3]

---

[1] [İkinci mısrada vezin hatalı.]; ~ [metin] Bir gül ocaġ-ı gülden gülzāra irişmeye H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

[2] ~ [metin] Bu ġam yeter cān iline desti irişmeye H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

[3] [ikinci mısrada vezin hatalı.]; ~ [metin] ʿİlm ehlinüñ fiġānı dīger aña irişmeye H, N, B [Kafiye için derkenar tercih edildi.]

[B 119a]

حافظ صبور باش که در راه عاشقی
هر کس که جان نداد بجانان نمی‌رسد

Çoḳ ṣabr idici ol Ḫᵛāce kim germ-dārlıḳ[1]
Yolında kim ki virmedi cān yāre irişmeye[2]

[H 135b] [N 145b]

267
mefāʿilün feʿilātün mefāʿilün feʿilün

زهی خُجسته زمانی که یار بازآید
بکام غمزدگان غمگسار بازآید

ʿAceb ne ḳutlu zamān kim nigār girüye gele
Kederlüler dileyince nigār girüye gele

به پیش شاه خیالش کشیدم اَبلق چشم
بدان امید که آن شهسوار بازآید

Şeh-i ḫayāli öñine göz aṭını çekdim
O ḳaṣd ile ki o şāh-süvār girüye gele

در انتظار حدنگش همی پرد دل صید
خیال آنکه بعزم شکار باز آید

Avın dili segirür yār oḳın gözetmekde[3]
O fikrile ki şikār ḳaṣdına girüye gele

مقیم بر سر راهش نشسته‌ام چون گرد
بدان هوس که بدین رهگذار بازآید

---

[1] germ-dārlıḳ [Hâfız'ın beytinde geçen ʿāşıḳī (âşıklık) kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Bugünkü kullandığımuz sözlüklerde böyle bir kelime bulunmamaktadır. Sadece aşık anlamndaki "germ-dil" kelimesi vardır. "germ-dār" kelimesinin âşık anlamında kullanılması mütercimin tasarrufu veya döneme ait bir kullanım olabilir.]

[2] [İlk mısrada vezin hatalı.]; ~ Her kim ki cānı virmedi cānān irişmeye H, N, B

[3] ~ Dil evi yār oḳunı gözlemekde ṭalbıyor / Yār oḳı gözlemeden göñül evi ṭalbıyor → * ṭalbıyor: çalışıyor dimekdür. H, N, B

Yolı ucında toz-āsā muḳīm oturmışam
O ḳaṣd ile ki bu yol uġraġına yine gele

اگر نه در خم چوگان او رود سر من
ز سر چه گویم و سر خود چه کار بازآید

Eger ki varmaya çevgānı egrisine başım
Ne söyleyem ben o başdan ki ġayr ne işe gele[1]

دلی که با سر زلفین او قراری داد
گمان مبر که دران دل قرار بازآید

Göñül ki baġladı ʿahd iki zülfi ucıyla
Ẓann itme ki o göñül bir daḫı karāra gele

سرشك من نزند مجو در کنار بحر
اگر میان وَیَمْ در کنار باز آید

Gözüm yaşı uramaz mevc yanımda deryāçe
Eger ki mūy-miyānı benüm ḳucaġa gele

چه جورها که کشیدند بلبلان از دی
ببوی آنکه دگر نوبهار بازآید

Ne gūne cevri şitādan çeküpdurur ḳuşlar
Ki ol ümīd ile kim nev-bahār yeñile gele

ز نقش بند قضا هست امید آن حافظ
که همچو سرو بدستم نگار بازآید

Ümīd ol Ḫ^{v}āce naḳḳāş-ı naḳş-ı ʿālemden[2]
Ki serv boylu nigārım daḫı elime gele

---

[1] ġayrı ~ öz H, N; ~ Ne söyleyeyim o başdan ki ġayr ne işe gele H, N, B

[2] ~ O naḳş ḥükmi düginden var umnı ol Ḫ^{v}āceniñ H, N, B

[H 136a] [N 146a] [B 119b]

268
fāʿilātün fāʿilātün fāʿilātün fāʿilāt

بر سر بازار جانبازان منادی می‌زنند
بشنوید ای ساکنان کوی جانان بشنوید

Cān oyuncılar pazārında münādīler urur[1]
İşidüñ ey semt-i cānān sākinānı işidüñ

دختر رز چند روزی شد که از ما گُم شده‌ست
رفت تا گیرد سر خود هان و هان حاضر شوید

Bir nice gün oldı ki bizden şarāb oldı nihān
Gitdi tā öz başı ḳaydına bilüñ ḥāżır oluñ

جامه‌ای دارد ز لعل و نیمتاجی از حباب
عقل و دانش می برد تا ایمن از وی نَغْنُوید

Laʿlden câme ḥabābdan hem yārim efser ṭutar[2]
ʿAḳl u ʿilmi iyledür andan emīn uyumayuñ[3]

هر که آن تلخم دهد حلوا بها جانش دهم
ور بود پوشیده و پنهان بدوزخ در روید

Kim vire ol mürri[4] cān ḥalvā-bahā virem añа[5]
Ṭamuda gizlü vü şaḳlu ger ola girüñ aluñ

دختری شبگرد تیز و تلخ گلرنگست و مست
گر بیابیدش بسوی خانهٔ حافظ برید

Bir ḳız o acı vü keskin mest ü gül-reng şeb gezen
Ger bulasız ḫāne-i Ḥāfıẓ yaña anı_iledüñ[6]

---

[1] [nüsḫa] “mīzenīd” olursa uruñ; nüsḫa “mīkonīd” olursa münādīlik idüñ H, N, B
[2] ~ Ṭon ṭutar al laʿlden daḫı ḥabābdan nīm külāh H, N, B
[3] iyledür: [iltmek’ten. Götürür mânasında.]
[4] mürr ~ acı H, N
[5] ~ Kim virür ḥelvā bahā cān virem ol acı aña H, N, B
[6] ~ Ger bulasız añı Ḥāfıẓ beyti yaña iledüñ H, N, B